

KRSTAŠKI RATOVI

VJERA, VLAST, PROPAGANDA I STVARNOST IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA

AUTOR: CHATGPT

SADRŽAJ:

PREDGOVOR

PRVI DIO — NASTANAK KRSTAŠKOG POKRETA

1. Jerusalem prije Prvog krstaškog rata — historija, stanovništvo i vjerski značaj
2. Zapadna Evropa prije 1095. godine — papinstvo, feudalizam i vjerske prilike
3. Papa Urban II i sabor u Clermontu — poziv na krstaški rat
4. Narodni krstaški pohod 1096. godine — Petar Pustinjak i progoni Jevreja
5. Glavne krstaške vojske i dolazak u Konstantinopolj
6. Opsada Nikeje 1097. godine — prvi veliki uspjeh krstaša
7. Bitka kod Dorileja — prolazak kroz Anadoliju
8. Pohod kroz Anadoliju i osnivanje Grofovije Edessa
9. Opsada i osvajanje Antiohije 1097–1098.
10. Od Antiohije do Jerusalema — sukobi među krstašima i stradanje Ma'arata
11. Osvajanje Jerusalema 1099. godine — pokolj stanovništva
12. Nakon osvajanja Jerusalema — Godfrey od Bouillona i bitka kod Askalona

DRUGI DIO — KRSTAŠKE DRŽAVE I MUSLIMANSKI ODGOVOR

13. Baldwin I i učvršćivanje Jerusalemske Kraljevine
14. Muslimanski Istok — Fatimidi, Seldžuci i borba za Jerusalem
15. Zengi i osvajanje Edese 1144. godine
16. Drugi krstaški rat — od Bernarda iz Clairvauxa do poraza pred Damaskom
17. Nuruddin i političko ujedinjavanje Sirije
18. Salahuddin i kraj Fatimidskog hilafeta u Egiptu
19. Salahuddin i uspostavljanje vlasti nad Sirijom
20. Jerusalemska Kraljevina pred katastrofu — unutrašnji sukobi i političke podjele
21. Bitka kod Hattina 1187. godine — odlučujući poraz krstaša
22. Salahuddinova osvajanja nakon Hattina i odbrana Tira
23. Pad Jerusalema 1187. godine — Salahuddin, Balian i predaja grada

TREĆI DIO — VELIKI KRSTAŠKI POHODI I SLABLJENJE LATINSKE VLASTI

24. Treći krstaški rat — Richard Lavljeg Srca, Filip II, Fridrik Barbarossa i Salahuddin
25. Četvrti krstaški rat — osvajanje i pljačka Konstantinopolja 1204. godine
26. Dječiji krstaški pohod 1212. godine — historijska stvarnost i legenda
27. Peti krstaški rat — pohod na Egipat i pad Damiette
28. Šesti krstaški rat — Fridrik II i sporazum sa sultanom el-Kamilom

ČETVRTI DIO — MONGOLI, MAMELUCI I KRAJ KRSTAŠKIH DRŽAVA

29. Mongoli, pad Bagdada i bitka kod Ajn Džaluta
30. Mamelučki sultan Bajbars i sistematsko potiskivanje krstaških država
31. Sultan Kalavun i pad Tripolija 1289. godine
32. Pad Akre 1291. godine — kraj velikih krstaških država na Levantu

- 33. Nakon Akre — Kipar, vojni redovi i neostvareni planovi povratka u Svetu zemlju
- 34. Krstaši i Mongoli — pokušaji savezništva i suprotstavljeni interesi
- 35. Krstaški pokret nakon gubitka Svete zemlje — novi ciljevi i političke okolnosti

PETI DIO — KRSTAŠKI RATOVI IZVAN SVETE ZEMLJE

- 36. Krstaški ratovi na Pirinejskom poluotoku — rekonkvista, vjera i politička osvajanja
- 37. Baltički krstaški ratovi — pokrštavanje, vojni redovi i osvajanje sjeveroistočne Evrope
- 38. Krstaški ratovi protiv kršćana — katari, Albigenški rat i granice vjerske tolerancije
- 39. Husitski ratovi — Jan Hus, krstaški pohodi i odbrana vjerske reforme
- 40. Krstaški ratovi protiv Osmanlija — od Nikopolja do Varne i odbrane Beograda
- 41. Krstaški ratovi i srednjovjekovna Bosna — Crkva bosanska, optužbe za herezu i ugarske intervencije

ŠESTI DIO — PROPAGANDA, DRUŠTVO I KULTURNE POSLJEDICE

- 42. Krstaški ratovi, vjerska propaganda i opravdavanje nasilja — kako se stvarala slika o neprijatelju
- 43. Krstaši i stanovništvo osvojenih zemalja — suživot, trgovina, međureligijski odnosi i kulturni utjecaji

DODATAK — SAŽETI HISTORIJSKI PREGLED KRSTAŠKIH RATOVA

- 1. Prvi krstaški rat (1096–1099)
- 2. Narodni krstaški pohod (1096)
- 3. Drugi krstaški rat (1147–1149)
- 4. Krstaški pohod na Lisabon (1147)
- 5. Vendski krstaški rat (1147)
- 6. Treći krstaški rat (1189–1192)
- 7. Četvrti krstaški rat (1202–1204)
- 8. Albigenški krstaški rat (1209–1229)
- 9. Dječiji krstaški pohod (1212)
- 10. Peti krstaški rat (1217–1221)
- 11. Šesti krstaški rat (1228–1229)
- 12. Bosanski krstaški rat (1235–1241)
- 13. Sedmi krstaški rat (1248–1254)
- 14. Osmi krstaški rat (1270)
- 15. Deveti krstaški rat (1271–1272)
- 16. Baltički krstaški ratovi (12–15. stoljeće)
- 17. Krstaški ratovi na Pirinejskom poluotoku (11–15. stoljeće)
- 18. Husitski krstaški ratovi (1420–1431)
- 19. Nikopoljski krstaški rat (1396)
- 20. Varnenski krstaški rat (1443–1444)
- 21. Krstaška odbrana Beograda (1456)
- 22. Krstaški pohod na Aleksandriju (1365)
- 23. Krstaški ratovi protiv Osmanlija nakon 1456. godine

ZAVRŠNA RIJEČ

IZVORI I LITERATURA

PREDGOVOR

Historija bez unaprijed donesenih presuda

Krstaški ratovi predstavljaju jedno od najznačajnijih i najkontroverznijih poglavlja srednjovjekovne historije. Njihov uticaj nije se ograničio na bojišta Palestine i Sirije. Obuhvatio je zapadnu i istočnu Evropu, Bizantsko Carstvo, muslimanske države Bliskog istoka, sjevernu Afriku i druge dijelove tada poznatog svijeta. Njihove posljedice osjetili su kršćani, muslimani, Jevreji i brojne druge zajednice.

U kolektivnom pamćenju krstaški ratovi često se prikazuju kroz jednostavne suprotnosti: kršćani protiv muslimana, vjera protiv nevjerovanja, Evropa protiv Istoka. Takve slike mogu sadržavati elemente historijske stvarnosti, ali ne objašnjavaju složenost događaja. Kršćanski vladari ratovali su protiv drugih kršćanskih vladara, muslimanski vladari sklapali su saveze s kršćanima, a politički interesi često su određivali ponašanje ljudi koji su se istovremeno pozivali na vjerske ciljeve. Ova knjiga nastoji odgovoriti na nekoliko temeljnih pitanja.

Zašto su krstaški ratovi pokrenuti krajem 11. stoljeća? Ko je imao političku moć da ih pokrene i organizuje? Kakvu je ulogu imala Katolička crkva, a kakvu bizantski car, evropski vladari i feudalni velikaši? Šta su obični učesnici očekivali od pohoda i koliko su razumjeli njegovu svrhu? Jesu li vjerska obećanja bila izraz iskrenog uvjerenja, sredstvo političke mobilizacije ili oboje?

Istražit ćemo i drugu stranu rata: kako su muslimanske vlasti doživljavale dolazak zapadnih vojski, zašto su se međusobno sukobljavale i kako su postepeno razvijale odgovor na krstaške države. Posebnu pažnju posvetit ćemo civilnom stanovništvu, naročito stanovnicima Jerusalema, Antiohije i drugih gradova koji su postali poprišta opsada, osvajanja, masovnih ubistava, prisilnog raseljavanja i pljačke.

Vjerska pripadnost sama po sebi neće biti dokaz ni krivice ni nevinosti. Zločin nećemo opravdavati činjenicom da ga je počinio pripadnik jedne vjere, niti ćemo svaku tvrdnju o zločinu prihvatati bez provjere zato što odgovara našim očekivanjima.

Izvori i odgovornost prema činjenicama

Historija srednjeg vijeka ne može se rekonstruisati bez kritičkog čitanja izvora. Hronike, pisma, propovijedi, pravni dokumenti, natpisi, arheološki nalazi i kasniji historiografski radovi imaju različitu dokaznu vrijednost.

Srednjovjekovni hroničar nije nužno bio neutralan posmatrač. Mogao je pripadati određenom vladaru, crkvenoj ustanovi ili vojnoj pratnji. Mogao je događaj opisivati iz ličnog iskustva, prenositi tuđe svjedočenje ili oblikovati priču prema teološkim i političkim očekivanjima svoje sredine.

Zato ćemo, gdje god je to moguće, porediti više nezavisnih izvora. Ako se njihovi iskazi razlikuju, razlike ćemo prikazati umjesto da izaberemo verziju koja najbolje odgovara unaprijed zamišljenom zaključku.

Posebno ćemo paziti na izjave poznatih ličnosti. Govor pape Urbana II u Clermontu 1095. godine, naprimjer, nije sačuvan kao stenografski zapis. Poznajemo ga kroz nekoliko srednjovjekovnih prikaza koji se razlikuju po sadržaju i formulacijama. Ti tekstovi omogućavaju istraživanje papinske poruke, ali ne opravdavaju predstavljanje svake rečenice kao doslovno izgovorenih riječi.

U knjizi ćemo razlikovati četiri kategorije:

1. **Utvrđene činjenice:** događaji i podaci potkrijepljeni pouzdanim dokazima.
2. **Svjedočenja savremenika:** ono što su određeni ljudi tvrdili da su vidjeli, čuli ili saznali.
3. **Historijska tumačenja:** zaključci historičara izvedeni iz raspoloživih dokaza.
4. **Otvorena pitanja:** tvrdnje za koje dokazi nisu dovoljni ili se relevantni izvori međusobno razilaze.

Kada je moguće utvrditi da je neki autor bio očevidac, to ćemo navesti. Kada nije, nećemo ga predstavljati kao neposrednog svjedoka. Kada ne možemo potvrditi broj žrtava, motiv nekog pojedinca ili tačan sadržaj razgovora, jasno ćemo označiti granice našeg znanja.

Šta znači objektivnost?

Objektivnost ne znači da su sve strane u svakom sukobu jednako odgovorne, da su sve tvrdnje jednako uvjerljive ili da se historijski zločini moraju prikazati kao moralno neutralni događaji.

Objektivnost znači da se zaključci moraju prilagoditi dokazima. Ako izvori potvrđuju da je određena vojska počinila masakr, nećemo ublažavati događaj zbog identiteta počinilaca. Ako je optužba protiv neke druge strane slabo potkrijepljena, nećemo je predstavljati kao činjenicu samo zato što se uklapa u poznatu historijsku priču.

Isto tako, nećemo unaprijed prihvatiti ni tvrdnju da su svi krstaški pohodi bili smišljena zavjera radi sticanja bogatstva i teritorije, niti suprotnu tvrdnju da su bili isključivo odraz pobožnosti. Pitanje motiva zahtijeva zasebno istraživanje svakog pohoda i, gdje je moguće, svakog važnijeg učesnika.

Vjersko uvjerenje, politička ambicija, materijalni interes, društveni pritisak i strah mogu djelovati istovremeno. Čovjek može iskreno vjerovati da služi Bogu, a ujedno željeti zemlju, položaj ili plijen. Historijsko istraživanje mora ostaviti prostor za takvu složenost.

Cilj ove knjige

Cilj nije da se čitaocu nametne unaprijed određen odnos prema kršćanstvu, islamu ili bilo kojoj drugoj religiji. Cilj je da se razumiju događaji, ljudi, ideje i politički odnosi koji su doveli do krstaških ratova i oblikovali njihov tok.

U središtu istraživanja bit će konkretni ljudi: vladari koji su donosili odluke, propovjednici koji su pozivali na pohod, vojnici koji su krenuli na put, trgovci koji su pratili vojske, stanovnici koji su branili svoje gradove i civili koji su platili cijenu tuđih političkih i vjerskih ambicija.

Njihove riječi i postupci bit će važniji od naknadno stvorenih legendi.

Historiju ćemo pokušati razumjeti u vremenu u kojem se dogodila, bez zaboravljanja da se ljudska patnja ne može opravdati pukim pozivanjem na duh epohe.

To je polazište ove knjige: istraživati bez unaprijed donesenih presuda, ali ne i bez kriterija za razlikovanje dokaza od propagande, objašnjenja od opravdanja i historijske činjenice od kasnije legende.

PRVI DIO — SVIJET PRIJE KRSTAŠKIH RATOVA

Poglavlje 1. Jerusalem prije 1095. godine: tri vjere, više država i borba za vlast

1.1. Zašto moramo početi prije prvog krstaškog rata?

Da bismo razumjeli zašto su hiljade ljudi krajem 11. stoljeća krenule iz zapadne Evrope prema istoku, moramo se vratiti nekoliko stoljeća unazad. Jerusalem nije postao važno mjesto tek dolaskom križara. Njegov vjerski i politički značaj razvijao se tokom dugog historijskog razdoblja, prije pojave islama, tokom bizantske vlasti i nakon muslimanskog osvajanja.

Jednako je važno razumjeti da Jerusalem nije bio isto što i cijela Palestina, niti su svi kršćani, muslimani ili Jevreji imali jednake interese. Vjerska pripadnost povezivala je ljude preko velikih udaljenosti, ali je svakodnevni život i dalje zavisio od lokalnih vlasti, poreza, trgovine, porodičnih odnosa i sigurnosti.

Upravo zato historiju krstaških ratova ne možemo svesti na sukob dviju religija. Moramo istražiti kako su se vjerski osjećaji povezivali s političkom moći i vojnim interesima.

1.2. Jerusalem kao sveto mjesto

Jerusalem ima posebno mjesto u judaizmu, kršćanstvu i islamu, ali iz različitih historijskih i teoloških razloga.

Za Jevreje je grad povezan s drevnim izraelskim kraljevstvom, Prvim i Drugim hramom te višestoljetnim vjerskim pamćenjem. Uništenje Drugog hrama od strane Rimljana 70. godine n. e. nije izbrisalo njegov značaj. Jerusalem je nastavio zauzimati centralno mjesto u jevrejskoj molitvi, tradiciji i nadi u obnovu.

Za kršćane je grad povezan s Isusovim životom, raspećem, vjerovanjem u uskrsnuće i mjestima koja su postala odredišta hodočašća. Hodočasnici iz različitih dijelova kršćanskog svijeta posjećivali su Svetu zemlju mnogo prije Prvog krstaškog rata. Sačuvani putopisi i hodočasnički zapisi svjedoče o takvim putovanjima još od kasne antike.

Za muslimane je Jerusalem važan zbog džamije Al-Aksa i područja Haram al-Šarif, povezanih s islamskom predajom o noćnom putovanju i uzdignuću poslanika Muhammeda, kao i s ranom historijom islamske molitve i svetih mjesta. Grad je tokom islamskog razdoblja razvio vlastitu vjersku, kulturnu i arhitektonsku tradiciju.

Ove tri tradicije ne treba poistovjećivati. One dijele određene historijske ličnosti i predaje, ali ih tumače kroz različite teološke okvire. Upravo je to jedan od razloga zbog kojih je Jerusalem imao značaj daleko izvan svojih geografskih granica.

Ipak, činjenica da je grad svet za više zajednica sama po sebi ne objašnjava zašto su evropske vojske krenule prema njemu 1096. godine. Za to moramo razmotriti i tadašnje političke okolnosti.

1.3. Od bizantske do muslimanske vlasti

Početkom 7. stoljeća Jerusalem je bio pod vlašću Bizantskog Carstva, odnosno istočnorimskog kršćanskog carstva. U tom razdoblju grad je imao brojne crkve, manastire i ustanove povezane s kršćanskim hodočašćem.

Godine 614. grad su osvojile perzijske snage Sasanidskog Carstva. Bizant je potom obnovio vlast, ali je istočna granica carstva ubrzo postala poprište novih ratova.

Tokom 630-ih godina muslimanske vojske osvojile su velike dijelove Levanta. Jerusalem je prešao pod muslimansku vlast približno 637. ili 638. godine, u vrijeme drugog halife, Omera ibn el-Hattaba, prema uobičajenoj historijskoj hronologiji.

Time je započelo dugo razdoblje muslimanske političke vlasti u gradu, premda se smjenjivala vlast različitih dinastija. Muslimansko osvajanje nije značilo da su svi kršćani i Jevreji nestali iz grada. Njihove zajednice nastavile su postojati, iako se njihov pravni položaj, porezne obaveze i praktične mogućnosti nisu uvijek podudarali s položajem muslimanskog stanovništva.

Važno je izbjeći dvije suprotne pojednostavljene slike. Nije tačno da je dolazak muslimanske vlasti automatski značio neprekidnu vjersku harmoniju, ali nije tačno ni da je svaki nemusliman u svim razdobljima bio izložen istom obliku progona. Položaj zajednica zavisio je od konkretne dinastije, lokalne uprave, političkih prilika i vremena.

Historija Jerusalema pod muslimanskom vlašću zato zahtijeva istraživanje pojedinačnih razdoblja, a ne jednu opću presudu koja bi obuhvatila više od četiri stoljeća različitih političkih okolnosti.

1.4. Fatimidi, Seldžuci i politička podijeljenost

Do 11. stoljeća islamski svijet nije bio jedinstvena politička cjelina.

U Egiptu je vladao Fatimidski hilafet, šiitska dinastija koja je kontrolisala Egipat i u različitim razdobljima dijelove Palestine i Sirije. U drugim područjima djelovale su različite sunitske dinastije i lokalni vladari. Seldžuci, turska dinastija sunitske orijentacije, proširili su svoju moć kroz Iran, Irak i dijelove Sirije i Male Azije.

Te političke promjene neposredno su uticale na Jerusalem.

Seldžuci su preuzeli kontrolu nad gradom 1070-ih godina. Međutim, njihova vlast nije trajala neprekidno do dolaska križara. Fatimidske snage ponovo su osvojile Jerusalem 1098. godine, samo godinu prije nego što su križarske vojske stigle pred grad. Uoči njihove opsade, fatimidska uprava pripremala je odbranu i pojačavala gradske utvrde.

Ova činjenica je važna za razumijevanje Prvog krstaškog rata: vojska koja je 1099. osvojila Jerusalem nije ga preotela direktno od Seldžuka, nego od Fatimida.

To je ujedno pokazatelj da sukob nije bio jednostavna borba jedinstvenog kršćanskog bloka protiv jedinstvenog muslimanskog bloka. Politički odnosi na Bliskom istoku bili su složeni, a različite muslimanske vlasti imale su vlastite teritorijalne interese i međusobne sporove.

Pitanje za naše istraživanje: koliko su zapadni učesnici uopće razumjeli te razlike? Jesu li znali ko vlada Jerusalemom, ko kontroliše Siriju i Egipat te kakvi su odnosi između muslimanskih vladara? To ćemo razmotriti kada budemo analizirali njihovu informisanost, očekivanja i odluke tokom pohoda.

1.5. Položaj kršćana i Jevreja prije dolaska križara

Jedno od pitanja koje će se stalno vraćati u ovoj knjizi jeste položaj stanovništva koje nije pripadalo vladajućoj religijskoj zajednici.

Prije 1095. godine u Jerusalemu su živjeli muslimani, kršćani i Jevreji. Grad je imao kršćanske crkve i manastire, a hodočasnici iz Evrope i drugih područja nastavljali su dolaziti u Svetu zemlju. Istovremeno su postojale promjene u gradskim četvrtima, poreznim obavezama, vjerskoj upravi i sigurnosti, zavisno od političkih prilika.

Ne smijemo iz samog postojanja hodočašća zaključiti da su putovanja uvijek bila sigurna ili da nikada nije bilo vjerskih ograničenja. Jednako tako, ne možemo iz pojedinačnih slučajeva progona zaključiti da je svaki nemusliman u svim muslimanskim državama bio jednako tretiran.

Za pravilnu procjenu morat ćemo istražiti konkretne događaje, dokumente i svjedočenja. Posebno ćemo obratiti pažnju na promjene koje su se dogodile neposredno prije Prvog krstaškog rata, uključujući razdoblja političke nestabilnosti, lokalne sukobe i odluke pojedinih vladara.

Takav pristup omogućava nam da razdvojimo stvarne probleme s kojima su se hodočasnici mogli suočavati od tvrdnji koje su kasnije korištene kao opravdanje za vojnu intervenciju.

1.6. Bizantsko Carstvo i kriza u Maloj Aziji

Dok su se u Egiptu, Siriji i Palestini smjenjivale različite muslimanske vlasti, Bizantsko Carstvo suočavalo se s ozbiljnim vojnim i političkim problemima.

Bitka kod Mancikerta 1071. godine, u kojoj su Seldžuci porazili bizantsku vojsku i zarobili cara Romana IV Diogena, bila je jedan od ključnih događaja u procesu slabljenja bizantske kontrole nad dijelovima Male Azije. Ipak, ne treba je predstavljati kao trenutni i potpuni nestanak bizantske vlasti u Anatoliji. Gubitak teritorija bio je postepen, a njegov obim mijenjao se tokom narednih decenija.

Kada je Aleksije I Komnen preuzeo vlast 1081. godine, nastojao je stabilizovati carstvo i povratiti izgubljene teritorije. U takvim okolnostima pomoć zapadnih kršćanskih vladara i ratnika mogla je imati stvarnu vojnu vrijednost.

Prema srednjovjekovnim izvorima, Aleksije je 1094. ili 1095. godine tražio pomoć sa Zapada protiv Seldžuka. Papa Urban II potom je na saboru u Clermontu 1095. pozvao na pohod koji je uključivao pomoć istočnim kršćanima i vojno djelovanje na Istoku. Međutim, sam papin govor poznajemo kroz više verzija, a ne kroz sačuvan zapisnik njegovih riječi.

Ovdje se otvara jedno od najvažnijih pitanja čitave knjige: je li Prvi krstaški rat prvobitno zamišljen kao ograničena vojna pomoć Bizantu ili je papa od početka imao šire ciljeve povezane s Jerusalemom, Svetom zemljom i autoritetom zapadne Crkve?

Na to pitanje ne treba odgovoriti jednom rečenicom. Potrebno je uporediti papinsku korespondenciju, različite prikaze govora u Clermontu, bizantske izvore i kasnije postupke glavnih vojnih zapovjednika.

Izvori za prvo poglavlje

Ovo je početna, a ne konačna bibliografija. U narednim poglavljima proširit ćemo je primarnim izvorima i akademskim studijama.

1. Jacob Lassner, *Medieval Jerusalem: Forging an Islamic City in Spaces Sacred to Christians and Jews*. University of Michigan Press, 2017.
2. John Wilkinson, prevodilac i priređivač, *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*. Liverpool University Press, 2002.
3. Adrian J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades: Society, Landscape and Art in the Holy City under Frankish Rule*. Koristan za urbanu historiju i materijalne ostatke Jerusalema u križarskom razdoblju.
4. Fordham University, *Internet Medieval Sourcebook* — zbirka prevedenih srednjovjekovnih izvora o Prvom krstaškom ratu.

POGLAVLJE 2

ZAPADNA EVROPA PRIJE 1095. GODINE

Papstvo, feudalni ratnici i nastanak ideje o svetom ratu

2.1. Evropa u kojoj je rat bio dio svakodnevne politike

Krajem 10. i tokom 11. stoljeća zapadna Evropa nije bila jedinstvena država niti politički organizovana zajednica s jednom centralnom vlašću. Njome su upravljali kraljevi, kneževi, grofovi, vojvode i brojni lokalni velikaši, čija se moć zasnivala na posjedovanju zemlje, ličnim vezama, vojnim pratnjama i odnosima zavisnosti.

U takvom društvu oružana sila bila je važan instrument političke moći. Sporovi oko nasljedstva, zemlje, prava na prihode i vlasti nad određenim područjem često su se rješavali ratovanjem. Lokalni gospodari mogli su ulaziti u sukobe i bez saglasnosti viših vladara, dok su stanovnici njihovih posjeda snosili posljedice pljačke, uništavanja usjeva i prisilnog davanja hrane i drugih potrepština vojnicima.

Ipak, pogrešno bi bilo zamisliti da je srednjovjekovna Evropa bila prostor neprekidnog i potpuno nekontrolisanog nasilja. Postojali su pravni običaji, kraljevske vlasti, crkvene institucije, lokalni sporazumi i različiti pokušaji ograničavanja ratovanja. Problem je bio u tome što su mogućnosti provođenja tih ograničenja često zavisile od stvarne moći onoga ko ih je pokušavao nametnuti.

Upravo u tom okruženju razvijale su se ideje o posebnoj ulozi Crkve u društvu. Crkveni autoriteti nisu se bavili samo vjerom i bogoslužjem nego su pokušavali uređivati brak, nasljedstvo, moralne obaveze, odnose među vladarima i ponašanje ratnika.

Da bismo razumjeli krstaški pokret, moramo istražiti kako je Crkva pokušavala ograničiti nasilje unutar kršćanskog društva i kako je, nekoliko decenija kasnije, dio te ratničke energije usmjerila prema vojnom pohodu na Istok.

2.2. Pokret Božjeg mira: pokušaj zaštite nezaštićenih

Od kraja 10. stoljeća u dijelovima zapadne Evrope razvijao se pokret poznat kao *Pax Dei*, odnosno Božji mir.

Njegovi organizatori, uglavnom biskupi i drugi crkveni autoriteti, pokušavali su ograničiti nasilje nad određenim kategorijama stanovništva i zaštititi crkvenu imovinu. U različitim sredinama donosile su se odredbe kojima se zabranjivalo napadanje crkava, svećenstva, nenaoružanih ljudi i drugih zaštićenih kategorija.

U ranom 11. stoljeću razvijala se i *Treuga Dei*, odnosno Božje primirje. Njime se nastojalo zabraniti ili ograničiti ratovanje u određenim danima i razdobljima, uključujući pojedine dane povezane s kršćanskim bogoslužjem.

Ovi pokreti nisu svuda imali jednak sadržaj niti su se jednako uspješno provodili. Njihov značaj bio je u tome što su crkvene institucije pokušavale uspostaviti moralna i društvena pravila za ratničku klasu i djelovati kao posrednik u lokalnim sukobima.

Istovremeno su takve inicijative jačale javni položaj biskupa i drugih crkvenih autoriteta. Crkva je mogla predstavljati zaštitu stanovništva od samovolje lokalnih gospodara, ali je time također širila vlastiti uticaj na pitanja koja su ranije bila pretežno u rukama svjetovnih vladara.

Historijska istraživanja ukazuju na vezu između pokreta za ograničavanje nasilja i kasnijeg razvoja krstaške ideje. Međutim, ta veza ne znači da je Božji mir jednostavno i unaprijed zamišljen kao priprema za krstaške ratove. Radilo se o razvoju različitih inicijativa tokom više decenija, čiji se značaj mijenjao s političkim okolnostima.

Historijsko pitanje: kako je došlo do toga da institucija koja je pokušavala ograničiti nasilje među kršćanima kasnije pozove ratnike da učestvuju u vjerski opravdanom vojnom pohodu?

Odgovor nije u jednoj odluci ili jednom čovjeku. Potrebno je pratiti promjene u crkvenoj politici, shvatanju pokore, odnosu prema svjetovnoj vlasti i ideji da se oružana borba može usmjeriti prema cilju koji se smatra vjerski opravdanim.

2.3. Reformno papstvo i borba za autoritet

Tokom 11. stoljeća papstvo je prolazilo kroz značajne promjene. Crkveni reformatori nastojali su suzbiti određene zloupotrebe unutar klera, ojačati crkvenu disciplinu i smanjiti zavisnost crkvenih položaja od svjetovnih vladara.

Jedno od ključnih pitanja bilo je imenovanje biskupa. Biskupske funkcije nisu imale samo vjerski značaj. Biskupi su često upravljali zemljišnim posjedima, imali prihode i učestvovali u političkom životu. Zbog toga su kraljevi i carevi imali snažan interes da utiču na izbor ljudi koji će zauzimati te položaje.

Reformno papstvo sve je odlučnije zastupalo stav da crkvene funkcije i autoritet ne smiju biti podređeni svjetovnim vladarima. Taj sukob naročito je došao do izražaja tokom pontifikata pape Grgura VII, koji je bio papa od 1073. do 1085. godine.

Grgur VII ušao je u ozbiljan sukob s njemačkim kraljem Henrikom IV. Spor je uključivao pitanje imenovanja biskupa, pravo na upravljanje Crkvom i šire pitanje odnosa između duhovne i svjetovne vlasti.

Sukob nije bio samo lični obračun dvojice moćnih ljudi. Radilo se o suprotstavljenim shvatanjima političkog poretka. Trebalo je odrediti ko ima pravo imenovati nosioce crkvenih funkcija, ko može ograničavati vladare i kakav položaj papa zauzima u odnosu na druge evropske vlasti.

Istraživanja reformnog papstva pokazuju da su promjene u crkvenoj organizaciji i papinskom autoritetu bile važne za razumijevanje nastanka krstaškog pokreta. Papa Urban II naslijedio je instituciju koja je već nekoliko decenija pokušavala proširiti vlastiti autoritet i oblikovati kršćanski svijet kao povezanu vjersku zajednicu.

Ipak, iz toga ne slijedi da je Prvi krstaški rat bio samo sredstvo za ostvarenje papinske političke ambicije. To je jedno od mogućih pitanja za analizu, ali odgovor mora uključiti i vjerske motive, bizantski zahtjev za pomoći, stanje na Istoku i reakcije samih učesnika.

2.4. Gregorijanska reforma i položaj ratnika

Naziv gregorijanska reforma povezuje se s reformnim pokretom koji je dobio snažan zamah tokom pontifikata Grgura VII. Međutim, reforme nisu bile djelo samo jednog pape niti su se ograničavale na njegovo vrijeme. U njihovom razvoju učestvovali su brojni crkveni autoriteti i reformni krugovi u različitim dijelovima Evrope.

Jedno od pitanja koje se postavljalo bilo je kako uskladiti ratnički život s kršćanskim moralnim učenjem.

Kršćanska tradicija sadržavala je različite stavove o nasilju, vojnoj službi i upotrebi sile. Neki teolozi naglašavali su opasnost grijeha i potrebu za mirom, dok su drugi razvijali argumente prema kojima rat može biti dopušten pod određenim okolnostima, naročito ako ga vodi legitimna vlast i ako mu je cilj zaštita zajednice.

Tokom srednjeg vijeka razvijale su se i ideje o pokori, hodočašću i oprost crkvenih kazni povezanih s grijehom. Te ideje nisu nastale odjednom uoči Prvog krstaškog rata. Njihovo povezivanje s oružanim pohodom predstavljalo je važnu promjenu u načinu na koji je rat mogao biti predstavljen kao vjerski čin.

Za neke ratnike pohod je mogao predstavljati priliku da ispune vjersku obavezu, pokaju se za ranije postupke ili steknu duhovnu nagradu. Drugi su mogli biti motivisani porodičnim očekivanjima, društvenim položajem, željom za slavom ili materijalnom koristi.

Nema osnova da pretpostavimo kako su svi učesnici imali iste motive. Jednako tako, nije moguće svesti njihovu pobožnost na puku prevaru samo zato što su učestvovali u ratu.

2.5. Odnos Crkve prema ratu prije 1095. godine

Pozivanje na vjerski opravdan rat nije počelo s Urbanom II. Tokom ranijeg srednjeg vijeka crkveni autoriteti razmatrali su okolnosti u kojima se upotreba sile može smatrati dopuštenom, a vladari su ponekad svoje vojne pohode predstavljali kao odbranu kršćanske zajednice.

Posebno su važni sukobi na Pirinejskom poluotoku i u južnoj Italiji, gdje su kršćanske vlasti ratovale protiv muslimanskih političkih snaga. Ti sukobi imali su različite lokalne uzroke i ne mogu se svi automatski poistovjetiti s kasnijim krstaškim ratovima.

Ipak, u 11. stoljeću papstvo je sve aktivnije učestvovalo u oblikovanju vjerskog opravdanja pojedinih vojnih poduhvata. Vojna služba mogla je dobiti posebno crkveno značenje, naročito kada je povezivana sa zaštitom crkvenih interesa ili borbom protiv protivnika koje su crkveni autoriteti smatrali prijetnjom.

Historijska istraživanja nastanka krstaških ratova zato razmatraju ne samo događaje iz 1095. godine nego i ranije papinske inicijative, ratove u južnoj Italiji, reformno papstvo i promjene u shvatanju vjerske dužnosti.

Nije, međutim, opravdano svaki raniji rat s religijskim obilježjima nazivati krstaškim ratom u istom smislu kao pohod koji je Urban II pokrenuo prema Istoku. Terminološka preciznost važna je zato što su se ciljevi, pravni status učesnika i crkvene nagrade razvijali tokom vremena.

2.6. Vjera, zemlja, plijen i društveni položaj

Kada istražujemo motive evropskih ratnika, moramo uzeti u obzir društvenu strukturu srednjovjekovne Evrope.

Zemlja je bila osnovni izvor velikog dijela bogatstva i političke moći. Nasljedstvo, brakovi, porodične veze i vojna služba mogli su odlučivati o položaju pojedinca i njegovih potomaka. Za dio mlađih sinova plemićkih porodica mogućnosti nasljeđivanja bile su ograničene, ali ne možemo pretpostaviti da su svi oni krenuli u pohod zato što su bili bez zemlje.

Vojni pohodi mogli su nuditi mogućnost sticanja bogatstva, slave ili novog položaja. Istovremeno su zahtijevali znatne troškove: oružje, konje, hranu, putovanje i održavanje vojne pratnje. Učesnici su mogli prodavati ili založiti imovinu, zaduživati se i sklapati sporazume kako bi finansirali put.

Zato je pogrešno tvrditi da su krstaški ratovi bili besplatan put do bogatstva za evropsko plemstvo. Učešće je moglo donijeti dobit, ali je moglo izazvati i ozbiljne finansijske gubitke, smrt, zarobljavanje ili trajno propadanje porodičnog položaja.

Materijalni interesi ipak ostaju važan dio istraživanja. Kada su križari osvajali gradove i teritorije, otvarale su se mogućnosti za sticanje zemljišta, prihoda i političke vlasti. U pojedinim slučajevima takve mogućnosti postale su sastavni dio njihovog ponašanja.

Međutim, ne možemo samo na osnovu činjenice da je neko mogao steći zemlju zaključiti da je upravo to bio njegov glavni motiv. Za takav zaključak potrebni su dodatni dokazi: pisma, ugovori, svjedočenja, odluke o nasljeđivanju ili drugi dokumenti koji nam omogućavaju da razumijemo namjere konkretnih ljudi.

2.7. Kako se oblikovala ideja krstaškog pohoda?

Do kraja 11. stoljeća postojali su brojni elementi koji su mogli biti povezani u novi oblik vojnog i vjerskog poduhvata.

Prvo, papstvo je razvijalo sve snažniji autoritet u zapadnom kršćanstvu. Drugo, Crkva je već dugo pokušavala uticati na ponašanje ratnika i ograničiti određene oblike nasilja. Treće, postojale su tradicije hodočašća i vjerske pokore. Četvrto, vojni sukobi na granicama kršćanskih političkih područja pružali su iskustvo saradnje između crkvenih i svjetovnih vlasti.

Peto, Bizantsko Carstvo suočavalo se s ozbiljnim vojnim problemima u Maloj Aziji i tražilo pomoć sa Zapada. Šesto, Jerusalem je imao snažan simbolički značaj za zapadno kršćanstvo.

Ti elementi sami po sebi nisu činili gotov plan za Prvi krstaški rat. Njihovo povezivanje zavisilo je od odluka konkretnih ljudi i okolnosti u kojima su te odluke donesene.

Zbog toga ćemo nastanak krstaškog pokreta istraživati kao historijski proces, a ne kao unaprijed zacrtan projekat čiji su svi ciljevi bili poznati od samog početka.

Izvori i literatura za ovo poglavlje

1. H. E. J. Cowdrey, „The Reform Papacy and the Origin of the Crusades“, u zborniku *Le concile de Clermont de 1095 et l'appel à la croisade*.
2. Colin Morris, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*. Posebno dijelovi o sukobu papstva i Carstva te reformama 11. stoljeća.
3. +1Saïd Amir Arjomand, „The Papal Revolution and Its Export: The Crusades“, u djelu *Revolution: Structure and Meaning in World History*.
4. Paul E. Chevedden, „Canon 2 of the Council of Clermont (1095) and the Crusade Indulgence“. Naučna studija o nastanku i tumačenju krstaškog oprosta.
5. Fordham University, *Medieval Sourcebook: Evolution of Crusader Privileges, 1095–1270*. Zbirka srednjovjekovnih tekstova koja pokazuje kako su se prava i vjerski status križara razvijali tokom vremena.

POGLAVLJE 3

PAPA URBAN II I CLERMONT 1095. GODINE

Poziv na pohod, obećanje oprosta i početak krstaškog pokreta

3.1. Ko je bio Urban II?

Urban II, rođen kao Odo iz Châtillona ili Lageryja, zavisno od historiografske konvencije o njegovom porijeklu, postao je papa 1088. godine. Njegov pontifikat odvijao se u razdoblju velikih promjena u zapadnom kršćanstvu. Papstvo je nastojalo učvrstiti vlastiti autoritet, reformisati crkvene institucije i redefinisati odnose s evropskim vladarima.

Urban je pripadao reformnom crkvenom krugu i bio je povezan s idejama koje su se razvijale tokom pontifikata Grgura VII. Njegov politički položaj, međutim, nije bio jednostavan. U sukobu oko odnosa papstva i Carstva morao je računati na protivnike, suparničke crkvene autoritete i različite interese evropskih vladara.

Zbog toga poziv na pohod prema Istoku nije moguće razumjeti samo kao izdvojenu vjersku inicijativu. On je nastao u vremenu u kojem je papa nastojao ojačati svoj autoritet, dok se

Bizantsko Carstvo suočavalo s vojnim problemima, a Jerusalem i druga sveta mjesta imala su snažan simbolički značaj za zapadno kršćanstvo.

Ipak, ne smijemo unaprijed zaključiti da je Urban pokrenuo pohod prvenstveno radi političke koristi. To je pitanje koje treba istražiti kroz njegove sačuvane poruke, okolnosti sazivanja sabora, kasnije papinske odluke i način na koji je krstaški pokret organizovan.

3.2. Šta se dogodilo u Clermontu?

U novembru 1095. godine Urban II sazvaio je crkveni sabor u Clermontu, u današnjoj Francuskoj. Sabor se bavio crkvenim pitanjima i reformskim ciljevima, a njegov značaj nadilazio je samu crkvenu disciplinu.

Pred kraj sabora papa je uputio poziv na vojni pohod prema Istoku. Govor je, prema srednjovjekovnim hronikama, povezivao stanje istočnih kršćana, nevolje koje su pripisivane njihovim protivnicima i potrebu da se preduzme oružana akcija. U pojedinim verzijama snažno je naglašen i Jerusalem.

Ne znamo tačne riječi koje je Urban izgovorio. Ne postoji sačuvan stenografski zapis govora, niti zapisnik koji bi omogućio da ga rekonstruiramo riječ po riječ. Poznate verzije potiču iz srednjovjekovnih hronika koje su napisane nakon događaja, a njihovi autori naglašavaju različite elemente papinske poruke.

To je važno jer se u popularnim prikazima često navodi jedan dugačak govor kao da je riječ o doslovnom transkriptu. U stvarnosti imamo nekoliko književno oblikovanih izvještaja o istom događaju.

Najvažniji su prikazi Fulchera iz Chartresa, anonimnog autora djela *Gesta Francorum*, Roberta Monaha, Baldricusa iz Dola i Guiberta iz Nogenta. Oni se razlikuju po detaljima, tonu i načinu na koji prikazuju papinu poruku.

3.3. Pet verzija jednog govora

Razlike između srednjovjekovnih prikaza nisu nevažni književni detalji. One nam pokazuju kako su različiti autori razumjeli smisao krstaškog pokreta i kako su kasnije oblikovali njegovo pamćenje.

Fulcher iz Chartresa napisao je jednu od najvažnijih verzija. Smatra se da je prisustvovao saboru, a njegov izvještaj nastajao je početkom 12. stoljeća. U njegovom prikazu naglasak je na pomoći istočnim kršćanima, stanju na Istoku i pozivu zapadnim ratnicima da krenu u pohod.

Anonimni autor djela Gesta Francorum bio je povezan s učesnicima Prvog krstaškog rata. Njegovo djelo posebno je važno za rekonstrukciju pohoda, ali se njegova verzija papinske poruke ne može automatski smatrati doslovnim zapisom govora.

Robert Monah napisao je svoju verziju nekoliko godina nakon događaja. Njegov prikaz sadrži snažnu retoričku obradu i poznate formulacije kojima se zapadni ratnici pozivaju da krenu prema Istoku.

Baldricus iz Dola i Guibert iz Nogenta također prenose svoje verzije. Njihovi tekstovi pokazuju kako je poziv na pohod bio tumačen unutar crkvene i književne kulture tog vremena.

Današnji historičari koriste ove izvore uporedno. Fulcherov izvještaj često ima posebno mjesto zbog njegove povezanosti s događajem, ali ni on nije doslovan zapis. Istraživanje srednjovjekovne papinske retorike dodatno pokazuje da se pojedine verzije ne mogu jednostavno tretirati kao međusobno zamjenjivi stenogrami.

Iz toga proizlazi važno metodološko pravilo: kada u knjizi budemo navodili Urbanov govor, uvijek ćemo označiti čiju verziju prenosimo. Nećemo spajati različite prikaze u jedan navodno autentičan govor bez jasnog upozorenja čitaocu.

3.4. Šta je Urban tražio od svojih slušalaca?

Uprkos razlikama među hronikama, nekoliko elemenata jasno se pojavljuje u tradiciji o pozivu na pohod.

Prvi je pomoć istočnim kršćanima. Bizantsko Carstvo suočavalo se s gubitkom teritorija u Maloj Aziji i imalo je interes da dobije vojnu pomoć sa Zapada. Poziv na pohod zato je imao stvarnu političku i vojnu pozadinu.

Drugi element bio je položaj svetih mjesta i Jerusalema. Grad je imao izuzetnu važnost za kršćansko vjersko pamćenje, a mogućnost da se vojnom silom promijeni politička kontrola nad njim mogla je biti snažan motiv za učesnike.

Treći element bila je duhovna nagrada. Pohod nije predstavljen samo kao vojna služba određenom vladaru. Učesnici su mogli vjerovati da izvršavaju vjerski zadatak i da će njihovo djelovanje imati posljedice za njihov odnos s Bogom.

Četvrti element bilo je preusmjeravanje ratničke energije. U društvu obilježenom lokalnim sukobima, poziv na pohod mogao je ponuditi zajednički cilj koji je nadilazio sporove među pojedinačnim evropskim gospodarima.

Međutim, iz činjenice da se ovi elementi pojavljuju u sačuvanim izvorima ne možemo zaključiti da je Urban svim učesnicima predstavio jedinstven i detaljan plan budućeg rata. Njihovo razumijevanje moglo se razlikovati prema porijeklu, obrazovanju, društvenom položaju i informacijama koje su imali.

3.5. Urbanovo pismo iz decembra 1095. godine

Pored kasnijih prikaza govora, imamo važan dokument iz neposredne blizine događaja: Urbanovo pismo upućeno vjernicima u Flandriji u decembru 1095. godine.

U tom pismu papa govori o stradanju istočnih crkava i o potrebi da se one oslobode, a pohod povezuje s pripremom za oprost grijeha. Pismo je važno zato što predstavlja papinsku poruku iz samog razdoblja pokretanja pohoda, a ne samo kasniju rekonstrukciju hroničara.

Ipak, ni ovo pismo ne odgovara na svako pitanje. Ono je upućeno određenoj publici i ima praktičnu svrhu: ohrabriti ljude da učestvuju u pohodu. Kao takvo, ono predstavlja važan dokaz o tome kako je papa javno obrazlagao svoju inicijativu, ali ne pruža potpun uvid u sve njegove privatne motive.

U pismu se posebno ističu crkve Istoka i Jerusalem. Time se potvrđuje da pitanje svetih mjesta nije bilo samo kasnija legenda koju su izmislili hroničari. Ono je imalo važno mjesto u samom papinskom pozivu.

Istovremeno, pomoć istočnim kršćanima i osvajanje ili preuzimanje kontrole nad svetim mjestima nisu nužno bili identični ciljevi. Njihov međusobni odnos mora se istražiti kroz različite dokumente i događaje.

3.6. Šta je značio oprost koji je papa obećavao?

Jedno od najvažnijih pitanja u razumijevanju krstaškog pokreta jeste obećanje oprosta.

U srednjovjekovnoj zapadnoj Crkvi razvijao se složen sistem pokore, ispovijedi i crkvenih odredbi povezanih s grijehom. U tom kontekstu treba razlikovati oprost grijeha u teološkom smislu od oprosta ili uklanjanja crkveno određene pokore. Srednjovjekovni pojmovi i njihovo tumačenje mijenjali su se, a historičari raspravljaju o tačnom značenju formulacija korištenih u ranim krstaškim dokumentima.

Kanoni sabora u Clermontu i kasnija svjedočenja povezuju pohod s duhovnom nagradom i oprostom. Ipak, pojedine formulacije nisu identične u svim izvorima, pa nije ispravno sve svesti na jednu kasnije standardizovanu definiciju.

Ono što možemo pouzdano reći jeste da je obećanje imalo značajnu ulogu u vjerskom opravdanju pohoda. Ratnik nije pozvan samo da se bori za teritoriju ili vladara, nego da učestvuje u djelu koje je crkveni autoritet predstavljao kao posebno vrijedno pred Bogom.

Za ljude čiji je život bio obilježen vjerovanjem u grijeh, pokoru, smrt i sudnji dan, takva poruka mogla je imati izuzetnu snagu. Ona je mogla uticati na odluku da se prihvati opasnost putovanja, napusti porodica i imovina te krene u rat.

Ipak, ne možemo znati koliko je svaki pojedinačni učesnik razumio teološke detalje obećanja. Neki su mogli poznavati crkveno učenje bolje od drugih, dok su mnogi zavisili od propovijedi i usmenih objašnjenja.

Zato je važno da ne poistovjećujemo institucionalnu poruku s individualnim razumijevanjem svakog ratnika.

3.7. Je li Urban želio osvojiti Jerusalem ili pomoći Bizantu?

Ovo je jedno od ključnih pitanja u historiografiji Prvog krstaškog rata.

Ako naglasimo bizantski zahtjev za vojnom pomoći, pohod se može posmatrati kao odgovor na krizu istočnog kršćanstva. Ako naglasimo papinske reforme i autoritet, možemo istraživati kako je

Urban nastojao ojačati ulogu papstva u međunarodnim odnosima. Ako naglasimo Jerusalem i vjersku nagradu, vidimo kako su sveto mjesto i duhovni motivi oblikovali cilj pohoda.

Ali nijedan od tih elemenata ne mora isključivati ostale.

Urban je mogao istovremeno željeti pomoć istočnim kršćanima, ojačati papinski autoritet i usmjeriti zapadne ratnike prema cilju koji je smatrao vjerski opravdanim. Međutim, to je historijsko tumačenje koje mora biti zasnovano na dokazima, a ne predstavljeno kao sigurno znanje o njegovim privatnim mislima.

Posebno moramo paziti da kasniji razvoj događaja ne prenesemo automatski na početak. Osvajanje Jerusalema 1099. i stvaranje križarskih država nisu dokaz da je svaki detalj konačnog ishoda bio precizno planiran u Clermontu 1095. godine.

Da bismo procijenili šta je Urban mogao očekivati, moramo uporediti njegovu neposrednu korespondenciju, crkvene odluke, izvještaje o bizantskim zahtjevima i ponašanje učesnika u prvim mjesecima pohoda.

3.8. Propaganda, stvarnost i granice našeg znanja

Poziv na pohod oslanjao se na prikaz stanja u kojem su istočne crkve i sveta mjesta predstavljeni kao ugroženi. Takav prikaz mogao je mobilizirati ljude, pojačati osjećaj hitnosti i usmjeriti njihovu pažnju prema određenom neprijatelju.

Ipak, pojam propaganda ne smijemo koristiti tako da unaprijed pretpostavimo kako je svaka tvrdnja bila lažna. Potrebno je ispitati konkretne navode, njihov izvor i stanje na terenu.

Neke tvrdnje mogle su biti zasnovane na stvarnim događajima, druge su mogle biti pretjerane, a treće prilagođene retoričkim potrebama. Bez upoređivanja izvora ne možemo svaku tvrdnju svrstati u jednu od tih kategorija.

Također moramo razlikovati informacije dostupne papi, informacije koje su prenosili bizantski poslanici i ono što su obični učesnici mogli čuti u svojim mjestima. Ne postoji razlog da pretpostavimo kako je svaki čovjek koji je krenuo na pohod raspolagao jednakim znanjem o geografiji, političkim odnosima ili identitetu vlasti na Istoku.

Pitanje informisanosti zato ćemo detaljnije obraditi u poglavlju o prvom talasu učesnika i Narodnom krstaškom pohodu 1096. godine.

Izvori za treće poglavlje

1. Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127* — jedan od ključnih izvora za Prvi krstaški rat i jednu od verzija Urbanovog govora.
2. Robert the Monk, *Historia Iherosolimitana* — kasniji prikaz govora u Clermontu, koristan za istraživanje retoričkog oblikovanja krstaške ideje.

3. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum — anonimni prikaz Prvog krstaškog rata, važan za razumijevanje iskustava učesnika.
4. Dana C. Munro, The Speech of Pope Urban II at Clermont, 1095 — historijska analiza različitih verzija govora, dostupna preko Library of Congress.
5. Fordham University, Internet Medieval Sourcebook — zbirka tekstova koja sadrži pet verzija govora i Urbanovo pismo iz decembra 1095. godine. [Pregled izvora o govoru Urbana II](#)

POGLAVLJE 4

Narodni krstaški pohod 1096. godine: ko je prvi krenuo na Istok i zašto su stradale jevrejske zajednice?

1. Između papinog poziva i stvarnosti na putu

Nakon poziva pape Urbana II na saboru u Clermontu krajem novembra 1095. godine, među zapadnim kršćanima počelo je vjersko i društveno pokretanje koje je nadmašilo ono što su crkvene i svjetovne vlasti mogle jednostavno organizovati ili kontrolisati.

Dok su velikaški zapovjednici pripremali vlastite pohode, prikupljali novac, opremu i ratnike, dio običnog stanovništva krenuo je ranije. U tim grupama nalazili su se siromašniji ljudi, seljaci, gradsko stanovništvo, sitni ratnici, svećenici i drugi pojedinci koji nisu imali resurse velikih feudalnih gospodara. Među njima su bile i žene i djeca.

Ove grupe u historiografiji se često nazivaju **Narodnim krstaškim pohodom** ili **Narodnim krstaškim ratom**. Međutim, nije riječ o jednoj jedinstvenoj vojsci s jednim zapovjednikom i čvrstom organizacijom. Radilo se o više skupina koje su krenule u različito vrijeme, imale različite vođe i nisu uvijek postupale na isti način.

Njihov zajednički cilj bio je odlazak u Svetu zemlju, ali se njihove mogućnosti nisu mogle porediti s mogućnostima bolje organizovanih plemićkih vojski koje su se pripremale za pohod tokom 1096. godine. Nedostatak novca, hrane, vojničke discipline i logističke podrške ubrzo je postao ozbiljan problem.

Historičar Albert iz Aachena, koji nije lično učestvovao u pohodu, ali je koristio svjedočenja i druge izvore, opisuje mnoštvo ljudi različitog društvenog porijekla koji su se odazvali propovijedanju. Njegov prikaz, ipak, nastao je naknadno i ne treba ga čitati kao precizan popis učesnika niti kao neutralan izvještaj o svakom pojedinom događaju.

2. Petar Pustinjak i Valter bez imovine

Među najpoznatijim ličnostima ranog pohoda bio je Petar Pustinjak, propovjednik koji se u izvorima povezuje s gradom Amiensom u današnjoj Francuskoj.

Petar je, prema srednjovjekovnim hronikama, propovijedao odlazak u Svetu zemlju i privukao veliki broj sljedbenika. Njegov značaj u kasnijem pamćenju Prvog krstaškog rata postao je izuzetno velik, ali pojedinosti njegovog života, propovijedanja i utjecaja nisu jednako pouzdano dokumentovane.

Važno je razlikovati istorijskog Petra od slike koju su kasniji pisci izgradili oko njega. Neki kasniji prikazi daju mu gotovo presudnu ulogu u pokretanju cijelog pohoda. Raniji izvori, međutim, ne podržavaju sve detalje te tradicionalne priče.

Druga značajna ličnost bio je Valter bez imovine, poznat u zapadnim izvorima kao Walter the Penniless. On je predvodio jednu od grupa koje su krenule prije Petra i njegovih sljedbenika. Albert iz Aachena navodi da je Valter krenuo u martu 1096. godine s velikom grupom pješaka i malim brojem vitezova.

Valterov nadimak ne treba automatski shvatiti kao dokaz da je bio potpuno bez sredstava. Srednjovjekovni nadimci mogli su imati različita značenja, a izvori ne pružaju dovoljno osnova da se iz samog imena izvode čvrsti zaključci o njegovom imovinskom stanju.

Njihove grupe pokazivale su koliko je snažno propovijedanje moglo pokrenuti ljude koji nisu čekali da se formiraju velike vojske. Ali upravo je brzina pokreta, bez odgovarajuće pripreme, stvorila probleme: trebalo je nabaviti hranu, pronaći prenoćišta, osigurati prelazak preko rijeka i granica te održavati red među velikim brojem ljudi.

3. Šta su obični učesnici očekivali?

Na pitanje šta su obični krstaši zaista razumjeli o cilju pohoda ne može se dati jedan odgovor koji bi vrijedio za sve.

Neki su vjerovatno vjerovali da sudjeluju u posebnom vjerskom djelu, povezanom s pokajanjem, oprostom grijeha i odlaskom na sveta mjesta. Drugi su mogli očekivati duhovnu nagradu, pustolovinu, društveno priznanje ili bolju budućnost. Pojedinci su možda imali više motiva istovremeno.

Ne raspolažemo ličnim izjavama dovoljnog broja običnih učesnika da bismo precizno rekonstruisali njihova očekivanja. Većina izvora dolazi od pismenih crkvenih ljudi, hroničara i pripadnika viših slojeva društva. Njihov pogled ne mora u potpunosti odgovarati razmišljanju seljaka, zanatlije ili siromašnog ratnika koji je napustio dom.

Također, nije opravdano pretpostaviti da je svaki učesnik imao jasnu predstavu o geografiji, političkim odnosima na Istoku ili stvarnim vojnim preprekama koje su ga čekale. Put do Jerusalema bio je dug, a vijesti su putovale sporo. Mnogi su mogli poznavati osnovnu vjersku priču o Svetoj zemlji, a da nisu razumjeli složene odnose između Bizantijskog Carstva, muslimanskih država i lokalnih zajednica.

U tome se vidi jedna od važnih osobina masovnih vjerskih pokreta: zajednički cilj može okupiti ljude čija se lična očekivanja, znanje i motivi znatno razlikuju.

4. Put kroz Evropu: hrana, novac i nasilje

Kretanje velikih grupa kroz srednjovjekovnu Evropu nije bilo jednostavno. Nije postojala moderna vojna logistika, a snabdijevanje se uglavnom oslanjalo na lokalne zalihe, kupovinu, pomoć stanovništva i ono što su učesnici sami nosili.

Kada bi grupa stigla u grad ili selo, morala je doći do hrane i drugih potrepština. Dio učesnika plaćao je ono što mu je trebalo, ali su pojedine skupine pribjegavale pljački, iznuđivanju i nasilju. Takvo ponašanje ugrožavalo je lokalno stanovništvo i stvaralo sukobe s vlastima kroz čije su teritorije prolazili.

Posebno su teške posljedice nastale u područjima Rajne, gdje su živjele značajne jevrejske zajednice. Umjesto da se prema njima odnose kao prema stanovnicima koji nisu predstavljali vojnu prijetnju samom pohodu, pojedini krstaši i drugi učesnici nasilja pretvorili su ih u mete.

Ovo nije bila neizbježna posljedica samog putovanja niti ponašanje svih krstaša. Ipak, napadi su bili dovoljno ozbiljni da su ostavili dubok trag u jevrejskom pamćenju i u historiji srednjovjekovnih odnosa između kršćana i Jevreja.

5. Zašto su Jevreji postali mete?

Najvažnije pitanje nije samo šta se dogodilo nego i zašto su neki učesnici pohoda odlučili da nasilje usmjere prema jevrejskim zajednicama koje su živjele među njima.

U dijelu izvora pojavljuje se ideja da se osveta za Isusovu smrt treba izvršiti nad Jevrejima. Takvo obrazloženje počivalo je na starom antijevrejskom religijskom neprijateljstvu, prema kojem su se Jevreji kolektivno optuživali za događaje povezane s Isusovim raspećem. Takva kolektivna optužba

zanemarivala je činjenicu da se odgovornost za historijski događaj ne može pripisivati svim pripadnicima naroda kroz generacije.

U kontekstu krstaškog pokreta, neki su svoju namjeru da krenu protiv muslimanskih vlasti na Istoku povezali s idejom da najprije trebaju napasti Jevreje koji žive u njihovim vlastitim krajevima. Jevrejski hroničari bilježe da su napadači opravdavali nasilje tvrdnjama o osveti za Isusovu smrt ili zahtjevima da Jevreji prihvate kršćanstvo.

Takvo postupanje nije bilo isto što i papin sačuvani poziv iz 1095. godine. U njemu nema izričite naredbe da se ubijaju Jevreji. Ali odsustvo takve naredbe samo po sebi ne objašnjava zašto su napadi postali mogući. Potrebno je uzeti u obzir dugotrajne vjerske predrasude, lokalne sukobe, želju za plijenom, pritisak grupe i slabu kontrolu nad pojedinim naoružanim skupinama.

Religijska retorika mogla je dati nasilju privid opravdanja, dok su pljačka i oduzimanje imovine nekim napadačima donosili neposrednu korist. Ne možemo dokazati da je svaki napadač imao iste motive, ali izvori pokazuju da su se vjersko neprijateljstvo i materijalni interes mogli međusobno pojačavati.

6. Rajnske zajednice: Speyer, Worms, Mainz i Köln

Tokom maja i juna 1096. godine nasilje je posebno pogodilo jevrejske zajednice u gradovima uz Rajnu, među kojima su bili Speyer, Worms, Mainz i Köln. Napadi su se razlikovali po mjestu, toku događaja i obimu.

U Speyeru je lokalna vlast uspjela spriječiti dio napada, ali su i tu ubijeni Jevreji. U Wormsu i Mainzu nasilje je bilo mnogo razornije. U Mainzu se u napad povezuje grof Emicho i njegova naoružana pratnja, uz učešće drugih ljudi. Jevreji su pokušavali pronaći utočište kod crkvenih i svjetovnih autoriteta, ali zaštita nije uvijek bila dovoljna da ih spasi.

Latinska hronika Alberta iz Aachena opisuje napade na jevrejske zajednice i pljačku njihove imovine. Jevrejske hronike, među njima tekstovi povezani sa Solomonovom hronikom bar Simsona, donose drugačiju perspektivu: strah stanovništva, pokušaje zaštite, ubijanje porodica i odluke nekih Jevreja da radije umru nego da budu prisilno pokršteni.

Ovi izvori nisu jednaki po vremenu nastanka niti po književnom obliku. Jevrejske hronike čuvaju sjećanje pogođenih zajednica i njihovo vjersko razumijevanje katastrofe. Latinski pisci također su imali vlastite perspektive i nisu uvijek bili svjedoci onoga što opisuju. Zbog toga njihove izvještaje treba porediti, a pojedinosti provjeravati gdje god je moguće.

Nasilje je bilo stvarno i teško. Ali ne treba iz toga zaključiti da su svi stanovnici kršćanskih gradova učestvovali u progonima ili da su svi crkveni ljudi podržavali napadače. Neki biskupi, svećenici, gradski stanovnici i predstavnici vlasti pokušavali su zaštititi Jevreje. Njihovi naponi bili su različito uspješni, a ponegdje su bili nadjačani naoružanim skupinama ili osujećeni političkim interesima.

Istovremeno, postojanje pojedinaca koji su pomagali žrtvama ne umanjuje odgovornost onih koji su ih napadali niti težinu propusta vlasti koje nisu uspjele osigurati zaštitu.

7. Prisilno pokrštavanje, otpor i samoubistva

U nekim slučajevima napadači su Jevrejima nudili ili nametali izbor između prihvatanja kršćanstva i smrti. Za mnoge Jevreje vjerski identitet nije bio samo privatno uvjerenje nego osnova zajedničkog života, predaje i pripadnosti njihovoj zajednici.

Jevrejski izvori opisuju slučajeve u kojima su pojedinci odbijali prisilno pokrštavanje i radije birali smrt. Pojedine hronike bilježe i roditelje koji su ubijali vlastitu djecu kako bi ih, u njihovom razumijevanju, sačuvali od prisilnog pokrštavanja i poniženja. Takvi opisi spadaju među najpotresnije dijelove izvora o 1096. godini.

O ovim događajima treba pisati s poštovanjem prema žrtvama, bez pretvaranja njihove tragedije u puku ilustraciju vjerskog fanatizma. Hronike su takva djela tumačile kroz jevrejsku tradiciju mučeništva, ali historijski prikaz mora istovremeno prepoznati očajničke okolnosti u kojima su se odluke donosile.

Ne možemo sa sigurnošću utvrditi sve pojedinačne okolnosti svake smrti, niti je opravdano sve izvještaje tretirati kao da su nastali neposredno nakon događaja. Ipak, više izvora potvrđuje da su prisilno pokrštavanje, ubistva i samoubistva bili dio tragedije koja je pogodila neke od rajnskih zajednica.

8. Jesu li crkvene i svjetovne vlasti pokušale spriječiti nasilje?

Odgovor nije jednostavan. Nije tačno da su svi crkveni predstavnici stajali na strani napadača, ali nije tačno ni da su institucije uvijek uspjele ili odlučno djelovale da zaštite Jevreje.

Neki biskupi i drugi predstavnici vlasti pokušavali su pružiti utočište, izdavati naredbe za zaštitu ili spriječiti napade. Jevrejske zajednice u pojedinim gradovima tražile su zaštitu od lokalnih autoriteta, a neke su za nju plaćale novac. U Mainzu se, prema latinskom izvještaju, biskup pokušao pobrinuti za sigurnost Jevreja, ali su napadači ipak provalili u prostor u kojem su se nalazili.

Takvi slučajevi pokazuju razliku između formalnog autoriteta i stvarne moći. Srednjovjekovni vladar ili biskup mogao je izdati naredbu, ali ako nije imao dovoljno pouzdanih ljudi da je sprovede, zaštita je mogla ostati samo na papiru.

Također treba razlikovati naredbe i stavove pojedinih vladara od postupaka svih ljudi koji su se nalazili na njihovoj teritoriji. Za ozbiljnu procjenu odgovornosti potrebno je pitati ko je naredio napad, ko ga je izvršio, ko ga je podržao, ko je pokušao spriječiti nasilje i ko je propustio da djeluje.

Ova razlika nije pokušaj da se umani odgovornost. Ona omogućava da se odgovornost preciznije utvrdi.

9. Grof Emicho i pitanje odgovornosti

Grof Emicho jedan je od najpoznatijih vođa povezanih s nasiljem nad Jevrejima 1096. godine. Prema Albertu iz Aachena, okupljao je naoružane sljedbenike i učestvovao u pohodu koji je

prolazio kroz rajnske gradove. Izvori mu pripisuju važnu ulogu u napadima na Jevreje u Mainzu i drugim mjestima.

Međutim, ne treba svu odgovornost za svako nasilje 1096. pripisivati jednoj osobi. Postojalo je više skupina i više lokalnih napada. Neki su se dogodili prije nego što je Emichova grupa stigla na određeno područje, a u nasilju su učestvovali i pojedinci iz lokalnog stanovništva.

Nije opravdano ni sve učesnike Narodnog krstaškog pohoda izjednačiti s Emichom. Postojale su različite skupine, različiti zapovjednici i različiti oblici ponašanja. Ali činjenica da nisu svi učestvovali u progonima ne oslobađa odgovornosti one koji su ih izvršili ili im pomagali.

Srednjovjekovne hronike Emicha opisuju negativno, ali i te opise treba čitati uz kritiku izvora. Njegova historijska uloga ne zavisi od toga da prihvatimo svaku pojedinost koju hroničari navode; dovoljno je prepoznati da ga više izvora povezuje s nasiljem koje je teško pogodilo jevrejske zajednice.

10. Put prema Mađarskoj i poraz dijela pohoda

Nakon nasilja u rajnskim područjima, različite skupine nastavile su prema istoku. Put ih je vodio preko teritorija pod mađarskom vlašću i dalje prema Bizantijskom Carstvu.

Mađarska nije bila samo prostor kroz koji se moglo proći bez posljedica. Kralj Koloman i lokalne vlasti morali su procijeniti kako da postupe s velikim, slabo organizovanim i ponekad nasilnim grupama koje su ulazile u njihovu zemlju. Dio hronika opisuje sukobe, pljačku i reakcije vlasti na ponašanje pojedinih skupina.

Ove epizode pokazuju da su problemi pohoda bili širi od odnosa između kršćana i muslimana. Na putu prema Svetoj zemlji krstaši su dolazili u sukob i s kršćanskim stanovništvom i vladarima. Njihovo vjersko odredište nije automatski značilo da su se ponašali mirno prema svima koji su se našli na njihovom putu.

Nakon prolaska kroz Mađarsku i balkanske oblasti, preživjele grupe stigle su do Konstantinopola. Bizantijski car Aleksije I Komnen morao je odlučiti kako da se odnosi prema mnoštvu koje je pristiglo prije bolje organizovanih plemićkih vojski. Njegova briga nije bila samo vjerska: trebalo je spriječiti pljačku, održati red i kontrolisati prelazak na teritorije pod turskom vlašću.

Kada su dijelovi ovih skupina prešli u Malu Aziju, došli su u sukob sa seldžučkim snagama. U oktobru 1096. mnogi su bili poraženi i ubijeni, dok su drugi zarobljeni ili raspršeni. Brojevi i detalji razlikuju se u izvorima, pa se ne može pouzdano navesti jedinstven broj poginulih.

Petar Pustinjak preživio je ovaj slom. Njegova grupa, zajedno s drugim preživjelima, kasnije se našla u širem toku Prvog krstaškog rata, ali Narodni krstaški pohod kao rana, slabo organizovana faza nije ostvario cilj dolaska do Jerusalema.

11. Šta nam 1096. godina govori o krstaškom pokretu?

Događaji iz 1096. godine otkrivaju nekoliko ključnih činjenica.

Prvo, krstaški pokret nije bio samo vojna ekspedicija koju su vodili kraljevi i plemići. Bio je i masovni vjerski pokret koji je privukao ljude iz različitih društvenih slojeva. Njihova očekivanja nisu bila jednaka, a stepen pripreme i vojničke sposobnosti znatno su se razlikovali.

Drugo, poziv na vjerski rat mogao je biti protumačen mnogo šire od prvobitno objavljenog cilja. Iako Urban II nije u sačuvanom pozivu naredio ubijanje Jevreja, neki učesnici pretvorili su ideju svetog pohoda u opravdanje za nasilje nad jevrejskim susjedima.

Treće, vjerski motivi i materijalni interesi nisu nužno bili međusobno isključivi. Pojedinci su mogli iskreno vjerovati da izvršavaju vjersku dužnost, a istovremeno pljačkati i oduzimati imovinu. Nije potrebno poricati religioznost da bi se prepoznali pohlepa, okrutnost i zloupotreba vjerskog jezika.

Četvrto, društva kroz koja su krstaši prolazili nisu bila jedinstvena. Neki su ih pomagali, neki su ih se bojali, a vlasti su pokušavale održati red na različite načine. Pojedinci su pružali zaštitu progonjenima, dok su drugi učestvovali u nasilju ili mu nisu uspjeli stati na kraj.

Peto, posljedice pohoda nisu pogađale samo muslimanske zajednice na Istoku. Jevrejske zajednice u Evropi pretrpjele su napade i gubitke prije nego što je glavnina krstaških vojski uopće stigla do Jerusalema. Ta činjenica mora biti sastavni dio historije Prvog krstaškog rata, a ne sporedna napomena.

Izvori i literatura za ovo poglavlje

Primarni izvori

1. Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana* — izvještaji o Petru Pustinjaku, Valteru bez imovine, grofu Emichu i napadima na jevrejske zajednice.
2. Solomon bar Simson, *The Chronicle of Solomon bar Simson* — jevrejski prikaz progona i masakra iz 1096. godine.
3. *The Mainz Anonymous* — srednjovjekovni jevrejski izvještaj o progonima.
4. Ekkehard of Aura, *Chronicle* — prikaz pohoda i nasilja nad Jevrejima.
5. Guibert of Nogent, *The Deeds of God through the Franks* — jedan od latinskih izvora o Petru Pustinjaku i ranom krstaškom pokretu.

Savremena historiografija

1. Robert Chazan, *European Jewry and the First Crusade*. University of California Press, 1987.
2. Shlomo Eidelberg, ed. and trans., *The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades*. University of Wisconsin Press, 1977.
3. Judith Bronstein, "The Crusades and the Jews: Some Reflections on the 1096 Massacre." *History Compass*, 2007.

4. John France, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000–1714*. Routledge, 2005.

Pri korištenju ovih izvora treba razlikovati savremena svjedočenja, kasnije hronike i današnje historiografske analize. Broj žrtava i pojedini detalji napada ostaju predmet kritičkog razmatranja, pa ih ne treba predstavljati s većom sigurnošću nego što izvori dopuštaju.

POGLAVLJE 5

Velike plemićke vojske: od zapadne Evrope do Konstantinopola

1. Zašto se čekalo na velikaše?

Dok su se skupine Narodnog krstaškog pohoda raspadale ili stradavale na putu prema Istoku, u zapadnoj Evropi pripremala se drugačija ekspedicija. Nju nisu prvenstveno činili siromašni ljudi koji su krenuli bez odgovarajuće opreme, nego plemići, vitezovi, njihovi pratioci, pješaci i ljudi zaduženi za snabdijevanje.

Među učesnicima su bili velikaši koji su raspolagali vlastitim vojnim snagama, zemljišnim posjedima i političkim vezama. Neki su imali iskustva u ratovanju protiv susjednih kršćanskih vladara, Normana ili muslimanskih vlasti na Sredozemlju. Drugi su prvi put krenuli na tako udaljen pohod.

Njihove vojske nisu činile jedinstvenu zapadnoevropsku državu. Nije postojao kralj koji bi svima neposredno zapovijedao, niti je papa mogao svakodnevno kontrolisati njihove vojne odluke. Svaki veliki zapovjednik vodio je vlastitu vojsku, a saradnja je zavisila od pregovora, ličnih odnosa, vojnih potreba i zajedničkog cilja.

U tome je bila i snaga i slabost krstaškog pohoda. Više samostalnih vojski moglo je prikupiti znatne ljudske i materijalne resurse. Međutim, razlike u ambicijama i rivalstvo među zapovjednicima mogli su ugroziti zajedničko djelovanje.

2. Ko su bili glavni zapovjednici?

Među najznačajnijim učesnicima Prvog krstaškog rata nalazili su se sljedeći velikaši i vojni vođe.

Godfri Bujonski (Godfrey of Bouillon) bio je plemić iz Donje Lotaringije. U pohod je krenuo s bratom Eustahijem i drugim članovima svoje pratnje. Kasnije će postati jedna od najpoznatijih ličnosti osvajanja Jerusalema. Ipak, ne treba ga unaprijed posmatrati kao nesumnjivog vrhovnog zapovjednika svih krstaša: njegov ugled i politički položaj razvijali su se tokom pohoda.

Baldvin Bujonski (Baldwin of Boulogne), Godfrijev brat, krenuo je zasebnim putem i ubrzo pokazao vlastite političke ambicije. Njegova kasnija uloga u uspostavljanju vlasti u Edesi bit će od velikog značaja za nastanak prvih krstaških država.

Rajmond IV Tuluški, poznat i kao Rajmond od Saint-Gillesa, bio je jedan od najmoćnijih velikaša pohoda. Imao je značajna sredstva, vojne pratnje i političko iskustvo. U izvorima se pojavljuje kao važan sagovornik Aleksija I, ali i kao jedan od vođa koji nisu uvijek bili spremni prihvatiti tuđe zahtjeve.

Boemund Tarentski bio je normanski vojskovođa iz južne Italije. Prije krstaškog pohoda već je ratovao protiv Bizantijskog Carstva. Zbog toga njegov dolazak nije bio jednostavan susret saveznika: car Aleksije imao je razloga da sumnja u njegove namjere, dok je Boemund imao vlastite planove za proširenje moći.

Tankred, Boemundov rođak, bio je još jedan normanski vojni vođa. Kasnije će steći značajnu ulogu u osvajanjima i upravljanju pojedinim područjima na Istoku.

Robert II Flandrijski, **Robert Normandijski** i **Stjepan od Bloisa** također su pripadali krugu važnih zapadnih velikaša koji su učestvovali u pohodu. Njihove vojske nisu uvijek djelovale zajedno, a njihovi politički položaji i lični ciljevi nisu bili identični.

Igo od Vermandoisa, brat francuskog kralja Filipa I, krenuo je među prvim velikašima. Njegov položaj pokazuje da pohod nije bio samo stvar nižeg plemstva ili siromašnih ratnika: u njemu su učestvovali i ljudi bliski evropskim kraljevskim porodicama.

Uz svjetovne zapovjednike treba spomenuti i **Adhemara od Le Puya**, biskupa kojeg je papa Urban II odredio za crkvenog predstavnika pohoda. Njegova uloga bila je važna jer je predstavljao vezu između papinskog poziva i vojske na terenu.

Ovaj spisak nije potpuni popis svih učesnika. Njegova svrha je da pokaže da se krstaška ekspedicija sastojala od više centara moći. Nije postojala jednostavna hijerarhija u kojoj je svaki vojnik slušao jednog vrhovnog zapovjednika.

3. Šta je svakog od njih pokrenulo?

Na ovo pitanje ne možemo odgovoriti tako što ćemo svim učesnicima pripisati isti motiv.

Vjersko uvjerenje bilo je važno za mnoge. Poziv na pokajanje, odlazak u Svetu zemlju i duhovnu nagradu imao je stvarnu mobilizacijsku snagu. Ne bi bilo historijski opravdano sve učesnike opisati kao ljude koji su samo tražili plijen ili zemlju.

Ali jednako je pogrešno pretpostaviti da su svi plemići krenuli isključivo iz duhovnih razloga.

Za velikaše je pohod mogao značiti i priliku za politički ugled, vojnu slavu, stvaranje novih saveza, sticanje posjeda ili jačanje porodičnog položaja. Pojedini zapovjednici već su imali iskustva u ratovima protiv Bizanta ili muslimanskih vlasti, pa se njihova ranija politička djelatnost mora uzeti u obzir pri procjeni njihovih motiva.

Vjerska namjera i politička ambicija nisu se međusobno isključivale. Jedan čovjek mogao je iskreno vjerovati da ispunjava vjersku dužnost i istovremeno nastojati proširiti vlastitu moć.

Problem nastaje kada se jedan motiv predstavi kao jedino objašnjenje. Ako kažemo da su svi krenuli samo zbog vjere, zanemarujemo političke i materijalne interese. Ako kažemo da su svi krenuli samo zbog pljačke, zanemarujemo značaj koji su vjera, pokajanje i sveta mjesta imali u srednjovjekovnom svijetu.

Zato motive treba procjenjivati pojedinačno, na osnovu njihovih postupaka, ranijih odnosa, sačuvanih pisama i drugih izvora.

4. Put prema Konstantinopolu

Velike vojske krenule su različitim putevima kroz Evropu. Nisu sve napustile svoje domove istog dana niti su koristile jednu jedinu rutu. Pojedine skupine putovale su preko srednje Evrope i Balkana, dok su druge koristile puteve kroz Italiju i preko Jadrana.

Putovanje je bilo logistički zahtjevno. Vojsku su činili konjanici, pješaci, sluge, svećenici, trgovci i drugi pratilci. Bili su potrebni hrana, voda, stočna hrana, oružje, popravke opreme i siguran prolaz kroz tuđe teritorije.

U nekim područjima lokalne vlasti omogućavale su prolaz ili snabdijevanje. Drugdje su nastajali sukobi zbog cijena, nestašice hrane, pljačke i nediscipline. Čak i kada su se krstaši borili protiv muslimanskih vlasti, to nije značilo da su se uvijek mirno odnosili prema kršćanskim stanovnicima i vladarima kroz čije su zemlje prolazili.

Bizantijsko Carstvo bilo je posebno važno jer je kontrolisalo put prema Maloj Aziji. Njegov glavni grad, Konstantinopol, bio je jedno od najvećih političkih, privrednih i kulturnih središta tadašnjeg svijeta.

Za zapadne učesnike taj grad predstavljao je važnu stanicu prema Istoku. Za bizantijskog cara, međutim, dolazak velikih stranih vojski značio je i ozbiljan bezbjednosni izazov.

5. Aleksije I Komnen: saveznik koji nije vjerovao svim saveznicima

Bizantijski car Aleksije I Komnen vladao je od 1081. do 1118. godine. Njegovo carstvo već je bilo oslabljeno dugotrajnim ratovima i teritorijalnim gubicima. Seldžučke snage proširile su svoju vlast u Maloj Aziji, a Bizantiji je bila potrebna pomoć kako bi povratila izgubljena područja i učvrstila odbranu.

Car je ranije tražio pomoć sa Zapada. Na saboru u Piacenzi 1095. godine bizantijski izaslanici obratili su se zapadnim crkvenim vlastima, a poziv Urbana II u Clermontu uslijedio je u kontekstu tih odnosa, iako se ne može svesti samo na jednu diplomatsku inicijativu.

Kada su velike zapadne vojske počele pristizati, Aleksije se suočio s dvostrukim problemom.

S jedne strane, njihove vojne snage mogle su pomoći u borbi protiv Seldžuka i vratiti neka područja pod bizantijsku vlast. S druge strane, naoružane skupine koje nisu bile pod njegovom komandom mogle su ugroziti gradove, lokalno stanovništvo i samu sigurnost Carstva.

Bizantijski strah nije bio potpuno apstraktan. Aleksije je imao ranija iskustva s Normanima iz južne Italije, uključujući sukobe s Boemundovim ocem Robertom Guiscardom. Zbog toga je dolazak normanskih snaga mogao izazvati naročitu zabrinutost.

Ana Komnena, careva kćerka, kasnije je u djelu *Aleksijada* opisala strah svog oca od velikih zapadnih vojski. Njen prikaz je dragocjen jer pruža bizantijsku perspektivu, ali je istovremeno nastao u okviru djela koje je trebalo prikazati cara i njegovu politiku. Stoga ga treba upoređivati s latinskim hronikama, a ne prihvatati kao nepristrasan zapis svih događaja.

6. Zakletva Aleksiju: kome su trebale pripasti osvojene teritorije?

Jedno od najvažnijih pitanja između cara i zapadnih zapovjednika bilo je šta će se dogoditi s teritorijama koje budu osvojene od muslimanskih vlasti.

Prema bizantijskoj perspektivi, područja koja su ranije pripadala Carstvu trebalo je vratiti pod carsku vlast. Aleksije je želio da vojna pomoć Zapada ne dovede do stvaranja nezavisnih država na teritorijama koje je smatrao bizantijskim pravom.

Zapadni zapovjednici, međutim, nisu svi imali isti odnos prema tom zahtjevu. Neki su bili spremni prihvatiti careve uslove, dok su drugi strahovali da će time izgubiti slobodu odlučivanja ili buduću korist od osvajanja.

Zakletve i obećanja nisu bila samo formalnost. U srednjovjekovnoj politici ona su predstavljala sredstvo stvaranja obaveza između ljudi i vlasti. Ali njihovo značenje, tumačenje i sprovođenje mogli su postati predmet sporova.

Ne treba pretpostaviti da su svi zapovjednici položili potpuno istu zakletvu pod identičnim uslovima, niti da su svi kasnije jednako tumačili svoje obaveze. Izvori se razlikuju u prikazu pregovora, a neki detalji ostaju sporni.

Ono što se može pouzdano zaključiti jeste da je pitanje teritorijalnog prava od početka bilo jedno od ključnih izvora napetosti. Za Aleksija je pohod bio prilika da ojača Carstvo. Za neke zapadne vođe mogao je postati prilika za stvaranje vlastitih političkih uporišta na Istoku.

7. Dolazak u Konstantinopol

Velike zapadne vojske pristizale su u okolinu Konstantinopola tokom kraja 1096. i početka 1097. godine. Dolazak tolikog broja stranih ratnika predstavljao je ozbiljan izazov za carsku administraciju.

Aleksije je morao osigurati snabdijevanje, spriječiti nered i organizovati prelazak vojski preko Bosfora. Istovremeno je nastojao dobiti obećanja o budućem postupanju s osvojenim teritorijama.

Za krstaše je Konstantinopol bio grad neobičnog bogatstva i veličine. Zapadna Evropa bila je politički rascjepkana, a pojedini gradovi i dvorovi nisu se mogli porediti s bizantijskom prijestolnicom po monumentalnosti, trgovini i administrativnoj organizaciji.

Ali susret nije bio samo susret različitih nivoa bogatstva. Bio je to susret dviju kršćanskih političkih tradicija koje su se tokom prethodnih stoljeća udaljavale jezički, crkveno i kulturno.

Latinski zapad i grčki istok priznavali su zajedničko kršćansko naslijeđe, ali su imali različite političke interese, oblike crkvene organizacije i iskustva. Veliki raskol između Rima i Konstantinopola obično se veže za 1054. godinu, iako su udaljšavanje i međusobne napetosti bili dugotrajniji proces.

Zato krstaši nisu dolazili u prostor u kojem su svi kršćani bili politički i crkveno jedinstveni. Aleksije je morao sarađivati s ljudima koje je smatrao potencijalno korisnim, ali i potencijalno opasnim.

8. Vjera, kultura i međusobno nepovjerenje

Za mnoge zapadne krstaše Bizantijci su bili kršćani, ali nisu nužno bili ljudi kojima su vjerovali. Razlike u jeziku, običajima, odijevanju, crkvenoj praksi i političkoj kulturi mogle su pojačavati osjećaj udaljenosti.

Bizantijci su, s druge strane, zapadne ratnike mogli doživljavati kao grube, nepredvidive i nedovoljno disciplinovane. Takve ocjene ne treba automatski prihvatiti kao objektivan opis svih ljudi, jer su ih oblikovali strah, politički interesi i ranija iskustva sukoba.

Ana Komnena u *Aleksijadi* često opisuje zapadne velikaše kroz perspektivu svog oca i bizantijskog dvora. Latinski hroničari, međutim, nisu uvijek prikazivali Aleksija u povoljnom svjetlu. U nekim njihovim prikazima careva opreznost mogla je izgledati kao lukavstvo ili nepouzdanost.

Ova razlika u perspektivama važna je za cijelu historiju krstaških ratova. Isti događaj mogao je biti prikazan kao mudra diplomatska odluka u jednom izvoru, a kao izdaja u drugom.

Zbog toga historičar ne treba jednostavno birati stranu jednog hroničara. Potrebno je uporediti ono što tvrde različiti izvori, provjeriti okolnosti i razdvojiti dokumentovane događaje od njihovih političkih tumačenja.

9. Prelazak preko Bosfora

Nakon pregovora i okupljanja kod Konstantinopola, krstaške vojske prešle su Bosfor i krenule prema Maloj Aziji. Time je počela nova faza pohoda.

Prelazak nije značio da su svi sporovi riješeni. Naprotiv, pitanja zakletve, komandovanja i budućeg vlasništva nad osvojenim teritorijama ostala su otvorena. Aleksije je želio da operacije budu usklađene s interesima Carstva, dok su zapadni zapovjednici nastojali sačuvati prostor za vlastito odlučivanje.

Krstaške vojske sada su se nalazile na području gdje su se suočavale s drugim političkim i vojnim odnosima. Mala Azija nije bila jedinstvena muslimanska država pod jednom komandom. Seldžučke vlasti, lokalni vladari i različite političke strukture djelovali su u složenom okruženju.

Za krstaše je prvi veliki zadatak bio osvajanje Nikeje, važnog grada pod seldžučkom kontrolom. Njegovo osvajanje 1097. godine bit će jedan od prvih velikih vojnih uspjeha pohoda, ali i primjer kako su se interesi Bizanta i zapadnih vojski mogli podudarati, a zatim ponovo razilaziti.

10. Šta je ovo poglavlje pokazalo?

Pripreme i dolazak velikih plemićkih vojski pokazuju da Prvi krstaški rat nije bio jednostavna ekspedicija jedne ujedinjene kršćanske sile protiv jedinstvene muslimanske države.

Zapadne vojske imale su više zapovjednika, različite političke ciljeve i nejednake resurse. Vjerski poziv dao im je zajednički okvir, ali nije uklonio rivalstvo, ambicije i sporove oko teritorija.

Bizantijski car Aleksije I nije bio samo posmatrač niti pasivni saveznik. Njegova pomoć, diplomatija i zahtjevi imali su stvarnu ulogu u oblikovanju pohoda. Njegov cilj bio je obnoviti bizantijsku kontrolu nad izgubljenim područjima, a ne nužno podržati sve buduće političke projekte zapadnih velikaša.

S druge strane, krstaški zapovjednici nisu bili samo izvršiocu careve politike. Imali su vlastite snage, ambicije i tumačenja svojih obaveza. Upravo će ta razlika postati važna u narednim događajima.

Najvažnija pouka jeste da zajednički protivnik ne znači automatski zajednički politički cilj. Savezništvo može nastati iz potrebe, a istovremeno biti opterećeno nepovjerenjem. Prvi krstaški rat od početka je nosio tu napetost.

Izvori i literatura za ovo poglavlje

Primarni izvori

1. Ana Komnena, *Aleksijada (The Alexiad)*, naročito knjige X i XI — bizantijska perspektiva dolaska krstaša, pregovora s Aleksijem I i prvih vojnih operacija.
2. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum* — latinski prikaz Prvog krstaškog rata iz perspektive učesnika.
3. Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127* — izvještaj o pohodu i njegovim vođama.
4. Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* — prikaz pohoda iz perspektive učesnika povezanog s Rajmondovom vojskom.
5. Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana* — dodatni prikaz događaja i učesnika, uz napomenu da autor nije bio neposredni učesnik cijelog pohoda.

Savremena historiografija

1. Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*. Oxford University Press, 2004.
2. Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*. University of Pennsylvania Press, 1986.
3. Peter Frankopan, *The First Crusade: The Call from the East*. Bodley Head, 2012.

4. Steven Runciman, *A History of the Crusades*, vol. I. Cambridge University Press, 1951.
5. John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*. Cambridge University Press, 1994.

Pri poređenju ovih djela treba posebno paziti na razliku između latinskih i bizantijskih izvora. Ana Komnena pruža nezamjenjiv pogled iz Konstantinopola, ali piše s pozicije carske porodice; latinski izvori daju neposredniji uvid u iskustva dijela krstaša, ali i oni odražavaju njihove vlastite interese i predodžbe.

POGLAVLJE 6

Opsada Nikeje 1097. godine: prva velika pobjeda i sukob interesa

1. Zašto je Nikeja bila toliko važna?

U proljeće 1097. godine glavnina krstaških vojski nalazila se u Maloj Aziji, na području koje je bilo podijeljeno između različitih političkih i vojnih sila. Njihov prvi veliki cilj bila je Nikeja, grad koji je imao izuzetan strateški značaj.

Nikeja, današnji Iznik u Turskoj, bila je nekada važan bizantijski grad. Do kraja 11. stoljeća našla se pod vlašću Seldžuka i postala prijestolnica Seldžučkog sultanata Ruma. Pod sultanom Kilidž Arslanom I. predstavljala je važno vojno i političko uporište u zapadnoj Maloj Aziji.

Za krstaše je zauzimanje Nikeje značilo uklanjanje ozbiljne prepreke na putu prema unutrašnjosti Anatolije, a zatim prema Siriji i Palestini. Grad je imao snažne odbrambene zidine i bio smješten uz jezero Askani, što je otežavalo njegovo potpuno okruženje.

Za Bizantijsko Carstvo Nikeja je imala još jedno značenje: bila je nekadašnji bizantijski grad čiji bi povratak predstavljao važan korak u obnovi carske vlasti u Maloj Aziji.

Zato su se interesi Aleksija I Komnena i zapadnih krstaša u početku podudarali. I jedni i drugi željeli su da grad izađe iz seldžučke vlasti. Međutim, njihovo slaganje o vojnom cilju nije automatski značilo da su se slagali o tome ko će grad dobiti nakon osvajanja.

2. Sultan Kilidž Arslan i pogrešna procjena protivnika

Kilidž Arslan I. bio je seldžučki sultan Ruma. Njegova vlast nije obuhvatala sve muslimanske teritorije Male Azije niti je bio vrhovni zapovjednik svih muslimanskih snaga u regiji. Politička situacija bila je složena, a različiti vladari imali su vlastite interese i suparništva.

Prema srednjovjekovnim izvorima, sultan u početku nije u potpunosti procijenio razmjere opasnosti koju su predstavljale nove krstaške vojske. U vrijeme njihovog približavanja Nikeji bio je angažovan u drugim vojnim i političkim poslovima. Njegova odsutnost olakšala je krstašima početak opsade.

Ipak, ne treba iz toga zaključiti da je sultan bio potpuno nesposoban ili da je namjerno prepustio grad neprijatelju. Izvori ukazuju na to da je nastojao odgovoriti na napad, ali je odnos snaga i brzina dolaska velikih zapadnih vojski otežala njegovu reakciju.

Nikeju je branio garnizon koji je raspolagao gradskim zidinama, zalihama i mogućnošću snabdijevanja preko jezera. Odbrana nije bila bezizlazna, ali je zavisila od toga hoće li grad dobiti pomoć izvana i može li održavati komunikaciju s okolnim područjem.

3. Početak opsade

Krstaške snage pristizale su do Nikeje u maju 1097. godine. Različiti izvori ne navode uvijek isti datum početka opsade, ali se uobičajeno smješta u sredinu maja, a grad je pao 19. juna 1097. godine.

Vojske nisu stigle kao jedna organizovana cjelina. Različiti zapovjednici dolazili su s vlastitim snagama, a njihovi položaji oko grada zavisili su od vremena dolaska i raspoloživih puteva.

U prikazu događaja u djelu *Gesta Francorum* navodi se da su krstaši morali pripremati i širiti puteve kako bi velika vojska mogla stići do grada. To je važan detalj jer pokazuje da opsada nije bila samo borba pred zidinama. Za pokretanje velike srednjovjekovne vojske trebalo je osigurati prolaz ljudima, konjima, opremi i zalihama.

Krstaši su raspoređivali snage oko različitih dijelova zidina i pokušavali spriječiti branioce da izlaze iz grada ili da dobiju pomoć. Svaki zapovjednik imao je interes da se njegov dio vojske pokaže uspješnim, ali je istovremeno bilo potrebno koordinisati napade.

Opsada je bila ispit saradnje među krstaškim vođama. Oni nisu imali jednog neprikosnovenog vrhovnog zapovjednika, pa su zajedničko djelovanje morali održavati pregovorima, dogovorima i vojnom nuždom.

4. Seldžučki protunapad

Kada je postalo jasno da je Nikeja ugrožena, Kilidž Arslan pokušao je pomoći gradu. Njegove snage sukobile su se s krstaškom vojskom u okolini Nikeje.

Seldžučki napad nije uspio razbiti opsadu. Krstaši su imali znatnu brojčanu snagu, a njihovi različiti odredi mogli su pružiti podršku jedni drugima. Nakon borbe, sultan se povukao, dok je garnizon u gradu ostao izložen nastavku opsade.

Pojedini latinski izvori prikazuju ovaj sukob kao veliku pobjedu krstaša i naglašavaju njihovu hrabrost. Takve opise treba čitati uz razumijevanje žanra srednjovjekovne hronike: autori su često željeli prikazati događaje kao dokaz božanske naklonosti ili posebne vrijednosti vlastite strane.

To ne znači da je sukob izmišljen. Seldžučki pokušaj pomoći gradu i njegov neuspjeh predstavljaju važan dio opsade. Međutim, pojedinosti o broju poginulih, rasporedu snaga i tačnom toku borbe nisu uvijek jednako potvrđene u svim izvorima.

5. Jezero kao prednost branilaca

Jedan od najvećih problema za krstaše bio je položaj Nikeje uz jezero Askanij. Iako su mogli napadati gradske zidine i ograničavati kretanje kopnom, nisu u potpunosti kontrolisali vodene puteve kojima je grad mogao dobivati zalihe.

To je značilo da sama brojčana nadmoć opsjedatelja nije bila dovoljna. Ako su branitelji mogli nastaviti dopreмати hranu i druge potrepštine, opsada se mogla produžiti, a krstaši bi morali trošiti vlastite zalihe i održavati vojsku na jednom mjestu.

Aleksije I Komnen prepoznao je značaj tog problema. Bizantijska pomoć nije se sastojala samo od političkih savjeta ili slanja manjih odreda. Car je organizovao dopremanje plovila do jezera, čime je omogućeno da se ograniči snabdijevanje grada s vode.

Prema poznatom prikazu događaja, brodovi su prevoženi kopnom do jezera, gdje su korišteni za blokadu vodenog pristupa. Takav poduhvat zahtijevao je ljudski rad, organizaciju i koordinaciju s vojskom koja je već opsjedala grad.

Ovaj događaj pokazuje da se srednjovjekovni rat nije dobijao samo snagom u direktnom okršaju. Inženjerski rad, kontrola puteva, snabdijevanje i korištenje terena mogli su imati jednako važnu ulogu kao juriši na zidine.

6. Bizantijska diplomatija iza zidina

Dok su krstaši nastavili napade, bizantijski predstavnici stupili su u kontakt s ljudima unutar Nikeje. Aleksije je želio da grad bude vraćen pod njegovu vlast, a ne da padne u ruke zapadnih zapovjednika koji bi mogli odlučiti da ga zadrže.

Prema prikazu Ane Komnene u *Aleksijadi*, bizantijski zapovjednik Manuel Butumites imao je zadatak da pregovara s braniteljima. Gradskom garnizonu ponuđeni su povoljni uslovi predaje, uz obećanje da će oni koji se predaju dobiti zaštitu i određene povlastice.

Za braniocima izbor postajao sve teži. Seldžučki sultan nije uspio probiti opsadu, a nastavak otpora nosio je rizik da grad bude osvojen jurišem. U takvoj situaciji predaja pod uslovima mogla je biti manje opasna od nastavka borbe.

Bizantijska politika bila je pragmatična: car je nastojao iskoristiti vojni pritisak krstaša kako bi vratio grad, ali i spriječiti da pobjeda rezultira novim nezavisnim zapadnim uporištem.

Treba imati na umu da Ana Komnena događaje prikazuje iz perspektive carske porodice. Njena priča o pregovorima korisna je za razumijevanje bizantijskih namjera, ali je treba uporediti s latinskim izvorima koji događaje opisuju iz drugačije perspektive.

7. Predaja Nikeje 19. juna 1097. godine

Nikeja je 19. juna 1097. godine prešla pod bizantijsku kontrolu. Umjesto da grad bude osvojen u velikom završnom jurišu i prepušten krstašima, bizantijski predstavnici preuzeli su ga nakon dogovora s braniteljima.

Za Aleksija I to je bio značajan uspjeh. Grad koji je nekada pripadao Carstvu vraćen je pod njegovu vlast, a istovremeno je izbjegnuto da krstaši uđu u grad kao osvajači i sami odluče o njegovoj budućnosti.

Za krstaše je ishod bio složeniji. Oni su učestvovali u opsadi, borili se protiv seldžučkih snaga i podnijeli troškove dugotrajnog vojnog poduhvata. Dio njih očekivao je da će nakon zauzimanja grada dobiti pristup plijenu i zaliham.

Međutim, bizantijska vojska preuzela je kontrolu nad gradom, a krstašima nije dopušteno da ga slobodno opljačkaju. U gradu su se nalazili vrijedni predmeti i zalihe koje su mogli smatrati nagradom za učešće u opsadi.

Takav ishod izazvao je nezadovoljstvo među dijelom krstaša. Njihovo nezadovoljstvo nije nužno značilo da su svi smatrali da imaju pravo na grad. Ono je dijelom proisticalo iz očekivanja koja su imali o ratnom plijenu i nagradi za svoj trud.

8. Ko je imao pravo na Nikeju?

Pitanje vlasništva nad Nikejom ne može se riješiti samo tvrdnjom da su krstaši osvojili grad ili da ga je Bizant imao pravo preuzeti.

Za Aleksija je Nikeja bila bivši bizantijski grad i strateško uporište čiji je povratak bio važan za obnovu Carstva. Njegova politika bila je usmjerena na vraćanje teritorija i uspostavljanje carske kontrole.

Za krstaške vođe, međutim, vojno učešće moglo je značiti pravo na nagradu, a za neke i priliku da steknu politički utjecaj ili posjede na Istoku. Njihova očekivanja zavisila su od ranijih dogovora, zakletvi i ličnog tumačenja obaveza.

Ako su prihvatili da se osvojeni bizantijski gradovi vrate caru, onda je Aleksije imao osnov da zahtijeva predaju Nikeje. Ali ni to ne znači da su svi zapadni zapovjednici bili zadovoljni načinom na koji je dogovor sproveden.

Važno je razlikovati tri pitanja:

1. Ko je vojno učestvovao u opsadi?
2. Ko je prema ranijim dogovorima imao pravo preuzeti grad?
3. Ko je očekivao materijalnu nagradu za učešće?

Ta pitanja nisu imala nužno isti odgovor. Krstaši su mogli biti ključni u opsadi, a da grad ipak bude predan Bizantincima. Aleksije je mogao vratiti grad pod svoju vlast, a da time ne ukloni nezadovoljstvo svojih zapadnih saveznika.

9. Plijen, zarobljenici i carska nagrada

Nakon predaje grada, Aleksije je nastojao održati saradnju s krstašima. Prema izvorima, dijelio je darove, novac, konje i druge nagrade, dok su siromašniji učesnici dobijali pomoć u hrani i novcu.

Takva raspodjela imala je političku funkciju. Car je želio pokazati da saradnja s Bizantijom donosi korist i da se njegovi dogovori mogu isplatiti. Istovremeno je nastojao spriječiti da krstaši samovoljno preuzmu kontrolu nad gradom.

Među ljudima povezanim s gradskom vlašću nalazili su se i članovi porodice Kilidž Arslana. Prema izvorima, neki od njih dospjeli su pod bizantijsku kontrolu i kasnije su bili pušteni. Pojediniosti o njihovom tretmanu i kasnijoj sudbini treba provjeravati prema konkretnim izvorima, jer se prikazi razlikuju.

Nezadovoljstvo dijela krstaša zbog ograničenog pristupa plijenu ne treba pretvarati u tvrdnju da su svi bili isključivo motivisani materijalnom dobiti. Ipak, ono pokazuje da je očekivanje ratne nagrade bilo stvaran dio srednjovjekovnog ratovanja.

10. Nikeja kao primjer uspješne, ali krhke saradnje

Zauzimanje Nikeje bilo je uspješno za obje strane u vojnom smislu, ali je korist od pobjede bila različita.

Krstaši su uklonili važno seldžučko uporište i otvorili put za nastavak pohoda kroz Malu Aziju. Bizantijsko Carstvo vratilo je grad pod svoju kontrolu i spriječilo da postane samostalno zapadno političko središte.

Međutim, način na koji je grad predan pokazao je koliko je saradnja bila krhka. Krstaši su mogli smatrati da su obavili najveći dio borbenog posla, dok je Aleksije smatrao da je povrat teritorije njegovo legitimno pravo i da je preuzimanje grada u skladu s ranijim dogovorima.

Nije opravdano ovu epizodu prikazati jednostavno kao bizantijsku izdaju niti kao dokaz da su krstaši bili prevareni. Potrebno je razlikovati dokumentovane dogovore, očekivanja različitih učesnika i kasnija tumačenja.

Nikeja je pokazala da su vojni savezi srednjeg vijeka često bili zasnovani na privremenom podudaranju interesa. Dok su se zajednički borili protiv seldžučkih snaga, Bizantijci i krstaši mogli su djelovati zajedno. Kada se postavilo pitanje ko će dobiti grad i plijen, njihove razlike ponovo su došle do izražaja.

11. Šta se promijenilo nakon Nikeje?

Nakon pada Nikeje krstaške vojske mogle su nastaviti prema unutrašnjosti Male Azije. Njihov sljedeći veliki ispit bila je bitka kod Dorileja, u kojoj će se suočiti sa seldžučkim snagama na otvorenom terenu.

U međuvremenu, saradnja s Bizantijom nastavila se kroz prisustvo bizantijskih zapovjednika i pomoć u daljem napredovanju. Ali povjerenje nije bilo potpuno, a pitanje buduće kontrole osvojenih teritorija ostalo je neriješeno.

Nikeja je zato bila više od prve velike pobjede. Ona je pokazala kako vojni uspjeh može istovremeno ojačati savez i produbiti nepovjerenje.

U narednim fazama pohoda takva napetost postat će još značajnija. Krstaši će se udaljavati od bizantijskih baza, suočavati s nestašicom hrane i novim protivnicima, a njihovi zapovjednici sve češće će morati donositi odluke koje nisu bile potpuno usklađene s interesima Aleksija I.

Izvori i literatura za ovo poglavlje

Primarni izvori

1. Ana Komnena, *Aleksijada*, knjiga XI — bizantijski prikaz opsade Nikeje, pregovora s braniteljima i preuzimanja grada.
2. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum* — latinski prikaz opsade iz perspektive učesnika krstaškog pohoda.
3. Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* — izvještaj o pohodu i njegovim vojnim događajima.
4. Aleksije I Komnen, pismo opatu Monte Cassina — izvor koji se čuva u zbirkama tekstova o opsadi Nikeje i daje uvid u bizantijsku perspektivu.

Savremena historiografija

1. John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*. Cambridge University Press, 1994.
2. Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*. Oxford University Press, 2004.
3. Peter Frankopan, *The First Crusade: The Call from the East*. Bodley Head, 2012.
4. Steven Runciman, *A History of the Crusades*, vol. I. Cambridge University Press, 1951.

Pri tumačenju opsade treba posebno uporediti latinski prikaz iz *Gesta Francorum* s bizantijskim prikazom Ane Komnene. Oba izvora prenose važne informacije, ali različito predstavljaju zasluge, političke namjere i ponašanje učesnika.

POGLAVLJE 7

Bitka kod Dorileja, 1. jula 1097. godine: kada su krstaši bili na rubu poraza

1. Nakon Nikeje: put u unutrašnjost Anatolije

Nakon zauzimanja Nikeje u junu 1097. godine, krstaške vojske nastavile su put kroz Malu Aziju, današnju Anatoliju. Pred njima je bio dug i zahtjevan marš prema Antiohiji, a zatim prema Jerusalemu.

Nikeja je bila važna pobjeda, ali nije značila da je seldžučki otpor slomljen. Sultan Kilidž Arslan I. i dalje je raspolagao vojnim snagama i poznao teren na kojem su krstaši morali napredovati. Za

razliku od opsade grada, u kojoj su zidine i snabdijevanje određivali tok borbe, u unutrašnjosti Anatolije odlučujući su mogli postati brzina kretanja, izvidnica, raspored kolona i sposobnost vojske da odgovori na iznenadni napad.

Krstaši su morali paziti i na vlastite zalihe. Njihove vojske bile su velike, a ljudi i konji svakodnevno su trebali hranu i vodu. Putovanje kroz područja u kojima neprijatelj može ugroziti snabdijevanje bilo je iscrpljujuće čak i bez velike bitke.

Kilidž Arslan imao je razlog pokušati zaustaviti njihovo napredovanje prije nego što stignu do udaljenijih područja. Ako bi uspio poraziti jednu kolonu prije nego što joj se pridruže ostale, mogao je znatno oslabiti cijeli pohod.

2. Zašto se krstaška vojska podijelila?

Nakon odlaska iz Nikeje, krstaška vojska kretala se u odvojenim kolonama. Takav raspored olakšavao je kretanje i snabdijevanje velikog broja ljudi, ali je istovremeno stvarao opasnost: ako bi jedna kolona bila napadnuta, druga možda ne bi mogla odmah priteći u pomoć.

Prema anonimnom autoru *Gesta Francorum*, koji je bio povezan s južnoitalijanskim Normanima, noćni marš doprinio je razdvajanju vojske na dvije glavne skupine.

U jednoj koloni nalazili su se Boemund Tarentski, Robert Normandijski, Tankred i drugi zapovjednici. Drugu su činili, između ostalih, Rajmond Tuluški, Godfri Bujonski, Igo od Vermandois, Robert Flandrijski i biskup Adhemar od Le Puya.

Ova podjela nije značila da su se vođe odrekli zajedničkog cilja. Naprotiv, kolone su trebale nastaviti put i ponovo djelovati zajedno. Ali na velikim udaljenostima, uz ograničenu komunikaciju, takav plan nije pružao garanciju da će pomoć stići na vrijeme.

Upravo će ta slabost postati presudna na početku bitke kod Dorileja.

3. Kilidž Arslan napada

Dana 1. jula 1097. godine seldžučke snage napale su kolonu kojom je predvodio Boemund. Napad je počeo iznenada, dok se ostatak krstaške vojske nalazio odvojeno.

Seldžučki ratnici koristili su pokretljivost konjice i strijele kako bi napadali iz različitih pravaca. Krstaši su se našli pod snažnim pritiskom, a njihova kolona nije mogla odmah odgovoriti jedinstvenim kontranapadom.

Autor *Gesta Francorum* opisuje kako su napadači okružili krstaše i neprekidno ih gađali strijelama. Njegov izvještaj jasno pokazuje da je situacija za Boemundovu vojsku bila ozbiljna. U početnoj fazi borbe krstaši nisu mogli jednostavno odbiti napad i nastaviti marš.

Seldžučka taktika koristila je prednost pokretljivih konjanika protiv vojske koja je morala štiti pješake, pratioce i prtljag. Brzi napadi mogli su izazvati poremećaj u redovima i otežati okupljanje ljudi u organizovanu borbenu formaciju.

Ipak, izvor ne daje osnovu da svaku pojedinost bitke rekonstruiramo s potpunom sigurnošću. Ne znamo tačan broj svih učesnika, precizan raspored svakog odreda ni sve pojedinačne manevre. Pouzdano možemo zaključiti da je Boemundova kolona bila teško pritisnuta i da je morala usvojiti odbrambeni položaj dok je čekala pomoć.

4. Boemundova odluka: od napada prema odbrani

Boemund je shvatio da njegove snage ne mogu jednostavno razbiti seldžučki napad pojedinačnim jurišima. Prema *Gesta Francorum*, naredio je vitezovima da siđu s konja i pripreme odbranu, dok su se ostali ljudi nastojali okupiti i zaštititi.

Ova odluka pokazuje da se viteška konjica nije mogla uvijek koristiti na način koji se često zamišlja u popularnim prikazima srednjovjekovnih ratova. Juriš konjanika bio je moćno sredstvo, ali je zavisio od prostora, formacije i mogućnosti da se protivnik dostigne i pogodi.

Protiv pokretljivih strijelaca koji su mogli napasti, povući se i ponovo napasti, nepromišljen juriš mogao je dodatno razdvojiti krstaške snage. Odbrambeni raspored omogućavao je da se zaštite ranjiviji članovi kolone i da se izbjegne potpuni raspad formacije.

Prema latinskom izvještaju, krstaši su se borili dok su seldžučki ratnici napadali sa svih strana. Borba je bila teška, a ishod nije bio unaprijed odlučan.

Važno je naglasiti da su krstaši u toj fazi bili u opasnosti, ali nisu bili potpuno uništeni niti su se odmah dali u bijeg. Njihova sposobnost da se organizuju i izdrže napad omogućila je da sačekaju pomoć drugih kolona.

5. Uloga pješaka, pratilaca i žena

Srednjovjekovne hronike često usmjeravaju pažnju na velikaše, vitezove i njihove podvige. Ipak, vojska nije bila sastavljena samo od oklopljenih konjanika.

Uz borbe su putovali pješaci, sluge, ljudi zaduženi za opremu i snabdijevanje te drugi pratioci. Njihov položaj bio je posebno opasan kada bi neprijateljska konjica prodrla do prtljaga ili do ljudi koji nisu bili spremni za neposrednu borbu.

Gesta Francorum izričito navodi da su žene tokom bitke donosile vodu boricima i hrabrile ih. Taj detalj zaslužuje pažnju jer pokazuje da žene nisu bile samo pasivni posmatrači pohoda. U pojedinim okolnostima obavljale su poslove koji su direktno pomagali preživljavanju vojske.

Izvor ne daje potpuni pregled svih žena koje su bile prisutne niti njihovih pojedinačnih sudbina. Zato ne treba iz ovog zapisa izvoditi zaključak da su sve žene imale isti položaj ili da su sve učestvovala na isti način.

Ipak, ovaj detalj podsjeća da su posljedice bitke pogađale čitavu kolonu. Kada su seldžučki ratnici napadali, ugroženi nisu bili samo zapovjednici i vitezovi nego i ljudi koji su nosili zalihe, pružali pomoć ili se nalazili uz vojsku iz vjerskih, porodičnih ili drugih razloga.

6. Poziv u pomoć

Dok je Boemundova kolona izdržavala napad, njegovi ljudi poslali su poruke drugim krstaškim zapovjednicima. Zahtjev za pomoć bio je presudan jer je odvojena kolona teško mogla sama preokrenuti odnos snaga.

U *Gesta Francorum* navodi se da je Boemund pozvao Rajmonda Tuluškog, Godfrija Bujonskog, Iga od Vermandois i biskupa Adhemara od Le Puya, kao i druge krstaške vođe, da što prije dođu na bojno polje.

Ovaj detalj pokazuje da, uprkos rivalstvu među zapovjednicima, postojala je svijest o zajedničkoj vojnoj odgovornosti. Da su druge kolone ostale odvojene ili da su prekasno reagovale, ishod bi mogao biti znatno nepovoljniji za krstaše.

Međutim, izvori ne daju dovoljno osnova da se svaki pokret pojedinih odreda rekonstruiše kao savršeno koordinisan plan. Moguće je pouzdano reći da su pojačanja stigla i da su utjecala na ishod, ali detalji o tačnom vremenu i rasporedu svih napada ostaju predmet historiografskog razmatranja.

7. Dolazak pojačanja i preokret

Kako su se druge krstaške snage približavale, situacija na bojnom polju počela se mijenjati. U izvorima se posebno spominje dolazak Godfrija Bujonskog i drugih velikaša, kao i djelovanje biskupa Adhemara.

Krstaške snage počele su napadati seldžučke položaje iz dodatnih pravaca. Umjesto da se suočavaju samo s Boemundovom kolonom, seldžučki ratnici sada su morali računati na protivnika koji je stizao s drugih strana.

Adhemar je, prema latinskom izvještaju, s dijelom snaga napredovao preko drugog pravca i ugrozio seldžučki raspored. U narativu *Gesta Francorum* ovaj dolazak predstavlja ključni trenutak u kojem su se krstaši ponovo organizovali i prešli u protivnapad.

Seldžučke snage povukle su se s bojišta, a krstaši su ostali gospodari polja. Time je završen jedan od najopasnijih trenutaka na ranom putu prema Jerusalemu.

Ipak, nije opravdano prikazati bitku kao da su krstaši bez teškoća razbili protivnika. Početna faza pokazuje da je seldžučki napad bio djelotvoran, a preokret je zavisio od izdržljivosti napadnute kolone i dolaska pomoći.

8. Koliki su bili gubici?

Tačan broj poginulih u bici kod Dorileja nije pouzdano utvrđen. Srednjovjekovne hronike često navode velike brojke koje su mogle služiti da naglase razmjere pobjede, hrabrost vlastite strane ili snagu neprijatelja.

Albert iz Aachena navodi brojke koje se često prenose u kasnijoj literaturi, ali savremeni historičari upozoravaju da ih ne treba smatrati preciznom statistikom. Za srednjovjekovnu bitku ovog tipa ne raspolažemo pouzdanim popisom svih vojnika ni sistematskom evidencijom poginulih.

Možemo zaključiti da su gubici postojali na obje strane i da je borba bila ozbiljna. Ne možemo, međutim, s istom sigurnošću tvrditi koliko je ljudi poginulo, koliko je ranjeno ili koliko je bilo zarobljeno.

Ova razlika između činjenice i procjene važna je za cijelu knjigu. Ako izvor navodi veliki broj poginulih, to je dokaz da je autor želio prenijeti predstavu o razmjerama događaja. Nije automatski dokaz da je taj broj tačan.

9. Zašto je Kilidž Arslan izgubio bitku?

Poraz seldžučkih snaga može se objasniti kombinacijom nekoliko faktora.

Prvo, napad na odvojenu kolonu nije doveo do njenog brzog uništenja. Boemundove snage uspjele su se organizovati i pružiti otpor, čime su dobile vrijeme potrebno za dolazak pojačanja.

Drugo, razdvajanje krstaških vojski, koje je u početku predstavljalo slabost, nije spriječilo njihove zapovjednike da reaguju. Pomoć drugih kolona promijenila je odnos snaga na bojnopolju.

Treće, kada su krstaške snage počele pritiskati seldžučke položaje iz više pravaca, održavanje prvobitnog napada postalo je teže. Pokretljiva konjica mogla je izbjegavati direktan sukob, ali je morala uzeti u obzir rizik da se i sama nađe pod pritiskom.

Četvrto, krstaši su pokazali da mogu izdržati napad i ostati organizovani i u teškim uslovima. To ne znači da je njihova vojska bila nepobjediva. Bitka je samo pokazala da taktika koja je uspješno pritiskala jednu kolonu nije uspjela ostvariti odlučujući rezultat prije dolaska ostatka vojske.

S druge strane, ne treba pretpostaviti da je Kilidž Arslan nakon Dorileja izgubio svu vojnu sposobnost ili da je seldžučka vlast u Anatoliji nestala. Poraz je bio ozbiljan, ali nije značio kraj seldžučke političke i vojne moći.

10. Kako je pobjedu opisao latinski hroničar?

Autor *Gesta Francorum* bitku prikazuje kao dokaz hrabrosti krstaša i Božije pomoći. Takav način pisanja bio je karakterističan za srednjovjekovne kršćanske hronike, u kojima su vojni događaji često tumačeni u vjerskom okviru.

Autor ističe da su krstaši izdržali napad, da su njihovi saveznici stigli u pomoć i da su protivnici na kraju pobjegli. Istovremeno, on koristi izrazito neprijateljski jezik za seldžučke ratnike i njihovu vjersku pripadnost.

Takav jezik ne treba preuzimati kao neutralan opis. Hroničar je pisao iz perspektive učesnika pohoda i želio prikazati pobjedu vlastite strane kao događaj s posebnim vjerskim značenjem.

Ali činjenica da je izvor pristrasan ne znači da je beskoristan. Njegov prikaz omogućava nam da razumijemo kako su neki krstaši doživljavali bitku, kakav su značaj pridavali izdržljivosti i pojačanjima te kako su pobjedu povezivali sa svojim vjerskim uvjerenjima.

Zato treba razlikovati dva pitanja: šta se vjerovatno dogodilo na bojnopolju i kako je autor želio da čitalac razumije taj događaj. Ta dva pitanja povezana su, ali nisu ista.

11. Posljedice bitke: otvoren put, ali ne i sigurna pobjeda

Pobjeda kod Dorileja omogućila je krstaškim vojskama da nastave put kroz Anatoliju. Njihov protivnik nije uspio zaustaviti pohod na tom mjestu, a krstaši su stekli dodatno samopouzdanje.

Međutim, pred njima su i dalje bili dugi marševi, nedostatak hrane, žeđ, iscrpljenost i opasnost od novih napada. U unutrašnjosti Anatolije nije bilo jednostavno održavati veliku vojsku, a napredovanje nije značilo da je svaki grad ili područje automatski bio pod krstaškom kontrolom.

Seldžučke snage i lokalne vlasti mogle su se povući, izbjegavati direktnu bitku ili ugroziti snabdijevanje. Krstaši su morali nastaviti kretanje kroz prostor koji nisu potpuno kontrolisali.

Pobjeda kod Dorileja zato nije bila završetak rata nego otvaranje sljedeće faze. Nakon Nikeje i Dorileja, krstaši su pokazali da mogu zauzimati gradove i izdržati napade na otvorenom terenu. Ali njihova sposobnost da dugoročno opstanu na Istoku još nije bila dokazana.

Izvori i literatura za ovo poglavlje

Primarni izvori

1. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum, knjiga III, poglavlje o bici kod Dorileja — najvažniji narativni izvor iz perspektive učesnika povezanog s Boemundovom vojskom.
2. Albert of Aachen, Historia Ierosolimitana — dodatni prikaz Prvog krstaškog rata, uključujući izvještaje o borbama i procjene gubitaka.
3. Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127 — važan izvor za širi tok pohoda, uz napomenu da njegov prikaz ne daje jednako detaljan opis svih faza bitke.

Savremena historiografija

1. John France, Victory in the East: A Military History of the First Crusade. Cambridge University Press, 1994.
2. Thomas Asbridge, The First Crusade: A New History. Oxford University Press, 2004.
3. John France, The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000–1714. Routledge, 2005.
4. Steven Runciman, A History of the Crusades, vol. I. Cambridge University Press, 1951.

Pri analizi bitke naročito je važno porediti opis u *Gesta Francorum* s drugim izvorima i savremenim vojnim analizama. Hroničareve brojke o veličini neprijateljske vojske i gubicima ne treba prenositi kao pouzdane statističke podatke.

POGLAVLJE 8

Marš kroz Anatoliju i osvajanje Edese (1097–1098): od vojnog pohoda do teritorijalne vlasti

1. Nakon Dorileja: pobjeda koja nije uklonila opasnosti

Nakon pobjede kod Dorileja 1. jula 1097. godine, krstaška vojska mogla je nastaviti put prema Antiohiji i Jerusalemu. Međutim, pobjeda nad vojskom seldžučkog sultana Kilidža Arslana I nije značila da je Anatolija postala sigurna za prolazak. Seldžučke snage ostale su aktivne, a teren, udaljenosti i problemi snabdijevanja predstavljali su ozbiljnu prijetnju i bez neposrednog neprijateljskog napada.

Krstaši su se kretali kroz područja centralne Anatolije, prolazeći različitim dionicama puta prema gradu Konji, srednjovjekovnom Ikoniju, a zatim prema Herakleji, današnjem Ereğliju. Put nije bio jedinstvena, neprekidna kolona koja se kretala bez prekida. Vojska je obuhvatala različite kontingente, a pojedini zapovjednici imali su vlastite interese i donosili odluke koje nisu uvijek bile usklađene s planovima ostalih vođa.

Za vojsku koja je krenula iz zapadne Evrope, put preko Male Azije bio je mnogo više od geografskog prelaska. Bio je to test izdržljivosti ljudi, sposobnosti zapovjednika i održivosti čitavog pohoda.

Pobjeda kod Dorileja pokazala je da krstaši mogu poraziti pokretne seldžučke snage u otvorenoj borbi. Međutim, da bi stigli do cilja, morali su preživjeti sedmice i mjesece marša kroz neprijateljsko ili politički nestabilno područje.

2. Voda, hrana i iscrpljivanje vojske

Tokom ljeta 1097. godine, krstaši su se suočavali s visokim temperaturama, nedostatkom vode na pojedinim dionicama, ograničenim zalihama hrane i teškoćama u pronalaženju dovoljno pašnjaka za konje i druge životinje.

Ne treba cijelu Anatoliju zamišljati kao pustinju. Njena geografija obuhvata visoravni, planine, doline, naseljena područja i poljoprivredne krajeve. Ipak, raspoloživost vode i hrane zavisila je od konkretne rute, godišnjeg doba, lokalnih naselja i mogućnosti da se dođe do zaliha bez sukoba.

Problem je bio posebno ozbiljan za konjicu. Konj nije bio samo sredstvo prevoza nego i važan dio borbene moći viteza. Konji su zahtijevali vodu, hranu i odmor, a njihovo slabljenje smanjivalo je pokretljivost vojske. Gubitak konja mogao je značiti da teško oklopljeni ratnik više ne može učestvovati u borbi na način na koji je navikao.

Osim ratnika, pohod je pratio veliki broj ljudi koji nisu bili profesionalni borci: sluge, sveštenici, trgovci, bolesni, ranjeni i članovi porodica nekih učesnika. Njihove potrebe dodatno su

opterećivale snabdijevanje. Vojska je morala održavati kretanje dovoljno brzim da ne bude izložena neprijateljskim napadima, ali dovoljno sporim da se ne raspadne zbog iscrpljenosti.

Seldžučke snage nisu morale svaki put pobijediti u velikoj bitci da bi ugrozile krstaški pohod. Povlačenje, napadi na manje grupe, otežavanje pristupa zalihama i pritisak na komunikacije mogli su povećati troškove marša. U takvim uslovima čak i relativno uspješna vojska mogla je gubiti ljude, životinje i opremu.

Zato treba razlikovati taktičku pobjedu od strateškog uspjeha. Krstaši su kod Dorileja pobijedili u bitci, ali su i dalje morali riješiti mnogo teži problem: kako održati vojsku na okupu dok prelazi velike udaljenosti.

3. Zašto su se pojedini zapovjednici odvajali od glavne vojske?

Tokom prolaska kroz Anatoliju, razlike među krstaškim vođama postajale su sve vidljivije. Oni nisu činili jedinstvenu vojsku pod neograničenom vlašću jednog komandanta. Svaki veliki plemić ili vojvoda raspolagao je vlastitim ljudima, imao zasebne političke ciljeve i nastojao osigurati položaj za sebe i svoju dinastiju.

U tom kontekstu posebno se ističu Baldvin Bujonski, brat Godfrija Bujonskog, i Tankred, normanski plemić povezan s Bohemundom Tarentskim.

Baldvin nije bio samo ratnik koji je želio stići do Jerusalema. Njegovo kasnije ponašanje pokazuje da je bio spreman iskoristiti okolnosti pohoda kako bi stekao vlastitu teritoriju. Tankred je imao slične ambicije u Kilikiji, području koje je zbog položaja između Anatolije i Sirije imalo veliki strateški značaj.

Odvajanje pojedinih kontingenata nije bilo samo posljedica vojnih potreba. Ono je odražavalo i činjenicu da je krstaški pohod istovremeno bio religijski pokret, vojna ekspedicija i prilika za političko širenje.

Takvo ponašanje ne znači da su svi učesnici bili vođeni isključivo pohlepom. Vjerska uvjerenja, porodične obaveze, čast, vojna strategija i želja za sticanjem zemlje mogli su postojati istovremeno. Međutim, u slučaju Baldvina i Tankreda teritorijalne ambicije postale su dovoljno snažne da ih odvoje od glavne vojske.

4. Kilikija i spor oko Tarsa

U jesen 1097. godine Baldvin i Tankred krenuli su prema Kilikiji, regiji na jugoistoku Male Azije. Njihovi odvojeni pohodi usmjerili su pažnju na gradove i utvrđenja koja su imala vlastitu političku i privrednu vrijednost.

Među najvažnijim gradovima bio je Tars, antički i kasnoantički centar poznat i kao mjesto povezano s apostolom Pavlom. Grad se nalazio na važnim komunikacijskim pravcima i imao je značajnu stratešku vrijednost.

Tankred je stigao prije Baldvina i uspio uspostaviti kontrolu nad gradom. Međutim, kada je Baldwin došao sa snažnijim kontingentom, između njih je izbio spor oko toga ko će preuzeti vlast. Baldwin je na kraju osigurao Tars za sebe, a Tankred se povukao prema drugim ciljevima. Izvještaji o pojedinim detaljima događaja razlikuju se, pa ih ne treba predstavljati kao potpuno razjašnjenu priču. Ovaj sukob važan je iz dva razloga.

Prvo, pokazuje da su krstaški zapovjednici mogli ući u ozbiljan spor oko teritorije iako su učestvovali u istom pohodu. Zajednički vjerski cilj nije uklonio sukob interesa.

Drugo, pokazuje da se vlast nije sticala samo pobjedom nad muslimanskim vojskama. Krstaši su se nadmetali i međusobno, nastojeći osigurati gradove, utvrđenja, prihode i strateške položaje.

Tars nije bio prazan prostor koji su evropski ratnici jednostavno preuzeli. Kilikija je imala lokalno stanovništvo, političke strukture i hrišćanske zajednice, među kojima su Armenci imali značajnu ulogu. Njihov odnos prema krstašima zavisio je od lokalnih interesa, prethodnih sukoba i procjene ko im može ponuditi zaštitu ili povoljniji politički položaj.

5. Od Mar'aša prema Edesi

Nakon događaja u Kilikiji, Baldwin se ponovo povezao s glavnom krstaškom vojskom u području Mar'aša, današnjeg Kahramanmaraşa, u oktobru 1097. godine. Međutim, njegovo učešće u glavnom pohodu nije se nastavilo dugo.

Ubrzo se ponovo odvojio, ovoga puta krenuvši prema područjima istočno od glavne trase, prema gornjem toku Eufrata i teritorijama s brojnim armenskim zajednicama. U tom prostoru djelovali su lokalni vladari i vojni prvaci koji su nastojali održati vlast između većih regionalnih sila.

Među njima su bili armenski prvaci koji su mogli vidjeti korist u saradnji s krstaškim vođama. Krstaši su raspolagali vojnom snagom i mogli su pomoći u odbrani utvrđenja ili u borbi protiv susjednih protivnika. Lokalni vladari, zauzvrat, mogli su im ponuditi smještaj, zalihe, obavještajne podatke i političku podršku.

Baldvin je tako počeo graditi vlastitu mrežu savezništava i uporišta. Njegov pohod prema istoku nije bio jednostavno skretanje s puta prema Jerusalemu. Bio je to početak zasebne političke strategije.

U tom procesu treba voditi računa o ulozi lokalnih aktera. Armenski prvaci nisu bili samo pasivni posmatrači koji su čekali da im dođu evropski oslobodioci. Oni su imali vlastite ciljeve, međusobne sporove i procjene regionalnih odnosa snaga. Saradnja s Baldwinom mogla je biti rezultat pragmatičnog izbora, a ne безусловne podrške svim ciljevima krstaškog pokreta.

6. Edesa: grad na raskršću različitih političkih svjetova

Edesa, današnja Şanlıurfa u jugoistočnoj Turskoj, bila je važan grad s dugom historijom. Ne treba je miješati s drugim historijskim mjestima koja su nosila isto ili slično ime.

Grad je imao poseban značaj u historiji istočnog hrišćanstva. U njemu su živjele različite hrišćanske zajednice, naročito Armenci i sirijski hrišćani, uz druge stanovnike i političke utjecaje. Njegova historija bila je povezana s Rimskim i Bizantijskim carstvom, lokalnim dinastijama i muslimanskim državama.

Do kraja XI stoljeća politička situacija u tom području bila je nestabilna. Seldžučko širenje promijenilo je odnos snaga u velikom dijelu Anatolije i sjeverne Mezopotamije. Ipak, lokalne vlasti nisu svuda nestale, a neke su uspijevale održati autonomiju ili djelimičnu nezavisnost.

Jedan od takvih vladara bio je Thoros, armenski hrišćanski upravitelj Edese. U izvorima se njegovo ime pojavljuje u različitim oblicima, zavisno od jezika i tradicije. Bio je povezan s bizantijskim političkim naslijeđem, ali je morao djelovati u okolnostima u kojima su regionalni protivnici predstavljali stalnu prijetnju.

Thoros je tražio vojnu pomoć. Baldwin je imao oružanu pratnju i ambicije koje su se mogle povezati s interesima dijela lokalne elite. Tako su se njihovi putevi ukrstili.

Važno je naglasiti da Edesa nije bila grad bez vlasti kojem je Baldwin donio politički poredak. U njoj su već postojale lokalne institucije, društvene veze, crkvene zajednice i sukobi oko upravljanja. Baldwin je ušao u postojeću političku sredinu, a ne u prazan prostor.

7. Thoros i Baldwin: usvojeni sin i politički nasljednik

Početkom 1098. godine Thoros je pozvao Baldvina da mu pomogne u odbrani Edese od regionalnih protivnika. Baldwin je prihvatio poziv i stigao u grad, gdje je uspostavljen odnos koji je uključivao njegovo prihvatanje kao Thorosovog usvojenog sina i nasljednika.

U srednjovjekovnom političkom svijetu takav odnos nije nužno bio samo privatna porodična veza. Usvajanje je moglo imati političko značenje: povezivalo je vladara i vojskovođu, otvaralo put nasljeđivanju i stvaralo osnovu za legitimiranje nove vlasti.

Ipak, ne treba pretpostaviti da su svi učesnici tom odnosu pridavali potpuno isto značenje. Thoros je mogao očekivati da će Baldwin ojačati odbranu grada i pomoći mu protiv neprijatelja. Baldwin je, s druge strane, dobio priliku da stekne položaj u gradu koji je imao stratešku i privrednu vrijednost.

Ovaj odnos predstavlja jednu od ključnih tačaka u nastanku grofovije Edese. Baldwin više nije bio samo strani zapovjednik koji je prolazio kroz regiju. Postao je dio lokalne političke strukture i potencijalni nasljednik vlasti.

Međutim, formalno ili običajno priznanje nasljednika nije automatski značilo da su svi stanovnici prihvatili takav dogovor. Unutar Edese postojale su različite grupe i interesi, a Thorosova vlast nije bila bez protivnika.

8. Thorosova smrt i sporno pitanje Baldwinove odgovornosti

U martu 1098. godine u Edesi je izbila pobuna protiv Thorosa. Vladao se sklonio u citadelu, ali se njegov položaj brzo pogoršao. U događajima koji su uslijedili Thoros je ubijen, a Baldwin je preuzeo vlast u gradu.

Pitanje Baldwinove odgovornosti za Thorosovu smrt jedno je od osjetljivijih pitanja rane historije krstaških država.

Izvori se ne slažu u svim pojedinostima. Pojedini latinski izvještaji nastoje Baldvina prikazati povoljnije, dok armenska hroničarska tradicija pruža znatno nepovoljniju sliku njegove uloge i odnosa prema urotnicima. U modernoj historiografiji postoje različite procjene o tome koliko je Baldwin unaprijed znao za pobunu i da li ju je podsticao.

Zbog toga nije opravdano bez rezerve tvrditi da je Baldwin dokazano organizovao Thorosovo ubistvo. Ali nije opravdano ni zanemariti činjenicu da je Thorosova smrt neposredno otvorila put Baldwinovom preuzimanju vlasti.

Najmanje što se može pouzdano zaključiti jeste da je politička promjena bila radikalna: vladar koji je pozvao Baldvina kao pomoćnika i usvojenog nasljednika izgubio je život, a strani vojskovođa postao je novi gospodar grada.

U takvoj situaciji potrebno je razlikovati tri pitanja:

1. **Šta se dogodilo?** Thoros je tokom pobune svrgnut i ubijen, a Baldwin je preuzeo vlast.
2. **Šta izvori tvrde?** Izvještaji se razlikuju u procjeni Baldwinove uloge, pri čemu na njihove prikaze utječu politički i zajednički interesi njihovih autora.
3. **Šta se može zaključiti?** Baldwin je imao neposrednu korist od promjene vlasti, ali sama korist nije dovoljna da se bez dodatnog dokaza utvrdi da je unaprijed organizovao ubistvo.

Ova razlika između činjenice, izvještaja i historiografske procjene ključna je za ozbiljno proučavanje krstaških ratova. Kritički pristup ne znači da se neprijatne činjenice ublažavaju, nego da se odgovornost procjenjuje na osnovu dostupnih dokaza.

9. Nastanak grofovije Edese

Nakon Thorosove smrti Baldwin je postao vladar Edese. Time je nastala prva od krstaških država na Istoku, poznata kao grofovija Edese.

Ovaj događaj prethodio je osvajanju Antiohije u junu 1098. godine i Jerusalema u julu 1099. godine. Dakle, još dok je glavnina krstaške vojske bila zauzeta dugotrajnim opsijedanjem Antiohije, na sjeveru je već postojala politička tvorevina nastala iz odvojenog pohoda jednog krstaškog zapovjednika.

Grofovija Edese bila je geografski odvojena od budućeg Jerusalimskog kraljevstva i nije imala izlaz na more. Njen položaj bio je strateški važan, ali i izuzetno izložen. Nalazila se u području gdje su

se susretali interesi različitih muslimanskih vladara, lokalnih hrišćanskih kneževa i novih latinskih gospodara.

Baldvinova vlast nije se oslanjala samo na krstaške ratnike iz zapadne Evrope. Za njeno održavanje bili su važni lokalni saveznici, utvrđenja, prihodi, sporazumi i sposobnost da se osigura poslušnost stanovništva. Armenske zajednice imale su značajnu ulogu u političkom i vojnom životu grofovije, mada njihov odnos s novim vladarima nije bio uvijek skladan.

Nova država zato se ne može opisati ni kao jednostavno produženje zapadnoevropskog društva ni kao potpuno samostalna lokalna tvorevina. Bila je rezultat susreta i sukoba različitih političkih tradicija, vojnih interesa i vjerskih zajednica.

10. Jesu li krstaši bili oslobodioci ili novi osvajači?

Odgovor zavisi od toga čiju perspektivu posmatramo i na koje konkretne događaje se pitanje odnosi.

Za dio lokalnih armenskih hrišćana dolazak Baldvina mogao je predstavljati priliku da se oslobode pritiska određenih seldžučkih ili drugih regionalnih vladara. Saradnja s njim mogla je ponuditi vojnu zaštitu i mogućnost da lokalne elite ojačaju svoj položaj.

Za druge stanovnike promjena vlasti mogla je značiti novi porezni sistem, novu vojnu obavezu, promjenu političke lojalnosti ili gubitak ranijeg utjecaja. Nije postojao jedan jedinstven stav svih stanovnika Edese, čak ni među hrišćanima.

Također, činjenica da su Baldvin i Thoros bili hrišćani ne znači da su njihovi interesi bili identični. Thoros je pokušao upotrijebiti vojnu pomoć kako bi sačuvao vlast; Baldvin je tu priliku pretvorio u osnovu za vlastitu vladavinu. Zajednička religija mogla je olakšati saradnju, ali nije uklonila političko nadmetanje.

S druge strane, ne treba ni sve lokalne odnose svesti na sukob između „Evropljana“ i „stanovnika Istoka“. Krstaški ratovi odvijali su se u prostoru u kojem su postojale različite hrišćanske crkve, muslimanske dinastije, armenski kneževi i druge lokalne zajednice. Njihovi interesi mogli su se podudarati ili sukobljavati na načine koje savremene nacionalne i vjerske kategorije ne objašnjavaju uvijek dovoljno precizno.

Najtačnije je, stoga, posmatrati osnivanje grofovije Edese kao proces političkog preuzimanja vlasti u kojem su se vojna sila, lokalni savezi, unutrašnji sukobi i vjerska pripadnost međusobno preplitali.

11. Edessa kao model nastanka krstaških država

Slučaj Edese otkriva nekoliko obrazaca koji će se pojavljivati i u kasnijoj historiji krstaških država.

Prvi je **pretvaranje vojnog pohoda u teritorijalnu vlast**. Krstaški zapovjednici nisu se uvijek zadovoljili prolaskom prema Jerusalemu. Kada su se pojavile prilike za sticanje gradova i prihoda, neki su ih iskoristili.

Drugi je **oslanjanje na lokalne saveznike**. Strana vojna elita nije mogla dugoročno upravljati bez saradnje s dijelom lokalnog stanovništva, posebno u administraciji, prikupljanju prihoda i održavanju utvrđenja.

Treći je **nestabilnost legitimnosti**. Baldwin je dobio položaj nasljednika kroz odnos s Thorosom, ali je vlast učvrstio tek nakon Thorosove smrti. Takav prijenos vlasti otvorio je pitanja povjerenja, političkog prava i prihvatljivosti novog vladara.

Četvrti je **geografska ranjivost**. Edessa je bila prva krstaška država, ali i jedna od najizloženijih. Njena udaljenost od mora i položaj između snažnih regionalnih sila otežavali su odbranu i snabdijevanje.

Peti je **razlika između ideološkog cilja i političke prakse**. Pohod je javno opravdavan vjerskim ciljevima, ali je na terenu stvarao i nove dinastije, teritorijalne posjede i odnose moći. To ne dokazuje da je religija bila samo izgovor; pokazuje da su vjerski motivi i političke ambicije mogli djelovati istovremeno.

Izvori i literatura

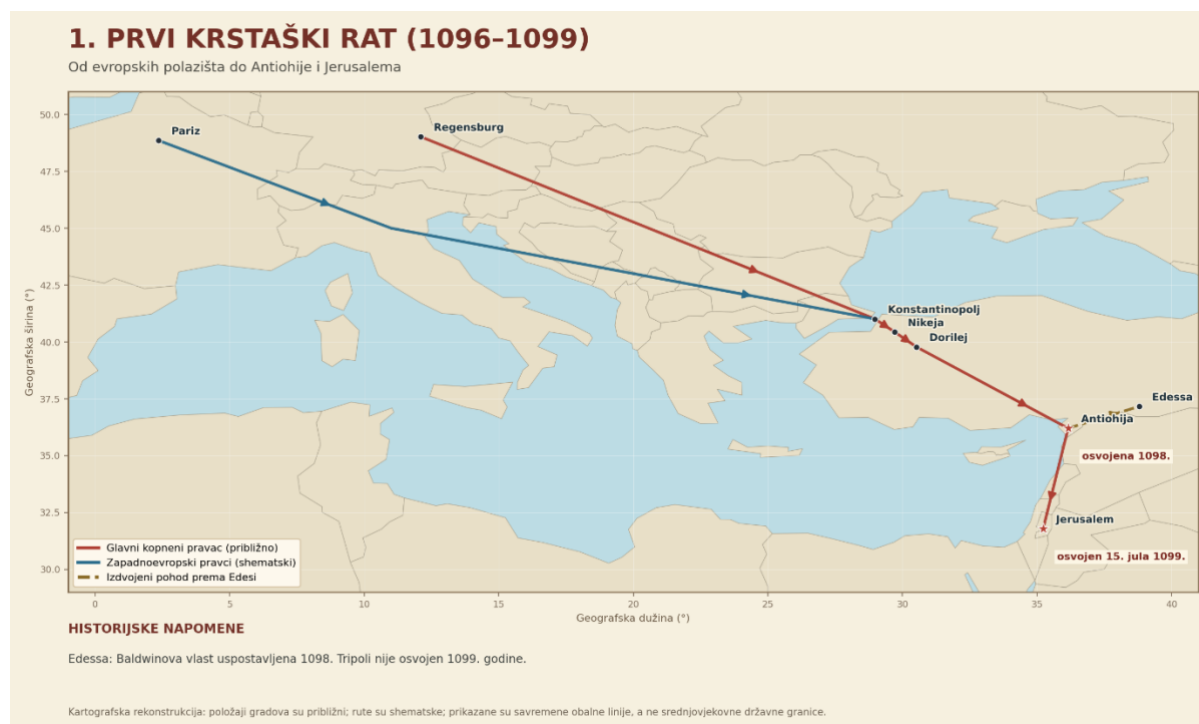
Primarni izvori

1. Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127*, prevod Frances Rita Ryan.
2. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum* — latinska hronika Prvog krstaškog rata, važna za tok pohoda, ali i za razumijevanje pogleda dijela krstaških učesnika.
3. Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana* — značajan narativni izvor za događaje u Edesi i okolnim područjima, iako autor nije bio neposredni učesnik pohoda.
4. Matthew of Edessa, *Armenian Chronicle* — važan armenski izvor za političke prilike i odnose u Edesi, uz potrebu kritičkog poređenja s latinskim izvještajima.
5. Anna Komnena, *The Alexiad* — širi prikaz odnosa Bizantije i zapadnih krstaša, uz perspektivu bizantijskog dvora.

Sekundarna literatura

6. Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*.
7. John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*.
8. Steven Runciman, *A History of the Crusades*, sv. I.
9. Christopher MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*.
10. Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusader States*.

Pri rekonstrukciji događaja u Edesi posebno je važno porediti latinske i armenske izvore. Razlike među njima ne treba automatski pripisivati laži, ali ni zanemariti njihove različite političke i vjerske perspektive.

POGLAVLJE 9

Opsada Antiohije (1097–1098): glad, izdaja, sveta koplja i borba za opstanak

1. Antiohija — grad koji je mogao zaustaviti cijeli pohod

Krajem oktobra 1097. godine glavna krstaška vojska stigla je pred Antiohiju, jedan od najvažnijih gradova sjeverne Sirije. Nakon prolaska kroz Anatoliju, pobjede kod Dorileja i uspostavljanja grofovije Edese, krstaši su se suočili s preprekom koja je mogla odlučiti sudbinu čitavog pohoda.

Antiohija je bila drevni grad, osnovan u helenističkom periodu, koji je stoljećima imao značajnu političku, privrednu i vjersku ulogu. U rimskom periodu bila je jedan od najvećih gradova istočnog Sredozemlja. Imala je važnu ulogu u ranom hrišćanstvu, a prema Djelima apostolskim upravo su u Antiohiji Isusovi učenici prvi put nazvani hrišćanima (Djela 11:26).

Grad se nalazio na strateškom položaju, blizu Orontesa i puteva koji su povezivali Anatoliju, sjevernu Siriju i unutrašnjost Bliskog istoka. Njegova kontrola omogućavala je nadzor nad važnim komunikacijama i pristupom područjima prema jugu.

Antiohija je bila zaštićena snažnim bedemima koji su se protezali preko zahtjevnog terena, uključujući padine planine Silpije. Grad nije bilo lako potpuno opkoliti niti osvojiti frontalnim

napadom. Njegova odbrana oslanjala se na bedeme, utvrđene kule, citadelu i položaj koji je napadačima otežavao približavanje.

Gradom je upravljao muslimanski namjesnik Yaghi-Siyan. Njegov politički položaj bio je složen jer se nalazio u svijetu različitih muslimanskih dinastija i regionalnih gospodara, čiji interesi nisu uvijek bili usklađeni.

Za krstaše je Antiohija bila mnogo više od usputne prepreke. Ako bi je osvojili, stekli bi važnu bazu za nastavak pohoda prema Jerusalemu. Ako bi se pred njom iscrpili ili raspali, cijela ekspedicija mogla je završiti neuspjehom.

2. Početak opsade: od oktobra 1097. do zime

Krstaši su opsadu započeli 21. oktobra 1097. godine. Njihova vojska nije imala dovoljno sredstava da jednostavno zauzme grad jednim odlučnim napadom. Bedemi su bili dugi, teren zahtjevan, a brojnost branilaca i mogućnost dopremanja zaliha otežavali su potpuno zatvaranje grada.

Krstaši su morali rasporediti svoje snage oko grada, osigurati prilaze i pokušati spriječiti ulazak hrane, ljudi i vojne pomoći. Međutim, njihove linije nisu uvijek bile dovoljno čvrste da zatvore svaki put. Rijeka, brdoviti teren i udaljenost između pojedinih dijelova položaja stvarali su probleme u koordinaciji.

Osim toga, krstaška vojska nije imala neograničene zalihe. Njihova prethodna putovanja već su iscrpila ljude i životinje, a sada su morali održavati položaje tokom dugotrajne opsade.

Opsada Antiohije nije bila samo sukob dviju vojski. Bila je to borba između sposobnosti grada da se održi i sposobnosti opsadnika da prežive dovoljno dugo da ga osvoje.

Braniooci su imali jednu veliku prednost: bedemi su im pružali zaštitu, a grad je mogao primati određene zalihe preko puteva koje krstaši nisu potpuno kontrolisali. Krstaši su, s druge strane, morali nabavljati hranu na okolnom području i održavati veze s udaljenim saveznicima.

U tim okolnostima, vrijeme nije automatski radilo u korist napadača. Što je opsada duže trajala, to su rasli rizici od gladi, bolesti, dezertiranja i unutrašnjih sukoba.

3. Zima, glad i raspadanje discipline

Tokom zime 1097/1098. godine stanje među krstašima postajalo je sve teže. Hrane je bilo sve manje, a pojedini izvori opisuju ekstremne oblike oskudice i patnje. Ljudi su bili izloženi hladnoći, bolesti i iscrpljenosti, dok su konji i druge životinje ugibali ili postajali nesposobni za rad i borbu.

U hronikama se pojavljuju izvještaji o tome da su neki ljudi jeli životinjske leševe, kožu i druge materijale koji u normalnim okolnostima ne bi bili prihvatljiva hrana. Pojedini autori navode i slučajeve kanibalizma, ali takve izvještaje treba procjenjivati oprezno, poredeći ih s drugim izvorima i uzimajući u obzir način na koji su srednjovjekovni pisci opisivali krajnju patnju.

Nije potrebno prihvatiti svaku pojedinost iz hronika kao potpuno potvrđenu da bismo razumjeli ozbiljnost krize. Sama činjenica da su krstaški autori detaljno opisivali glad, bolest i gubitke pokazuje koliko je opsada ugrozila opstanak vojske.

Posebno je važno razumjeti odnos između gladi i vojne sposobnosti. Gladni ratnici nisu mogli održavati istu izdržljivost, a oslabljeni konji smanjivali su pokretljivost konjice. Bolesni i iscrpljeni ljudi postajali su dodatni teret za preostale snage.

Opsada je tako stvarala začarani krug: nedostatak hrane smanjivao je sposobnost vojske da nabavlja hranu, a gubitak ljudi i životinja dodatno je otežavao zaštitu snabdijevanja.

Neki krstaši napuštali su pohod. Među poznatim slučajevima bio je Stjepan od Bloisa, koji je tokom krize napustio Antiohiju i otišao prema obali. Njegov odlazak imao je i simboličku težinu jer je bio jedan od uglednih plemića pohoda.

Međutim, ne treba sve odlaske automatski svesti na kukavičluk. U srednjovjekovnim vojskama postojali su različiti razlozi za povlačenje, uključujući bolest, nedostatak resursa, procjenu da je pohod propao i obaveze prema vlastitim posjedima. Ipak, masovno ili značajno napuštanje vojske moglo je ugroziti moral onih koji su ostali.

4. Pitanje bizantijske pomoći

Krstaši su očekivali određenu pomoć od bizantijskog cara Aleksija I Komnina. U početnim fazama pohoda bizantijski predstavnici pomagali su im u organizaciji kretanja, snabdijevanju i političkim pregovorima. Međutim, odnosi između krstaša i Bizantije bili su obilježeni nepovjerenjem.

Car je imao vlastite ciljeve. Želio je povratiti ili osigurati teritorije koje su ranije pripadale Bizantijskom carstvu, ali nije nužno želio da zapadni plemići osnivaju nezavisne države na područjima koja su smatrana dijelom bizantijske političke sfere.

Krstaški zapovjednici, s druge strane, nisu svi imali iste namjere u pogledu budućeg statusa osvojenih gradova. Neki su prihvatili obaveze prema caru, dok su drugi nastojali osigurati vlastite posjede.

Tokom krize kod Antiohije, bizantijska pomoć nije stigla u obimu kojem su se krstaši nadali. Car Aleksije krenuo je prema istoku, ali se povukao nakon što je primio informacije o teškom stanju krstaša i približavanju neprijateljskih snaga. Njegova odluka kasnije je postala predmet žestokih optužbi.

Krstaški izvori često su ovaj potez predstavljali kao napuštanje saveznika u presudnom trenutku. Takvo tumačenje ima razumljivu osnovu iz perspektive vojske koja se nalazila u teškom položaju. Ipak, za potpunu procjenu treba uzeti u obzir i ono što je Aleksije mogao znati, pouzdanost vijesti koje je primio i rizik da i sam bude uvučen u katastrofu.

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je car jednostavno želio da krstaši propadnu. Njegovo povlačenje moglo je biti pogrešna procjena situacije, ali i odluka donesena zbog ograničenih mogućnosti i straha od velikih gubitaka.

Ono što je jasno jeste da je izostanak bizantijske podrške dodatno pogoršao krizu povjerenja između Carigrada i zapadnih krstaša.

5. Muslimanski svijet: ko je mogao pomoći Antiohiji?

Antiohija se nalazila u području u kojem su djelovale različite muslimanske političke snage. Iako su stanovnici grada bili suočeni s vojskom koja je došla iz zapadne Evrope, nije postojala jedna jedinstvena muslimanska komanda koja je od početka djelovala kao potpuno koordinisan sistem.

Regionalni vladari imali su vlastite interese, rivalstva i procjene. Seldžučki gospodari, lokalni emiri i druge političke snage nisu uvijek bili spremni podrediti svoje ciljeve zajedničkoj odbrani.

Yaghi-Siyan je tražio pomoć, ali je prikupljanje veće vojske zahtijevalo vrijeme. Glas o opsadi Antiohije morao je stići do različitih centara moći, nakon čega su vladari morali odlučiti hoće li poslati svoje snage i pod kojim uslovima.

Ovo je važno jer se ponekad historija krstaških ratova prikazuje kao sukob dviju potpuno ujedinjenih strana. U stvarnosti, i krstaši i njihovi protivnici bili su politički podijeljeni.

Međutim, politička podijeljenost muslimanskih vladara ne znači da je postojala potpuna pasivnost ili odsustvo organizovanog otpora. Pokušaji pomoći Antiohiji bili su stvarni, a vojska koja će se okupiti pod Kerboghom predstavljala je ozbiljnu prijetnju.

Isto tako, unutrašnja podjela krstaša nije značila da oni nisu mogli sarađivati kada bi se suočili s neposrednom opasnošću. Tokom opsade bilo je sukoba oko buduće vlasti nad gradom, ali su vođe znale da bi međusobni raspad mogao uništiti čitav pohod.

6. Bohemund i pregovori o budućem gospodaru Antiohije

Bohemund Tarentski bio je jedan od najambicioznijih zapovjednika Prvog krstaškog rata. Njegovo iskustvo u južnoj Italiji i sukobima s Bizantijom utjecalo je na njegov politički pogled. Nije bio samo učesnik pohoda prema Jerusalemu nego i plemić koji je tražio vlastitu teritorijalnu osnovu.

Tokom opsade postajalo je jasno da bi osvajanje Antiohije moglo otvoriti pitanje ko će upravljati gradom. Raymond IV od Toulousea, Godfrij Bujonski i drugi vodeći plemići imali su svoje interese. Pitanje nije bilo samo kako osvojiti grad nego i kome će pripasti njegova vlast.

Bohemund je nastojao osigurati da grad pripadne njemu ako upravo on omogući njegovo osvajanje. U tome se pokazuje jedna od važnih karakteristika Prvog krstaškog rata: zajednički pohod nije uklonio borbu za teritoriju među njegovim vođama.

Njegova ambicija bila je u sukobu s idejom da se osvojene teritorije vrate pod bizantijsku vlast, što je bilo povezano s ranijim dogovorima između Aleksija i pojedinih krstaških vođa. Međutim, obaveze i njihovo tumačenje nisu bili jednostavni. Nisu svi zapovjednici imali isti odnos prema caru, a konkretne okolnosti osvajanja mogle su postati osnova za nove zahtjeve.

Bohemund je u pregovorima tvrdio da bi on trebao dobiti Antiohiju ako je uspije otvoriti krstaškoj vojsci. Drugi zapovjednici nisu odmah prihvatili takav zahtjev. Spor je pokazao da je politička budućnost grada bila važna gotovo koliko i njegovo vojno osvajanje.

7. Firuz i otvaranje gradskih vrata

Početkom juna 1098. godine krstaši su dobili priliku koja je promijenila tok opsade. Bohemund je stupio u kontakt s čovjekom po imenu Firuz, koji je imao pristup određenim kulama gradskih bedema.

U izvorima se Firuz obično opisuje kao čovjek iz grada, često kao muslimanski vojni zapovjednik. Njegovo porijeklo i vjerski identitet nisu potpuno jasni; pojedini savremeni istraživači smatraju da je mogao biti Armenac. Zato nije sigurno predstavljati njegovu etničku ili vjersku pripadnost kao konačno utvrđenu činjenicu.

Prema narativima krstaških hroničara, Firuz je pristao omogućiti ulazak krstašima kroz jednu od kula. Za Bohemunda je to bila prilika da riješi problem koji mjesecima nije mogao riješiti otvorenom silom.

Dogovor nije bio samo vojna operacija. On je bio povezan i s Bohemundovim zahtjevom da dobije grad ako njegov plan uspije. Na taj način pitanje izdaje ili predaje dijela odbrane bilo je povezano s borbom za buduću vlast.

U noći između 2. i 3. juna, prema uobičajenoj hronologiji, krstaši su iskoristili dogovor s Firuzom i ušli u Antiohiju. Dio grada pao je pod njihovu kontrolu, ali citadela nije bila osvojena. Yaghi-Siyan je tokom haosa pobjegao iz grada, ali je ubrzo uhvaćen i ubijen; izvještaji o njegovoj smrti razlikuju se u pojedinostima.

U nekim izvorima događaji su predstavljeni kao trijumf vjere i Božije pomoći. Međutim, s vojnog stanovišta, presudnu ulogu imao je pristup koji je omogućio ulazak kroz bedeme, nakon višemjesečne opsade i neuspješnih pokušaja da se grad osvoji direktnim napadom.

To ne znači da su vjerska uvjerenja krstaša bila neiskrena. Znači da treba razlikovati njihovo tumačenje događaja od neposrednih vojnih okolnosti.

8. Osvajanje grada i nasilje

Pad Antiohije nije značio da su svi stanovnici prihvatili novu vlast niti da je grad odmah postao siguran. Ulazak napadača u utvrđeni grad često je donosio kaos, pljačku i nasilje, naročito kada su vojnici smatrali da su nakon duge opsade stekli pravo na plijen.

Krstaški izvori opisuju ubijanje branilaca i pljačku nakon ulaska u grad. Pojedini stanovnici uspjeli su pobjeći ili se skloniti u citadelu i druga zaštićena mjesta. Tačan broj poginulih nije pouzdano utvrđen, pa ga ne treba izmišljati ili preuzimati iz pretjeranih srednjovjekovnih procjena.

Treba uzeti u obzir da su hronike pisane iz različitih perspektiva. Latinski autori često su naglašavali Božiju pomoć i opravdanost pobjede, dok su drugi izvori mogli isticati razmjere katastrofe ili

odgovornost određenih osoba. Ipak, razlike u tumačenju ne uklanjaju činjenicu da je osvajanje grada bilo praćeno nasiljem.

Važno je i razlikovati stanovništvo Antiohije od njene vojne i političke elite. U gradu su živjeli ljudi različitih vjerskih i jezičkih zajednica, a njihovo ponašanje tokom opsade i nakon osvajanja nije bilo jednako. Ne postoji osnov da se svi stanovnici poistovjete s odlukama namjesnika ili branilaca.

Krstaši su osvojili grad, ali nisu osvojili sve njegove utvrđene položaje. Citadela je ostala izvan njihove potpune kontrole. Ta činjenica postala je presudna u narednim sedmicama.

9. Pobjeda koja se pretvorila u novu opsadu

Krstaši su vjerovali da je osvajanje Antiohije veliki preokret u njihovu korist. Međutim, nisu imali dovoljno vremena da učvrste položaj prije nego što se pojavila nova prijetnja.

Vojska Kerboghe, atabega Mosula, okupila se kako bi zaustavila krstaše. Kerbogha je krenuo iz Mosula, a na putu prema Antiohiji opsjeo je i Edesu. Njegov pohod trajao je duže nego što se često pretpostavlja, a neuspjeh pred Edesom imao je značajne posljedice za nastavak operacije.

Kerbogha nije komandovao vojskom koja je bila potpuno jedinstvena. Njegove snage uključivale su kontingente različitih regionalnih vladara, a njihovi međusobni odnosi bili su opterećeni rivalstvom. Ipak, njegova vojska predstavljala je ozbiljnu vojnu prijetnju.

Krstaši su osvojili Antiohiju 3. juna, ali su 5. i 6. juna 1098. godine Kerboghe snage stigle pred grad. Budući da citadela nije bila osvojena, krstaši su se našli u izuzetno teškom položaju: kontrolisali su veliki dio Antiohije, ali su se sada suočili s vojskom koja ih je mogla opkoliti, dok je utvrđeni položaj unutar grada ostao izvan njihove pune kontrole.

Tako se dogodio neobičan preokret. Vojska koja je mjesecima opsjedala Antiohiju sada se našla u gradu koji je i sam postao mjesto opsade.

Krstaši nisu imali dovoljno vremena da obnove zalihe, saniraju štetu i osiguraju sve položaje. Njihova pobjeda nad braniteljima grada nije uklonila glad, bolest ni iscrpljenost. Naprotiv, dolazak Kerboghe prijetio je da poništi sve što su postigli.

10. Sveto koplje: vjera, nada i kritičko pitanje izvora

U junu 1098. godine, dok su krstaši bili suočeni s novom opsadom, pojavila se priča o pronalasku Svetog koplja — predmeta za koji se vjerovalo da je kopljem proboden Isus tokom raspeća.

Prema krstaškim izvještajima, čovjek po imenu Petar Bartolomej tvrdio je da je imao viđenja koja su ukazivala na mjesto gdje je koplje zakopano. Nakon iskopavanja u crkvi Svetog Petra u Antiohiji, objavljeno je da je pronađena relikvija koja se povezivala s Isusovim raspećem.

Za iscrpljene krstaše ovaj događaj imao je ogroman psihološki značaj. Nakon mjeseci gladi, bolesti, smrti i neizvjesnosti, priča o svetom predmetu mogla je ojačati uvjerenje da njihov pohod nije napušten od Boga.

Ipak, potrebno je razlikovati historijski potvrdiv događaj od religijskog tumačenja. Možemo proučavati činjenicu da je objavljeno kako je koplje pronađeno, da su pojedini učesnici vjerovali u njegovu autentičnost i da je priča utjecala na moral vojske. Ne možemo na osnovu samih hronika dokazati da je pronađeni predmet zaista bio koplje povezano s Isusovim raspećem.

Ni svi krstaški vođe i učesnici nisu nužno imali isti odnos prema relikviji. Pitanja vjerodostojnosti, autoriteta i političkog utjecaja svetih predmeta postojala su i u srednjem vijeku.

Petar Bartolomej kasnije je bio izložen sumnjama i osporavanju. Njegova tvrdnja i događaji povezani s kopljem postali su predmet spora među krstašima. To pokazuje da religijska uvjerenja nisu isključivala sumnju, neslaganje ili političko nadmetanje.

Za historiju je važno da se ne ismijava vjera srednjovjekovnih ljudi, ali ni da se njihovo tumačenje događaja nekritički prihvati kao dokaz nadnaravne intervencije. Svetim kopljem možemo se baviti kao religijskim simbolom, predmetom kolektivne nade i faktorom koji je utjecao na moral vojske.

11. Kerboghina vojska i posljednja kriza

Nakon dolaska Kerboghe, krstaši su se našli između vanjske vojske i utvrđenog položaja koji još nisu kontrolisali. Njihovo stanje bilo je teško zbog prethodne gladi i gubitaka.

Kerboghina vojska bila je brojna, ali procjene broja vojnika u srednjovjekovnim izvorima često su pretjerane. Nije moguće pouzdano navesti tačan broj boraca ni na jednoj strani. Ono što je jasno jeste da je Kerbogha imao dovoljno snaga da ozbiljno ugrozi krstaše.

Njegova vojska nije bila jednostavno jedinstvena masa pod savršenom komandom. U njoj su učestvovali regionalni emiri i njihovi kontingenti, a među njima su postojali sukobi interesa i nepovjerenje. Takva struktura nije automatski značila poraz, ali je mogla otežati koordinaciju i zajedničko donošenje odluka.

Kerbogha je morao odlučiti kako da iskoristi svoju vojnu prednost. Krstaši su, s druge strane, morali pronaći način da izbjegnu potpunu blokadu i obnove borbenu sposobnost. Njihova situacija bila je toliko opasna da bi se raspad vojske mogao dogoditi i bez velike bitke.

Upravo u takvim okolnostima moral je postao vojni faktor. Priča o Svetom koplju, vjerska uvjerenja, govori o Božijoj pomoći i osjećaj da više nema sigurnog puta za povlačenje mogli su utjecati na odluku krstaša da izađu iz grada i napadnu protivnika.

Međutim, njihov kasniji uspjeh ne treba objašnjavati samo moralom ili religijskim zanosom. Važni su bili i odnosi unutar Kerboghine koalicije, način raspoređivanja snaga, stanje vojnika i konkretne odluke donesene na bojnom polju.

12. Bitka 28. juna 1098. godine

Dana 28. juna 1098. godine krstaši su izašli iz Antiohije i sukobili se s Kerboghinom vojskom.

Odluka da napuste zaštitu grada bila je izuzetno rizična. Ipak, ostanak unutar Antiohije mogao je dovesti do iscrpljivanja i konačnog uništenja vojske. Krstaški zapovjednici odlučili su da pokušaju nametnuti odlučujuću bitku.

Izvori opisuju izlazak krstaških odreda i njihovo formiranje za borbu. U srednjovjekovnim narativima posebno se ističe vjerski zanos vojnika, a neki autori opisuju viđenja nebeskih pomagača ili svetaca. Takvi izvještaji važni su za razumijevanje načina na koji su učesnici tumačili pobjedu, ali ih treba razlikovati od provjerljivog vojnog slijeda događaja.

Kerboghina koalicija suočila se s problemima unutrašnje koordinacije i povjerenja među zapovjednicima. Novija istraživanja upozoravaju da njegov poraz ne treba objašnjavati samo navodnom nesposobnošću jednog komandanta ili automatskom superiornošću krstaša. Važno je uzeti u obzir i dužinu pohoda, logističke troškove, prethodnu opsadu Edese i strukturu koaličijske vojske.

Kada se bitka razvila, Kerboghine snage nisu uspjele zaustaviti krstaški napad. Njegova koalicija se raspala, a krstaši su ostvarili pobjedu koja je osigurala njihov opstanak u Antiohiji.

Ne možemo sa sigurnošću rekonstruisati svaki detalj bitke niti prihvatiti sve brojke iz hronika. Ali ishod je jasan: krstaši su preživjeli drugu opsadu i zadržali grad.

13. Ko je zapravo pobijedio kod Antiohije?

Na vojnom planu krstaši su ostvarili veliki uspjeh. Osvojili su grad koji nisu mogli zauzeti frontalnim napadom, a zatim porazili vojsku koja ih je pokušala uništiti. Da su izgubili bitku 28. juna, Prvi krstaški rat mogao je završiti prije dolaska u Jerusalem.

Ipak, pobjeda nije značila da su svi problemi nestali.

Krstaši su bili iscrpljeni, imali su velike gubitke i morali su odlučiti ko će upravljati Antiohijom. Bohemund je polagao pravo na grad, dok su drugi zapovjednici imali drugačije poglede na pitanje vlasti i ranijih obaveza prema Bizantiji.

U političkom smislu, Antiohija je postala još jedan primjer pretvaranja vojnog pohoda u teritorijalnu vlast. Bohemund je uspio učvrstiti svoj položaj i postati glavni gospodar grada, čime je nastala kneževina Antiohija.

U odnosima s Bizantijom to je predstavljalo važan problem. Car Aleksije mogao je smatrati da mu pripada pravo na grad na osnovu ranijih dogovora i bizantijskih interesa. Bohemund, međutim, nije bio spreman jednostavno prepustiti osvojenu teritoriju.

Tako je pobjeda nad Kerboghom istovremeno bila vojni uspjeh i početak novog političkog spora.

Izvori i literatura

Primarni izvori

1. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum* — jedan od najvažnijih latinskih izvora za opsadu, osvajanje Antiohije i bitku protiv Kerboghe.
2. Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* — važan izvor za patnje krstaša, vjerska tumačenja događaja i priču o Svetom koplju.
3. Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127* — prikaz Prvog krstaškog rata i njegovih političkih posljedica.
4. Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana* — narativ koji pruža dodatnu perspektivu o opsadi i odnosima među učesnicima.
5. Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, prevod H. A. R. Gibb — važan arapski hroničarski izvor za regionalni kontekst i muslimansku perspektivu.

Sekundarna literatura

6. John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*.
7. Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*.
8. Steven Runciman, *A History of the Crusades*, sv. I.
9. James Wilson, "The 'asākir al-Shām': Medieval Arabic Historiography of the Siege, Capture and Battle of Antioch during the First Crusade 490–491/1097–1098," *Al-Masāq*, 2021.
10. Thomas Brosset, "The First Crusade and the Failure of Kerbogha's Campaign from Mosul to Antioch (March–June 1098): A Re-evaluation," *Al-Masāq*, 2024.
11. Mark Cartwright, "The Siege of Antioch, 1097–98 CE," *World History Encyclopedia*, 2018.

Kod ovog poglavlja naročito je važno porediti latinske i arapske izvore. Latinske hronike često naglašavaju vjerski smisao pobjede, dok arapska historiografska tradicija događaje smješta u šire regionalne političke odnose. Nijednu od ovih perspektiva ne treba automatski prihvatiti kao potpunu; njihovo poređenje omogućava precizniju rekonstrukciju događaja.

1. PRVI KRSTAŠKI RAT (1096-1099)

Od evropskih polazišta do Antiohije i Jerusalema

HISTORIJSKE NAPOMENE

Edessa: Baldwinova vlast uspostavljena 1098. Tripoli nije osvojen 1099. godine.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovekovne državne granice.

POGLAVLJE 10

Nakon Antiohije: sukob za vlast, osvajanje Ma'arata i odgađanje pohoda na Jerusalem (1098–1099)

1. Pobjeda bez zajedničkog plana

Krajem juna 1098. godine krstaši su ostvarili dvije velike vojne pobjede: osvojili su Antiohiju i porazili vojsku Kerboghe, koja ih je pokušala uništiti. Ipak, uspjeh nije doveo do brzog nastavka pohoda prema Jerusalemu.

Vojska je bila iscrpljena višemjesečnom opsadom, glađu, bolestima i gubitkom ljudi i konja. Mnogi su bili fizički nesposobni za dalji marš, dok su zapovjednici morali razriješiti pitanje upravljanja gradom i organizacije budućih operacija.

Ali postojala je i dublja teškoća: krstaši nisu imali jedinstven odgovor na pitanje šta treba učiniti s teritorijama koje su osvojili.

Za dio učesnika cilj pohoda ostao je dolazak u Jerusalem. Za neke plemiće osvajanje gradova otvorilo je mogućnost sticanja vlastitih posjeda, prihoda i političkog utjecaja. Te dvije težnje nisu nužno bile međusobno isključive, ali su mogle dovesti do sukoba kada je trebalo odlučiti ko će upravljati određenim gradom ili kada će se vojska ponovo pokrenuti.

Antiohija je zato postala prekretnica. Krstaši su dokazali da mogu osvojiti veliki grad i poraziti snažnu protivničku vojsku, ali još nisu riješili pitanje odnosa između zajedničkog pohoda i pojedinačnih teritorijalnih ambicija.

2. Bohemund učvršćuje vlast u Antiohiji

Bohemund Tarentski nije želio napustiti Antiohiju nakon što je uspio osigurati svoj položaj u gradu. Za njega je osvajanje bilo prilika da uspostavi vlastitu političku tvorevinu.

Problem je bio u ranijim obavezama koje su pojedini krstaški zapovjednici preuzeli prema bizantijskom caru Aleksiju I Komninu. Car je očekivao da mu budu vraćeni gradovi i teritorije koje su krstaši zauzeli, a koje je Bizantija smatrala svojim pravom ili dijelom svoje političke sfere.

Bohemund nije bio spreman jednostavno predati Antiohiju. Njegovo polaganje prava na grad bilo je povezano s njegovom ulogom u njegovom osvajanju, ali i s ambicijom da postane samostalan vladar.

Raymond IV od Toulousea protivio se Bohemundovim nastojanjima i pozivao se na obaveze prema caru. Ni ostali zapovjednici nisu imali potpuno jedinstven stav, a pojedini su nastojali izbjeći otvoren sukob dok se ne odluči budući pravac pohoda.

Spor nije bio samo pravno pitanje o tome kome grad pripada. Radilo se o budućem odnosu između krstaških država i Bizantije, o kontroli strateških puteva i o raspodjeli političke moći na Istoku.

Bohemund je postepeno učvršćivao svoj položaj, dok je Raymond nastojao sačuvati mogućnost da se raniji dogovori s carem poštuju. Time je nastao sukob koji će pratiti historiju krstaških država i njihove odnose s Bizantijom i u narednim decenijama.

3. Smrt Adhemara od Le Puya

Jedan od najvažnijih događaja nakon pobjede kod Antiohije bila je smrt Adhemara od Le Puya 1. augusta 1098. godine.

Adhemar je bio papinski legat i jedan od vodećih duhovnih autoriteta pohoda. Njegova uloga nije bila ograničena na vjerske obrede. Bio je posrednik među zapovjednicima, učestvovao je u održavanju discipline i davao duhovni legitimitet ekspediciji.

Njegov autoritet nije uvijek mogao spriječiti sukobe, ali je predstavljao važnu tačku okupljanja. U pohodu koji nije imao jednog vrhovnog zapovjednika s neograničenom vlašću, osoba kojoj su različiti plemići priznavali duhovni autoritet mogla je imati značajnu posredničku ulogu.

Adhemarova smrt dodatno je oslabila mogućnost da se sukobi među vođama riješe sporazumom. Nije bila jedini uzrok odgađanja pohoda, ali je uklonila jednu od osoba koje su mogle pomoći u održavanju zajedničkog cilja.

Smrt je ujedno pokazala koliko su krstaši bili ranjivi na bolesti. Vojna pobjeda nije ih štitila od epidemija, iscrpljenosti i posljedica dugotrajnog boravka u teškim uslovima.

U kasnijim pričama o Prvom krstaškom ratu Adhemar je često predstavljen kao duhovni vođa čiji je gubitak ostavio prazninu. Takav prikaz ima osnovu u njegovoj stvarnoj ulozi, ali ne treba pretpostaviti da bi on sigurno uspio riješiti sve sporove. Razlike među plemićima bile su duboke i proizlazile su iz njihovih različitih političkih interesa.

4. Jerusalem više nije bio pod seldžučkom vlašću

Dok su se krstaši sporili oko Antiohije, u Jerusalemu se dogodila promjena koja je imala veliki značaj za nastavak pohoda.

Fatimidski vezir al-Afdal pokrenuo je vojnu operaciju protiv Jerusalema, koji je prethodno bio pod kontrolom seldžučkih snaga. Fatimidi su grad preuzeli 1098. godine, prije dolaska krstaša.

Ova činjenica je važna jer se ponekad stvara pogrešna slika da su krstaši 1099. godine stigli pred Jerusalem koji je još uvijek držala ista seldžučka vlast s kojom su se borili u Anatoliji. Politička situacija bila je složenija: grad je ponovo bio pod fatimidskom kontrolom, a Fatimidski hilafet sa sjedištem u Kairu imao je vlastite interese i odnose s drugim muslimanskim silama.

Fatimidi i Seldžuci bili su suparničke političke sile. Njihovi odnosi bili su obilježeni borbom za teritorije i utjecaj, iako su pripadali islamskom svijetu. Zato se ne može govoriti o jedinstvenoj muslimanskoj državi koja je upravljala svim područjima od Anatolije do Egipta.

Za krstaše je promjena vlasti u Jerusalemu značila da će se na kraju pohoda suočiti s drugim političkim protivnikom. Njihova ranija borba protiv seldžučkih snaga nije automatski riješila problem osvajanja grada.

Također, činjenica da su Fatimidi preuzeli Jerusalem od Seldžuka ne znači da su bili spremni predati ga krstašima. Njihovi interesi bili su zasebni, a kontrola nad gradom imala je i političku i vjersku vrijednost.

5. Raymond i borba za Ma'arat

Raymond IV od Toulousea postao je jedan od glavnih zagovornika nastavka pohoda prema jugu. Međutim, prije nego što je krenuo prema Jerusalemu, usmjerio je snage prema Ma'aratu, gradu u unutrašnjosti sjeverne Sirije.

Opsada Ma'arata započela je krajem novembra 1098. godine. Nakon teških borbi, grad je pao u ruke krstaša u decembru.

Osvajanje Ma'arata imalo je vojni značaj jer je krstašima omogućilo kontrolu nad važnim područjem između Antiohije i daljih pravaca prema jugu. Istovremeno je dodatno zaoštrilo sporove među zapovjednicima o tome kome će pripasti osvojena mjesta.

Raymond je imao vlastite političke ciljeve. Nije bio samo vođa koji je želio nastaviti prema Jerusalemu, nego i plemić koji je nastojao osigurati teritorijalnu osnovu za vlastitu moć. U tome nije bio jedini: Bohemund je već učvršćivao položaj u Antiohiji, dok su i drugi vođe razmatrali kako će rasporediti snage i posjede.

Ova faza pohoda pokazuje da su se krstaši istovremeno borili protiv svojih protivnika i međusobno nadmetali oko rezultata vlastitih pobjeda.

6. Pad Ma'arata i nasilje nad stanovništvom

Osvajanje Ma'arata bilo je praćeno nasiljem i pljačkom. Izvori opisuju teške posljedice za stanovništvo, ali pojedinosti i razmjere događaja moraju se procjenjivati pažljivo.

Srednjovjekovni izvještaji o osvajanju gradova često su koristili religijski jezik, naglašavali pobjedu ili prikazivali protivnika na način koji je opravdavao nasilje. Ipak, kritika izvora ne znači da treba poricati nasilje koje je potvrđeno različitim narativima.

U slučaju Ma'arata, krstaške hronike bilježe krajnju oskudicu hrane među osvajačima i izvještaje o kanibalizmu. O tim navodima treba govoriti ozbiljno, ali bez pretvaranja svake pojedinosti u neupitnu činjenicu. Izvori nisu uvijek saglasni, a srednjovjekovni autori mogli su naglašavati ekstremne prizore kako bi dočarali patnju, neprijateljstvo ili dramatičnost događaja.

Ipak, dugotrajna glad i nasilje tokom osvajanja grada dio su historijske slike pohoda. Krstaši nisu bili samo vojska koja je prelazila iz jedne bitke u drugu; njihovo djelovanje imalo je neposredne posljedice za stanovništvo gradova kroz koje su prolazili.

Kao i u slučaju Antiohije, treba razlikovati vojne branioce, političku elitu i civilno stanovništvo. Nisu svi stanovnici Ma'arata imali istu ulogu u odbrani grada, a posljedice osvajanja nisu bile ograničene samo na one koji su se borili.

7. Uništavanje zidina Ma'arata

Početkom januara 1099. godine Raymond je naredio da se poruše gradske zidine Ma'arata. Taj čin imao je i vojno i političko značenje.

Jedno od mogućih objašnjenja jeste da je Raymond želio spriječiti da grad postane uporište suparničkog zapovjednika. Rušenje zidina moglo je umanjiti vrijednost Ma'arata kao trajne vojne baze i otežati njegovo ponovno korištenje u slučaju promjene vlasti.

Postojala je i druga dimenzija: među krstašima je raslo nezadovoljstvo zbog odlaganja nastavka pohoda prema Jerusalemu. Obični učesnici i dio nižeg plemstva nisu nužno dijelili interese vodećih zapovjednika u pogledu stvaranja teritorijalnih posjeda. Za mnoge je cilj bio završiti zavjetovani pohod i stići do svetog grada.

Rušenje zidina zato se može razumjeti i kao dio šire krize: osvajanje Ma'arata nije dovelo do opće saglasnosti o tome šta treba učiniti dalje. Naprotiv, sporovi oko vlasti i odlaganja nastavili su se.

Ne treba, međutim, svesti ovaj čin na jedno sigurno objašnjenje. Izvori nam ne omogućavaju da sa potpunom sigurnošću utvrdimo sve Raymondove motive. Vojna procjena, političko nadmetanje i pritisak vlastitih ljudi mogli su djelovati istovremeno.

8. Zašto je pohod prema Jerusalemu toliko kasnio?

Između pada Antiohije u junu 1098. i početka glavnog marša prema Jerusalemu u januaru 1099. prošlo je više od pola godine. To odgađanje nije imalo samo jedan uzrok.

Prvo, vojska je bila fizički iscrpljena. Duga opsada, glad i bolesti ostavili su posljedice koje se nisu mogle ukloniti za nekoliko dana. Ljudi i životinje trebali su hranu, odmor i vrijeme za oporavak.

Drugo, postojali su sporovi oko teritorija. Bohemund je nastojao zadržati Antiohiju, dok je Raymond osporavao njegov položaj i zagovarao poštovanje ranijih obaveza prema Bizantiji. U međuvremenu su pojedini zapovjednici nastojali osigurati druge gradove i utvrđenja.

Treće, smrt Adhemara od Le Puya uklonila je važnog posrednika među krstaškim vođama. Njegov nestanak nije automatski izazvao sve kasnije sukobe, ali je oslabio zajedničko vodstvo.

Četvrto, osvajanje novih gradova zahtijevalo je odluke o njihovoj upravi, snabdijevanju i vojnoj zaštiti. Nije bilo dovoljno zauzeti grad; trebalo je odlučiti hoće li biti zadržan, kome će pripasti i kako će se održavati vlast.

Peto, nisu svi učesnici bili spremni beskonačno čekati. Dio krstaša smatrao je da se glavni cilj udaljava zbog političkih ambicija njihovih vođa. Pritisak da se nastavi prema Jerusalemu postajao je sve snažniji.

Zbog svega toga, odgađanje ne treba tumačiti ni kao dokaz da je vjerski cilj bio neiskren ni kao nevažnu pauzu nakon pobjede. Ono pokazuje kako su logističke teškoće i politički interesi mogli usporiti čak i vojsku koja je vjerovala da izvršava sveti zadatak.

9. Odlazak Raymonda prema jugu

U januaru 1099. godine Raymond je konačno krenuo prema Jerusalemu. Prema uobičajenoj hronologiji, marš je započeo 13. januara.

S njim su krenuli Tankred i Robert Normandijski, dok su se drugi zapovjednici pridruživali kasnije. Bohemund je ostao u Antiohiji, nastavljajući učvršćivati vlastitu političku tvorevinu.

Odlazak nije bio rezultat potpunog pomirenja među vođama. Naprotiv, razlike su ostale, a pojedine snage kretale su se odvojeno. Pohod se nastavio kao koalicija različitih kontingenata, a ne kao vojska s jedinstvenim političkim programom.

Raymond je imao dovoljno resursa i ugleda da predvodi značajan dio ekspedicije. Ipak, njegovi ciljevi nisu bili ograničeni na vjerski zavjet. On je nastojao izgraditi vlastiti položaj na Istoku, a kasniji događaji pokazat će da je i dalje razmatrao teritorijalne mogućnosti u području Tripolija.

Ova dvosmislenost nije specifična samo za Raymonda. U srednjovjekovnom društvu vjerski zavjet i plemićka ambicija nisu nužno bili suprotstavljeni. Jedan čovjek mogao je iskreno vjerovati da učestvuje u svetom pohodu i istovremeno nastojati steći zemlju, prihode ili političku moć.

Važno je zato izbjeći pojednostavljeno pitanje: jesu li krstaši išli u Jerusalem zbog vjere ili zbog vlasti? U mnogim slučajevima historijski dokazi upućuju na to da su vjerski i politički motivi djelovali zajedno, iako njihov odnos nije bio isti kod svih učesnika.

10. Put prema obali i novi pregovori

Marš prema jugu vodio je krstaše kroz područja s različitim lokalnim vladarima i zajednicama. Nisu svi gradovi pružali otpor, a pojedini su nastojali izbjeći sukob s vojskom koja je prolazila njihovim teritorijama.

U nekim slučajevima lokalni gospodari sklapali su sporazume, omogućavali snabdijevanje ili plaćali kako bi krstaši nastavili put bez napada. Takvi dogovori bili su praktični i za jednu i za drugu stranu: lokalni vladari mogli su izbjeći opsadu, a krstaši su mogli doći do hrane, životinja i novca bez dodatnih gubitaka.

To ne znači da je čitav marš bio miran. Odnosi su zavisili od lokalnih okolnosti, vojnih procjena i spremnosti na pregovore. Ipak, događaji pokazuju da se pohod nije odvijao isključivo kroz bitke i osvajanja. Diplomacija je bila važan dio vojnih operacija.

Približavanje obali imalo je i logistički značaj. Veza s lukama mogla je olakšati dolazak zaliha i komunikaciju s pomorskim gradovima zapadne Evrope. Krstaši su sve više zavisili od sposobnosti da održavaju snabdijevanje dok se udaljavaju od početnih baza.

Istovremeno su morali voditi računa o tome da ne izgube previše vremena na opsade koje nisu neposredno doprinosile dolasku do Jerusalema. Ta dilema postat će posebno vidljiva tokom opsade Arke, koja je trajala više mjeseci.

11. Arka: posljednja velika prepreka prije Jerusalema

U februaru 1099. godine Raymond je opsjeo Arku, utvrđeno mjesto u blizini Tripolija. Opsada se produžila i postala novi izvor napetosti među krstašima.

Arka nije bila cilj koji je prvobitno određivao vjersku svrhu pohoda. Međutim, njena lokacija i vojni značaj mogli su je učiniti privlačnom za zapovjednika koji je nastojao osigurati vlastiti položaj na obali.

Za Raymonda je šire područje Tripolija imalo političku vrijednost. Sticanje uporišta u toj regiji moglo je postati osnova buduće vlasti, slično onome što je Bohemund postigao u Antiohiji, a Baldwin u Edesi.

Opsada Arke pokazala je da su teritorijalne ambicije i dalje mogle usporiti zajednički pohod. Dok je Raymond nastojao osigurati svoj položaj, drugi su se zapovjednici pitali zašto vojska još nije stigla do Jerusalema.

U proljeće su se snage Godfrija Bujonskog i Roberta Flandrijskog pridružile krstašima u području Arke. Međutim, opsada nije donijela odlučujući uspjeh i na kraju je napuštena u maju 1099. godine.

Ovaj događaj dodatno je pokazao granice krstaške vojne moći. Čak i nakon pobjeda kod Antiohije, opsadna vojska nije mogla garantovati brzo zauzimanje svakog utvrđenog mjesta. Nedostatak

opreme, iscrpljenost, snabdijevanje i međusobni odnosi zapovjednika nastavili su utjecati na odluke.

12. Šta nam govori razdoblje između Antiohije i Jerusalema?

Razdoblje od ljeta 1098. do proljeća 1099. godine pokazuje da Prvi krstaški rat nije bio neprekidan niz pobjeda na putu prema jednom cilju. Nakon osvajanja Antiohije, vojni pohod pretvorio se u složen proces u kojem su se borba za teritoriju, oporavak vojske, politički sporovi i vjerska očekivanja međusobno preplitali.

Bohemund je učvrstio vlast u Antiohiji. Raymond je nastojao osigurati svoj položaj u sjevernoj Siriji i na obali. Drugi zapovjednici također su morali odlučiti hoće li nastaviti pohod ili će se usmjeriti na vlastite interese.

Obični učesnici nisu uvijek prihvatili odlaganja. Za mnoge je odlazak prema Jerusalemu bio smisao njihovog putovanja, a svaki dodatni mjesec mogao je značiti novu glad, bolest i mogućnost da se zavjetovani cilj nikada ne ostvari.

Istovremeno, politička situacija u regiji nije mirovala. Fatimidi su preuzeli Jerusalem od Seldžuka, dok su lokalni vladari procjenjivali kako da se postave prema krstaškoj vojsci. Svaki novi sporazum, sukob ili promjena vlasti utjecali su na uslove u kojima se pohod nastavljao.

Historijska pouka ovog razdoblja nije da je vjera bila samo izgovor niti da su političke ambicije bile nevažne. Naprotiv, upravo je njihovo preplitanje oblikovalo tok pohoda. Vjerski cilj dao je ekspediciji snažnu ideološku i društvenu energiju, ali su konkretne odluke zavisile od ljudi koji su imali različite interese, resurse i procjene.

Izvori i literatura

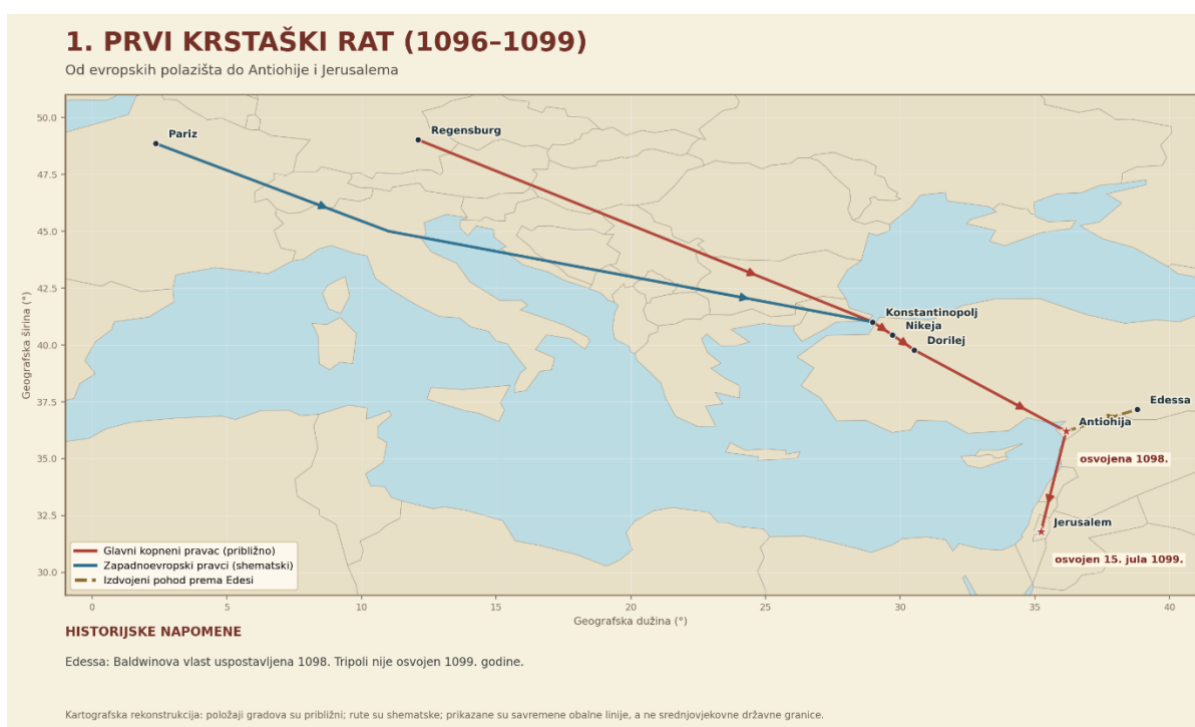
Primarni izvori

1. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum — za događaje nakon osvajanja Antiohije, Ma'arat i nastavak pohoda.
2. Raymond d'Aguilers, Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem — posebno važan za Raymondovu perspektivu i sporove među krstaškim zapovjednicima.
3. Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127 — za tok pohoda i političke odnose među učesnicima.
4. Albert of Aachen, Historia Ierosolimitana — koristan za poređenje različitih prikaza političkih sukoba i vojnih operacija.
5. Ibn al-Qalanisi, The Damascus Chronicle of the Crusades, prevod H. A. R. Gibb — za regionalni muslimanski politički kontekst.

Sekundarna literatura

6. Thomas Asbridge, The First Crusade: A New History.
7. John France, Victory in the East: A Military History of the First Crusade.
8. Steven Runciman, A History of the Crusades, sv. I.
9. Peter Lock, The Routledge Companion to the Crusades.
10. Christopher Tyerman, God's War: A New History of the Crusades.

Prilikom proučavanja ovog razdoblja potrebno je razlikovati stvarne razloge odgađanja pohoda od načina na koji su ih savremeni hroničari predstavljali. Izvori nam omogućavaju da pratimo sukobe i odluke, ali ne daju uvijek pouzdan uvid u sve motive pojedinih zapovjednika.

POGLAVLJE 11

Pad Jerusalema 1099. godine: masakr stanovništva, spaljena sinagoga i krvavi trijumf krstaša

1. Dolazak pred sveti grad

Početkom juna 1099. godine krstaška vojska konačno se približila Jerusalemu. Nakon gotovo četiri godine putovanja od zapadne Evrope, prolaska kroz Anatoliju, opsade Antiohije, borbi u sjevernoj Siriji i unutrašnjih sporova, cilj koji je pokrenuo pohod sada je bio pred njom.

Jerusalem je u to vrijeme bio pod vlašću Fatimidskog hilafeta sa sjedištem u Kairu. Fatimidi su grad preuzeli od seldžučkih snaga 1098. godine, tako da krstaši nisu napadali isti politički sistem protiv kojeg su se borili u Anatoliji. Grad je branio fatimidski namjesnik Iftihar al-Dawla, koji je raspolagao garnizonom i utvrđenjima.

Jerusalem nije bio samo strateški grad. Za Jevreje je bio središte historijskog sjećanja na Hram i drevno izraelsko kraljevstvo. Za hrišćane je bio grad Isusovog stradanja, raspeća i vjerovanja u uskrsnuće. Za muslimane je imao značaj zbog Mesdžidul-Akse i Kupole na stijeni, kao i zbog tradicije o noćnom putovanju poslanika Muhammeda.

Zbog toga je opsada imala značenje koje je prevazilazilo vojni ishod. Za krstaše je zauzimanje Jerusalema predstavljalo ispunjenje zavjeta i vrhunac pohoda koji je papa Urban II pokrenuo 1095. godine.

Međutim, vjerski značaj grada nije značio da će njegovi stanovnici biti pošteđeni. Naprotiv, u srednjovjekovnom ratovanju postojala je surova praksa prema kojoj su branitelji i stanovništvo grada mogli biti izloženi masovnom ubijanju ako bi napadači osvojili utvrđenje jurišem, umjesto da grad bude predat sporazumom. Takva praksa nije bila ograničena na jednu religiju ili jednu vojsku. Ipak, njeno postojanje ne umanjuje odgovornost onih koji su je provodili.

2. Grad pod opsadom: voda, glad i pripreme za napad

Krstaši su pred Jerusalem stigli 7. juna 1099. godine. Njihova vojska bila je mnogo manja nego na početku pohoda. Višegodišnji marš, borbe, bolesti i napuštanje ekspedicije od strane dijela učesnika ostavili su ozbiljne posljedice.

Jerusalem je bio dobro utvrđen. Njegovi bedemi, kule i položaj na uzvišenju otežavali su napad. Krstaši nisu imali dovoljno opsadnih sprava da odmah probiju odbranu, pa su morali pronaći drvo, izraditi pokretne opsadne kule i organizovati napad na odabrane dijelove zidina.

Nedostatak vode predstavljao je veliki problem. Područje oko Jerusalema nije imalo velike rijeke, a raspoloživi izvori i cisterne nisu mogli bez teškoća zadovoljiti potrebe cijele vojske. Krstaši su morali slati ljude u potragu za vodom, često pod prijetnjom napada branilaca.

Položaj napadača poboljšao se kada su stigle zalihe i materijal koji su dopremili saveznici s obale. Posebno je značajna bila pomoć pomoraca iz italijanskih gradova, među kojima su bili Đenovljani. Njihova podrška pomogla je krstašima da izgrade potrebnu opsadnu opremu.

Prije završnog napada krstaši su održali vjersku procesiju oko grada. Sveštenici su nosili krstove i relikvije, a učesnici su pjevali psalme i molili se za pobjedu. Taj događaj pokazuje koliko su vjerski obredi bili povezani s vojnom akcijom.

Ali procesije i molitve nisu zamjenjivale praktične pripreme. Za osvajanje grada bili su potrebni drvo, konopci, radnici, vojna koordinacija i dovoljno snage da se opsadna kula dovede do bedema.

3. Završni juriš 15. jula 1099. godine

Nakon priprema i prethodnih pokušaja, krstaši su obnovili napad sredinom jula. Presudni trenutak nastupio je 15. jula 1099. godine.

Snage Godfrija Bujonskog i njegovih saveznika napadale su sjeverni dio odbrane. Opsadna kula omogućila je napadačima da se približe bedemu, a zatim pređu na zid i prodru u grad. U isto vrijeme snage Raymonda od Toulousea napadale su s drugog položaja.

Kada su krstaši uspjeli ući kroz odbranu, borba se proširila na gradske ulice. Branitelji su se povlačili prema utvrđenim položajima i svetim kompleksima, dok su napadači nastojali osigurati grad.

U takvim okolnostima razlika između borbe protiv naoružanih branilaca i nasilja nad stanovništvom brzo se izgubila. Krstaši nisu samo savladavali vojnike koji su pružali otpor. Izvori opisuju ubijanje velikog broja ljudi koji su se našli u gradu, uključujući one koji su potražili sklonište u vjerskim objektima.

Nije moguće pouzdano utvrditi ukupan broj poginulih. Srednjovjekovne hronike navode različite i često pretjerane brojke. Međutim, neslaganje oko broja žrtava ne dovodi u pitanje osnovnu činjenicu: osvajanje Jerusalema bilo je praćeno masovnim ubijanjem.

4. Ubijanje muslimanskog stanovništva

Najveći dio stanovništva Jerusalema 1099. godine činili su muslimani, uz značajnu jevrejsku zajednicu i druge stanovnike. Nakon proboja odbrane, mnogi muslimani pokušali su pronaći zaštitu u utvrđenim dijelovima grada i vjerskim kompleksima.

Latinski hroničari opisuju ubijanje branilaca i drugih muslimanskih stanovnika. Ljudi su ubijani mačevima i drugim oružjem, a pojedini su bacani s kula i bedema. Raymond d'Aguilers, sveštenik koji je pratio vojsku Raymonda od Toulousea, opisuje gomile odsječenih glava, ruku i nogu na ulicama. Navodi i da su pojedini ljudi bacani u vatru i živi spaljivani.

Ovo nije opis koji dolazi samo od protivnika krstaša. Raymond je bio dio krstaške ekspedicije, a njegovo djelo pripada latinskoj tradiciji koja je pobjedu često tumačila kao izraz Božije pomoći. Upravo zato njegov izvještaj ima posebnu težinu: autor ne prikriva nasilje, nego ga opisuje u okviru vlastitog religijskog tumačenja pobjede.

Ubijanje nije bilo ograničeno na naoružane muškarce. Hronike govore o stradanju žena i djece, a pojedini izvještaji izričito navode da ni oni nisu bili pošteđeni. Kada su ljudi bježali prema vjerskim objektima ili se pokušavali sakriti, takva mjesta nisu nužno predstavljala zaštitu.

Ne možemo rekonstruisati sudbinu svakog pojedinca. Ali izvori ne dopuštaju da masakr prikažemo kao isključivo vojnu operaciju protiv branilaca. Ubijanje je zahvatilo i civilno stanovništvo.

5. Masakr kod Mesdžidul-Akse i Kupole na stijeni

Jedno od mjesta na kojima je nasilje bilo posebno teško bio je prostor koji su latinski izvori nazivali Hramom Solomonovim. U tom nazivu krstaški hroničari često su poistovjećivali ili povezivali različite dijelove kompleksa na Hramskoj gori, uključujući Mesdžidul-Aksu.

Muslimani su se sklanjali u taj kompleks, nadajući se da će njegove zidine i vjerski značaj pružiti zaštitu. Međutim, izvori opisuju masovno ubijanje ljudi koji su se ondje nalazili.

U djelu Raymonda d'Aguilersa opisani su ljudi koji su ubijani mačevima, strijelama i vatrom. Autor govori o gomilama tijela i dijelovima ljudskih tijela po ulicama. Zatim navodi da su kod Hramske gore konji prolazili kroz krv koja je, prema njegovim riječima, sezala do koljena i uzda.

Ovaj poznati prikaz ne treba prihvatiti kao precizno mjerenje dubine krvi. To je hroničarski opis razmjera pokolja, oblikovan i biblijskim jezikom. Ipak, on jasno pokazuje da je nasilje u tom prostoru ostavilo snažan utisak čak i na učesnika koji je pobjedu smatrao Božijim djelom.

Anonimni autor djela *Gesta Francorum* također opisuje masovno ubijanje kod Hramske gore i krvoproliće tokom osvajanja. U njegovom izvještaju pobjeda je praćena pljačkom kuća i oduzimanjem zlata, srebra, konja i drugih vrijednosti.

Tako su se u istom događaju spojili religijski trijumf, vojno osvajanje i materijalna korist. Za dio krstaša, ubijanje protivnika i uzimanje plijena nije bilo u suprotnosti s njihovim osjećajem da su ostvarili svetu misiju.

6. Jevrejska zajednica i spaljena sinagoga

Jevreji Jerusalema također su pretrpjeli teške posljedice osvajanja. Jevrejska zajednica bila je sastavni dio gradskog života, a njeni članovi imali su vjerske, porodične i privredne veze koje su postojale prije dolaska krstaša.

Tokom odbrane grada, Jevreji su se nalazili među stanovnicima koji su se suprotstavljali napadačima ili pomagali u odbrani. Nakon proboja, dio jevrejskog stanovništva potražio je sklonište u sinagogi.

Arapski hroničar Ibn al-Qalanisi bilježi da su se Jevreji okupili u sinagogi i da su je krstaši zapalili. Drugi rani izvještaj, koji se povezuje s al-Azimijem, također spominje spaljivanje sinagoge. To je jedan od najtežih događaja u historiji jevrejske zajednice Jerusalema tokom krstaških ratova.

Ipak, moramo pažljivo razlikovati ono što izvor izričito kaže od onoga što se iz njega zaključuje. Izvještaj o spaljivanju sinagoge i okupljanju Jevreja u njoj snažno upućuje na njihovo stradanje, ali pojedini tekstovi ne opisuju detaljno sudbinu svakog čovjeka koji se ondje nalazio. Nije opravdano svaku pojedinost iz kasnijih verzija priče predstavljati kao nezavisno potvrđenu činjenicu.

Šira slika ipak je jasna: Jevreji nisu bili pošteđeni nasilja. Njihova pripadnost drugoj monoteističkoj vjeri nije im pružila sigurnost, a sinagoga nije ostala zaštićeno mjesto.

Ovaj događaj treba posmatrati i u širem kontekstu Prvog krstaškog rata. Još 1096. godine pojedine grupe koje su krenule prema Istoku napadale su jevrejske zajednice u Porajnju. Masakri u Speyeru, Wormsu i Mainzu pokazali su da je dio učesnika krstaškog pokreta neprijateljstvo prema muslimanima proširio i na Jevreje u hrišćanskoj Evropi. Pad Jerusalema 1099. godine bio je drugačiji događaj u drugačijim okolnostima, ali je i on pokazao koliko su jevrejske zajednice bile izložene nasilju tokom ovog perioda.

7. Žene i djeca: nisu svi bili borci

Jedna od najvažnijih činjenica u izvještajima o padu Jerusalema jeste da nasilje nije bilo ograničeno na vojnike.

Srednjovjekovni autori navode da su ubijani muškarci, žene i djeca. Fulcher od Chartresa, koji je učestvovao u pohodu, opisuje krvavi ishod osvajanja i iznosi tvrdnju da žene i djeca nisu bili pošteđeni. Drugi izvještaji opisuju ljude koji su se pokušavali sakriti u vjerskim objektima, kućama i drugim skloništima.

To su važna svjedočanstva jer osporavaju predstavu da se radilo samo o borbi između naoružanih vojnika. U gradu su živjele porodice, stariji ljudi, trgovci, zanatlije i drugi civili. Njihova sudbina nije se mogla poistovjetiti sa sudbinom vojnog garnizona.

Ipak, hronike ne pružaju dovoljno podataka da bismo imenovali pojedinačne žene i djecu ili rekonstruisali njihove posljednje trenutke. Historijska ozbiljnost zahtijeva da ne izmišljamo potresne prizore koje izvori ne potvrđuju. Ono što se može reći jeste da su žene i djeca bili među žrtvama, a da su neki izvori njihovo stradanje izričito zabilježili.

Ubijanje civila tokom osvajanja Jerusalema nije moguće opravdati samo time što su se nalazili unutar grada koji je pružao otpor. Čak i prema pravilima srednjovjekovnog ratovanja, postojale su razlike između naoružanih branilaca, ljudi koji su se predali i stanovnika koji nisu učestvovali u borbi. U praksi, te razlike često su bile zanemarene kada je grad osvojen jurišem.

8. A šta je bilo s hrišćanima Jerusalema?

Pitanje hrišćanskih žrtava zahtijeva poseban oprez. Jerusalem je prije opsade imao hrišćansko stanovništvo, ali se u izvorima navodi da su Fatimidi prije dolaska krstaša protjerali ili udaljili dio lokalnih hrišćana, bojeći se da bi mogli pomoći napadačima. Zbog toga nije moguće pretpostaviti da je 1099. godine u gradu ostala ista hrišćanska zajednica koja je postojala ranije.

Nije, međutim, opravdano tvrditi da nijedan hrišćanin nije stradao. Grad je bio raznolik, a tokom proboja i borbi moglo je biti ubijenih stanovnika čiji identitet i vjerska pripadnost nisu zabilježeni. Neki hrišćani mogli su biti prisutni kao stanovnici, zarobljenici ili ljudi povezani s gradskim službama.

Problem je u tome što izvori o masakru najčešće razlikuju krstaše od muslimana i Jevreja, dok ne daju pouzdanu, sistematsku evidenciju svih žrtava prema vjeri. Zato ne možemo tvrditi da je ubijanje hrišćanskih civila bilo jednako dobro dokumentovano kao ubijanje muslimana i Jevreja.

Postoji i važna razlika između lokalnih istočnih hrišćana i zapadnih krstaša. Iako su pripadali hrišćanskim tradicijama, nisu nužno dijelili isti jezik, crkvenu organizaciju ili političke interese. Vjerska pripadnost nije automatski značila da će ih krstaška vojska tretirati kao ravnopravne saveznike.

Dakle, historijski najodgovornija formulacija glasi: masakr je prvenstveno dokumentovan kao ubijanje muslimanskog i jevrejskog stanovništva; moguće stradanje pojedinih hrišćana ne treba isključiti, ali ga dostupni izvori ne omogućavaju pouzdano kvantificirati.

9. Raymond od Toulousea i ljudi koji su dobili zaštitu

Masakr nije značio da je baš svaki stanovnik grada ubijen. Neki su se spasili bijegom, skrivanjem, predajom ili pregovorima.

Posebno je poznat slučaj Iftihara al-Dawle, fatimidskog namjesnika. On se sa svojim ljudima povukao u kulu Davidovu, gdje je nastavio pružati otpor. Prema izvorima, Raymond od Toulousea prihvatio je njegovu predaju pod uslovima koji su mu omogućili da napusti grad i ode prema Askalonu.

Ovaj slučaj pokazuje da je pregovaranje o sigurnom prolazu bilo moguće. Međutim, takva zaštita nije bila dostupna svima, a njena primjena zavisila je od vojnog položaja, političke vrijednosti osobe i spremnosti zapovjednika da prihvati predaju.

Postoje i izvještaji da je Tankred dao zaštitne znakove ili zastave nekim ljudima koji su se sklonili u području Hramske gore. Prema pojedinim narativima, dio tih ljudi ipak je ubijen kada su drugi krstaši ušli u kompleks. Detalji i tumačenje ovog događaja nisu potpuno nesporni, ali priča pokazuje da su unutar krstaške vojske postojale razlike u postupanju prema poraženima.

U praksi je sigurnost stanovnika zavisila od toga ko ih je zarobio, gdje su se nalazili, jesu li imali mogućnost platiti otkupninu i hoće li se obećanje o zaštiti poštovati. Neki su preživjeli, dok su mnogi drugi ubijeni.

10. Krv na ulicama: šta izvori zaista kažu?

Izraz da je „ulicama Jerusalema tekla krv“ često se koristi u opisima događaja iz jula 1099. godine. On nije bez osnove: hronike opisuju masovno ubijanje, gomile tijela i dijelove ljudskih tijela na ulicama. Ipak, pojedine najdramatičnije formulacije treba čitati kao srednjovjekovni jezik kojim su autori dočaravali razmjere nasilja.

Raymond d'Aguilers navodi da su se po gradu vidjele gomile glava, ruku i nogu. Opisuje teškoće kretanja kroz tijela ljudi i konja, a zatim piše da je krv na području Hramske gore sezala do koljena i uzda konja. *Gesta Francorum* govori o krvi do članaka i o velikom broju poginulih.

Razlika između tih formulacija važna je. One nisu nezavisna mjerenja niti se mogu doslovno pretvoriti u podatak o količini krvi. Ipak, više izvora potvrđuje da je osvajanje bilo praćeno velikim krvoprolićem.

Ulice ispunjene tijelima, ubijanje ljudi koji su se sklonili u vjerske objekte i spaljivanje sinagoge nisu detalji koje treba potisnuti iz historijskog prikaza. Oni su dio onoga što se dogodilo kada je krstaška vojska zauzela grad.

Posebno je uznemirujuće to što su neki hroničari nasilje opisivali kao znak Božije pravde. Raymond d'Aguilers, nakon opisa krvi na Hramskoj gori, tumači događaj kao pravedan sud nad onima koje smatra protivnicima kršćanstva. Time nam izvor pokazuje ne samo šta je autor vidio ili vjerovao da se dogodilo nego i kako je mogao religijski opravdavati nasilje.

11. Koliko je ljudi ubijeno?

Broj žrtava ostaje predmet rasprave. Srednjovjekovni izvori navode vrlo različite procjene, od nekoliko hiljada do desetina hiljada. Takve brojke ne treba preuzimati bez kritike.

Grad je prije opsade imao promjenjivo stanovništvo, a rat, protjerivanja i kretanje izbjeglica dodatno otežavaju procjenu koliko se ljudi nalazilo unutar zidina u julu 1099. godine. Nema pouzdanog popisa stanovnika niti evidencije poginulih.

Novija istraživanja upozoravaju i na razlike među arapskim izvorima. Rani izvještaji iz Sirije i Egipta ne prikazuju događaj potpuno isto kao kasniji historičari iz Iraka. U kasnijoj tradiciji brojke i opisi masakra mogli su se širiti i mijenjati u skladu s političkim i vjerskim raspravama.

To ne znači da je masakr izmišljen ili da je bio mali. Znači da je sigurnije govoriti o masovnom ubijanju nego navoditi jednu preciznu brojku koju dokazi ne mogu potvrditi.

Najvažniji historijski zaključak nije da je ubijeno tačno deset, dvadeset ili sedamdeset hiljada ljudi. On je da je nakon proboja odbrane uslijedilo masovno nasilje nad stanovnicima Jerusalema, uključujući muslimane, Jevreje, žene i djecu, te da su brojni ljudi ubijeni i na mjestima gdje su tražili sklonište.

12. Pljačka, tijela i posljedice nakon osvajanja

Nakon ulaska u grad krstaši su uz ubijanje stanovnika pljačkali kuće i uzimali novac, dragocjenosti, konje i druge vrijednosti. *Gesta Francorum* opisuje kako su vojnici uzimali zlato i srebro, a zatim odlazili do crkve Svetog groba kako bi zahvalili za pobjedu.

Ovaj slijed događaja pokazuje kako su se u istom činu spajali vjerska zahvalnost i materijalna korist. Za učesnike pohoda to nije nužno predstavljalo protivrječnost. U srednjovjekovnom ratu plijen je često bio očekivani dio pobjede, a osvajanje grada moglo je vojnicima donijeti imovinu i nagradu za dugotrajnu službu.

Međutim, pljačka je dodatno pogodila stanovništvo koje je preživjelo borbe. Oni koji su izgubili članove porodice mogli su istovremeno ostati bez doma, imovine i sredstava za život.

Mrtva tijela predstavljala su i praktičan problem. Izvori navode da su tijela iznošena iz grada ili skupljana na gomile, dijelom zbog opasnosti od raspadanja i neugodnog mirisa. Neki autori

opisuju velike lomače ili gomile tijela, ali detalje treba porediti i ne pretvarati svaku dramatičnu pojedinost u potvrđenu činjenicu.

Pobjeda je promijenila i političku budućnost grada. Krstaši su uspostavili vlast, a Godfrij Bujonski postao je glavni vladar Jerusalema. Ubrzo je preuzeo titulu „branitelja Svetog groba“, a ne kralja, dok će njegov nasljednik Baldvin I koristiti kraljevsku titulu.

Za stanovnike koji su preživjeli, promjena vlasti značila je novi poredak pod latinskim hrišćanskim gospodarima. Masakr je bio samo početak dugoročnih promjena u upravljanju, vjerskom životu i društvenim odnosima grada.

13. Kako su krstaški hroničari opravdavali masakr?

Jedan od najtežih aspekata osvajanja Jerusalema nije samo razmjer nasilja nego i način na koji su ga neki krstaški hroničari tumačili.

Raymond d'Aguilers opisuje krvoprolije, ali ga povezuje s Božijom pravdom. Anonimni autor *Gesta Francorum* također prikazuje pobjedu kao ostvarenje Božije pomoći. U takvom okviru ubijanje neprijatelja moglo se predstavljati kao dio svetog zadatka, a ne kao moralni problem koji zahtijeva pokajanje.

To ne znači da su svi krstaši imali identične stavove ili da su svi hroničari bili ravnodušni prema svemu što se dogodilo. Izvori su različiti, a neki detalji ukazuju na pregovore, poštedu pojedinih ljudi i pokušaje da se određene osobe zaštite.

Ipak, u najpoznatijim opisima masakra nema snažnog izraza kajanja zbog samog ubijanja stanovnika. Nasilje je često uklopljeno u narativ o pobjedi i oslobađanju svetog grada.

Za historijsko razumijevanje važno je uočiti razliku između činjenice da su ljudi vjerovali da izvršavaju Božiju volju i pitanja da li takvo vjerovanje moralno opravdava njihove postupke. Historičar može rekonstruisati način na koji su učesnici razumijevali događaj, ali ne mora prihvatiti njihovo opravdanje.

Religijski jezik nije uklonio ljudsku odgovornost. Odluke da se nastavi ubijanje, da se ne poštedi stanovništvo i da se opljačkaju kuće donosili su ljudi u konkretnim okolnostima.

14. Da li je masakr bio izuzetak u srednjovjekovnom ratovanju?

Savremena istraživanja smještaju osvajanje Jerusalema u širi kontekst srednjovjekovne opsadne prakse. Kada bi grad bio osvojen jurišem, a ne predan sporazumom, napadači su često smatrali da imaju pravo na pljačku i da branitelji mogu biti ubijeni. Slični masakri događali su se i u drugim sukobima, među vojskama različitih religija i političkih zajednica.

Međutim, objašnjenje srednjovjekovne ratne prakse ne znači opravdanje. Činjenica da su masakri bili poznata mogućnost ne čini ih manje strašnim za žrtve niti uklanja odgovornost osvajača.

Jerusalem je imao poseban značaj zbog svoje svetosti za više religija. Upravo zbog toga događaj je ostao duboko prisutan u kolektivnom sjećanju. Njegova simbolička težina učinila je da se o njemu piše, da se prepričava i da se koristi u kasnijim političkim i vjerskim polemikama.

Historičari također upozoravaju da kasniji izvještaji mogu povećavati broj žrtava ili razvijati priču u skladu s potrebama određenog vremena. Zato je važno porediti latinske, arapske, armenske i jevrejske izvore, uzimajući u obzir vrijeme nastanka, autorovu perspektivu i svrhu teksta.

Osnovna činjenica, međutim, ostaje: krstaško osvajanje Jerusalema 1099. godine bilo je praćeno masovnim ubijanjem muslimanskog i jevrejskog stanovništva, uključujući žene i djecu. Nasilje je bilo povezano s pljačkom i uništavanjem, a pojedini hroničari su ga predstavljali kao dio Božije pobjede.

Izvori i literatura

Primarni izvori

1. Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum — latinska hronika Prvog krstaškog rata, s opisom osvajanja Jerusalema, ubijanja i pljačke.
2. Raymond d'Aguilers, Historia Francorum qui ceperint Jerusalem — posebno važan za opis krvoprolića i religijsko tumačenje pobjede.
3. Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127 — izvještaj učesnika pohoda i prikaz osvajanja grada.
4. Ibn al-Qalanisi, The Damascus Chronicle of the Crusades, prevod H. A. R. Gibb — arapska perspektiva na osvajanje Jerusalema i sudbinu jevrejske zajednice.
5. Al-Azimi, Ta'rīkh Ḥalab — rani sirijski hroničarski izvještaj koji spominje osvajanje Jerusalema i spaljivanje sinagoge.

Sekundarna literatura

6. Thomas Asbridge, The First Crusade: A New History.
7. Steven Runciman, A History of the Crusades, sv. I.
8. Carole Hillenbrand, The Crusades: Islamic Perspectives.
9. Christopher Tyerman, God's War: A New History of the Crusades.
10. Konrad Hirschler, "The Jerusalem Conquest of 492/1099 in the Medieval Arabic Historiography of the Crusades: From Regional Plurality to Islamic Narrative."
11. Michael S. Fulton, "The Capture of Jerusalem in 1099: Contextualizing an Episode of Mass Violence," Crusades, 2025.

Za ovaj događaj posebno je važno porediti latinske i arapske izvore. Oni se razlikuju u pojedinim detaljima i procjenama, ali zajedno pružaju čvrstu osnovu za zaključak da je osvajanje Jerusalema bilo praćeno masovnim ubijanjem i pljačkom.

POGLAVLJE 12

Nakon osvajanja Jerusalema: Godfri Bujonski, bitka kod Askalona i nastanak nove vlasti

1. Osvajanje grada nije značilo i osvajanje cijele zemlje

Pad Jerusalema 15. jula 1099. godine bio je najveća simbolička pobjeda Prvog krstaškog rata. Međutim, između zauzimanja jednog grada i uspostavljanja trajne vlasti nad širom teritorijom postojala je ogromna razlika.

Krstaši su osvojili Jerusalem, ali nisu uništili političke i vojne snage koje su im se mogle suprotstaviti. Fatimidski halifat sa sjedištem u Egiptu i dalje je kontrolisao značajne teritorije, uključujući važne obalne gradove. Muslimanski vladari u Siriji raspolagali su vlastitim vojskama i utvrđenjima, dok je Bizantijsko carstvo i dalje imalo interese u sjevernom Levantu.

Nije postojala ni jedinstvena muslimanska država koja bi mogla odmah odgovoriti na krstaško osvajanje zajedničkom vojnom strategijom. Fatimidi, Seldžuci i drugi regionalni vladari imali su različite interese, a njihovi međusobni odnosi bili su obilježeni i sukobima i povremenim sporazumima.

Krstaši su, s druge strane, imali vlastite podjele. Njihovi vođe nisu se slagali oko raspodjele teritorija, odnosa prema Bizantu, položaja Crkve i načina na koji je trebalo upravljati osvojenim gradovima.

Zato se 1099. godina mora posmatrati kao početak dugotrajnog procesa izgradnje nove vlasti, a ne kao završetak vojnog pohoda.

2. Ko će vladati Jerusalemom?

Nakon zauzimanja grada postavilo se pitanje ko će preuzeti vrhovnu vlast.

Krstaška vojska nije bila moderna nacionalna armija pod jedinstvenom komandom. Okupljala je velikaše, vitezove, pješake, svećenike, hodočasnike i druge učesnike koji su imali različite obaveze, interese i očekivanja. Njeni najistaknutiji vođe nisu bili podređeni jednom vladaru na način na koji su vojnici u modernoj državi podređeni vrhovnom komandantu.

Među najvažnijim kandidatima za vlast bio je Rajmund IV od Tuluza, jedan od najbogatijih i najutjecajnijih vođa pohoda. Međutim, nije prihvatio ponuđenu vlast ili nije uspio osigurati dovoljno podrške. Uslijedio je izbor Godfria Bujonskog, koji je 22. jula 1099. godine postao glavni svjetovni vladar osvojenog područja.

Odluka nije riješila sve političke sporove. Naprotiv, otvorila je novo pitanje: kakvu titulu treba nositi vladar Jerusalema?

Za dio krstaša Jerusalem nije bio obična teritorija koju je trebalo osvojiti i pretvoriti u feudalni posjed. Grad je imao poseban značaj zbog povezanosti s Isusovim životom, smrću i uskrsnućem. Upravo je taj religijski značaj utjecao na raspravu o legitimnosti kraljevske titule.

3. Godfri Bujonski: kralj bez kraljevske titule?

Godfri Bujonski, porijeklom iz zapadne Evrope, bio je jedan od glavnih vođa Prvog krstaškog rata. Učestvovao je u pohodu kroz Malu Aziju i Siriju, a nakon osvajanja Jerusalema postao je ključna ličnost nove vlasti.

U historiografiji se često navodi da je odbio titulu kralja jer nije želio nositi zlatnu krunu na mjestu gdje je Isus nosio trnovu krunu. Ta priča odgovara religijskom idealu koji su kasniji pisci povezivali s Godfrijem. Ipak, ne treba je bez rezerve tretirati kao pouzdano zabilježenu izjavu samog Godfrija niti kao jedino objašnjenje njegove odluke.

Savremeni i nešto kasniji izvori koriste različite nazive za njegov položaj: *princeps*, odnosno knez ili vladar, i *advocatus Sancti Sepulchri*, što se obično prevodi kao zaštitnik ili branitelj Svetoga groba. Tačan status i upotreba posljednje titule predmet su historiografske rasprave. Ne može se sa sigurnošću dokazati da ju je Godfri dosljedno koristio kao svoju zvaničnu titulu.

Njegovo odbijanje ili nekorištenje kraljevske titule ne znači da nije imao stvarnu političku i vojnu vlast. Bio je vladar koji je morao donositi odluke o odbrani, teritoriji, odnosima s drugim krstaškim vođama i crkvenim autoritetima.

Istovremeno, nije bio apsolutni vladar u modernom smislu. Njegova vlast zavisila je od podrške velikaša, raspoloživih vojnika, kontrole utvrđenja i sposobnosti da održava saradnju s drugim utjecajnim ljudima.

Sukob svjetovne i crkvene vlasti

Poseban problem predstavljala je uloga jerusalemskog patrijarha i latinskog svećenstva. Da li bi Jerusalemom trebalo upravljati kao svjetovnom kneževinom ili bi crkvena vlast trebala imati presudan položaj u upravljanju gradom?

Daimbert iz Pize, koji je krajem 1099. postao latinski patrijarh Jerusalema, zastupao je snažna crkvena prava. Njegov odnos s Godfrijem i kasnije s Baldwinom pokazuje da sukob između svjetovne i crkvene vlasti nije bio samo teorijsko pitanje.

Iza rasprave o titulama krilo se praktično pitanje: ko će raspolagati gradovima, prihodima, zemljištem i utvrđenjima? Ko će imenovati službenike i komandante? Ko će određivati obaveze prema Crkvi i ko će kontrolisati vojsku?

Religijski simboli bili su važni, ali su istovremeno predstavljali dio političke borbe za stvarnu vlast.

4. Bitka kod Askalona, 12. august 1099. godine

Dok su se krstaši bavili pitanjem upravljanja Jerusalemom, iz Egipta je stigla vijest o približavanju velike fatimidske vojske.

Na njenom čelu nalazio se vezir al-Afdal Šahanšah, jedan od najmoćnijih ljudi fatimidske države. Njegova vojska približavala se području Askalona, važnog obalnog grada južno od Jerusalema.

Krstaši su bili svjesni da bi poraz pred egipatskom vojskom mogao ugroziti njihov tek stečeni položaj. Jerusalem je bio osvojen, ali se nalazio duboko u neprijateljskom političkom okruženju i nije imao sigurnu teritorijalnu vezu sa zapadnom Evropom. Gubitak vojske u toj fazi mogao je ugroziti cijeli poduhvat.

Krstaške snage krenule su prema Askalonu i 12. augusta 1099. sukobile se s fatimidskom vojskom.

Tok bitke

Izvori ne omogućavaju potpuno pouzdanu rekonstrukciju svih pojedinosti. Broj vojnika koji se navodi u srednjovjekovnim izvještajima ne treba automatski prihvatati kao precizan. Ipak, jasno je da je sukob završio velikom pobjedom krstaša.

Iznenadni napad, organizacija krstaških snaga i njihova sposobnost da udare na neprijateljski tabor prije nego što se fatimidska vojska potpuno pripremila za odlučujući sukob imali su važnu ulogu. Krstaši su porazili protivničke snage i zaplijenili značajan ratni plijen.

Pobjeda je imala nekoliko neposrednih posljedica:

1. Jerusalem je privremeno oslobođen neposredne opasnosti od egipatske vojske.

2. Krstaši su stekli vrijeme potrebno za organizaciju odbrane i učvršćivanje vlasti.
3. Godfri je učvrstio svoj položaj kao vojni i politički vođa.
4. Fatimidski poraz pokazao je da osvajanje Jerusalema nije bilo slučajan događaj koji bi se mogao odmah poništiti jednim protivnapadom.

Ipak, pobjeda nije uništila fatimidsku državu niti je uklonila sve vojne prijetnje. Egipat je zadržao svoje resurse i mogućnost da organizuje nove pohode.

Zašto krstaši nisu zauzeli Askalon?

Ovdje je važno razlikovati pobjedu na otvorenom polju od osvajanja utvrđenog grada.

Askalon je ostao pod fatimidskom kontrolom. Njegov položaj na obali bio je od velikog strateškog značaja: grad je mogao služiti kao vojna baza za nove pohode iz Egipta prema teritorijama pod krstaškom vlašću.

Među krstaškim vođama postojale su nesuglasice o daljnjim potezima i raspodjeli plijena. Takvi sporovi nisu bili neobični tokom Prvog krstaškog rata. Pojedini velikaši imali su vlastite planove, a njihova saradnja nije uvijek bila dovoljna da se nakon pobjede nastavi zajednički vojni poduhvat.

Zato se bitka kod Askalona može smatrati velikom krstaškom pobjedom, ali ne i konačnim rješenjem sigurnosnog problema Jerusalema.

Askalon je ostao fatimidsko uporište sve do 1153. godine, kada su ga zauzeli krstaši tokom kasnijeg razvoja svojih država.

5. Godfri kao vladar: od vojne pobjede do uprave

Nakon Askalona Godfri se morao suočiti s problemima koji se nisu mogli riješiti samo vojnom hrabrošću.

Nova vlast morala je osigurati:

- zaštitu Jerusalema i drugih zauzetih gradova;
- kontrolu puteva i prolaza;
- snabdijevanje stanovništva hranom;
- održavanje utvrđenja i vojnih posada;
- prihode za vojsku i upravu;
- saradnju s drugim krstaškim vođama i crkvenim institucijama.

Krstaši su bili brojčano ograničeni u odnosu na prostor koji su pokušavali kontrolisati. Mnogi učesnici pohoda smatrali su da su ispunili svoj zavjet osvajanjem Jerusalema i nakon toga su se vraćali u Evropu. Drugi su umirali od bolesti, gladi i posljedica ratovanja.

Denys Pringle, historičar koji se bavio arheologijom i urbanim razvojem Jerusalema, ukazuje na ozbiljan demografski problem u prvim godinama latinske vlasti. Grad je tokom opsade i osvajanja izgubio velik dio stanovništva, a mnogi preživjeli bili su ubijeni, odvedeni u ropstvo, zadržani radi otkupnine ili su pobjegli.

Zato je novim vlastima bilo potrebno vrijeme da obnove gradski život i privuku nove stanovnike.

Ovdje se vidi osnovna slabost krstaškog uspjeha iz 1099. godine: vojska koja je uspjela osvojiti grad nije automatski imala dovoljno ljudi da ga trajno brani i upravlja čitavom okolnom teritorijom.

6. Šta se dogodilo s muslimanskim i jevrejskim stanovništvom?

Nakon osvajanja Jerusalema položaj stanovništva koje nije pripadalo latinskoj kršćanskoj zajednici temeljno se promijenio.

U prethodnom poglavlju opisano je nasilje prilikom zauzimanja grada. Posljedice se nisu završile posljednjim danom opsade. Uspostavljanje nove vlasti značilo je i promjenu odnosa prema zemljištu, vjerskim ustanovama, pristupu gradu i mogućnosti povratka.

Muslimani

Muslimansko stanovništvo Jerusalema pretrpjelo je masovno nasilje tokom osvajanja. Dio ljudi je ubijen, dok su drugi odvedeni u ropstvo, zadržani radi otkupnine ili napustili grad.

Ipak, nije opravdano iz toga zaključiti da su svi muslimani na teritoriji novonastalih krstaških država bili ubijeni ili protjerani. Latinska vlast obuhvatala je i ruralna područja u kojima su muslimanske zajednice nastavile živjeti i raditi. Njihov položaj zavisio je od mjesta, lokalnog gospodara, ekonomskih potreba i promjenjivih političkih okolnosti.

Istraživanja muslimanskih zajednica pod vlašću krstaša pokazuju da njihovo prisustvo nije bilo zanemarivo, iako ih latinski dokumenti često slabo bilježe. Njihov rad bio je važan za poljoprivredu, proizvodnju i lokalnu ekonomiju.

To, međutim, ne znači da su živjeli u jednakim političkim ili pravnim uslovima kao vladajuća latinska elita. Vjerska pripadnost, status i obaveze mogli su utjecati na njihov položaj. Potrebno je razlikovati stvarno postojanje muslimanskih zajednica od tvrdnje da su one imale ravnopravan status.

Jevreji

Jevrejska zajednica u Jerusalemu također je teško stradala tokom osvajanja 1099. godine. Dio Jevreja ubijen je, dok su drugi protjerani ili su potražili utočište izvan grada.

Tokom većeg dijela latinske vladavine Jerusalemom jevrejski život u gradu bio je izrazito ograničen. Jevrejske zajednice nastavile su postojati u drugim gradovima i područjima regije, ali to nije poništavalo gubitak njihove ranije prisutnosti u samom Jerusalemu.

Potrebno je, ipak, razlikovati različite periode i mjesta. Nije opravdano iz položaja Jevreja u Jerusalemu izvesti zaključak da su svi jevrejski stanovnici svih teritorija pod krstaškom vlašću imali identičan položaj.

Istočni kršćani

U prethodnom poglavlju naglašeno je da se ne može tvrditi kako su lokalni kršćani u Jerusalemu doživjeli masakr istog obima kao muslimansko i jevrejsko stanovništvo. Dio istočnih kršćana bio je ranije udaljen iz grada ili je izbjegao tokom ratnih događaja.

Nakon osvajanja, latinska crkvena hijerarhija nastojala je uspostaviti dominantan položaj. To je moglo dovesti do napetosti s istočnim kršćanskim zajednicama, čije su tradicije, jezici i crkvene strukture postojali stoljećima prije dolaska krstaša.

Dakle, promjena vlasti nije bila samo sukob između kršćana i muslimana. Ona je donijela i novu raspodjelu utjecaja među samim kršćanskim zajednicama.

7. Promjena izgleda grada i vjerskih institucija

Latinska vlast nije se ograničila na vojnu kontrolu. Ona je postepeno mijenjala i urbani i vjerski prostor Jerusalema.

Crkva Svetoga groba dobila je središnje mjesto u religijskom životu novog poretka. Crkvene institucije, hodočasničke ustanove i latinsko svećenstvo predstavljali su važan dio identiteta nove vlasti.

Istovremeno, ranije muslimanske vjerske i upravne građevine dobile su nove funkcije. Džamija al-Aksa, koja je u islamskoj tradiciji imala poseban značaj, u latinskom periodu korištena je kao kraljevski prostor, a kasnije je postala sjedište templarskog reda. Promjene nisu bile samo simboličke: one su pokazivale ko sada raspolaže najvažnijim prostorima grada.

Takva preobrazba nije bila neuobičajena u srednjovjekovnim ratovima i promjenama vlasti. Osvajači su često prisvajali ili preoblikovali vjerske građevine kako bi pokazali da je nastupio novi politički poredak. Ipak, u Jerusalemu je taj čin imao posebno značenje zbog svetosti grada za tri monoteističke religije.

Važno je razlikovati dvije stvari: postojanje vjerskog opravdanja za osvajanje i konkretne političke posljedice osvajanja. Prvo je pomoglo mobilizaciji krstaša; drugo se očitovalo u novoj upravi, promjenama vlasništva i ograničavanju ranijih zajednica.

8. Koliko je nova vlast bila sigurna?

Uprkos pobjedi kod Askalona, položaj krstaša ostao je nesiguran.

Jerusalem se nalazio u unutrašnjosti, dok su obalni gradovi predstavljali ključne tačke za komunikaciju s Evropom i snabdijevanje. Bez sigurnih luka i pomorske podrške, nova vlast bila bi mnogo ranjivija.

Krstaši su zato morali uspostavljati kontrolu nad obalnim gradovima i održavati saradnju s pomorskim gradovima zapadne Evrope, posebno s Genovom, Pizom i kasnije Venecijom. Njihove flote, trgovci i pomorsko iskustvo imali su važnu ulogu u širenju i održavanju latinskih država.

Međutim, svaka nova teritorija zahtijevala je vojnu posadu, upravu i prihode. Osvajanje gradova nije značilo da je okolno područje automatski bilo sigurno. Putevi su mogli biti ugroženi, lokalni vladari pružati otpor, a neprijateljske vojske iz Egipta ili Sirije pokretati nove pohode.

Nije, dakle, postojala jednostavna linija od pobjede 1099. do stabilne države. Krstaška vlast nastajala je kroz niz ratova, sporazuma, lokalnih prilagođavanja i novih sukoba.

9. Smrt Godfrija i dolazak Baldwina I

Godfri Bujonski umro je 18. jula 1100. godine, približno godinu dana nakon osvajanja Jerusalema. Njegova smrt otvorila je pitanje nasljeđivanja vlasti u trenutku kada novi poredak još nije bio potpuno učvršćen.

Njegov brat Baldwin, koji je od 1098. upravljao grofovijom Edesom, bio je prirodan kandidat za nasljednika. Međutim, njegovo preuzimanje vlasti nije bilo automatsko niti bez političkog otpora. Daimbert iz Pize i drugi akteri imali su vlastite planove za odnos između svjetovne i crkvene vlasti.

Baldwin je stigao u Jerusalem krajem 1100. godine i na Božić, 25. decembra, krunisan je za kralja u Betlehemu.

Za razliku od Godfrija, Baldwin je jasno prihvatio kraljevsku titulu. Time je kraljevski karakter nove države postao mnogo određeniji.

Izbor Betlehema za krunisanje imao je snažnu simboliku: to je bilo mjesto Isusova rođenja, ali i grad povezan s kraljem Davidom u biblijskoj tradiciji. Ceremonija je tako povezivala novu vlast s religijskim i kraljevskim simbolima koji su bili razumljivi zapadnoevropskim krstašima.

Ipak, država nije nastala jednim činom niti je njena vlast odmah postala stabilna. Baldwin je morao graditi institucije, osiguravati vojsku, pregovarati s crkvenim vlastima i širiti kontrolu nad teritorijom.

Zbog toga se 25. decembar 1100. može smatrati ključnim trenutkom u oblikovanju Kraljevstva Jerusalema kao jasno prepoznatljive kraljevine, iako su njegovi počeci neposredno vezani za osvajanje iz 1099. godine.

10. Četiri krstaške države i novi politički poredak

Do kraja Prvog krstaškog rata u Levantu su već postojale ili se oblikovale tri glavne latinske političke tvorevine:

1. **Grofovija Edesa** — osnovana 1098. godine pod Baldwinom od Boulognea, a zatim povezana s njegovim nasljednicima.

2. **Kneževina Antiohija** — uspostavljena nakon osvajanja Antiohije 1098. godine, pod Bohemondom i njegovim nasljednicima.
3. **Kraljevstvo Jerusalem** — nastalo nakon osvajanja grada 1099. godine, a kao kraljevina jasnije oblikovano Baldwinovim krunisanjem 1100. godine.

Četvrta velika krstaška država, Grofovija Tripoli, razvijala se kasnije i konačno je uspostavljena nakon zauzimanja Tripolija 1109. godine.

Ove države nisu činile jedinstvenu centralizovanu državu. Njihovi vladari imali su vlastite interese, a saradnja među njima nije bila zagarantovana. Antiohija je, naprimjer, imala poseban politički položaj i nije jednostavno bila podređena kralju Jerusalema.

To je važna činjenica za razumijevanje kasnijih sukoba. Krstaši nisu djelovali kao jedinstven blok, baš kao što ni njihovi protivnici nisu uvijek djelovali jedinstveno.

Politička fragmentacija na obje strane često je odlučivala o ishodu ratova. Jedan vladar mogao je ratovati protiv krstaša, dok je drugi s njima pregovarao ili sklapao privremeni sporazum. Isto tako, krstaški vladari mogli su se sukobljavati međusobno čak i kada su se suočavali sa zajedničkim protivnikom.

11. Šta je, na kraju, postignuto 1099. godine?

Krstaši su osvojili Jerusalem, porazili fatimidsku vojsku kod Askalona i uspostavili temelje nove latinske vlasti. To su bili stvarni vojni i politički uspjesi.

Ali cijena osvajanja bila je velika. Stanovništvo Jerusalema pretrpjelo je masovno nasilje, a grad je morao obnavljati svoj demografski i ekonomski život. Muslimanske i jevrejske zajednice izgubile su raniji položaj u gradu, dok su istočne kršćanske zajednice morale djelovati u novom crkvenom i političkom poretku.

Nova vlast bila je suočena s ozbiljnim problemom manjka ljudi i vojnika, nedostatkom sigurnih komunikacija i stalnom mogućnošću novih napada. Pobjeda kod Askalona pružila joj je vrijeme, ali ne i trajni mir.

Godfri je postavio temelje vlasti, a Baldwin je kraljevskom titulom i daljnjim političkim djelovanjem učvrstio oblik nove države. Ipak, Kraljevstvo Jerusalema ostalo je zavisno od vojne snage, dolaska novih ljudi iz Evrope, pomorske saradnje i sposobnosti da se održi vlast nad različitim zajednicama.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127.
- Albert of Aachen, Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem.

- Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*.
- *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*.
- William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*.

Moderna historiografija

- Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*.
- Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*.
- Alan V. Murray, istraživanja o Godfriju Bujonskom, njegovoj vojsci i političkom položaju.
- Denys Pringle, *Jerusalem 1099: from Muslim to Christian City*.
- Adrian J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades: Society, Landscape and Art in the Holy City under Frankish Rule*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
 - Konrad Hirschler, istraživanja arapske historiografije o osvajanju Jerusalema 1099. godine.

POGLAVLJE 13

Baldwin I i učvršćivanje Kraljevstva Jerusalema: osvajanje obale, ratovi s Fatimidima i život pod krstaškom vlašću

1. Od osvajanja grada do izgradnje kraljevstva

Kada je Baldwin I krajem 1100. godine preuzeo vlast u Jerusalemu, krstaška država još je bila daleko od političke i vojne stabilnosti. Njeno postojanje zavisilo je od sposobnosti relativno malog broja zapadnoevropskih doseljenika i vojnika da zadrže kontrolu nad teritorijom okruženom različitim muslimanskim državama.

Baldwin je već imao iskustvo upravljanja: prije dolaska u Jerusalem bio je grof Edese, koju je preuzeo 1098. godine. Za razliku od Godfria Bujonskog, koji je vladao kratko i nije nosio kraljevsku titulu, Baldwin je nastojao ojačati monarhiju i proširiti njenu teritorijalnu osnovu.

Njegov zadatak nije bio samo odbrana Jerusalema. Morao je osigurati veze između grada, obale i unutrašnjosti, uspostaviti prihode, pridobiti nove vojne saveznike i spriječiti da se krstaške teritorije pretvore u izolovana uporišta koja bi protivnici mogli pojedinačno savladati.

U tome je važnu ulogu imalo osvajanje obalnih gradova. Jerusalem je imao ogroman religijski značaj, ali nije bio luka. Bez pristupa moru, kraljevstvo bi bilo znatno zavisnije od nesigurnih kopnenih puteva i povremenih dolazaka ljudi i zaliha iz Evrope.

Baldwinova politika zato je povezivala tri cilja: teritorijalno širenje, vojnu sigurnost i izgradnju trajne kraljevske vlasti.

2. Zašto su obalni gradovi bili toliko važni?

Obalni gradovi istočnog Sredozemlja bili su više od vojnih utvrđenja. U njima su se nalazile luke, trgovačke mreže, skladišta, radionice i putevi koji su povezivali unutrašnjost s pomorskim svijetom.

Za Kraljevstvo Jerusalem njihova važnost bila je višestruka:

1. **Vojna:** luke su omogućavale dolazak vojnika, oružja, hrane i opreme.
2. **Ekonomska:** kontrola trgovine donosila je prihode i olakšavala snabdijevanje gradova.
3. **Politička:** osvajanje obale otežavalo je neprijateljskim vojskama da koriste luke kao polazišta za napade.
4. **Demografska:** pomorske veze olakšavale su dolazak novih doseljenika i hodočasnika iz Evrope.
5. **Diplomatska:** odnosi s italijanskim pomorskim gradovima postali su važan dio vanjske politike kraljevstva.

Međutim, kontrola obale nije značila automatsku kontrolu čitave unutrašnjosti. Krstaši su morali braniti puteve, utvrđenja i poljoprivredna područja, a lokalni vladari i stanovništvo zadržavali su vlastite interese i mogućnosti otpora.

Obalna strategija bila je zato nužna, ali nije mogla sama riješiti sve probleme nove države.

3. Genova, Pisa i Venecija: saveznici koji su očekivali nagradu

Krstaški ratovi nisu bili isključivo kopnjeni vojni pohodi. Pomorske republike Italije imale su interese koji su se djelimično podudarali s ciljevima krstaša, ali nisu bili istovjetni.

Genova, Pisa i Venecija željele su proširiti trgovačke veze, osigurati povlašten pristup lukama i povećati svoj utjecaj u istočnom Sredozemlju. Pomoć krstašima mogla im je donijeti značajne ekonomske i političke koristi.

Genovežani su već tokom Prvog krstaškog rata pomagali opskrbom i pomorskim sredstvima. Nakon osvajanja Jerusalema njihova saradnja postala je naročito važna za zauzimanje utvrđenih obalnih gradova.

Za takvu pomoć krstaški vladari često su morali pristati na ustupke. Pomorskim saveznicima dodjeljivane su trgovačke povlastice, posebne četvrti, pravo korištenja prostora u lukama, a ponekad i udio u plijenu ili prihodima osvojenih gradova.

To je bila praktična razmjena: kralj je dobijao brodove, stručnjake i vojnu podršku, dok su pomorske republike sticale pristup tržištima i mogućnost dugoročnog poslovanja.

Ne treba, međutim, zamišljati da su Genova, Pisa i Venecija uvijek djelovale složno. Njihovi međusobni konkurentski odnosi često su se prenosili i na krstaške države. Svaka je nastojala osigurati povoljniji položaj u trgovini i politici.

Religijski cilj pohoda i trgovački interes nisu nužno bili međusobno isključivi. Pojedini učesnici mogli su smatrati da pomažu kršćanskom poduhvatu, a istovremeno očekivati ekonomsku korist. Historijski je pogrešno pretpostaviti da je svaka materijalna korist poništavala vjersku motivaciju ili, suprotno tome, da je vjerska motivacija uklanjala materijalne interese.

4. Arsuf i Cezareja, 1101. godine

Godine 1101. Baldwin je, uz pomoć genoveške flote, pokrenuo uspješne operacije protiv Arsufa i Cezareje.

Arsuf, smješten na obali sjeverno od Jaffe, bio je važno utvrđeno mjesto. Cezareja je također imala značajnu luku i snažnu odbranu. Njihovo zauzimanje proširilo je teritoriju pod kraljevskom kontrolom i ojačalo vezu između Jerusalema i obalnog područja.

Opsade su pokazale koliko je pomorska podrška mogla biti važna. Utvrđeni gradovi nisu se mogli uvijek osvojiti samo napadom s kopna. Brodovi su mogli dopremiti opсадnu opremu, presijecati pomorsko snabdijevanje i pomagati u blokadi.

Uspjeh je, međutim, imao i drugu stranu. Osvajanje gradova otvaralo je pitanje raspodjele ratnog plijena, upravljanja lukama i prava savezničkih trgovaca. Genoveška pomoć nije bila besplatna, a kraljevska vlast morala je procjenjivati koliko je spremna ustupiti u zamjenu za vojnu podršku.

Tako su se u izgradnji kraljevstva isprepletali vojni uspjeh, diplomatija i trgovina.

5. Ramla, 1101: pobjeda koja nije uklonila prijetnju iz Egipta

Fatimidska država sa sjedištem u Egiptu nije prihvatila gubitak Jerusalema kao konačno stanje. Vezir al-Afdal nastojao je očuvati fatimidski utjecaj u južnom Levantu i spriječiti dalje širenje krstaške vlasti.

U septembru 1101. fatimidska vojska sukobila se s Baldwinovim snagama kod Ramle, grada na važnom putu između obale i Jerusalema.

Baldwin je odnio pobjedu, ali bitku ne treba prikazivati kao jednostavan sukob u kojem je brojčano slabija vojska bez velikog rizika savladala protivnika. Krstaši su pretrpjeli gubitke, a izvori o broju učesnika i poginulih nisu dovoljno pouzdani da bi se njihove visoke procjene nekritički prihvatile.

Pobjeda je privremeno smanjila opasnost od fatimidskog napada, ali nije uništila egipatske vojne kapacitete. Al-Afdal je i dalje raspolagao resursima i mogao je organizovati nove pohode.

Ramla je imala i strateški značaj: nalazila se na prostoru kojim su se kretale vojske između obale, Askalona i Jerusalema. Kontrola tog područja bila je važna za odbranu kraljevstva, ali je istovremeno činila grad i okolinu izloženim ponovljenim sukobima.

6. Poraz kod Ramle, 1102: koliko je kraljevstvo bilo ranjivo?

Druga bitka kod Ramle, u maju 1102. godine, pokazala je da prethodna pobjeda nije značila trajnu vojnu nadmoć.

Baldwin je potcijenio snagu fatimidske vojske i ušao u sukob s nedovoljnim snagama. Krstaška vojska pretrpjela je težak poraz, a sam kralj jedva je izbjegao zarobljavanje ili smrt.

Pojedini istaknuti krstaši koji su stigli s novim pohodima iz Evrope poginuli su u borbi. Njihov gubitak bio je ozbiljan udarac za kraljevstvo koje je i prije toga imalo ograničen broj vojno sposobnih ljudi. Ovaj poraz važan je iz nekoliko razloga.

Prvo, pokazuje da vojni uspjeh krstaša nije bio neizbježan. Njihova konjica i disciplina mogle su biti veoma učinkovite, ali su pogrešna procjena protivnika, nedovoljno izviđanje i nepovoljan raspored snaga mogli dovesti do katastrofe.

Drugo, pokazuje da se Fatimidi ne mogu svesti na pasivnog protivnika koji je nakon 1099. samo čekao da izgubi preostale gradove. Egipatska država nastavila je organizovati vojne pohode i predstavljala je stvarnu prijetnju.

Treće, događaj ukazuje na važnost lične sposobnosti vladara. Baldwin je morao donositi brze odluke u situacijama u kojima bi jedna greška mogla dovesti do gubitka prijestolja i raspada tek uspostavljenog kraljevstva.

Kralj je preživio, ali je cijena poraza bila visoka. Krstaška država nije imala neograničene ljudske rezerve kojima bi lako nadoknadila gubitke.

7. Acre, 1104: osvajanje jedne od najvažnijih luka

Acre, današnji Akko, bio je jedan od najvažnijih obalnih gradova regije. Njegova luka omogućavala je trgovinu i povezivanje s drugim dijelovima Sredozemlja, a grad je imao strateški značaj za snabdijevanje i vojnu odbranu.

Baldwin je ranije pokušao zauzeti Acre, ali bez konačnog uspjeha. Godine 1104, uz pomoć genoveške flote, grad je osvojen.

Zauzimanje Acre predstavljalo je veliki korak u učvršćivanju kraljevstva. Krstaši su dobili važnu pomorsku bazu, a trgovačke veze s Evropom postale su lakše održive.

Međutim, i ovdje je potrebno razlikovati vojnu pobjedu od iskustva stanovnika grada. Srednjovjekovne opsade često su uključivale razaranje, prisilno napuštanje domova, zarobljavanje i pljačku. Ishod je zavisio od okolnosti predaje, otpora i sporazuma između branilaca i osvajača.

Ne treba bez konkretnih dokaza pretpostavljati da je svako osvajanje obalnog grada završilo istim obrascem nasilja kao Jerusalem 1099. godine. Ali isto tako, ne treba izostaviti činjenicu da su stanovnici osvojenih gradova mogli biti izloženi teškim posljedicama rata, a da su novi gospodari mijenjali odnose vlasništva i političke kontrole.

Acre je postao primjer kako se vojna ekspanzija pretvarala u trajnu ekonomsku i administrativnu strukturu.

8. Tripoli, Beirut i Sidon: širenje obalne vlasti

Baldwinova vladavina obilježena je širenjem krstaške kontrole duž obale, ali nisu svi gradovi osvojeni neposredno njegovim rukama niti u isto vrijeme.

Tripoli je zauzet 1109. godine nakon dugotrajne opsade povezane s nasljednicima Rajmunda IV od Tuluza. Njegovo zauzimanje doprinijelo je uspostavljanju Grofovije Tripoli kao zasebne krstaške države. Iako je Baldwin pomagao u širem političkom i vojnom procesu, Tripoli nije jednostavno bio još jedan grad koji je kralj uključio u neposrednu kraljevsku upravu.

Beirut je osvojen 1110. godine, a iste godine pao je i Sidon, uz učešće zapadnih pomorskih saveznika. Ti uspjesi dodatno su proširili latinsku kontrolu nad istočnom mediteranskom obalom.

Ipak, Tir nije pao u Baldwinovo vrijeme. Krstaši su ga zauzeli tek 1124. godine, uz značajnu pomorsku pomoć. Ta razlika je važna jer se u sažetim prikazima ponekad svi obalni uspjesi prvih decenija pripisuju jednom vladaru ili jednoj kampanji.

Širenje na obali nije značilo da je čitav Levant bio pod krstaškom kontrolom. Gradovi poput Askalona ostali su pod fatimidskom vlašću, a unutrašnje oblasti i susjedne muslimanske države nastavile su igrati ključnu ulogu u regionalnoj politici.

9. Zašto su se ratovi nastavljali?

Jedan od razloga dugotrajnog sukoba bila je činjenica da se nijedna strana nije mogla osloniti na jednu odlučujuću bitku koja bi riješila sve političke i teritorijalne sporove.

Krstaške države bile su raštrkane, a njihovi vladari često su imali različite prioritete. Fatimidi su branili Egipat i preostale položaje na južnoj obali Levanta. Muslimanski vladari u Siriji i sjevernoj Mezopotamiji imali su vlastite interese i nisu uvijek bili spremni koordinirati vojnu akciju protiv krstaša.

Ponekad su politički sporovi stvarali neočekivane saveze. Vladari su mogli sklopiti privremeni sporazum s protivnikom kako bi se suprotstavili trećoj strani ili osigurali vlastite teritorije. To nije bila posebnost jedne religije: srednjovjekovna diplomatija često je davala prednost političkom opstanku nad trajnom ideološkom podjelom.

Takvi odnosi pokazuju zašto nije opravdano opisivati cijeli period kao neprekidan rat jedinstvenog kršćanskog bloka protiv jedinstvenog muslimanskog bloka. Obje strane bile su politički raznovrsne, a vjerska pripadnost nije uvijek određivala svaki vojni ili diplomatski izbor.

Ipak, religijski identitet ostao je važan. On je utjecao na legitimizaciju vlasti, motivaciju boraca, način predstavljanja rata i odnos prema svetim mjestima. Politički interesi i religijski jezik djelovali su istovremeno.

10. Život lokalnog stanovništva pod krstaškom vlašću

Osvajanje obalnih gradova i širenje kraljevstva postavili su pitanje kako će novi vladari upravljati stanovništvom koje nije došlo iz Evrope i nije pripadalo latinskoj crkvenoj zajednici.

Krstaške države nisu bile prazna područja koja su njihovi vladari naselili od početka. U gradovima i selima živjeli su muslimani, istočni kršćani, Jevreji i druge zajednice, s vlastitim jezicima, običajima, vjerskim ustanovama i ekonomskim vezama.

Njihov položaj nije bio svugdje jednak. Razlikovao se prema gradu ili selu, lokalnom gospodarstvu, vrsti zanimanja, ratnim okolnostima i potrebama vlasti.

Muslimansko stanovništvo

Muslimani su u nekim područjima nastavili obrađivati zemlju, baviti se zanatima i učestvovati u lokalnoj ekonomiji. Njihov rad bio je važan za proizvodnju hrane i održavanje ekonomskog života.

To, međutim, ne znači da su imali političku ravnopravnost s latinskom vladajućom elitom. Porezi, obaveze prema gospodarima, pravni položaj i vjerska pripadnost mogli su ih stavljati u nepovoljniji položaj. U ratnim zonama stanovništvo je bilo izloženo napadima, odvođenju u ropstvo, raseljavanju i prisilnom preseljenju.

Istovremeno, ne može se tvrditi da su svi muslimani na svim teritorijama krstaških država bili tretirani na isti način. Izvori su neujednačeni, a pojedine zajednice i lokalni odnosi mijenjali su se tokom decenija.

Istočni kršćani

Istočni kršćani činili su raznovrsne zajednice koje su postojale prije dolaska krstaša. Među njima su bili grčki pravoslavci, sirijski kršćani, Armenci i druge crkvene skupine.

Njihov odnos s latinskim vladarima nije bio jednostavan. Zajednička kršćanska vjera mogla je olakšati saradnju, ali nije uklanjala razlike u jeziku, obredu, crkvenoj jurisdikciji i političkim interesima.

Latinska crkvena hijerarhija nastojala je ojačati vlastiti položaj, što je moglo ograničiti utjecaj ranijih crkvenih struktura. Ipak, istočne kršćanske zajednice nisu nestale i nastavile su živjeti u gradovima i selima pod krstaškom vlašću.

Jevrejske zajednice

Jevrejski položaj također se razlikovao prema mjestu i vremenu. Osvajanje Jerusalema 1099. bilo je praćeno teškim nasiljem nad jevrejskim stanovništvom, ali iz toga ne slijedi da su sve jevrejske zajednice u širim krstaškim teritorijama imale istu sudbinu.

Jevreji su u različitim gradovima nastavili obavljati ekonomske i zanatske djelatnosti, premda su njihova sigurnost i prava zavisili od lokalnih okolnosti i promjenjivih političkih odnosa.

Za ozbiljnu historijsku analizu potrebno je istovremeno priznati nasilje i diskriminaciju te izbjegavati neutemeljenu pretpostavku da su svi stanovnici bili podvrgnuti identičnoj politici.

11. Kako je kraljevstvo finansiralo vojsku i upravu?

Vojna država nije mogla opstati samo na osnovu ratnog plijena. Nakon osvajanja gradova bilo je potrebno redovno prikupljati prihode, održavati utvrđenja, plaćati ili izdržavati vojnike i organizovati lokalnu upravu.

Kraljevski prihodi dolazili su iz različitih izvora, uključujući posjede, namete, gradske prihode i prava povezana s trgovinom. Feudalni odnosi povezivali su kralja s velikašima koji su upravljali određenim teritorijama i imali vlastite vojne obaveze.

Pomorske trgovinske povlastice također su imale ekonomsku i političku cijenu. Kraljevi su ustupcima italijanskim gradovima mogli privući brodove i pomoć, ali su time dio budućih prihoda i trgovačkih mogućnosti prepuštali saveznicima.

Upravljanje kraljevstvom zato je zahtijevalo ravnotežu između centralne vlasti, lokalnih gospodara, crkvenih institucija i stranih trgovinskih partnera.

Baldwinov uspjeh nije bio samo rezultat vojnih pohoda. Bio je vezan i za njegovu sposobnost da različite interese uklopi u sistem koji je kraljevstvu omogućavao da opstane.

12. Granice Baldwinovog uspjeha

Baldwin I vladao je do 1118. godine. Tokom njegove vladavine Kraljevstvo Jerusalema znatno je proširilo kontrolu nad obalnim područjem, dobilo važnije luke i preživjelo nekoliko ozbiljnih fatimidskih vojnih prijetnji.

Ipak, kraljevstvo nije postalo neosvojivo. Askalon je ostao fatimidsko uporište, a susjedne muslimanske države zadržale su mogućnost da utiču na sigurnost krstaških teritorija. Vojna moć kraljevstva i dalje je zavisila od ograničenih ljudskih resursa, vanjskih saveznika i sposobnosti vladara da održi saradnju među velikašima.

Baldwin nije uspostavio potpunu kontrolu nad Levantom, niti je sve krstaške države podredio Jerusalemu. Antiohija, Edessa i Tripoli imale su vlastite vladare i interese, a njihova saradnja s kraljem mogla je varirati.

Njegova vladavina ipak je bila presudna za pretvaranje početnog osvajanja u trajniju političku strukturu. Kraljevstvo koje je 1099. bilo ranjivo i teritorijalno ograničeno postalo je organizovanija država s većim brojem luka, razvijenijim vezama s Evropom i snažnijom sposobnošću da izdrži nove ratove.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127*.
- Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*.
- William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*.
- *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*.

Moderna historiografija

- Susan B. Edgington, *Baldwin I of Jerusalem, 1100–1118*.
- Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097–1193*.
- Joshua Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem: European Colonialism in the Middle Ages*.
- Adrian J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades: Society, Landscape and Art in the Holy City under Frankish Rule*.

1. PRVI KRSTAŠKI RAT (1096-1099)

Od evropskih polazišta do Antiohije i Jerusalema

HISTORIJSKE NAPOMENE

Edessa: Baldwinova vlast uspostavljena 1098. Tripoli nije osvojen 1099. godine.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovekovne državne granice.

POGLAVLJE 14

Muslimanski Istok uoči i tokom Prvog krstaškog rata: Fatimidi, Seldžuci i borba za Jerusalem

1. Muslimanski svijet nije bio jedinstvena politička cjelina

Kada su zapadnoevropski krstaši krajem XI stoljeća krenuli prema istočnom Sredozemlju, muslimanske zemlje nisu bile ujedinjene pod jednom vlašću. Postojalo je više država i dinastija, čiji su se vladari takmičili za teritorije, prihode, politički prestiž i pravo da predstavljaju legitimnu vlast u muslimanskom svijetu.

Za razumijevanje Prvog krstaškog rata posebno su važna dva suparnička politička središta:

- **Fatimidski halifat**, sa sjedištem u Kairu, koji je pripadao ismailijskom šiizmu.
- **Abasidski halifat**, sa sjedištem u Bagdadu, koji je predstavljao sunitski kalifski poredak, ali je u praktičnom upravljanju velikim dijelom zavisio od vojnih dinastija, naročito Seldžuka.

Ova podjela nije bila samo razlika u vjerskom obredu ili teološkom učenju. Radilo se o suparničkim shvatanjima legitimnog nasljedstva Poslanika Muhammeda, ﷺ, prava na imamet i hilafet te političkog autoriteta nad muslimanskom zajednicom.

Fatimidi su smatrali da legitimno vodstvo pripada imamima iz loze Alije ibn Ebi Taliba i Fatime, kćerke Poslanika Muhammeda, ﷺ. Njihovi vladari povezivali su položaj halife s položajem ismailijskog imama. Abasidski halifi, nasuprot tome, svoju su legitimnost zasnivali na vlastitoj dinastičkoj tradiciji i sunitskom političko-vjerskom poretku.

Zato su Fatimidi i Abasidi predstavljali suparničke centre legitimnosti. Njihov sukob nije bio tek spor između dvije dinastije koje su željele iste gradove. Svaka strana osporavala je autoritet druge, a obje su nastojale proširiti svoj politički i vjerski utjecaj.

Historijska literatura o Fatimidima naglašava da je njihova vanjska politika od početka bila povezana s ambicijom da se muslimanski svijet okupi pod njihovim ismailijskim imam-hilafetom. To je bio jedan od trajnih izvora sukoba s Abasidima i državama koje su priznavale abasidski autoritet.

2. Ko su bili Fatimidi i po čemu su se razlikovali od sunitskih Seldžuka?

Fatimidska dinastija pojavila se u Sjevernoj Africi 909. godine, a svoj politički centar kasnije je premjestila u Egipat. Nakon osvajanja Egipta 969. godine osnovan je Kairo, koji je postao prijestolnica njihove države.

Fatimidi su pripadali **ismailijskom šiizmu**, jednoj od grana šiitskog islama. Njihovo vjersko učenje razlikovalo se od sunitskih škola, a njihova država imala je organizovanu ismailijsku misionarsku djelatnost, poznatu kao *da'wa*. Cilj te djelatnosti bio je širenje ismailijskog učenja i priznavanje fatimidskog imama kao legitimnog vjerskog i političkog autoriteta.

Seldžuci su, nasuprot tome, bili sunitska turska dinastija. Njihov uspon u XI stoljeću imao je veliki značaj za obnovu sunitske političke moći na Bliskom istoku. Godine 1055. seldžučki vladar Tugril-beg ušao je u Bagdad, čime je započela nova faza odnosa između abasidskog halifa i seldžučkog sultana.

Abasidski halifa zadržavao je vjerski i simbolički autoritet, dok su seldžučki sultani raspolagali velikim dijelom stvarne vojne i političke moći. Njihova saradnja pomogla je jačanju sunitskih institucija i suzbijanju političkog utjecaja šiitskih suparnika.

Međutim, ne treba poistovjećivati sunitski islam isključivo sa Seldžucima niti šiitski islam isključivo s Fatimidima. Muslimanski svijet obuhvatao je brojne druge dinastije, pravne škole i vjerske zajednice. Čak su i šiitske grupe imale međusobne sporove, a pojedine šiitske dinastije bile su neprijateljski raspoložene prema Fatimidima.

Važno je, također, razlikovati vjerski identitet vladara od uvjerenja i interesa svih ljudi pod njihovom vlašću. Stanovništvo gradova i sela nije nužno dijelilo političke ambicije dinastije kojoj je plaćalo poreze.

3. Zašto su Fatimidi i sunitski vladari bili neprijatelji?

Sukob Fatimida sa sunitskim političkim poretom imao je najmanje tri međusobno povezana uzroka.

A. Spor o legitimnom vodstvu muslimanske zajednice

Fatimidi su osporavali legitimnost Abasida i smatrali da njihov imam ima pravo na vodstvo muslimanske zajednice. Abasidi su odbacivali fatimidske pretenzije i nastojali osporiti i njihovu genealogiju i vjersko učenje.

U Bagdadu su se objavljivali tekstovi koji su dovodili u pitanje fatimidsko porijeklo i legitimnost. Sunitski učenjaci učestvovali su u polemikama protiv ismailijskog učenja, dok je fatimidska država podržavala vlastitu vjersku propagandu.

Takvo suparništvo bilo je važno jer se u srednjem vijeku politička legitimnost često predstavljala kao pitanje vjerske ispravnosti. Osporiti protivničkog halifu značilo je dovesti u pitanje i pravo njegove države da vlada.

B. Borba za teritoriju i prihode

Religijske razlike nisu bile jedini uzrok neprijateljstva. Fatimidi su željeli proširiti vlast iz Egipta prema Palestini, Siriji i dalje prema istočnim muslimanskim zemljama. Seldžuci su, s druge strane, nastojali osigurati vlast nad područjima koja su smatrali dijelom svog političkog prostora i prostora abasidskog autoriteta.

Sirija i Palestina bile su posebno važne jer su povezivale Egipat s unutrašnjošću Bliskog istoka. Ko je kontrolisao Damask, Jerusalem, obalne gradove i puteve kroz južni Levant, mogao je utjecati na trgovinu, kretanje vojski i političku ravnotežu regije.

Zato je borba za Jerusalem bila istovremeno vjersko, vojno i strateško pitanje.

C. Nadmetanje za utjecaj među muslimanima

Fatimidska država nije se zadovoljila upravljanjem Egiptom i Sjevernom Afrikom. Podržavala je misionare koji su djelovali i na teritorijama pod vlašću drugih muslimanskih dinastija.

To je Abasidskom poretku i seldžučkim vladarima predstavljalo političku prijetnju. U njihovim očima ismailijska misionarska djelatnost nije bila samo drugačije vjersko učenje nego i mogući kanal političke opozicije.

S druge strane, fatimidski vladari mogli su sunitsku ekspanziju posmatrati kao prijetnju opstanku vlastite države i njenog vjerskog autoriteta.

Neprijateljstvo je, dakle, bilo uzajamno. Sunitske vlasti vodile su kampanje protiv ismailijskog utjecaja, dok su Fatimidi nastojali oslabiti političku moć sunitskih suparnika i širiti vlastiti autoritet.

Ipak, nije svaki sukob između muslimanskih vladara bio prvenstveno vjerski. Vladari su sklapali sporazume, mijenjali savezništva i ponekad sarađivali s pripadnicima drugih vjerskih skupina kada su to zahtijevali njihovi politički interesi.

4. Kako su Fatimidi izgubili Jerusalem od sunitskih Seldžuka?

Prije nego što su ga ponovo osvojili 1098. godine, Fatimidi su Jerusalem izgubili tokom širenja seldžučke moći u Siriji i Palestini.

U drugoj polovini XI stoljeća Seldžuci i njihovi vojni zapovjednici širili su se prema zapadu. Jerusalem je oko 1071. godine prešao pod vlast turskog vojskovođe Atsiza ibn Uvaqa, koji je uspostavljao seldžučku kontrolu nad južnim Levantom.

Atsizova vlast nije bila bez otpora, a sukobi su obilježili i njegov odnos s lokalnim stanovništvom. U politički nestabilnom okruženju Jerusalem je postao važan dio šire borbe za prevlast nad Sirijom i Palestinom.

Nakon novih sukoba i promjena među seldžučkim vladarima, područje je došlo pod vlast Tutusha I, koji je upravljao dijelom Sirije. Godine 1086. Tutush je Artuka, pripadnika turske vojne elite, postavio za upravitelja Jerusalema.

Nakon Artukove smrti 1091. godine, vlast su naslijedili njegovi sinovi Sökmen i Ilghazi. Njihov položaj bio je obilježen političkim suparništvom i promjenjivim odnosima s drugim seldžučkim vođama. To je stvorilo priliku za povratak Fatimida.

Važno je razumjeti da Jerusalem u ovom razdoblju nije bio samostalna država sa stabilnom dinastijom. Bio je strateški važan grad čija se vlast mijenjala u skladu sa širim vojnim i političkim odnosima u Siriji i Palestini.

5. Fatimidsko ponovno osvajanje Jerusalema 1098. godine

Godine 1098. Fatimidski vezir al-Afdal Šahanšah poveo je vojsku iz Egipta prema Palestini. Njegov cilj bio je vratiti područja koja su Fatimidi izgubili u korist seldžučkih snaga i ponovo uspostaviti kontrolu nad Jerusalemom.

Al-Afdal je iskoristio nepovoljne okolnosti u kojima su se nalazili njegovi protivnici. Seldžučki svijet bio je oslabljen unutrašnjim borbama nakon smrti sultana Malikšaha 1092. godine. Njegovi nasljednici i regionalni zapovjednici nisu uvijek djelovali zajednički, a lokalni vladari borili su se za vlast nad gradovima i teritorijama.

U takvim okolnostima Fatimidi su u augustu 1098. opsjeli Jerusalem. Grad je tada bio pod upravom Artukidskih nasljednika, koji su priznavali širi seldžučki politički poredak, ali su imali vlastite interese.

Opsada je završena predajom grada Fatimidima. Seldžučka posada dobila je mogućnost povlačenja, dok je vlast nad Jerusalemom prešla u ruke egipatskog vezira.

Prema historijskim prikazima, nakon preuzimanja grada uslijedilo je nasilje nad dijelom sunitskog stanovništva. Pojedini suniti bili su protjerani, a neki su ubijeni. Opseg i detalji nasilja moraju se procjenjivati na osnovu konkretnih izvora, jer srednjovjekovni izvještaji nisu uvijek jednako pouzdani niti daju potpunu sliku stanovništva.

Ovaj događaj je naročito važan jer pokazuje da se vjersko-političko neprijateljstvo između Fatimida i sunitskih vlasti nije vodilo samo na nivou dinastija. Ono je moglo imati neposredne posljedice za lokalne zajednice koje su se našle na teritoriji osvojenoj od suparničke muslimanske sile.

Fatimidi nisu osvojili Jerusalem od krstaša. Osvojili su ga od svojih muslimanskih protivnika, čime su obnovili kontrolu nad gradom neposredno prije dolaska krstaške vojske.

6. Zašto su Fatimidi zauzeli Jerusalem baš tada?

Povratak Jerusalema 1098. godine nije moguće objasniti jednim jedinim razlogom. Najmanje četiri faktora pomogla su Fatimidima.

Prvo, iskoristili su slabljenje seldžučke centralne vlasti. Smrt Malikšaha i unutrašnje borbe među seldžučkim nasljednicima oslabile su mogućnost zajedničkog odgovora na fatimidski pohod.

Drugo, iskoristili su sukobe među lokalnim vođama. Artukidski nasljednici nisu bili dio potpuno jedinstvene vojne strukture. Njihovi odnosi s drugim seldžučkim vladarima bili su promjenjivi, a regionalna konkurencija olakšala je fatimidsku ofanzivu.

Treće, Jerusalem je bio strateški važan za sigurnost Egipta. Kontrola nad Palestinom pružala je Fatimidima zaštitni pojas prema sjeveru i mogućnost da utiču na političke prilike u južnom Levantu.

Četvrto, grad je imao veliki vjerski i simbolički značaj. Jerusalem je bio važan i za muslimane i za kršćane i za Jevreje. Za Fatimide je kontrola nad njim značila i jačanje političkog prestiža njihove države.

U tom trenutku približavao se i Prvi krstaški rat. Fatimidi su znali da se zapadnoevropske vojske kreću prema istoku, ali nisu u potpunosti predvidjeli njihove namjere i odlučnost da zauzmu Jerusalem.

Fatimidsko osvajanje 1098. godine stoga treba posmatrati kao spoj strateškog planiranja i povoljnog političkog trenutka. Al-Afdal je nastojao obnoviti egipatsku moć u Palestini, a raspad jedinstvenog seldžučkog odgovora pružio mu je priliku da to učini.

7. Da li su Fatimidi pokušali sklopiti sporazum s krstašima?

Jedan od najzanimljivijih elemenata događaja prije osvajanja Jerusalema jeste činjenica da su Fatimidi i krstaši u određenom periodu razmjenjivali izaslanike i razgovarali o mogućem sporazumu.

Krstaški vođe uspostavili su kontakte s Egiptom još tokom pohoda. Bizantijski car Aleksije I Komnin imao je interes da se krstaši i Fatimidi ne sukobe nužno odmah, posebno ako bi to pomoglo slabljenju seldžučke moći.

Postoje izvještaji o diplomatskim kontaktima i pregovorima u kojima se razmatrala mogućnost dogovora o područjima oduzetim od Seldžuka. Međutim, detalji predloženih sporazuma nisu

potpuno jasni, a izvori ne potvrđuju da je postignut trajan i obavezujući dogovor o podjeli teritorije.

Fatimidski interes bio je razumljiv. Njihov glavni regionalni protivnik bili su sunitski Seldžuci. Ako bi krstaši nastavili rat protiv seldžučkih vladara, to bi moglo oslabiti zajedničkog protivnika Fatimida.

Ali krstaški vođe nisu prihvatili rješenje koje bi značilo odustajanje od Jerusalema. Za njih je grad bio središnji cilj pohoda, a njegovo osvajanje predstavljalo je osnovu vjerskog opravdanja čitave ekspedicije.

Ovdje se pokazuje da su politički interesi mogli stvarati privremene dodirne tačke između strana koje su se vjerski razlikovale. Fatimidi i krstaši nisu imali isti cilj, ali su u određenom trenutku mogli razmatrati saradnju protiv zajedničkog protivnika.

Takva diplomatija ne znači da je između njih postojalo trajno prijateljstvo. Ona pokazuje da su srednjovjekovni vladari procjenjivali situaciju na osnovu promjenjivih političkih i vojnih okolnosti.

8. Zašto se muslimanski vladari nisu ujedinili protiv krstaša?

Nakon dolaska krstaša na Levant, muslimanske države nisu odmah formirale jedinstven front. Razlozi su bili duboki i dugotrajni.

Fatimidi su se borili za vlast nad Palestinom i Sirijom, dok su Seldžuci i njima povezani vladari nastojali zadržati ili proširiti kontrolu nad istim prostorom. Damask, Alep, Mosul i druge političke cjeline imale su vlastite vladare, interese i vojne potrebe.

Seldžučki svijet bio je podijeljen nakon smrti Malikšaha. Umjesto jedinstvene centralne komande, različiti vladari borili su se za nasljedstvo, teritoriju i politički prestiž.

Fatimidi su, sa svoje strane, imali razloge da ne podrže bezuslovno sunitske protivnike. Njihov strateški cilj nije bio samo odbrana muslimanskih teritorija od stranih napadača, nego i očuvanje vlastite države i mogućnost da ponovo prošire utjecaj.

Takva situacija stvarala je paradoks: krstaši su se mogli suočiti s različitim muslimanskim silama jednu po jednu, dok su njihovi protivnici ponekad bili zaokupljeni međusobnim ratovima.

Međutim, nije tačno da muslimanski vladari nikada nisu sarađivali protiv krstaša. U pojedinim okolnostima sklapali su sporazume, organizovali vojne pohode ili pokušavali koordinirati odbranu. Problem je bio u tome što saradnja nije bila trajna niti je postojala jedinstvena politička struktura koja bi je stalno osiguravala.

Ovaj nedostatak jedinstva nije bio samo vjerske prirode. Srednjovjekovne države često su davale prednost neposrednom opstanku dinastije, kontroli teritorije i suzbijanju susjednog suparnika. Za pojedinog vladara, jačanje konkurentske muslimanske dinastije moglo je izgledati kao jednako velika prijetnja kao i širenje krstaša.

9. Jerusalem između Fatimida i krstaša

Kada su krstaši stigli pred Jerusalem u junu 1099. godine, grad je bio pod fatimidskom vlašću. Njegov upravitelj bio je Iftikhar al-Dawla, koji je organizovao odbranu grada.

Fatimidi su ga osvojili od Artukidskih nasljednika u augustu 1098. godine, a ne od krstaša i ne od neke jedinstvene seldžučke centralne vlasti koja bi tada neposredno upravljala svim muslimanskim zemljama.

Ova hronologija mijenja način na koji se razumije Prvi krstaški rat. Krstaši su u Jerusalem došli u trenutku kada su se muslimanski vladari već decenijama borili za prevlast nad Palestinom i Sirijom.

Upravo zbog toga ne treba prikazivati osvajanje Jerusalema kao jednostavan nastavak jedinstvenog rata između kršćanskog Zapada i jedinstvenog muslimanskog Istoka. Prije dolaska krstaša, grad je već bio poprište sukoba između različitih muslimanskih dinastija i političkih sistema.

Ali ta činjenica ne umanjuje odgovornost krstaša za ono što su učinili prilikom osvajanja grada 1099. godine. Prethodni sukobi između muslimanskih vladara objašnjavaju političku situaciju, ali ne opravdavaju masakr stanovništva koji je uslijedio nakon krstaškog prodora.

Jednako tako, činjenica da su Fatimidi i Seldžuci bili neprijatelji ne znači da je cjelokupno muslimansko stanovništvo Jerusalema pripadalo istoj političkoj ili vjerskoj skupini. U gradu su postojale različite zajednice i pojedinci čiji interesi nisu nužno odgovarali interesima vladara.

10. Posljedice muslimanske podjele

Muslimanska politička podjela imala je neposredne posljedice za tok Prvog krstaškog rata.

Krstaši su se mogli kretati kroz područja u kojima su lokalni vladari bili zaokupljeni vlastitim sukobima. Nisu se uvijek suočavali s koordinisanom vojnom reakcijom, a pojedine političke snage mogle su u početku posmatrati dolazak krstaša kao priliku da oslabe vlastite protivnike.

Fatimidi su se nadali da će im sukob krstaša sa Seldžucima omogućiti da učvrste vlast u Palestini. Seldžučki vladari, s druge strane, nisu uvijek mogli uskladiti svoje vojne odluke zbog unutrašnjih sukoba i regionalne konkurencije.

Takva situacija pomogla je krstašima da osvoje Antiohiju 1098. i Jerusalem 1099. godine. Ipak, ona ne znači da su krstaši bili vojno nadmoćni u svakoj situaciji ili da je njihov uspjeh bio unaprijed zagarantovan. Ishod je zavisio i od njihovih vojnih odluka, logistike, discipline, opsadnih sposobnosti i spremnosti da nastave pohod uprkos velikim gubicima.

Muslimanske podjele nisu bile jedini uzrok krstaškog uspjeha, ali su bile jedan od njegovih važnih političkih uslova.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*.
- Ibn al-Athir, *The Complete History* — relevantni dijelovi o seldžučkoj politici i dolasku krstaša.
- Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127*.
- Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*.
- *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*.

Moderna historiografija

- Farhad Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*.
- Michael Brett, *The Fatimid Empire*.
- Thomas Asbridge, *The First Crusade: A New History*.
- Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
- Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*.
- Toby Matthiesen, *The Caliph and the Imam: The Making of Sunnism and Shiism*.
- *The Cambridge History of Egypt*, poglavlje o Fatimidskoj državi od 969. do 1171. godine.

POGLAVLJE 15

Uspon Zengija i pad Edese 1144. godine: početak muslimanskog protivnapada i Drugog krstaškog rata

1. Četiri decenije nakon Prvog krstaškog rata

Kada su krstaši osvojili Jerusalem 1099. godine, muslimanske države Bliskog istoka bile su politički podijeljene. Fatimidi su upravljali Egiptom, Seldžuci i druge turske dinastije kontrolisali su različite dijelove Sirije i Mezopotamije, dok su lokalni vladari nastojali očuvati vlast nad svojim gradovima i teritorijama.

Ta podjela pomogla je krstašima da uspostave četiri političke tvorevine: Grofoviju Edesu, Kneževinu Antiohiju, Kraljevstvo Jerusalem i Grofoviju Tripoli. Međutim, te države nisu bile jedinstvena cjelina. Njihovi vladari imali su vlastite interese, a saradnja među njima zavisila je od konkretnih vojnih i političkih okolnosti.

Tokom prve polovine XII stoljeća krstaške države proširile su kontrolu nad dijelovima obale i učvrstile svoje položaje. Ali muslimanske države nisu ostale trajno nesposobne za organizovan

otpor. Postepeno su se pojavljivali vladari koji su nastojali koncentrisati vojnu moć, preuzeti kontrolu nad strateškim gradovima i smanjiti broj međusobno suparničkih političkih središta.

Jedan od najvažnijih među njima bio je Imaduddin Zengi, vladar Mosula i Alepa, čije je osvajanje Edese 1144. godine predstavljalo prekretnicu u historiji krstaških država.

Ipak, ne treba zamišljati da je Zengi jednostavno ujedinio sve muslimane i poveo jedinstveni rat protiv krstaša. Njegov uspon bio je obilježen ratovima protiv muslimanskih suparnika, političkim pritiscima na Damask i borbom za vlast unutar seldžučkog svijeta.

2. Ko je bio Imaduddin Zengi?

Imaduddin Zengi, čije se ime u evropskim izvorima pojavljuje i u oblicima Zengi, Zangi ili Zengui, poticao je iz turske vojne elite koja je djelovala u službi Seldžuka.

Njegov otac, Aq Sunqur al-Hajib, bio je seldžučki upravitelj Alepa, ali je pogubljen 1094. godine nakon sukoba s vladarom Tutushom. Zengi je odrastao u političkom okruženju u kojem su vojna služba, lojalnost moćnim pokroviteljima i sposobnost korištenja dinastičkih sukoba bili ključni za uspon.

Tokom karijere služio je različitim seldžučkim vladarima i vojnim zapovjednicima. Postepeno je stekao vlastito iskustvo, ugled i mrežu političkih veza.

Godine 1127. postao je atabeg Mosula, a 1128. preuzeo je Alep. Titula *atabeg* prvobitno je označavala visokog staratelja i vojnog odgojitelja seldžučkog princa, ali je s vremenom postala i naziv za moćnog regionalnog vladara.

Kontrola nad Mosulom i Alepom dala je Zengiju znatne vojne i ekonomske resurse. Mosul je bio važan centar sjeverne Mezopotamije, dok je Alep imao strateški položaj u sjevernoj Siriji, blizu teritorija Kneževine Antiohije i Grofovije Edese.

Zengi je tako uspostavio snažnu teritorijalnu osnovu. Međutim, njegovo područje nije bilo potpuno sigurno: morao je računati na suparničke seldžučke vladare, artukidske kneževe, lokalne dinastije i nezavisni Damask.

Njegov uspon zato nije bio rezultat unaprijed planiranog jedinstvenog muslimanskog pokreta, nego kombinacije vojne sposobnosti, političkog oportunizma i postepenog preuzimanja ključnih gradova.

3. Damask: muslimanski protivnik kojeg Zengi nije uspio podrediti

Za razumijevanje Zengijeve politike posebno je važan Damask.

Grad je bio jedan od najznačajnijih centara Sirije i imao je veliku ekonomsku, političku i simboličku vrijednost. Njime je upravljala buridska dinastija, koja je nastojala sačuvati nezavisnost od Zengija i drugih regionalnih vladara.

Zengi je želio proširiti vlast nad Damaskom, ali nije uspio jednostavno ga uključiti u svoju državu. Zbog toga su se odnosi između dva muslimanska politička centra pretvarali u složenu kombinaciju ratovanja, pregovora, privremenih savezništava i međusobnog nepovjerenja.

Godine 1130. Zengi je stupio u savez s vladarom Damaska, Taj al-Mulkom Burijem, navodno radi zajedničkog djelovanja protiv krstaša. Međutim, ubrzo je pokazao da ima i vlastite teritorijalne ambicije. Zauzeo je Hamu, a jedan od Burijevih sinova pao je u zarobljeništvo.

Ovaj događaj otkriva važnu osobinu Zengijeve politike: borba protiv krstaša nije poništavala njegovu želju da proširi vlast na račun drugih muslimanskih vladara.

Damask je zbog toga povremeno tražio sporazume i s krstaškim državama. Takvi dogovori nisu značili da su stanovnici Damaska prestali smatrati krstaše protivnicima. Oni su prije svega odražavali računicu vladara koji je nastojao spriječiti da postane podređen moćnijem muslimanskom susjedu.

Isto tako, krstaški vladari mogli su sklapati sporazume s muslimanskim vladarima kada su procjenjivali da im je to korisno za odbranu vlastitih teritorija.

Ovdje se vidi zašto izraz „muslimanska strana“ ponekad može biti varljiv. On opisuje zajedničku vjersku pripadnost, ali ne nužno i jedinstvenu političku volju.

4. Zengi i širenje vlasti u sjevernoj Siriji

Nakon što je preuzeo Alep, Zengi je nastojao proširiti kontrolu nad okolnim gradovima i utvrđenjima. Time je stvarao šire područje iz kojeg je mogao voditi ratove protiv svojih muslimanskih suparnika i krstaških država.

U prvoj polovini 1130-ih godina širio je vlast nad važnim mjestima u sjevernoj Siriji. Njegove kampanje pogodile su i teritorije povezane s Kneževinom Antiohijom, uključujući utvrđenja koja su krstašima služila kao zaštita na istočnoj granici.

Godine 1137. sukobio se s vojskom kralja Jerusalema Fulka kod Ba'rina. Krstaške snage pretrpjele su težak položaj, a Fulk se na kraju povukao uz dogovor koji je omogućio opstanak njegove vojske, ali je značio gubitak kontrole nad utvrđenjem Ba'rin.

Zengi je istovremeno pokušavao osvojiti Homs i povećati pritisak na Damask. Nije uvijek uspijevao: otpor lokalnih vladara i ograničenja opsadnih operacija prisiljavali su ga da odustane od pojedinih ciljeva.

Godine 1138. učestvovao je i u odbrani Šajzara od zajedničkog bizantijsko-krstaškog pohoda. Taj događaj pokazuje da se sukobi na Levantu nisu odvijali samo između muslimanskih i latinskih kršćanskih snaga. Bizantijsko carstvo imalo je vlastite interese, a njegovi odnosi s krstaškim državama bili su obilježeni i saradnjom i rivalstvom.

Zengi je tako izgradio reputaciju ozbiljnog vojnog protivnika, ali njegov politički projekat još nije bio dovršen. Damask mu je ostao izvan neposredne kontrole, a krstaške države i dalje su držale važne teritorije.

5. Zašto je Edesa bila važna?

Edesa, današnja Şanlıurfa na jugoistoku Turske, bila je sjedište najstarije od četiri glavne krstaške države.

Grad je zauzeo Baldwin od Boulognea 1098. godine, prije osvajanja Jerusalema. Njegova Grofovija Edesa protezala se preko područja sjeverne Mezopotamije i dijelova sjeverne Sirije, ali nije imala istu geografsku strukturu kao Kraljevstvo Jerusalem.

Edesa se nalazila istočno od glavnih obalnih krstaških uporišta i bila je okružena teritorijama pod vlašću muslimanskih vladara i drugih lokalnih sila. Njena sigurnost zavisila je od sposobnosti grofa da održava veze s drugim krstaškim državama i da brani gradove i utvrđenja razasuta po širokom području.

Grofovija je bila izložena stalnom pritisku. Njeni vladari morali su se oslanjati na ograničene vojne snage i lokalne saveznike, dok je stanovništvo obuhvatalo različite kršćanske zajednice, naročito Armence i sirijske kršćane, uz druge stanovnike regije.

Za Zengija je Edesa imala nekoliko strateških prednosti kao cilj:

- Nalazila se na području koje je povezivalo Mosul s Alepom.
- Njeno zauzimanje uklonilo bi krstašku državu koja se nalazila duboko u unutrašnjosti.
- Pad grada oslabio bi politički položaj krstaša na sjeveroistoku.
- Uspjeh bi povećao Zengijev ugled među muslimanskim vladarima i stanovništvom.

Zengi nije morao prvo osvojiti Jerusalem da bi zadobio značajnu političku pobjedu nad krstašima. Edesa je predstavljala slabiju i geografski izloženiju tačku njihove vlasti.

6. Politička slabost Grofovije Edese

U vrijeme Zengijevog pohoda grof Edese bio je Joscelin II. Njegova država bila je oslabljena dugotrajnim sukobima i teškoćama u održavanju kontrole nad udaljenim posjedima.

Krstaške države nisu imale stalne, neograničene vojske. Njihova vojna snaga zavisila je od feudalnih obaveza, raspoloživosti vitezova, lokalnih garnizona i povremenog dolaska pojačanja iz Evrope.

Joscelin II nije raspolagao snagama koje bi mogle pouzdano braniti svaki dio grofovije istovremeno. Osim toga, politički interesi krstaških vladara nisu uvijek bili usklađeni. Pomoć Antiohije ili Jerusalema mogla je kasniti ili biti ograničena vlastitim vojnim problemima.

Zengi je pažljivo pratio takve okolnosti. Uoči opsade iskoristio je činjenicu da je Joscelin II napustio Edesu s dijelom svojih snaga kako bi se bavio sukobom na drugom području.

To nije bio samo vojni trenutak nego i rezultat šireg odnosa snaga. Zengi je imao resurse potrebne za ozbiljnu opsadu, dok je grad ostao bez grofa i dijela vojske koja bi mogla organizovati odbranu izvan zidina.

Nije opravdano tvrditi da je pad Edese bio unaprijed neizbježan. Ali kombinacija Zengijeve vojne pripreme, odsustva Joscelina II i slabosti koordinacije među krstaškim vladarima stvorila je uslove za napad.

7. Opsada Edese 1144. godine

Zengi je započeo opsadu Edese u novembru 1144. godine. Njegove snage opkolile su grad i nastojale probiti odbranu, dok su branitelji pokušavali zadržati zidine i čekati pomoć.

Krstaška grofovija nije bila bez odbrane, ali joj je nedostajala snažna vojska koja bi mogla razbiti opsadu. Joscelin II nalazio se izvan grada, a mogućnost da mu stigne pomoć od drugih krstaških vladara bila je ograničena.

Zengijeve snage koristile su opsadne tehnike, uključujući potkopavanje dijelova utvrđenja. Takve operacije mogle su oslabiti temelje zidina, a zatim omogućiti da se njihov dio uruši ili postane lakši za napad.

Dana 24. decembra 1144. Zengi je uspio zauzeti grad. Dio stanovništva i branitelja poginuo je u nasilju koje je pratilo pad, dok su drugi bili zarobljeni ili su pokušavali pobjeći. Pojedini izvori opisuju teško stradanje stanovništva, ali se detalji i broj žrtava ne mogu pouzdano rekonstruisati.

Važno je razlikovati osvajanje grada od sudbine svih njegovih stanovnika. Srednjovjekovni izvori često su opisivali događaje kroz prizmu pobjede, poraza i vjerskog značenja, a ne kao sistematičan popis ubijenih, zarobljenih i preživjelih.

Dio utvrđenog područja i dalje je pružao otpor, ali je gubitak samog grada značio slom središta Grofovije Edese. Prva krstaška država koju su Evropljani uspostavili na istoku time je izgubila svoje glavno političko središte.

8. Da li je Zengi osvajanje Edese doživljavao kao vjerski rat?

Zengijeva pobjeda imala je snažan vjerski značaj u muslimanskoj političkoj kulturi. Osvajanje kršćanskog grada koji je bio središte jedne krstaške države moglo se predstaviti kao uspjeh u borbi protiv protivnika muslimanskih zemalja.

U historiografiji se Zengi često opisuje kao jedan od ranih muslimanskih vladara koji su sistematično povezivali vojnu borbu protiv krstaških država s idejom džihada. Ta tvrdnja ima osnovu u načinu na koji su njegova vladavina i vojni uspjesi predstavljani u tadašnjem političkom i vjerskom okruženju.

Ipak, bilo bi pogrešno zaključiti da je Zengi od početka vodio jedinstven vjerski rat protiv svih kršćana. Njegova politika bila je znatno složenija.

On je ratovao protiv muslimanskih vladara, pokušavao podrediti Damask i širio vlast na račun drugih muslimanskih dinastija. Njegov politički cilj bio je izgraditi snažnu teritorijalnu vlast, a borba protiv krstaša bila je jedan od načina da ostvari taj cilj i poveća vlastiti ugled.

Vjerski jezik imao je stvarnu ulogu. Mogao je legitimizirati rat, mobilizirati podršku i prikazati vladara kao zaštitnika muslimanske zajednice. Ali istovremeno je služio političkoj konsolidaciji i dinastičkoj ambiciji.

Zato treba razlikovati tri nivoa:

1. **Vojni cilj:** osvojiti grad i ukloniti protivničko uporište.
2. **Politički cilj:** proširiti Zengijevu vlast i povećati njegovu moć u Siriji i Mezopotamiji.
3. **Vjersko-političko predstavljanje:** prikazati pobjedu kao uspjeh u odbrani muslimanskih teritorija i borbi protiv krstaša.

Ovi nivoi nisu međusobno isključivi. U srednjem vijeku politički vladari često su istovremeno bili vojni zapovjednici i zaštitnici određenog vjerskog poretka.

9. Sudbina stanovništva nakon pada Edese

Edesa je bila grad s dugom kršćanskom historijom. Njeno stanovništvo obuhvatalo je različite crkvene zajednice, uključujući armenske i sirijske kršćane, kao i latinsku elitu koja je upravljala krstaškom grofovijom.

Pad grada imao je posljedice za sve te zajednice, ali njihov položaj nije bio nužno jednak.

Latinski vladari i dio vojnih snaga bili su povezani s krstaškom upravom, dok su lokalni kršćani imali vlastite crkvene strukture, društvene veze i načine prilagođavanja promjenama vlasti. Nije opravdano pretpostaviti da su svi lokalni kršćani jednako podržavali krstašku vlast ili da su svi imali istu sudbinu nakon osvajanja.

Dio stanovništva stradao je u nasilju, dio je odveden u zarobljeništvo, a dio je ostao živjeti pod novom vlašću. Kao i u drugim srednjovjekovnim osvajanjima, sudbina stanovnika zavisila je od okolnosti pada grada, njihove uloge u odbrani i odluka osvajača.

Pad Edese nije značio nestanak kršćanskog stanovništva u gradu ili okolini. Kršćanske zajednice nastavile su postojati pod muslimanskom vlašću, premda su se politički i društveni uslovi promijenili.

Istovremeno, gubitak grada bio je ozbiljan udarac za latinsku vlast. Grofovija Edesa izgubila je svoje središte, a njeni preostali posjedi bili su izloženi daljnjem pritisku. Pokušaji obnove grofovije nastavili su se još neko vrijeme, ali više nije bilo moguće vratiti raniju teritorijalnu strukturu.

10. Zengi kao pobjednik: ugled i granice njegovog uspjeha

Osvajanje Edese povećalo je Zengijev ugled među muslimanima. Grad je bio jedno od najpoznatijih krstaških uporišta, a njegov pad pokazao je da su krstaške države ranjive.

Međutim, Zengi nije uspio stvoriti jedinstvenu muslimansku državu. Damask je ostao izvan njegove neposredne kontrole, a njegovi odnosi s drugim muslimanskim vladarima i dalje su bili obilježeni rivalstvom.

Njegova vlast bila je snažna, ali u značajnoj mjeri zavisna od ličnog autoriteta i vojne sposobnosti. Nakon njegove smrti 1146. godine, teritorije su podijeljene među njegovim sinovima: Sayf al-Din Ghazi preuzeo je Mosul, dok je Nuruddin dobio Alep i područja u Siriji.

Ta podjela pokazuje da Zengijeva politička tvorevina nije bila jedinstvena država s potpuno stabilnim institucijama. Njena budućnost zavisila je od nasljednika i njihove sposobnosti da sačuvaju vlast, nastave vojne kampanje i upravljaju odnosima s drugim muslimanskim i krstaškim vladarima.

Zengi je ipak postavio temelje daljnjeg razvoja. Njegov sin Nuruddin nastavio je politiku širenja vlasti i postepeno jačao muslimanski politički i vojni položaj u Siriji. U narednim decenijama procesi koji su počeli pod Zengijem doprinijeli su stvaranju uslova za kasnije ujedinjenje većeg dijela Sirije i Egipta pod Salahuddinom.

11. Pad Edese i reakcija zapadne Evrope

Vijest o padu Edese izazvala je veliku zabrinutost među krstaškim vladarima na istoku i njihovim saveznicima u Evropi.

Grofovija Edesa bila je najizloženija od četiri glavne krstaške države, ali njen gubitak pokazao je da bi i druge teritorije mogle biti ugrožene ako se muslimanski vladari bolje organizuju.

Vladari Antiohije i Jerusalema poslali su izaslanike na Zapad tražeći pomoć. Njihov poziv nije bio samo molba za osvetu zbog izgubljenog grada. Radilo se o strahu da bi daljnje slabljenje krstaških država moglo ugroziti čitav politički poredak uspostavljen nakon Prvog krstaškog rata.

Papa Eugenije III pozvao je na novi krstaški pohod. Za razliku od Prvog krstaškog rata, kada je papa Urban II pokrenuo poziv na saboru u Clermontu 1095. godine, Drugi krstaški rat imao je snažnu kraljevsku komponentu: u njemu su učestvovali evropski vladari s vlastitim vojskama i političkim ciljevima.

Bernard iz Clairvauxa, jedan od najutjecajnijih crkvenih ljudi svoga vremena, postao je glavni propovjednik novog pohoda. Njegova propovijedanja pomogla su mobilizaciji učesnika i predstavljanju ekspedicije kao vjerske obaveze.

U pohod su se uključili francuski kralj Luj VII i njemački kralj Konrad III. Njihovo učešće davalo je Drugom krstaškom ratu drugačiju političku težinu od prethodnih ekspedicija, koje nisu predvodili kraljevi takvog ranga.

Ipak, reakcija Evrope nije značila da je Zapad imao jedinstven plan za Bliski istok. Francuski i njemački vladar imali su vlastite interese, a odnosi s Bizantijskim carstvom i latinskim državama na istoku bili su opterećeni nepovjerenjem.

12. Od Edese do Drugog krstaškog rata

Pad Edese 1144. godine bio je neposredni povod za Drugi krstaški rat, koji se organizovao tokom 1145. i 1146. godine, a glavne vojske krenule su prema istoku 1147. godine.

Ipak, važno je ne svesti uzroke pohoda na jednu rečenicu: „Edesa je pala, pa su Evropljani krenuli u novi rat.“

Krstaški odgovor bio je rezultat više faktora. Postojala je želja da se povрати izgubljena teritorija i spriječi dalje slabljenje latinskih država. Papa je nastojao održati autoritet i obnoviti uspjeh ranijeg krstaškog pokreta. Bernard iz Clairvauxa promovisao je vjersko značenje pohoda, dok su kraljevi razmatrali i vlastite političke ciljeve.

U isto vrijeme, Zengijev uspjeh pokazao je da je odnos snaga promjenjiv. Muslimanski vladari mogli su, kada bi se dovoljno vojno i politički konsolidovali, nanijeti krstaškim državama ozbiljne poraze.

Drugi krstaški rat zato se može razumjeti kao odgovor na krizu krstaškog poretka, ali i kao nastavak šire borbe za vlast u istočnom Sredozemlju.

Pritom treba imati na umu da su i muslimanske i kršćanske strane koristile vjerski jezik za opravdavanje rata, mobilizaciju vojnika i legitimizaciju vlasti. Međutim, iza takvih poziva djelovali su i konkretni interesi: teritorija, sigurnost, prestiž, nasljeđivanje i kontrola trgovačkih puteva.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*.
- Ibn al-Athir, *The Complete History*.
- Matthew of Edessa, *Chronicle*.
- William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*.
- Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa* — za širi kontekst zapadnoevropskog odgovora.
- Bernard of Clairvaux, pisma i tekstovi povezani s propovijedanjem Drugog krstaškog rata.

Moderna historiografija

- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.

- Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Jonathan Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*.
- Amin Maalouf, *The Crusades Through Arab Eyes* — popularno i interpretativno djelo koje je korisno čitati kritički, uz akademsku literaturu.
- Pål Berg Svenungsen, biografski pregled Imaduddina Zengija u *Store norske leksikon*.
- *TDV İslâm Ansiklopedisi*, odrednica „Zengî, İmâdüddin“.

16. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1145–1149)

od propovijedi Bernarda iz Clairvauxa do neuspjeha pred Damaskom

1. Pad Edese i poziv na novi pohod

Pad Edese u decembru 1144. godine bio je ozbiljan udarac za krstaške države na Istoku. Grad je bio prvo veliko središte koje su krstaši uspostavili nakon Prvog krstaškog rata, ali i teritorija koju je bilo teško braniti zbog njenog položaja daleko od Jerusalema i ograničenih vojnih resursa.

Zengijeva pobjeda izazvala je uznemirenost među latinskim vladarima na Istoku i u zapadnoj Evropi. Međutim, reakcija nije bila samo pokušaj da se vrati izgubljeni grad. Novi pohod pružao je priliku papi da potvrdi svoj autoritet, evropskim vladarima da pokažu svoju pobožnost i političku snagu, a plemstvu i ratnicima da steknu ugled i nove mogućnosti za djelovanje.

Papa Eugen III pozvao je na novi krstaški pohod 1145. godine. U njegovom organizovanju posebno značajnu ulogu imao je Bernard iz Clairvauxa, ugledni cistercitski opat i jedan od najutjecajnijih crkvenih ljudi svoga vremena.

Važno je primijetiti da Drugi krstaški rat nije bio samo jedna vojna ekspedicija prema Jerusalemu. Pod istim širim vjersko-političkim pokretom odvijali su se pohodi na različitim područjima, uključujući Iberijsko poluostrvo i zemlje oko južnih obala Baltika. Ipak, u ovom poglavlju glavni predmet je istočni pohod, čiji su najpoznatiji učesnici bili francuski kralj Luj VII i njemački kralj Konrad III.

2. Bernard iz Clairvauxa: vjerska mobilizacija i obećanje duhovne nagrade

Bernard je bio mnogo više od običnog propovjednika. Njegov ugled, sposobnost uvjeravanja i veze s evropskim vladarskim krugovima omogućili su mu da poziv na pohod pretvori u širok pokret.

U njegovom propovijedanju rat nije predstavljen samo kao sukob država. Učesnicima je ponuđeno vjersko razumijevanje njihove borbe: odlazak na Istok mogao je biti shvaćen kao pokajnički čin, služenje Bogu i put prema duhovnoj nagradi. Takvo tumačenje pomoglo je da se vojna ekspedicija predstavi kao čin vjerske obaveze.

Ovdje je nužno razlikovati nekoliko stvari.

Prvo, Bernard je zaista vjerovao u vjersku vrijednost krstaškog pohoda. Nema potrebe da se njegova uvjerenja unaprijed proglašavaju neiskrenim da bi se analizirali politički učinci njegovog djelovanja.

Drugo, iskrena vjera pojedinca nije isto što i objektivna opravdanost rata. Učesnik je mogao vjerovati da služi Bogu, a da istovremeno učestvuje u vojnom poduhvatu koji donosi smrt, razaranje i političku korist određenim vladarima.

Treće, Bernardova propovijed nije bila zamjena za vojnu strategiju. Ona je mogla mobilizirati ljude, ali nije sama po sebi osiguravala odgovarajuće snabdijevanje, koordinaciju vojski, poznavanje terena niti saglasnost među političkim vođama.

Upravo će se razlika između snažne vjerske mobilizacije i slabe strateške koordinacije pokazati kao jedno od obilježja Drugog krstaškog rata.

3. Luj VII i Konrad III: dvije krune, dvije vojske

Francuski kralj Luj VII i njemački kralj Konrad III bili su najistaknutiji vladari koji su prihvatili poziv na pohod.

Njihovo učešće imalo je vjersku dimenziju, ali i politički značaj. U srednjovjekovnoj Evropi vladar nije dokazivao svoju sposobnost samo vođenjem rata protiv susjeda. Mogao je graditi ugled i predstavljanjem sebe kao zaštitnika kršćanstva.

Ipak, činjenica da su oba vladara krenula prema Istoku ne znači da su djelovala kao komandanti jedinstvene, centralizirane vojske. Njihovi kontingenti imali su vlastite zapovjednike, logističke potrebe i unutrašnje odnose. Različite vojne tradicije i politički interesi otežavali su koordinaciju.

Konradova vojska krenula je prva, 1147. godine, a za njom je krenula francuska ekspedicija. Njihovo kretanje kroz srednju i jugoistočnu Evropu zavisilo je od pregovora s lokalnim vlastima, dostupnosti hrane, prelaska rijeka i planinskih puteva te odnosa s Bizantijskim carstvom.

Za razliku od Prvog krstaškog rata, kada su se različite zapadne vojske na kraju sastale pred Antiohijom, Drugi pohod od samog početka pokazivao je koliko je teško povezati velike vojne snage koje nemaju jedinstven sistem komande.

4. Bizantijsko carstvo: saveznik s vlastitim interesima

Kada su krstaške vojske krenule prema Istoku, morale su proći kroz teritorije ili područja pod utjecajem Bizantijskog carstva. Car Manuel I Komnen bio je suočen sa složenim problemom: dolazak velikih zapadnih vojski mogao je pomoći u borbi protiv muslimanskih sila, ali je istovremeno mogao ugroziti bizantijske interese.

Sjećanje na Prvi krstaški rat i dalje je opterećivalo odnose. Bizantijski dvor nije zaboravio sporove oko predaje gradova, ponašanje dijela zapadnih vojski i neuspjeh da se trajno usklade politički ciljevi Carigrada i krstaških vladara.

Manuel je nastojao sačuvati kontrolu nad svojim teritorijama i izbjeći da se velike, teško kontrolirane strane vojske kreću kroz carstvo bez odgovarajućih ograničenja. Krstaši su, s druge strane, često očekivali pomoć, opskrbu i siguran prolaz, a bizantijske mjere nadzora mogli su doživljavati kao nepovjerenje ili neprijateljstvo.

Odnosi nisu bili jednostavno pitanje toga ko je bio kršćanin, a ko nije. Dvije strane pripadale su različitim političkim i crkvenim tradicijama, a njihovi interesi nisu se automatski podudarali samo zato što su obje bile kršćanske.

Manuel je također morao voditi vlastitu vanjsku politiku, uključujući odnose sa susjednim muslimanskim vladarima. Za Carigrad je bilo važno da nijedna sila, bilo zapadna bilo muslimanska, ne postane toliko jaka da ugrozi carsku vlast i njene teritorije.

Zato se prolazak krstaških vojski kroz Bizant ne može razumjeti samo kao kretanje prijateljskih snaga kroz savezničku zemlju. Bio je to susret partnera koji su jedni drugima bili potrebni, ali se nisu potpuno pouzdavali jedni u druge.

5. Katastrofa njemačke vojske u Maloj Aziji

Konradova vojska pretrpjela je težak poraz u Maloj Aziji u jesen 1147. godine, u sukobu koji se u historiografiji povezuje s Drugom bitkom kod Dorileja.

Krstaši su se kretali kroz područje u kojem su muslimanske vojne snage mogle koristiti poznavanje terena, pokretljivost konjice i napade na duge kolone. Velika vojska koja je zavisila od stalnog snabdijevanja bila je ranjiva kada bi se udaljila od sigurnih baza i kada bi joj protivnik presijecao ili ugrožavao komunikacije.

Njemački kontingent pretrpio je velike gubitke. Dio ljudi je poginuo u borbama, dok su drugi stradali ili bili izgubljeni tokom povlačenja i povratka. Nije opravdano navoditi precizne brojke kao pouzdane ako se ne mogu potvrditi iz nezavisnih izvora.

Ovaj poraz imao je šire posljedice. Konrad je bio primoran odustati od prvobitnih planova i pokušati nastaviti put s mnogo manjim brojem ljudi. Njegova ekspedicija više nije predstavljala vojnu silu kakva je krenula iz Evrope.

Francuska vojska prošla je kroz vlastite teškoće. U januaru 1148. godine, tokom kretanja kroz planinsko područje Male Azije kod planine Kadmos, francuske snage pretrpjele su težak udarac. Razdvajanje kolona, nepovoljan teren i napadi protivničkih snaga dodatno su oslabili pohod.

Nisu svi ljudi koji su krenuli na Istok stigli do Jerusalema. Smrt, bolest, nedostatak hrane, gubitak konja i opreme te dezorganizacija postepeno su smanjivali borbenu sposobnost ekspedicija.

To je važno za razumijevanje onoga što će uslijediti: kada su evropski kraljevi stigli u istočno Sredozemlje, nisu imali na raspolaganju pune vojske koje su prvobitno povelili. Morali su odlučivati o daljnjim ciljevima uz mnogo ograničenije resurse.

6. Dolazak u krstaške države i sukob planova

Luj VII stigao je u Antiohiju u martu 1148. godine. Njegov dolazak probudio je očekivanja među lokalnim latinskim vladarima, koji su se nadali da će zapadna vojska pomoći u rješavanju njihovih neposrednih vojnih problema.

Princ Antiohije, Rejmond od Poatjea, imao je vlastite planove. Sjeverne krstaške države bile su izložene pritisku muslimanskih vladara u Siriji, a Rejmond je želio da se pristigla vojska iskoristi za operacije koje bi unaprijedile sigurnost i položaj Antiohije.

Luj, međutim, nije došao kao Rejmondov podređeni. Imao je vlastiti zavjet, ugled i političke ciljeve. Učestvovanje u operaciji koja bi prvenstveno koristila Antiohiji nije nužno odgovaralo njegovom razumijevanju zadatka zbog kojeg je krenuo iz Francuske.

U kasnijim prikazima odnosa između Luja, njegove supruge Eleonore Akvitanske i Rejmonda pojavljuju se priče o ličnim i bračnim napetostima. One su postale dio popularne slike Drugog krstaškog rata, ali ne treba dopustiti da anegdote o privatnim odnosima potisnu važnije strateške probleme. Politički interesi Antiohije i francuskog kralja bili su različiti i bez obzira na glasine o njihovim privatnim odnosima.

Luj je napustio Antiohiju i nastavio prema Jerusalemu. Konrad III je također stigao u Svetu zemlju s ostatkom svoje vojske. Ondje su se evropski kraljevi susreli s kraljem Jerusalema Balduinom III i lokalnim velikašima. Pred njima je stajalo pitanje: kako upotrijebiti preostale snage?

Mogli su pokušati djelovati prema sjeveru, u pravcu teritorija izgubljenih nakon Zengijeve pobjede, ili izabrati cilj bliži Jerusalemu koji bi donio teritorijalnu korist i pokazao da pohod nije bio uzaludan. Odluka koja će biti donesena pokazat će koliko su se vjerska očekivanja, sigurnosni interesi i ambicije pojedinih vladara mogli razići.

7. Zašto je izabran Damask?

Dana 24. juna 1148. godine održano je vijećanje krstaških vladara i vojnih zapovjednika u Akri. Na njemu je donesena odluka da se napadne Damask.

Ova odluka dugo je predstavljana kao gotovo nerazumljiva strateška greška: umjesto da pokušaju vratiti Edesu, krstaši su napali grad koji je u prethodnim godinama povremeno sarađivao s Kraljevstvom Jerusalema protiv Zengija. Takva kritika ima osnovu, ali zahtijeva dodatno objašnjenje.

Damask je bio jedan od najvažnijih gradova Sirije. Njegov položaj na trgovačkim putevima, poljoprivredno bogata okolina i strateška lokacija činili su ga vrijednim vojnim i ekonomskim ciljem. Kontrola nad Damaskom mogla je proširiti teritorijalnu osnovu Kraljevstva Jerusalema i smanjiti opasnost od stvaranja snažnijeg muslimanskog političkog prostora u Siriji.

Grad je, osim toga, bio izložen pritisku Zengijevih nasljednika. Zengi je ranije pokušavao proširiti svoju vlast na Damask, a njegov sin Nur al-Din nastavio je politiku širenja utjecaja iz Alepa. U

međuvremenu su se odnosi između Damaska i drugih sirijskih centara mijenjali, pa ranija saradnja s Jerusalemom nije značila trajni i bezuslovni savez.

Damaskom je u praksi upravljao Mu'in al-Din Unur, vojni i politički vođa koji je nastojao sačuvati nezavisnost grada. Za njega je opasnost da Damask padne pod vlast Zengijevih nasljednika mogla biti jednako ozbiljna kao i opasnost od krstaša.

Zbog toga je izbor Damaska imao razumljivu stratešku logiku iz perspektive nekih krstaških vođa: ako bi grad bio osvojen, krstaške države mogle bi dobiti snažno uporište i oslabiti protivnika. Međutim, takva logika nije značila da je operacija bila dobro pripremljena niti da su se svi učesnici slagali oko budućnosti grada.

Jedno je odlučiti da je grad važan cilj; drugo je imati dovoljno snaga, opskrbe, opsadnih sredstava i političke saglasnosti da se on zaista osvoji i zadrži.

8. Opsada Damaska, 24–28. jula 1148.

Krstaške snage stigle su pred Damask 24. jula 1148. godine. U napadu su učestvovali kralj Jerusalema Balduin III, Luj VII, Konrad III i lokalni velikaši, uz vojne redove i druge snage krstaških država.

Damask nije bio nezaštićen grad koji je samo čekao da bude zauzet. Njegovi branioци imali su lokalno poznavanje terena, podršku stanovništva i mogućnost da koriste prirodne i vještačke prepreke oko grada. Vrtovi, voćnjaci, kanali za navodnjavanje i uski putevi otežavali su kretanje napadača i njihovo raspoređivanje.

Krstaši su se u početku usmjerili prema zapadnoj strani grada, gdje su pokušali napredovati kroz područje vrtova i prilaza. Branioци su pružali snažan otpor, a napadači su se suočili s problemima koji nisu bili dovoljno uzeti u obzir prilikom planiranja.

Napad na veliki grad zahtijevao je ne samo hrabrost i brojnost nego i organiziranu opsadu. Bilo je potrebno osigurati vodu i hranu, održati komunikaciju između jedinica, zaštititi logor i spriječiti dolazak pomoći opkoljenima. Krstaške vojske, već oslabljene prethodnim putovanjem, nisu imale neograničene resurse za dugotrajnu operaciju.

Damask je istovremeno mogao računati na političke i vojne veze s drugim muslimanskim centrima. Nur al-Din je imao interes da spriječi pad grada, jer bi njegova kontrola nad Damaskom mogla biti presudna za budući odnos snaga u Siriji.

Nakon početnih borbi, krstaški zapovjednici odlučili su promijeniti položaj svog glavnog logora i prebaciti se na nepovoljniji dio prilaza gradu. Ta odluka dodatno je pogoršala situaciju. Umjesto da postignu odlučujući proboj, krstaši su se našli u sve težem položaju, bez sigurnog izgleda da će zauzeti grad prije nego što se pojave nove protivničke snage. Do 28. jula, nakon svega nekoliko dana opsade, donijeta je odluka o povlačenju.

Pohod koji je trebao potvrditi uspjeh Drugog krstaškog rata završio se bez osvajanja Damaska. Krstaši nisu vratili Edesu, nisu zauzeli drugi veliki grad i nisu ostvarili cilj koji bi opravdao ljudske i materijalne troškove ekspedicije.

9. Izdaja, mito ili strateški neuspjeh?

Nakon povlačenja pojavile su se optužbe da su lokalni krstaški velikaši namjerno sabotirali opsadu. Neki zapadni hroničari sugerirali su da su pojedinci primili novac od branilaca Damaska ili da su više brinuli o vlastitim interesima nego o uspjehu pohoda.

Takve optužbe treba tretirati oprezno. Srednjovjekovni hroničari nisu bili neutralni posmatrači. Pisali su iz određenih političkih, crkvenih i ličnih perspektiva, a objašnjenje poraza izdajom moglo je biti prihvatljivije od priznanja da su vladari pogrešno procijenili situaciju.

To ne znači da političko samointeresno djelovanje nije postojalo. Lokalni velikaši imali su vlastite planove za raspodjelu teritorija i upravljanje eventualno osvojenim gradom. Nije bilo nužno da svi jednako žele uspjeh ako bi korist od pobjede pripala njihovim suparnicima.

Ali nema dovoljno čvrstih dokaza da se cijeli neuspjeh svede na jednu dokazanu zavjeru ili podmićivanje.

Među mogućim objašnjenjima nalaze se:

1. **Nedovoljna priprema opsade.** Krstaši nisu osigurali sve što je bilo potrebno za dugotrajan napad na veliki grad.
2. **Pogrešan izbor položaja.** Promjena logora odvela je vojsku na nepovoljniji teren i otežala nastavak napada.
3. **Snažan otpor branilaca.** Damask nije bio pasivna meta; njegovi stanovnici i vojnici imali su snažan motiv da odbrane grad.
4. **Ograničeni resursi napadača.** Evropske vojske već su pretrpjele velike gubitke na putu kroz Malu Aziju.
5. **Strah od dolaska pojačanja.** Produžavanje opsade moglo je izložiti krstaše napadu novih muslimanskih snaga.
6. **Sukobi interesa među vođama.** Nije postojala potpuna saglasnost o tome šta učiniti s Damaskom ako bude osvojen i ko bi njime upravljao.

Historičari različito vrednuju težinu pojedinih faktora. Zato je odgovornije govoriti o kombinaciji strateških, logističkih i političkih problema nego proglasiti jednu optužbu konačno dokazanom.

10. Posljedice neuspjeha

Drugi krstaški rat završio se u vojnom smislu neuspjehom na istoku. Konrad III vratio se u Evropu 1148. godine, dok je Luj VII napustio Svetu zemlju naredne godine.

Najvažniji neposredni rezultat bio je da Edesa nije vraćena, a Damask nije osvojen. Međutim, političke posljedice bile su šire.

Prvo, neuspjeh je narušio ugled zapadnih vladara i izazvao pitanja o smislu velikog pohoda. Ljudi su se odazvali pozivu koji je bio predstavljen kao izuzetno važan vjerski poduhvat, ali se vojni rezultat nije mogao mjeriti s očekivanjima.

Drugo, povjerenje između evropskih vladara i istočnih krstaških velikaša bilo je dodatno oslabljeno. Zapadni učesnici mogli su smatrati da su njihovi saveznici na Istoku postupali sebično ili neiskreno; lokalni vladari, s druge strane, imali su razloga da sumnjaju u sposobnost i pouzdanost velikih evropskih ekspedicija.

Treće, odnosi s Bizantijskim carstvom ostali su opterećeni nepovjerenjem. Krstaški pohod nije doveo do trajne i čvrste koordinacije između Carigrada i zapadnih vladara.

Četvrto, neuspjeh je pogodio političkom razvoju koji je Nur al-Dinu ostavljao prostor za širenje utjecaja. Ipak, ne treba tvrditi da je neuspjela opsada Damaska sama po sebi odmah ujedinila muslimanski svijet. Muslimanske dinastije i gradovi nastavili su se nadmetati, sklapati saveze i sukobljavati. Promjene su se odvijale postepeno, kroz niz vojnih i diplomatskih odluka.

U narednim decenijama Nur al-Din će proširiti svoju vlast i učvrstiti položaj u Siriji. Kasnije će njegov nasljednik u širem političkom smislu, Saladin, uspjeti povezati Egipat i veći dio Sirije pod svojom vlašću. Ti kasniji događaji nisu bili unaprijed određeni neuspjehom 1148. godine, ali su se odvijali u političkom prostoru na koji je neuspjeh Drugog krstaškog rata utjecao.

11. Šta nam Drugi krstaški rat pokazuje?

Drugi krstaški rat pokazuje da vjerska mobilizacija i velika politička podrška nisu dovoljne za vojni uspjeh. Učešće kraljeva, uglednih propovjednika i brojnih ratnika nije moglo nadomjestiti lošu logistiku, neusklađene ciljeve i pogrešne procjene protivnika.

Također pokazuje da se krstaške države nisu nalazile u jednostavnom sukobu dva potpuno ujedinjena bloka. Muslimanski vladari su se međusobno borili, ali su ponekad sarađivali protiv zajedničkog protivnika. Krstaški vladari su dijelili vjerski identitet, ali su se nadmetali oko teritorija, utjecaja i buduće podjele osvojenih gradova.

Napad na Damask bio je politički razumljiv u određenim okolnostima, ali je izveden bez dovoljno čvrste osnove za uspjeh. Grad je ostao u rukama svojih branilaca, a krstaši su otišli bez odlučujuće pobjede.

Ovaj ishod ne treba tumačiti kao dokaz da je svaka krstaška ekspedicija morala propasti, niti kao dokaz da su muslimanske sile već tada bile jedinstvene. On pokazuje nešto konkretnije: vojna moć zavisi od organizacije, snabdijevanja, poznavanja terena, političke saradnje i sposobnosti da se ciljevi prilagode stvarnim okolnostima.

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

HISTORIJSKE NAPOMENE

Pad Edese 1144. bio je važan povod. Opsada Damaska završila je povlačenjem, bez osvajanja grada.

Kartografska rekonstrukcija; položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Odo iz Deuila, *De profectione Ludovici VII in Orientem* — prikaz pohoda Luja VII, posebno vrijedan za putovanje francuske vojske i odnose s Bizantijskim carstvom.
- Oton iz Freisinga, *Gesta Friderici* i povezani historijski spisi — važan za njemački politički kontekst i Konrada III.
- Vilim iz Tira, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* — kasniji prikaz krstaških država i neuspjeha pred Damaskom.
- Bernard iz Clairvauxa, pisma i propovjednički spisi — za razumijevanje vjerske mobilizacije Drugog krstaškog rata.
- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades* — za političke i vojne događaje iz perspektive Damaska.
- Ibn al-Athir, *The Complete History* — širi prikaz muslimanskih dinastija i događaja u Siriji.

Savremena historiografija

- Jonathan Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.

- Jason T. Roche, "The Second Crusade, 1145–49: Damascus, Lisbon and the Wendish Campaigns", *History Compass*, 2015.
- "The Failure of the Siege of Damascus in 1148", *Journal of Medieval History*, 1984.

17. NUR AL-DIN I UJEDINJAVANJE SIRIJE — put prema Egiptu i uspon nove sile (1146–1174)

1. Zengijeva smrt i podjela vlasti

Kada je Imad al-Din Zengi ubijen 1146. godine, njegovim teritorijama nije zavladao jedan nasljednik koji bi automatski preuzeo sve njegove posjede. Njegova smrt otvorila je pitanje nasljeđivanja i ponovo pokazala koliko su političke strukture Bliskog istoka zavisile od lične moći vladara, odanosti vojnih zapovjednika i odnosa među gradovima.

Zengijevi sinovi podijelili su očevu vlast. Stariji sin Saif al-Din Ghazi preuzeo je Mosul i područja u Gornjoj Mezopotamiji, dok je Nur al-Din Mahmud naslijedio Alep i veći dio očevih posjeda u Siriji. Podjela nije značila da su dvojica braće odmah postali otvoreni neprijatelji, ali je stvorila dvije odvojene političke cjeline, čiji se interesi nisu uvijek podudarali.

Nur al-Din, rođen 1118. godine, naslijedio je od oca vojnu organizaciju i položaj koji mu je omogućavao da se suprotstavi krstaškim državama. Međutim, nije naslijedio cijeli politički prostor potreban za dugoročnu prevlast u Siriji. Da bi postao dominantna sila, morao je proširiti vlast, učvrstiti prihode i vojnu kontrolu te pridobiti ili potčiniti druge muslimanske vladare.

Njegov uspon zato nije bio samo nastavak Zengijeve politike. Bio je to proces u kojem je Nur al-Din morao graditi vlastitu legitimnost i prilagođavati se novim okolnostima.

2. Nur al-Din: vladar, vojskovođa i zaštitnik vjerskih institucija

Nur al-Din je u muslimanskoj historiografskoj tradiciji često predstavljen kao pobožan vladar koji je težio jedinstvu muslimanskih zemalja i borbi protiv krstaških država. Takva slika ima uporište u njegovom javnom predstavljanju, pokroviteljstvu nad vjerskim ustanovama i politici kojom je naglašavao zaštitu sunitskog islama. Ipak, historičar mora razlikovati tri nivoa.

Prvi je njegova lična religioznost, o kojoj govore srednjovjekovni izvori i kasnija tradicija. Drugi je politička upotreba vjerskog jezika, kojim je vlast predstavljana kao legitimna i usmjerena na zaštitu muslimanske zajednice. Treći su konkretni vojni i diplomatski potezi, koji su često bili određeni praktičnim pitanjima teritorije, prihoda i sigurnosti.

Ta tri nivoa mogla su se međusobno podudarati, ali nisu bila isto.

Nur al-Din je podržavao gradnju i obnovu džamija, medresa i drugih javnih ustanova. U Damasku je ostavio značajan arhitektonski trag, uključujući bolnicu poznatu kao Bimaristan al-Nuri. Vjerske i dobrotvorne ustanove imale su praktičnu ulogu u društvu, ali su istovremeno učvršćivale autoritet vladara i njegovu sliku pravednog zaštitnika.

Njegova politička poruka bila je naročito važna zato što muslimanski svijet nije bio jedinstven. Postojali su različiti vladarski centri, dinastički sukobi i suprotstavljeni interesi. Nur al-Din je mogao predstaviti svoju ekspanziju kao korak prema odbrani muslimana, ali je istovremeno širio vlast nad drugim muslimanskim teritorijama.

To ne znači da je vjerska dimenzija bila samo maska za ambiciju. Znači da su vjera, legitimnost i državna politika u srednjem vijeku često bile povezane i da ih nije moguće potpuno odvojiti.

3. Alep kao baza za širenje vlasti

Alep je bio strateški važan grad. Nalazio se na raskršću trgovačkih puteva između Anadolije, Mezopotamije i unutrašnjosti Sirije. Njegov položaj omogućavao je kontrolu nad okolnim područjima i pružao osnovu za vojne operacije protiv krstaških država, ali i protiv drugih muslimanskih vladara.

Nur al-Din je iz Alepa nastojao proširiti utjecaj prema sjeveru i zapadu. Krstaška kneževina Antiohija nalazila se u neposrednoj blizini, dok su se na drugim stranama nalazile teritorije pod kontrolom različitih lokalnih dinastija.

Međutim, protivnici krstaških država nisu automatski djelovali kao jedinstven savez. Svaki grad i svaki vladar imao je svoje sigurnosne potrebe. Za neke je veća neposredna opasnost dolazila od susjednog muslimanskog vladara nego od krstaša. Zbog toga su se povremeno sklapali sporazumi preko vjerskih granica.

Nur al-Din je morao voditi računa o toj stvarnosti. Ako bi istovremeno otvorio previše frontova, mogao bi ugroziti vlastitu bazu. Ako bi se usredsredio samo na krstaške države, ostavio bi suparnicima prostor za širenje.

Njegova politika zato je kombinovala ratovanje, pregovore i postepeno nametanje političke nadmoći.

4. Damask: grad koji nije želio postati ničiji plijen

Damask je bio jedan od najvažnijih gradova islamskog svijeta. Njegova bogata poljoprivredna okolina, trgovačke veze, zanatstvo i strateški položaj davali su mu značaj daleko veći od same teritorije koju je neposredno kontrolisao.

Nakon smrti Zengija, Damaskom su vladali Buridi, lokalna dinastija koja je nastojala sačuvati nezavisnost grada. Njen politički položaj bio je težak: na sjeveru je rastao utjecaj Zengijevih nasljednika, dok je Kraljevstvo Jerusalema predstavljalo vojnu silu na jugozapadu.

Vladari Damaska povremeno su sarađivali s krstaškim državama kako bi spriječili širenje Zengijeve vlasti. Takva saradnja nije nužno značila trajno prijateljstvo niti prihvatanje krstaške prisutnosti. Bila je to politika preživljavanja u okruženju suparničkih sila.

Upravo je iskustvo Drugog krstaškog rata pokazalo koliko su ti odnosi bili složeni. Godine 1148. krstaši su napali Damask, iako su grad i Kraljevstvo Jerusalema ranije u određenim okolnostima

sarađivali protiv zajedničkih protivnika. Nakon neuspjeha opsade, Damask je imao još manje razloga da se pouzda u stabilnost takvih aranžmana.

Nur al-Din je znao da bi preuzimanje Damaska promijenilo ravnotežu snaga u Siriji. Ali grad se nije mogao osvojiti samo vojnom prijetnjom. Njegovi vladari i stanovnici morali su biti uvjereni, prisiljeni ili politički dovedeni u situaciju u kojoj bi otpor postao neodrživ.

5. Preuzimanje Damaska 1154. godine

Nur al-Din je godinama povećavao pritisak na Damask, dok je položaj Buridske dinastije slabio. Godine 1154. uspio je preuzeti grad, čime je ostvario jedan od najvažnijih političkih uspjeha svoje vladavine.

Ovo nije bio samo još jedan teritorijalni dobitak. Ujedinjenje Alepa i Damaska pod jednim vladarom bitno je promijenilo političku geografiju Sirije. Nur al-Din sada je kontrolisao dva velika gradska centra, njihove prihode, administrativne kapacitete i značajan dio vojnih resursa sjeverne i centralne Sirije.

Za krstaške države to je predstavljalo ozbiljan strateški problem. Prije toga su se mogle oslanjati na suparništvo između Damaska i sjevernosirijskih muslimanskih vladara, a ponekad i sklapati dogovore s jednom stranom protiv druge. Sada je postojala veća mogućnost koordinacije između dva najvažnija sirijska centra.

Ipak, ne treba zaključiti da je čitav muslimanski svijet time bio ujedinjen. Mosul je ostao zasebno središte pod Zengijevim nasljednicima, Egipat je i dalje bio pod Fatimidskim kalifatom, a mnogi lokalni vladari zadržavali su vlastite interese. Nur al-Din je izgradio snažnu sirijsku bazu, ali nije postao gospodar svih muslimanskih zemalja.

Preuzimanje Damaska bilo je važan korak u promjeni odnosa snaga, a ne završetak procesa.

6. Ratovanje protiv krstaških država

Nur al-Din je nastavio vojni pritisak na krstaške države, naročito na Kneževinu Antiohiju i područja koja su povezivala sjevernu Siriju s obalom.

Jedan od značajnih događaja bila je bitka kod Inaba 1149. godine. Nur al-Dinove snage porazile su vojsku Antiohije, a princ Rejmond od Poatjea poginuo je u borbi. Poraz je oslabio Antiohiju i pokazao da se krstaške države ne suočavaju samo s odbranom gradova nego i s opasnošću da izgube važne vojne vođe i područja izvan svojih glavnih utvrđenja.

U narednim godinama sukobi su se nastavili s promjenjivim rezultatima. Nur al-Din je širio vlast, ali nije mogao jednostavno ukloniti sve krstaške posjede. Utvrđeni gradovi, zamkovi, lokalni savezi i pomoć koja je povremeno stizala s mora i iz Evrope omogućavali su krstaškim državama da opstanu uprkos teritorijalnim gubicima.

Za obje strane rat je bio i pitanje resursa. Kontrola nad gradovima značila je pristup porezima, trgovini, poljoprivrednim prihodima i ljudstvu. Uspješna vojna kampanja nije se mogla održavati bez administracije koja bi osvojene teritorije učinila korisnim i odbranjivim.

Nur al-Din je postupno gradio takav sistem, ali su njegovi uspjesi zavisili i od toga koliko su protivnici bili podijeljeni ili oslabljeni.

7. Egipat: nova tačka sukoba

Dok se Nur al-Din učvršćivao u Siriji, Egipat je prolazio kroz ozbiljnu političku krizu. Fatimidski kalifat sa sjedištem u Kairu formalno je i dalje vladao zemljom, ali je stvarna moć sve više zavisila od vezira, vojnih zapovjednika i dvorskih frakcija.

Egipat je bio izuzetno važan iz više razloga. Imao je prihode od poljoprivrede u dolini Nila, stratešku kontrolu nad istočnim Sredozemljem i položaj koji je mogao promijeniti sigurnosnu situaciju u čitavoj regiji.

Ako bi Kraljevstvo Jerusalema uspjelo uspostaviti prevlast nad Egiptom, krstaške države mogle bi dobiti nove resurse i ukloniti prijetnju s juga. Ako bi Nur al-Din uspio proširiti utjecaj na Egipat, njegovi protivnici suočili bi se s pritiskom iz Sirije i Egipta.

Zato se u drugoj polovini 12. stoljeća Egipat pretvorio u središte nadmetanja između Kraljevstva Jerusalema i snaga kojima je upravljao Nur al-Din.

Kriza u Kairu nije bila samo sukob muslimana i krstaša. U njoj su se borile i domaće frakcije za vlast, a strane sile intervenisale su pozivajući se na pomoć pojedinim političkim akterima. Svaka strana nastojala je iskoristiti unutrašnju nestabilnost Egipta u vlastitu korist.

8. Širkuh i prve ekspedicije u Egipat

Nur al-Din je za svoje intervencije u Egiptu koristio svog sposobnog vojskovođu Asada al-Dina Širkuha. Širkuh je bio kurdski vojni zapovjednik iz porodice koja je služila Zengiju i njegovim nasljednicima. Njegov nećak Jusuf ibn Ejjub, poznatiji kao Saladin, pratio ga je u egipatskim pohodima i kroz njih sticao iskustvo.

Godine 1163. u Egiptu je izbio sukob između vezira Šavara i njegova suparnika Dirgama. Šavar je izgubio vlast i potražio pomoć izvan zemlje. Njegov zahtjev otvorio je vrata intervenciji Nur al-Dina, ali i mogućnosti da Kraljevstvo Jerusalema poveća vlastiti utjecaj.

Širkuh je 1164. godine poveo vojsku u Egipat i pomogao Šavaru da se vrati na položaj vezira. Međutim, Šavar nije želio trajno prisustvo sirijske vojske u zemlji. Pokušao je postići njen odlazak i istovremeno sačuvati vlastitu nezavisnost.

Takva situacija bila je karakteristična za egipatsku krizu: lokalni političari pozivali su strane sile da im pomognu protiv suparnika, a zatim nastojali spriječiti da se ti saveznici pretvore u gospodare zemlje.

Šavar se okrenuo Kraljevstvu Jerusalema, čime je sukob postao još složeniji. Amalrik I, kralj Jerusalema, nastojao je spriječiti da Nur al-Dinova vlast dođe do Nila. Za njega je Egipat bio previše važan da bi dopustio suparničkoj sili da ga preuzme bez otpora.

Tako je počela višegodišnja borba u kojoj su se mijenjali savezi, vojske prelazile velike udaljenosti, a egipatski politički akteri pokušavali sačuvati vlast u sve težim okolnostima.

9. Saladin ulazi u središte događaja

Saladin nije postao vladar Egipta preko noći, niti je od početka bio neupitni nasljednik Nur al-Dinove moći. U početku je bio mlađi član Širkuhove pratnje i vojnik u službi zengidske vlasti.

Pohodi u Egipat dali su mu priliku da upozna političke prilike na dvoru Fatimida, ratovanje na području Nila i složene odnose između egipatskih, sirijskih i krstaških snaga. Njegov uspon bio je rezultat kombinacije porodičnih veza, vojnog iskustva, povjerenja određenih zapovjednika i razvoja događaja.

Širkuh je 1167. ponovo intervenisao u Egiptu. Sukob je uključivao promjenjive saveze, borbe i pregovore s Kraljevstvom Jerusalema. Ni jedna strana nije mogla lako nametnuti trajno rješenje. Egipatski vezir Šavar pokušavao je očuvati vlast balansiranjem između suparničkih sila, ali takva politika postajala je sve rizičnija.

Treća Širkuhova ekspedicija, krajem 1168. i početkom 1169. godine, završila se njegovim ulaskom u Kairo i uspostavljanjem nove ravnoteže vlasti. Širkuh je postao vezir Fatimidskog kalifata, ali je umro u martu 1169. godine, samo nekoliko mjeseci nakon preuzimanja položaja.

Saladin je zatim postao vezir. Time je dobio položaj koji će mu omogućiti da postepeno izgradi vlastitu bazu moći u Egiptu.

Ipak, u tom trenutku njegov položaj nije bio bez rizika. Morao je upravljati zemljom s vlastitim političkim i vojnim elitama, održavati odnose s fatimidskim kalifom i istovremeno odgovarati na očekivanja Nur al-Dina, čijoj je političkoj nadređenosti dugovao svoj uspon.

10. Od sirijske moći do pitanja jedinstva

Nur al-Din je tokom svoje vladavine izgradio snažniju političku cjelinu u Siriji i pomogao da se otvori put prema Egiptu. Njegovi uspjesi bili su značajni, ali nisu uklonili sve protivrječnosti.

On je nastojao proširiti vlast i naglašavao vjersku legitimnost svoje borbe. Međutim, njegov sistem zavisio je od vojnih zapovjednika, lokalnih upravitelja i političkih saveza. Što je njegova vlast postajala šira, to je bilo teže osigurati da svi njeni dijelovi služe istim ciljevima.

U Egiptu se pojavio dodatni problem: Širkuhova smrt dovela je na vlast Saladina, koji je imao vlastite sposobnosti, ambicije i političke oslonce. Nur al-Din je mogao očekivati da će Egipat postati produžetak njegove moći, ali nije mogao unaprijed znati koliko će njegov novi vezir biti spreman prihvatiti trajnu podređenost.

Do 1171. godine Saladin će ukinuti Fatimidski kalifat i formalno obnoviti priznanje abasidskog kalifa u Bagdadu. Time će se promijeniti i vjersko-politička struktura Egipta. Ali ta promjena neće automatski riješiti pitanje odnosa između Saladina i Nur al-Dina.

Nur al-Din je umro 1174. godine, prije nego što je došlo do konačnog razrješenja njihovog odnosa. Njegova smrt otvorila je novu fazu borbe za vlast, u kojoj će Saladin postupno preuzeti kontrolu nad velikim dijelom Sirije i stvoriti političku osnovu za budući sukob s Kraljevstvom Jerusalema.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za Zengijeve nasljednike, političke odnose u Siriji i uspon Saladina.
- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades* — za političku historiju Damaska i odnose s krstaškim državama.
- Vilim iz Tira, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* — za odnose između krstaških država, Nur al-Dina i Egipta.
- Usama ibn Munqidh, *The Book of Contemplation* — za društveni i vojni kontekst odnosa između muslimana i krstaša.

Savremena historiografija

- Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
- Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
- Yaacov Lev, *Saladin in Egypt*.
- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Nicholas Morton, *The Crusader States and Their Neighbours: A Military History, 1099–1187*.

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

HISTORIJSKE NAPOMENE

Pad Edese 1144. bio je važan povod. Opsada Damaska završila je povlačenjem, bez osvajanja grada.

Kartografska rekonstrukcija; položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

18. SALADIN I KRAJ FATIMIDSKOG KALIFATA

preuzimanje Egipta i sukob interesa s Nur al-Dinom (1163–1174)

1. Egipat kao nagrada i strateška prijetnja

Do šezdesetih godina 12. stoljeća Egipat je postao jedno od najvažnijih područja za budućnost krstaških država. Njegova kontrola mogla je odlučiti da li će Jerusalimsko kraljevstvo ostati stiješnjeno između suparničkih muslimanskih sila ili će dobiti priliku da proširi svoju teritoriju i resurse.

Egipat je raspolagao bogatom poljoprivredom doline Nila, prihodima od trgovine i značajnim gradskim centrima. Njegov položaj povezivao je Sredozemlje, Crveno more i trgovačke puteve prema Arabiji i Africi. Za svakog vladara koji je želio dominirati istočnim Sredozemljem, Egipat je bio više od susjedne države: predstavljao je izvor prihoda, ljudstva i strateške dubine.

Istovremeno, Fatimidski kalifat prolazio je kroz unutrašnju krizu. Kalif je formalno bio na čelu države, ali je stvarna politička i vojna moć u velikoj mjeri bila u rukama vezira i vojnih zapovjednika. Dvorski sukobi, smjene vezira i borba različitih frakcija oslabili su sposobnost države da samostalno vodi vanjsku politiku.

Takva situacija privukla je dvije susjedne sile: Kraljevstvo Jerusalema i državu Nur al-Dina, čije je glavno uporište bilo u Siriji.

Njihovi ciljevi nisu bili potpuno isti. Jerusalimski vladari željeli su spriječiti da Sirija i Egipat budu objedinjeni pod jednim snažnim protivnikom. Nur al-Din je, s druge strane, imao interes da Egipat izađe iz političke izolacije i uđe u sistem vlasti koji bi mogao povezati s njegovim teritorijama.

Međutim, ni jedna strana nije mogla jednostavno osvojiti Egipat bez suočavanja s njegovim unutrašnjim političkim snagama.

2. Šavar, Dirgam i početak intervencija

Godine 1163. u Egiptu je izbio sukob između vezira Šavara i njegovog suparnika Dirgama. Šavar je izgubio položaj i pobjegao iz zemlje, tražeći pomoć kojom bi se vratio na vlast.

Obratio se Nur al-Dinu, koji je u toj krizi prepoznao priliku da proširi svoj utjecaj. Za intervenciju je odabrao Asada al-Dina Širkuha, iskusnog vojskovođu kurdskog porijekla, koji je služio Zengiju i zatim Nur al-Dinu.

Širkuh nije bio samo zapovjednik s velikim vojnim iskustvom. Bio je i član porodice koja je decenijama gradila položaj unutar vojno-političkih struktura Sirije. Njegov nećak Jusuf ibn Ejjub, kasnije poznat kao Saladin, pratio ga je u ovim pohodima.

Prva Širkuhova ekspedicija u Egipat 1164. godine pomogla je Šavaru da se vrati na položaj vezira. Međutim, čim je ponovo uspostavio vlast, Šavar je nastojao ukloniti vojnu prisutnost koja ga je dovela na položaj.

Njegova dilema bila je jasna: pomoć sirijske vojske bila mu je potrebna da pobijedi domaće suparnike, ali bi trajno prisustvo te vojske moglo ugroziti njegovu samostalnost. Zato se okrenuo Kraljevstvu Jerusalema, nudeći saradnju protiv Širkuha.

Ovaj preokret pokazuje da egipatska kriza nije bila samo sukob sunitskih i šiitskih muslimana ili muslimana i kršćana. Bila je to i borba za kontrolu države u kojoj su domaći političari pokušavali iskoristiti strane sile, dok su te iste sile nastojale iskoristiti njih.

3. Amalrik I i borba za Egipat

Kralj Jerusalema Amalrik I shvatio je da bi prepuštanje Egipta Nur al-Dinu moglo dugoročno ugroziti njegovu državu. Ako bi Nur al-Din uspostavio vlast nad Sirijom i Egiptom, Jerusalimsko kraljevstvo našlo bi se između dvije teritorijalno povezane oblasti koje bi mogle zajednički djelovati protiv njega.

Amalrik je zato intervenisao u Egiptu. Njegove ekspedicije nisu imale samo vojni cilj. One su bile pokušaj da se spriječi stvaranje snažnije regionalne sile i da se Jerusalimskom kraljevstvu osigura povoljniji položaj.

U sukobima koji su uslijedili, Širkuh i Amalrik vodili su vojne operacije, pregovarali i povlačili se kada bi okolnosti postale nepovoljne. Egipatski vezir Šavar pokušavao je održati ravnotežu između njih dvojice, ali je takva politika postajala sve opasnija.

Treba imati na umu da je Egipat imao vlastito stanovništvo, upravu i vojne strukture. Nije bio prazan prostor koji su susjedne sile mogle jednostavno podijeliti. Svaka intervencija morala je računati na političke interese egipatskih elita i na posljedice dugotrajnog stranog vojnog prisustva.

Do 1168. godine situacija je postala još ozbiljnija. Amalrik je pokrenuo novu ekspediciju, a krstaške snage zauzele su i spalile Bilbejs u novembru te godine. Napad na egipatsku teritoriju i opasnost od daljnjeg napredovanja naveli su egipatski dvor da ponovo potraži pomoć Nur al-Dina.

4. Širkuhova posljednja ekspedicija

Nur al-Din je krajem 1168. godine poslao Širkuha u Egipat po treći put. Ovoga puta situacija je bila drugačija: prijetnja od krstaškog osvajanja i nestabilnost egipatske vlasti stvorile su priliku za trajniju promjenu odnosa snaga.

Amalrik se na kraju povukao iz Egipta, dok je Širkuh početkom 1169. godine ušao u Kairo. Šavar je izgubio položaj, a zatim je ubijen. Historiografski prikazi povezuju njegov pad sa Širkuhovim preuzimanjem vlasti i odlukama fatimidskog dvora; detalje o odgovornosti pojedinih aktera treba razlikovati od kasnijih pojednostavljenih priča.

Fatimidski kalif al-Adid imenovao je Širkuha vezirom. Time je vojskovođa iz službe Nur al-Dina postao najmoćniji čovjek u Egiptu, barem u formalnom okviru postojeće države.

Međutim, Širkuh je umro 1169. godine, nakon kratkog perioda na položaju vezira. Njegova smrt otvorila je pitanje ko će naslijediti vlast i održati ravnotežu između egipatskog dvora i sirijske vojne elite. Na položaj vezira došao je njegov nećak Saladin.

5. Kako je Saladin postao vezir?

Saladin nije bio član fatimidske dinastije niti je prvobitno došao u Egipat kao nezavisni osvajač. Njegov uspon bio je vezan za Širkuha, njegovu porodicu i službu koju je obavljao u vojsci Nur al-Dina.

Imenovanje za vezira dalo mu je izuzetnu priliku, ali i težak zadatak. Morao je upravljati državom koja je imala vlastite administrativne tradicije, političke frakcije i vojsku čija lojalnost nije automatski pripadala njemu.

Uz to, morao je voditi računa o fatimidskom kalifu al-Adidu. Kalif je zadržavao formalni položaj vrhovnog vladara, dok je Saladin postepeno učvršćivao stvarnu moć. Takav odnos nije mogao dugo ostati bez napetosti.

Saladin je zato nastojao osigurati podršku vojske, kontrolisati finansije i upravu te smanjiti mogućnost da protivnici unutar Egipta iskoriste njegovu zavisnost od sirijskih snaga.

Istovremeno, nije mogao zanemariti Nur al-Dina. Njegov položaj u Egiptu proizašao je iz ekspedicija koje je Nur al-Din organizovao, a politička legitimnost njegovog uspona bila je povezana s vlašću kojoj je formalno služio.

Ovdje se pojavila temeljna protivrječnost: što je Saladin postajao snažniji i samostalniji u Egiptu, to je bilo manje vjerovatno da će zauvijek ostati samo izvršilac odluka iz Damaska.

6. Učvršćivanje vlasti i otpor u Egiptu

Nakon dolaska na položaj vezira, Saladin se suočio s pokušajima protivnika da ograniče njegovu moć. Dio stare fatimidske vojne i dvorske elite nije imao razloga da prihvati novu ravnotežu u kojoj je sve veći utjecaj pripadao vojskovođama povezanim s Nur al-Dinom.

Saladin je zato postepeno reorganizovao vojsku i upravu, oslanjajući se na ljude kojima je vjerovao. Takve promjene bile su neophodne za učvršćivanje vlasti, ali su istovremeno povećavale nezadovoljstvo dijela dotadašnje elite.

Njegova politika nije bila samo vojno preuzimanje zemlje. Radilo se o promjeni sistema vlasti: kontrola nad vojskom, državnim prihodima i imenovanjima bila je presudna za opstanak novog režima.

To je važno i za razumijevanje njegovog kasnijeg djelovanja. Saladin nije mogao voditi dugotrajne ratove u Siriji i Palestini ako bi Egipat ostao nestabilan ili ako bi ga unutrašnji protivnici mogli iznenaditi dok je njegova vojska na drugom području. Zato je učvršćivanje vlasti u Kairu bilo preduslov njegove buduće vojne i političke ekspanzije.

7. Ukidanje Fatimidskog kalifata 1171. godine

Najvažniji političko-vjerski preokret dogodio se 1171. godine, kada je Saladin ukinuo Fatimidski kalifat i u egipatskim džamijama naredio da se hutba drži u ime abasidskog kalifa u Bagdadu.

Ova promjena označila je kraj dinastije koja je od 10. stoljeća vladala Egiptom i drugim područjima sjeverne Afrike i istočnog Sredozemlja. Fatimidski kalifat bio je ismailijski šiitski političko-vjerski poredak, dok je abasidski kalif u Bagdadu predstavljao sunitski kalifski autoritet, iako je njegova stvarna politička moć u to vrijeme bila ograničena.

Ukinuti Fatimidski kalifat značilo je promijeniti simbolički i institucionalni temelj egipatske vlasti. Saladin je time Egipat povezao sa sunitskim političkim poretком kojem su pripadali Nur al-Din i abasidski kalif.

Ipak, ne treba ovu promjenu svesti na jednostavnu priču o vjerskom obračunu. Ona je imala nekoliko dimenzija:

- **Vjerska:** ukinut je ismailijski šiitski kalifat, a obnovljeno je formalno priznanje abasidskog kalifa.
- **Politička:** Saladin je uklonio dinastiju koja je i dalje predstavljala mogući centar suparničke legitimnosti.
- **Regionalna:** Egipat je približen sunitskom političkom prostoru kojim je dominirao Nur al-Din.
- **Lična i dinastička:** promjena je Saladinovoj vlasti dala novu osnovu i otvorila put stvaranju dinastije Ejubida.

Fatimidski kalif al-Adid umro je iste godine, dok je kalifat već bio ukinut. Okolnosti njegove smrti u kasnijim prikazima nisu uvijek jednake, pa ne treba bez čvrstih dokaza tvrditi da ga je Saladin dao otrovati ili ubiti.

Također, ukidanje kalifata nije značilo da su svi ismailijski muslimani nestali iz Egipta ili da su sve njihove institucije odmah uništene. Politička dinastija i vjerska zajednica nisu isto. Promjena vlasti mogla je dovesti do potiskivanja institucija, preraspodjele imovine i promjene službenog vjerskog okvira, ali društvene i intelektualne posljedice odvijale su se složenije i tokom dužeg perioda.

8. Je li Saladin djelovao po Nur al-Dinovom nalogu?

Saladinovo ukidanje Fatimidskog kalifata često se opisuje kao izvršenje Nur al-Dinove naredbe. Takvo tumačenje ima značajnu osnovu u historiografiji: Nur al-Din je želio da se Egipat uklopi u sunitski politički poredak i da bude povezan s njegovom borbom protiv krstaških država. Ipak, treba razlikovati formalnu nadređenost od stvarne kontrole.

Nur al-Din je imao snažan utjecaj na Saladinov položaj, a Saladin je u početku bio njegov podređeni. Međutim, nakon što je učvrstio vlast u Egiptu, Saladin je raspolagao vlastitim prihodima, vojskom i administracijom. Udaljenost između Kaira i Damaska dodatno je otežavala neposredni nadzor.

Ukinuvši Fatimidski kalifat, Saladin je ostvario cilj koji je odgovarao Nur al-Dinovoj vjerskoj i političkoj viziji, ali je istovremeno ojačao vlastitu poziciju. Egipat je sada bio pod njegovom neposrednom upravom, a ne pod vlašću kalifa koji bi mogao predstavljati alternativni centar moći.

Ovdje se ne može pouzdano tvrditi da je Saladin od početka imao razrađen plan da se odvoji od Nur al-Dina. Jednako je pogrešno pretpostaviti da su se njihovi interesi uvijek podudarali.

Vjerovatnije je da se odnos mijenjao kako je Saladinova moć rasla. U početku je zavisio od Nur al-Dina; kasnije je postao vladar teritorije koja je imala resurse dovoljne za samostalnu politiku.

9. Od saradnje do nepovjerenja

Nakon 1171. godine odnosi između Nur al-Dina i Saladina postajali su sve složeniji. Nur al-Din je očekivao da će Egipat doprinositi zajedničkim vojnim operacijama protiv krstaških država. Saladin je, međutim, morao voditi računa o stabilnosti Egipta i o tome da li bi odlazak njegove vojske ostavio prostor za pobune ili povratak fatimidskih pristalica.

Nur al-Din je nastojao uključiti Saladinove snage u operacije na području Transjordana. Pohodi protiv krstaških utvrđenja, uključujući Kerak i Šobak, nisu uvijek doveli do planiranih rezultata. Saladin se u pojedinim slučajevima povlačio prije nego što je operacija ostvarila cilj, navodeći vojne i političke razloge.

Takvo ponašanje izazivalo je sumnju. Iz Nur al-Dinove perspektive, Saladin je mogao izgledati kao podređeni koji izbjegava obaveze i koristi egipatske resurse za vlastitu moć. Iz Saladinove perspektive, prerano napuštanje Egipta moglo je ugroziti režim koji još nije bio potpuno siguran.

Ove razlike nisu bile samo lične. One su proizlazile iz različitih položaja dvojice vladara. Nur al-Din je želio održati jedinstvenu političku i vojnu strukturu, dok je Saladin postajao sve samostalniji vladar Egipta.

Godine 1173. došlo je do još jednog neuspjelog pokušaja zajedničke operacije. Napetosti su nastavile rasti, a Nur al-Din je, prema pojedinim historiografskim rekonstrukcijama, razmatrao vojni pritisak na Saladinovu vlast.

Ipak, nije opravdano tvrditi da je otvoreni rat između njih bio potpuno neizbježan. Izvori ne omogućavaju da sa sigurnošću rekonstruiramo sve njihove namjere, a dio diplomatske prepiske poznat je samo posredno ili kroz kasnije prikaze.

10. Nur al-Dinova smrt 1174. godine

Nur al-Din je umro u maju 1174. godine. Njegova smrt iz temelja je promijenila političku situaciju u Siriji.

Naslijedio ga je njegov mladi sin Ismail, ali vlast nije mogla biti prenesena bez sukoba. Vojni zapovjednici, dvorske frakcije i regionalni vladari nastojali su iskoristiti slabost novog režima kako bi proširili vlastite posjede.

Saladin se tada našao pred novom mogućnošću. Egipat je već bio pod njegovom kontrolom, a smrt Nur al-Dina uklonila je vladara kojem je formalno bio podređen. U Siriji je nastao politički vakuum koji je mogao ugroziti stabilnost regije, ali i omogućiti Saladinu da proširi vlast.

Njegov kasniji ulazak u Siriju nije bio samo nastavak vjerskog rata protiv krstaša. Bio je i borba za nasljeđe Nur al-Dinove države, u kojoj su se sukobljavali različiti muslimanski vladari i političke frakcije.

Saladin će tokom narednih godina morati ratovati protiv muslimanskih suparnika, pregovarati s lokalnim elitama i postupno uspostavljati kontrolu nad Sirijom. Tek nakon toga moći će voditi velike kampanje protiv Kraljevstva Jerusalema.

11. Šta se promijenilo između 1163. i 1174. godine?

Za nešto više od deset godina Egipat je prešao iz stanja unutrašnje nestabilnosti i formalne vlasti Fatimidskog kalifa u sistem kojim je dominirao Saladin. Taj proces nije bio rezultat samo jedne bitke ili jednog vjerskog proglašenja. Nastao je kroz niz intervencija, pregovora, vojnih operacija, smjena vlasti i postepenog uklanjanja političkih suparnika.

Nur al-Din je ostvario jedan od svojih najvažnijih strateških ciljeva: Egipat je prestao biti zaseban šiitski kalifski centar i formalno se povezao sa sunitskim abasidskim poretom. Međutim, nije uspio osigurati da Egipat trajno ostane pod njegovom neposrednom kontrolom.

Saladin je, s druge strane, dobio ono što je bilo presudno za budućnost njegove vlasti: teritoriju s velikim prihodima, administrativnim kapacitetima i mogućnošću izgradnje vlastite vojne sile.

Time je nastala nova politička stvarnost. Krstaške države više nisu morale računati samo na Nur al-Dinovu Siriju i zasebni Egipat. Pred njima se postepeno oblikovala sila koja je mogla povezati resurse obje oblasti.

Ipak, takvo povezivanje nije nastalo odmah nakon ukidanja Fatimidskog kalifata. Saladin je prvo morao učvrstiti Egipat, a zatim se suočiti s političkom borbom za Siriju nakon Nur al-Dinove smrti. Upravo ta borba obilježit će sljedeću fazu historije krstaških ratova.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za političke odnose u Siriji i Egiptu te uspon Saladina.
- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades* — za političku historiju Damaska i odnose s krstaškim državama.
- Vilim iz Tira, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* — za krstašku perspektivu egipatskih ekspedicija i Saladina.
- Bahā' al-Dīn Ibn Shaddād, *The Rare and Excellent History of Saladin* — biografija nastala u kasnijem periodu Saladinove karijere; korisna, ali se mora čitati uz svijest o autorovoj bliskosti sa sultanom.

Savremena historiografija

- Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
- Yaacov Lev, *Saladin in Egypt*.
- Anne-Marie Eddé, *Saladin*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
- Stephen R. Humphreys, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193–1260*.
- Fozia Bora, "Did Ṣalāḥ al-Dīn Destroy the Fatimids' Books? An Historiographical Enquiry", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 2015 — za kritičku provjeru kasnijih tvrdnji o sudbini fatimidskih biblioteka i kulturnih zbirki.

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

19. SALADIN I PREUZIMANJE SIRIJE

borba za vlast, muslimanski suparnici i put prema Hatinu (1174–1186)

1. Smrt Nur al-Dina i raspad političke ravnoteže

Nur al-Din Mahmud umro je 15. maja 1174. godine. Njegova smrt označila je prekretnicu u historiji Sirije i odnosa između muslimanskih vladara i krstaških država. Tokom prethodnih decenija uspio je povezati Alep i Damask pod jednom vlašću i proširiti svoj utjecaj prema drugim dijelovima regije. Međutim, iza sebe nije ostavio odraslog nasljednika sposobnog da bez teškoća preuzme čitavu političku strukturu.

Njegov sin al-Malik al-Salih Ismail bio je još dječak. Njegovo pravo na nasljedstvo bilo je priznato u određenim krugovima, ali je stvarna vlast zavisila od vojnih zapovjednika, upravitelja gradova i dvorskih grupa koje su se borile za utjecaj nad mladim vladarom.

Nakon Nur al-Dinove smrti politički prostor kojim je upravljao počeo se dijeliti na nekoliko suparničkih centara. Damaskom je upravljala grupa emira i visokih službenika povezana s vojnim zapovjednikom Ibn al-Muqaddamom. U Alepu je druga grupa, predvođena Gumushteginom, preuzela kontrolu nad mladim nasljednikom. Mosul je ostao pod vlašću zengidskog ogranka, dok je Egiptom upravljao Saladin.

Ova podjela pokazala je jednu od osnovnih slabosti srednjovjekovnih država: teritorija koji je jedan snažan vladar držao na okupu nije nužno predstavljao stabilnu i institucionalno povezanu državu. Njegova smrt mogla je ponovo otvoriti sukobe koje je ličnim autoritetom privremeno potisnuo.

Saladin je u toj situaciji vidio opasnost, ali i priliku. Ako bi ostao samo vladar Egipta, drugi pretendenti mogli bi uspostaviti vlast nad Sirijom i ugroziti njegove sjeverne granice. Ako bi preuzeo Damask i druge sirijske gradove, mogao bi povezati egipatske prihode i vojsku sa sirijskim centrima moći. Tako je počela nova faza njegovog uspona.

2. Saladin ulazi u Damask 1174. godine

Nakon Nur al-Dinove smrti, grupa utjecajnih ljudi u Damasku pokušavala je sačuvati grad od preuzimanja vlasti iz Alepa. Damask je imao vlastite interese, snažnu administraciju i bogatu okolinu, pa njegovi prvaci nisu željeli da odluke o budućnosti grada donosi suparnička grupa koja je kontrolisala mladog zengidskog nasljednika.

U tim okolnostima Saladin je pozvan da interveniše. Njegov dolazak mogao se predstaviti kao pokušaj očuvanja političkog poretka i zaštite nasljedstva Nur al-Dina od dvorskih suparnika. Ali poziv je istovremeno otvorio mogućnost da Saladin preuzme stvarnu vlast nad jednim od najvažnijih gradova Sirije.

Saladin je iz Egipta krenuo prema Damasku i ušao u grad 28. oktobra 1174. godine. Preuzimanje Damaska nije bilo samo vojno osvajanje u klasičnom smislu: značajnu ulogu imali su poziv lokalnih prvaka, unutrašnje podjele i procjena da je sporazum sa Saladinom bolja mogućnost od potčinjavanja suparničkoj grupi iz Alepa.

Ipak, treba razlikovati opravdanje koje je Saladin koristio od političkog rezultata. On je mogao tvrditi da štiti nasljedstvo Nur al-Dina i stabilnost Sirije, ali je u praksi postao samostalni gospodar Damaska. Grad više nije bio pod upravom emira koji su pokušavali održati nezavisnost, nego pod vlašću egipatskog vladara.

Ovdje se vidi da Saladinov uspon nije moguće objasniti samo jednom motivacijom. Vjerska legitimnost, ideja političkog jedinstva, sigurnost Egipta i lična vlast nisu se međusobno isključivale. Mogli su djelovati istovremeno.

3. Pitanje nasljedstva: zaštitnik dječaka ili novi gospodar Sirije?

Saladin je svoje širenje vlasti mogao predstavljati kao zaštitu legitimnog nasljednika Nur al-Dina. Al-Salih Ismail bio je njegov sin i formalni nasljednik, pa bi otvoreno odbacivanje njegovih prava moglo izazvati otpor među ljudima koji su i dalje priznavali zengidsku dinastiju.

Međutim, stvarni odnos snaga brzo je postao složeniji. Saladin nije prihvatao da njegovu politiku određuje dvorska grupa iz Alepa. Nastojao je uvjeriti mladog vladara i njegove savjetnike da bi njegova vlast bila najbolji način očuvanja naslijeđa Nur al-Dina. Kada takav pristup nije dao željeni rezultat, uslijedio je vojni pritisak.

Krajem 1174. godine Saladin je krenuo prema Alepu. Taj grad nije bio samo još jedno utvrđeno središte. Bio je politička baza zengidske dinastije u Siriji i mjesto na kojem se nalazio mladi nasljednik. Njegovo preuzimanje značilo bi da je Saladin praktično uklonio najvažnije suparničko središte u Siriji.

Opsada Alepa započela je krajem decembra 1174. godine i nastavila se u prvim mjesecima 1175. godine. Saladin nije uspio zauzeti grad. Njegovi protivnici imali su vlastitu vojsku, utvrđenja i političke veze, a Saladin je morao računati i na mogućnost da se protiv njega udruže drugi zengidski vladari.

Neuspjeh opsade bio je važan jer je pokazao da osvajanje Damaska nije automatski značilo i preuzimanje cijele Sirije. Alep je ostao nezavisan centar otpora, a Saladin je morao dokazati da može pobijediti i vojno, ne samo političkim pregovorima.

4. Bitke protiv zengidskih vladara 1175. i 1176. godine

Saladin se nije sukobljavao samo s krstaškim državama. U prvim godinama nakon Nur al-Dinove smrti najveći izazov njegovoj ekspanziji dolazio je od muslimanskih vladara koji su smatrali da Saladin ugrožava njihova nasljedna prava i teritorijalne interese.

Zengidski vladari iz Mosula i Alepa mogli su Saladinovo širenje prikazati kao uzurpaciju vlasti porodice kojoj je Nur al-Din pripadao. Njihov otpor nije bio samo pitanje dinastičkog ponosa: gubitak gradova značio je gubitak prihoda, vojnog ljudstva i strateških položaja.

U aprilu 1175. godine Saladin je porazio zengidske snage u bici kod Hame, poznatoj i kao bitka kod Rogova Hame. Pobjeda mu je ojačala položaj u centralnoj Siriji. Godine 1176. uslijedila je nova velika pobjeda kod Tell al-Sultana, u blizini Alepa, koja je dodatno oslabila sposobnost njegovih protivnika da ga zaustave na otvorenom polju.

Ove pobjede nisu značile da je Saladin mogao bez prepreka zauzeti svaki grad. Utvrđenja, politička odanost lokalnih elita i mogućnost sklapanja novih saveza i dalje su bili važni. Ipak, postalo je jasnije da njegovi protivnici ne mogu lako vratiti stanje koje je postojalo prije 1174. godine.

Godine 1176. sklopljen je sporazum kojim je priznata Saladinova kontrola nad važnim dijelovima Sirije, dok je Alep ostao pod zengidskom vlašću mladog al-Saliha. Takav dogovor nije značio potpuno pomirenje niti nestanak suparništva. Bio je prije svega političko rješenje koje je obustavilo neposredni sukob i priznalo novu ravnotežu snaga.

Saladin je time ostvario važan cilj: učvrstio je vlast nad Damaskom i velikim dijelom centralne Sirije, a da još nije morao osvojiti Alep.

5. Atentati i sukob s nizarskim ismailijama

Tokom ovog perioda Saladin se suočio i s prijetnjom nizarskih ismailija, zajednice koja je imala vlastite političke i vojne strukture te je u nekim područjima koristila atentate protiv protivnika.

Izvori bilježe pokušaje atentata na Saladina 1175. i 1176. godine. Pojedini detalji o tim događajima razlikuju se među pripovjedačima, pa ih ne treba pretvarati u potpuno sigurnu i jedinstvenu priču. Ipak, sama činjenica da je Saladin bio meta takvih napada pokazuje koliko je političko okruženje bilo opasno.

Nizarske zajednice nisu bile jedinstven produžetak jedne vanjske sile, niti je njihova politika u svim okolnostima bila ista. Njihovi odnosi s okolnim vladarima zavisili su od lokalnih sukoba, sigurnosti njihovih uporišta i procjene prijetnji. Saladin je, sa svoje strane, nastojao ukloniti ili ograničiti grupe koje su mogle ugroziti njegovu vlast.

Godine 1176. poveo je pohod protiv njihovog uporišta Masyafa. Došlo je do pregovora i dogovora, a ne do potpunog uništenja nizarske političke prisutnosti u Siriji.

Ovaj događaj dodatno potvrđuje da se Saladinova politika ne može opisati kao jednostavan rat svih muslimana protiv svih nemuslimana. Sukobi su se vodili i između muslimanskih političkih i vjerskih zajednica, a pregovori su se mogli voditi i s protivnicima koje je vladar smatrao opasnim.

6. Montgisard 1177: Saladinov ozbiljan poraz

Dok je Saladin učvršćivao vlast u Siriji, Kraljevstvo Jerusalema ostalo je značajna vojna sila. Na njegovom čelu bio je kralj Baldwin IV, koji je bolovao od lepre, ali je i dalje učestvovao u donošenju vojnih odluka. Njegova bolest predstavljala je dugoročan problem za stabilnost kraljevstva, ali nije značila da je država odmah izgubila sposobnost djelovanja.

U novembru 1177. Saladin je poveo vojsku u pohod na teritoriju Kraljevstva Jerusalema. Njegove snage prodrle su duboko u neprijateljsko područje, ali nisu uspjele spriječiti okupljanje protivničke vojske. Baldwin IV i njegovi saveznici napali su Saladina kod Montgisarda, 25. novembra 1177. godine.

Krstaška vojska odnijela je pobjedu, a Saladinove snage pretrpjele su težak poraz. Brojevi o veličini vojsci i gubicima u srednjovjekovnim izvorima nisu dovoljno pouzdani da bi ih trebalo nekritički preuzimati. Ipak, ishod bitke nije sporan: Saladinova kampanja završila se neuspjehom, a kraljevstvo je pokazalo da i dalje može nanijeti ozbiljan udarac njegovoj vojsci.

Montgisard je važan i zato što sprečava pojednostavljenu sliku Saladina kao vojskovođe koji je samo pobjeđivao. Njegov kasniji uspjeh kod Hatina ne znači da je prije toga bio nepobjediv. Kao i drugi srednjovjekovni vladari, i on je griješio u procjeni protivnika, rizikovao u pohodima i trpio poraze.

Bitka je također pokazala da političko objedinjavanje Sirije nije samo po sebi garantovalo vojnu nadmoć nad krstaškim državama. Saladin je morao nastaviti reorganizaciju svojih snaga i pažljivije birati trenutak za odlučujući sukob.

7. Preokret 1179. godine: Marj Ayyun i tvrđava Jakovljevi gaz

Nakon Montgisarda sukobi su se nastavili. Godine 1179. Saladin je porazio krstaške snage kod Marj Ayyuna, a u augustu iste godine zauzeo i uništio tvrđavu kod Jakovljevog gaza, poznatu u latinskim izvorima kao Chastellet.

Tvrđava je bila važna zbog položaja na prelazu preko Jordana i mogućnosti kontrole kretanja između Galileje i područja sjeverno od rijeke. Njena izgradnja pokazivala je da su krstaški vladari

nastojali učvrstiti granice i ograničiti kretanje protivničkih snaga. Za Saladina je, međutim, takva utvrda predstavljala prijetnju komunikacijama i vojnom kretanju.

Napad na tvrđavu bio je više od simbolične pobjede. Njeno uništenje uklonilo je jedno od uporišta koje je moglo olakšati krstaške vojne operacije. Ipak, nije dovelo do pada Kraljevstva Jerusalema, niti je Saladin nakon toga mogao neometano osvojiti čitavu regiju.

Sukobi su ostali niz pohoda, opsada, prepada i lokalnih sporazuma. Ni jedna strana nije uvijek mogla nametnuti svoje ciljeve, a vojna prednost u jednoj godini nije nužno značila trajnu prevlast.

Saladin je iz ovih sukoba učio kako da koristi mobilnost vojske, pritisak na komunikacije i osvajanje strateških položaja. Istovremeno je morao sačuvati dovoljno snaga za borbu protiv drugih muslimanskih vladara, jer pitanje ujedinjenja Sirije još nije bilo riješeno.

8. Alep 1183: ključni grad prelazi pod Saladinovu vlast

Alep je ostao najvažnije zengidsko uporište u Siriji. Smrt al-Saliha Ismaila u decembru 1181. godine otvorila je novo pitanje nasljedstva i dala Saladinu priliku da obnovi pritisak na grad.

Saladin je 1183. godine krenuo na Alep. Opsada je počela u maju, a grad je bio pod pritiskom i zbog unutrašnjih finansijskih i političkih problema. Zengidski vladar Imad al-Din Zengi II našao se u teškom položaju: pomoć drugih vladara nije bila sigurna, a nastavak rata mogao je dovesti do gubitka grada i dodatnog slabljenja dinastije.

Umjesto da se sukob završi potpunim uništenjem branilaca, došlo je do pregovora. Saladin je ponudio teritorijalnu naknadu, uključujući Sinjar i druga područja, a zengidski vladar pristao je na razmjenu. Saladin je 11. juna 1183. preuzeo Alep.

Ovaj događaj predstavljao je jedan od najvažnijih trenutaka njegovog uspona. Alep i Damask sada su bili pod istom vlašću, a Saladin je kontrolisao veći dio Sirije, uz Egipat kao svoju glavnu bazu. Time je uklonjena najvažnija zengidska prepreka njegovoj dominaciji u Siriji.

Ipak, način na koji je grad prešao pod njegovu vlast važan je za razumijevanje politike tog doba. Saladin nije samo pobijedio vojskom nego je iskoristio pregovore, ponudio teritorijalnu razmjenu i prihvatio rješenje koje je suparniku omogućilo da sačuva dio posjeda. U srednjovjekovnoj politici takav dogovor nije bio izuzetak: teritorije su mogle biti predmet sporazuma, razmjene i dinastičkih nagodbi.

Za Saladinove pristalice preuzimanje Alepa moglo se predstavljati kao korak prema jedinstvu muslimanske Sirije. Za njegove protivnike to je značilo kraj nezavisnosti važnog zengidskog centra. Oba pogleda odražavaju stvarne političke posljedice događaja.

9. Mosul i posljednja velika prepreka, 1185–1186.

Nakon preuzimanja Alepa, Saladin je usmjerio pažnju prema Mosulu i područjima Gornje Mezopotamije. Mosul je bio važan centar zengidske vlasti i predstavljao je posljednju veliku prepreku njegovoj prevlasti nad sjevernim dijelovima regije.

Vladar Mosula, Izz al-Din Masud, imao je vlastite saveze i nije bio spreman jednostavno prihvatiti Saladinovu nadmoć. Sukob nije bio samo pitanje grada: odnos između Mosula i Saladina određivao je ko će kontrolisati komunikacije, vojne resurse i politički utjecaj na prostoru između Sirije i Mezopotamije.

Saladinov pritisak i vojni pohodi doveli su do pregovora. U martu 1186. postignut je sporazum kojim je mosulski vladar priznao Saladinovu vrhovnu vlast u određenom političkom smislu. To ne treba predstavljati kao potpuno ukidanje lokalne dinastije ili neposrednu aneksiju svih mosulskih posjeda. Mosul je zadržao vlastitu upravu, ali je njegov vladar prihvatio odnos podređenosti i ograničenja samostalne politike.

Taj sporazum imao je strateški značaj. Saladin više nije morao računati na jednako snažan zengidski otpor sa sjevera dok je planirao operacije protiv Kraljevstva Jerusalema. Njegova vlast obuhvatala je Egipat, Damask, Alep i druge ključne oblasti, a Mosul je priznao njegovu nadmoć.

Međutim, ni tada nije nastala moderna centralizovana država s jedinstvenom administracijom i potpunom kontrolom svakog lokalnog vladara. Saladinov politički prostor bio je mreža teritorija, gradova, vazalnih odnosa i dogovora. Njegova snaga zavisila je od sposobnosti da održi tu mrežu i da spriječi protivnike da je razbiju.

10. Rat i primirja s Kraljevstvom Jerusalema

Saladinovo širenje vlasti odvijalo se paralelno s ratom protiv krstaških država. Ipak, ni nakon 1183. godine nije svaki sukob prerastao u odlučujuću bitku. Obje strane su, u zavisnosti od okolnosti, koristile pregovore, primirja i lokalne sporazume.

Kraljevstvo Jerusalema imalo je ozbiljne unutrašnje probleme. Kralj Baldwin IV bio je teško bolestan, a pitanje nasljedstva i utjecaja različitih plemićkih grupa postajalo je sve važnije. Istovremeno, utvrđeni gradovi i zamkovi omogućavali su kraljevstvu da se odbrani i kada je protivnik raspolagao većim ukupnim resursima.

Saladin je 1182. i 1183. godine izvodio pohode na teritoriju kraljevstva, uključujući napade u Galileji i područjima istočno od Jordana. U tim operacijama nastojao je nanijeti štetu neprijateljskoj privredi, testirati spremnost vojske i prisiliti protivnika da troši snage na odbranu.

Posebno problematičan protivnik bio je Rejnald od Šatijona, gospodar Keraka i Šobaka. Njegovi napadi na karavane i pomorska ekspedicija na Crvenom moru ugrožavali su trgovačke i hodočasničke puteve prema Hidžazu. Napadi na muslimanske karavane nisu bili samo vojna provokacija nego i udar na trgovinu i sigurnost putnika. Saladin je takve akcije smatrao ozbiljnom prijetnjom.

Saladin je 1183. i ponovo 1184. godine opsjedao Kerak, Rejnaldovo uporište, ali ga nije zauzeo. U oba slučaja protivnička odbrana i dolazak ili približavanje pomoći prisilili su ga da odustane. Ovi neuspjesi pokazuju da čak ni nakon širenja vlasti nije mogao bez poteškoća osvojiti dobro utvrđene položaje.

Godine 1185. sklopljeno je primirje s Kraljevstvom Jerusalema. Primirje nije značilo da je neprijateljstvo nestalo. Bilo je to praktično rješenje koje je objema stranama davalo vrijeme za konsolidaciju, upravljanje resursima i rješavanje unutrašnjih problema.

Takvi sporazumi podsjećaju da krstaški ratovi nisu bili neprekidan niz bitaka u kojima su dvije strane uvijek djelovale kao potpuno jedinstveni blokovi. Diplomatski odnosi, trgovina, primirja i lokalni dogovori bili su sastavni dio njihove historije.

11. Šta je Saladin stvarno ujedinio?

Do 1186. godine Saladin je ostvario ono što je bilo nezamislivo neposredno nakon Nur al-Dinove smrti: pod svojom vlašću objedinio je Egipat i glavne centre Sirije, uključujući Damask i Alep, dok je vladar Mosula priznao njegovu vrhovnu vlast. Ipak, potrebno je precizno odrediti šta to jedinstvo znači.

Prvo, Saladin nije stvorio jedinstvenu državu u modernom smislu. Njegove teritorije imale su različite administrativne tradicije, lokalne elite i političke interese. Pojedini vladari zadržali su vlast, a sporazumi su bili važni za održavanje ravnoteže.

Drugo, nije svaki muslimanski vladar postao njegov poslušni saveznik. U regiji su i dalje postojale dinastičke ambicije, lokalna rivalstva i različite procjene odnosa prema krstaškim državama.

Treće, Saladinova politika nije se svodila na rat protiv krstaša. Godinama je morao ratovati protiv muslimanskih suparnika, pregovarati s njima i uklanjati političke prepreke vlastitom širenju. Tek kada je ojačao položaj u Siriji i osigurao odnose s Mosulom, mogao je mnogo više resursa usmjeriti prema Kraljevstvu Jerusalema.

Četvrto, vjerska dimenzija njegove politike bila je stvarna i politički važna, ali se ne smije koristiti kao jedino objašnjenje. Saladin je svoje djelovanje predstavljao kao odbranu muslimana i borbu protiv krstaške vlasti, dok su konkretne odluke zavisile i od teritorije, prihoda, vojnih puteva, nasljedstva i sigurnosti njegove dinastije.

Do 1186. godine stvoreni su važni preduslovi za veliki sukob. Saladin je imao širu teritorijalnu osnovu i više resursa nego 1174. godine. Kraljevstvo Jerusalema, s druge strane, i dalje je raspolagalo utvrđenim gradovima, vojskom i iskustvom u odbrani, ali su njegovi unutrašnji politički sukobi i pitanje nasljedstva postajali sve ozbiljniji.

Bitka kod Hatina 1187. godine još nije bila neizbježna. Ona će zavisiti i od odluka donesenih u Jerusalemu, od postupaka pojedinih vojnih zapovjednika, od prekida primirja i od konkretnih okolnosti koje će dovesti do okupljanja dvije vojske. Saladinovo političko objedinjavanje stvorilo je mogućnost za odlučujuću kampanju; samo po sebi nije unaprijed određivalo njen ishod.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za smrt Nur al-Dina, sukobe zengidskih nasljednika i Saladinovo širenje vlasti.
- Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades* — za političke prilike u Damasku i odnose između muslimanskih vladara i krstaških država.
- Vilim iz Tira, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* — za ratove i diplomatske odnose Kraljevstva Jerusalema sa Saladinom.
- Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin* — za Saladinovu karijeru i kasniju tradiciju o njegovom djelovanju; uz napomenu da je autor bio njegov blizak saradnik i da njegov prikaz nije neutralan zapisivački izvještaj.

Savremena historiografija

- Michael A. Köhler, *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East* — za diplomatiju, saveze i sporazume između muslimanskih i krstaških vladara.
 - Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
 - Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
 - Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
 - Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
 - Nicholas Morton, *The Crusader States and Their Neighbours: A Military History, 1099–1187*.
-

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

20. KRALJEVSTVO JERUSALEMA UOČI HATINA

Baldwin IV, borba za nasljedstvo i slom političkog jedinstva (1174–1187)

1. Kraljevstvo koje još nije bilo poraženo

Dok je Saladin nakon 1174. godine postepeno širio svoju vlast nad Egiptom i Sirijom, Kraljevstvo Jerusalema i dalje je raspolagalo značajnim vojnim, ekonomskim i političkim resursima. Njegov položaj bio je složen, ali nije opravdano opisivati ga kao državu koja je već bila osuđena na propast.

Kraljevstvo je imalo utvrđene gradove, zamkove, luke i mrežu vazalnih odnosa. Njegova odbrana oslanjala se na kraljevsku vojsku, velikaške pratnje, vitezove templare i ivanovce, kao i na pomoć iz drugih krstaških država. Pomorska povezanost s italijanskim gradovima omogućavala je trgovinu, dopremanje ljudi i materijala te održavanje veza sa Zapadom.

Ipak, kraljevstvo je imalo i ozbiljne slabosti. Njegova teritorija bila je izložena napadima iz različitih pravaca, a vojna odbrana zavisila je od sposobnosti vladara da okupi velikaše i njihove ljude u pravom trenutku. Gubitak jedne veće bitke mogao je imati nesrazmjerno velike posljedice ako bi istovremeno bili zarobljeni kralj, najvažniji vojni zapovjednici i veliki broj vitezova.

Politički problem postajao je sve ozbiljniji zbog bolesti kralja Baldwina IV i neizvjesnosti oko nasljedstva. Dok je Saladin širio svoju vlast, krstaško kraljevstvo moralo je riješiti pitanje ko će ga voditi nakon smrti vladara koji nije imao sina sposobnog da naslijedi prijestolje.

Upravo je pitanje nasljedstva postalo jedna od najvažnijih pozadina događaja koji su prethodili bici kod Hatina.

2. Baldwin IV — kralj koji je vladao uprkos lepri

Baldwin IV postao je kralj Jerusalema 1174. godine, nakon smrti svog oca Amalrika I. Bio je još mlad, a bolovao je od lepre, bolesti koja je s vremenom ograničavala njegove fizičke sposobnosti. Ipak, ostao je politički aktivan i tokom svoje vladavine učestvovao u ključnim odlukama o odbrani kraljevstva.

Njegovu vladavinu ne treba svesti na priču o bolesnom kralju koji nije mogao upravljati državom. Baldwin je pokazivao političku odlučnost, okupljao vojsku i nastojao održati ravnotežu između suparničkih velikaških grupa. Njegova pobjeda nad Saladinom kod Montgisarda 1177. godine pokazuje da kraljevstvo nije bilo bez sposobnih vojnih i političkih vođa.

Međutim, bolest je imala dugoročne posljedice. Kako se njegovo stanje pogoršavalo, postajalo je sve teže održavati lični autoritet koji je bio važan za funkcionisanje kraljevstva. Svaka odluka o regentstvu, nasljedniku ili braku članova kraljevske porodice mogla je promijeniti odnos snaga među velikašima.

Baldwin nije imao sina koji bi ga neposredno naslijedio. Njegova sestra Sibylla bila je zato ključna za dinastičku budućnost kraljevstva. Njen muž mogao je postati kralj, dok je njen sin Baldwin, rođen iz ranijeg braka, mogao predstavljati alternativu u nasljednom pitanju.

Tako je porodična situacija kraljevske kuće postala pitanje državne sigurnosti. Velikaši nisu raspravljali samo o tome ko je najbolji vojskovođa nego i o tome ko ima pravo na krunu i ko će kontrolisati kraljevsku vlast kada Baldwin IV više ne bude mogao vladati.

3. Raymond III od Tripolija i Guy de Lusignan — dva politička pravca

Među najutjecajnijim ljudima u kraljevstvu bili su Raymond III od Tripolija i Guy de Lusignan. Njihovi politički odnosi često se prikazuju kao sukob starog, lokalno ukorijenjenog plemstva i novih doseljenika sa Zapada. Takva podjela može pomoći u razumijevanju situacije, ali ne treba je prihvatiti kao potpuno preciznu sliku svih njihovih postupaka i motiva.

Raymond III bio je iskusan velikaš s dugim vezama u regiji. U ranijem periodu imao je važnu ulogu u regentstvu, a njegov politički pristup često je uključivao pregovore i privremena primirja sa Saladinom. To nije nužno značilo da je želio napustiti krstaški cilj ili trajno postati Saladinov saveznik. Njegova politika mogla je biti usmjerena na očuvanje vlastitog grofovstva, zaštitu stanovništva i izbjegavanje rata u trenutku kada kraljevstvo nije bilo dovoljno snažno.

Guy de Lusignan došao je iz zapadne Evrope i oženio Sibyllu 1180. godine. Njegov položaj u kraljevskoj porodici dao mu je mogućnost da postane jedan od glavnih kandidata za buduću vlast. Međutim, brak s nasljednicom nije automatski značio da je uživao podršku svih velikaša.

Sukob između Raymonda i Guyja nije se svodio na jednostavnu razliku između pristalica mira i pristalica rata. Obojica su djelovala u političkom okruženju u kojem su se preplitali vojni interesi, lična rivalstva, pravo na vlast i procjene prijetnje koju je predstavljao Saladin.

Dodatnu složenost stvarala je činjenica da srednjovjekovni velikaši nisu nužno imali jedinstvenu strategiju za čitavo kraljevstvo. Grof je mogao podržavati vojni pohod kada je odgovarao njegovim interesima, a pregovarati s protivnikom kada je smatrao da je to potrebno. Primirje zato samo po sebi nije dokaz izdaje, kao što ni zagovaranje rata samo po sebi nije dokaz da je neko bio sposoban za pobjedu.

4. Brak Sibylle i Guyja — dinastija kao izvor sukoba

Sibylla je bila sestra Baldwina IV i jedna od najvažnijih osoba u pitanju nasljedstva. Njen brak s Guyjem de Lusignanom 1180. godine imao je neposredne političke posljedice. Guy je postao član kraljevske porodice, a njegov položaj ojačao je među velikašima koji su podržavali njegovu kandidaturu za budućeg vladara.

Baldwin IV nije uvijek bio zadovoljan Guyjevim političkim i vojnim djelovanjem. Tokom narednih godina odnosi između kralja i njegovog zeta postali su napeti. Guy je 1182. dobio položaj regenta, ali je Baldwin kasnije povukao povjerenje u njega i ponovo se oslonio na Raymonda od Tripolija.

Ove promjene pokazuju da kraljevstvo nije imalo stabilan dogovor o tome ko treba voditi vojsku i upravljati državom u slučaju kraljeve nesposobnosti ili smrti. Regentstvo je postalo predmet političkog nadmetanja.

Guyjevi protivnici smatrali su da njegovo ponašanje ne ulijeva dovoljno povjerenja za upravljanje kraljevstvom u ratu sa Saladinom. Njegove pristalice, s druge strane, mogle su se pozivati na njegov brak sa Sibyllom i njena prava na nasljedstvo. U pozadini spora nalazila se i borba za utjecaj nad kraljevskom kućom.

Važno je izbjeći pojednostavljenu tvrdnju da je Guy bio potpuno nesposoban, a Raymond uvijek razborit. Naši izvori nisu neutralni: Vilim iz Tira, jedan od najvažnijih hroničara ovog perioda, bio je blizak određenim velikaškim krugovima i njegove ocjene političkih ličnosti treba čitati kritički. Kasniji pisci dodatno su oblikovali sliku o krivcima za poraz 1187. godine.

5. Rejnald od Šatijona — vlastiti interesi i opasna politika

Rejnald od Šatijona bio je jedan od najkontroverznijih velikaša krstaških država. Držao je strateški važne tvrđave Kerak i Šobak, koje su nadzirale puteve između Sirije, Egipta i Arabije. Njegov položaj omogućavao mu je da ugrožava karavane i trgovačke veze, ali je istovremeno izazivao snažne reakcije muslimanskih vladara.

Rejnald je i ranije napadao karavane i kršio primirja. Njegova pomorska ekspedicija na Crvenom moru 1182. godine posebno je uznemirila Saladina jer je ugrozila područja koja su imala vjerski, trgovački i strateški značaj. Muslimanski izvori takve postupke predstavljaju kao ozbiljne provokacije, a i latinski izvori bilježe njegovu sklonost samostalnim vojnim akcijama.

Njegovi postupci nisu uvijek bili u skladu s interesima cijelog Kraljevstva Jerusalema. Napad koji je donosio plijen ili lokalnu prednost jednom velikašu mogao je ugroziti primirje od kojeg su zavisili trgovina, sigurnost putnika i odbrana drugih dijelova kraljevstva.

Ipak, Rejnalda ne treba posmatrati samo kao neodgovornog pojedinca iz kasnije moralizatorske priče. Njegove akcije imale su i stratešku dimenziju: kontrola karavanskih puteva i ugrožavanje veza između Egipta i Sirije mogli su oslabiti Saladina. Pitanje je bilo da li je korist od takve strategije bila veća od rizika da se izazove širi rat u trenutku kada kraljevstvo nije bilo politički jedinstveno.

Do 1186–1187. godine upravo će Rejnaldovi postupci ponovo postati neposredan izvor krize.

6. Smrt Baldwina IV i kruna za dječaka

Baldwin IV umro je u proljeće 1185. godine, nakon duge i teške bolesti. Prijestolje je prešlo na njegovog nećaka Baldwina V, sina Sibylle iz njenog ranijeg braka. Novi kralj bio je dijete, pa je bilo potrebno uspostaviti regentstvo.

Raymond III od Tripolija ostao je jedna od ključnih ličnosti u upravljanju kraljevstvom. Njegov položaj bio je važan jer je mogao pokušati održati primirje sa Saladinom i spriječiti da smrt Baldwina IV odmah dovede do novog rata.

Baldwin V nije dugo vladao. Umro je u ljeto 1186. godine. Njegova smrt ponovo je otvorila pitanje nasljedstva i uklonila osobu oko koje je ranije bio postignut dogovor.

Tada se sukob između različitih političkih grupa pretvorio u otvorenu borbu za krunu. Sibylla je polagala pravo na prijestolje, a njen muž Guy mogao je biti okrunjen zajedno s njom. Raymond i njegovi saveznici nisu prihvatili da se takav prijenos vlasti provede bez poštovanja ranijih dogovora o nasljedstvu.

Sibylla je ipak osigurala krunu, a Guy je postao kralj Jerusalema 1186. godine. Time je prevladala politička grupa koja ga je podržavala, dok su Raymond i dio starog plemstva ostali nezadovoljni novim poretком.

Ovaj događaj često se opisuje kao državni udar. Izraz može dočarati naglost i političke posljedice promjene, ali treba imati na umu da su srednjovjekovna pravila nasljedstva bila složena, a prava su se zasnivala na dinastiji, običaju, podršci velikaša i prihvatanju od strane relevantnih političkih aktera. Nije postojala moderna ustavna procedura koja bi spor riješila na način današnje države.

Ipak, politička posljedica bila je jasna: kraljevstvo je dobilo novog kralja u trenutku kada je Saladin raspolagao velikim vojnim i teritorijalnim resursima, a povjerenje među krstaškim velikašima bilo je ozbiljno narušeno.

7. Raymondovo približavanje Saladinu i opasnost od unutrašnjeg sukoba

Raymond III nije odmah prihvatio novi kraljevski par. Povukao se u svoje posjede i nastavio politiku koja je uključivala pregovore sa Saladinom. U takvim okolnostima sklopljen je sporazum koji je Saladinu omogućio da koristi određene puteve i odnose s Raymondovim teritorijama.

Ovaj sporazum kasnije je korišten kao dokaz Raymondove izdaje. Međutim, njegovo političko ponašanje treba posmatrati u kontekstu građanskog sukoba koji je prijetio kraljevstvu. Raymond nije imao samo izbor između bezuslovne podrške Guyju i otvorenog prelaska na Saladinovu

stranu. Mogao je pokušavati sačuvati svoje posjede, spriječiti da ga kraljevska strana vojno slomi i ostaviti otvorenu mogućnost budućeg pomirenja.

Istovremeno, Saladin je imao vlastiti interes da koristi podjele među protivnicima. Ako su se krstaški velikaši sukobljavali, njemu je bilo lakše osigurati prolaz, održavati pritisak na njihove teritorije i ograničiti njihovu sposobnost da okupe jedinstvenu vojsku.

To ne znači da je Saladin mogao kontrolisati svaku odluku svojih protivnika. On je koristio postojeće podjele, ali ih nije nužno sam stvorio. Krstaško kraljevstvo imalo je unutrašnje probleme povezane s nasljedstvom, regentstvom i suparništvom velikaša mnogo prije konačnog sukoba 1187. godine.

Važno je i da Raymondovo približavanje Saladinu nije trajalo kao nepromjenjiv savez. Kada je postalo jasno da prijeti velika vojna kampanja, Raymond je na kraju ponovo sarađivao s kraljevskom vojskom. Njegov odnos sa Saladinom zato treba razumjeti kao promjenjivu političku strategiju, a ne kao jednostavnu i trajnu odanost jednoj strani.

8. Primirje koje je postajalo sve krhkije

Primirje između Saladina i Kraljevstva Jerusalema bila su praktičan način da se smanji rizik od rata u trenutku kada nijedna strana nije mogla uvijek ostvariti sve svoje ciljeve. Ona su omogućavala trgovinu, kretanje putnika i povremenu razmjenu zarobljenika. Ali njihovo održavanje zavisilo je od toga da vladari i lokalni velikaši poštuju dogovorena ograničenja.

Kraljevstvo je bilo posebno osjetljivo na postupke ljudi koji su kontrolisali pogranične tvrđave. Ako bi jedan velikaš napao karavan ili teritoriju protivnika, posljedice nisu ostajale ograničene na njega. Saladin je mogao zahtijevati od kralja da osigura naknadu štete, oslobodi zarobljenike ili kazni odgovorne. Ako kralj nije mogao ili nije htio provesti takve zahtjeve, protivnik je mogao tvrditi da je primirje izgubilo smisao.

Sličan problem postojao je i na muslimanskoj strani: lokalni zapovjednici i regionalni vladari nisu uvijek postupali u skladu s interesima središnje vlasti. Zato se srednjovjekovni sporazumi ne smiju zamišljati kao savremeni međunarodni ugovori s efikasnim mehanizmom sprovođenja. Njihova primjena zavisila je od političke volje, vojne moći i mogućnosti da se prekršaj kazni.

Do kraja 1186. godine Saladin je imao sve više razloga da procijeni da može nametnuti povoljnije uslove. Kontrolisao je Egipat, Damask i Alep, dok je Mosul priznao njegovu vrhovnu vlast. Nasuprot tome, Kraljevstvo Jerusalema imalo je novog kralja, neriješene unutrašnje sporove i neizvjesnu sposobnost da u kratkom roku okupi sve raspoložive snage.

Ali ni tada rat nije bio automatski neizbježan. Za njegov početak bili su potrebni konkretni događaji i odluke.

9. Napad na karavan i posljednja kriza

Krajem 1186. ili početkom 1187. godine Rejnald od Šatijona napao je veliki karavan koji je putovao između Egipta i Sirije. U karavanu su se nalazili putnici i trgovci, a prema pojedinim izvještajima i članovi porodica. Dio ljudi bio je ubijen, a drugi zarobljeni i opljačkani.

Detalji događaja razlikuju se u hronikama, uključujući broj putnika i okolnosti napada. Ipak, napad i njegovo značenje za odnose sa Saladinom jasno se pojavljuju u narativima o neposrednom izbijanju rata.

Saladin je zahtijevao da se oslobode zarobljenici i nadoknadi šteta. Rejnald je odbio zahtjev. Guy de Lusignan našao se u teškom položaju: ako bi prisilio Rejnalda da vrati zarobljenike i nadoknadi štetu, rizikovao bi sukob s jednim od važnih velikaša na čijoj je podršci počivala njegova vlast. Ako bi ga ostavio nekažnjelog, mogao je izgubiti mogućnost održavanja primirja sa Saladinom.

Rejnaldovo odbijanje tako je postalo više od lokalnog spora. Ono je pokazalo ograničenja kraljeve vlasti i slabost političkog jedinstva. Guy je formalno bio kralj, ali nije imao neograničenu kontrolu nad svim velikašima i njihovim posjedima.

Ipak, ne treba zaključiti da je napad na karavan bio jedini uzrok rata. Saladin je već imao vojne i političke razloge da pritisne kraljevstvo, a njegove pripreme i mobilizacija nisu nastale iznenada. Napad je poslužio kao neposredni povod i dodatno opravdanje za eskalaciju, ali širi uzroci uključivali su promijenjeni odnos snaga, dugogodišnje sukobe i Saladinu otvorenu mogućnost da iskoristi slabosti protivnika.

U proljeće 1187. godine pregovori i posredovanje pomogli su da se dio krstaških velikaša ponovo približi kralju. Raymond i Guy uspjeli su obnoviti saradnju, čime je izbjegnuta otvorena unutrašnja sukob u trenutku kada je Saladin pripremao vojnu kampanju. Međutim, pomirenje nije moglo odmah ukloniti nepovjerenje nastalo prethodnih godina.

10. Zašto Hatina nije bila unaprijed određena

Kada se događaji iz 1187. godine posmatraju unazad, lako je sve prethodne odluke tumačiti kao da su nužno vodile do poraza krstaške vojske. Takav pristup zanemaruje neizvjesnost s kojom su se suočavali savremenici.

Baldwin IV je za života pokazao da krstaška vojska može pobijediti Saladina. Utvrđeni gradovi i zamkovi i dalje su predstavljali ozbiljnu prepreku. Pomorska veza sa Zapadom i dalje je donosila resurse. Kraljevstvo nije izgubilo sve svoje vojne sposobnosti, niti je Saladin mogao biti siguran da će svaki njegov pohod završiti uspjehom.

Njegova prednost 1187. godine bila je u tome što je raspolagao većom političkom i teritorijalnom osnovom nego ranije. Egipat je pružao prihode i ljudstvo, Sirija stratešku dubinu, a priznanje njegove nadmoći od strane Mosula smanjivalo je opasnost od velikog zengidskog protivnapada.

Kraljevstvo Jerusalema, s druge strane, imalo je problem nasljedstva i nepovjerenja među velikašima. Promjena vladara, osporavanje prava na krunu, Raymondovo približavanje Saladinovoj strani i Rejnaldovi napadi na karavane učinili su političku situaciju nestabilnijom. Ipak, u proljeće 1187. godine došlo je do pomirenja među ključnim krstaškim vođama, što pokazuje da raspad jedinstva nije bio potpun ni nepopravljiv.

Odluke koje su uslijedile — način okupljanja vojske, izbor pravca kretanja, odnos prema opsjednutim gradovima i procjena Saladinovih namjera — odredit će kako će se politička kriza pretvoriti u vojnu katastrofu.

Zato Hatinsku bitku treba analizirati kao rezultat konkretnih strateških i taktičkih odluka, a ne kao jednostavnu kaznu za političke grijehe ili neizbježan ishod sukoba dviju religija.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Vilim iz Tira, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* — jedan od najvažnijih narativnih izvora za vladavinu Baldwina IV, sukobe oko regentstva i političke odnose među velikašima.
- *Ernoul Chronicle* — kasniji prikaz događaja koji prethode Hatinu; koristan za unutrašnje sukobe, ali ga treba čitati uz svijest o njegovoj perspektivi i političkim simpatijama.
- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za odnose Saladina s krstaškim državama i muslimansku perspektivu sukoba.
- Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin* — za Saladinovu političku i vojnu karijeru, uz kritičko vrednovanje autorove bliskosti s njim.

Savremena historiografija

- Bernard Hamilton, *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*.
- Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
- Peter W. Edbury, radovi o političkoj historiji i izvorima Kraljevstva Jerusalema.
- *Medieval Sourcebook*, Fordham University — izbori iz Vilima iz Tira i hronika o bici kod Hatina.

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

21. HATINSKA BITKA

slom krstaške vojske i Saladinova najveća pobjeda (1187)

1. Vojske kreću prema odlučujućem sukobu

U ljeto 1187. godine sukob između Saladina i Kraljevstva Jerusalema dostigao je prelomnu tačku. Saladin je tokom prethodnih godina ojačao svoju vlast u Egiptu i Siriji, dok je krstaško kraljevstvo bilo oslabljeno političkim sporovima i neizvjesnošću oko nasljedstva. Napad Rejnalda od Šatijona na muslimanski karavan dodatno je pogoršao odnose i poslužio kao neposredan povod za eskalaciju.

Saladin je mobilizirao vojsku sastavljenu od kontingenata iz različitih dijelova svojih posjeda i od saveznika koji su prihvatili njegov poziv. U vojsci su se nalazili konjanici, strijelci i pješaci, a njena snaga nije počivala samo na broju ljudi nego i na sposobnosti da djeluje na širokom prostoru, prekida neprijateljske komunikacije i napada kada su protivničke snage bile u nepovoljnom položaju.

Kralj Guy de Lusignan također je morao okupiti raspoložive snage. U tome je uspio uključiti velike dijelove vojne elite kraljevstva, uključujući templare i ivanovce, kao i velikaše koji su se prethodno politički sukobljavali. Raymond III od Tripolija, koji je imao ozbiljne nesuglasice s kraljem, na kraju se pridružio zajedničkoj odbrani.

U krstaškoj vojsci nalazio se i kraljevski standard s relikvijom za koju se vjerovalo da je dio Istinskog krsta na kojem je Isus razapet. Ta relikvija imala je izuzetan vjerski i simbolički značaj. Njeno prisustvo trebalo je podsjećati vojnike na sveti karakter njihove borbe i predstavljati izvor duhovnog ohrabrenja.

Ipak, vjerski simboli nisu mogli nadomjestiti potrebu za dobrom strategijom, vodom, hranom i disciplinom. Vojska je morala donijeti odluku koja će odrediti hoće li se boriti u povoljnim uslovima ili će dopustiti Saladinovoj vojsci da joj nametne vlastiti ritam.

2. Seforija — sigurna baza koju je kralj napustio

Krstaška vojska okupila se kod Seforije, odnosno Saffurije, u Galileji. Ondje se nalazio važan izvor vode, a položaj je omogućavao relativno sigurnu koncentraciju vojske. Za razliku od otvorenog prostora, gdje je konjica mogla biti izložena napadima i gdje bi nedostatak vode brzo postao ozbiljan problem, Seforija je nudila povoljniju polaznu tačku.

Početkom jula Saladin je napao Tiberijadu, grad na zapadnoj obali Galilejskog jezera. Grad je pripadao grofoviji Tripoli, a Raymondova supruga Eschiva nalazila se u njegovoj tvrđavi kada je počeo napad.

Saladin je znao da će napad na Tiberijadu stvoriti pritisak na krstaško zapovjedništvo. Ako Guy ostane kod Seforije, može sačuvati vojsku i prisiliti Saladina da nastavi opsadu ili se povuče. Ako krene prema Tiberijadi, pokušat će pomoći gradu, ali će se udaljiti od sigurne baze i izložiti vojsku dugom maršu kroz područje u kojem je protivnik mogao kontrolisati izvore vode i stalno uznemiravati kolonu.

Raymond III, koji je dobro poznao lokalne prilike, prema dijelu izvora savjetovao je da se vojska ne udaljava od Seforije. Međutim, o detaljima rasprave i načinu na koji je donesena konačna odluka ne možemo govoriti kao da posjedujemo zapisnik vojnog vijeća. Glavni narativni izvori napisani su iz različitih perspektiva, a kasniji pisci često su pokušavali objasniti poraz pripisujući odgovornost pojedinim zapovjednicima.

Guy je na kraju odlučio da vojska krene prema Tiberijadi. Ta odluka nije bila nerazumna sama po sebi: napadnuti grad pripadao je njegovom kraljevstvu, a odbijanje pomoći moglo je imati ozbiljne političke i vojne posljedice. Problem je bio u tome što je pohod započeo pod uslovima koje je Saladin nastojao nametnuti.

3. Marš 3. jula — put prema žedi i iscrpljenosti

Krstaška vojska napustila je Seforiju 3. jula 1187. godine. Cilj je bio napredovati prema Tiberijadi, ali je put prolazio kroz područje u kojem je kretanje velikog broja ljudi i životinja zahtijevalo pažljivo planiranje snabdijevanja vodom.

Julaska vrućina u Galileji bila je ozbiljan problem. Pješaci, konji, tovarne životinje i vitezovi u oklopima trošili su velike količine vode, a zaustavljanje čitave vojske moglo je usporiti marš i povećati izloženost napadima.

Saladinove snage koristile su pokretljivost konjice i strijelaca da uznemiravaju krstašku kolonu. Umjesto da odmah prihvate frontalni sudar, napadale su njene dijelove, ometale kretanje i otežavale održavanje reda. Takvi napadi nisu nužno imali za cilj uništiti vojsku u jednom udaru.

Njihova svrha mogla je biti da protivnika usporavaju, izazivaju umor i prisiljavaju ga da troši energiju prije glavne bitke.

U takvim okolnostima razlika između vojske koja se kreće organizovano i vojske koja gubi svoj poredak postaje presudna. Jedinice koje se udalje od glavne kolone teže se međusobno podržavaju. Ranjenici i iscrpljeni ljudi usporavaju ostale, dok konji koji izgube snagu više ne mogu nositi oklopljene vitezove u odlučujućem jurišu.

Krstaška vojska nije se mogla jednostavno okrenuti i vratiti bez rizika. Saladinovi napadi pratili su njeno kretanje, a povlačenje bi moglo dodatno povećati gubitke. Istovremeno, nastavak marša značio je da će se približavati području u kojem je voda bila teže dostupna.

Upravo se tu pokazala važnost logistike. U srednjovjekovnom ratovanju ishod nije zavisio samo od hrabrosti i broja vitezova. Vojska koja nije mogla piti, napojiti konje i održati formaciju mogla je izgubiti borbenu sposobnost i prije nego što bi protivnik započeo glavni napad.

4. Noć kod Hatina

Pred kraj 3. jula krstaška vojska bila je iscrpljena, a voda je postala jedan od njenih najvećih problema. Umjesto da stigne do sigurnog izvora vode i ostvari planirani cilj, našla se u nepovoljnom položaju na području Hatina.

U pojedinim hronikama opisuje se kako su Saladinovi ljudi skupljali suho rastinje i palili vatru, stvarajući dim i dodatno otežavajući položaj protivnika. Ovaj detalj često se navodi kao primjer planskog psihološkog i taktičkog pritiska. Ipak, tačan obim i učinak paljenja rastinja teško je rekonstruisati do pojedinosti, pa ga ne treba prikazivati kao jedini uzrok krstaškog poraza.

Mnogo je sigurnije zaključiti da su krstaši proveli noć u veoma teškim uslovima, bez dovoljne količine vode i pod prijetnjom protivničkih napada. Umor je smanjivao sposobnost vojnika da reaguju, dok su konji bili iscrpljeni upravo onda kada je krstaška vojska najviše zavisila od njihove pokretljivosti.

Saladin je, s druge strane, imao inicijativu. Njegova vojska mogla je održavati pritisak, posmatrati protivnika i pripremati se za jutarnji napad. To ne znači da su svi njegovi vojnici bili pošteđeni žeđi i napora, nego da je operativni položaj njegove vojske bio povoljniji.

Krstaško zapovjedništvo suočilo se s teškim izborom: pokušati nastaviti marš, tražiti vodu ili prihvatiti bitku pod nepovoljnim okolnostima. U svakom slučaju, vojska je već izgubila dio prednosti koju bi imala da je ostala kod Seforije.

5. Jutro 4. jula — posljednji pokušaj proboja

Ujutro 4. jula 1187. godine krstaška vojska pokušala je nastaviti kretanje prema području Hatina i pronaći način da se izvuče iz nepovoljnog položaja. Saladinove snage nastavile su napade, koristeći konjicu i strijelce kako bi otežale kretanje i spriječile krstaše da uspostave stabilan borbeni raspored.

Vitezovi su i dalje predstavljali ozbiljnu udarnu snagu. Organizovan juriš oklopljene konjice mogao je probiti protivničku liniju, ali samo ako bi konji bili dovoljno snažni, jedinice koordinisane, a prostor pogodan za napad. U Hatinu su žeđ, umor, neravan teren i stalni pritisak protivnika ozbiljno ograničili tu mogućnost.

Krstaški pješaci imali su važnu ulogu u zaštiti vitezova i održavanju formacije. Međutim, kada se vojska razdvojila ili kada su se pojedini dijelovi počeli povlačiti prema uzvišenjima, sposobnost međusobne podrške postajala je sve slabija.

Borba se vodila oko uzvišenja poznatih kao Rogovi Hatina, dva istaknuta vrha na području iznad Galilejskog jezera. Teren je ograničavao kretanje i otežavao organizaciju jedinstvenog juriša. Krstaška vojska nije mogla iskoristiti svoju konjicu na način na koji bi to bilo moguće na otvorenoj ravnici uz dovoljno prostora i odmorne konje.

Saladinove snage postepeno su potiskivale protivnika i razbijale njegovu organizaciju. Pojedini dijelovi krstaške vojske pokušavali su se probiti, dok su drugi nastojali zadržati položaj. Kada se borbeni poredak raspao, brojčana snaga više nije mogla biti pretvorena u koordinisanu vojnu akciju.

Poraz nije nastao u jednom trenutku. Bio je rezultat procesa koji je počeo odlukom o napuštanju Seforije, nastavio se iscrpljujućim maršem i završio gubitkom sposobnosti da se izvede organizovan otpor.

6. Pad Istinskog krsta i raspad krstaške vojske

Jedan od najvažnijih simbola krstaške vojske bio je Istinski krst, koji je u bitku nosio jerusalemski biskup. U srednjovjekovnoj kršćanskoj tradiciji relikvija je imala ogroman vjerski značaj i njeno prisustvo predstavljalo je znak Božije zaštite i legitimnosti borbe.

Tokom sloma krstaške vojske relikvija je izgubljena i pala u muslimanske ruke. Izvori je opisuju kao zarobljenu ili preuzetu nakon poraza. Njen gubitak imao je snažan simbolički učinak: krstaši su izgubili ne samo kralja i vojsku nego i jedan od najsvetijih predmeta svog kraljevstva.

To, naravno, ne znači da su vojnici vjerovali da je poraz jednostavno dokaz da je njihova vjera pogrešna. Srednjovjekovni hrišćanski pisci često su katastrofe objašnjavali grijehom, Božijom kaznom, unutrašnjim razdorom ili nedostacima vođa. Muslimanski pisci pobjedu su mogli prikazivati kao Božiju pomoć i potvrdu pravednosti borbe. Takva tumačenja pripadaju vjerskom razumijevanju događaja i treba ih razlikovati od vojne rekonstrukcije.

Krstaška vojska izgubila je sposobnost da organizovano štiti kralja, velikaše i pješadiju. Mnogi vojnici su ubijeni, drugi zarobljeni, a dio se pokušao probiti iz okruženja. Tačan broj poginulih i zarobljenih nije pouzdano poznat. Srednjovjekovne hronike često koriste velike brojke kako bi naglasile veličinu pobjede ili poraza, pa ih nije opravdano nekritički prihvatiti.

Sigurno je, međutim, da je poraz bio razoran za vojnu strukturu Kraljevstva Jerusalema. U jednoj bitci izgubljen je veliki dio njegove sposobne terenske vojske, uključujući mnoge vitezove, vojne zapovjednike i članove vojnih redova.

7. Zarobljavanje kralja Guyja i velikaša

Kralj Guy de Lusignan zarobljen je nakon poraza. Njegovo zarobljavanje imalo je izuzetnu političku važnost: kraljevstvo je izgubilo vladara upravo u trenutku kada je bilo potrebno brzo organizovati odbranu gradova i utvrđenja.

Među zarobljenima bio je i Rejnald od Šatijona. On je za Saladina imao poseban značaj zbog ranijih napada na karavane i kršenja primirja. Prema izvještaju Baha al-Dina ibn Šadada, koji je bio blizak Saladinovom dvoru, Saladin je lično ubio Rejnalda nakon što je zarobljen.

Kasniji prikazi često dodaju dramatične pojedinosti o razgovoru između Saladina, Guyja i Rejnalda, uključujući priču o tome da je Saladin dao piće Guyju, ali nije dopustio da ga Rejnald pije. Takve epizode treba tretirati oprezno: mogu potjecati iz historijske tradicije koja želi naglasiti Rejnaldovu krivicu i Saladinovu ličnu odluku, ali detalje dijaloga ne možemo provjeriti kao doslovan zapis.

Rejnaldovo pogubljenje imalo je političku i simboličku dimenziju. Saladin ga je smatrao odgovornim za kršenje primirja i napade na muslimanske putnike. Ipak, ne treba zaključiti da je pogubljenje svakog protivničkog velikaša bilo uobičajena posljedica zarobljavanja. Sudbina zarobljenika zavisila je od njihovog položaja, mogućnosti otkupa, političke koristi i odluke pobjednika.

Guy je ostao živ i bio je zadržan u zarobljeništvu. Njegov život mogao je poslužiti kao sredstvo političkog pritiska i pregovora. Saladin je razlikovao kralja, čije je postojanje moglo biti korisno u daljnjim pregovorima, od Rejnalda, kojeg je smatrao odgovornim za djela koja nije namjeravao oprostiti.

8. Sudbina templara i ivanovaca

Posebno teško stradali su zarobljeni pripadnici templarskog i ivanovskog reda. Ovi redovi nisu bili samo vjerske zajednice nego i profesionalne vojne organizacije koje su imale važnu ulogu u odbrani krstaških država. Njihovi članovi bili su obučeni borci, često na čelu juriša i odbrane utvrđenja.

Prema muslimanskim izvorima, Saladin je nakon bitke naredio pogubljenje grupe zarobljenih templara i ivanovaca. Brojevi u pojedinim izvještajima variraju, a hronike pobjedničke strane mogu naglašavati događaj kao izraz odlučnosti u borbi protiv vojnih redova. Ipak, pogubljenje značajnog broja zarobljenih pripadnika tih redova historijski je potvrđeno.

Ovaj postupak treba opisati precizno, bez generalizacije da su svi zarobljeni krstaši pogubljeni. Među zarobljenicima su bili kralj, velikaši, vitezovi, pješaci i drugi ljudi različitog statusa. Njihova sudbina nije bila jednaka. Neki su mogli biti otkupljeni, drugi prodani ili odvedeni u ropstvo, a određene grupe su pogubljene.

Srednjovjekovno ratovanje često je razlikovalo zarobljenike prema njihovoj društvenoj i vojnoj vrijednosti. Za plemića se mogao tražiti visok otkup, dok je obični vojnik imao znatno manje mogućnosti da bude oslobođen. Vojni redovi predstavljali su poseban slučaj jer su njihovi članovi bili profesionalni i ideološki posvećeni borci protiv muslimanskih snaga.

To ne opravdava pogubljenja, ali pomaže objasniti politički i vojni kontekst u kojem su donesene takve odluke.

9. Šta je Saladin dobio pobjedom?

Hatinska bitka nije bila samo pobjeda na bojnom polju. Ona je uništila ili teško oslabila glavninu terenske vojske Kraljevstva Jerusalema i otvorila put za osvajanje gradova i utvrđenja koja su dotad štitila unutrašnjost kraljevstva.

Saladin je nakon bitke mogao koristiti zarobljenog kralja, poražene velikaše i oslabljene vojne redove kao sredstvo pritiska. Gradovi koji su se ranije mogli oslanjati na pomoć kraljevske vojske sada su morali odlučiti hoće li pružiti otpor ili pregovarati o predaji.

Pobjeda je također učvrstila njegov ugled među muslimanskim vladarima i stanovništvom. Njegovo ranije političko objedinjavanje Egipta i Sirije sada je dobilo neposredan vojni rezultat. Umjesto da se istovremeno bori protiv više snažnih suparnika, mogao je usmjeriti velike resurse prema krstaškim posjedima.

Ipak, Hatinska pobjeda nije automatski značila da će Saladin osvojiti svaki grad ili da će krstaške države nestati. Utvrđeni gradovi mogli su se braniti i bez velike terenske vojske, a pojedini zapovjednici još su raspolagali ljudstvom, zalihama i pomorskim vezama. Tira, na primjer, neće odmah osvojiti, a otpor će kasnije omogućiti dolazak nove krstaške ekspedicije sa Zapada.

Zato je Hatinsku bitku najbolje razumjeti kao prelomni trenutak koji je dramatično promijenio odnos snaga, ali nije sam po sebi završio čitavu historiju krstaških država.

10. Zašto je krstaška vojska izgubila?

Poraz kod Hatina ne može se objasniti samo žeđu, brojem vojnika ili nesposobnošću jednog zapovjednika. Njegovi uzroci bili su povezani.

Prvo, krstaško zapovjedništvo odlučilo je napustiti povoljniji položaj kod Seforije i krenuti prema Tiberijadi. Odluka je donesena pod pritiskom napada na grad i političke potrebe da kralj pokaže da može zaštititi svoje podanike.

Drugo, Saladin je iskoristio pokretljivost svoje vojske i mogućnost da protivnika uznemirava tokom marša. Umjesto da se bori pod uslovima koje bi odabrao Guy, nametnuo je situaciju u kojoj su krstaši morali napredovati bez sigurnog snabdijevanja.

Treće, žeđ, vrućina i iscrpljenost smanjili su sposobnost krstaške vojske da izvede koordinisani napad. Oklopljena konjica mogla je biti izuzetno efikasna, ali samo ako je imala prostor, odmor i dovoljno snažne konje.

Četvrto, unutrašnje političke podjele otežavale su donošenje odluka i održavanje povjerenja među zapovjednicima. Pomirenje između Guyja i Raymonda nije moglo preko noći ukloniti sve ranije nesuglasice, iako nije tačno da su svi krstaški velikaši tokom bitke djelovali kao izdajnici.

Peto, Saladin je imao širu stratešku osnovu nego u ranijim godinama. Kontrola nad Egiptom i velikim dijelom Sirije omogućavala mu je okupljanje resursa i koordinaciju vojnih operacija na većem prostoru.

Historičari se razlikuju u procjeni težine svakog od ovih faktora. Neki naglašavaju Saladinovu sposobnost da odabere teren i nametne protivniku nepovoljan marš, dok drugi više pažnje posvećuju krstaškim odlukama, logistici ili odnosu snaga. Najuvjerljivije objašnjenje povezuje ove elemente, umjesto da traži jedan jedini uzrok.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin* — važan izvor za Saladinove pohode i postupanje prema zarobljenicima; autor je bio blizak Saladinovom dvoru.
- Imad al-Din al-Isfahani, tekstovi o Saladinovim pohodima — za muslimansku dvorsku perspektivu i prikaz pobjede.
- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za širi politički i vojni kontekst.
- *De Expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum* — latinski narativ o porazu i događajima koji su uslijedili.
- *Ernoul Chronicle* — važan, ali kasniji prikaz krstaške perspektive i događaja na putu prema Hatinu.

Savremena historiografija

- Nicholas Morton, *The Crusader States and Their Neighbours: A Military History, 1099–1187*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
- Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
- Michael Ehrlich, "The Battle of Hattin: A Chronicle of a Defeat Foretold?", u *Journal of Medieval Military History*.
- Rafael Y. Lewis, Rona S. Avissar Lewis i Meir Finkel, studija o utjecaju historijskog pejzaža i terena na kretanje vojske kod Hatina.

2. DRUGI KRSTAŠKI RAT (1147-1149)

Neuspjeli istočni pohod nakon pada Edese 1144.

HISTORIJSKE NAPOMENE

Pad Edese 1144. bio je važan povod. Opsada Damaska završila je povlačenjem, bez osvajanja grada.

Kartografska rekonstrukcija; položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

22. NAKON HATINA

Saladinovo osvajanje gradova i spasavanje Tira (1187)

1. Pobjeda koja je otvorila vrata Palestine

Nakon pobjede kod Hatina 4. jula 1187. godine Saladin se našao u izuzetno povoljnom vojnom položaju. Kraljevska vojska Kraljevstva Jerusalema bila je uništena kao organizovana terenska sila, kralj Guy de Lusignan bio je zarobljen, a među zarobljenicima su se nalazili brojni velikaši i pripadnici vojnih redova. Gradovi i tvrđave kraljevstva ostali su bez velikog dijela snaga koje su ih mogle braniti.

Saladin je razumio da pobjedu treba brzo pretvoriti u teritorijalni i politički rezultat. Ako bi odgodio nastavak pohoda, krstaški zapovjednici mogli bi organizovati novu odbranu, a evropski vladari poslati pomoć. Zbog toga je u narednim sedmicama i mjesecima usmjerio vojsku prema ključnim gradovima Galileje, palestinske unutrašnjosti i obale Sredozemnog mora.

U mnogim slučajevima gradovi su se predavali nakon kratkih pregovora. Njihovi branitelji znali su da pomoć kraljevske vojske više nije dostupna i da je otpor protiv brojčano nadmoćnijih snaga mogao dovesti do uništenja grada i smrti ili zarobljavanja stanovništva.

To ne znači da su sva osvajanja bila bez borbe. Neka mjesta pružala su otpor, neka su bila osvojena napadom, a druga su sklopila sporazum o predaji. Uslovi su se razlikovali zavisno od vojnog položaja, pregovaračke moći branilaca i odluka Saladinovih zapovjednika.

Pad jednog grada često je imao posljedice za susjedne gradove. Kada bi se izgubila luka ili utvrđenje koje je povezivalo nekoliko oblasti, sljedeći grad mogao je ostati izolovan. Tako se poraz kod Hatina pretvorio u niz političkih i vojnih slomova koji su promijenili kartu Levanta.

2. Tiberijada — grad zbog kojeg je vojska krenula prema Hatinu

Tiberijada je bila jedan od prvih važnih ciljeva nakon bitke. Grad se nalazio na zapadnoj obali Galilejskog jezera i imao je strateški položaj u Galileji. Njegova tvrđava predstavljala je važno odbrambeno uporište, a grad je pripadao grofoviji Tripoli.

Saladin je napao Tiberijadu 3. jula, što je prethodno izazvalo odluku krstaške vojske da napusti Seforiju i krene prema gradu. Nakon pobjede kod Hatina, Tiberijada je ostala bez mogućnosti da računa na pomoć glavne kraljevske vojske.

Grad je pao ubrzo nakon bitke, dok se dio branilaca povukao u tvrđavu. Eschiva, supruga Raymonda III od Tripolija, nalazila se među onima koji su se sklonili u utvrđeni dio grada. Tvrđava se nije mogla dugo održati bez pomoći, a njena predaja okončala je neposredni otpor u Tiberijadi.

Tiberijada je imala i simboličko značenje. Bila je mjesto čiji je napad pokrenuo odluku o maršu prema Hatinu, ali njeno zauzimanje nakon bitke pokazalo je da je Saladin ostvario cilj zbog kojeg je krstaško zapovjedništvo bilo stavljeno pred težak izbor.

Ipak, odgovornost za poraz ne treba pripisati samom napadu na Tiberijadu. Krstaška vojska mogla je donijeti drugačiju odluku i ostati na sigurnijem položaju, ali bi time rizikovala gubitak grada. Hatinska katastrofa proizašla je iz kombinacije strateške odluke, logističkih problema i Saladinove sposobnosti da iskoristi nepovoljan položaj protivnika.

3. Akra — gubitak najvažnije luke kraljevstva

Akra, odnosno Akko, bila je jedna od najvažnijih luka Kraljevstva Jerusalema. Njena vrijednost nije bila samo u trgovini nego i u vezi s Evropom. Preko morskih puteva stizali su hodočasnici, trgovci, novac, oružje i drugi resursi potrebni za opstanak krstaških država.

Nakon Hatina grad se našao u veoma teškom položaju. Veliki dio vojske koja je mogla braniti unutrašnjost kraljevstva bio je izgubljen, a mogućnost organizovanja snažne odbrane bila je ograničena. Saladinove snage stigle su pred Akru nekoliko dana nakon bitke, a grad se predao 10. jula 1187. godine.

Predaja Akre bila je važna i zbog broja stanovnika i zarobljenika. Među ljudima koji su se nalazili u gradu bili su vojnici, trgovci, zanatlije, hodočasnici i članovi porodica. Uslovi predaje omogućili su dijelu stanovništva da napusti grad, ali se status ljudi koji su ostali, kao i sudbina pojedinih zarobljenika, razlikovao.

Ne treba pretpostaviti da su svi stanovnici grada imali isti položaj. Vojnici koji su se predali, civili, imućni trgovci i ljudi bez sredstava za otkup mogli su se naći u različitim okolnostima. Srednjovjekovni ratovi često su razlikovali zarobljenike prema društvenom statusu i mogućnosti plaćanja otkupa.

Gubitak Akre imao je dugoročne posljedice. Kraljevstvo Jerusalema izgubilo je ključnu luku preko koje je moglo održavati neposrednu vezu s evropskim saveznicima. Iako je Tir ostao u krstaškim rukama, Akra će se kasnije ponovo pokazati kao jedan od najvažnijih gradova u borbi za opstanak i obnovu krstaške vlasti.

4. Sidon i Bejrut — pad obalnog pojasa

Nakon Akre Saladin je nastavio pohod prema jugu i sjeveru duž obale. Sidon i Bejrut bili su značajni gradovi zbog luka, trgovine i komunikacija između unutrašnjosti Sirije i Sredozemnog mora.

Sidon se predao Saladinovim snagama u julu 1187. godine. Bejrut je pao početkom augusta. Uslovi i okolnosti predaje nisu bili potpuno jednaki, ali je opći obrazac bio sličan: gradovi koji su ostali bez podrške kraljevske vojske morali su procijeniti da li je otpor moguć i koliko bi koštao.

Za Saladina je osvajanje obalnih gradova imalo nekoliko prednosti. Time je smanjivao broj luka koje su krstaši mogli koristiti, učvršćivao povezanost svojih teritorija i ograničavao mogućnost da se protivnik preko mora brzo snabdijeva ili dovede novu vojsku.

Ipak, obala nije bila jedinstven prostor koji je mogao biti osvojen bez poteškoća. Neki gradovi imali su snažne utvrde, drugi su bili bolje povezani s morem, a pojedina mjesta zavisila su od lokalnih pregovora. Uspjeh pohoda zavisio je i od toga koliko su brzo Saladinove snage mogle prelaziti s jednog cilja na drugi.

Pad Sidona i Bejruta pokazao je da krstaške države više nisu mogle računati na neprekinuti lanac obalnih utvrda. Ali Tir, koji se nalazio sjevernije i imao posebno povoljan položaj za odbranu, ostao je izuzetak koji će Saladinov pohod zaustaviti.

5. Jafa, Nablus i gradovi unutrašnjosti

Saladinove snage zauzimale su i gradove palestinske unutrašnjosti. Nablus, važan regionalni centar između Jerusalema i sjevernih oblasti, pao je tokom ljeta 1187. godine. Jafa, luka koja je imala neposrednu vezu s Jerusalemom, također je došla pod Saladinovu vlast.

Ovi gradovi bili su važni ne samo zbog broja stanovnika nego i zbog puteva koji su ih povezivali. Kontrola nad Nablusom olakšavala je kretanje između sjeverne i južne Palestine, dok je Jafa predstavljala jednu od pomorskih kapija prema Jerusalemu.

Gubitak Jafe posebno je otežao položaj kraljevstva. Grad je bio važan za pomorsko snabdijevanje i komunikaciju s evropskim gradovima. Bez sigurne luke, odbrana Jerusalema i drugih unutrašnjih gradova postajala je još teža.

Ipak, ne treba zamišljati da je svaki grad pao pod istim okolnostima. U nekim mjestima branitelji su pregovarali o predaji; drugdje je bilo kratkih sukoba, a pojedina utvrđenja nastavila su se opirati. Srednjovjekovne hronike ponekad sve te događaje sabijaju u kratak prikaz pobjedničkog pohoda, pa pojedinih o lokalnim zajednicama ostaju slabo dokumentovane.

Ono što je jasno jeste da je Saladin nastojao iskoristiti brzinu i psihološki učinak Hatina. Gradovi su znali da je kralj zarobljen, da je glavina vojske izgubljena i da pomoć možda neće stići. Ta saznanja mogla su imati gotovo jednako važnu ulogu kao neposredna vojna prijetnja.

6. Askalon — strateška kapija između Palestine i Egipta

Askalon je imao posebno važan položaj na južnoj obali Palestine. Grad je bio povezan s Egiptom i kontrolisao je prostor preko kojeg su se mogle voditi vojne operacije prema jugu. Njegova vrijednost nije se iscrpljivala u lokalnoj odbrani: on je imao širi strateški značaj za odnos između Egipta i Palestine.

Nakon Hatina Askalon je ostao jedno od najvažnijih uporišta krstaša. Saladin je znao da njegovo postojanje može otežati povezivanje njegovih teritorija i ostaviti protivniku mogućnost da iz južne Palestine organizuje novi otpor.

Grad je pao u septembru 1187. godine nakon vojnog pritiska i pregovora. U predaji su učestvovali i zarobljeni krstaški velikaši, među njima kralj Guy i vođa templara, kojima je Saladin dopustio da budu uključeni u zahtjev za predaju grada. Detalji pregovora razlikuju se u izvorima, ali je predaja Askalona bila jedan od važnih koraka u učvršćivanju Saladinove kontrole nad južnom obalom.

Za Saladinovu vlast Askalon je bio važan jer je smanjivao opasnost da se krstaši ponovo organizuju na prostoru koji je povezivao Jerusalem s Egiptom. Za krstaške države njegov gubitak značio je da je još jedna strateška tačka nestala iz njihovog sistema odbrane.

Ipak, Saladin nije mogao osvajati gradove samo na osnovu simboličke važnosti. Morao je osigurati ljudstvo, pregovore, snabdijevanje i kontrolu nad novostečenim teritorijama. Što je više gradova osvajao, to je veća bila i potreba da ih administrativno organizuje i spriječi ponovno pojavljivanje protivničkih snaga.

7. Tir — grad koji nije pao

Tir je bio izuzetak u nizu brzih osvajanja. Grad je bio smješten na poluostrvu i imao snažnu odbranu, a pristup s kopna bio je otežan. Njegov položaj omogućavao je da se koristi pomorska veza, dok su utvrđenja otežavala napad sa kopna.

Kada je Saladin krenuo prema Tiru nakon osvajanja drugih obalnih gradova, očekivao je da će i taj grad biti moguće preuzeti. Međutim, političke okolnosti promijenile su se dolaskom Konrada od Monferata.

Konrad je u Tir stigao u ljeto 1187. godine. U grad je došao u trenutku kada je krstaški sistem odbrane bio u rasulu, ali je brzo preuzeo inicijativu u organizovanju otpora. Njegova sposobnost da uspostavi kontrolu nad odbranom, učvrsti utvrđenja i osigura saradnju lokalnih snaga pokazala se presudnom.

Konrad nije jednostavno naslijedio spremnu vojsku i stabilnu vlast. Morao je uvjeriti stanovnike i preostale krstaške zapovjednike da grad može opstati. Tir je postao mjesto u kojem su se mogli okupljati preživjeli vojnici, izbjeglice i ljudi koji su bježali iz drugih gradova.

Saladin je krajem 1187. godine pokušao osvojiti Tir, ali opsada nije uspjela. Kombinacija snažne odbrane, povoljnog položaja i mogućnosti korištenja mora učinila je grad mnogo težim ciljem od mnogih drugih mjesta koja su pala tokom ljeta.

Zašto Tir nije pao odmah nakon Hatina? Prije svega zato što se njegova odbrana razlikovala od odbrane gradova u unutrašnjosti. Dok su drugi gradovi ostali bez mogućnosti da dobiju pomoć ili su bili izolovani, Tir je mogao koristiti more i odbraniti se iza snažnih utvrđenja. Uz to, Konrad je brzo organizovao odbranu i odbio da prihvati predaju.

Tir je time postao ključno uporište za opstanak krstaške prisutnosti na obali. Kasnije će igrati važnu ulogu u dolasku nove krstaške ekspedicije i pokušaju povratka izgubljenih teritorija.

8. Šta se dogodilo sa stanovništvom osvojenih gradova?

Osvajanje gradova nije značilo samo promjenu zastave ili vladara. Ono je utjecalo na živote muslimana, kršćana i Jevreja, kao i na trgovce, zanatlije, seljake, vojnike i njihove porodice.

U nekim gradovima stanovnicima je dopušteno da odu pod određenim uslovima. Drugdje su ljudi zarobljavani, odvođeni u ropstvo ili prisiljeni da plate otkup. Pojedini branitelji bili su pogubljeni, dok su drugi pušteni ili uključeni u razmjenu zarobljenika. Ne postoji jedan obrazac koji bi se mogao primijeniti na sve gradove i sve kategorije stanovništva.

Status stanovnika često je zavisio od uslova predaje. Ako bi grad prihvatio sporazum, stanovnici su mogli dobiti određene garancije. Ako bi grad bio osvojen napadom, rizik od pljačke, nasilja i zarobljavanja bio je veći. Ipak, ni u tom slučaju nije opravdano pretpostaviti da su svi stanovnici bili ubijeni ili da su svi bili tretirani jednako.

Srednjovjekovni izvori rijetko pružaju potpunu sliku o svakodnevnom životu običnih ljudi nakon promjene vlasti. Hroničari su uglavnom bili zainteresovani za kraljeve, vojske, opsade i vjerski značaj događaja. Zbog toga su iskustva žena, djece, zanatlija i siromašnih često slabije dokumentovana.

Treba imati na umu i da su stanovnici krstaških država bili vjerski i etnički raznoliki. Latinski kršćani nisu činili cjelokupno kršćansko stanovništvo. U regiji su živjeli pravoslavni, sirijski, armenski i drugi istočni kršćani, kao i muslimanske i jevrejske zajednice. Promjena vlasti mogla je različito utjecati na svaku od tih zajednica, zavisno od lokalnih okolnosti i novih upravitelja.

Zbog toga se historija osvajanja ne može svesti samo na pobjednike i poražene vojske. Ona uključuje i stanovništvo koje je moralo nastaviti živjeti pod novom vlašću, napustiti dom ili pokušati otkupiti članove porodice.

9. Zašto Saladin nije odmah osvojio Jerusalem?

Nakon Hatina i brzog pada brojnih gradova, Jerusalem je postao glavni cilj Saladinove kampanje. Ipak, grad nije pao odmah nakon bitke. Njegovo osvajanje zahtijevalo je posebnu pripremu i opsadu, a njegov vjerski i politički značaj bio je veći od značaja većine drugih gradova.

Jerusalem je imao snažne zidine, veliku simboličku vrijednost i stanovništvo koje je znalo da bi pad grada mogao promijeniti položaj čitavog krstaškog pokreta. Njegova odbrana zavisila je od preostalih vojnika, lokalnih zapovjednika i sposobnosti da se organizuje otpor bez pomoći kraljevske terenske vojske.

Saladin je morao odlučiti kojim redom će osvajati gradove. Ako bi odmah krenuo na Jerusalem, ostavio bi druge važne luke i utvrđenja iza sebe, uključujući Tir, koji je mogao postati središte protivničkog oporavka. Osvajanje obalnih gradova i osiguravanje komunikacija imali su vlastitu stratešku vrijednost.

U isto vrijeme, Jerusalem je bio cilj koji je donosio veliki politički i vjerski ugled. Njegovo osvajanje moglo je potvrditi Saladinovu poziciju među muslimanskim vladarima i stanovništvom, a ujedno označiti najveći poraz krstaških država od njihovog osnivanja.

Zbog toga se Saladinova kampanja može razumjeti kao kombinacija vojne strategije i simboličke politike. Gradovi su osvajani kako bi se uklonile neprijateljske baze i povezale teritorije, dok je Jerusalem predstavljao poseban cilj zbog svog mjesta u historiji i vjerskoj geografiji.

Upravo će opsada Jerusalema biti tema narednog poglavlja: kako je Saladin pripremio napad, kako je grad branjen, kakvi su pregovori vođeni i pod kojim uslovima je 2. oktobra 1187. godine Jerusalem ponovo prešao pod muslimansku vlast.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn al-Athir, *The Complete History* — za Saladinove pohode i osvajanja gradova nakon Hatina.
- Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin* — za Saladinove vojne odluke i politički kontekst.
- Vilim iz Tira, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* — za krstašku perspektivu, iako je njegov prikaz događaja nakon 1184. ograničen jer je umro prije Hatinske bitke.
- Roger od Hovedena, *Chronica* — za zapadne izvještaje o porazu krstaša i osvajanju gradova.
- *De Expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum* — za događaje iz 1187. godine i pad Jerusalema.

Savremena historiografija

- Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
- Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.

- Malcolm C. Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
- Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
- Nicholas Morton, *The Crusader States and Their Neighbours: A Military History, 1099–1187*.

POGLAVLJE 23

Pad Jerusalema 1187. godine — Salahuddin, Balian od Ibelina i predaja Svetoga grada

1. Grad nakon Hattina: posljednja odbrana Kraljevstva Jerusalema

Nakon poraza krstaške vojske kod Hattina 4. jula 1187. godine, Salahuddin Jusuf ibn Ejjub nastavio je osvajanje gradova i utvrđenja Kraljevstva Jerusalema. Do jeseni je pod njegovu vlast došao veliki dio teritorija koje su krstaši osvojili nakon Prvog krstaškog rata. Jerusalem je ostao najvažniji cilj, ne samo zbog svog vojnog i političkog značaja nego i zbog vjerskog položaja koji je imao u kršćanstvu i islamu.

Grad se nalazio u izuzetno teškoj situaciji. Glavnina krstaške vojske bila je uništena kod Hattina, mnogiiskusni ratnici bili su mrtvi ili zarobljeni, a dio stanovništva drugih gradova pobjegao je prema Jerusalemu tražeći zaštitu. U gradu su se zato našli ne samo njegovi dotadašnji stanovnici nego i izbjeglice, žene, djeca, svećenstvo, vojnici i ljudi koji nisu imali mnogo mogućnosti za vlastitu odbranu.

Jerusalem je imao snažne zidine, ali same zidine nisu mogle nadoknaditi nedostatak vojnika. Odbrana je zavisila od raspoloživih ratnika, organizacije stanovništva, zaliha i sposobnosti da se

spriječi proboj. Grad se nije mogao pouzdano nadati dolasku velike pomoći iz Evrope u kratkom roku.

Salahuddin je imao brojčanu i vojnu prednost. Ipak, osvajanje Jerusalema predstavljalo je složeniji zadatak od zauzimanja manje utvrde. Grad je imao izuzetnu simboličku vrijednost, a način na koji bi bio osvojen mogao je utjecati na njegovu reputaciju među muslimanima i kršćanima.

Upravo je zato važno razlikovati dvije mogućnosti: osvajanje grada jurišem, koje bi moglo dovesti do masovnog nasilja, i sporazumno predaju, kojom bi se smanjili vojni gubici, ali bi stanovništvo ipak bilo izloženo teškim uslovima, otkupu, prisilnom odlasku ili ropstvu.

2. Balian od Ibelina preuzima odbranu

Jedna od najvažnijih ličnosti u odbrani Jerusalema bio je Balian od Ibelina, pripadnik utjecajne krstaške plemićke porodice. Njegova uloga posebno je zanimljiva zato što u početku nije namjeravao učestvovati u odbrani grada.

Nakon poraza kod Hattina, Balian se nalazio u Tiru. Zatražio je od Salahuddina dozvolu da ode u Jerusalem kako bi preuzeo svoju suprugu Mariju Komninu i porodicu. Salahuddin mu je, prema latinskim hronikama, odobrio prolaz pod uslovom da ne uzme oružje protiv njega i da se u gradu ne zadržava duže od jednog dana.

Međutim, po dolasku u Jerusalem, Balian se suočio s drugačijom situacijom. Stanovništvo i predstavnici vlasti tražili su od njega da organizira odbranu. Patrijarh Heraklije i drugi uglednici smatrali su da je njegov vojni autoritet neophodan ako grad želi izbjeći neposrednu predaju.

Balian se tako našao između ličnog obećanja datog Salahuddinu i odgovornosti koju su pred njega postavili stanovnici Jerusalema. Prema kasnijim latinskim prikazima, patrijarh Heraklije oslobodio ga je obaveze da održi obećanje, nakon čega je Balian pristao preuzeti odbranu. Ta epizoda pokazuje koliko su u srednjovjekovnom društvu vjerske obaveze, zakletve i politička nužnost mogle doći u sukob.

Ne treba, međutim, zamišljati da je Balian raspolagao velikom, profesionalnom vojskom. Njegova glavna prednost bila je sposobnost da organizira raspoložive branioce i uspostavi određeni red u gradu koji je bio prepun ljudi, od kojih mnogi nisu imali vojno iskustvo.

Odbrana je morala uključiti i stanovnike sposobne za borbu, dok su drugi učestvovali u popravkama zidina, prenošenju materijala i drugim poslovima neophodnim za opstanak grada.

3. Opsada počinje: Salahuddin pred zidinama

Salahuddinova vojska stigla je pred Jerusalem u drugoj polovini septembra 1187. godine. Opsada je ubrzo prerasla u borbu za kontrolu nad gradskim zidinama i mogućim pravcima napada.

Napadači su tražili slabe tačke u odbrani, dok su branioći nastojali spriječiti približavanje opsadnih snaga i popraviti oštećenja. Kao i u drugim srednjovjekovnim opsadama, napredak nije zavisio

samo od broja vojnika nego i od terena, dostupnosti opsadnih sprava, sposobnosti odbrane i mogućnosti da se snage održavaju u borbenom stanju.

Salahuddin je imao razloga da želi brz ishod. Dugotrajna opsada trošila je ljudstvo, hranu i novac, a vojska je morala ostati sposobna za djelovanje i na drugim područjima. S druge strane, branitelji su znali da bi gubitak zidina mogao značiti ulazak napadača u grad i gubitak kontrole nad sudbinom stanovništva.

Latinske hronike opisuju napade na gradske zidine i sve teži položaj branilaca. Ipak, izvori se razlikuju u pojedinim detaljima, a ne raspolažemo potpunim vojnim izvještajem koji bi omogućio da se svaki dan opsade rekonstruira sa sigurnošću.

Odbrana je u konačnici postajala sve teža. Stanovništvo nije moglo neograničeno podnositi gubitke, a ni Balian nije imao realnu mogućnost da poraz preokrene u vojnu pobjedu. Pitanje više nije bilo samo može li se grad braniti nego koliko bi ljudi stradalo ako se otpor nastavi do konačnog proboja.

4. Pregovori: između sjećanja na 1099. i prijetnje novim krvoprolićem

Salahuddin je imao razlog da se sjeti načina na koji su krstaši osvojili Jerusalem 1099. godine. Tada je grad zauzet jurišem, nakon čega su uslijedila masovna ubistva stanovnika. Muslimanski i jevrejski stanovnici bili su među žrtvama, a izvori opisuju ubijanje ljudi na različitim mjestima u gradu.

Za muslimane je iskustvo 1099. ostalo snažno historijsko i vjersko sjećanje. Ipak, ne možemo tvrditi da je svaka Salahuddinova odluka 1187. bila određena isključivo željom za osvetom ili da je unaprijed namjeravao ponoviti događaje iz 1099. Njegovi politički, vojni i vjerski ciljevi bili su povezani, ali nisu bili istovjetni.

Prema latinskim izvještajima, Balian je pokušao dobiti povoljne uslove za predaju. U nekim prikazima Salahuddin je u početku odbijao mogućnost da stanovnicima jednostavno osigura slobodan izlazak. Uslovi su se potom razmatrali kroz pregovore, u kojima je Balian pokušavao izbjeći da grad bude osvojen silom.

Najpoznatija epizoda odnosi se na Balianovu prijetnju da će, ako Jerusalem bude zauzet jurišem, branitelji ubiti muslimanske zarobljenike i uništiti muslimanska sveta mjesta, uključujući Kupolu na stijeni i džamiju al-Aksa. Neki izvori navode i da bi stanovnici uništili vlastitu imovinu te se borili do smrti.

Ove tvrdnje moramo tretirati oprezno. Pojednostosti prijetnje, broj zarobljenika i obim najavljenog uništavanja ne mogu se smatrati jednako pouzdanim u svim izvorima. Hronike su često oblikovale dramatične govore kako bi objasnile zašto je neki vladar donio određenu odluku.

Ipak, sama logika pregovora bila je stvarna: nastavak opsade nosio je rizik velikog broja mrtvih, dok bi sporazumna predaja omogućila Salahuddinu da preuzme grad bez dugotrajnog i razornog završnog juriša.

Na kraju je postignut sporazum kojim je stanovnicima omogućeno da napuste Jerusalem uz plaćanje otkupnine. Oni koji nisu mogli platiti nisu svi dobili isti tretman kao oni koji su otkupili slobodu. Upravo je to jedna od najvažnijih činjenica koju kasnija idealizirana slika Salahuddina ponekad potiskuje.

5. Otkup stanovništva: sloboda za one koji mogu platiti

Prema izvještajima koji se pripisuju latinskoj tradiciji o opsadi, dogovoreni su različiti iznosi otkupnine za muškarce, žene i djecu. U pojedinim verzijama navodi se deset dinara za muškarca, pet za ženu i jedan ili dva za dijete. Razlike u iznosima pokazuju da se pojedinosti sporazuma ne mogu rekonstruirati bez rezerve.

Uprkos tim razlikama, osnovni sadržaj sporazuma prilično je jasan: stanovnicima je dat rok da prikupe novac i otkupe slobodu. Oni koji su mogli platiti mogli su napustiti grad, dok su oni koji nisu mogli prikupiti potreban iznos bili izloženi porobljavanju.

Otkupnina je bila posebno težak teret za siromašne. Ljudi koji su izgubili domove, imovinu ili članove porodice nisu nužno imali novac ni mogućnost da ga brzo pribave. Čak i kada je sporazum formalno omogućavao izlazak, njegova praktična korist zavisila je od imovinskog stanja pojedinca.

Balian i patrijarh Heraklije, prema izvorima, pokušavali su prikupiti sredstva za siromašne stanovnike. U pojedinim izvještajima pojavljuje se iznos od 30.000 dinara za otkup grupe od 7.000 siromašnih muškaraca. Ti brojevi potječu iz srednjovjekovnih prikaza i treba ih navoditi kao izvještavane, a ne kao potpuno neupitne statističke podatke.

Salahuddinov brat al-Adil također se u tradiciji povezuje s oslobađanjem određenih zarobljenika. Izvori opisuju slučajeve u kojima su pojedini ljudi pušteni bez otkupnine ili su za njih sredstva pribavljena iz drugih izvora. Takvi postupci jesu važni, ali ne mijenjaju ukupnu činjenicu da je veliki broj ljudi morao platiti za slobodu, napustiti grad ili je izgubio slobodu.

Zbog toga nije tačno opisivati predaju kao događaj u kojem je čitavo stanovništvo jednostavno pušteno na slobodu. Jednako tako, nije tačno tvrditi da su svi stanovnici bili ubijeni ili porobljeni. Njihove sudbine razlikovale su se prema mogućnosti otkupa, društvenom položaju, okolnostima i odlukama pobjedničke vlasti.

Nije sačuvan pouzdan popis svih stanovnika koji su napustili grad, platili otkupninu, bili oslobođeni bez plaćanja ili odvedeni u ropstvo. Brojeve koje prenose hroničari zato treba koristiti uz jasno upozorenje da se radi o procjenama i izvještajima, a ne o modernom demografskom popisu.

6. Predaja 2. oktobra 1187. godine

Jerusalem je predan Salahuddinu 2. oktobra 1187. godine, nakon približno dvije sedmice opsade. Datum se u islamskoj hronologiji povezuje s 27. redžebom 583. godine po Hidžri. Kasnija tradicija povezuje ga i s obilježavanjem Israa i Mi'radža, ali historijsku predaju grada ne treba objašnjavati samo tim simboličkim podudaranjem.

Salahuddin je ušao u grad nakon dogovorene predaje. Nije uslijedio masakr stanovništva razmjera uporedivih s onim iz 1099. godine. To je temeljna razlika između ova dva događaja.

Međutim, izostanak takvog masakra ne znači da nije bilo teških posljedica. Otkupnina, porobljavanje dijela stanovništva i odlazak velikog broja ljudi bili su sastavni dio ishoda. Za porodicu koja je izgubila člana odvedenog u ropstvo ili nije mogla platiti otkup, predaja nije bila miran i bezbolan događaj.

Također, Jerusalem nije bio naseljen isključivo latinskim krstašima. U njemu su živjeli različiti kršćani, uključujući istočne kršćanske zajednice, kao i ljudi koji su u grad stigli kao izbjeglice. Njihov pravni položaj i mogućnosti odlaska nisu nužno bili jednaki položaju latinskih vojnika i stanovnika. Izvori ne omogućavaju da se za svaku zajednicu pouzdano utvrdi tačan broj ljudi, njihova sudbina ili svi uslovi pod kojima su mogli ostati ili otići.

Salahuddin je nakon predaje uspostavio muslimansku vlast nad gradom. Kršćanski simboli koji su bili postavljeni na muslimanskim svetim mjestima uklonjeni su, a džamija al-Aksa ponovo je korištena za muslimansko bogoslužje. To nije značilo da su sve kršćanske crkve uništene. Sudbina pojedinih vjerskih objekata i zajednica zavisila je od njihovog položaja, lokalnih odluka i kasnijih promjena vlasti.

Prema historiografskim prikazima, Salahuddin je dopustio povratak Jevreja u Jerusalem nakon razdoblja u kojem je njihovo prisustvo pod latinskom vlašću bilo ozbiljno ograničeno. Jevrejske zajednice iz drugih mjesta kasnije su se ponovo naseljavale u gradu. Ipak, detalje o obimu i brzini tog procesa treba razmatrati kroz konkretne izvore, a ne pretpostaviti da se stanovništvo vratilo odjednom.

7. Salahuddinova reputacija: milost, politika i stvarnost srednjovjekovnog rata

Salahuddin je u kasnijoj muslimanskoj i evropskoj tradiciji često predstavljen kao primjer plemenitog vladara. Njegov postupak prilikom predaje Jerusalema važan je dio te reputacije. U odnosu na masovna ubistva iz 1099. godine, način na koji je grad prešao pod njegovu vlast zaista predstavlja bitnu razliku.

Ali historijska analiza ne treba se pretvoriti u nekritičnu biografiju pobjednika. Odluka da se grad ne osvoji masakrom mogla je biti motivirana vjerskim uvjerenjima, političkom računicom, vojnim okolnostima, željom da se izbjegne daljnje razaranje i potrebom da se očuva vlastita reputacija. Ti motivi nisu međusobno isključivi.

Salahuddin je bio vladar koji je koristio vojnu silu, opsjedao gradove, zarobljavao protivnike i primjenjivao tadašnje prakse otkupa i ropstva. To ne poništava činjenicu da je predaja Jerusalema bila manje krvava od osvajanja 1099. godine. Ali sprečava da se jedan događaj izdvoji iz šire stvarnosti rata i pretvori u dokaz da je čitava njegova politika bila bez nasilja.

Isti kriterij treba primijeniti i na krstaške vladare. Nisu svi krstaški pohodi imali iste ciljeve, niti su se svi gradovi predavali pod istim uslovima. Neki su osvojeni jurišem, drugi su predani nakon pregovora, a treći su preživjeli opsade zahvaljujući sporazumima ili vojnoj pomoći.

Historijska procjena zato mora razlikovati ono što se dogodilo od onoga što su kasnije generacije željele da taj događaj simbolizira.

8. Šta nam poređenje s 1099. govori — a šta ne govori

Poređenje osvajanja Jerusalema 1099. i njegove predaje 1187. godine neophodno je, ali treba biti precizno.

1099. godine krstaši su grad zauzeli jurišem. Nakon proboja uslijedila su masovna ubistva stanovnika, uključujući muslimane i Jevreje. O tome svjedoče latinski i muslimanski izvori, iako se broj žrtava ne može pouzdano utvrditi.

Jerusalem je 1187. godine predan Salahuddinu nakon pregovora. Za razliku od osvajanja 1099. godine, nema pouzdanih dokaza o masovnom ubijanju stanovništva nakon predaje. Ipak, predaja nije značila slobodu za sve: mnogi stanovnici morali su platiti otkupninu, a oni koji nisu mogli platiti bili su izloženi porobljavanju. Zato ovaj događaj treba razlikovati i od masakra iz 1099. godine i od predstave o potpuno mirnoj i bezbolnoj predaji. Treće, predaja 1187. nije značila da su svi stanovnici sačuvali slobodu i imovinu. Otkupnina je bila obavezna za mnoge, a oni koji nisu mogli platiti bili su izloženi porobljavanju. Dio stanovništva napustio je grad, dok su sudbine različitih kršćanskih zajednica bile nejednake.

Četvrto, ne treba pretpostaviti da su svi učesnici razumjeli ove događaje na isti način. Za muslimane je povratak Jerusalema pod muslimansku vlast imao vjerski i politički značaj. Za kršćane latinskog Zapada gubitak grada bio je težak poraz koji je podstakao novi val poziva na krstaški rat. Za ljude koji su živjeli u Jerusalemu, bez obzira na vjeru, neposredna pitanja bila su mnogo konkretnija: hoće li preživjeti, hoće li moći platiti otkupninu, hoće li ostati sa porodicom i gdje će živjeti nakon odlaska.

Peto, poređenje ne opravdava zaključak da je jedna strana u svim okolnostima bila milosrdna, a druga uvijek okrutna. Ono pokazuje da su ishod opsade, odluke zapovjednika, način predaje i status stanovništva imali presudan značaj. Ista vojska mogla je u različitim okolnostima postupati različito, a vjerski ideali mogli su postojati istovremeno s brutalnim ratnim praksama.

9. Posljedice pada Jerusalema

Pad Jerusalema bio je jedan od najvećih uspjeha Salahuddinove vladavine. Grad je nakon 88 godina latinske krstaške vlasti ponovo došao pod muslimansku vlast. Salahuddin je time učvrstio svoj ugled u muslimanskom svijetu i ostvario cilj koji je imao vjerski, politički i strateški značaj.

Za krstaške države poraz je bio težak, ali nije značio njihov potpuni nestanak. Tir je ostao u rukama krstaša i postao ključna baza za nastavak otpora. Pojedina obalna uporišta i druga područja također su opstala, pa je postojala osnova za buduću vojnu obnovu.

U zapadnoj Evropi vijest o padu Jerusalema izazvala je snažan odjek. Gubitak Svetoga grada postao je glavni povod za organiziranje Trećeg krstaškog rata. U njegovom središtu nalazit će se nastojanje

da se povrate izgubljene teritorije, ali i sukob vladarskih interesa, pitanja ugleda, finansiranja i odnosa između evropskih monarha.

Za stanovništvo Jerusalema posljedice su bile neposredne i lične. Neki su platili otkupninu i otišli, neki su oslobođeni, neki su porobljeni, a neki su ostali u gradu pod novom vlašću. Historijski izvori daju nam mnogo više podataka o vladarima, vojnim zapovjednicima i pregovorima nego o pojedinačnim sudbinama običnih ljudi. Ta neravnoteža u izvorima mora se imati na umu kada se pokušava rekonstruirati iskustvo stanovništva.

Pad Jerusalema 1187. godine nije okončao krstaške ratove. Naprotiv, postao je povod za novu veliku ekspediciju sa Zapada. U narednom poglavlju razmotrit ćemo kako su papa, evropski vladari i krstaški propovjednici odgovorili na ovaj poraz, ko se odazvao pozivu na Treći krstaški rat i zašto će se sukob između Salahuddina i zapadnih vladara nastaviti.

Izvori i literatura

Primarni izvori

1. Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*.
2. Ibn al-Athir, *The Complete History* — dijelovi koji obrađuju Salahuddinova osvajanja i pad Jerusalema.
3. Imad al-Din al-Isfahani — izvještaji i tekstovi povezani sa Salahuddinovim pohodom.
4. *De Expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum* — latinski prikaz događaja tokom Salahuddinovih osvajanja.
5. *The Chronicle of Ernoul and the Continuations of William of Tyre* — latinska krstaška tradicija o odbrani i predaji Jerusalema.
6. Roger of Hoveden, *Chronica* — zapadnoevropski hroničarski prikaz događaja.

Savremena historiografija

1. Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
2. Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
3. Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
4. Malcolm Cameron Lyons i D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*.
5. Peter W. Edbury, radovi o latinskim izvorima i historiji Kraljevstva Jerusalema.
6. Bernard Hamilton, radovi o latinskim državama na Istoku i njihovim vladarima.

Pri korištenju izvora potrebno je razlikovati neposredna svjedočenja od kasnijih hronika, kao i muslimanske i latinske prikaze koji su događajima davali različita značenja. Brojeve oslobođenih, otkupljenih i porobljenih osoba treba navoditi kao podatke iz pojedinih izvora, a ne kao potpuno potvrđene statističke činjenice.

POGLAVLJE 24

Treći krstaški rat (1189–1192) — Richard Lavljeg Srca, Filip II August, Fridrik Barbarossa i borba za povratak Jerusalema

1. Poraz koji je pokrenuo novu ekspediciju

Pad Jerusalema u oktobru 1187. godine izazvao je duboku političku i vjersku krizu u latinskom kršćanskom svijetu. Kraljevstvo Jerusalema izgubilo je svoj glavni grad, veliki dio teritorije i znatan dio vojne snage. Poraz kod Hattina i gubitak Jerusalema pokazali su da krstaške države, uprkos gotovo devet decenija postojanja, nisu bile sigurne od vojnog poraza.

Odgovor Zapada bio je organiziranje novog velikog pohoda, koji je u historiji poznat kao Treći krstaški rat. Njegov neposredni povod bio je gubitak Jerusalema, ali njegovi ciljevi nisu bili ograničeni samo na osvajanje jednog grada. Trebalo je obnoviti krstašku vojnu moć, povratiti izgubljene teritorije, osigurati luke i komunikacije s Evropom te potvrditi autoritet vladara koji su preuzeli krst.

Papa Grgur VIII. izdao je krajem oktobra 1187. godine poziv na novi pohod, poznat kao *Audita tremendi*. Njegov nasljednik Klement III. nastavio je organiziranje ekspedicije. Propovijedanje, pokora, zavjeti i obećanje duhovne nagrade ponovo su predstavljeni kao sredstva za mobilizaciju ratnika i finansiranje pohoda.

Za evropske vladare, međutim, krstaški rat nije bio samo vjerska obaveza. Učešće u njemu moglo je povećati ugled vladara, učvrstiti njegov položaj među kršćanskim kneževima i pružiti priliku za politički utjecaj. Istovremeno, odsustvo kralja ili cara moglo je ugroziti njegovu vlast kod kuće.

Treći krstaški rat zato je od početka imao dvostruku prirodu: bio je vjerski pokret koji je okupljao ljude različitog porijekla i društvenog položaja, ali i velika vojna i politička operacija u kojoj su se interesi saveznika često sukobljavali.

2. Tri vladara, tri vojske i različiti interesi

Najpoznatiji učesnici Trećeg krstaškog rata bili su Fridrik I Barbarossa, car Svetog Rimskog Carstva; Filip II August, kralj Francuske; i Richard I, kralj Engleske, poznat kao Richard Lavljeg Srca.

Iako su njihova imena povezana s istim pohodom, oni nisu krenuli kao jedinstvena vojska pod zajedničkom komandom. Svaki je vladar predvodio vlastite snage, imao zasebne logističke potrebe i morao voditi računa o političkim prilikama u svojoj zemlji.

Fridrik Barbarossa bio je iskusan vladar i vojskovođa. Njegovo učešće imalo je poseban značaj jer je na Istok krenuo kopnenim putem s velikom vojskom. Njegov dolazak mogao je ozbiljno promijeniti vojnu ravnotežu, pod uslovom da vojska stigne u punoj snazi.

Filip II August imao je svoje razloge za odlazak. Francuski kralj mogao je predstaviti pohod kao ispunjenje vjerske obaveze, ali je istovremeno morao razmišljati o odnosima s engleskim kraljem. Rivalstvo između Francuske i engleskih vladara iz dinastije Plantagenet nije nestalo zbog zajedničkog krstaškog zavjeta.

Richard Lavljeg Srca, tada vojvoda Akvitanije i nasljednik engleske krune, već je bio poznat po vojnom iskustvu. Nakon stupanja na englesko prijestolje 1189. godine, učešće u krstaškom ratu postalo je jedan od glavnih projekata njegove vladavine. Njegova vojna sposobnost bila je značajna, ali nije uklanjala teškoće finansiranja, snabdijevanja i političkih sukoba.

Uz njih su učestvovali i brojni plemići, vitezovi, pješaci, mornari, trgovci i ljudi koji nisu pripadali plemićkim porodicama. Učešće u pohodu nije bilo jednako za sve: jedni su finansirali vlastitu opremu, drugi su putovali kao dio gospodareve pratnje, a treći su učestvovali u pomorskim i logističkim poslovima.

S druge strane nalazio se Salahuddin, koji je nakon osvajanja Jerusalema morao održati kontrolu nad velikom teritorijom. Njegova vlast obuhvatala je Egipat i veliki dio Sirije, ali je i on zavisio od saradnje emira, vojnih zapovjednika, lokalnih uprava i različitih političkih interesa. Zapadna ekspedicija predstavljala je ozbiljnu prijetnju njegovim tek učvršćenim osvajanjima.

3. Fridrik Barbarossa: kopneni pohod i smrt u Maloj Aziji

Fridrik Barbarossa krenuo je na Istok 1189. godine. Njegova vojska prošla je kroz srednju i jugoistočnu Evropu, zatim preko Balkana i teritorija Bizantijskog Carstva, prije nego što je ušla u Malu Aziju.

Kopneni put bio je dug i logistički zahtjevan. Vojska je morala osiguravati hranu, vodu, prijevoz opreme i prolazak kroz područja čiji su vladari imali vlastite interese. Odnosi s Bizantijskim Carstvom bili su opterećeni nepovjerenjem i ranijim sukobima između istočnih i zapadnih kršćanskih vladara.

Ipak, pohod nije od početka bio potpuni neuspjeh. Fridrikove snage uspjele su proći kroz dijelove Male Azije i ostvariti vojne uspjehe. Njegova vojska predstavljala je jednu od najvećih organiziranih kopnenih ekspedicija Trećeg krstaškog rata.

Međutim, 10. juna 1190. godine Fridrik se utopio u rijeci Saleph, na području Kilikije, u današnjoj južnoj Turskoj. Okolnosti njegove smrti u izvorima se različito prikazuju, ali sama smrt cara na putu prema Svetoj zemlji nije sporna.

Nestanak vrhovnog vladara izazvao je krizu komande. Dio vojnika vratio se u Evropu, dio je napustio pohod, a drugi su nastavili put pod vodstvom njegovih nasljednika i zapovjednika. Njemački kontingent izgubio je jedinstvo i značajan dio prvobitne snage.

Manji dio preostalih njemačkih krstaša na kraju je stigao do Akre, gdje su se priključili opsadi. Ipak, Fridrikova smrt značila je da Treći krstaški rat više nije mogao računati na prvobitno zamišljenu veliku carsku vojsku.

Ovaj događaj pokazuje koliko su srednjovjekovne vojne ekspedicije zavisile od ličnosti vladara. Čak i kada je vojska bila dobro organizirana, smrt njenog vrhovnog zapovjednika mogla je promijeniti cijeli tok pohoda.

4. Opsada Akre: dvije godine borbe za jednu luku

Akre, današnji Akko u Izraelu, bila je jedna od najvažnijih luka na levantinskoj obali. Njena vrijednost nije bila samo vojna. Preko nje su se povezivali brodovi iz Evrope, trgovina, snabdijevanje i komunikacije između krstaških država i njihovih zapadnih saveznika.

Salahuddin je grad zauzeo tokom osvajanja 1187. godine. Njegov gubitak bio je težak udarac za krstaške države, pa je ponovno osvajanje Akre postalo jedan od prvih velikih ciljeva novog pohoda.

Opsada je počela u augustu 1189. godine, prije dolaska glavnih kraljevskih vojski. Krstaške snage postavile su logor oko grada, dok su branitelji zadržali kontrolu nad zidinama i mogli primati pomoć s mora. Salahuddin je nastojao razbiti opsadu i održati grad pod svojom vlašću.

Tako se razvila neobična vojna situacija: krstaši su opsjedali grad, ali je i njihova vojska bila izložena napadima Salahuddinovih snaga izvan opsadnog prstena. Borbe su se vodile na više pravaca, a opsadnici su morali braniti vlastite položaje dok su pokušavali oslabiti odbranu grada.

Bolesti, glad, zima i iscrpljenost pogađali su obje strane. Opsada je trajala gotovo dvije godine, uz velike ljudske gubitke. Brojke koje navode srednjovjekovni autori često su pretjerane ili se međusobno razlikuju, pa nije moguće dati pouzdanu ukupnu bilansu žrtava.

U ljeto 1191. godine stigle su vojske francuskog kralja Filipa II Augusta i engleskog kralja Richarda Lavljeg Srca. Njihov dolazak pojačao je krstašku vojsku i omogućio intenzivnije napade na grad.

Akre je konačno kapitulirala 12. jula 1191. godine. Predaja je dogovorena pod određenim uslovima, koji su uključivali predaju oružja, zarobljenika i drugih vrijednosti te povrat križa koji su krstaši izgubili kod Hattina. Salahuddin je trebalo da osigura izvršenje dogovorenih obaveza, a krstaši su očekivali da će nakon toga osloboditi zarobljenike i ostvariti ostale dogovorene zahtjeve.

Pad Akre bio je veliki vojni uspjeh krstaša. Ali upravo će pitanje izvršenja sporazuma dovesti do jednog od najmračnijih događaja Trećeg krstaškog rata.

5. Richard Lavljeg Srca i pogubljenje muslimanskih zarobljenika

Nakon predaje Akre, pregovori o izvršenju dogovorenih uslova nisu se odvijali onako kako su krstaški zapovjednici očekivali. Postojali su sporovi oko predaje zarobljenika, križa i drugih obaveza. Richard je smatrao da Salahuddin odugovlači s ispunjenjem sporazuma.

Dana 20. augusta 1191. godine Richard je naredio pogubljenje velikog broja muslimanskih zarobljenika iz Akre. U izvorima se često navodi broj od približno 2.700 muškaraca, ali se pojedinosti i broj žrtava razlikuju među izvještajima. Neki prikazi govore i o drugim zarobljenicima, zbog čega se ne može svaki detalj smatrati potpuno utvrđenim.

Osnovna činjenica, međutim, nije ozbiljno sporna: **Richardove snage pogubile su veliki broj muslimanskih zarobljenika nakon predaje grada.**

Opravdanje koje su krstaški izvori nudili bilo je da Salahuddin nije izvršio dogovorene obaveze u predviđenom roku. Ipak, čak i ako prihvatimo da su postojali sporovi i kašnjenja, to ne mijenja činjenicu da su zarobljenici ubijeni po Richardovoj naredbi.

Salahuddinove snage nisu bile u položaju da odmah ispune sve zahtjeve krstaša, a pitanje zarobljenika bilo je dio šireg vojnog i diplomatskog sukoba. Richard je odlučio da problem riješi pogubljenjem zarobljenika, čime je uklonio mogućnost njihovog daljnjeg korištenja u pregovorima.

Ovaj događaj mora se posmatrati u kontekstu srednjovjekovnog ratovanja, u kojem su zarobljenici često bili razmjenjivani, otkupljivani ili porobljavani. Ali upravo zbog toga pogubljenje velikog broja ljudi nije beznačajan detalj. Ono je pokazatelj da su se i u okviru krstaškog pohoda, koji je opravdavan vjerskim ciljevima, primjenjivale brutalne metode ratovanja.

Ne treba tvrditi da su svi krstaški zapovjednici u svim prilikama postupali isto. Ipak, ne treba ni izbjegavati odgovornost konkretnog vladara za odluku koju je donio. Richardova vojna reputacija ne može izbrisati činjenicu da je naredio pogubljenje zarobljenika.

Isto tako, ovaj događaj ne treba koristiti da bi se zanemarilo nasilje koje su počinile Salahuddinove snage u drugim situacijama. Historijski pristup zahtijeva da se svaki događaj ispita zasebno, na osnovu dostupnih izvora i konkretnih odluka.

6. Filip II August napušta pohod

Nakon osvajanja Akre, odnosi između Filipa II Augusta i Richarda Lavljeg Srca ostali su napeti. Njihovo rivalstvo nije nastalo na Istoku. Francuski kralj i engleski vladar imali su suprotstavljene interese u zapadnoj Evropi, naročito zbog teritorija pod kontrolom engleske krune i dinastije Plantagenet.

Zajednički krstaški zavjet nije uklonio te razlike. Obojica su morali razmišljati o tome šta se događa u njihovim zemljama, kakve su mogućnosti njihovih protivnika i koliko dugo mogu ostati na Istoku.

Filip je u ljeto 1191. godine odlučio napustiti Svetu zemlju i vratiti se u Francusku. Njegov odlazak oslabio je jedinstvo zapovjedništva, ali nije značio potpuni prestanak francuskog učešća u krstaškom ratu: dio francuskih plemića i vojnika ostao je na Istoku.

Richard je ostao glavni vladar među zapadnim krstaškim snagama. Njegova sposobnost da organizira vojsku i vodi operacije postala je još važnija, ali se time povećala i njegova odgovornost za odluke koje će odrediti ishod pohoda.

Odlazak Filipa pokazuje da Treći krstaški rat nije bio neprekinuta saradnja evropskih monarha. Njihovi zajednički vjerski ciljevi bili su stvarni, ali su bili ograničeni dinastičkim rivalstvom, finansijskim potrebama i brigom za vlast u Evropi.

7. Bitka kod Arsufa, 7. septembra 1191. godine

Nakon osvajanja Akre, Richard je poveo vojsku prema jugu, duž obale. Cilj je bio učvrstiti kontrolu nad obalnim gradovima i uspostaviti sigurnu bazu za buduće operacije prema Jerusalemu.

Salahuddin je nastojao usporiti napredovanje. Njegove snage napadale su krstašku kolonu, koristeći pokretljivost konjice i strijelaca. Krstaši su morali održavati formaciju, štiti pješadiju i osigurati da se vojska ne razbije pod stalnim napadima.

Dana 7. septembra 1191. godine došlo je do bitke kod Arsufa. Salahuddinove snage napadale su krstašku vojsku dok se kretala prema jugu. Richard je nastojao održati disciplinu i spriječiti da pojedinačni dijelovi vojske krenu u neusklađene juriše.

Krstaška vojska na kraju je izvela snažan konjički napad i zadržala bojno polje. Arsuf se zato smatra važnom pobjedom Richarda Lavljeg Srca. Ipak, ne treba iz toga zaključiti da je Salahuddinova vojska bila uništena ili da je izgubila sposobnost daljnjeg ratovanja.

Salahuddin je i nakon Arsufa ostao snažan protivnik. Njegove snage nastavile su djelovati, a rat se nije završio jednom bitkom. Richard je ostvario vojni uspjeh koji je omogućio napredovanje prema Jafi, ali nije riješio glavno pitanje: može li se Jerusalem osvojiti i trajno držati pod krstaškom vlašću?

Arsuf je pokazao Richardovu sposobnost da vodi organiziranu vojsku u teškim okolnostima. Istovremeno je pokazao da je Salahuddin mogao nastaviti borbu i nakon poraza na bojnom polju.

8. Jafa i put prema Jerusalemu

Nakon Arsufa, krstaši su zauzeli Jafu, važnu luku južno od Akre. Grad je imao stratešku vrijednost jer je omogućavao dopremanje hrane, opreme i ljudi morskim putem. Richard je učvrstio odbranu Jafe i nastojao obnoviti krstašku kontrolu nad obalnim pravcem.

Međutim, cilj pohoda nije bio samo zauzimanje luka. Jerusalem je ostao središnji politički i vjerski cilj, pa se postavilo pitanje treba li vojska krenuti u unutrašnjost i pokušati osvojiti grad.

Tokom zime 1191–1192. godine krstaški zapovjednici raspravljali su o mogućnosti pohoda prema Jerusalemu. Richard je morao uzeti u obzir udaljenost od obale, stanje snabdijevanja, vremenske prilike i mogućnost da Salahuddin presiječe komunikacije.

Osvajanje grada nije bilo isto što i njegovo trajno držanje. Čak i ako bi krstaši uspjeli doći do Jerusalema i zauzeti ga, morali bi osigurati garnizon, hranu i komunikaciju s obalom. Bez tih uslova grad bi mogao postati izolirana tvrđava koju bi Salahuddinove snage ponovo opsjele.

Richard je zato više puta morao birati između neposrednog napredovanja i dugoročne održivosti vojnog položaja. Njegove odluke nisu bile jednostavno pitanje hrabrosti ili straha, nego procjena rizika i mogućnosti da se postignuti uspjeh zadrži.

Tokom 1192. godine krstaška vojska ponovo je napredovala prema Jerusalemu, ali je Richard odustao od neposrednog napada. Razlozi su uključivali vojnu logistiku, nesigurnost u pogledu pomoći, političke nesuglasice i sumnju da bi se grad mogao dugoročno braniti.

Odluka da se ne napadne Jerusalem izazvala je nezadovoljstvo među dijelom krstaša, koji su smatrali da je glavni cilj pohoda ostao neostvaren. Ipak, odluku treba razumjeti u kontekstu tadašnjih vojnih mogućnosti, a ne samo kroz kasniju sliku Richarda kao nepobjedivog ratnika.

9. Zašto Richard nije osvojio Jerusalem?

Richard je tokom pohoda ostvario značajne uspjehe. Njegova vojska osvojila je Akru, pobijedila kod Arsufa i osigurala dio obale. Ipak, Jerusalem nije vraćen pod krstašku vlast.

Prvi razlog bio je vojni. Jerusalem se nalazio u unutrašnjosti, daleko od sigurnog pomorskog snabdijevanja. Krstaši su morali osigurati komunikacije i zaštititi vojsku od napada dok se nalazila na neprijateljskoj teritoriji.

Drugi razlog bio je politički. Krstaške države nisu imale potpuno jedinstveno rukovodstvo. Među njihovim vladarima postojali su sukobi oko nasljedstva, prava na prijestolje i kontrole nad teritorijama. Nisu svi smatrali da je isti vojni plan najbolji za opstanak kraljevstva.

Treći razlog bio je Salahuddinova sposobnost da i nakon gubitka gradova nastavi rat. On nije bio samo zapovjednik jedne vojske nego vladar velikog područja, s mogućnošću mobilizacije novih snaga i korištenja teritorijalne dubine svoje države.

Četvrti razlog bila je situacija u Evropi. Richard je primao vijesti o političkim problemima i prijetnjama svojim posjedima. Njegov brat John i francuski kralj Filip mogli su ugroziti njegov položaj ako bi predugo ostao na Istoku.

Zbog toga nije dovoljno reći da Richard nije osvojio Jerusalem zato što nije bio sposoban ili zato što nije dovoljno želio pobjedu. On je morao procijeniti da li bi vojni uspjeh mogao postati održiva politička i teritorijalna dobit. U takvim okolnostima, odustajanje od napada moglo je biti racionalna vojna odluka, iako je značilo neispunjenje glavnog cilja pohoda.

10. Salahuddin i Richard: ratnici koji su pregovarali

Salahuddin i Richard postali su dva najpoznatija imena povezana s Trećim krstaškim ratom. Kasnija evropska književnost često ih je predstavljala kao lične suparnike koji su se međusobno poštovali, a njihove navodne razmjene darova i priče o viteštvu postale su dio popularne tradicije.

Ipak, važno je razdvojiti historijske činjenice od kasnijih legendi. Nema pouzdanih dokaza da su se Salahuddin i Richard lično sastali. Njihovi kontakti odvijali su se preko poslanika, pregovarača i pisama.

Obojica su imali razloga da pregovaraju. Richard je morao razmotriti povratak u Evropu i stanje krstaških država. Salahuddin je želio sačuvati Jerusalem, izbjeći nepotrebne troškove rata i stabilizirati teritorije koje je osvojio.

Pregovori nisu značili da su protivnici napustili svoje ciljeve. Richard je želio obnoviti krstašku vlast u Svetoj zemlji, dok je Salahuddin nastojao zadržati Jerusalem i sačuvati svoju političku i vojnu nadmoć u regiji.

Diplomatija je bila nastavak rata drugim sredstvima. Obje strane pokušavale su dobiti što povoljnije uslove, koristeći vojnu situaciju, zarobljenike, kontrolu nad gradovima i mogućnost nastavka borbi kao pregovaračke instrumente.

Zbog toga se njihov odnos ne može svesti ni na priču o ličnom prijateljstvu ni na sliku neprekidne mržnje. Bili su protivnički vladari koji su, uprkos sukobu, prepoznavali da rat ima granice određene ljudstvom, novcem, logistikom i političkim okolnostima.

11. Bitka za Jafu i posljednja faza rata

U ljeto 1192. godine Salahuddin je pokušao povratiti Jafu, koja je bila važna za krstašku kontrolu nad obalom. Njegove snage uspjele su prodrijeti u grad i ugroziti odbranu, ali se Richard vratio s vojskom i organizirao protivnapad.

Borbe kod Jafe pokazale su da rat još nije bio odlučan. Richard je uspio održati grad, dok Salahuddin nije ostvario cilj da ukloni jedno od najvažnijih krstaških uporišta na obali.

Ipak, nijedna strana nije bila u položaju da bez velikih troškova nametne potpunu pobjedu. Richardu je prijetio gubitak političkog položaja u Evropi, dok je Salahuddin morao održavati kontrolu nad velikim teritorijama i osiguravati da nastavak rata ne ugrozi njegovu vlast.

U takvim okolnostima, pregovori su dobili novu važnost. Pitanje više nije bilo samo ko može pobijediti u pojedinačnoj bici nego kakav će politički poredak ostati nakon završetka pohoda.

12. Sporazum iz 1192. godine: šta je ko dobio?

Richard i Salahuddin zaključili su sporazum o primirju 2. septembra 1192. godine, poznat kao Sporazum iz Jafe. Njime je okončana glavna faza Trećeg krstaškog rata.

Sporazum je omogućio krstašima da zadrže značajan dio obale, uključujući važna uporišta koja su osiguravala veze s Evropom. Krstaška vlast obnovljena je na dijelu teritorije između Tira i Jafe, premda su se pojedinačni statusi gradova i utvrđenja razlikovali.

Salahuddin je zadržao Jerusalem. Kršćanskim hodočasnici omogućeno je da posjećuju sveta mjesta, prema uslovima sporazuma. Tako je ostvarena jedna od važnih praktičnih potreba latinskog kršćanskog svijeta, iako glavni cilj povratka grada pod krstašku vlast nije postignut.

Askalon je imao poseban položaj. Njegova utvrđenja bila su važna za odbranu i napade duž obale, pa je sporazum predviđao njihovo rušenje. Grad je time izgubio dio svoje neposredne vojne vrijednosti kao uporište protiv Salahuddinovih teritorija, ali pitanje obalne kontrole ostalo je dio šire ravnoteže snaga.

Primirje je bilo vremenski ograničeno, a ne konačno rješenje sukoba. Obje strane zadržale su svoje političke ciljeve, ali su dobile vrijeme da obnove snage i stabiliziraju vlast.

Richard je napustio Svetu zemlju u oktobru 1192. godine. Nije uspio vratiti Jerusalem, ali je pomogao obnoviti krstašku teritorijalnu prisutnost na obali. Salahuddin je zadržao Sveti grad, ali se suočio s činjenicom da krstaške države nisu nestale i da će i dalje predstavljati vojni i politički faktor.

13. Da li je Treći krstaški rat bio uspjeh ili neuspjeh?

Odgovor zavisi od toga koji cilj posmatramo.

Ako je glavni cilj bio ponovno osvajanje Jerusalema, Treći krstaški rat nije uspio. Grad je ostao pod Salahuddinovom vlašću, a krstaši nisu ostvarili ono što je predstavljeno kao najvažniji razlog njihovog pohoda.

Ako posmatramo obnovu krstaških položaja na obali, ishod je bio drugačiji. Osvajanje Akre i osiguravanje obalnih gradova omogućili su krstaškim državama da nastave postojati i da zadrže komunikaciju s Evropom. Time je spriječen njihov potpuni slom.

Za Salahuddina, zadržavanje Jerusalema bilo je veliki politički i vjerski uspjeh. Ipak, rat nije donio potpuno uklanjanje krstaških snaga iz regije. Njegovi protivnici ostali su prisutni, a obalna uporišta nastavila su omogućavati dolazak novih vojnika i resursa sa Zapada.

Treći krstaški rat zato se ne može opisati jednom jednostavnom ocjenom. Njegov ishod bio je ograničen u odnosu na najambicioznije ciljeve krstaša, ali je imao velike posljedice za daljnju

historiju Levanta. Krstaške države opstale su, Jerusalem je ostao pod muslimanskom vlašću, a primirje je uspostavilo privremenu ravnotežu koja nije uklonila uzroke sukoba.

Izvori i literatura

Primarni izvori

1. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* — jedan od glavnih latinskih narativa o Trećem krstaškom ratu.
2. Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte* — starofrancuski prikaz pohoda Richarda Lavljeg Srca.
3. Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*.
4. Ibn al-Athir, *The Complete History* — izvještaji o Salahuddinovim pohodima i odnosima s krstašima.
5. *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris* — izvor za kopneni pohod Fridrika Barbarosse.
6. Roger of Hoveden, *Chronica* — zapadnoevropski hroničarski prikaz događaja.

Savremena historiografija

1. John D. Hosler i Stephen Bennett, ur., *The Third Crusade (1189–1192): New Interpretations* (2025).
2. Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land*.
3. Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*.
4. Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
5. John D. Hosler, „The siege of Acre (1189–1191) in the historiographical tradition“, *History Compass* (2018).
6. Stephen J. Spencer, „The Third Crusade in historiographical perspective“, *History Compass* (2021).

Primarne izvore treba čitati kritički. Latinski izvještaji često naglašavaju hrabrost i legitimnost krstaških vođa, dok muslimanski izvori događaje posmatraju iz perspektive Salahuddinove vlasti i muslimanskih zajednica. Njihovo poređenje omogućava precizniju rekonstrukciju događaja, ali ne uklanja sve neizvjesnosti u pogledu broja žrtava, motiva pojedinih odluka i detalja pregovora.

3. TREĆI KRSTAŠKI RAT (1189-1192)

Tri vladara, Akra i Arsuf; Jerusalem ostaje pod Salahuddinom

HISTORIJSKE NAPOMENE

Primirje 1192: Jerusalem ostaje pod muslimanskom vlašću; kršćanskim hodočasnici dopušten pristup.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

POGLAVLJE 25

Četvrti krstaški rat (1202–1204) — od pohoda prema Jerusalemu do osvajanja Carigrada

1. Novi krstaški rat i prvobitni cilj

Krajem 12. stoljeća Jerusalem je ostao pod muslimanskom vlašću, dok su krstaške države na levantinskoj obali opstale u oslabljenom obliku. Primirje iz 1192. godine omogućilo je kršćanskim hodočasnici pristup svetim mjestima, ali nije riješilo politički i teritorijalni sukob između krstaša i muslimanskih vladara.

Nakon smrti pape Celestina III. 1198. godine, njegov nasljednik Inocent III. preuzeo je aktivnu ulogu u organiziranju novog krstaškog pohoda. Papa je želio obnoviti krstaški pokret, ojačati položaj papinstva i pokrenuti novu ekspediciju koja bi promijenila vojnu ravnotežu na Istoku.

Četvrti krstaški rat počeo se organizirati 1198. godine, a glavni učesnici krenuli su na put 1202. godine. Za razliku od prethodnog velikog pohoda, u kojem su učestvovali kraljevi Engleske i Francuske te njemački car, novi rat u početku nije predvodio nijedan evropski monarh. Među najvažnijim vođama bili su francuski i flamanski plemići, uključujući Bonifacija od Montferrata, dok je značajnu ulogu imao i mletački dužd Enrico Dandolo.

Plan je bio da se krstaška vojska prebaci morem i napadne Egipat, tada jednu od najvažnijih baza muslimanske moći u istočnom Sredozemlju. Odatle bi se, prema prvobitnoj zamisli, nastavilo prema Palestini i Jerusalemu.

Egipat je bio važan zbog svog bogatstva, poljoprivrede, luka i strateškog položaja. Krstaški stratezi mogli su smatrati da bi slabljenje egipatske vlasti olakšalo osvajanje Jerusalema. Takva procjena

nije bila bez vojne logike, ali je zavisila od sposobnosti da se osigura prijevoz, finansiranje i snabdijevanje velike vojske.

Upravo će finansijski problem postati jedna od glavnih tačaka na kojima se pohod počeo udaljavati od prvobitnog cilja.

2. Venecija i problem prijevoza

Organizatori pohoda sklopili su sporazum s Venecijom, tada jednom od najmoćnijih pomorskih trgovačkih sila Sredozemlja. Mlečani su se obavezali da izgrade i pripreme flotu za prijevoz krstaša, konja, opreme i zaliha.

Takav ugovor zahtijevao je velika ulaganja. Venecija je morala unaprijed osigurati brodove, posadu, hranu i drugu opremu, bez garancije da će joj naručitelji na vrijeme platiti dogovorenu cijenu.

Problem je nastao kada se u Veneciji okupio manji broj krstaša nego što su organizatori predvidjeli. Nisu svi koji su položili zavjet krenuli istim putem, a dio njih pridružio se drugim ekspedicijama ili odabrao vlastiti način putovanja. Zbog toga su okupljene snage imale teškoće da plate puni iznos za prijevoz.

Venecija je bila pred ozbiljnim finansijskim problemom. Flota je već bila pripremljena, ali ugovoreni novac nije u cijelosti prikupljen. Krstaši su dugovali Mlečanima, dok su Mlečani imali vlastite trgovačke i političke interese na Jadranu i u istočnom Sredozemlju.

U tom trenutku pojavila se mogućnost da krstaši dio duga nadoknade vojnom pomoći Veneciji. Umjesto neposrednog odlaska prema Egiptu, vojska bi pomogla u osvajanju grada koji je Venecija smatrala svojim protivnikom.

Ovo je bila ključna prekretnica. Krstaški zavjet nije nestao, ali je finansijski ugovor počeo određivati neposredne vojne ciljeve.

Ne treba, međutim, zaključiti da su svi učesnici unaprijed planirali napasti kršćanske gradove. Mnogi su krenuli s namjerom da se bore u Svetoj zemlji. Problem je nastao kada su se finansijske obaveze, interesi Venecije i odluke vojnih vođa spojili u niz novih vojnih ciljeva.

3. Zara: prvi veliki odmak od prvobitnog cilja

U jesen 1202. godine krstaška vojska otplovila je iz Venecije i krenula prema Zadru, tada poznatom kao Zara. Grad je bio kršćanski, a nalazio se pod vlašću ugarsko-hrvatskog kralja Emerika. Venecija je nastojala vratiti kontrolu nad njim zbog njegovog strateškog položaja na istočnoj obali Jadrana.

Zadar nije bio muslimanski grad niti cilj koji je prvobitno opravdavao organiziranje krstaškog pohoda. Njegovo osvajanje zato je predstavljalo ozbiljan problem za vjersko opravdanje ekspedicije.

Grad je opkoljen i osvojen u novembru 1202. godine. Krstaši su učestvovali u napadu zajedno s Mlečanima, a grad je opljačkan. Dio učesnika protivio se pohodu na kršćanski grad, dok su neki napustili vojsku ili pokušali izbjeći učešće.

Papa Inocent III. ranije je zabranio napad na Zadar i zaprijetio crkvenim kaznama. Nakon osvajanja grada, reagirao je oštro i osudio postupak krstaša. Ipak, njegova politika nije bila jednostavna: nastojao je sačuvati autoritet papinstva, kazniti neposlušnost i istovremeno izbjeći potpuno raspadanje ekspedicije.

Pitanje ekskomunikacije bilo je posebno složeno. Venecijani su bili pod crkvenom kaznom, a dio krstaša također je bio pogođen njenim posljedicama. Papa je kasnije napravio razliku u postupanju prema pojedinim učesnicima, uz nastojanje da se pohod nastavi.

Osvajanje Zadra pokazalo je da se krstaški rat mogao preusmjeriti prema političkim i trgovačkim interesima koji nisu bili neposredno povezani s Jerusalemom. Istovremeno, ono je otvorilo pitanje odgovornosti vjerskog autoriteta: koliko je papa mogao kontrolirati vojsku koju je svojim pozivom pomogao mobilizirati, ali čijim odlukama nije neposredno upravljao?

Zadar je bio upozorenje na ono što će uslijediti. Krstaška vojska već je napala kršćanski grad, a njen prvobitni cilj ponovo je odgođen.

4. Aleksije Anđel i prijedlog koji je promijenio pohod

Dok je krstaška vojska boravila u Zadru, pojavila se ponuda koja je otvorila put prema Bizantijskom Carstvu.

Aleksije Anđel bio je sin bivšeg bizantijskog cara Isaka II. Anđela, kojeg je s prijestolja svrgnuo njegov brat Aleksije III. Anđel 1195. godine. Mladi Aleksije nastojao je vratiti oca na prijestolje i uspostaviti vlastitu poziciju u Carigradu.

Preko političkih veza na Zapadu, uključujući dvor Filipa Švapskog, Aleksije je stupio u kontakt s ljudima koji su predvodili krstaški pohod. Ponudio im je vojnu i finansijsku pomoć ako mu pomognu da se vrati u Carigrad i preuzme prijestolje.

Ponuda je bila izuzetno privlačna. Prema sporazumu koji su prihvatili vodeći krstaški zapovjednici i Venecija, Aleksije je obećao veliku novčanu isplatu, pomoć u nastavku pohoda, vojni kontingent i podršku crkvenom ujedinjenju s Rimom.

U različitim izvorima navode se ogromni iznosi, često oko 200.000 srebrnih maraka, mada su pojedinosti obećanja i njihovo kasnije izvršenje predmet historiografskih rasprava.

Za krstaše je ponuda izgledala kao mogućnost da riješe dug prema Veneciji, dobiju sredstva za nastavak pohoda i osiguraju dodatnu vojnu pomoć. Za Veneciju je intervencija mogla donijeti političke i trgovačke koristi u Carigradu, gradu koji je bio ključan za trgovinu između Evrope i istočnog Sredozemlja.

Ali ponuda je nosila veliki rizik. Krstaši su pristali pomoći jednom pretendentu u borbi za bizantijsko prijestolje, iako nisu mogli biti sigurni da će stanovništvo i političke elite Carigrada prihvatiti njegov povratak.

Nije bilo garancije da će obećani novac biti isplaćen, da će Bizantijci prihvatiti crkvenu uniju ili da će se vojna pomoć za nastavak pohoda zaista ostvariti.

Krstaška vojska tako je ponovo promijenila smjer. Umjesto da nastavi prema Egiptu, krenula je prema prijestolnici istočnog kršćanstva.

5. Prvi napad na Carigrad i povratak Isaka II.

Krstaška flota stigla je pred Carigrad u junu 1203. godine. Grad je bio jedna od najvećih i najbolje utvrđenih prijestolnica srednjovjekovnog svijeta. Njegove zidine, položaj uz Bosfor i Zlatni rog te pomorska odbrana činili su ga izuzetno teškim ciljem.

Aleksije III. nije uspio spriječiti krstaške snage da se iskrcaju i započnu napad. Krstaši i Mlečani napali su područje uz Zlatni rog i dijelove gradskih odbrambenih linija. Nakon borbi i pogoršanja političke situacije, Aleksije III. napustio je prijestolnicu.

Isak II. vraćen je na prijestolje, a njegov sin Aleksije proglašen je suvladarom kao Aleksije IV. Anđel. Krstaši su smatrali da su ispunili prvi dio dogovora: pomogli su da se vrati dinastija koja im je obećala novac i podršku.

Međutim, povratak Isaka II. i Aleksija IV. nije riješio problem. Carstvo je bilo finansijski oslabljeno, a novi vladari nisu raspolagali sredstvima koja su obećali. Da bi prikupili novac, pokušali su povećati poreze, prodavati vrijednosti i preusmjeravati državna sredstva.

Takve mjere izazvale su nezadovoljstvo stanovništva. Mnogi Bizantijci smatrali su da su novi vladari zavisni od stranih vojnika i da plaćaju previsoku cijenu za njihovu pomoć. Vjerske razlike između latinskih katolika i grčkih pravoslavaca dodatno su otežavale odnose.

Crkvena unija, koju su krstaši i papa očekivali, nije mogla biti jednostavno nametnuta. Iako su postojali politički pregovori, veliki dio bizantijskog svećenstva i stanovništva protivio se podređivanju rimskoj crkvenoj vlasti.

U Carigradu je tako nastala kriza: vladari su dugovali novac stranoj vojsci, stanovništvo je bilo nezadovoljno porezima i stranim utjecajem, a krstaši su smatrali da im se ne ispunjavaju obećanja.

Sporazum koji je trebao omogućiti nastavak pohoda prema Jerusalemu postao je izvor novog sukoba.

6. Aleksije V. i konačni raskid

Početkom 1204. godine politička situacija u Carigradu dodatno se pogoršala. Aleksije IV. nije mogao ispuniti sva obećanja, a otpor njegovoj vlasti rastao je. U januaru 1204. godine izbila je nova politička kriza, a ubrzo je na vlast došao Aleksije V. Duka, poznat kao Murtzuflo.

Aleksije IV. svrgnut je i ubrzo ubijen, dok je Isak II. također umro u okolnostima političkog sloma. Aleksije V. pokušao je organizirati odbranu grada i odbiti krstaške zahtjeve.

Krstaši su sada tvrdili da im je uskraćeno ono što im je bilo obećano. Njihova vojska i dalje je bila u finansijskim teškoćama, a povratak u Evropu bez ispunjenja ugovora značio bi ozbiljan neuspjeh.

Međutim, umjesto da odustanu od Carigrada i nastave prvobitni pohod drugim putem, krstaški vođe odlučili su osvojiti grad. U martu 1204. godine sklopljen je sporazum o podjeli budućeg plijena i teritorija ako grad bude zauzet.

Ovaj dogovor je posebno značajan jer pokazuje da napad na Carigrad nije bio samo neplanirana posljedica slučajnog skretanja. Do tog trenutka vodeći zapovjednici već su razmatrali kako će podijeliti bogatstvo i vlast ako osvoje prijestolnicu.

Ipak, ne treba svesti sve uzroke na jednu jedinu namjeru. Finansijski pritisak, venecijanski interesi, dinastička politika, vjersko nepovjerenje i odluke krstaških vođa djelovali su zajedno. Historijska rasprava i dalje razmatra relativnu težinu tih faktora.

Ono što je jasno jeste da je prvobitni cilj pohoda potisnut u drugi plan. Krstaška vojska sada se pripremala da osvoji jedan od najvažnijih gradova kršćanskog svijeta.

7. Pad Carigrada u aprilu 1204. godine

Prvi veliki napad na Carigrad u aprilu 1204. godine nije odmah doveo do potpunog sloma odbrane. Bizantijci su pružali otpor, a gradske zidine i dalje su predstavljale ozbiljnu prepreku.

Međutim, 12. aprila 1204. godine krstaši i Mlečani uspjeli su probiti odbranu i ući u grad. Aleksije V. pobjegao je, a organizirani otpor vlasti se raspao.

Ono što je uslijedilo bilo je trodnevno pljačkanje grada. Krstaški vojnici i drugi učesnici osvajanja uzimali su zlato, srebro, dragocjenosti, umjetnička djela, crkvene predmete i relikvije. Opljačkane su carske palate, privatne kuće i vjerski objekti.

Bizantijski historičar Nikita Honijat, koji je bio visoki državni službenik i svjedok posljedica osvajanja, opisao je uništavanje svetih predmeta, pljačku crkava i sknavljenje relikvija. Njegov prikaz izražava duboku ogorčenost zbog ponašanja ljudi koji su se predstavljali kao kršćanski ratnici.

Prema njegovom svjedočenju, predmeti koji su imali vjersku vrijednost za stanovništvo tretirani su kao običan plijen. Dragocjeni predmeti iz crkava razbijani su radi metala i dragulja, a sveti prostor korišten je za pljačku i nasilje.

Pored oduzimanja imovine, bilo je ubistava i seksualnog nasilja. Tačan broj žrtava nije moguće utvrditi, a pojedini izvještaji koriste retorički jezik karakterističan za srednjovjekovne hronike. Ipak, razmjere pljačke i nasilja potvrđuju različiti izvori, uključujući bizantijske i zapadne prikaze.

Nije opravdano predstavljati osvajanje kao urednu vojnu operaciju bez nasilja nad civilima. Carigrad je bio naseljen grad, a njegovi stanovnici nisu bili samo vojnici i politički protivnici. Među žrtvama su bili ljudi koji nisu učestvovali u borbama, svećenstvo, monasi, žene i djeca.

Istovremeno, ne možemo sa sigurnošću odrediti tačan broj ubijenih ili silovanih. Historijska odgovornost ne zahtijeva izmišljanje brojeva: dovoljno je jasno navesti ono što izvori potvrđuju, a neizvjesnost ostaviti tamo gdje dokazi nisu dovoljni.

Pljačka je bila povezana i s ranije dogovorenom podjelom plijena. Prema sporazumu iz marta 1204. godine, osvojeno bogatstvo trebalo je biti prikupljeno i raspoređeno prema dogovorenim pravilima. Dio plijena korišten je za podmirenje dugova prema Veneciji, dok su ostale vrijednosti dijeljene među učesnicima.

To pokazuje da pljačka nije bila samo niz pojedinačnih krađa. Bila je povezana s vojnim i finansijskim sistemom kojim su vođe nastojale nadoknaditi troškove ekspedicije.

8. Pljačka svetinja i kulturne posljedice

Carigrad je prije 1204. godine bio jedno od najvećih središta kršćanske umjetnosti, teologije i kulture. Njegove crkve čuvale su relikvije, mozaike, ikone, rukopise, liturgijske predmete i umjetnička djela koja su stoljećima predstavljala dio bizantijskog naslijeđa.

Pljačka je izazvala gubitak velikog broja predmeta koji su bili važni ne samo zbog materijalne vrijednosti nego i zbog vjerskog i kulturnog značenja. Dio relikvija i umjetničkih predmeta odnesen je na Zapad, gdje su završili u crkvama, riznicama i privatnim zbirkama. Drugi predmeti su uništeni, rastavljeni ili izgubljeni.

Među najpoznatijim primjerima kulturnog naslijeđa koje je dospjelo u Veneciju nalaze se bronzani konji koji su povezani s hipodromom Carigrada, a kasnije su postavljeni na pročelje bazilike Svetog Marka. Njihovo porijeklo i put do Carigrada imaju složenu historiju, ali njihovo premještanje nakon 1204. godine pokazuje kako je osvajanje promijenilo raspored kulturnih dobara.

Oduzimanje relikvija bilo je posebno značajno jer su one u srednjovjekovnom kršćanstvu imale duhovnu, političku i ekonomsku vrijednost. Posjedovanje relikvija moglo je povećati ugled crkve ili grada, privući hodočasnike i donijeti prihode.

Ipak, ne treba pretpostaviti da je svaki predmet koji se danas nalazi u zapadnoj crkvi ukraden 1204. godine. Za pojedina djela postoje dokumentirani putevi, dok je porijeklo drugih predmeta nesigurno ili povezano s kasnijim razmjenama i prenosima.

Kulturna posljedica osvajanja bila je dugoročna: dio bizantijskog naslijeđa raspršen je po Evropi, a mnogi predmeti i dokumenti nestali su iz prvobitnog konteksta. Za stanovnike Carigrada, pljačka je predstavljala gubitak dijela vlastite historije i vjerskog pamćenja.

9. Kako je reagirao papa Inocent III.?

Inocent III. podržavao je krstaški rat i želio da se oslobodi Jerusalem. Međutim, osvajanje Carigrada nije bilo cilj koji je prvobitno proglasio. Papa je bio suočen s činjenicom da su učesnici pohoda napali kršćanski grad, svrgnuli njegove vladare i opljačkali njegove crkve.

Njegova reakcija bila je složena. Osuđivao je nasilje i pljačku, a u pismima je izražavao nezadovoljstvo zbog postupaka krstaša. Istovremeno, nakon osvajanja pokušao je uspostaviti crkvenu i političku strukturu koja bi omogućila djelovanje latinske vlasti u Carigradu.

Ta dvostrukost ne znači da je papa unaprijed odobrio sve što se dogodilo. Ali pokazuje i ograničenja njegovog autoriteta. On je mogao pozivati na pohod, izdavati zabrane i prijetiti crkvenim kaznama, ali nije imao neposrednu kontrolu nad svakom odlukom vojnih zapovjednika.

Nakon osvajanja grada, papa je nastojao iskoristiti novu situaciju za ostvarenje crkvenog ujedinjenja pod rimskom vlašću. Međutim, prisilno nametanje latinske crkvene hijerarhije i način na koji je Carigrad osvojen dodatno su produbili nepovjerenje između istočnih i zapadnih kršćana.

Četvrti krstaški rat zato je imao paradoksalan ishod: ekspedicija organizirana u ime kršćanske vjere dovela je do razaranja velikog kršćanskog centra i produbljivanja crkvenog raskola.

10. Nastanak Latinskog Carstva i podjela teritorija

Nakon pada Carigrada, krstaški vođe i Mlečani podijelili su vlast i osvojena područja. U maju 1204. godine Balduin Flandrijski izabran je za cara novouspostavljenog Latinskog Carstva.

Venecija je osigurala značajne teritorijalne i trgovačke povlastice. Njeni interesi bili su usmjereni na luke, pomorske pravce i kontrolu trgovine u Egejskom moru i istočnom Sredozemlju. Za Veneciju, osvajanje Carigrada nije značilo samo vojnu pobjedu nego i priliku za učvršćivanje trgovačke mreže.

Međutim, osvajanje nije značilo da su svi dijelovi Bizantijskog Carstva odmah potpali pod stabilnu latinsku vlast. U različitim oblastima nastali su centri grčkog otpora i nove političke strukture.

Među njima su se izdvojili Nikejsko Carstvo u Maloj Aziji, Trapezuntsko Carstvo na obali Crnog mora i Epirska država na zapadu Balkana. Njihovi vladari predstavljali su različite političke i dinastičke nastavke bizantijske tradicije.

Latinsko Carstvo suočilo se s problemom legitimnosti, ograničenim vojnim resursima i otporom lokalnog stanovništva. Njegova vlast nije obuhvatila cijelo nekadašnje Bizantijsko Carstvo, a opstanak je zavisio od vojne sile, saveza i kontrole ključnih gradova.

Godine 1261. Nikejske snage ponovo su zauzele Carigrad i obnovile Bizantijsko Carstvo pod dinastijom Paleologa. Latinsko Carstvo time je okončano, ali posljedice 1204. godine nastavile su oblikovati političku i crkvenu historiju istočnog Sredozemlja.

11. Posljedice za odnose između katolika i pravoslavaca

Odnosi između rimske i carigradske crkve bili su napeti i prije 1204. godine. Teološke razlike, sporovi oko crkvenog autoriteta, liturgijske prakse i političko rivalstvo postojali su stoljećima. Veliki raskol iz 1054. godine predstavlja važnu simboličku prekretnicu, ali razdvajanje nije bilo jedan trenutni događaj nakon kojeg su odnosi potpuno prestali.

Četvrti krstaški rat produbio je taj raskol. Osvajanje Carigrada, pljačka crkava, oduzimanje relikvija i nametanje latinske crkvene hijerarhije ostavili su duboko nepovjerenje među pravoslavnim kršćanima.

Za mnoge stanovnike Bizantijskog Carstva napad zapadnih kršćana bio je dokaz da zajednička vjera nije garantovala političku solidarnost niti zaštitu od nasilja. Krstaši su mogli sebe smatrati učesnicima svetog rata, ali su njihovi postupci prema Carigradu bili u suprotnosti s očekivanjem da će štititi kršćanske zajednice.

To ne znači da su svi katolici odobravali osvajanje ili da su svi pravoslavci zauzimali isti stav prema Zapadu. Postojali su pojedinci i zajednice koji su nastojali održati saradnju, a odnosi su se mijenjali u zavisnosti od političkih prilika.

Ipak, 1204. godina ostala je snažan simbol nasilja među kršćanima. Njene posljedice nisu nestale s obnovom Bizantijskog Carstva 1261. godine, jer su sjećanje na pljačku i nepovjerenje prema latinskoj vlasti ostali prisutni u političkoj i vjerskoj kulturi.

12. Šta nam Četvrti krstaški rat govori o motivima i odgovornosti?

Četvrti krstaški rat pokazuje da se vjerski poziv i stvarni politički interesi mogu preplitati do te mjere da prvobitni cilj bude potisnut drugim prioritetima.

Organizatori su javno govorili o oslobađanju svetih mjesta, ali su se suočili s finansijskim problemom koji ih je naveo da napadnu Zadar. Nakon toga, obećanja bizantijskog pretendenta otvorila su mogućnost da se dugovi riješe intervencijom u Carigradu. Kada obećani novac nije isplaćen, vojni pritisak prerastao je u osvajanje i pljačku grada.

Venecija je imala jasne trgovačke i političke interese, ali nije dovoljno sve događaje objasniti samo mletačkom zavjerom. Krstaški plemići prihvatili su sporazume i učestvovali u donošenju odluka. Odgovornost je bila raspoređena među ljudima koji su imali različite ciljeve, ali su zajedno omogućili da se pohod udalji od prvobitne namjere.

Ni papu Inocenta III. ne treba prikazivati kao svemoćnog organizatora koji je unaprijed kontrolirao sve događaje. Njegov poziv dao je ekspediciji vjerski okvir, ali je njegova sposobnost da upravlja vojskom bila ograničena. Njegova kasnija osuda nasilja nije mogla poništiti posljedice osvajanja.

Najvažnija činjenica ostaje da je krstaška vojska, organizirana za rat na Istoku, osvojila kršćanski grad i opljačkala ga. Time su stradali stanovnici, uništena ili raspršena kulturna dobra i produbljeno nepovjerenje između istočnih i zapadnih kršćana.

Četvrti krstaški rat zato se ne može razumjeti samo kao vojni neuspjeh u povratku Jerusalema. Bio je i prekretnica u historiji Bizantijskog Carstva, Venecije, latinskih država na Istoku i odnosa između katoličkog i pravoslavnog svijeta.

Izvori i literatura

Primarni izvori

1. Nikita Honijat, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* — jedan od najvažnijih bizantijskih izvora za osvajanje i pljačku Carigrada.
2. Geoffrey de Villehardouin, *The Conquest of Constantinople* — izvještaj učesnika i jednog od vodećih ljudi pohoda.
3. Robert de Clari, *The Conquest of Constantinople* — prikaz događaja iz perspektive nižeg plemića koji je učestvovao u ekspediciji.
4. Inocent III., pisma o Četvrtom krstaškom ratu i reakcijama na osvajanje Carigrada.
5. Ibn al-Athir, *The Complete History* — osvrt muslimanskog historičara na događaje u Carigradu 1204. godine.

Savremena historiografija

1. Jonathan Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*.
2. Jonathan Harris, *The Debate on the Fourth Crusade*.
3. Donald E. Queller i Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*.
4. Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and the Crusader States, 1096–1204*.
5. Savvas Neocleous, „Financial, chivalric or religious? The motives of the Fourth Crusaders reconsidered“, *Journal of Medieval History*.
6. Thomas F. Madden, radovi o Veneciji, Četvrtom krstaškom ratu i latinskoj vlasti u Carigradu.

Primarne izvore treba čitati uzimajući u obzir položaj autora. Villehardouin je bio povezan s vodstvom pohoda i nastojao je objasniti odluke krstaških zapovjednika, dok Honijat piše iz perspektive bizantijske elite pogođene osvajanjem. Robert de Clari daje drugačiji uvid u iskustvo običnijih učesnika. Poređenje ovih izvora pomaže da se razdvoje politička opravdanja, finansijski interesi i dokumentirane posljedice osvajanja.

4. ČETVRTI KRSTAŠKI RAT (1202-1204)

Preusmjereni pohod: Zadar, Krf i Konstantinopolj

HISTORIJSKE NAPOMENE

Poslije 1204. nastaju Latinsko carstvo i vizantske nasljedne države. Prikaz ne tvrdi precizne granice njihove vlasti.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

POGLAVLJE 26

DJEČIJI KRSTAŠKI POHOD 1212. GODINE — IZMEĐU HISTORIJE I LEGENDE

1. Evropa nakon neuspjeha prethodnih krstaških pohoda

Početak XIII stoljeća krstaški pokret više nije bio ograničen na velike vojne ekspedicije koje su predvodili kraljevi, knezovi i profesionalni ratnici. Ideja da se sveta mjesta u Palestini moraju vratiti pod kršćansku vlast proširila se i među običnim ljudima: seljacima, pastirima, siromašnim radnicima i osobama koje su živjele na rubu tadašnjeg društva.

Četvrti krstaški pohod završio je 1204. godine pljačkom Carigrada, jednog od najvažnijih kršćanskih gradova. Umjesto da stignu do Jerusalema, krstaši su napali prijestolnicu Bizantijskog carstva. Taj događaj nije ugasio krstašku ideju, ali je dodatno pokazao koliko se prvobitni vjerski ciljevi mogu ispreplesti s političkim interesima, finansijskim obavezama i borbom za vlast.

U takvom okruženju 1212. godine pojavili su se narodni pokreti koji su u historiografiji poznati pod nazivom „Dječiji krstaški pohod“. Njihova posebnost nije bila u velikoj vojnoj snazi, nego u činjenici da su okupljali ljude izvan uobičajenih struktura plemićke i viteške vlasti.

Međutim, već pri samom nazivu treba biti oprezan. Latinska riječ *pueri*, koju srednjovjekovni izvori koriste za učesnike, može označavati dječake, mlade ljude, ali i osobe nižeg društvenog položaja ili zavisne ljude. Zbog toga nije opravdano sve učesnike predstavljati kao malu djecu. Dio njih vjerovatno je bio veoma mlad, ali historičari se ne slažu oko tačnog sastava pokreta.

2. Zašto je nastao pokret?

Srednjovjekovni hroničari nisu ostavili dovoljno podataka da bismo mogli pouzdano rekonstruirati razmišljanja svakog učesnika. Ipak, nekoliko okolnosti pomaže razumjeti kako je ovakav pokret mogao nastati.

Prvo, krstaška ideja bila je prisutna u propovijedima, vjerskim pričama, liturgiji i javnom životu. Jerusalemski sveti prostori imali su snažan značaj za zapadnoevropske kršćane, a gubitak grada 1187. godine i neuspjeh Trećeg i Četvrtog krstaškog pohoda nisu uklonili želju da se on ponovo osvoji.

Drugo, u tadašnjoj religijskoj kulturi siromaštvo se moglo shvatati kao znak poniznosti i posebne bliskosti s Bogom. Ljudi koji nisu imali bogatstvo, vojnu opremu ni plemićko porijeklo mogli su vjerovati da upravo njihova skromnost daje posebnu vrijednost njihovom poduhvatu.

Treće, početak XIII stoljeća obilježili su različiti oblici narodnog vjerskog pokretanja. Učesnici nisu nužno razmišljali kao politički stratezi niti su raspolagali vojnim planom. Vjersko uvjerenje, nada u čudo, nezadovoljstvo vlastitim položajem i želja da se učestvuje u velikom svetom događaju mogli su djelovati istovremeno.

Ipak, ne treba pretpostaviti da su svi učesnici imali identične motive. Niti se može dokazati da je pokret nastao kao jedinstven, unaprijed organiziran odgovor na neuspjeh prethodnih krstaških pohoda.

3. Stjepan iz Cloyesa i pokret u Francuskoj

Jedna od najpoznatijih ličnosti povezanih s događajima iz 1212. godine bio je Stjepan iz Cloyesa, mjesta u sjevernoj Francuskoj.

Prema hroničarskoj tradiciji, Stjepan je bio mladi pastir koji je tvrdio da je primio božansku poruku ili pismo povezano s Isusom Kristom. Ta priča širila se među ljudima i privlačila sljedbenike. Međutim, detalji o njegovom iskustvu nisu zabilježeni u obliku koji bi omogućio nezavisnu provjeru. Historijski se može proučavati postojanje pokreta i način na koji je o njemu izvještavano, ali se ne može potvrditi navodno nadnaravno porijeklo Stjepanove poruke.

Stjepanovi sljedbenici kretali su se kroz francuske krajeve, a priče o njihovom okupljanju doprle su i do kraljevskog dvora. Francuski kralj Filip II August navodno je zatražio mišljenje učenih ljudi povezanih s Parizom. Prema kasnijem prikazu događaja, savjetovano je da se učesnici vrate svojim kućama.

Ova epizoda je važna zato što pokazuje da pokret nije bio isto što i zvanično organizirani krstaški pohod. Nije poznato da je papa Inocent III izdao poziv kojim bi odobrio ovu ekspediciju, imenovao njenog vojnog zapovjednika ili joj dodijelio formalni status kakav su imali zvanični krstaški pohodi.

Pokret se, dakle, razvijao izvan uobičajenog sistema papinske autorizacije i plemićkog vojnog zapovijedanja. To ga nije činilo manje značajnim za njegove učesnike, ali jeste značilo da nije imao institucionalnu podršku i organizaciju na koje su se oslanjale velike ekspedicije.

4. Nikola iz Kölna i njemački učesnici

Sličan pokret pojavio se u njemačkim krajevima, a u njegovoj tradiciji posebno se spominje Nikola iz Kölna.

Prema hronikama, okupljale su se grupe mladih ljudi i siromašnih osoba koje su napuštale svoje uobičajene poslove i kretale prema jugu. Njihov put vodio je preko područja njemačkih zemalja i alpskih prijelaza prema Italiji.

Ovdje je potrebno razlikovati dvije stvari. Postojanje pokreta koji je privukao značajan broj ljudi podržano je srednjovjekovnim zapisima. Međutim, tačan broj učesnika, njihov uzrast, međusobna povezanost i odnos prema Stjepanovoj grupi nisu dovoljno jasni.

Kasniji prikazi često spajaju francuske i njemačke događaje u jednu veliku ekspediciju, kao da su svi učesnici krenuli prema istom cilju pod jedinstvenim vodstvom. Sačuvani izvori ne dopuštaju takvu sigurnost. Moguće je govoriti o povezanim ili sličnim pokretima, ali nije opravdano svaku pojedinost iz jednog prikaza automatski pripisivati drugom.

Njemačka grupa dospjela je do Italije. Tradicija je naročito povezala događaje s Genovom, gdje su učesnici očekivali nastavak puta prema Svetoj zemlji. Ali dolazak na obalu nije značio da su imali brodove, novac, zalihe ili plan kojim bi prešli Sredozemno more.

5. Očekivanje čuda i stvarnost puta

U popularnim pričama često se navodi da su učesnici vjerovali kako će se Sredozemno more razdvojiti pred njima, omogućavajući im da pješice stignu do Svete zemlje. Takav motiv pripada tradiciji koja je izrasla oko događaja, ali ga ne treba predstavljati kao pouzdano utvrđeno uvjerenje svih učesnika.

Ono što je mnogo sigurnije jeste da su se grupe suočile s praktičnim preprekama koje nisu mogle riješiti samim vjerskim zanosom. Putovanje do Palestine zahtijevalo je organiziran prijevoz, hranu, novac, zaštitu i dogovor s ljudima koji su kontrolirali luke i brodove.

Čak su i dobro opremljene viteške ekspedicije često stradavale zbog nedostatka hrane, bolesti, loše koordinacije i sukoba među vođama. Za siromašne putnike bez vojne i logističke podrške takav je put bio još teži.

Neki učesnici odustali su i vratili se kućama, dok su se drugi razišli ili nastavili put u manjim grupama. Za pojedince se u izvorima navode različite putanje i ishodi, ali nema dovoljno pouzdanih podataka da bismo mogli rekonstruirati sudbinu svakog učesnika.

6. Jesu li učesnici prodani u ropstvo?

Jedna od najdramatičnijih priča govori da su trgovci ponudili učesnicima besplatan prijevoz brodovima, a zatim ih prodali u ropstvo u sjevernoj Africi ili Egiptu.

U toj verziji priče, brodovi su navodno prevozili učesnike prema muslimanskim zemljama, gdje su bili prodani trgovcima robljem. Pojedini kasniji prikazi dodaju da su neki od njih prisiljavani da se odreknu kršćanske vjere.

Ova priča ne smije se jednostavno odbaciti samo zato što zvuči dramatično, ali se ne može ni prihvatiti kao dokazana činjenica. Poznata verzija o trgovcima, brodovima i prodaji učesnika u ropstvo pojavljuje se u hroničarskim izvještajima koji su vremenski udaljeniji od događaja, a ključni detalji nisu nezavisno potvrđeni na način koji bi omogućio sigurnu rekonstrukciju.

Posebno je problematično kada se kasnija verzija prikazuje kao da su hiljade djece sigurno završile u ropstvu u Egiptu. Takva tvrdnja prevazilazi ono što dostupni izvori pouzdano potvrđuju.

To ne znači da u srednjem vijeku nije bilo trgovine ljudima, prisilnog rada ili porobljavanja ratnih zarobljenika. Takve pojave bile su stvarne i postojale su u različitim društvima. Ali opća historijska činjenica da je ropstvo postojalo nije dokaz da se konkretan događaj odigrao upravo onako kako ga opisuju kasnije legende.

Najodgovorniji zaključak glasi: sudbina mnogih učesnika ostaje nepoznata, a priča o njihovoj masovnoj prodaji u ropstvo nije dovoljno potvrđena da bi se predstavljala kao utvrđena činjenica.

7. Kako je nastala legenda o „Dječijem krstaškom pohodu“?

Događaji iz 1212. godine ubrzo su dobili značenje koje je nadilazilo ono što se moglo pouzdano rekonstruirati iz prvobitnih izvora.

Hroničari su o pokretu pisali iz različitih perspektiva. Neki su bili iznenađeni njegovim razmjerama, drugi su ga tumačili kroz vjerske predodžbe o čudima, poniznosti i božanskoj volji. Kasniji pisci dodavali su detalje, povezivali odvojene grupe i oblikovali priču u jedinstven narativ o nevinim dječacima koji su krenuli osloboditi Jerusalem, ali su završili tragično.

U takvom obliku priča je imala snažnu moralnu poruku: nevini i siromašni krenuli su s čistom vjerom, ali su se suočili sa svijetom odraslih, političkim interesima i opasnostima koje nisu mogli razumjeti. Upravo je ta struktura učinila priču privlačnom za kasnije generacije.

Međutim, historičar mora razlikovati tri nivoa:

1. **Događaji koji su dovoljno potvrđeni:** 1212. godine zaista su se pojavili narodni vjerski pokreti u francuskim i njemačkim krajevima, a njihovi učesnici kretali su se prema jugu.
2. **Pojedinosti koje ostaju nesigurne:** tačan broj učesnika, njihov uzrast, stepen međusobne povezanosti, precizni ciljevi i konačne putanje pojedinih grupa.
3. **Kasniji legendarni motivi:** jedinstvena vojska sastavljena isključivo od djece, pouzdano obećanje da će se more razdvojiti i detaljna priča o masovnoj prodaji učesnika u ropstvo.

Ova podjela ne umanjuje značaj događaja. Naprotiv, ona omogućava da se stvarni društveni i vjerski pokret razumije bez toga da se njegova historija zamijeni kasnijom legendom.

8. Šta ovaj događaj govori o krstaškom pokretu?

Događaji iz 1212. godine pokazuju da krstaška ideja nije bila isključivo projekat kraljeva, plemića, papa i vojnih redova. Ona je mogla postati i pokret običnih ljudi koji su vjerovali da imaju vlastitu ulogu u ostvarivanju svetog cilja.

Istovremeno, slučaj pokazuje razliku između vjerskog uvjerenja i stvarnih mogućnosti. Ljudi su mogli krenuti na put pod snažnim utjecajem propovijedi, predaja i nade u božansku pomoć, a da pritom nisu raspolagali organizacijom potrebnom za ostvarenje cilja.

Ovaj pokret također upozorava na opasnost nekritičkog korištenja srednjovjekovnih hronika. Činjenica da je neki događaj zabilježen u hronici ne znači da su sve njegove pojedinosti tačne. S druge strane, nedostatak potpunih zapisa ne znači da se događaj nije desio. Potrebno je procijeniti kada je izvor nastao, šta je njegov autor mogao znati, od koga je dobio informacije i da li se njegov prikaz može potvrditi drugim svjedočanstvima.

„Dječiji krstaški pohod“ zato nije jednostavna priča o djeci koja su krenula prema Jerusalemu i nestala. To je naziv za složen, slabo dokumentiran narodni pokret koji je kasnijim generacijama postao simbol vjerskog zanosa, siromaštva, nade i ljudske ranjivosti.

Njegovo historijsko značenje ne zavisi od toga jesu li sve legendarne pojedinosti istinite. Dovoljno je već to što pokazuje koliko je duboko krstaška ideja prodrla u srednjovjekovno društvo i koliko je snažno mogla pokrenuti ljude koji nisu imali ni političku moć ni sredstva da ostvare ono čemu su težili.

Izvori i literatura

- Peter Raedts, „The Children’s Crusade of 1212“, *Journal of Medieval History*, 1977. — temeljna studija o izvorima, značenju riječi pueri i nastanku legende.
- Gary Dickson, *The Children’s Crusade: Medieval History, Modern Mythistory*, 2008. — analiza historijskog događaja i njegovog kasnijeg pretvaranja u legendu.
- *Chronica Regiae Coloniensis*, zapis o pokretu iz 1212. godine, u prijevodu dostupnom u *Fordham Medieval Sourcebooku*.
- Gary Dickson, „La genèse de la croisade des enfants (1212)“, *Bibliothèque de l’École des chartes*, 1995.

POGLAVLJE 27

PETI KRSTAŠKI POHOD (1217–1221)

EGIPAT KAO PUT PREMA JERUSALEMU

1. Novi plan za osvajanje Jerusalema

Nakon što je Saladin 1187. godine vratio Jerusalem pod muslimansku vlast, a Treći krstaški pohod 1192. završio bez ponovnog osvajanja grada, zapadnoevropski vladari i crkveni autoriteti nastavili su tražiti način da promijene odnos snaga na Levantu.

Četvrti krstaški pohod završio je 1204. osvajanjem i pljačkom Carigrada. Taj događaj nije riješio pitanje Jerusalema, ali je pokazao da se krstaške ekspedicije mogu udaljiti od prvobitno proklamiranog cilja. Novi pohod zato je zahtijevao promišljeniju strategiju.

Papa Inocent III počeo je pripreme za novu ekspediciju još 1213. godine. Četvrti lateranski sabor 1215. razmatrao je organizaciju, finansiranje i duhovne obaveze povezane s pohodom. Međutim, nije odmah uspostavljen jedinstven vojni plan koji bi svi učesnici dosljedno slijedili.

Inocent III umro je 1216. godine, prije nego što je pohod započeo u punom obimu. Njegov nasljednik Honorije III nastavio je projekat.

Osnovna strateška ideja bila je drugačija od one iz Prvog krstaškog pohoda. Umjesto neposrednog napada na Jerusalem, trebalo je udariti na Egipat. Razlog je bio geopolitički: Egipat je bio najvažnije središte ejubidske vlasti, raspolagao je značajnim prihodima, ljudstvom i resursima te je predstavljao ključnu bazu za odbranu Palestine.

Ako bi krstaši osvojili i zadržali egipatske gradove, mogli bi ugroziti vlast ejubidskih sultana i prisiliti ih da prihvate povoljne uslove za predaju Jerusalema. Uspjeh takvog plana, međutim, zavisio je od sposobnosti krstaša da osvoje teritoriju, održe opskrbu i iskoriste vojnu prednost prije nego što se protivnik oporavi.

2. Ko je učestvovao u pohodu?

Peti krstaški pohod nije predvodio jedan evropski vladar koji bi imao potpunu kontrolu nad svim vojskama. U njemu su učestvovali različiti knezovi, kraljevi, vojni redovi i grupe krstaša koje nisu uvijek imale iste prioritete.

Među značajnim učesnicima bili su:

- **Andrija II Ugarski**, koji je predvodio jednu od najvažnijih kraljevskih ekspedicija u početnoj fazi pohoda;
- **Leopold VI Austrijski**, koji je također učestvovao u ranijim operacijama;
- **Ivan od Briennea**, kralj Jerusalema po braku i važan vojni vođa na istoku;
- **kardinal Pelagije**, papinski legat koji je kasnije postao jedna od ključnih figura u komandovanju;
- pripadnici viteških redova, među kojima su bili templari i hospitalci;
- kontingenti iz različitih evropskih krajeva, uključujući Friziju i njene pomorske zajednice.

Ivan od Briennea imao je poseban položaj. Iako je nosio titulu kralja Jerusalema, stvarna teritorija kojom je kraljevstvo raspolagalo bila je znatno manja od prostora koji je obuhvatalo prije Saladinovih osvajanja. Kraljevstvo je zavisilo od obalnih gradova, tvrđava, pomorskih veza i pomoći iz Evrope.

Različiti učesnici dolazili su s različitim obavezama i očekivanjima. Neki su namjeravali ostati duže, dok su drugi planirali povratak nakon određenog perioda službe. To je otežavalo održavanje stabilne vojske. Čak i kada su postojali zajednički ciljevi, nije bilo jednostavno uskladiti trajanje službe, podjelu plijena, komandovanje i političke interese.

3. Prva faza: borbe u Svetoj zemlji, 1217. godine

Prve veće krstaške snage stigle su u istočni Mediteran 1217. godine. Umjesto da odmah krenu u Egipat, učestvovala su u vojnim operacijama u okolini Akre, Jerusalema i drugih područja koja su još bila povezana s preostalim krstaškim posjedima.

U tim operacijama učestvovao je i Andrija II Ugarski. Krstaši su napadali određene položaje i pokušavali oslabiti protivnika, ali nisu ostvarili odlučujući rezultat. Nisu uspjeli promijeniti strateški odnos snaga niti vratiti Jerusalem.

Dio učesnika smatrao je da su ispunili svoju obavezu i vratio se kući. Takav odlazak nije bio neobičan za srednjovjekovne pohode. Vojna služba često je bila vremenski ograničena, a troškovi održavanja vojnika i konja mogli su postati neodrživi.

Ova faza pokazala je jedan od trajnih problema krstaških ekspedicija: vojsku nije činila trajna, profesionalna i jedinstveno finansirana sila. Ona se sastavljala od različitih kontingenata, čiji su se sastav i raspoloživost mijenjali tokom kampanje.

Dok su se krstaši borili na Levantu, glavna strateška zamisao sve se više usmjeravala prema Egiptu. U narednoj fazi pohod će postati velika operacija na rijeci Nil, u kojoj će brodovi, utvrđenja na riječnim rukavcima i kontrola nad opskrbom imati gotovo jednaku važnost kao kopnena vojska.

4. Zašto baš Damietta?

Damietta, smještena u delti Nila, bila je jedna od najvažnijih egipatskih luka. Njena vrijednost nije se svodila samo na trgovinu. Grad je bio povezan s riječnim putevima koji su vodili prema unutrašnjosti Egipta, uključujući područje Kaira.

Krstaši su vjerovali da bi zauzimanje Damiette otvorilo put prema daljnjim operacijama. Grad je mogao poslužiti kao baza za snabdijevanje, prihvata pojačanja i pritisak na egipatsku vlast.

Međutim, napad na Egipat nosio je i ozbiljne rizike. Krstaška vojska morala je djelovati na području čiju su geografiju i vodene puteve bolje poznavali lokalni stanovnici i branitelji. Nil nije bio samo prepreka koju je trebalo prijeći. Njegovi rukavci, kanali, sezonske promjene vodostaja i okolna močvarna područja određivali su kretanje vojske i brodova.

Krstaši su raspolagali pomorskim iskustvom i mogli su dovesti brodove iz Evrope, ali pomorska prednost sama po sebi nije značila da su poznavali lokalne uslove. U ratu na rijeci sposobnost manevriranja zavisila je i od dubine vode, struja, kanala, obala i mogućnosti da se brodovi opskrbe i zaštite.

S druge strane, ejubidska vlast nije mogla zanemariti prijetnju. Gubitak Damiette mogao je otvoriti put prema Kairu i ugroziti čitavu političku strukturu Egipta. Zbog toga je odbrana grada postala jedan od glavnih prioriteta sultana al-Kamila.

5. Početak opsade i borba za riječnu kulu, 1218.

Glavna ekspedicija protiv Egipta počela je 1218. godine. Krstaši su se iskrcali u blizini Damiette i uspostavili utvrđeni logor. Grad je bio zaštićen odbrambenim sistemom koji je obuhvatao zidine, riječnu odbranu i lanac povezan s kulom na Nilu. Taj sistem otežavao je pristup brodovima i sprečavao krstaše da jednostavno doplove do gradskih zidina.

U početku napadi nisu donosili odlučujući uspjeh. Branitelji su koristili prirodne prepreke i utvrđenja, dok su krstaši pokušavali pronaći način da neutraliziraju odbrambeni položaj.

Prekretnica je bila borba za takozvanu Kulu lanca. Krstaši su izgradili veliku plutajuću opsadnu konstrukciju, koristeći spojene brodove i platformu koja im je omogućila napad na kulu. Operacija je bila tehnički zahtjevna i zahtijevala je koordinaciju između pomorskih i kopnenih snaga.

U napadu su važnu ulogu imali frizijski učesnici i njihovi brodovi. Konstrukcija i njena upotreba pokazuju da krstaši nisu napredovali samo zahvaljujući brojnosti ili vjerskom zanosu. Koristili su inženjerska rješenja, improvizaciju i pomorske sposobnosti kako bi savladali prepreku koju nisu mogli jednostavno zaobići.

Kula je pala u augustu 1218. godine. Time je krstašima olakšan pritisak na grad, ali Damietta još nije bila osvojena. Njene zidine i dalje su pružale zaštitu, a opsada se nastavila.

U isto vrijeme umro je ejubidski sultan al-Adil, brat Saladina i vladar koji je uspostavio vlast nad velikim dijelom nekadašnjih Saladinovih teritorija. Naslijedio ga je sin al-Kamil u Egiptu, dok su drugi članovi dinastije upravljali drugim dijelovima ejubidskih posjeda.

Smjena vlasti mogla je ugroziti odbranu, ali nije dovela do trenutnog sloma. Al-Kamil je nastavio organizirati otpor i pokušavao spriječiti krstaše da iskoriste zauzimanje riječne kule za brzi napad na Damiettu.

6. Al-Kamil: odbrana Egipta i unutrašnji politički problemi

Al-Malik al-Kamil bio je jedan od najvažnijih vladara ejubidske dinastije. Njegov zadatak nije bio samo vojni. Morao je održati vlast u Egiptu, upravljati odnosima s drugim članovima dinastije i spriječiti da rat s krstašima izazove unutrašnji politički slom.

Ejubidska država nije bila jedinstvena centralizirana država u modernom smislu. Njeni članovi upravljali su različitim teritorijama i imali vlastite interese. Njihova saradnja mogla je biti presudna u ratu, ali nije bila automatska niti bez sukoba.

Al-Kamil je tokom opsade morao računati na pomoć i lojalnost ljudi koji nisu uvijek dijelili njegove prioritete. Unutrašnje napetosti u njegovom taboru utjecale su na njegovu sigurnost i mogućnost da održava vojnu inicijativu. Ipak, nije tačno prikazivati ga kao vladara koji je izgubio kontrolu nad situacijom čim je počela opsada.

Njegova odbrana oslanjala se na kombinaciju vojnih napada, utvrđenih položaja, kontrole riječnih puteva i pregovora. Pokušavao je spriječiti krstaše da dobiju prostor za sigurno napredovanje prema unutrašnjosti Egipta.

Tokom 1218. i 1219. godine krstaši su također trpjeli posljedice bolesti, vremenskih nepogoda, nedostatka hrane i dugotrajne opsade. Opsada nije bila jednostavna borba između jedne dobro opremljene vojske i potpuno nemoćnog grada. Obje strane bile su izložene pritiscima, a rezultat je zavisio od sposobnosti da se izdrži duže od protivnika.

7. Franjevac Franjo Asiški i susret sa sultanom

Jedna od najpoznatijih epizoda Petog krstaškog pohoda povezana je s Franjom Asiškim, osnivačem franjevačkog reda.

Godine 1219, tokom opsade Damiette, Franjo je prešao u muslimanski tabor i susreo se sa sultanom al-Kamilom. Taj događaj postao je važan dio kasnije kršćanske tradicije, posebno u prikazima Franje kao čovjeka koji je pokušao svjedočiti svojoj vjeri bez upotrebe oružja.

Prema franjevačkoj tradiciji, Franjo je želio razgovarati sa sultanom o vjeri i kršćanskoj poruci. Susret se odvijao usred rata, dok su dvije strane bile suprotstavljene u opsadi grada.

Potrebno je razlikovati historijski susret od detalja koji su kasnije dodavani njegovom prikazu. Susret Franje i al-Kamila široko se prihvata u historiografiji, ali pojedinosti razgovora nisu sačuvane u obliku doslovnog zapisnika. Ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati svaku izgovorenu rečenicu, niti dokazati da je susret doveo do trajne promjene sultanove politike.

Nema ni dovoljno dokaza da bi se tvrdilo da su Franjo i al-Kamil sklopili neki poseban politički sporazum. Sultan nije zbog susreta prekinuo rat, niti su krstaši napustili opsadu.

Ipak, susret je značajan jer pokazuje da odnosi između protivničkih strana nisu bili ograničeni na borbu. Diplomatski kontakti, razgovori, razmjena poruka i pojedinačni susreti mogli su se odvijati čak i dok su vojske pokušavale osvojiti ili odbraniti grad.

Ovaj događaj ne treba koristiti ni kao dokaz da je rat bio beznačajan, ni kao dokaz da su svi učesnici bili neprijateljski raspoloženi prema svakom pripadniku druge vjere. On pokazuje da su unutar ratnog sukoba postojali različiti oblici ponašanja i komunikacije.

8. Pad Damiette, novembar 1219.

Opsada se nastavila sve dok grad nije ostao teško pogođen glađu, bolešću i nedostatkom pomoći. Dugotrajna blokada oslabila je sposobnost branitelja da održavaju odbranu, dok krstaši nisu odustajali od pritiska.

Početkom novembra 1219. godine Damietta je pala u krstaške ruke. Datum se obično navodi kao 5. novembar.

Osvajanje grada bilo je veliki vojni uspjeh. Nakon više od godinu dana borbe, krstaši su zauzeli jednu od najvažnijih egipatskih luka i dobili bazu za narednu fazu pohoda. U evropskim krugovima ovaj događaj mogao se prikazivati kao dokaz da je božanska pomoć na strani ekspedicije.

Ali vojna pobjeda nije automatski značila stratešku pobjedu. Grad je bio osvojen, ali Kairo nije. Ejubidska država nije bila uništena, a al-Kamil je i dalje raspolagao sredstvima da nastavi rat.

Osim toga, osvajanje je otvorilo nova pitanja. Ko će upravljati Damiettom? Kako će se podijeliti plijen? Koliko dugo treba ostati u Egiptu? Da li odmah krenuti prema Kairu ili čekati dodatne snage iz Evrope?

Ta pitanja nisu bila sporedna. Ona su utjecala na komandovanje, disciplinu i spremnost učesnika da nastave pohod. Uspjeh u osvajanju grada nije uklonio razlike među krstaškim vođama, nego ih je u nekim slučajevima pojačao.

9. Al-Kamil nudi pregovore

Nakon pada Damiette, al-Kamil je pokušavao pronaći način da okonča rat pod uslovima koji bi zaštitili Egipat i njegovu vlast. U pregovorima se pojavila mogućnost da se krstašima ponudi povrat velikog dijela nekadašnjeg Jerusalimskog kraljevstva, uključujući Jerusalem, uz druge ustupke.

U nekim ponudama spominjao se i povratak relikvije Časnog krsta, koju su muslimanske snage zarobile nakon poraza krstaša kod Hattina 1187. godine. Detalji ponuda i njihovih uslova razlikuju se u izvorima, pa ih treba rekonstruirati oprezno. Ipak, jasno je da je postojala ozbiljna diplomatska mogućnost razmjene teritorijalnih ustupaka za povlačenje krstaša iz Egipta.

Zašto bi al-Kamil ponudio Jerusalem? Zato što je grad bio važan simbol, ali je za ejubidskog vladara očuvanje Egipta bilo od neposrednog strateškog značaja. Ako bi povrat Jerusalema omogućio povlačenje neprijateljske vojske i očuvanje egipatske vlasti, takva ponuda mogla je imati političku logiku.

To ne znači da al-Kamil nije pridavao značaj Jerusalemu. Politički vladari srednjeg vijeka često su morali istovremeno razmatrati vjerski značaj gradova, vojnu sigurnost, prihode, odnose s vlastitim saveznicima i opasnost od suparnika.

Međutim, krstaško vodstvo nije prihvatilo ponudu. Kardinal Pelagije i drugi zagovornici nastavka rata smatrali su da bi napuštanje Egipta nakon velikih gubitaka i osvajanja Damiette bilo

propuštanje prilike da se ostvari još veći uspjeh. Za neke je bilo teško opravdati povlačenje nakon što je osvojena tako važna baza.

Tako je odluka da se nastavi ratovanje postala jedna od ključnih prekretnica pohoda. Mogućnost da se diplomatskim putem dobije Jerusalem nije iskorištena, a krstaši su ostali u Egiptu.

10. Zašto krstaši nisu odmah krenuli prema Kairu?

Nakon zauzimanja Damiette, dio krstaških vođa želio je nastaviti napredovanje prema Kairu. Ipak, tokom 1220. godine vojska nije pokrenula odlučujući pohod prema egipatskoj prijestolnici.

Kasniji prikazi ponekad ovu odluku predstavljaju kao čistu neodlučnost ili nesposobnost. Takvo objašnjenje je nepotpuno. Krstaši su imali nekoliko stvarnih problema.

Prvo, vojska je bila iscrpljena dugotrajnom opsadom. Održavanje ljudi, konja i brodova zahtijevalo je redovnu opskrbu. Napredovanje uz Nil značilo bi udaljšavanje od sigurne baze i ulazak u područje u kojem su branitelji mogli koristiti kanale, poplave i lokalno poznavanje terena.

Drugo, postojali su sporovi oko upravljanja Damiettom i raspodjele osvojenog plijena. Nesuglasice između kralja Ivana od Briennea i kardinala Pelagija otežavale su jedinstveno komandovanje. Nijedan od njih nije imao neograničenu vlast nad svim učesnicima.

Treće, prijetnje nisu postojale samo u Egiptu. Muslimanski vladari u Siriji nastavili su djelovati protiv krstaških položaja na Levantu. Dio snaga i političke pažnje morao se usmjeravati i na odbranu preostalih krstaških teritorija.

Četvrto, krstaška vojska nije bila trajno sastavljena. Neki učesnici napuštali su pohod, dok su drugi pristizali. Odlazak iskusnih boraca mogao je smanjiti sposobnost vojske da izvede složenu operaciju duboko u neprijateljskoj teritoriji.

Zato se period nakon pada Damiette ne može objasniti samo strahom od neprijatelja ili lošim vođstvom. Postojali su stvarni operativni problemi. Ipak, njihovo postojanje ne uklanja odgovornost krstaških vođa za odluke koje su donosili, posebno za to što nisu uspjeli uskladiti vojnu strategiju s raspoloživim sredstvima.

11. Napredovanje prema Mansuri, 1221.

Tek 1221. godine krstaši su pokušali ozbiljnije napredovati prema unutrašnjosti Egipta. Cilj je bio ugroziti položaje koji su štitili put prema Kairu i prisiliti al-Kamila na prihvatanje njihovih zahtjeva.

U početku je napredovanje izgledalo obećavajuće. Krstaši su se kretali uz Nil, oslanjajući se na brodove i kopnenu vojsku. Međutim, što su dalje odmicali od Damiette, to je postajalo teže održavati opskrbu i osiguravati komunikacije s bazom.

Al-Kamil i njegovi saveznici nisu se oslanjali samo na neposredni napad. Koristili su poznavanje riječnih puteva, kanala i terena da otežaju kretanje krstaške vojske. Egipatska vojska mogla je prijetiti bokovima, prekidati snabdijevanje i prisiljavati protivnika da troši snage na zaštitu vlastitih položaja.

Krstaši su stigli do područja Mansure, važnog položaja na prilazima unutrašnjosti Egipta. Ali tu su se suočili s problemom koji nisu mogli riješiti samo hrabrošću ili vojnom disciplinom: njihova vojska bila je sve izloženija promjenama vodostaja i presijecanju puteva za povlačenje.

Ljetni porast Nila i poplavlivanje okolnog zemljišta dodatno su otežali situaciju. Voda je mogla pretvoriti prohodne površine u močvare, otežati kretanje konjice i spriječiti dopremu hrane i opreme. Istovremeno su egipatske snage koristile kanale i riječne veze kako bi pritisnule krstaše.

Poplava Nila nije bila jedini uzrok poraza. Ključno je bilo to što su krstaši nastavili operaciju u sve nepovoljnijim uslovima, dok su se njihove komunikacije i mogućnosti povlačenja smanjivale. Prirodno okruženje postalo je dio vojne strategije, a ne samo pozadina bitke.

12. Povlačenje i predaja, august 1221.

Kako se položaj krstaške vojske pogoršavao, postajalo je sve jasnije da nastavak napredovanja nosi opasnost od potpunog uništenja. Opskrba je bila ugrožena, kretanje otežano, a egipatske snage sve bolje su koristile svoju prednost na lokalnom terenu.

Krstaši su pokušali povlačenje prema sjeveru, ali je njihova vojska bila izložena napadima i poplavljenom području. Dio ljudi i opreme izgubljen je tokom povlačenja, dok su drugi bili odsječeni ili zarobljeni.

Do kraja augusta 1221. krstaška vojska našla se u položaju u kojem više nije mogla nastaviti kampanju. Dana 30. augusta postignuta je predaja pod uslovima koji su omogućili da preživjeli napuste područje.

Glavni uslov bio je da krstaši napuste Egipat i predaju Damiettu. U zamjenu su mogli dobiti siguran odlazak, a dogovor je uključivao i razmjenu talaca i druge uslove koji su omogućili okončanje sukoba. U septembru 1221. krstaši su napustili Damiettu.

Nakon gotovo dvije godine ratovanja u Egiptu, grad koji je bio najvažniji plod ekspedicije ponovo je prešao pod ejubidsku vlast. Krstaši nisu uništili al-Kamilovu državu, nisu osvojili Kairo i nisu vratili Jerusalem.

Za al-Kamila je ishod predstavljao veliku političku i vojnu pobjedu. Uspio je odbraniti središte svoje vlasti i prisiliti protivnika da se povuče, iako je Egipat pretrpio ozbiljne posljedice rata. Njegov uspjeh nije proizašao iz jedne čudesne odluke, nego iz kombinacije odbrane, diplomatskih pokušaja, poznavanja terena i iskorištavanja slabosti u protivničkom komandovanju.

13. Kako ocijeniti Peti krstaški pohod?

Peti krstaški pohod pokazao je da osvajanje jednog velikog grada nije isto što i ostvarenje strateškog cilja. Krstaši su osvojili Damiettu nakon dugotrajne opsade, ali nisu uspjeli pretvoriti taj uspjeh u trajnu prednost.

Njihov plan da napadom na Egipat prisile ejubidske vladare da prepuste Jerusalem nije sam po sebi bio besmislen. Egipat je zaista bio središte moći koje je imalo ključnu ulogu u odbrani

Palestine. Međutim, ostvarenje plana zahtijevalo je koordinirano komandovanje, pouzdanu opskrbu i sposobnost da se vojni uspjeh iskoristi u pravom trenutku.

Krstaško vodstvo nije uspjelo održati jedinstvo oko toga treba li prihvatiti pregovaračku ponudu al-Kamila, kada nastaviti napredovanje i kako rasporediti oskudne resurse. Unutrašnje nesuglasice nisu bile jedini uzrok poraza, ali su otežale prilagođavanje promjenjivim okolnostima.

Al-Kamil je, s druge strane, pokazao sposobnost da kombinira vojni otpor i diplomatiju. Njegova ponuda teritorijalnih ustupaka bila je pokušaj da se rat završi pod uslovima koji bi sačuvali Egipat. Kada krstaši nisu prihvatili rješenje, nastavio je ratovati i iskoristio njihovu sve nepovoljniju poziciju.

Pohod je završio bez osvajanja Jerusalema, ali nije značio kraj krstaških ekspedicija. Zapadnoevropski vladari i crkveni autoriteti nastavili su tražiti nove načine da ostvare taj cilj. U narednim decenijama ponovo će se otvoriti pitanje odnosa između rata, pregovora i političkih sporazuma — uključujući mogućnost da se Jerusalem vrati pod kršćansku vlast bez velike bitke.

Izvori i literatura

- Laurence W. Marvin, *The Damietta Crusade, 1217–1221: A Military History* (Oxford University Press, 2024) — savremena vojnohistorijska studija o strategiji, komandovanju, opsadi i porazu krstaša.
- Oliver iz Paderborna, *Historia Damiatina* — jedan od najvažnijih izvora, jer je autor učestvovao u pohodu i ostavio opširan prikaz događaja.
- Jacques de Vitry, pisma i izvještaji povezani s Petim krstaškim pohodom.
- Richard Knorr, „1221: al-Şafadī on the Display of Ayyubid Power in the Presence of the Crusaders of Damiette“, *Transmediterranean History* (2020) — analiza načina na koji je al-Kamilova pobjeda predstavljena u kasnijoj muslimanskoj historiografskoj tradiciji.
- Paul Rout, „St Francis of Assisi and Islam: A Theological Perspective on a Christian-Muslim Encounter“, *Al-Masāq* 23, br. 3 (2011) — o susretu Franje Asiškog i al-Kamila, uz potreban oprez pri rekonstrukciji detalja.

5. PETI KRSTAŠKI RAT (1217-1221)

Egipat: Damijeta, Mansura i povlačenje

HISTORIJSKE NAPOMENE

Neuspjeh 1221. povezan je s poplavama, prekidom opskrbe i opkoljavanjem; nije riječ o jednoj presudnoj bici.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

POGLAVLJE 28

ŠESTI KRSTAŠKI POHOD (1228-1229)

FRIDRIH II, AL-KAMIL I JERUSALEM OSVOJEN PREGOVORIMA

1. Car koji je obećavao pohod, ali ga godinama odgađao

Fridrih II Hohenštaufen bio je jedan od najneobičnijih vladara srednjovjekovne Evrope. Bio je kralj Sicilije, njemački kralj i car Svetog Rimskog Carstva. Njegova vlast obuhvatala je različite političke i kulturne sredine, a posebno je bio povezan sa Sicilijom, gdje su stoljećima živjeli kršćani, muslimani i Jevreji.

Fridrih je obećao da će učestvovati u novom krstaškom pohodu, ali je njegov odlazak više puta odgađan. Razlozi nisu bili samo lični. Morao je učvrstiti vlast u svojim evropskim posjedima, rješavati sukobe s papinstvom i održavati kontrolu nad teritorijama koje su mu pripadale.

Papa Honorije III očekivao je da Fridrih preuzme vodeću ulogu u pohodu. Međutim, godine odgađanja stvorile su nepovjerenje. Njegovi protivnici sumnjali su u njegovu predanost krstaškom cilju, dok je Fridrih svoje odgađanje opravdavao političkim i organizacijskim okolnostima.

Kada je Honorije III umro 1227. godine, njegov nasljednik Grgur IX zauzeo je oštiri stav. Fridrih je napokon krenuo prema istoku, ali se ubrzo vratio zbog bolesti koja je zahvatila njegovu ekspediciju. Papa je to protumačio kao novo kršenje obećanja i u septembru 1227. ekskomunicirao cara.

Ekskomunikacija je značila isključenje iz crkvene zajednice i predstavljala ozbiljan udarac njegovom ugledu. Za vladara koji je krenuo u pohod opravdavan vjerskom obavezom, sukob s papom bio je posebno nezgodan. Fridrih je sada morao ostvariti rezultat kojim bi pokazao da je ipak ispunio svoju obavezu.

Ipak, nije opravdano pretpostaviti da je krenuo na istok isključivo radi ličnog prestiža. Njegovi ciljevi uključivali su obnovu autoriteta, ostvarivanje obećanog pohoda, jačanje položaja Jerusalimskog kraljevstva i šire političke interese na istočnom Mediteranu.

2. Al-Kamil i politička situacija u ejubidskom svijetu

U vrijeme Fridrihovog pohoda, Egiptom je vladao sultan al-Kamil, sin al-Adila i nećak Saladina. Nakon smrti svoga oca 1218. godine, al-Kamil je uspio odbraniti Egipat od Petog krstaškog pohoda i prisiliti krstaše da 1221. napuste Damiettu.

Njegova vlast, međutim, nije počivala na potpunom jedinstvu svih ejubidskih teritorija. Ejubidska dinastija upravljala je Egiptom, Sirijom i drugim područjima preko različitih članova porodice. Oni su pripadali istoj dinastiji, ali su imali vlastite interese, vojske i političke ambicije.

Al-Kamil je imao razloga da izbjegne novu veliku invaziju Egipta. Iako je prethodno pobijedio krstaše, rat je trošio resurse i mogao ugroziti stabilnost njegove vlasti. Istovremeno je morao paziti na odnose s drugim ejubidskim vladarima.

Posebno važan bio je odnos s njegovim bratom al-Mu'azzamom, koji je vladao Damaskom. Njihovi interesi nisu se uvijek podudarali. Kada je al-Mu'azzam umro 1227. godine, otvorila su se nova pitanja nasljeđivanja i kontrole nad sirijskim teritorijama.

Al-Kamil je tako morao razmišljati o više mogućih prijetnji: novom krstaškom pohodu, suparnicima unutar vlastite dinastije i mogućnosti da protivnici iskoriste njegovu zaokupljenost ratom.

U takvim okolnostima pregovori s Fridrihom mogli su mu koristiti. Ako bi uspio postići dogovor koji bi odvratio cara od napada, mogao bi smanjiti pritisak na Egipat i dobiti više prostora za rješavanje sukoba unutar ejubidskog svijeta.

To ne znači da je al-Kamil bio ravnodušan prema Jerusalemu. Značaj grada u muslimanskoj vjerskoj tradiciji bio je velik. Ali vladar je istovremeno morao razmatrati sigurnost svoje države, odnos prema dinastičkim suparnicima i mogućnost da se određeni teritorijalni ustupak iskoristi za postizanje šireg političkog cilja.

3. Fridrih i al-Kamil: diplomatski odnosi prije pohoda

Pregovori iz 1228–1229. nisu nastali ni iz čega. Fridrih i al-Kamil imali su ranije diplomatske kontakte, a njihovi predstavnici mogli su razmjenjivati poruke i poklone čak i kada su krstaši i ejubidi bili u neprijateljskim odnosima.

Fridrihova Sicilija bila je prostor susreta različitih kultura. Na njegovom dvoru postojala je tradicija saradnje s učenim ljudima iz različitih sredina, a car je pokazivao interes za arapsku nauku i

filozofiju. To ga nije činilo protivnikom kršćanstva, ali je značilo da je bio spreman koristiti diplomatske veze s muslimanskim vladarima.

Ipak, ne treba ga idealizirati kao modernog zagovornika vjerske tolerancije. Njegova politika prema različitim zajednicama zavisila je od političkih potreba i interesa njegove vlasti. Kulturna radoznalost i diplomatska pragmatičnost nisu automatski značile ravnopravnost svih podanika.

Slično tome, al-Kamil nije bio samo vjerski protivnik krstaša. Bio je vladar koji je mogao pregovarati s neprijateljem ako je smatrao da će time zaštititi svoje interese.

Za obojicu je diplomatija bila sredstvo državne politike. Vjerska pripadnost određivala je važan dio političkog jezika i legitimnosti, ali nije isključivala pregovore preko vjerskih granica.

4. Fridrih stiže na istok, 1228. godine

Fridrih je konačno krenuo iz Italije u junu 1228. godine. Njegova ekspedicija bila je manja od velikih kraljevskih vojski iz prethodnih krstaških pohoda. Nije raspolagao snagama koje bi mu omogućile da bez ozbiljnog rizika osvoji i trajno zadrži Jerusalem vojnom silom.

U septembru je stigao u Akru, glavno uporište preostalog Jerusalimskog kraljevstva. Njegov dolazak izazvao je različite reakcije. Jedni su očekivali da će moćni car donijeti pojačanja i obnoviti krstašku vlast, dok su drugi sumnjali u njegovu namjeru i bili zabrinuti zbog sukoba s papom.

Fridrih je u Svetoj zemlji polagao pravo na značajnu političku ulogu. Njegov sin Konrad bio je nasljednik jerusalemskog prijestolja preko svoje majke Jolande, odnosno Izabele II Jerusalemske. Fridrih je stoga mogao nastupati ne samo kao vođa krstaškog pohoda nego i kao otac zakonitog nasljednika krune.

Međutim, lokalni plemići i crkveni velikodostojnici nisu nužno prihvatili da car ima neograničeno pravo upravljati kraljevstvom. Njihova odanost nije se automatski prenosila na Fridriha samo zato što je bio moćan evropski vladar.

To je postalo važno tokom narednih mjeseci. Fridrih je imao mogućnost da pregovorima ostvari veliki teritorijalni uspjeh, ali je njegov politički položaj među dijelom lokalnih krstaša bio slabiji nego što bi se moglo očekivati od cara Svetog Rimskog Carstva.

5. Pregovori u Jaffi

Nakon dolaska na istok, Fridrih je započeo pregovore s al-Kamilom. Razmjena izaslanika odvijala se između suprotstavljenih tabora, a u razgovorima su učestvovali savjetnici i diplomate koji su poznavali političke okolnosti.

Pregovori su se vodili u okolini Jaffe početkom 1229. godine. Nisu sačuvani potpuni i nesporni zapisnici svih razgovora, pa se pojediniosti moraju rekonstruirati iz različitih kršćanskih i muslimanskih izvora.

Osnovno pitanje bilo je Jerusalem. Fridrih je trebao postići rezultat koji bi mogao predstaviti kao ispunjenje krstaške obaveze, dok je al-Kamil nastojao osigurati mir na zapadu svojih teritorija i izbjeći novu vojnu katastrofu.

Sporazum je postignut 18. februara 1229. godine. Poznat je kao Jaffski ugovor, premda se njegov sadržaj mora rekonstruirati iz više izvora jer potpuni, jedinstveni primjerak ugovora nije sačuvan.

Njegove odredbe nisu jednostavno značile da je al-Kamil bez ikakvih uslova „poklonio Jerusalem“ Fridrihu. Grad je podijeljen u pogledu političke kontrole i vjerskog pristupa, dok su pojedina okolna područja i putevi dobili posebne režime.

Fridrih je dobio Jerusalem, Bethlehem i Nazaret, kao i teritorijalnu vezu koja je omogućavala pristup obali. Kršćanska vlast nad određenim obalnim gradovima i područjima također je bila priznata ili potvrđena. Dogovor je predviđao primirje od deset godina, pet mjeseci i četrdeset dana.

Al-Kamil je, s druge strane, zadržao kontrolu nad područjem Haram al-Šarifa, uključujući kompleks al-Akse i Kupole na stijeni. Muslimanski vjerski službenici i određena upravna struktura ostali su prisutni na tom prostoru. Muslimani su imali pravo pristupa i obavljanja vjerskih obreda prema dogovorenim uslovima.

U gradu su ipak postojala ograničenja. Prema rekonstrukcijama ugovora, muslimansko stanovništvo trebalo je napustiti Jerusalem, a slično se navodi i za Jevreje. Zbog razlika u sačuvanim izvještajima, pojedine odredbe i njihovo provođenje ne mogu se rekonstruirati sa apsolutnom sigurnošću.

Ugovor nije riješio sve sporove, ali je omogućio da se Jerusalem vrati pod latinsku političku vlast bez velike opsade i masovne bitke.

6. Zašto je al-Kamil pristao na takav sporazum?

Al-Kamilova odluka izazvala je nezadovoljstvo dijela muslimanskih vjerskih i političkih krugova. Jerusalem je imao dubok značaj u islamu, a predaja grada kršćanskom vladaru mogla se doživjeti kao poniženje ili izdaja.

Ipak, tvrdnja da je al-Kamil jednostavno „izdao muslimane“ zanemaruje okolnosti u kojima je djelovao.

Prvo, Fridrih nije raspolagao vojskom koja bi sigurno osvojila Jerusalem, ali je njegov dolazak predstavljao novu prijetnju i mogao je izazvati dugotrajan rat. Al-Kamil je imao interes da taj rizik ukloni pregovorima.

Drugo, al-Kamil je morao razmišljati o odnosima s drugim ejubidskim vladarima. Kontrola nad Sirijom i Damaskom bila je dio šireg sukoba interesa unutar dinastije. Sporazum s Fridrihom mogao je osloboditi njegove resurse za rješavanje tih pitanja.

Treće, sporazum nije značio da je al-Kamil prepustio sve muslimanske svete prostore u Jerusalemu. Muslimanska kontrola nad Haram al-Šarifom bila je posebno važna. Iz perspektive njegovog dvora, dogovor se mogao predstaviti kao ograničen teritorijalni ustupak koji je omogućio mir i očuvao određene ključne interese.

Četvrto, al-Kamil je mogao procijeniti da će kršćanska vlast nad dijelom Jerusalema biti ograničena i ranjiva. Grad nije imao obnovljene snažne zidine, a ugovor je predviđao primirje, ne trajno rješenje svih pitanja.

Ipak, ne treba zanemariti stvarni politički trošak. Dio muslimana doživio je sporazum kao neprihvatljiv, a propovjednici su kritikovali sultana zbog ustupaka neprijatelju. Njegova odluka bila je pragmatična, ali nije bila bez protivnika niti je uklonila vjersku osjetljivost pitanja Jerusalema.

7. Zašto su neki kršćani bili nezadovoljni?

Na prvi pogled, Fridrih je postigao ono što prethodni krstaški pohodi nisu uspjeli ostvariti: Jerusalem je vraćen pod kršćansku vlast bez velikog krvoprolića. Ipak, dio krstaških vođa, crkvenih velikodostojnika i vojnih redova bio je nezadovoljan.

Jedan od razloga bila je Fridrihova ekskomunikacija. Papa Grgur IX nije smatrao da je car ispunio svoje obaveze na način koji bi opravdao njegovo ponašanje. Zbog toga se Fridrihov uspjeh nije mogao lako predstaviti kao jedinstvena pobjeda cijelog kršćanskog svijeta.

Drugi razlog bio je način na koji je sporazum postignut. Neki krstaši smatrali su da se sveti grad ne bi smio vratiti kroz dogovor s muslimanskim vladarom, nego kroz vojnu pobjedu koja bi potvrdila superiornost kršćanske strane. Takvo očekivanje bilo je povezano s idealima krstaškog ratovanja, ali nije predstavljalo stav svih kršćana.

Treći razlog bila su ograničenja samog ugovora. Jerusalem nije bio potpuno utvrđen, a muslimanska kontrola nad Haram al-Šarifom ostala je očuvana. Kršćanska vlast nad gradom stoga nije značila da je svako strateško i vjersko pitanje riješeno u korist krstaša.

Četvrti razlog bio je politički sukob između Fridriha i lokalne elite. Neki baroni i crkveni predstavnici bojali su se da će car pokušati podrediti Jerusalimsko kraljevstvo svojoj vlasti. Njihov otpor nije bio samo vjerski; odnosio se i na pitanje ko ima pravo upravljati kraljevstvom.

Tako je sporazum istovremeno bio diplomatski uspjeh i izvor novog sukoba. Fridrih je mogao tvrditi da je ostvario cilj pohoda, ali nije uspio osigurati široko prihvatanje svoje političke uloge među svim krstaškim vođama.

8. Ulazak u Jerusalem i carsko krunisanje

Fridrih je ušao u Jerusalem u martu 1229. godine. Taj događaj bio je simbolički važan jer je označio povratak grada pod latinsku političku vlast nakon Saladinovog osvajanja 1187. godine.

Međutim, način na koji je Fridrih nastupio dodatno je produbio sukob s dijelom crkvenih vlasti. Zbog ekskomunikacije i neprijateljstva između cara i pape, nije bilo uobičajenog crkvenog

krunisanja koje bi njegov položaj predstavilo kao rezultat zajedničkog djelovanja papinstva i svjetovne vlasti.

Fridrih je ipak preuzeo kraljevski simbolizam i istakao svoje pravo na Jerusalimsko kraljevstvo. Njegovo prisustvo u gradu bilo je kratko, a nije uspostavio stabilan sistem vlasti koji bi uklonio sve unutrašnje sukobe.

Car je imao razloga da se vrati u Evropu. U njegovom odsustvu, papa Grgur IX pokrenuo je vojni pritisak na njegove posjede u južnoj Italiji. Fridrih se morao baviti odbranom vlastite države, a ne samo položajem Jerusalima.

U maju 1229. napustio je Svetu zemlju. Njegov odlazak ostavio je lokalne krstaške vlasti da upravljaju gradom i okolnim područjima, ali bez snažne i trajne carske prisutnosti.

9. Šta je ugovor stvarno promijenio?

Sporazum iz 1229. omogućio je kršćanima da ponovo preuzmu Jerusalem i nekoliko drugih važnih mjesta. To je bio značajan diplomatski uspjeh, ali je njegova vrijednost zavisila od toga šta se smatra glavnim ciljem krstaškog pokreta.

Ako se uspjeh mjeri povratkom Jerusalema pod kršćansku vlast, Fridrih je postigao izuzetno važan rezultat. Ako se, međutim, očekivalo potpuno vojno poražavanje ejubidske države, osvajanje svih svetih prostora i uspostavljanje trajne, neupitne kršćanske dominacije, ugovor nije ispunio takva očekivanja.

Jerusalem nije dobio snažne nove zidine koje bi ga zaštitile od budućih napada. Muslimanska kontrola nad Haram al-Šarifom ostala je važna karakteristika dogovorenog poretka. Muslimani i Jevreji nisu imali jednak položaj u gradu kao ranije, a prema uslovima ugovora, njihovo prisustvo bilo je ograničeno ili isključeno iz određenih dijelova grada.

Sporazum je također pokazao da je moguće da dva vladara različitih vjera postignu dogovor oko grada koji obje zajednice smatraju svetim. To nije značilo da su njihove vjerske razlike nestale, niti da je ratni sukob prestao svuda. Značilo je da su u određenom trenutku politički interesi omogućili sporazum koji bi nekoliko decenija ranije možda izgledao teško ostvariv.

Ugovor je trajao približno deset godina. Njegova ograničenja i krhkost postat će jasniji kada se promijene odnosi snaga i kada Jerusalem ponovo bude izložen vojnom pritisku.

10. Historijski značaj Šestog krstaškog pohoda

Šesti krstaški pohod razlikovao se od većine drugih po tome što je njegov najvažniji rezultat ostvaren pregovorima, a ne odlučujućom bitkom. Fridrih II i al-Kamil nisu odustali od vlastitih političkih i vjerskih identiteta. Umjesto toga, prihvatili su sporazum koji je svakom od njih omogućio da ostvari dio ciljeva i izbjegne veći rizik.

Fridrih je dobio Jerusalem i mogao se vratiti u Evropu tvrdeći da je ispunio obećanje. Al-Kamil je izbjegao rat koji je mogao dodatno opteretiti Egipat i oslobodio prostor za djelovanje unutar

ejubidskog svijeta. Nijedna strana nije dobila sve što je mogla željeti, ali obje su prihvatile kompromis.

Ipak, sporazum nije uklonio sukobe. Fridrihov odnos s papinstvom ostao je neprijateljski, a dio krstaške elite nije prihvatio način na koji je car ostvario svoj cilj. Na muslimanskoj strani, ustupci u vezi s Jerusalemom izazvali su kritike i pokazali da se pragmatična politika vladara može sukobiti s očekivanjima vjerskih autoriteta i stanovništva.

Ovaj pohod zato zauzima posebno mjesto u historiji krstaških ratova. On pokazuje da se ratovi vođeni u ime vjere nisu uvijek završavali samo pobjedom ili porazom na bojnopolju. Ponekad su pregovori, dinastički interesi i procjena rizika mogli postići ono što velike vojske nisu uspjele ostvariti.

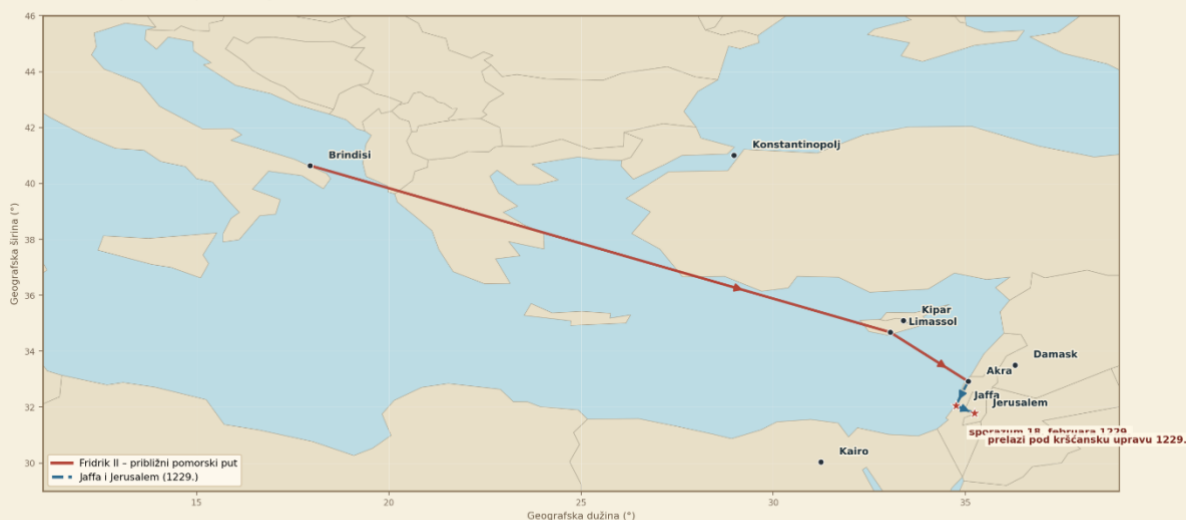
Jerusalem je 1229. vraćen pod kršćansku vlast, ali to nije bilo konačno rješenje njegovog statusa. Grad je ostao dio šire borbe za teritoriju, legitimnost i kontrolu nad svetim prostorima — borbe koja će se nastaviti i nakon Fridrihovog odlaska.

Izvori i literatura

- Hiroshi Takayama, „Frederick II’s Crusade: An Example of Christian–Muslim Diplomacy“, *Mediterranean Historical Review* 25, br. 2 (2010), str. 169–185 — analiza diplomatskih odnosa Fridriha II i al-Kamila.
- Maher Y. Abu-Munshar, „Sultan al-Kamil, Emperor Frederick II and the Submission of Jerusalem“, *International Journal of Social Science and Humanity* 3, br. 5 (2013), str. 443–447 — analiza različitih tumačenja al-Kamilove odluke i posljedica sporazuma.
- Fridrih II, pismo engleskom kralju Henriku III, 1229, i pismo jerusalemskog patrijarha Gerolda — dva različita prikaza uspjeha i političkih posljedica pohoda, sačuvana u Fordham Medieval Sourcebooku.
- Jonathan Phillips, *The Crusades, 1095–1204* — širi kontekst krstaškog pokreta i njegovih političkih ciljeva.
- Robert Irwin, studije o muslimanskom Bliskom istoku i krstaškim državama — za razumijevanje ejubidske politike i odnosa između vjerskog autoriteta i državnih interesa.

6. ŠESTI KRSTAŠKI RAT (1228-1229)

Fridrik II i diplomatski sporazum o Jerusalemu

HISTORIJSKE NAPOMENE

Jerusalem je vraćen sporazumom, bez osvajanja; Haram al-Šarif ostao je pod muslimanskom upravom. Konstantinopolj je tada bio pod Latinskim carstvom.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovekovne državne granice.

SEDMI KRSTAŠKI RAT (1248–1254)

Luj IX, pohod na Egipat i slom krstaške vojske kod Mansure

1. Jerusalem ponovo pod muslimanskom vlašću

Šesti krstaški rat završio je 1229. godine neobičnim ishodom: car Fridrik II Hohenstaufen uspio je diplomatskim sporazumom s egipatskim sultanom el-Kamilom vratiti Jerusalem pod kršćansku upravu, bez velikog vojnog sukoba.

Međutim, takvo stanje nije bilo trajno. Sporazum nije uklonio duboke političke sukobe između krstaških država i muslimanskih vladara, niti je osigurao dugoročnu stabilnost Jerusalema.

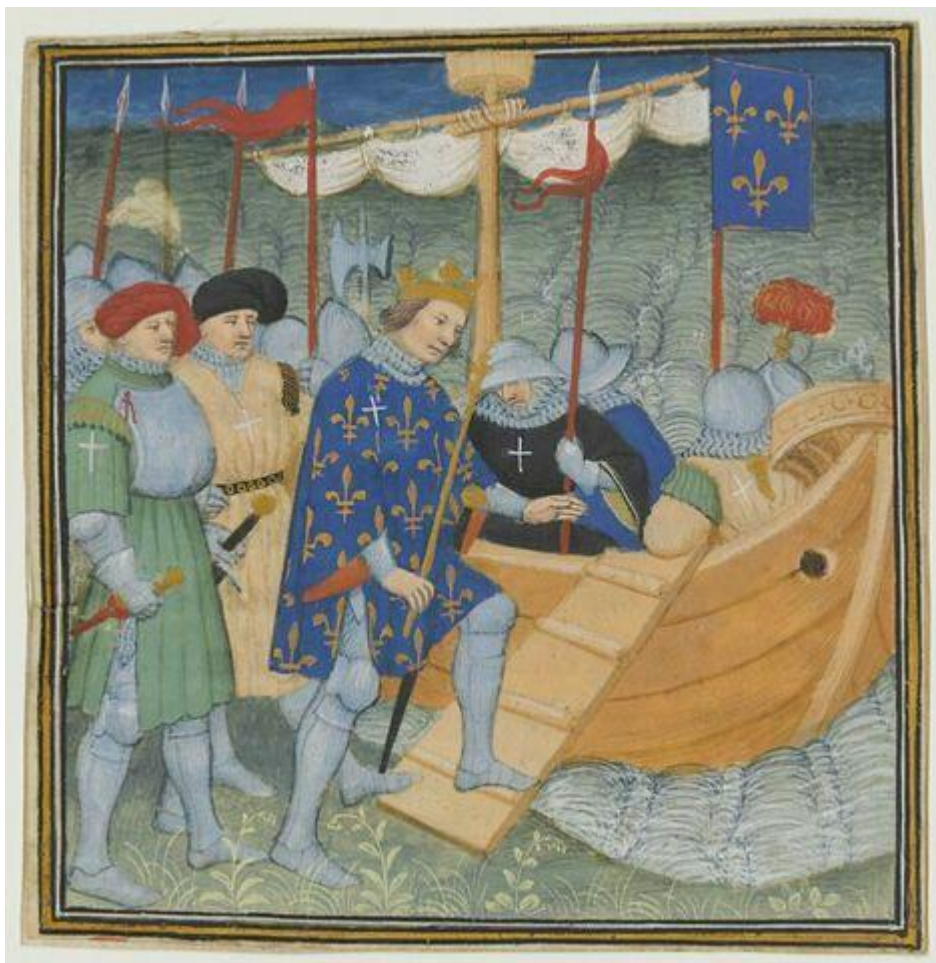
Godine 1244. horezmijske snage, povezane s egipatskim Ejjubidima, zauzele su Jerusalem. Grad je ponovo došao pod muslimansku vlast, a krstaši su izgubili položaj koji su stekli sporazumom iz 1229. godine.

Iste godine, 17. oktobra, kod La Forbie, nedaleko od Gaze, egipatske i horezmijske snage teško su porazile savez krstaša i njihovih muslimanskih saveznika iz Sirije. Bio je to jedan od najtežih vojnih poraza krstaških država nakon bitke kod Hattina 1187. godine.

Ovi događaji pokazali su da preostale krstaške države nemaju dovoljno vojne snage da samostalno povrate Jerusalem.

U zapadnoj Evropi ponovo je oživjela ideja velikog krstaškog pohoda.

2. Francuski kralj Luj IX i odluka o novom pohodu

Francuski kralj Luj IX (1214–1270), poznat i kao Sveti Luj, bio je jedan od najreligioznijih evropskih vladara svoga vremena.

Njegova odluka da organizuje krstaški rat bila je povezana s ličnom pobožnošću, kraljevskim ugledom i nastojanjem da obnovi kršćansku vlast nad Jerusalemom.

Prema srednjovjekovnim izvorima, Luj je tokom teške bolesti 1244. godine položio zavjet da će krenuti u krstaški pohod ako ozdravi.

Njegova odluka nije bila isključivo privatni vjerski čin. Organizovanje tako velike ekspedicije zahtijevalo je finansijsku, političku i administrativnu mobilizaciju Francuske.

Prikupljana su sredstva, građeni i iznajmljivani brodovi, osiguravana opskrba i okupljani vojnici iz različitih evropskih oblasti.

Važno je naglasiti da Luj IX nije bio običan vojskovođa koji je predvodio jednu od mnogih feudalnih vojski. Bio je vladajući monarh jedne od najmoćnijih evropskih kraljevina, koji je značajan dio državnih mogućnosti usmjerio prema krstaškom poduhvatu.

3. Zašto je cilj ponovo bio Egipat?

Iako je Jerusalem predstavljao glavni simbolički i vjerski cilj, vojna strategija Sedmog krstaškog rata bila je usmjerena protiv Egipta. Razlozi su bili prvenstveno strateški.

Egipat je predstavljao jednu od najbogatijih i najvažnijih muslimanskih oblasti istočnog Sredozemlja. Kontrola doline Nila, poljoprivrednih prihoda i trgovačkih puteva omogućavala je njegovim vladarima da finansiraju velike vojske.

Krstaški stratezi smatrali su da bi osvajanje Egipta moglo oslabiti muslimansku vlast i omogućiti kasnije zauzimanje Jerusalema.

Takva zamisao nije bila nova. Peti krstaški rat (1217–1221) već je pokušao ostvariti sličan cilj, ali je završio porazom nakon početnog osvajanja Damijete.

Sedmi krstaški rat, prema tome, predstavljao je novi pokušaj provođenja strategije koja ranije nije uspjela.

4. Polazak iz Francuske i boravak na Kipru

Luj IX krenuo je iz luke Aigues-Mortes u augustu 1248. godine. Krstaška flota zaplovila je prema Kipru, koji je tada bio pod vlašću kršćanske dinastije Lusignan.

Kipar je predstavljao važno logističko uporište zbog svog položaja između Evrope, Egipta i obale Sirije i Palestine. Krstaši su ondje proveli zimu 1248–1249. godine, pripremajući napad na Egipat.

Tokom boravka na Kipru vođeni su diplomatski razgovori, prikupljana dodatna opskrba i razmatrane mogućnosti saradnje s drugim političkim silama.

U maju 1249. godine flota je krenula prema egipatskoj obali.

5. Osvajanje Damijete 1249. godine

Krstaška vojska iskrcala se na egipatsku obalu početkom juna 1249. godine.

Glavni cilj bio je grad Damijeta, smješten na jednom od rukavaca Nila, nedaleko od Sredozemnog mora.

Egipatske snage nisu uspjele spriječiti iskrcavanje, a Damijeta je ubrzo napuštena i pala u krstaške ruke, 6. juna 1249. godine. Ovaj uspjeh izazvao je veliko ohrabrenje među krstašima.

Grad je imao strateški značaj jer je mogao služiti kao baza za daljnje napredovanje prema unutrašnjosti Egipta. Međutim, početni uspjeh prikrivao je ozbiljne probleme.

Krstaška vojska djelovala je u nepoznatom geografskom prostoru, zavisila od dugih opskrbnih linija i morala se prilagođavati godišnjim promjenama vodostaja Nila.

Egipatski vladari, s druge strane, imali su prednost poznavanja terena i mogućnost okupljanja novih snaga.

6. Smrt sultana es-Saliha Ejjuba i politička kriza u Egiptu

U vrijeme krstaškog napada Egiptom je vladao ejjubidski sultan es-Salih Nedžmuddin Ejjub.

Bio je teško bolestan, a njegovo zdravstveno stanje dodatno je otežavalo organizovanje odbrane. Sultan je umro u novembru 1249. godine.

Njegova supruga Šedžeret ed-Durr imala je važnu ulogu u očuvanju stabilnosti vlasti. Vijest o sultanovoj smrti privremeno je prikrivana kako bi se spriječilo rasulo u vojsci i administraciji.

Njegov nasljednik Turanšah pozvan je da preuzme vlast. Ova politička kriza mogla je pogodovati krstašima. Međutim, egipatske snage nisu se raspale, nego su nastavile pružati organizovan otpor.

Posebno važnu ulogu imali su mameluci — vojni sloj čiji će pripadnici ubrzo preuzeti vlast u Egiptu.

7. Pohod prema Mansuri i bitka u februaru 1250. godine

Nakon osvajanja Damijete krstaši su odlučili napredovati prema Kairu. Na tom putu nalazila se Mansura, grad koji je imao ključnu ulogu u egipatskoj odbrani. Krstaška vojska morala je savladati vodene prepreke, kanale i utvrđene položaje.

U februaru 1250. godine dio krstaške vojske, predvođen Robertom od Artoisa, bratom Luja IX, prešao je jedan od nilskih rukavaca i napao egipatske položaje.

Početni uspjeh ohrabrio je krstaše da nastave napredovanje. Međutim, ulazak u Mansuru pokazao se kobnim.

Egipatske snage, među kojima su važnu ulogu imali mamelučki zapovjednici, organizovale su snažan protivnapad.

Robert od Artoisa poginuo je, zajedno s velikim brojem svojih vojnika. Glavnina krstaške vojske nastavila je pružati otpor, ali nije uspjela ostvariti odlučujuću pobjedu.

Bitka kod Mansure pokazala je da krstaši nisu sposobni brzo slomiti egipatsku odbranu. Važno je razlikovati ovaj događaj od konačnog poraza koji je uslijedio u aprilu iste godine.

8. Glad, bolesti i prekid opskrbe

Nakon borbi kod Mansure položaj krstaške vojske postajao je sve teži. Egipatske snage nastojale su prekinuti komunikaciju između krstaškog logora i Damijete, odakle je dolazila opskrba.

Napadi na transportne brodove i otežano dopremanje hrane doveli su do nestašica. Među vojnicima su se širile bolesti.

U takvim okolnostima krstaška vojska više nije bila sposobna nastaviti napredovanje prema Kairu.

Luj IX pokušavao je održati disciplinu i pronaći izlaz iz sve nepovoljnijeg položaja. Na kraju je donesena odluka o povlačenju prema Damijeti. Međutim, povlačenje iscrpljene vojske pokazalo se izuzetno opasnim.

9. Poraz kod Fariskura i zarobljavanje Luja IX

Dana 6. aprila 1250. godine krstaška vojska pretrpjela je odlučujući poraz kod Fariskura. Veliki broj vojnika je poginuo ili zarobljen. Među zarobljenima se nalazio i francuski kralj Luj IX. To je bio izuzetno težak politički i simbolički udarac krstaškom pokretu.

Vladar jedne od najmoćnijih evropskih država, koji je krenuo u pohod radi povratka Jerusalema, završio je kao zarobljenik muslimanske vojske u Egiptu.

Krstaši su bili prisiljeni pregovarati o uslovima oslobođanja. Dogovoreno je da Damijeta bude vraćena egipatskoj vlasti, uz plaćanje velike otkupnine. Luj IX oslobođen je u maju 1250. godine. Tako je vojni pohod koji je započeo osvajanjem Damijete završio gubitkom tog grada i potpunim neuspjehom glavne strategije.

10. Mameluci preuzimaju vlast u Egiptu:

Dok su se odvijali završni događaji Sedmog krstaškog rata, Egipat je prolazio kroz duboku političku promjenu.

Turanšah, posljednji ejjubidski sultan Egipta, ubijen je u maju 1250. godine u sukobu s mamelučkim zapovjednicima. Njegovom smrću završena je neposredna vlast ejjubidske dinastije u Egiptu.

Šedžeret ed-Durr nakratko je preuzela sultansku vlast, a zatim je uspostavljen novi politički poredak u kojem su glavnu ulogu imali mamelučki vojni zapovjednici.

Ovaj preokret imao je dugoročne posljedice. Mamelučki sultanat postat će jedna od najvažnijih muslimanskih sila istočnog Sredozemlja.

U narednim desetljećima upravo će mamelučki vladari postupno osvojiti gotovo sva preostala krstaška uporišta u Siriji i Palestini.

11. Luj IX u Svetoj zemlji (1250–1254)

Nakon oslobođanja Luj IX nije se odmah vratio u Francusku. Umjesto toga otputovao je u Akru, jedno od najvažnijih preostalih krstaških uporišta. U Svetoj zemlji ostao je približno četiri godine.

Tokom tog razdoblja nastojao je ojačati odbrambene položaje, obnoviti utvrđenja i poboljšati politički položaj krstaških država. Posebna pažnja posvećivana je utvrđivanju Akre, Jaffe, Cezareje i Sidona.

Luj je vodio i diplomatske pregovore s muslimanskim vladarima, nastojeći iskoristiti njihove međusobne sukobe. Međutim, uprkos tim naporima, nije uspio povratiti Jerusalem.

Godine 1254, nakon smrti majke Blanke Kastiljske, koja je tokom njegovog odsustva upravljala Francuskom, Luj se vratio u domovinu.

Njegov boravak u Svetoj zemlji pokazuje da Sedmi krstaški rat nije završio samim porazom u Egiptu 1250. godine. Ipak, kasniji period bio je obilježen obnovom odbrane i diplomatskim aktivnostima, a ne novim velikim osvajanjima.

12. Zašto je Sedmi krstaški rat propao?

Poraz Sedmog krstaškog rata nije moguće objasniti jednim uzrokom. Prije svega, krstaška strategija počivala je na pretpostavci da će osvajanje Egipta omogućiti povratak Jerusalema.

Međutim, osvajanje Damijete nije značilo i kontrolu nad dolinom Nila. Krstaši su potcijenili geografske teškoće, posebno kanale, vodene prepreke i značaj opskrbe.

Napredovanje prema Mansuri dodatno je oslabilo vojsku, dok su egipatske snage uspjele iskoristiti prednost domaćeg terena.

Nedovoljna koordinacija pojedinih krstaških odreda i nepromišljeno napredovanje Roberta od Artoisa doprinijeli su velikim gubicima.

Konačno, bolesti, nestašice hrane i prekid opskrbnih pravaca pretvorili su povlačenje u katastrofu.

Istovremeno, egipatska odbrana pokazala je sposobnost da preživi političku krizu i smrt vladara, što je bilo presudno za konačni ishod.

13. Historijski značaj Sedmog krstaškog rata:

Sedmi krstaški rat imao je nekoliko važnih posljedica. Prvo, pokazao je ograničenja evropskih vojnih ekspedicija koje su djelovale daleko od vlastitih baza.

Drugo, potvrdio je da se Jerusalem ne može jednostavno povratiti osvajanjem jednog egipatskog grada.

Treće, rat se vremenski podudario s uspostavljanjem mamelučke vlasti u Egiptu, čime je započelo novo razdoblje političke i vojne historije Bliskog istoka.

Četvrto, neuspjeh nije uništio krstašku ideju u Evropi. Luj IX ostao je uvjeren u opravdanost novog pohoda, što će ga 1270. godine odvesti u Osmi krstaški rat.

I konačno, ovaj pohod pokazuje koliko se stvarni rezultati krstaških ratova razlikuju od njihovih proklamovanih ciljeva. Jerusalem nije osvojen. Egipat nije pokoren.

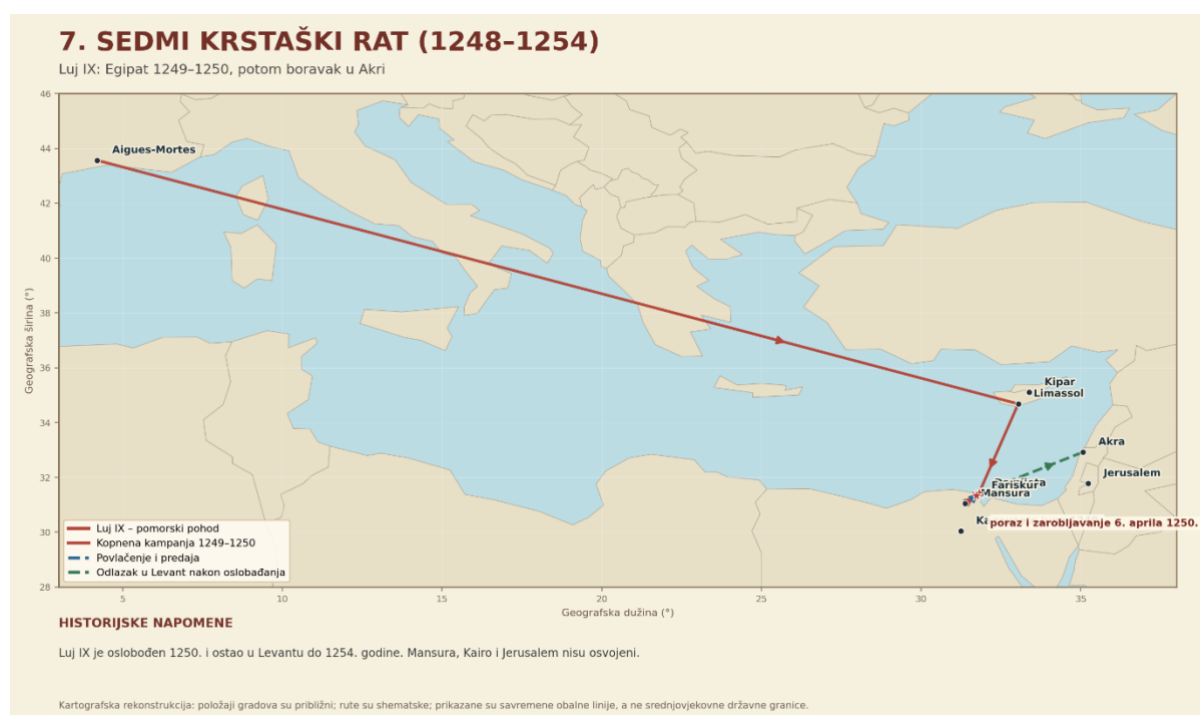
Francuski kralj je zarobljen. Damijeta je vraćena muslimanskoj vlasti.

Preostale krstaške države nastavile su postojati, ali bez strateške prednosti koja bi im omogućila trajnu obnovu vlasti nad Jerusalemom.

Izvori i literatura

1. Jean de Joinville, The Life of Saint Louis — savremeno svjedočanstvo učesnika pohoda, posebno važno za Luja IX, egipatsku kampanju i zarobljavanje.

2. Peter Jackson, *The Seventh Crusade, 1244–1254: Sources and Documents*, Ashgate, 2007.
3. Jonathan Riley-Smith, *The Crusades: A History*, Yale University Press, 2005.
4. Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*, Harvard University Press, 2006.
5. Michael Lower, *The Barons' Crusade: A Call to Arms and Its Consequences*, University of Pennsylvania Press, 2005 — za širi kontekst krstaških pohoda prije Sedmog rata.
6. David Nicolle, *The Crusades*, Osprey Publishing — za vojni i geografski kontekst pohoda.

OSMI KRSTAŠKI RAT (1270)

Luj IX, pohod na Tunis i smrt francuskog kralja

1. Krstaški pokret nakon poraza u Egiptu

Poraz Sedmog krstaškog rata 1250. godine nije označio kraj nastojanja evropskih vladara da ponovo uspostave kršćansku vlast nad Jerusalemom.

Francuski kralj Luj IX, koji je tokom prethodnog pohoda bio zarobljen u Egiptu, nije odustao od krstaške ideje. Naprotiv, njegov kasniji politički i vjerski život pokazuje da je neuspjeh doživljavao kao razlog za novi pokušaj.

Međutim, prilike na Bliskom istoku bile su znatno drugačije nego u vrijeme njegovog prvog pohoda.

U Egiptu su vlast preuzeli mameluci, vojna elita koja je postepeno izgradila snažnu državu. Njihovi vladari nisu se ograničili na odbranu Egipta nego su započeli sistematsko slabljenje preostalih krstaških posjeda u Siriji i Palestini.

Posebno važnu ulogu imao je sultan Bejbers, koji je nakon dolaska na vlast 1260. godine vodio niz vojnih pohoda protiv krstaških utvrđenja.

Godine 1265. mamelučke snage osvojile su Cezareju, Arsuf i Haifu, a 1268. godine pala je Antiohija, jedno od najvažnijih središta krstaške vlasti na Istoku. Gubitak Antiohije predstavljao je težak udarac krstaškom pokretu.

Iako su Akra, Tir, Tripoli i pojedina druga uporišta ostala pod kršćanskom kontrolom, njihov politički i vojni položaj postajao je sve nesigurniji. U takvim okolnostima Luj IX odlučio je organizovati novi pohod.

2. Luj IX i njegova druga krstaška ekspedicija

Luj IX bio je jedan od rijetkih evropskih vladara koji su lično predvodili dva velika krstaška pohoda.

Njegova pobožnost bila je važan dio njegovog javnog i privatnog života. U srednjovjekovnim izvorima prikazan je kao vladar koji je veliku pažnju posvećivao vjerskim obavezama, milostinji i ideji kršćanske dužnosti. Međutim, religijska motivacija nije isključivala političke interese.

Krstaški pohod mogao je ojačati kraljevski ugled, potvrditi vodeću ulogu Francuske u latinskom kršćanskom svijetu i utjecati na odnose između evropskih monarhija. Luj je novi krstaški zavjet preuzeo 1267. godine.

U narednim godinama započele su pripreme za ekspediciju, uključujući prikupljanje novca, organizovanje flote, osiguravanje opskrbe i okupljanje plemstva.

Za razliku od Sedmog krstaškog rata, čiji je neposredni cilj bio Egipat, nova ekspedicija usmjerena je prema sjevernoj Africi.

Takva odluka otvorila je pitanje koje je i danas predmet historijskih rasprava: zašto je francuski kralj, koji je želio pomoći krstaškim državama u Svetoj zemlji, odlučio napasti Tunis?

3. Zašto je izabran Tunis?

Odluka da se Osmi krstaški rat usmjeri prema Tunisu jedno je od najzanimljivijih i najspornijih pitanja historije krstaškog pokreta.

Tunis nije bio pod vlašću mamelučkog sultana Bejbersa. Njime je upravljala hafsidka dinastija, koja je imala vlastite političke i trgovačke odnose s evropskim državama.

Zbog toga napad na Tunis nije predstavljao neposredan vojni udar na mamelučku vlast u Palestini i Siriji. Historičari su ponudili nekoliko objašnjenja za izbor tog cilja.

Prvo objašnjenje povezano je s vjerskim uvjerenjima Luja IX. Prema pojedinim srednjovjekovnim izvještajima, francuski kralj vjerovao je da bi hafsidski vladar mogao prihvatiti kršćanstvo, čime bi se otvorila mogućnost političkog savezništva.

Međutim, nema dovoljno pouzdanih dokaza da je takva mogućnost bila realna ili da je hafsidski vladar zaista namjeravao promijeniti vjeru.

Drugo objašnjenje povezano je s položajem Tunisa na sredozemnim trgovačkim putevima. Njegove luke bile su važne za trgovinu između sjeverne Afrike, Sicilije i italijanskih gradova.

Treće objašnjenje odnosi se na političke interese Karla Anžuvinskog, brata Luja IX i kralja Sicilije.

Karlo je nastojao učvrstiti svoju vlast u središnjem Sredozemlju. Hafsidski Tunis predstavljao je važnog političkog i trgovačkog partnera, ali i mogućeg protivnika.

Između sicilijanske i hafsidске vlasti postojali su sporovi oko novčanih obaveza, političkih protivnika koji su nalazili utočište u Tunisu i utjecaja nad pomorskom trgovinom.

Ipak, bilo bi pojednostavljeno tvrditi da je Karlo samostalno odredio cilj krstaškog rata i da je Luj IX bio samo sredstvo njegovih interesa.

Savremena historiografija naglašava da su se u odluci o napadu na Tunis vjerovatno preplitali vjerski, dinastički, diplomatski i trgovački motivi. Tačan odnos tih motiva nije moguće sa sigurnošću utvrditi.

4. Hafsidski sultanat i vladar el-Mustansir

U vrijeme Osmog krstaškog rata Tunisom je vladao Muhammed I el-Mustansir, pripadnik hafsidске dinastije.

Hafside su uspostavili vlast nad velikim dijelom Ifriqije, historijske oblasti koja je obuhvatala približno prostor današnjeg Tunisa i susjednih područja.

Njihova država nije bila samo vojna sila nego i značajno trgovačko središte. Tunis je održavao odnose s Genovom, Pisom, Sicilijom i drugim sredozemnim državama.

Trgovina je obuhvatala žitarice, tekstil, metale, zlato i različite proizvode koji su povezivali afrička i evropska tržišta.

Odnosi između muslimanskih i kršćanskih država nisu se zato svodili na neprekidni vjerski sukob. Isti vladari koji su mogli međusobno ratovati istovremeno su pregovarali, trgovali i zaključivali sporazume.

El-Mustansir je imao razloga da izbjegne razorni rat, ali i da odbije političko potčinjavanje stranom vladaru.

Krstaški napad stavio ga je pred zadatak odbrane teritorija, očuvanja vlasti i zaštite trgovačkih interesa.

5. Polazak iz Francuske i izbor cilja

Pripreme za pohod završene su tokom prve polovine 1270. godine. Francuska vojska okupila se u luci Aigues-Mortes na sredozemnoj obali Francuske.

Luj IX isplovio je početkom jula 1270. godine. Flota se uputila prema Sardiniji, gdje se zaustavila u Cagliariju.

Prema historijskoj rekonstrukciji, upravo je tokom tog zaustavljanja, sredinom jula, učesnicima pohoda saopćeno da će neposredni cilj ekspedicije biti Tunis.

Ova činjenica pokazuje koliko je odluka bila neočekivana i koliko se razlikovala od prvobitnog očekivanja da će vojska krenuti prema Svetoj zemlji. Nakon zaustavljanja na Sardiniji flota je zaplovila prema sjevernoafričkoj obali.

6. Iskrčavanje kod Kartage u julu 1270. godine

Krstaška vojska iskrcala se na području Tuniskog zaljeva sredinom jula 1270. godine. Nakon iskrcavanja krstaši su zauzeli položaje na području nekadašnje Kartage, nedaleko od grada Tunisa.

Kartaga, nekadašnje veliko središte antičkog svijeta, u to vrijeme više nije imala nekadašnji politički i urbani značaj.

Ipak, njen položaj omogućavao je krstašima da uspostave logor i pripreme daljnje operacije. Francuska vojska nije odmah započela odlučujući napad na Tunis.

Luj IX očekivao je dolazak dodatnih snaga, naročito vojske svoga brata Karla Anžuvinskog. To čekanje pokazalo se izuzetno nepovoljnim.

Krstaši su se nalazili na području koje nisu dovoljno poznavali, u vrijeme velikih ljetnih vrućina, s ozbiljnim problemima opskrbe vodom i održavanja higijene.

Hafsidske snage u međuvremenu su mogle organizovati odbranu i uznemiravati protivnika manjim vojnim napadima.

7. Bolesti i raspad borbene sposobnosti krstaške vojske

Najveći neprijatelj krstaške vojske u Tunisu nisu bile velike otvorene bitke nego bolesti i teški životni uslovi u logoru.

Ljetne vrućine, nedovoljno kvalitetna voda, sanitarni problemi i velika koncentracija ljudi pogodovali su širenju zaraznih bolesti.

Srednjovjekovni izvori opisuju groznice, iscrpljenost i visoku smrtnost među učesnicima pohoda.

U popularnim historijskim prikazima često se navodi dizenterija kao uzrok bolesti koja je pogodila vojsku.

Međutim, na osnovu srednjovjekovnih opisa nije moguće pouzdano postaviti savremenu medicinsku dijagnozu za svakog oboljelog, uključujući Luja IX.

Među oboljelima nalazili su se i članovi kraljevske porodice. Umro je Lujev sin Jean Tristan, grof od Neversa. I sam francuski kralj teško se razbolio.

Vojska koja je krenula u pohod s velikim očekivanjima počela je gubiti ljude i sposobnost za nastavak operacija prije nego što je ostvarila glavni vojni cilj.

8. Smrt Luja IX — 25. august 1270. godine

Dana 25. augusta 1270. godine Luj IX umro je u krstaškom logoru kod Kartage. Njegova smrt predstavljala je presudan događaj Osmog krstaškog rata.

Francuski kralj koji je gotovo tri desetljeća nastojao doprinijeti povratku Jerusalema završio je život na sjevernoafričkoj obali, daleko od grada koji je želio osloboditi.

U kasnijoj kršćanskoj tradiciji njegova smrt dobila je snažno vjersko značenje. Luj je prikazivan kao pobožni vladar koji je umro služeći cilju koji je smatrao svetim.

Međutim, historijska analiza mora razlikovati takvu religijsku interpretaciju od vojnih i političkih rezultata pohoda.

Luj IX nije osvojio Tunis. Nije povratio Jerusalem. Nije uspio vojno poraziti hafsidskog vladara. Njegova smrt nije dovela do ostvarenja ciljeva ekspedicije.

Francusku krunu naslijedio je njegov sin Filip III, kasnije poznat kao Filip Smjeli. Luj IX kanonizovan je 1297. godine, kada ga je Rimokatolička crkva službeno proglasila svetim.

Njegova kasnija svetost u katoličkoj tradiciji ne mijenja historijsku činjenicu da je njegov posljednji vojni pohod završio bez ostvarenja prvobitnih ciljeva.

9. Dolazak Karla Anžuvinskog i nastavak sukoba

Karlo Anžuvinski stigao je sa svojim snagama neposredno nakon smrti Luja IX. Njegov dolazak promijenio je politički karakter završne faze pohoda.

Karlo je imao vlastite interese u odnosima s hafsidskim Tunisom. Za njega su pitanja novčanih obaveza, trgovačkih povlastica i sigurnosti sicilijanskih interesa imala veliki značaj.

Ipak, dolazak novih snaga nije doveo do osvajanja Tunisa. Nastavljeni su vojni pritisci i sukobi, ali je sve više dolazila do izražaja mogućnost pregovora.

Obje strane imale su razloge da izbjegnu dugotrajan rat. Krstaška vojska bila je oslabljena bolestima i smrću svog glavnog predvodnika.

Hafsidski vladar želio je spriječiti daljnje razaranje zemlje i očuvati političku samostalnost. U takvim okolnostima diplomatski sporazum postao je prihvatljiviji od nastavka neizvjesne vojne kampanje.

10. Sporazum u Tunisu — 30. oktobar 1270. godine

Dana 30. oktobra 1270. godine postignut je sporazum između krstaških predstavnika i hafsidskog vladara el-Mustansira.

Sporazum je predviđao prekid neprijateljstava i povlačenje krstaških snaga. Hafsidka strana prihvatila je značajne finansijske obaveze, dok su evropski učesnici nastojali osigurati trgovačke i druge povlastice.

Posebnu korist ostvario je Karlo Anžuvinski, čiji su interesi u središnjem Sredozemlju bili neposredno povezani s odnosima prema Tunisu.

Sporazum je sadržavao odredbe o trgovini, sigurnosti i položaju kršćana, kao i finansijskim odnosima između hafsidskog vladara i evropskih vladara.

Značajno je da je arapski tekst sporazuma sačuvan, što omogućava njegovo proučavanje i izvan zapadnoevropskih hroničarskih prikaza.

Međutim, zaključeni mir nije značio da je Tunis postao krstaška država. El-Mustansir je ostao na vlasti. Hafsidka država nastavila je postojati. Krstaši nisu uspostavili trajnu teritorijalnu vlast nad Tunisom.

Sporazum je, prema tome, bio politički i finansijski kompromis, a ne ostvarenje glavnog krstaškog cilja.

11. Jesu li muslimani pobijedili u Osmom krstaškom ratu?

Na ovo pitanje potrebno je odgovoriti razlikovanjem vojnih, teritorijalnih i diplomatskih rezultata.

U vojnom i teritorijalnom smislu, hafsidka država uspješno je očuvala svoju samostalnost. Krstaši nisu osvojili Tunis niti su uspostavili vlast nad značajnim dijelom hafsidске teritorije.

Francuski kralj je umro, a njegova vojska pretrpjela je velike gubitke. S druge strane, hafsidski vladar morao je prihvatiti finansijske i diplomatske ustupke kako bi osigurao povlačenje napadača.

Zbog toga se ne može govoriti o potpunoj pobjedi bez ikakvih troškova. Najprecizniji zaključak jeste da je pohod završio strateškim neuspjehom krstaša, očuvanjem hafsidске vlasti i sporazumom koji je pojedinim evropskim vladarima donio finansijske i trgovačke koristi.

Takav ishod još jednom pokazuje da srednjovjekovni ratovi nisu uvijek završavali jednostavnom podjelom na potpunog pobjednika i potpuno poraženog.

12. Princ Edvard i nastavak krstaške ideje

U Osmi krstaški rat namjeravao se uključiti i engleski princ Edvard, budući kralj Edvard I. Međutim, njegova ekspedicija nije stigla dovoljno rano da učestvuje u glavnim događajima kod Tunisa.

Nakon završetka tuniskog pohoda Edvard je nastavio prema istočnom Sredozemlju. Godine 1271. stigao je u Akru i započeo ograničene vojne operacije protiv mamelučkih snaga.

Taj pohod tradicionalno se naziva Devetim krstaškim ratom. Važno je napomenuti da podjela na Osmi i Deveti krstaški rat predstavlja historiografsku konvenciju. Edvardova ekspedicija može se posmatrati i kao nastavak šireg krstaškog poduhvata započetog 1270. godine.

Ipak, zbog različitog prostora djelovanja, predvodnika i neposrednih ciljeva opravdano je da se u našoj knjizi obradi kao zasebno poglavlje.

13. Zašto je Osmi krstaški rat propao?

Neuspjeh Osmog krstaškog rata imao je više međusobno povezanih uzroka. Prvi problem bio je izbor cilja.

Napad na Tunis nije neposredno ugrožavao mamelučku vlast u Palestini, gdje su se nalazila preostala krstaška uporišta.

Drugi problem bila je nedovoljna usklađenost političkih interesa učesnika. Luj IX, Karlo Anžuvinski i drugi evropski velikaši nisu nužno imali iste prioritete. Treći problem bila je logistika.

Velika vojska iskrcala se na sjevernoafričkoj obali u vrijeme visokih ljetnih temperatura, bez dovoljno pouzdane zaštite od bolesti i nestašica.

Četvrti problem bilo je odlaganje odlučujućih vojnih operacija. Čekanje dodatnih snaga omogućilo je hafsidskom vladaru da organizuje odbranu, dok su se uslovi u krstaškom logoru pogoršavali.

Peti i presudni događaj bila je smrt Luja IX. Njegovim odlaskom ekspedicija je izgubila glavnog političkog i simboličkog predvodnika.

Konačno, sporazum iz oktobra 1270. godine pokazao je da su pregovori postali prihvatljiviji od nastavka vojne kampanje.

14. Historijski značaj Osmog krstaškog rata

Osmi krstaški rat predstavlja važan događaj iz nekoliko razloga. Prvo, bio je posljednji veliki krstaški pohod koji je lično predvodio francuski kralj Luj IX.

Drugo, pokazao je koliko su krstaški ratovi bili povezani s političkim i ekonomskim interesima evropskih država.

Treće, potvrdio je da se ratovi pod vjerskim obilježjima nisu uvijek vodili protiv neposrednih protivnika u Svetoj zemlji.

Četvrto, pokazao je važnost sjeverne Afrike u srednjovjekovnoj sredozemnoj politici.

Peto, završio je sporazumom koji je istovremeno omogućio očuvanje muslimanske vlasti i ostvarivanje određenih evropskih trgovačkih i finansijskih interesa.

I konačno, smrt Luja IX imala je veliki simbolički značaj za zapadnoevropski krstaški pokret. Jedan od njegovih najpoznatijih predvodnika umro je bez ostvarenja cilja kojem je posvetio znatan dio života.

15. Zaključak

Osmi krstaški rat iz 1270. godine pokazuje složenost odnosa između religije, politike i ekonomije u srednjovjekovnom Sredozemlju.

Luj IX krenuo je u novi pohod uvjeren u opravdanost krstaške ideje. Međutim, njegova vojska nije napala mamelučke položaje u Palestini, nego hafsidski Tunis, državu koja je održavala razvijene trgovačke odnose s evropskim silama.

Takva odluka pokazuje da krstaški ratovi nisu bili isključivo vojni pokušaji osvajanja Jerusalema. Njihov tok oblikovali su i interesi vladara, dinastička suparništva i borba za trgovačke puteve.

Pohod je završio smrću francuskog kralja, velikim gubicima i diplomatskim sporazumom. Tunis nije osvojen. Jerusalem nije vraćen pod kršćansku vlast. Hafsidski sultanat sačuvao je političku samostalnost. Karlo Anžuvinski ostvario je određene političke i finansijske koristi.

Zbog toga Osmi krstaški rat predstavlja primjer vojnog i strateškog neuspjeha koji je ipak proizveo određene diplomatske rezultate.

Njegov završetak otvorio je put posljednjem od tradicionalno numerisanih velikih krstaških pohoda prema Svetoj zemlji — ekspediciji engleskog princa Edvarda 1271–1272. godine.

Izvori i literatura

1. Michael Lower, *The Tunis Crusade of 1270: A Mediterranean History*, Oxford University Press, 2018. Posebno značajno savremeno istraživanje, zasnovano na evropskim i arapskim izvorima.
2. Xavier Hélyar, *La dernière croisade: Saint Louis à Tunis (1270)*, Perrin, 2016.
3. Jean Longnon, „Charles d’Anjou et la croisade de Tunis“, *Journal des savants*, 1974, str. 44–61.
4. Daniel G. König, „1270: Ibn Ḥaldūn on Events that Led to Louis IX's Crusade to Tunis“, *Transmediterranean History*, 2020.
5. Jean Richard, *Saint Louis: Crusader King of France*, Cambridge University Press, 1992.
6. Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*, Harvard University Press, 2006.
7. Jonathan Riley-Smith, *The Crusades: A History*, Yale University Press, 2005.

8. Jean de Joinville, The Life of Saint Louis — važan izvor za život i karakter Luja IX, ali ne neposredno očividno svjedočanstvo o tuniskom pohodu, kojem Joinville nije prisustvovao.

DEVETI KRSTAŠKI RAT (1271–1272)

Princ Edvard, sultan Bejbers, mongolsko savezništvo i posljednji pokušaj odbrane krstaških država

1. Sveta zemlja nakon Osmog krstaškog rata

Smrt francuskog kralja Luja IX kod Tunisa 25. augusta 1270. godine predstavljala je težak udarac evropskom krstaškom pokretu.

Osmi krstaški rat završio je bez osvajanja Tunisa i bez neposredne pomoći krstaškim državama u Siriji i Palestini.

U međuvremenu, političke i vojne prilike na Bliskom istoku nastavile su se mijenjati u korist mamelučkog sultanata.

Nakon dolaska na vlast 1260. godine, mamelučki sultan Bejbers započeo je sistematsko slabljenje krstaških posjeda.

Njegovi pohodi nisu bili usmjereni samo prema velikim gradovima nego i prema tvrđavama, lukama i komunikacijskim pravcima koji su omogućavali opstanak krstaških država.

Godine 1265. mamelučke snage zauzele su Cezareju i Arsuf, dok je 1268. godine pala Antiohija, jedno od najstarijih i najznačajnijih krstaških središta na Istoku.

Gubitak Antiohije imao je posebno velike posljedice. Kneževina Antiohija postojala je od Prvog krstaškog rata, a njen pad označio je kraj jednog od najvažnijih političkih tvorevina koje su krstaši osnovali krajem 11. stoljeća.

Preostali krstaški posjedi sve više su se svodili na obalne gradove, utvrđenja i teritorijalno nepovezana područja.

U takvim okolnostima dolazak nove evropske vojske predstavljao je posljednju ozbiljniju mogućnost da se njihovo slabljenje barem privremeno zaustavi.

2. Engleski princ Edvard i odluka o pohodu

Glavni predvodnik Devetog krstaškog rata bio je Edvard I Engleski, tada još engleski prijestolonasljednik, sin kralja Henrika III.

Rođen 1239. godine, Edvard je pripadao dinastiji Plantagenet. Prije polaska na Istok već je stekao vojno i političko iskustvo u engleskim unutrašnjim sukobima. Edvard je krstaški zavjet preuzeo 1268. godine.

Njegova odluka bila je povezana s evropskim nastojanjima da se organizuje nova velika ekspedicija radi pomoći krstaškim državama.

Za razliku od Luja IX, Edvard nije raspolagao vojskom koja bi mogla samostalno pokrenuti osvajanje Egipta ili Sirije.

Njegova ekspedicija bila je znatno manja. Historijski izvori ne omogućavaju potpuno pouzdano utvrđivanje broja svih učesnika. Procjene se razlikuju, ali je jasno da Edvard nije predvodio vojsku veličine ranijih velikih krstaških ekspedicija. Upravo će ograničeni vojni resursi bitno utjecati na njegove kasnije odluke.

3. Od Tunisa prema Svetoj zemlji

Edvardova ekspedicija bila je prvobitno povezana sa širim krstaškim poduhvatom Luja IX. Međutim, engleski princ nije stigao na vrijeme da učestvuje u glavnim događajima Osmog krstaškog rata.

Kada je došao na Sredozemlje, Luj IX već je bio mrtav, a pohod na Tunis približavao se završetku. Edvard nije odustao od svog zavjeta. Nakon boravka na Siciliji nastavio je putovanje prema istočnom Sredozemlju.

U maju 1271. godine stigao je u Akru, najvažnije preostalo političko i trgovačko središte krstaških država na obali Palestine.

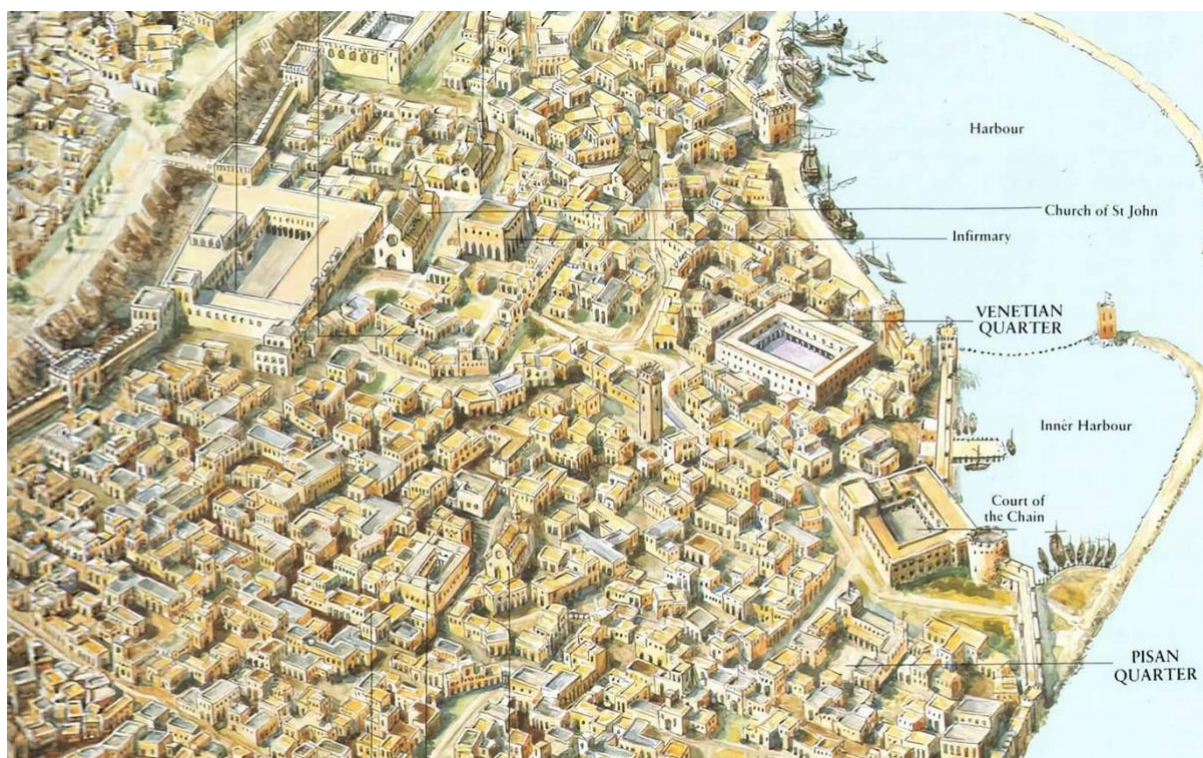
Njegov dolazak predstavlja početak vojne ekspedicije koja se u tradicionalnoj historiografiji naziva Devetim krstaškim ratom.

Međutim, važno je naglasiti da podjela na Osmi i Deveti krstaški rat nije bila stroga podjela koju su savremenici nužno koristili.

Ona predstavlja kasniju historiografsku konvenciju. Edvardov pohod može se posmatrati i kao nastavak krstaške mobilizacije iz 1270. godine.

Ipak, zbog različitog područja djelovanja, vojnog vodstva i političkih ciljeva opravdano je da ga obradimo zasebno.

4. Akra — posljednje veliko središte krstaške vlasti

spool.ac

U vrijeme Edvardovog dolaska Akra je predstavljala glavno uporište latinskih kršćana u Svetoj zemlji.

Grad je bio značajno trgovačko središte s razvijenim vezama prema italijanskim pomorskim republikama i drugim evropskim državama.

U Akri su djelovali predstavnici različitih političkih i vojnih organizacija, uključujući templare, hospitalce i trgovačke zajednice Genove, Venecije i Pise.

Takva raznolikost predstavljala je izvor bogatstva, ali i unutrašnjih sukoba. Krstaške države nisu bile jedinstvena politička cjelina.

Njihovi vladari, vojni redovi i trgovačke zajednice često su imali različite interese. U pojedinim razdobljima međusobna suparništva slabila su njihovu sposobnost da zajednički djeluju protiv vanjskih protivnika.

Edvard je zbog toga zatekao složenu političku situaciju. Njegov zadatak nije bio samo suprotstaviti se mamelučkoj vojsci nego i pokušati uskladiti djelovanje krstaških snaga.

5. Sultan Bejbers i mamelučka vojna nadmoć

Bejbers (el-Melik ez-Zahir Ruknuddin Bejbers) bio je jedan od najznačajnijih mamelučkih sultana.

Vladao je Egiptom i Sirijom od 1260. do 1277. godine, a njegova politika bitno je doprinijela slabljenju i kasnijem nestanku krstaških država.

Bejbers je imao značajno vojno iskustvo. Prije dolaska na vlast učestvovao je u sukobima protiv krstaša i Mongola.

Mamelučke snage odlikovale su se razvijenom konjaničkom taktikom, vojnom disciplinom i sposobnošću organizovanja opsada.

Za razliku od manjih krstaških posjeda, mamelučki sultanat raspolagao je znatno većim ljudskim i materijalnim resursima.

Bejbers je nastojao uništiti krstašku vojnu infrastrukturu, posebno tvrđave i uporišta koja su mogla poslužiti kao baze za nove evropske pohode.

Godine 1271. mamelučke snage osvojile su Krak des Chevaliers, jednu od najpoznatijih tvrđava hospitalaca. Pad te tvrđave dodatno je oslabio odbrambeni sistem krstaških država.

Edvard je, prema tome, stigao u trenutku kada je mamelučka vojna inicijativa bila izrazito snažna.

6. Edvardove vojne operacije 1271. godine

Nakon dolaska u Akru Edvard je nastojao pokazati da krstaške snage još uvijek mogu izvoditi vojne operacije.

Organizovao je ograničene pohode protiv muslimanskih položaja u unutrašnjosti Palestine. Jedan od poznatijih napada izveden je prema području Kakuna, gdje su krstaške snage napale mamelučke položaje.

Takve operacije mogle su nanijeti lokalne gubitke protivniku, ali nisu mogle promijeniti ukupni odnos snaga.

Edvard nije imao dovoljno vojnika za dugotrajnu opsadu velikih gradova niti za odlučujući napad na mamelučka središta.

Njegovi pohodi bili su prije svega pokušaji da se oslabi protivnički pritisak i ohrabre preostale krstaške zajednice.

Mamelučki sultan, s druge strane, nije bio prisiljen prihvatiti odlučujuću bitku pod uslovima koje bi odredio engleski princ.

Zbog toga Deveti krstaški rat nije obilježen velikom bitkom uporedivom s Hattinom 1187. ili Mansurom 1250. godine.

Njegova vojna historija sastoji se uglavnom od ograničenih operacija, diplomatskih pokušaja i pregovora.

7. Pokušaj savezništva s Mongolima

Jedna od najzanimljivijih osobnosti Devetog krstaškog rata jeste Edvardovo nastojanje da uspostavi saradnju s Mongolima.

U drugoj polovini 13. stoljeća mongolska osvajanja temeljito su promijenila političku kartu Azije i Bliskog istoka.

Godine 1258. Mongoli su osvojili Bagdad, čime je završena vlast abasidskog halife u tom gradu. Međutim, mongolsko napredovanje prema Egiptu zaustavljeno je 1260. godine, kada su mamelučke snage porazile mongolsku vojsku kod Ajn Džaluta.

U narednim godinama između mamelučkog sultanata i mongolskog Ilhanata nastavilo se političko i vojno suparništvo. Edvard je pokušao iskoristiti taj sukob.

Uputio je diplomatske predstavnike mongolskom vladaru Abaki, koji je vladao Ilhanatom od 1265. do 1282. godine.

Njegova zamisao bila je da mongolski napad sa sjevera prisili Bejbersa da podijeli svoje snage, čime bi se smanjio pritisak na krstaške posjede.

Ovakva diplomatija pokazuje da se srednjovjekovni politički savezi nisu uvijek oblikovali prema jednostavnoj vjerskoj podjeli.

Kršćanski vladari bili su spremni tražiti saradnju s nekršćanskim silama kada su procjenjivali da im takvo savezništvo može pomoći protiv zajedničkog protivnika.

8. Mongolski upad u Siriju 1271. godine

Abaka nije mogao organizovati veliku zajedničku ofanzivu s Edvardom. Ilhanat je bio suočen s drugim vojnim obavezama, uključujući sukobe na vlastitim granicama.

Ipak, tokom jeseni 1271. godine mongolske snage izvele su upad u sjevernu Siriju. Prema srednjovjekovnim izvještajima, mongolski odredi prodrli su prema području Alepa.

Njihovo pojavljivanje izazvalo je uznemirenost među mamelučkim snagama. Međutim, taj pohod nije prerastao u veliku zajedničku mongolsko-krstašku operaciju.

Mongolske snage povukle su se prije nego što je moglo doći do odlučujućeg sukoba s glavnom mamelučkom vojskom.

Edvard nije raspolagao snagama koje bi omogućile iskorištavanje tog upada za veliko teritorijalno osvajanje. Pokušaj savezništva zato nije ostvario glavni cilj.

Ipak, on je značajan jer pokazuje koliko su odnosi između krstaša, Mongola i muslimanskih država bili politički složeni.

9. Jesu li Mongoli bili kršćanski saveznici?

Ovdje je potrebno razjasniti jedno često pojednostavljenje. Mongolsko Carstvo nije bilo jedinstvena kršćanska država.

Među Mongolima i narodima pod njihovom vlašću postojale su različite religijske tradicije, uključujući tengrizam, budizam, islam i različite oblike kršćanstva.

U mongolskim elitama bilo je kršćana, naročito pripadnika Crkve Istoka, ali to ne znači da su svi mongolski vladari bili kršćani.

Abaka nije bio kršćanski monarh u uobičajenom evropskom značenju. Njegova spremnost na kontakte s evropskim vladarima proizlazila je prvenstveno iz političkog i vojnog suparništva s mamelucima.

Isto tako, Edvardovo nastojanje da uspostavi saradnju s Mongolima nije značilo da su nestale vjerske razlike između tih političkih zajednica.

Riječ je bila o pokušaju savezništva zasnovanog na zajedničkim strateškim interesima. Ovaj primjer dodatno potvrđuje jednu od važnih tema naše knjige: vjerski identitet bio je snažan pokretač srednjovjekovnih sukoba, ali nije bio jedini kriterij prema kojem su vladari donosili političke odluke.

10. Bejbersov pokušaj napada na Kipar

Tokom 1271. godine Bejbers je nastojao oslabiti krstaše i napadom na njihovu pomorsku infrastrukturu.

Kipar je imao izuzetno važan položaj u istočnom Sredozemlju. Predstavljao je logističku bazu iz koje su evropske snage mogle dopremiti ljude, oružje i opskrbu krstaškim gradovima.

Mamelučki sultan pokušao je organizovati pomorsku operaciju protiv Kipra. Međutim, ekspedicija nije ostvarila planirani cilj.

Dio mamelučke flote stradao je u pomorskoj nesreći, a brodovi i posade dospjeli su u neprijateljske ruke.

Ovaj događaj pokazuje da mamelučka vojna nadmoć na kopnu nije automatski značila i potpunu kontrolu nad morem.

Krstaške države, uprkos teritorijalnom slabljenju, još uvijek su mogle računati na pomorsku podršku Kipra i evropskih trgovačkih sila. Ipak, takva podrška nije bila dovoljna za povratak izgubljenih teritorija u unutrašnjosti.

11. Politička situacija u krstaškim državama

Jedan od važnih problema krstaških država bila je njihova unutrašnja politička podijeljenost. U Jerusalemskoj Kraljevini postojali su sukobi oko prava na prijestolje, nadležnosti vladara i odnosa prema vojnim redovima.

Hugo III Kiparski imao je kraljevska prava u Jerusalemskoj Kraljevini, ali njegova vlast nad različitim krstaškim zajednicama nije bila jednako snažna.

Vojni redovi templara i hospitalaca raspolagali su vlastitim utvrđenjima, prihodima i vojnim snagama. Italijanske trgovačke zajednice često su se međusobno nadmetale za luke, povlastice i utjecaj.

Edvard nije mogao jednostavno nametnuti jedinstvenu političku volju svim tim učesnicima. Zbog toga je njegova ekspedicija djelovala u okruženju u kojem su ograničeni vojni resursi bili dodatno opterećeni unutrašnjim nesuglasticama.

Ipak, ne bi bilo historijski opravdano tvrditi da su unutrašnje podjele bile jedini ili glavni razlog slabljenja krstaških država.

Njihov položaj bio je rezultat dugotrajnog djelovanja brojnih faktora, uključujući mamelučku vojnu snagu, gubitak teritorija i promjene u evropskoj politici.

12. Primirje s Bejbersom 1272. godine

Do 1272. godine postalo je jasno da Edvard ne raspolaže snagama potrebnim za odlučujuću vojnu pobjedu.

Istovremeno, Bejbers je imao razloga da razmotri privremeno smirivanje sukoba. Mamelučki sultan morao je voditi računa o mongolskoj prijetnji i drugim političkim obavezama.

U maju 1272. godine zaključeno je primirje između mamelučke vlasti i predstavnika krstaških država. Primirje se u historijskoj literaturi obično opisuje kao sporazum predviđen na deset godina, deset mjeseci, deset dana i deset sati.

Njime su privremeno obustavljena neprijateljstva na određenim područjima. Važno je naglasiti da primirje nije značilo povratak Jerusalema krstašima.

Nije dovelo ni do obnove izgubljene Kneževine Antiohije. Ono je prije svega omogućilo privremeni predah preostalim krstaškim uporištima.

Sporazum je predstavljao priznanje stvarnog odnosa snaga. Krstaši nisu bili sposobni pokrenuti odlučujuću ofanzivu, dok je mamelučki sultan mogao privremeno odgoditi završni obračun s njihovim preostalim posjedima.

13. Pokušaj atentata na princa Edvarda

Jedan od najpoznatijih događaja Devetog krstaškog rata bio je pokušaj atentata na engleskog princa Edvarda.

U junu 1272. godine Edvarda je napao muškarac koji je uspio doći u njegovu blizinu. Napadač ga je ranio bodežom. Edvard je uspio savladati napadača, ali je zadobio ozbiljnu povredu. U kasnijim prikazima često se navodi da je bodež bio otrovan.

Međutim, detalji o mogućem otrovu i okolnostima liječenja nisu jednako pouzdano potvrđeni u svim izvorima.

Zbog toga je sigurnije govoriti o napadu bodežom i ozbiljnoj rani, bez predstavljanja svih kasnijih dramatičnih pojedinosti kao nespornih činjenica. Edvard je preživio napad. Identitet i politička povezanost napadača ostali su predmet različitih historijskih tumačenja.

U pojedinim zapadnim izvorima napad je povezivan s muslimanskim protivnicima krstaša, ali nije opravdano bez dodatnih dokaza tvrditi da je Bejbers lično naredio atentat.

Ovaj događaj pokazuje i koliko su lična sigurnost vladara i vojnih zapovjednika bile važne za opstanak srednjovjekovnih ekspedicija.

14. Edvardov povratak u Evropu

Nakon zaključenja primirja i oporavka od ranjavanja Edvard je odlučio napustiti Svetu zemlju. U septembru 1272. godine otputovao je iz Akre.

Njegov odlazak označio je završetak Devetog krstaškog rata. Tokom povratka saznao je za smrt svoga oca, engleskog kralja Henrika III, koji je umro 16. novembra 1272. godine.

Edvard je time postao engleski kralj, iako se nije odmah vratio u Englesku. Njegova krunidba održana je tek 1274. godine.

Nakon dolaska na prijestolje Edvard I usmjerio je najveći dio svoje političke i vojne aktivnosti prema pitanjima Engleske, Walesa i Škotske.

Iako krstaška ideja nije potpuno nestala iz njegovih političkih planova, više nije lično predvodio veliki pohod prema Svetoj zemlji.

15. Je li Deveti krstaški rat bio posljednji krstaški rat?

Na ovo pitanje potrebno je odgovoriti precizno. Deveti krstaški rat tradicionalno se smatra posljednjim od velikih numerisanih krstaških pohoda prema Svetoj zemlji.

Međutim, to ne znači da su nakon 1272. godine prestali svi krstaški ratovi. Krstaški pohodi nastavljani su u drugim dijelovima Evrope i Sredozemlja.

Papinstvo je i kasnije odobravallo ili podsticalo ratove koji su nosili krstaški status. Takvi sukobi vođeni su protiv različitih protivnika, uključujući muslimanske države, paganske zajednice, vjerske disidente i političke protivnike papinstva.

Zbog toga izraz „posljednji krstaški rat“ može dovesti do pogrešnog zaključka ako se ne objasni njegovo značenje.

Deveti krstaški rat bio je posljednji u tradicionalnom nizu velikih pohoda od Prvog do Devetog krstaškog rata, ali nije bio posljednji rat koji je u srednjem vijeku imao krstaški karakter.

16. Zašto Deveti krstaški rat nije ostvario svoje ciljeve?

Neuspjeh Edvardove ekspedicije može se objasniti kroz nekoliko međusobno povezanih okolnosti.

Prvo, Edvard je raspolagao relativno malom vojskom. Njegove snage nisu bile dovoljne za osvajanje velikih gradova ili za dugotrajni rat protiv mamelučkog sultanata.

Drugo, mamelučka država bila je vojno i politički snažna. Bejbers je imao mogućnost organizovanja velikih vojnih operacija i opsada, dok su krstaški posjedi bili sve više ograničeni na obalne gradove i utvrđenja.

Treće, pokušaj stvaranja savezništva s Mongolima nije donio očekivani rezultat. Mongolski upad u Siriju 1271. godine nije prerastao u odlučujuću zajedničku ofanzivu.

Četvrto, krstaške države bile su politički podijeljene i zavisile su od evropske pomoći. Peto, evropski vladari nisu pokazivali spremnost da u tom trenutku organizuju novu ekspediciju veličine ranijih velikih krstaških pohoda.

Konačno, primirje iz 1272. godine predstavljalo je prihvatanje činjenice da nijedna neposredna krstaška ofanziva ne može promijeniti ukupni odnos snaga.

17. Jesu li muslimani pobijedili u Devetom krstaškom ratu?

U teritorijalnom i strateškom smislu, mamelučka država zadržala je odlučujuću prednost.

Edvard nije osvojio Jerusalem. Nije povratio Antiohiju. Nije uništio mamelučku vojsku. Nije uspio uspostaviti trajno mongolsko-krstaško savezništvo.

S druge strane, krstaši su uspjeli očuvati određena preostala uporišta i zaključiti primirje koje im je pružilo privremenu sigurnost.

Zbog toga Deveti krstaški rat nije završio velikom odlučujućom bitkom u kojoj bi jedna vojska potpuno uništila drugu.

Njegov rezultat bio je strateški neuspjeh krstaške ekspedicije, uz privremeno očuvanje preostalih krstaških posjeda.

Mameluci su zadržali vojnu inicijativu i dugoročnu prednost. Takav odnos snaga bit će presudan u narednim desetljećima.

18. Od Devetog krstaškog rata do pada Akre 1291. godine

Nakon Edvardovog odlaska krstaške države nastavile su postojati još približno devetnaest godina. Međutim, njihova teritorijalna osnova postajala je sve slabija. Bejbers je umro 1277. godine.

Njegovi nasljednici nastavili su mamelučku politiku prema krstaškim uporištima. Sultan Kalavun, koji je vladao od 1279. do 1290. godine, osvojio je Tripoli 1289. godine.

Njegov sin i nasljednik el-Ešref Halil potom je 1291. godine pokrenuo završnu ofanzivu protiv Akre. Nakon teške opsade Akra je osvojena 18. maja 1291. godine.

Pad Akre označio je kraj Jerusalemske Kraljevine kao teritorijalne sile na palestinskoj obali. Ubrzo su izgubljena ili napuštena i druga preostala krstaška uporišta.

Važno je razlikovati dva historijska događaja: Godina 1272. označava završetak Devetog krstaškog rata, dok 1291. označava slom posljednjih glavnih krstaških posjeda na obali Palestine i Sirije.

Krstaška vlast nije potpuno nestala iz istočnog Sredozemlja 1291. godine, jer su kršćanske države i dalje postojale na Kipru i drugim područjima.

Međutim, završena je epoha teritorijalne vlasti latinskih krstaških država nad glavnim gradovima obale Palestine.

19. Historijski značaj Devetog krstaškog rata

Deveti krstaški rat imao je značaj koji nadilazi njegove neposredne vojne rezultate. Prvo, pokazao je da evropski krstaški pokret više nije raspolagao istom sposobnošću mobilizacije kao u vrijeme Prvog ili Trećeg krstaškog rata.

Drugo, potvrdio je da mamelučki sultanat predstavlja najvažniju vojnu silu u Egiptu i Siriji. Treće, pokazao je da su evropski vladari pokušavali pronaći nove saveznike, uključujući Mongole, kako bi promijenili odnos snaga.

Četvrto, potvrdio je da diplomatski sporazumi i primirja mogu privremeno produžiti opstanak teritorijalno oslabljenih država.

Peto, označio je završetak jedne faze krstaške historije u kojoj su evropski vladari lično predvodili velike ekspedicije radi osvajanja ili odbrane Jerusalema.

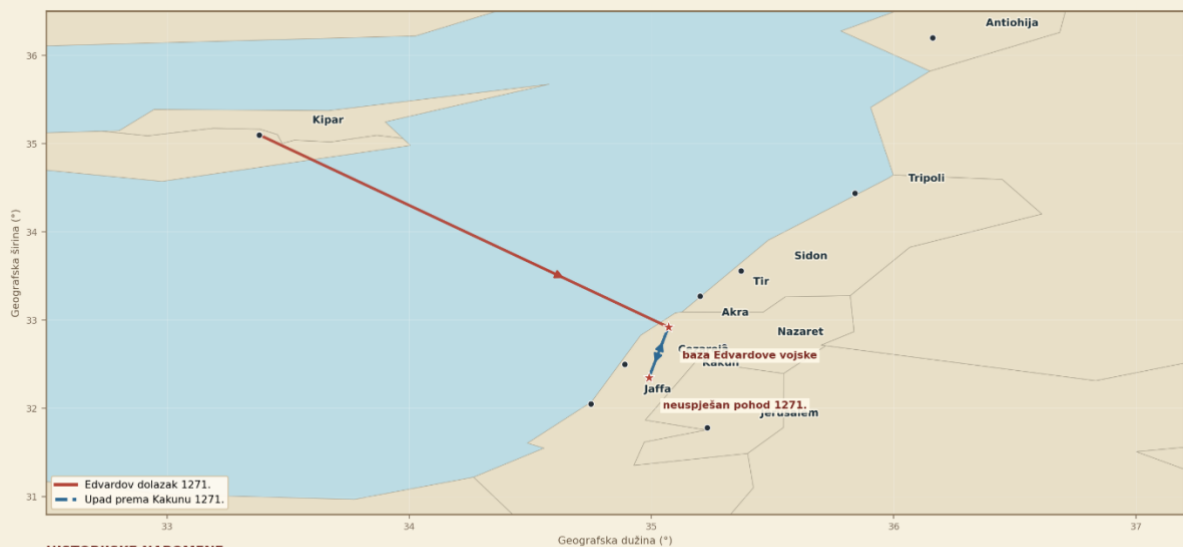
I konačno, pokazao je da krstaška ideja nije nestala s vojnim neuspjehom. Nastavila je živjeti u političkim planovima, crkvenim pozivima i kasnijim vojnim ekspedicijama, iako su se njihovi ciljevi i geografska područja mijenjali.

Izvori i literatura

1. Christopher Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades*, Harvard University Press, 2006.
2. Jonathan Riley-Smith, *The Crusades: A History*, Yale University Press, 2005.
3. Steven Runciman, *A History of the Crusades*, knjiga III: *The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge University Press, 1954.
4. Michael Prestwich, *Edward I*, Yale University Press, 1997.
5. Jean Richard, *The Crusades, c. 1071–c. 1291*, Cambridge University Press, 1999.
6. Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221–1410*, Routledge, 2005.
7. Peter Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Longman, 1992.
8. Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Īlkhānīd War, 1260–1281*, Cambridge University Press, 1995.
9. Ibn Abd ez-Zahir, *Er-Ravd ez-Zahir fi Siret el-Melik ez-Zahir* — važan arapski izvor za vladavinu sultana Bejbersa, koji zahtijeva kritičko čitanje zbog svoje povezanosti sa sultanovim dvorom.

9. DEVETI KRSTAŠKI RAT (1271-1272)

Princ Edvard: Akra, Kakun i primirje

HISTORIJSKE NAPOMENE

Antiohija je pod mamelučkom vlašću od 1268. Primirje je zaključeno 1272; pohod nije donio trajna teritorijalna osvajanja.

Kartografska rekonstrukcija: položaji gradova su približni; rute su shematske; prikazane su savremene obalne linije, a ne srednjovjekovne državne granice.

POGLAVLJE 29

MONGOLI, PAD BAGDADA I BITKA KOD AJN DŽALUTA (1258–1260)

NOVI POREDAK NA BLISKOM ISTOKU

1. Pojava sile koja je promijenila Evroaziju

Sredinom XIII stoljeća Bliski istok suočio se s jednom od najvećih vojnih i političkih kriza svoje historije. Mongolska ekspanzija, započeta pod Džingis-kanom početkom XIII stoljeća, već je uništila ili podredila brojne države u centralnoj Aziji, Iranu i istočnoj Evropi. Mongolske vojske nisu bile samo prolazna prijetnja pojedinim gradovima. Iza njih se nalazila velika imperijalna struktura koja je mogla organizirati dalekosežne pohode, prenositi informacije i resurse na velikim udaljenostima te nametati vlast pokorenim područjima.

Mongoli nisu činili potpuno jedinstven politički blok bez unutrašnjih sukoba. Njihovo carstvo bilo je podijeljeno na velike oblasti kojima su upravljali potomci Džingis-kana i drugi članovi vladajuće elite. Ipak, ideja zajedničke imperijalne vlasti i vojna tradicija povezivale su te teritorije.

Na Bliskom istoku mongolsko širenje postepeno je dovelo do sukoba s različitim muslimanskim državama. Među njima su bili abasidski hilafet u Bagdadu, ejubidske vlasti u Siriji i Egiptu, kao i druge regionalne sile. U narednim godinama posebno će se izdvojiti sukob između mongolskog Ilhanata u Iranu i mamelučkog sultanata u Egiptu i Siriji.

Ovaj sukob nije bio jednostavno nastavak krstaških ratova. Mongoli nisu krenuli na Bliski istok kao evropska kršćanska vojska, niti je njihov glavni cilj bio osvajanje Jerusalema za kršćanstvo. Njihova ekspanzija imala je vlastite imperijalne ciljeve: pokoravanje protivnika, kontrolu teritorija, osiguranje puteva i nametanje vrhovne vlasti.

Ipak, posljedice mongolskih pohoda neposredno su utjecale na krstaške države. Uništenje starih muslimanskih političkih centara, slabljenje pojedinih dinastija i nastanak novog mongolsko-mamelučkog sukoba promijenili su odnose snaga na području Sirije i Palestine.

2. Pad Bagdada 1258. godine

Bagdad je stoljećima bio jedno od najvažnijih političkih, kulturnih i naučnih središta islamskog svijeta. Abasidski hilafet, uspostavljen 750. godine, imao je dugu historiju i predstavljao je važan simbol muslimanskog političkog i vjerskog autoriteta.

Do XIII stoljeća stvarna moć abasidskih halifa bila je znatno slabija nego u ranijim periodima. Velikim dijelovima muslimanskog svijeta upravljale su druge dinastije, vojni vladari i regionalne sile. Halifa u Bagdadu ipak je zadržao simbolički značaj, a sam grad ostao je veliki centar stanovništva, trgovine, obrazovanja i vjerskog života.

Mongolski vladar Hulagu, unuk Džingis-kana, dobio je zadatak da proširi mongolsku vlast prema zapadu. Njegova kampanja uključivala je pokoravanje različitih političkih i vojnih centara, među kojima su bili i ismailijski nizarski utvrđeni položaji u Iranu.

Godine 1256. Mongoli su slomili vlast nizarskih ismailija u njihovim glavnim utvrđenim područjima. Taj događaj otvorio je put daljnjem napredovanju prema Iraku i Bagdadu. Nizarski ismailije bili su posebna grana šiitskog islama i ne treba ih poistovjećivati s cjelokupnim šiitskim stanovništvom.

Hulagu je zatim usmjerio vojsku prema Bagdadu. Halifa al-Musta'sim nije uspio organizirati odbranu koja bi mogla zaustaviti mongolsko napredovanje. Mongoli su stigli pred grad krajem 1257. i početkom 1258. godine, a opsada je završena njegovim padom u februaru.

Bagdad je opljačkan, a veliki broj stanovnika ubijen. Izvori opisuju masovno nasilje, razaranje i odvođenje ljudi u zarobljeništvo. Ipak, tačan broj žrtava nije moguće pouzdano utvrditi. Srednjovjekovne hronike često navode veoma velike brojke koje se ne mogu provjeriti, pa ih nije odgovorno ponavljati kao preciznu statistiku.

Halifa al-Musta'sim ubijen je nakon osvajanja grada. Time je okončana dotadašnja abasidska vlast u Bagdadu. Abasidska linija halifa kasnije je nastavljena u Kairu pod mamelučkim pokroviteljstvom, ali bez teritorijalne i političke moći koju je nekada imala u Iraku.

Pad Bagdada imao je ogroman simbolički značaj. Međutim, ne treba ga tumačiti kao kraj islamske civilizacije niti kao trenutak u kojem su nestali svi njeni naučni i kulturni centri. Muslimanski svijet bio je geografski i politički raznolik. Egipat, Sirija, Anadolija, Magreb i drugi krajevi imali su vlastite institucije, gradove i intelektualne tradicije.

Ipak, uništenje Bagdada bilo je težak udarac za njegovu populaciju i politički poredak. Pokazalo je da ni prestižni gradovi s dugom historijom nisu bili zaštićeni od mongolske vojne sile.

3. Ko su bili mameluci?

Dok je mongolska vlast napredovala kroz Iran i Irak, u Egiptu se oblikovala druga sila koja će postati ključni protivnik Mongola: mamelučki sultanat.

Riječ *mamluk* na arapskom označava osobu koja je posjedovana, odnosno roba. U političkom i vojnom kontekstu srednjeg vijeka, mameluci su bili vojnici, često porijeklom iz stepskih i drugih područja izvan muslimanskih država, koji su kao mladi ljudi kupljeni ili dovedeni u vojni sistem, obučavani i uključivani u elitne vojne formacije.

Mamelučki sistem nije bio jedinstven u islamskoj historiji, ali je u Egiptu dobio poseban politički značaj. Vojna elita postepeno je stekla toliku moć da je 1250. godine preuzela vlast nakon slabljenja i kraja ejubidske vladavine u Egiptu.

Jedan od najpoznatijih ranih mamelučkih sultana bio je al-Mu'izz Ajbak, a nakon njegove smrti uslijedila je borba za vlast. Do 1259. važnu ulogu imao je sultan al-Mansur Ali, ali je politička situacija ostala nestabilna. U jeku mongolske prijetnje mamelučka elita smijenila je mladog sultana i na vlast dovela Saif al-Dina Qutuza 1259. godine.

Mamelučka vojska imala je važne prednosti u konjičkom ratovanju. Njeni pripadnici bili su profesionalni vojnici, obučeni za upotrebu luka, sablje, koplja i za brzo manevriranje konjicom. Ipak, nije ispravno pretpostaviti da su mameluci bili nepobjedivi ili da su Mongoli bili vojno nadmoćni u svakoj situaciji.

Mameluci su morali odgovoriti na prijetnju koja je već srušila Bagdad i osvojila veliki dio Sirije. Njihov uspjeh zavisio je od mobilizacije vojske, političkog vodstva, obavještajnih podataka i sposobnosti da se izabere pogodan trenutak za sukob.

4. Mongoli ulaze u Siriju

Nakon osvajanja Bagdada, Hulagu je nastavio širenje prema zapadu. Mongolske snage ušle su u Siriju 1259. i početkom 1260. godine. Gradovi i tvrđave suočavali su se s izborom između otpora i predaje.

Aleppo je opkoljen i osvojen početkom 1260. godine. Izvori opisuju teška razaranja i nasilje nad stanovništvom. I u ovom slučaju brojke o žrtvama variraju, a pojedine hronike koriste veoma velike procjene. Sigurno je, međutim, da je osvajanje grada bilo katastrofalno za mnoge njegove stanovnike.

Damask je potom došao pod mongolsku kontrolu, pri čemu su lokalne elite i stanovništvo različito reagirali. Neki su se opirali, drugi su pokušavali postići dogovor, a treći su procjenjivali da je predaja jedini način da se izbjegne uništenje grada.

Ovakvo ponašanje ne treba svesti na jednostavnu podjelu na herojski otpor i izdaju. U gradovima su živjeli različiti ljudi s različitim obavezama, interesima i mogućnostima. Vjerski autoriteti, trgovci, vojni zapovjednici i obični stanovnici nisu nužno imali isti pogled na to kako treba odgovoriti na mongolsku prijetnju.

Mongolsko napredovanje prema Siriji izazvalo je strah i političku krizu. Međutim, Hulagu nije mogao beskonačno održavati cijelu svoju vojsku na zapadu. Mongolska imperijalna politika zavisila je i od događaja u drugim dijelovima carstva, a promjene na vrhu vlasti mogle su utjecati na broj vojnika raspoloživih za nastavak pohoda.

Upravo će taj širi imperijalni kontekst postati važan uoči bitke kod Ajn Džaluta.

5. Zašto se Mongoli nisu odmah okrenuli prema Egiptu?

Nakon uspjeha u Siriji, mongolske snage predstavljale su ozbiljnu prijetnju Egiptu. Da su uspjele osigurati trajan prodor prema jugu, mogle su ugroziti mamelučku vlast i promijeniti političku strukturu cijelog istočnog Mediterana.

Ipak, Hulagu je morao uzeti u obzir događaje u Mongolskom carstvu. Veliki kan Mongke umro je 1259. godine, a njegova smrt izazvala je borbu oko nasljeđivanja vrhovne vlasti. Hulagu je morao razmotriti vlastiti položaj i raspoloživost svojih snaga.

Zbog toga je većinu svojih glavnih snaga povukao prema području Irana i Azerbejdžana, ostavljajući u Siriji vojsku pod zapovjedništvom Kitbuga, poznatog i kao Ketbuga. Ta odluka nije značila da je mongolska vojska potpuno napustila ambiciju da kontroliše Siriju i Egipat. Međutim, broj vojnika koji su ostali na zapadu bio je ograničeniji od snage kojom je Hulagu raspolagao tokom prethodnih osvajanja.

U popularnim prikazima ponekad se tvrdi da su Mongoli poraženi kod Ajn Džaluta samo zato što je Hulagu morao otići zbog smrti velikog kana. To je previše pojednostavljeno. Povlačenje glavnih snaga jeste bilo važno, ali nije samo po sebi objasnilo mamelučku pobjedu. Mameluci su morali organizirati vlastitu ekspediciju, preći Sinaj, procijeniti protivnika i dobiti bitku.

Ni mongolska vojska nije bila potpuno bespomoćna. Kitbuga je i dalje imao iskusne konjanike i podršku lokalnih saveznika. Ishod je zavisio od konkretnih odluka i okolnosti na bojnopolju.

6. Mamelučki sultan Qutuz i Baybars

Sultan Qutuz suočio se s pitanjem koje je imalo posljedice za opstanak njegove države: treba li prihvatiti mongolsku prijetnju i pokušati kupiti vrijeme, ili organizirati vojni otpor?

Mongoli su slali poruke i zahtijevali pokornost. Njihova diplomatska praksa često je podrazumijevala zahtjev za predajom prije napada. Odbijanje takvog zahtjeva moglo je dovesti do rata, dok je predaja mogla značiti gubitak samostalnosti, plaćanje danka i prihvatanje mongolske vrhovne vlasti.

Qutuz je odlučio pružiti otpor. U pripremi pohoda važnu ulogu imao je Baybars, jedan od najiskusnijih mamelučkih vojnih zapovjednika. Baybars je imao veliko iskustvo u borbi protiv krstaških snaga i poznao je način na koji su se vodile vojne operacije u Siriji i Palestini.

Mameluci su morali osigurati prolaz kroz Sinaj i organizirati opskrbu za vojsku koja je napredovala prema sjeveru. To je bilo posebno važno jer su se nalazili daleko od svojih glavnih baza u Egiptu.

U tom trenutku mamelučka vojska nije nastupala kao jednostavan predstavnik svih muslimanskih država. Bila je vojska egipatskog sultanata, čiji su interesi uključivali očuvanje vlasti, teritorije i političke samostalnosti. Ipak, sukob s Mongolima dobio je i šire vjersko značenje: mamelučki vladari mogli su se predstavljati kao zaštitnici muslimanskih zemalja pred osvajačkom silom.

To je važno razlikovati. Vjerski jezik i politički interes nisu bili međusobno isključivi. Qutuz je mogao braniti vlastitu državu, a istovremeno svoju borbu predstavljati kao odbranu muslimanskog svijeta.

7. Put prema Ajn Džalutu

Mamelučka vojska krenula je iz Egipta prema Palestini tokom ljeta 1260. godine. U međuvremenu, mongolske snage pod Kitbugom ostale su u Siriji, nastojeći očuvati kontrolu nad osvojenim područjima i spriječiti protivnika da iskoristi njihovu odsutnost.

Krstaške države nalazile su se u teškom položaju. Njihovi vladari morali su odlučiti kako će reagirati na sukob između Mongola i mameluka. Neki su mongolsku vojsku smatrali mogućim saveznikom protiv muslimanskih protivnika, dok su drugi strahovali da bi mongolska pobjeda mogla dovesti do nove prijetnje njihovim vlastitim teritorijama.

Nije postojao jedinstven krstaški stav. Političke odluke donosile su se u različitim gradovima i tvrđavama, a interesi Antiohije, Akre, Tripolija i drugih uporišta nisu uvijek bili jednaki.

U nekim slučajevima lokalne krstaške vlasti sarađivale su s Mongolima ili im pružale određenu podršku. Međutim, nije opravdano govoriti o jedinstvenom kršćansko-mongolskom savezu koji je obuhvatio sve krstaške države. Odnosi su zavisili od lokalnih procjena, diplomatskih kontakata i straha od obje strane.

Mameluci su prešli područja Palestine i približili se mjestu poznatom kao Ajn Džalut, što se obično prevodi kao „Golijatov izvor“ ili „Golijatov bunar“. Nalazi se u području Jezreelske doline, u blizini današnjeg sjevernog Izraela.

Teren je bio važan za kretanje konjice i raspored snaga. Mamelučki zapovjednici nastojali su iskoristiti lokalne uslove kako bi protivnika uvukli u borbu pod povoljnijim okolnostima. Tačne pojedinosti taktičkog rasporeda rekonstruiraju se iz srednjovjekovnih izvora i kasnijih historijskih analiza, pa ih ne treba prikazivati kao da posjedujemo savremeni vojni zapisnik.

8. Bitka kod Ajn Džaluta, 3. septembra 1260.

Bitka kod Ajn Džaluta odigrala se 3. septembra 1260. godine između mamelučke vojske pod sultanom Qutuzom i mongolskih snaga pod Kitbugom.

Mameluci su uspjeli poraziti mongolsku vojsku. U borbi su imali važnu ulogu njihova konjica, sposobnost manevriranja i koordinacija između različitih dijelova vojske. Baybars je učestvovao u operaciji i imao značajnu komandnu ulogu, iako pojedinosti o tačnom rasporedu snaga i slijedu svih manevara ostaju predmet historijske rekonstrukcije.

Mongoli su se našli pred protivnikom koji nije bio lak za poraz. Mamelučki vojnici imali su iskustvo u konjičkom ratovanju, a njihovo vodstvo uspjelo je organizirati vojsku za susret s mongolskim snagama.

U mnogim popularnim prikazima bitka se predstavlja kao trenutak kada je zaustavljeno mongolsko osvajanje cijelog svijeta. Takva formulacija je pretjerana. Mongolsko carstvo i njegovi nasljednici nastavili su postojati, a mongolske vojske i kasnije su vodile pohode u različitim dijelovima Azije i Bliskog istoka.

Ipak, pobjeda kod Ajn Džaluta imala je veliki značaj. Ona je zaustavila daljnje mongolsko napredovanje prema Egiptu i spriječila da mongolska vlast u tom trenutku obuhvati i egipatsko središte mamelučke države. Također je omogućila mamelucima da postepeno učvrste kontrolu nad Sirijom.

Kitbuga je poginuo ili bio zarobljen i pogubljen prema različitim izvještajima; uobičajena rekonstrukcija navodi da je zarobljen i pogubljen nakon poraza. Pojedinosti o njegovoj smrti i samoj bitci nisu jednako opisane u svim izvorima, zbog čega treba izbjegavati pretjerano sigurne tvrdnje o svakoj epizodi.

Ajn Džalut nije bio kraj mongolsko-mamelučkog sukoba. Naprotiv, otvorio je period dugotrajnog rata, u kojem su obje strane koristile vojne pohode, diplomatiju, špijunažu i savezništva.

9. Zašto su mameluci pobijedili?

Historičari su ponudili različita objašnjenja mamelučke pobjede. Nijedno pojedinačno objašnjenje ne obuhvata sve okolnosti.

Prvi važan faktor bio je broj i raspoloživost snaga. Hulaguovo povlačenje glavnog dijela vojske značilo je da Kitbuga nije raspolagao svim snagama koje su ranije osvajale Bagdad i Aleppo. Međutim, ne treba automatski zaključiti da bi Mongoli sigurno pobijedili da je Hulagu ostao.

Drugi faktor bilo je vojno vodstvo. Qutuz i Baybars uspjeli su organizirati pohod i dovesti vojsku do područja na kojem su mogli prihvatiti bitku. Mameluci su imali iskustvo u konjičkom ratovanju i nisu bili neorganizirana masa koja se oslanjala samo na brojnost.

Treći faktor bio je teren i način vođenja borbe. Mameluci su koristili manevriranje i taktičke odluke koje su pomogle da se mongolske snage dovedu u nepovoljan položaj. Ipak, precizan slijed svih manevara ostaje predmet rasprave među historičarima.

Četvrti faktor bili su širi politički i logistički uslovi. Mongoli su morali održavati komunikacije s područjima pod svojom vlašću, a imperijalna borba za nasljeđivanje nakon smrti velikog kana ograničila je njihovu sposobnost da neograničeno nastave kampanju na zapadu.

Pojedina savremena istraživanja razmatraju i moguće klimatske i okolišne faktore koji su utjecali na kretanje mongolske vojske, raspoloživost pašnjaka i snabdijevanje konja. Takva istraživanja nude dodatne hipoteze, ali ih ne treba predstavljati kao konačno dokazano objašnjenje poraza.

Najoprezniji zaključak jeste da je mamelučka pobjeda proizašla iz kombinacije vojnih odluka, raspoloživih snaga, političkih okolnosti i logistike. Ajn Džalut nije bio ni puka slučajnost ni dokaz da je jedna strana u svakom pogledu bila nadmoćna.

10. Šta se dogodilo s Bagdadom, Sirijom i muslimanskim političkim poretkom?

Pobjeda mameluka kod Ajn Džaluta nije vratila abasidski hilafet u Bagdad niti je obnovila politički poredak koji je postojao prije 1258. godine. Bagdad je ostao pod mongolskom vlašću, a na području Irana i Iraka razvijao se Ilhanat.

U Siriji je, međutim, došlo do promjene odnosa snaga. Mameluci su proširili svoj utjecaj i postepeno učvrstili vlast nad područjima koja su ranije bila pod mongolskom kontrolom. Time su postali jedna od najvažnijih vojnih i političkih sila muslimanskog svijeta.

Ovaj razvoj nije značio da su svi muslimanski vladari odjednom postali jedinstveni pod mamelučkim vodstvom. Postojali su različiti politički interesi, dinastički sukobi i regionalne ambicije. Mamelučki sultanat morao je braniti svoje granice, upravljati osvojenim teritorijama i održavati vojni sistem koji je zavisio od stalne mobilizacije resursa.

Mongolski Ilhanat i mamelučki sultanat nastavili su ratovati i nakon 1260. godine. Sukob je uključivao vojne upade, pregovore, obavještajne aktivnosti i pokušaje pronalaženja saveznika. U tom kontekstu važnu ulogu imali su i drugi mongolski politički entiteti, posebno Zlatna horda, čiji su odnosi s Ilhanatom bili neprijateljski.

Mameluci su tako mogli iskoristiti ne samo vlastite vojne sposobnosti nego i podjele unutar mongolskog svijeta. Mongolsko carstvo nije djelovalo kao jedinstvena sila u svakoj kasnijoj kampanji, a njegovi politički sukobi utjecali su na odnos snaga na Bliskom istoku.

11. Kakve su posljedice imale mongolske kampanje za krstaške države?

Krstaške države nisu bile glavni cilj mongolskih osvajanja, ali su se našle u središtu novog geopolitičkog poretka. Antiohija i pojedine armenske vlasti uspostavile su odnose s Mongolima, nadajući se da bi zajedničko djelovanje moglo oslabiti njihove muslimanske protivnike.

Takva saradnja imala je praktičnu logiku iz perspektive lokalnih vladara. Ako je jedna sila ugrožavala njihove teritorije, savez s drugom mogao je izgledati kao način da se promijeni odnos snaga. Međutim, mongolski ciljevi nisu bili identični ciljevima krstaša. Mongoli su težili vlastitoj imperijalnoj dominaciji, dok su latinske države nastojale sačuvati ili proširiti vlastite teritorije.

Nije postojala trajna, jedinstvena vojna koalicija svih krstaških država i Mongola. Pojedinačni dogovori i kontakti nisu značili da su svi latinski vladari prihvatili mongolsku vlast ili da su Mongoli obećali trajno osloboditi Jerusalem za kršćane.

Mamelučka pobjeda kod Ajn Džaluta dodatno je promijenila situaciju. Mameluci su postali sila koja je mogla braniti Egipat i Siriju, a istovremeno voditi kampanje protiv preostalih krstaških uporišta.

Ipak, mamelučko-mongolski sukob nije odmah doveo do nestanka krstaških država. One su nastavile postojati još više decenija. Njihova sudbina zavisila je od više faktora: unutrašnjih sukoba, vojne snage mameluka, evropske pomoći, pomorskih veza i promjenjivih savezništava.

U narednim godinama mamelučki sultan Baybars vodit će sistematske pohode protiv krstaških tvrđava i gradova. Njegove kampanje, a kasnije i pohodi drugih mamelučkih sultana, postepeno će oslabiti latinsku vlast na Levantu.

12. Historijski značaj Ajn Džaluta

Ajn Džalut bio je jedna od najvažnijih bitaka XIII stoljeća, ali njegov značaj treba precizno odrediti.

Prvo, bitka je zaustavila neposredni mongolski prodor prema Egiptu. Time je mamelučka država preživjela trenutak u kojem je mogla izgubiti svoje političko središte i postati podložna mongolskoj vlasti.

Drugo, pobjeda je pomogla mamelucima da učvrste svoju ulogu vodeće vojne sile u Egiptu i Siriji. Njihova država postala je glavni protivnik Ilhanata na Bliskom istoku i nastavila je ratovati protiv Mongola u narednim decenijama.

Treće, bitka nije vratila raniji politički poredak. Abasidski Bagdad nije obnovljen, a mongolska vlast u Iranu i Iraku nastavila je postojati. Bliski istok ušao je u novo razdoblje, u kojem su se sukobljavale različite države i dinastije.

Četvrto, posljedice su osjetile i krstaške države. One su morale djelovati u svijetu u kojem su Mongoli i mameluci bili dvije velike sile s vlastitim interesima. Pojedina savezništva mogla su donijeti kratkoročne koristi, ali nijedna strana nije bila dužna trajno podržavati krstaški cilj.

Peto, događaji iz 1258–1260. pokazuju zašto je historiju krstaških ratova nemoguće razumjeti samo kroz sukob kršćana i muslimana. U isto vrijeme postojali su mongolski imperijalni ciljevi, muslimanske dinastičke podjele, krstaške političke ambicije i različiti lokalni interesi. Vjerski identitet bio je važan, ali nije sam objašnjavao sve odluke.

Nakon Ajn Džaluta, mamelučki sultanat postao je ključna sila koja će u narednim decenijama oblikovati sudbinu krstaških država. Njihov pad neće biti rezultat jedne bitke niti jednog događaja, nego dugotrajnog procesa u kojem su se vojni pritisak, političke odluke i slabljenje evropskih uporišta međusobno pojačavali.

Izvori i literatura za poglavlje

- Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281* (Cambridge University Press, 1995) — temeljna studija o sukobu mamelučkog sultanata i Ilhanata, uključujući bitku kod Ajn Džaluta.
 - Michal Biran i saradnici, „Plague and the Mongol Conquest of Baghdad (1258)? A Reevaluation of the Sources“, *Medical History* (2024) — kritičko preispitivanje izvora o mogućoj ulozi bolesti tokom mongolskih opsada.
 - Nicola Di Cosmo, Sebastian Wagner i Ulf Büntgen, „Climate and Environmental Context of the Mongol Invasion of Syria and Defeat at ‘Ayn Jālūt (1258–1260 CE)“, *Erdkunde* 75, br. 2 (2021) — razmatranje okolišnih i klimatskih faktora, čije zaključke treba shvatiti kao istraživačku hipotezu, a ne konačan odgovor.
 - Reuven Amitai, „Back to ‘Ayn Jālūt, Again“ — ponovno razmatranje izvora i značaja bitke.
 - Colleen Ho, „Thirteenth and Fourteenth Century European–Mongol Relations“, *History Compass* 10, br. 12 (2012) — pregled diplomatskih veza, misionarskih aktivnosti i pokušaja evropsko-mongolskih savezništava.
 - J. R. S. Phillips, „The Lost Alliance: European Monarchs and Mongol ‘Crusaders‘“, u *The Medieval Expansion of Europe* — analiza pokušaja povezivanja evropskih vladara s Mongolima protiv muslimanskih sila.
-

POGLAVLJE 30

Mamelučki sultan Bejbars i sistematski rat protiv križarskih država (1260–1277)

1. Od Ajn Džaluta do nove regionalne sile

Pobjeda Mameluka nad Mongolima kod Ajn Džaluta 3. septembra 1260. godine zaustavila je prodor mongolske vojske prema Egiptu, ali nije uklonila opasnost od novih mongolskih pohoda. Istovremeno, križarske države na istočnoj obali Sredozemlja i dalje su držale važne luke, gradove i utvrđenja. U nekim slučajevima održavale su kontakte s Mongolima, a pojedini njihovi vladari i susjedni kršćanski vladari nastojali su vojnu saradnju iskoristiti protiv svojih muslimanskih protivnika.

Za sultana Bejbarsa, koji je došao na vlast 1260. godine nakon ubistva sultana Kutuza, takvo stanje predstavljalo je i prijetnju i priliku. Njegova politika nije se svodila na jedan veliki pohod kojim bi se odjednom uništile sve križarske države. Radilo se o dugoročnom procesu: jačanju mamelučke vlasti, osiguravanju puteva između Egipta i Sirije, slabljenju neprijateljskih tvrđava, presijecanju veza između križarskih gradova i sprečavanju nastanka stabilnog saveza križara i Mongola.

Bejbars je bio vojni zapovjednik kipčackog porijekla koji je kao mladić dospio u ropstvo, a zatim se uzdigao unutar mamelučkog vojnog sistema. Njegova karijera pokazuje posebnost mamelučke države: vlast nije počivala na nasljednom pravu jedne stare kraljevske porodice, nego na vojnoj snazi, mrežama lojalnosti, političkoj sposobnosti i kontroli nad državnim aparatom. To, međutim, ne znači da je mamelučka država bila bez unutrašnjih sukoba. Bejbars je morao osigurati položaj među vojnim elitama i pokazati da je sposoban štititi Egipat i Siriju.

Njegova vladavina donijela je snažniju koordinaciju vojske, obavještajnih mreža, poštanskih i komunikacijskih puteva te utvrđenih položaja. Diplomacija i vojna sila djelovale su zajedno. Primirje se moglo koristiti za pripremu novog pohoda, dok se vojni pritisak koristio za nametanje povoljnijih uslova pregovora.

2. Križarske države nakon 1260. godine

Križarske države nisu bile jedna jedinstvena politička cjelina. Kraljevstvo Jerusalema, kneževina Antiohija i grofovija Tripoli imale su različite vladare, interese i vojne mogućnosti. Uz njih su postojala uporišta vojnih redova, naročito templara i hospitalaca, čije su tvrđave imale značajnu ulogu u odbrani teritorija.

Njihova povezanost s Evropom zavisila je od pomorske trgovine, dolaska novih ljudi i sredstava te povremenih vojnih ekspedicija sa Zapada. Ipak, udaljenost, sporost putovanja, rivalstvo vladara i ograničeni ljudski resursi otežavali su stvaranje jedinstvene strategije.

Mameluci su imali nekoliko prednosti. Egipat je pružao veliko stanovništvo, prihode i poljoprivrednu osnovu, dok je Sirija omogućavala pristup sjevernim granicama i križarskim uporištima. Bejbars je mogao prebacivati vojsku između tih područja i birati ciljeve prema trenutnim okolnostima.

Nije svaki pohod završavao osvajanjem grada. Napadi su mogli uništiti usjeve, opustošiti okolinu, prekinuti komunikacije ili prisiliti neprijatelja da povuče vojsku iz drugog područja. Takva strategija trošenja resursa bila je posebno djelotvorna protiv manjih država koje nisu mogle brzo nadoknaditi gubitke.

3. Pritisak na obalna uporišta: 1263–1265.

Bejbars je ubrzo nakon dolaska na vlast počeo napadati križarske posjede. Godine 1263. napao je područje Nazareta i Galileje te vršio pritisak na položaje oko Akre. Takvi napadi nisu odmah doveli do nestanka križarske vlasti, ali su pokazivali da se Mameluci namjeravaju aktivno suprotstaviti njenom širenju i oslabiti njenu sigurnost.

Posebno važan pohod izveden je 1265. godine protiv obalnih gradova i utvrda. Mamelučke snage zauzele su Cezareju, a zatim i Arsuf. Cezareja je bila važna zbog položaja na obali, dok je Arsuf predstavljao utvrđeno uporište s kojeg se mogla nadzirati okolna teritorija.

Gubitak takvih mjesta nije bio samo simboličan. Križarske države oslanjale su se na obalni pojas radi pomorskog snabdijevanja, trgovine i komunikacije s Evropom. Kada bi izgubile luku ili utvrdi, njihovi kopneni posjedi postajali su teži za održavanje i odbranu.

Ipak, osvajanje grada nije automatski značilo da je čitava okolna oblast postala potpuno sigurna za Mameluke. Bilo je potrebno osigurati puteve, postaviti garnizone i spriječiti protivničke snage da ponovo koriste obližnje položaje. Zato Bejbarsovi pohodi nisu bili samo niz bitaka nego i postepena promjena vojne geografije Levanta.

4. Safed i udar na vojne redove 1266. godine

Godine 1266. Bejbars je usmjerio napad na Safed, snažnu tvrđavu u Galileji koju su držali templari. Safed je imao veliki strateški značaj jer je nadzirao šire područje i predstavljao jedno od ključnih utvrđenih mjesta u sjevernom dijelu Kraljevstva Jerusalema.

Opsada je trajala sedmicama, a tvrđava je pala u ljeto 1266. godine. Mamelučki izvori i kasniji prikazi naglašavaju Bejbarsovu odlučnost, dok zapadni izvori ukazuju na težinu gubitka za templare i križarsku odbranu. Pojediniosti o pregovorima, obećanjima i sudbini branilaca razlikuju se među izvorima, pa ih nije opravdano svesti na jednu potpuno sigurnu priču.

Pad Safeda imao je širi značaj. Pokazao je da ni snažna tvrđava vojnog reda nije bila nedodirljiva ako bi napadač mogao koncentrisati dovoljno ljudi, opreme i vremena. Gubitak takvih uporišta sužavao je prostor za manevrisanje križarskih snaga i povećavao pritisak na preostale gradove.

Iste godine Bejbars je vodio i pohod protiv armenskog Kilikijskog kraljevstva, čiji je kralj Hetum I bio povezan s Mongolima. Kilikijska Armenija nije bila isto što i križarske države, ali je bila važan susjedni kršćanski saveznik mongolskog političkog kruga. Napad je zato imao vojnu i diplomatsku dimenziju: slabio je jednog od mogućih oslonaca saradnje između Mongola i protivnika Mameluka.

Ovaj primjer upozorava da se ratovi tog vremena ne mogu razumjeti isključivo kroz podjelu na muslimane i kršćane. Vjerska pripadnost bila je važna, ali su savezi zavisili i od interesa dinastija, kontrole teritorije, sigurnosti puteva i borbe za regionalnu prevlast.

5. Antiohija: veliki udar 1268. godine

Antiohija je bila jedno od najstarijih i najznačajnijih križarskih uporišta. Križari su je osvojili 1098. godine, tokom Prvog križarskog rata, a zatim je postala središte kneževine koja je kontrolisala dijelove sjeverne Sirije i imala važnu ulogu u odnosima s Armenijom i Bizantijom.

Do Bejbarsovog vremena položaj kneževine bio je znatno oslabljen. Bila je izložena pritisku Mameluka, a njeni vladari nisu mogli računati na neprekidnu i odlučujuću pomoć iz Evrope.

Kneževina Antiohija bila je povezana s grofovijom Tripoli; njen vladar Boemund VI morao je istovremeno voditi računa o više političkih i vojnih prijetnji.

U maju 1268. Bejbars je pokrenuo odlučujući pohod na Antiohiju. Grad je bio snažno utvrđen, ali je njegova odbrana zavisila od raspoloživih snaga, organizacije i sposobnosti da se pravovremeno dobije pomoć. Mamelučka vojska uspjela je probiti odbranu, a Antiohija je pala 18. maja 1268. godine.

Pad grada bio je jedan od najvećih mamelučkih uspjeha tokom Bejbarsove vladavine. Križarska kneževina izgubila je svoje glavno političko i vojno središte. Iako su neki posjedi povezani s Antiohijom opstali, grad više nije mogao služiti kao centar ranije križarske vlasti.

O sudbini stanovništva treba govoriti bez uljepšavanja. Izvori opisuju masovno nasilje, ubijanje i odvođenje ljudi u zarobljeništvo. Mamelučki dvorski historičar Ibn Abd al-Zahir opisuje osvajanje i prenosi Bejbarsovo pismo Boemundu VI, u kojem sultan pobjedu predstavlja kao kaznu za neprijatelja. Takav tekst važan je izvor za razumijevanje događaja, ali je istovremeno i politička poruka pobjednika. Brojeve poginulih i zarobljenih iz srednjovjekovnih izvora ne treba nekritički prihvatati kao precizne statistike.

Ne treba ni pretpostaviti da su svi stanovnici Antiohije imali istu sudbinu. U gradu i njegovoj okolini postojale su različite vjerske i društvene zajednice, a izvori ne omogućavaju pouzdanu rekonstrukciju sudbine svakog dijela stanovništva. Ipak, dostupna svjedočanstva potvrđuju da je osvajanje bilo praćeno teškim nasiljem i velikim ljudskim gubicima.

Pad Antiohije imao je i stratešku posljedicu: smanjio je mogućnost da se križarske snage na sjeveru Levanta ponovo organizuju oko velikog grada. Bejbars je time dodatno oslabio položaj križara u području u kojem su se preplitali interesi Mameluka, Mongola, Kilikijske Armenije i preostalih latinskih vlasti.

6. Jaffa, Beaufort i pritisak na južnu obalu

Bejbarsov pohod 1268. godine nije se ograničio na Antiohiju. Mamelučke snage napale su i druga uporišta, uključujući Jaffu, važnu luku za pristup Jerusalemu, te tvrđavu Beaufort, poznatu i kao Šakif Arnun, na području današnjeg južnog Libana.

Jaffa je bila važna zbog veze između unutrašnjosti i mora. Gubitak ili slabljenje takve luke moglo je otežati dolazak ljudi i robe, kao i održavanje veza s drugim križarskim posjedima. Beaufort je, s druge strane, imao značaj zbog svog položaja i nadzora nad okolnim putevima.

Bejbarsova strategija postajala je sve jasnija: umjesto da se oslanja na jedan odlučujući sukob protiv svih križarskih snaga, napadao je gradove i tvrđave koji su činili mrežu njihove odbrane. Svaki gubitak smanjivao je mogućnost uzajamne pomoći, povećavao troškove odbrane i ostavljao preostale posjede izloženijim.

To ne znači da su sve križarske države odmah bile pred konačnim slomom. Akra i Tripoli ostali su važna središta, a pojedine tvrđave nastavile su pružati otpor. Međutim, odnos snaga se mijenjao u korist Mameluka.

7. Krak des Chevaliers i druge tvrđave, 1271.

Krak des Chevaliers, velika tvrđava hospitalaca u zapadnoj Siriji, bila je jedan od najpoznatijih simbola vojne moći križarskih država. Njena odbrambena arhitektura i položaj činili su je izuzetno teškim ciljem. Bejbars je 1271. godine pokrenuo pohod protiv nje, u vrijeme kada su se križari nadali da će dolazak nove zapadne ekspedicije ublažiti pritisak.

Tvrđava se predala 1271. godine. U prikazima događaja navodi se da su Mameluci koristili pismo ili poruku predstavljenu kao naredba iz hospitalčevog zapovjednog lanca kako bi branioce naveli na predaju. Pojednosti ove epizode treba tretirati oprezno, jer se oslanjamo na srednjovjekovne narative, a ne na savremenu dokumentaciju u modernom smislu.

U istom razdoblju Mameluci su zauzeli ili neutralizirali i druga uporišta, među njima Chastel Blanc i Gibelacar. Nije riječ o jednoj istovremenoj operaciji u kojoj su sve tvrđave pale istog dana, nego o nizu vojnih akcija koje su tokom nekoliko godina mijenjale odnos snaga u Siriji i na obali.

Pad Krak des Chevaliersa bio je posebno značajan zbog reputacije tvrđave. Ipak, i ovdje treba izbjeći pretjerivanje: vojna arhitektura nije bila beskorisna, niti je svaka opsada morala završiti na isti način. Ishod je zavisio od snabdijevanja, ljudstva, političke situacije, pomoći iz drugih uporišta i odluka branilaca.

8. Novi križarski pokušaj i bitka kod Akre 1271.

Dok je Bejbars napredovao protiv križarskih posjeda, engleski princ Edvard, budući kralj Edvard I, stigao je 1271. godine u Akru s manjom ekspedicijom. Njegov dolazak povezan je s onim što se naziva Devetim križarskim ratom, mada se u historiografiji ponekad tretira kao završni dio širih križarskih pokušaja iz tog perioda.

Edvard nije raspolagao vojskom dovoljno velikom da preokrene odnos snaga. Pokušavao je organizovati vojne akcije i tražiti saveznike, uključujući kontakte s Mongolima. Mongolski pohod u Siriji 1271. godine bio je ograničen i nije doveo do trajnog saveza koji bi odlučujuće promijenio stanje na terenu.

Bejbars je zato mogao nastaviti pritisak na križarska uporišta, a da pritom ne mora voditi rat na dva jednako velika fronta. Njegovi odnosi s Mongolima ostali su obilježeni periodičnim sukobima, pregovorima i promjenjivim vojnim okolnostima.

Godine 1272. sklopljeno je primirje između Bejbarsa i križarskih predstavnika, čime su privremeno ograničeni sukobi. Primirje nije značilo da su nestali uzroci rata niti da su križarske države povratile izgubljenu snagu. Ono je predstavljalo predah u kojem su obje strane mogle konsolidovati položaj i pripremiti se za buduće događaje.

9. Bejbars kao vladar: rat, legitimnost i državna izgradnja

Bejbars je koristio religijski jezik kako bi opravdao svoje pohode i predstavio se kao zaštitnik muslimanskih teritorija. Nakon mongolskog razaranja Bagdada 1258. godine i gubitka ranije političke ravnoteže, obnova sunnitskog političkog poretka imala je i simbolički značaj. Mamelučki dvor u Kairu pružio je utočište abasidskom halifi iz porodice koja je nastavila nositi titulu, iako bez stvarne vlasti nad Bagdadom.

Takav potez jačao je legitimitet mamelučkog sultana. Međutim, vjerska legitimacija ne objašnjava sama po sebi sve njegove odluke. Bejbars je istovremeno nastojao učvrstiti vlast, osigurati trgovačke puteve, kontrolisati gradove i spriječiti protivnike da izgrade koaliciju protiv Egipta i Sirije.

Njegova politika prema križarima uključivala je opsade, razaranje utvrđenja, pregovore, primirja i upotrebu zarobljenika kao sredstva pritiska. Slične metode bile su dio šire srednjovjekovne ratne prakse, ali ta činjenica ne umanjuje posljedice koje su pretrpjeli stanovnici osvojenih gradova i područja.

S druge strane, križarske države nisu bile samo pasivne žrtve jedne nadmoćne sile. Njihovi vladari pregovarali su, sklapali primirja, organizovali odbranu i tražili pomoć iz Evrope ili od susjednih vladara. Njihov problem bio je u tome što su raspolagali ograničenim resursima, a gubitak važnih gradova i tvrđava postepeno je smanjivao njihove mogućnosti.

Bejbars je umro 1277. godine, nakon gotovo sedamnaest godina vladavine. Okolnosti njegove smrti u nekim kasnijim prikazima povezuju se s trovanjem, ali pojedinosti nisu dovoljno sigurne da bi se ta verzija iznosila kao utvrđena činjenica. Njegova smrt nije okončala mamelučku kampanju protiv križarskih država. Nasljednici su nastavili politiku vojnog pritiska, a sultan Kalavun će u narednim godinama zauzeti Tripoli 1289. godine. Akra, najveće preostalo križarsko središte na kopnu, past će tek 1291. godine.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Ibn Abd al-Zahir, *al-Rawd al-zahir fi sirat al-Malik al-Zahir* — biografija Bejbarsa koju je napisao njegov dvorski historičar; posebno važna za pohode i osvajanje Antiohije, ali uz svijest o dvorskoj perspektivi.
- Ibn al-Furat, historijski zapisi o mamelučkom periodu.
- Hronike templara i hospitalaca te zapadni narativi o gubitku križarskih utvrđenja.
- Pisma i diplomatska svjedočanstva povezana s Bejbarsovim odnosima s Boemundom VI i drugim vladarima.

Savremena literatura

- Peter Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*.
- Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*.
- Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*.
- Robert Irwin, radovi o mamelučkoj državi i srednjovjekovnom Bliskom istoku.
- *Crusades Research Atlas*, biografski i hronološki pregled Bejbarsovih vojnih pohoda.

POGLAVLJE 31

Kalavun i pad Tripolija 1289. godine

posljednji koraci prema slomu križarskih država

1. Nasljeđe Bejbarsa i uspon Kalavuna

Kada je sultan Bejbars umro 1277. godine, križarske države na istočnoj obali Sredozemlja već su bile znatno oslabljene. Antiohija je izgubljena 1268, a brojna utvrđenja koja su ranije šttila križarske posjede prešla su u ruke Mameluka. Ipak, Akra, Tripoli i nekoliko drugih obalnih gradova i dalje su pružali mogućnost opstanka latinske vlasti na Levantu.

Bejbarsov nasljednik bio je njegov sin Berke-kan, poznat i kao Baraka Khan. Njegova vladavina nije dugo trajala. Nakon političkih sukoba unutar mamelučke elite, vlast je prešla na druge pretendente, a 1279. godine sultan je postao al-Mansur Kalavun.

Kalavun nije bio član stare kraljevske dinastije. Kao i Bejbars, pripadao je vojnoj eliti mamelučke države, čiji su se pripadnici uzdizali kroz vojnu službu, dvorske veze i političke sukobe. Njegov položaj zavisio je od sposobnosti da zadrži podršku vojnih zapovjednika, osigura prihode države i odgovori na prijetnje izvan njenih granica.

Njegova politika prema križarskim državama nastavila je raniji pravac, ali nije bila zasnovana samo na neprekidnom ratu. Kalavun je sklapao primirja, pregovarao s kršćanskim vladarima i nastojao osigurati granice prije nego što bi pokrenuo veće vojne operacije. Diplomacija mu je omogućavala da privremeno smanji broj neprijatelja, dok je vojna sila služila za ostvarivanje dugoročnih ciljeva.

2. Mongolska prijetnja i sporazumi s križarima

Mamelučka država nije se suočavala samo s križarima. Mongolska država Ilhanida, koja je obuhvatala Iran i susjedne oblasti, predstavljala je ozbiljnu prijetnju Siriji. Sukobi između Mameluka i Mongola nastavili su se i nakon Ajn Džaluta, a pitanje mogućeg saveza Mongola s kršćanskim vladarima ostalo je važno za obje strane.

Križarski vladari i pojedini evropski vladari povremeno su pokušavali uspostaviti saradnju s Mongolima. Nadali su se da bi zajednički pritisak na muslimanske države mogao promijeniti odnos snaga. Međutim, ti pokušaji nisu uvijek rezultirali koordiniranim vojnim akcijama, a mongolski vladari imali su vlastite interese i prioritete.

Kalavun je zato morao voditi računa o tome da rat protiv križarskih država ne oslabi njegovu sposobnost odbrane Sirije od Mongola. Primirje s jednim protivnikom moglo je osloboditi snage za sukob s drugim.

Godine 1281. mamelučke i mongolske snage sukobile su se kod Homsa. Mameluci su odnijeli pobjedu, čime su dodatno učvrstili položaj u Siriji. Ipak, rat između Mameluka i Ilhanida nije time završen. Prijetnja je ostala, a diplomatski odnosi nastavili su se mijenjati zavisno od vladara, saveza i političkih prilika.

Kalavun je istovremeno održavao odnose s kršćanskim političkim zajednicama. Sklapao je sporazume s pojedinim križarskim uporištima i drugim kršćanskim vladarima. Takvi sporazumi potvrđuju da vjerska pripadnost nije automatski određivala ko će s kim ratovati. Trgovina, sigurnost puteva, razmjena zarobljenika i ravnoteža regionalnih sila mogli su biti jednako važni za konkretne odluke.

3. Tripoli prije opsade: grad trgovine i unutrašnjih sukoba

Grofovija Tripoli nastala je tokom Prvog križarskog rata, a grad Tripoli pao je u ruke križara 1109. godine. Tokom narednih približno 180 godina postao je jedno od važnih latinskih središta na istočnom Sredozemlju.

Njegov značaj nije bio samo vojni. Tripoli je bio trgovački grad povezan s pomorskim putevima, lokalnim tržištima i evropskim trgovačkim zajednicama. Luka je omogućavala dolazak robe, novca, ljudi i vojne pomoći. Zbog toga je grad predstavljao važan dio mreže koja je održavala križarsko prisustvo na obali.

Međutim, unutrašnja politička situacija bila je složena. Nakon smrti grofa Boemunda VII 1287. godine, koji nije ostavio nasljednika, nastao je spor oko vlasti. Lucija, sestra pokojnog grofa, imala je dinastičko pravo na grofoviju, ali lokalni plemići i građani nisu bili jedinstveni u pogledu toga ko treba upravljati gradom i kako treba organizovati vlast.

U sukobe su bili uključeni i trgovački interesi. Đenova i Venecija nadmetale su se za uticaj u istočnom Sredozemlju. Njihovo rivalstvo nije bilo samo pitanje prestiža: kontrola luke mogla je donijeti trgovačke povlastice, prihode i prednost nad konkurentskim pomorskim silama.

Pojedine lokalne frakcije tražile su podršku izvan grada, a političko nepovjerenje otežavalo je zajedničko odlučivanje. To ne znači da je Tripoli pao samo zbog unutrašnjih podjela. Mamelučka vojska bila je snažna, dobro organizovana i opremljena za opsadu. Ipak, nedostatak jedinstvene političke komande umanjivao je sposobnost grada da odgovori na opasnost.

4. Kalavunova odluka da napadne

Kalavun je imao više razloga da usmjeri vojsku protiv Tripolija. Grad je bio značajno križarsko uporište, a njegovo postojanje održavalo je latinsku vlast na sjevernom dijelu obale. Osim toga, unutrašnji sporovi i suparništvo trgovačkih zajednica stvarali su priliku da se grad napadne u trenutku kada nije mogao računati na jedinstvenu odbranu.

Odnosi između Tripolija i Mameluka nisu se sastojali samo od otvorenog neprijateljstva. Kao i druga križarska uporišta, Tripoli je djelovao u svijetu primirja, pregovora i povremenih sukoba. Sporazumi su mogli regulisati trgovinu, sigurnost granica i druge praktične odnose, ali nisu nužno uklanjali dugoročno suparništvo.

U kasnijim prikazima odluka o napadu često se predstavlja kao jednostavna posljedica vjerskog neprijateljstva. Takvo objašnjenje nije dovoljno. Vjerska ideologija i politička legitimacija rata bile su važne, ali se odluka mora posmatrati i u kontekstu regionalne strategije, sigurnosti Egipta i Sirije te slabosti protivničkog sistema odbrane.

Kalavun je nastojao ukloniti jedno od najvažnijih preostalih križarskih središta, ali je istovremeno morao procijeniti mogućnost evropske pomoći, reakciju drugih obalnih gradova i opasnost od novih mongolskih akcija.

5. Opsada Tripolija u proljeće 1289. godine

Mamelučka vojska stigla je pred Tripoli u proljeće 1289. godine. Tačan početak opsade različito se navodi u izvorima, ali se uglavnom smješta u mart. Kalavun je raspolagao značajnom vojskom i opsadnim spravama, uključujući velike katapulte i druge mašine za razaranje zidina.

Odbrana grada oslanjala se na gradske zidine, garnizon, pomoć vojnih redova i pomorske veze. Templari i hospitalci učestvovali su u odbrani, a pomoć su pružali i drugi kršćanski saveznici. Pomorski brodovi mogli su omogućiti dopremanje ljudi i povlačenje dijela stanovništva, ali nisu mogli zaustaviti napad na gradske utvrde s kopna.

Mamelučke opsadne snage usmjerile su napade na ključne dijelove odbrane. Katapulti su gađali zidine i kule, dok su vojni radnici pokušavali oslabiti temelje pojedinih odbrambenih položaja. Opsada nije bila samo razmjena projektila: trebalo je koordinirati napade, zaštititi opsadnu opremu, održavati snabdijevanje i iskoristiti svako slabljenje odbrane.

U završnoj fazi opsade mamelučke snage probile su vanjsku odbranu, a zatim su napale unutrašnje dijelove grada. Tripoli je pao 26. aprila 1289. godine. Datum se u nekim hronikama razlikuje za jedan dan, što je uobičajeno kod srednjovjekovnih izvora i načina preračunavanja datuma.

Pad Tripolija bio je rezultat kombinacije vojne nadmoći, intenzivne opsade i političke ranjivosti grada. Ne bi bilo opravdano svesti ga isključivo na unutrašnje svađe, kao što ne bi bilo opravdano zanemariti značaj tih svađa i uslova u kojima se odbrana morala organizovati.

6. Sudbina stanovništva i razaranje grada

Osvajanje Tripolija bilo je praćeno velikim nasiljem. Srednjovjekovni izvori govore o ubijanju, zarobljavanju i odvođenju stanovnika, dok su mnogi uspjeli pobjeći brodovima. Dio stanovništva sklonio se na obližnje položaje, ali ni svi koji su napustili gradske zidine nisu time osigurali slobodu i sigurnost.

Potrebno je razlikovati sudbinu vojnika od sudbine civila. U srednjovjekovnim opsadama oni koji su nastavili otpor mogli su biti ubijeni ili zarobljeni, dok su se stanovnici koji su uspjeli pobjeći ponekad spasili bijegom morem. Drugi su odvedeni u ropstvo ili su postali zarobljenici. Dostupni izvori ne omogućavaju pouzdano utvrđivanje ukupnog broja žrtava niti potpunu rekonstrukciju sudbine svake zajednice.

Ne treba ni pretpostaviti da je cijelo stanovništvo Tripolija bilo latinsko ili da su svi stanovnici imali isti politički položaj. Grad i njegova okolina bili su dio raznolikog društva u kojem su postojale različite vjerske i društvene zajednice. Hronike često više pažnje posvećuju vojskama, plemićima i političkim posljedicama nego običnim ljudima.

Nakon osvajanja, stari grad je razoren, a Kalavun je naredio da se novo gradsko središte izgradi na drugom mjestu, dalje od prvobitnog obalnog položaja. Time je promijenjena i geografija grada. Novo naselje razvilo se u unutrašnjosti, blizu područja poznatog kao Hodočasnička gora, dok je obalna lokacija izgubila raniju funkciju križarskog središta.

Ova odluka imala je vojnu logiku: uklanjanje postojećeg utvrđenog grada smanjivalo je mogućnost da ga budući protivnici ponovo koriste kao snažno obalno uporište. Ali za stanovnike je osvajanje značilo gubitak domova, razdvajanje porodica, zarobljavanje i prekid dotadašnjeg života.

7. Šta je pad Tripolija promijenio?

Pad Tripolija uklonio je jedno od najvažnijih križarskih središta na Levantu. Njegova grofovija prestala je postojati kao ranija latinska politička cjelina, iako su neka manja uporišta i posjedi opstali još neko vrijeme. Preostale križarske teritorije postale su još više zavisne od Akre i drugih obalnih gradova.

Za Mameluke je pobjeda predstavljala važan korak u smanjivanju latinskog vojnog prisustva. Kalavun je pokazao da može kombinovati vojnu silu, pregovore i iskorištavanje političkih podjela kako bi ostvario dugoročne ciljeve. Njegova država nije morala uništiti sve protivničke gradove odjednom; bilo je dovoljno postepeno uklanjati ključne tačke odbrane.

Ipak, Tripolijev pad nije automatski značio kraj svih križarskih država. Akra je ostala veliko političko i trgovačko središte, a nekoliko obalnih gradova i tvrđava još je bilo u kršćanskim rukama. Njihovi vladari nastavili su pregovarati, tražiti pomoć i pokušavati očuvati ono što je ostalo od latinske vlasti.

Kalavun je umro 1290. godine, prije nego što je ostvario završni udar na Akru. Njegov sin al-Ašraf Halil nastavio je kampanju i 1291. godine osvojio Akru, nakon čega je uslijedilo napuštanje ili gubitak većine preostalih križarskih uporišta na kopnenoj obali Levanta.

Pad Tripolija zato treba razumjeti kao presudan korak, a ne kao posljednji čin. Godina 1289. pokazala je da je križarski sistem na Levantu postao izrazito ranjiv, ali će tek pad Akre 1291. označiti kraj glavne epohe latinskih teritorijalnih država na kopnu Svete zemlje.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Muḥyī al-Dīn Ibn Abd al-Zahir, *Tashrīf al-ayyām wa-l-‘uṣūr fī sīrat al-Malik al-Manṣūr* — službena biografija Kalavuna; sačuvani dijelovi sadrže važne podatke o diplomatskim sporazumima i vojnoj politici.
- Al-Maqrizi, *Kitāb al-Sulūk li-ma‘rifat duwal al-mulūk* — kasnija, ali važna hronika mamelučke historije.
- *Annales de Terre Sainte* — latinski hronološki zapisi o događajima u križarskim državama.
- Hronike povezane s templarima i drugim vojnim redovima, koje daju zapadnu perspektivu na gubitak Tripolija.

Savremena literatura

- P. M. Holt, "Mamluk-Frankish Diplomatic Relations in the Reign of Qalāwūn (678–89/1279–90)," *Journal of the Royal Asiatic Society* (1989).
- Angus Stewart, "The Logic of Conquest: Tripoli, 1289; Acre, 1291; why not Sis, 1293?," *Al-Masāq* 14, br. 1 (2002).
- Stephen Humphreys, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East," *Mamluk Studies Review*.
- Michael S. Fulton, *Artillery in and around the Latin East* — istraživanje opsadnog ratovanja i upotrebe artiljerijskih sprava na Levantu.

POGLAVLJE 32

Pad Akre 1291. godine

kraj glavnih križarskih država na Levantu

1. Posljednje veliko uporište

Krajem 13. stoljeća Akra je bila najvažnije preostalo političko, vojno i trgovačko središte križara na kopnenoj obali Levanta. Nakon što su muslimanske vojske ponovo osvojile Jerusalem 1187.

godine, grad je neko vrijeme služio kao sjedište obnovljenog Kraljevstva Jerusalema. U narednim decenijama postao je središte latinske vlasti, mjesto okupljanja vojnih redova i važna luka za trgovinu između Evrope i istočnog Sredozemlja.

Akra nije bila samo vojna tvrđava. U njoj su živjeli trgovci, pomorci, zanatlije, svećenici, vojnici, hodočasnici i izbjeglice iz drugih izgubljenih križarskih područja. Među stanovnicima su bili latinski kršćani, pripadnici istočnih kršćanskih zajednica, trgovci iz italijanskih pomorskih gradova i drugi stanovnici raznolikog mediteranskog svijeta.

Uprkos važnosti grada, njegov položaj bio je sve teži. Antiohija je pala 1268. godine, a Tripoli 1289. godine. Križarske države izgubile su dio svojih vojnih i ekonomskih oslonaca, dok su Mameluci iz Egipta i Sirije raspolagali sve većim iskustvom u opsadnom ratovanju. Preostala uporišta mogla su se braniti, ali je bilo sve teže osigurati im dovoljno vojnika, novca i pomoći iz Evrope.

Pad Akre nije bio iznenađan događaj bez prethodne historije. Bio je završna faza višedecenijskog procesa u kojem su Mameluci postepeno osvajali ili neutralizirali križarske gradove i tvrđave.

2. Al-Ašraf Halil nasljeđuje očevu politiku

Sultan Kalavun umro je u novembru 1290. godine, prije nego što je pokrenuo završni pohod na Akru. Naslijedio ga je sin al-Ašraf Halil, koji je nastavio očevu politiku slabljenja preostalih križarskih posjeda.

Halil nije morao počinjati izgradnju vojne strategije od početka. Mamelučka država već je raspolagala iskusnom vojskom, razvijenim sistemom snabdijevanja i komandantima koji su učestvovali u ranijim pohodima. Osvajanje Tripolija pokazalo je da se velike križarske tvrđave mogu zauzeti kombinacijom opsadnih mašina, organizovanih napada i dugotrajnog vojnog pritiska.

Sultan je mogao računati i na činjenicu da su križarske države imale ograničene mogućnosti da brzo nadoknade gubitke. Evropski vladari povremeno su obećavali novu pomoć, ali su njihovi interesi često bili usmjereni na međusobne sukobe, dinastičke sporove i političke probleme unutar vlastitih kraljevstava.

Mamelučki cilj bio je jasan: osvojiti Akru, a zatim ukloniti ili onesposobiti preostala latinska uporišta na obali kako se ne bi mogla koristiti kao polazišta za buduće pohode.

3. Akra uoči opsade

Odbrana Akre zavisila je od gradskih zidina, kula, unutrašnjih utvrđenja, vojnog garnizona i pomorskih veza. Grad su branili pripadnici vojnih redova, među njima templari i hospitalci, kao i vojnici i ljudi koji su se zatekli u gradu.

Međutim, odbrana nije bila jedinstvena u modernom smislu. Različite vojne i političke grupe imale su vlastite zapovjednike, interese i položaje unutar grada. U Akri su djelovale i italijanske

trgovačke zajednice, čije su političke podjele i suparništvo znale izazivati ozbiljne sukobe. Đenovljani i Mlečani nisu uvijek djelovali kao dio jedinstvene odbrambene politike.

Nije opravdano tvrditi da su unutrašnje svađe same po sebi prouzrokovale pad grada. Mamelučka vojska bila je snažna i dobro organizovana, a njena opsadna oprema omogućavala je koncentrisanje razorne sile na odabranim dijelovima zidina. Ipak, politička razjedinjenost otežavala je zajedničko planiranje i smanjivala mogućnost da se svi raspoloživi resursi koriste na najbolji način.

Civilno stanovništvo također nije bilo jednako pripremljeno za opasnost. Dio bogatijih trgovaca mogao je platiti prolaz brodom, dok su siromašniji stanovnici imali mnogo manje mogućnosti da napuste grad. Dostupni izvori ne pokazuju da je postojao sveobuhvatan plan evakuacije kojim bi se osigurala zaštita većine stanovništva.

4. Početak opsade u aprilu 1291. godine

Al-Ašraf Halil stigao je pred Akru početkom aprila 1291. godine. Opsada je počela 5. aprila, a mamelučka vojska uspostavila je položaje oko grada. Sultanu su se pridružili vojni zapovjednici i snage iz različitih dijelova mamelučke države.

Napadači su donijeli veliki broj opsadnih sprava, uključujući teške katapulte koji su mogli bacati kamene projekte na zidine i kule. Opsadno ratovanje nije se svodilo samo na razaranje kamenih zidova. Trebalo je zaštititi posade opsadnih sprava, održavati snabdijevanje, organizovati straže i spriječiti branioce da unište opremu iznenadnim ispadima.

Mamelučka vojska napadala je u organizovanim talasima. Pritisak je vršen na više dijelova odbrane, kako bi se branioce prisililo da rasporede snage i ne dopuste da jedan dio grada ostane nezaštićen. Katapulti su bombardovali zidine, dok su napadači pokušavali oslabiti temelje i otvoriti prolaze kroz odbrambeni sistem.

Odbrana je pružala snažan otpor. Branitelji su izvodili ispade, pokušavali ometati opsadne operacije i popravljati oštećene dijelove zidina. Ipak, opsada je trajala sedmicama, a napadači su mogli stalno obnavljati pritisak.

Savremena vojna historiografija naglašava da je uspjeh opsade zavisio od koordinacije ljudi, sprava, logistike i komandovanja. Mamelučka prednost nije bila samo brojnost, nego sposobnost da se razorna sila održava dovoljno dugo da se odbrana iscrpi.

5. Slom vanjske odbrane

Tokom maja 1291. godine napadi su postajali sve intenzivniji. Mamelučke snage uspjele su oslabiti dijelove odbrambenog sistema, a branitelji su bili prisiljeni povlačiti se s pojedinih položaja. Do 16. maja odbrana se povukla iza unutrašnje linije zidina na dijelovima gdje više nije bilo moguće zadržati prvobitne položaje.

Dana 18. maja pokrenut je odlučujući napad. Mamelučke snage prodrle su u grad kroz probijene dijelove odbrane. Ulične borbe bile su žestoke, a odbrana se raspadala na više odvojenih položaja.

Veliki majstor templara Guillaume de Beaujeu, poznat i kao Vilijam od Božea, učestvovao je u odbrani i smrtno je ranjen tokom borbi. Njegova smrt postala je simbol kraja jedne epohe, ali ne treba je posmatrati kao jedini događaj koji je odlučio ishod opsade. Odbrana je bila ugrožena na više mjesta, a nakon proboja nije bilo dovoljno snaga da se cijeli grad ponovo organizuje za zajednički otpor.

Među braniteljima se nalazio i veliki majstor hospitalaca Jean de Villiers. Bio je teško ranjen, ali je preživio i uspio se povući. Takvi primjeri pokazuju da sudbina branitelja nije bila jednaka: neki su poginuli u borbi, neki su pobjegli brodovima, a drugi su zarobljeni.

Kralj Henrik II Kiparski, koji je boravio u Akri, uspio je napustiti grad. Njegovo povlačenje bilo je dio šireg sloma odbrane, jer su preostali politički i vojni autoriteti pokušavali spasiti ono što se još moglo spasiti.

6. Posljednja odbrana i sudbina stanovnika

Nakon prodora mamelučkih snaga, dio branitelja i stanovništva pokušao je pobjeći morem. Brodovi su bili najvažniji put za spas, ali njihov broj nije bio dovoljan da odvede sve koji su željeli napustiti grad. Nisu svi stanovnici imali novac, veze ili mogućnost da se ukrcaju.

Neki su se sklonili u utvrđene objekte vojnih redova. Templari su se branili u svom kompleksu i velikoj kuli uz obalu. Prema pojedinim narativima, u završnici je došlo do pregovora o predaji i obećanja da će branioци biti pošteđeni. Međutim, okolnosti tog pokušaja nisu u svim izvorima predstavljene jednako.

Jedan od često spominjanih događaja jeste urušavanje dijela kule u kojoj su se nalazili branitelji i napadači. Takav događaj mogao je izazvati velike gubitke na obje strane, ali pojedinosti se moraju tumačiti u svjetlu srednjovjekovnih izvještaja koji često naglašavaju dramatične prizore i moralne pouke.

Pad Akre bio je praćen ubijanjem, zarobljavanjem i porobljavanjem dijela stanovništva. Drugi su uspjeli pobjeći, naročito oni koji su se mogli ukrcati na brodove. Nema pouzdanog načina da se utvrdi tačan broj poginulih, zarobljenih i spašenih. Srednjovjekovne hronike često daju brojeve koji su pretjerani ili se međusobno ne podudaraju.

Posebno je važno razlikovati sudbinu vojnih redova od sudbine civila. Vojnici su u mnogim slučajevima nastavili borbu sve do smrti ili zarobljavanja. Civilno stanovništvo bilo je izloženo haosu, nedostatku sigurnih puteva za bijeg i nasilju koje je pratilo osvajanje. Neki bogatiji trgovci uspjeli su platiti prolaz ili organizovati evakuaciju, dok su siromašniji stanovnici imali mnogo manje mogućnosti. Istraživanje Marie-Luise Favreau-Lilie pokazuje da se ne može govoriti o uspješnoj organizovanoj evakuaciji cjelokupnog kršćanskog stanovništva: dio trgovaca je spašen, ali većina stanovnika nije imala osiguran izlaz.

Ovaj događaj ne treba ni romantizirati ni prikazivati kroz nekritičko prihvatanje svake hroničarske tvrdnje. Pad grada bio je vojni poraz križara, ali i ljudska katastrofa za stanovnike koji nisu mogli birati ishod rata.

7. Zašto je pad Akre bio presudan?

Pad Akre imao je veći značaj od gubitka još jednog grada. Akra je bila središte vlasti, trgovine, vojne organizacije i veza s Evropom. Njenim osvajanjem nestalo je glavno uporište iz kojeg su križarske države mogle koordinirati odbranu i primati pomoć.

Mameluci su nakon pobjede nastavili uklanjati preostala latinska uporišta. Sidon, Bejrut, Tir i druga mjesta napušteni su, osvajani ili su im utvrđenja uništavana tokom narednih mjeseci. Pojedini položaji opstali su nešto duže, ali više nije postojala mreža kopnenih teritorija koja bi mogla obnoviti raniju križarsku vlast.

Za Mameluke je bilo važno da osvojenim gradovima ne ostave mogućnost da se brzo pretvore u nove baze za napad. Zbog toga su neka utvrđenja rušena, a pojedini obalni položaji namjerno onesposobljavani. Takva politika imala je vojnu logiku: buduća ekspedicija sa Zapada teže bi mogla koristiti razrušene luke i utvrde kao polazišta.

Ipak, ne treba tvrditi da je 1291. godine nestalo svako križarsko prisustvo na istoku Sredozemlja. Latinska vlast opstala je na Kipru, a križarske i vojne aktivnosti nastavile su se u drugim dijelovima Mediterana. Ostrvska uporišta, vojni redovi i evropski vladari i dalje su razmatrali nove pohode. Ono što je nestalo bila je glavna mreža latinskih teritorijalnih država na kopnenoj obali Sirije i Palestine.

8. Šta se nastavilo nakon 1291. godine?

Pad Akre nije okončao ideju križarskog rata. Papa i evropski vladari nastavili su povremeno pozivati na nove ekspedicije, dok su vojni redovi nastojali sačuvati svoje članstvo, imovinu i politički uticaj. Međutim, više nije postojalo veliko kopneno uporište koje bi služilo kao stabilna baza za obnovu Kraljevstva Jerusalema.

Kipar je postao posebno važan za preostale latinske interese na istočnom Sredozemlju. Odatle su se mogli održavati pomorski kontakti, organizovati diplomatske misije i razmatrati budući pohodi. Ipak, osvajanje kopnenih teritorija postalo je mnogo teže bez velikog grada poput Akre.

Vojni redovi nastavili su djelovati, ali su se njihovi položaji i prioriteti mijenjali. Hospitalci su se s vremenom snažnije povezali s Rodosom, dok su templari ostali važna politička i finansijska organizacija sve do njihovog ukidanja početkom 14. stoljeća. Teutonski red razvio je vlastite teritorijalne i vojne interese u Evropi. Zato se historija križarskih redova nakon 1291. ne može svesti na jednostavan nestanak.

U muslimanskim državama pad Akre potvrđivao je uspjeh dugoročne mamelučke politike. Ipak, nije značio kraj sukoba između muslimanskih i kršćanskih sila, niti je uklonio sve

regionalne sporove. Mameluci su i dalje morali voditi računa o Mongolima, Armeniji, trgovini i unutrašnjim političkim pitanjima.

9. Historijsko značenje 1291. godine

Godina 1291. označava kraj jedne velike epohe srednjovjekovne historije. Od osvajanja Jerusalema 1099. godine do pada Akre prošlo je gotovo dva stoljeća, tokom kojih su se smjenjivali ratovi, primirja, savezi, trgovina, migracije i promjene vlasti.

Križarske države nisu nestale zbog jednog jedinog uzroka. Njihov položaj oslabili su ograničeni ljudski i finansijski resursi, unutrašnja politička rivalstva, zavisnost od pomoći iz Evrope i sposobnost protivničkih država da organizuju dugoročne vojne kampanje. Mamelučka vojna i politička konsolidacija bila je jedan od presudnih faktora, posebno nakon uspona Bejbarsa i Kalavuna.

Pad Akre ne treba predstavljati ni kao neizbježan ishod koji je bio unaprijed određen od 1099. godine, ni kao jednostavnu pobjedu jedne vjerske zajednice nad drugom. Historijski proces zavisio je od konkretnih odluka vladara, vojnih mogućnosti, diplomatskih odnosa i okolnosti koje su se mijenjale iz decenije u deceniju.

Za stanovnike Levanta, međutim, političke promjene nisu bile samo pitanje dinastija i granica. Ratovi su značili opsade, gubitak domova, zarobljavanje, prisilne migracije, prekid trgovine i promjene svakodnevnog života. Upravo zbog toga pad Akre treba posmatrati i kao vojno-politički događaj i kao završetak jedne duge historije društava koja su živjela u sjeni sukoba između regionalnih sila.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- *Ludolph of Suchem: The Fall of Acre, 1291* — zapadni prikaz pada grada, dostupan u Fordham Medieval Sourcebooku; treba ga čitati kritički jer sadrži moralizirajuće i dramatične elemente.
- Al-Maqrizi, *Kitāb al-Sulūk li-maʿrifat duwal al-mulūk* — kasnija mamelučka hronika koja daje širi kontekst političkih i vojnih događaja.
- Hronike povezane s templarima, hospitalcima i drugim učesnicima odbrane Akre.
- Zapadni narativi o padu latinskih posjeda na Levantu i povlačenju stanovništva prema Kipru.

Savremena literatura

- Christopher Marshall, *Warfare in the Latin East, 1192–1291* — vojna organizacija, opsadno ratovanje i odbrana križarskih posjeda.
- Marie-Luise Favreau-Lilie, "The Military Orders and the Escape of the Christian Population from the Holy Land in 1291," *Journal of Medieval History* 19, br. 3 (1993), str. 201–227.

- Angus Stewart, "The Logic of Conquest: Tripoli, 1289; Acre, 1291; Why Not Sis, 1293?", *Al-Masāq* 14, br. 1 (2002), str. 7–16.
- Peter Edbury, "The Latin East, 1291–1669," u *The Oxford History of the Crusades*.
- *Accursed Tower: The Crusaders' Last Battle for the Holy Land* — detaljna rekonstrukcija završne opsade Akre.

POGLAVLJE 33

Nakon Akre — Kipar, vojni redovi i neostvareni planovi za povratak u Svetu zemlju

1. Križarski pokret nakon 1291. godine

Pad Akre u maju 1291. godine nije ugasio križarski pokret. Nestalo je glavno uporište latinske vlasti na kopnenoj obali Levanta, ali su ostali ljudi, institucije i političke ideje koje su gotovo dva stoljeća oblikovale odnose između Zapadne Evrope i istočnog Sredozemlja.

Pape su i dalje pozivale na nove ekspedicije. Evropski vladari raspravljali su o mogućnosti povratka Jerusalema i drugih svetih mjesta pod kršćansku vlast. Vojni redovi nastojali su sačuvati svoje članstvo, prihode i organizaciju. Trgovci, pomorci i prognanici tražili su načine da održe veze s područjima iz kojih su potisnuti.

Međutim, postojala je velika razlika između poziva na križarski rat i sposobnosti da se takav rat zaista izvede. Nova ekspedicija zahtijevala je novac, brodove, hranu, vojsku, dogovor među vladarima i plan za održavanje osvojenih teritorija. Iskustvo prethodnih pohoda pokazalo je da nije dovoljno osvojiti grad: trebalo ga je braniti, snabdijevati i politički organizovati.

Nakon 1291. godine upravo je to postalo jedno od najtežih pitanja. Kako vratiti Svetu zemlju ako više nije postojala velika kopnena baza iz koje bi se mogao voditi rat? I kako spriječiti da se eventualno osvojeni grad ponovo izgubi zbog nedostatka ljudi, novca ili jedinstvene komande?

2. Kipar kao novo središte latinskih interesa

Kraljevina Kipar postala je najvažnije preostalo uporište latinske vlasti u istočnom Sredozemlju. Njena historija bila je povezana s križarskim ratovima još od kraja 12. stoljeća, kada je ostrvo prešlo u ruke zapadnih osvajača, a zatim postalo kraljevina pod dinastijom Lusignan.

Kipar je imao nekoliko prednosti. Nalazio se dovoljno blizu obale Sirije i Palestine da može služiti kao polazište za pomorske ekspedicije, ali je bio odvojen morem od mamelučke teritorije. Njegove luke omogućavale su održavanje trgovačkih veza, prihvata izbjeglica i okupljanje ljudi koji su se nadali povratku na kopno.

Ipak, ostrvo nije moglo jednostavno zamijeniti Akru. Njegovi vladari morali su štititi vlastitu teritoriju, financirati upravu i održavati odnose s evropskim silama. Svaka veća ekspedicija prema Egiptu ili Palestini mogla je izložiti Kipar protivnapadu.

Na ostrvu su se nastanili i brojni ljudi koji su napustili izgubljene križarske posjede. Među njima su bili trgovci, pripadnici vojnih redova, plemići i izbjeglice različitog imovinskog položaja. Njihovo prisustvo doprinijelo je prenošenju iskustava iz Levanta, ali je istovremeno povećalo potrebu za smještajem, prihodima i organizovanom pomoći.

Kipar je tako postao mjesto na kojem su se susretali tri različita cilja: očuvanje kraljevine, nastavak trgovine i priprema budućih križarskih pohoda. Ti ciljevi nisu uvijek bili međusobno usklađeni.

3. Planovi za povratak Svete zemlje

Nakon gubitka Akre pojavila se velika literatura posvećena pitanju kako ponovo osvojiti Svetu zemlju. Historičari takve spise često nazivaju planovima ili raspravama o *recuperatio Terrae Sanctae* — povratku Svete zemlje.

U njima se raspravljalo o tome koje teritorije prvo napasti, kako organizovati flotu, kako financirati vojsku i kako spriječiti protivnika da dobija robu i ratni materijal iz Evrope. Neki autori smatrali su da bi trebalo napasti Egipat, jer je njegova kontrola nad bogatim poljoprivrednim područjima i važnim komunikacijama činila osnovu mamelučke moći. Drugi su predlagali blokadu trgovine s muslimanskim državama ili uspostavljanje strožeg sistema evropske saradnje.

Između približno 1290. i 1335. godine nastalo je oko trideset prijedloga za nove pohode i obnovu latinske vlasti. Njihova posebnost bila je u tome što nisu ostajali samo na teološkom opravdanju rata. Mnogi su nudili praktične procjene protivnika, preporuke za snabdijevanje i prijedloge za organizaciju buduće uprave u osvojenim područjima.

Takvi spisi otkrivaju da su pojedini evropski autori prepoznavali slabosti ranijih križarskih država. Upozoravali su na rivalstvo među vladarima, nedovoljno trajno finansiranje, neusklađeno komandovanje i zavisnost od pomoći koja je dolazila u nepravilnim intervalima.

Međutim, detaljan plan nije značio da će ga vladari prihvatiti ili da će potrebna sredstva biti prikupljena. Pape su mogle pozivati na zajedničku akciju, ali nisu imale potpunu kontrolu nad evropskim kraljevstvima. Vladari su često davali prednost neposrednim dinastičkim i teritorijalnim interesima.

Zato su se mnogi planovi zadržali na nivou prijedloga. Križarski pokret zadržao je ideološku snagu, ali je postajalo sve teže pretvoriti tu ideju u dugotrajan vojni poduhvat.

4. Vojni redovi poslije gubitka kopnenih posjeda

Vojni redovi bili su među institucijama koje su najteže osjetile posljedice 1291. godine. Njihova prvobitna uloga bila je povezana s odbranom hodočasnika, zaštitom puteva i vojnom

odbranom kršćanskih teritorija na Levantu. Gubitkom tih teritorija morali su pronaći novu bazu i preispitati način djelovanja.

Templari, hospitalci i Teutonski red imali su sličnu vjersko-vojnu tradiciju, ali njihove kasnije sudbine bile su različite. Nije opravdano govoriti o njima kao o jedinstvenoj organizaciji koja je nakon pada Akre nastavila djelovati na isti način.

Templari

Templari su nakon 1291. godine svoje operacije uglavnom organizovali s Kipra. Njihov glavni cilj ostao je povratak izgubljenih teritorija i obnova križarske vlasti na kopnu. Ipak, njihov položaj bio je sve teži. Bez velikog uporišta poput Akre, mogli su održavati pomorske kontakte i izvoditi ograničene akcije, ali nisu imali dovoljno resursa za osvajanje i dugoročno zadržavanje velikih područja.

Položaj reda dodatno je pogoršala politička kriza u Francuskoj početkom 14. stoljeća. Kralj Filip IV, poznat kao Filip Lijepi, bio je zainteresovan za imovinu i politički uticaj templara, a njegov sukob s papstvom stvorio je širi kontekst u kojem je red postao meta istrage i progona.

Godine 1307. francuske vlasti uhapsile su veliki broj templara. Optužbe su uključivale herezu i neprimjerene obrede, a priznanja su u brojnim slučajevima dobijena pod pritiskom i mučenjem. Zbog toga se optužbe ne mogu jednostavno prihvatiti kao dokaz da je red zaista činio ono za šta je optužen.

Papa Klement V ukinuo je templarski red 1312. godine na saboru u Vienneu. Odluka nije bila samo posljedica pada Akre, niti se može objasniti isključivo jednim motivom. U njoj su se isprepleli kraljevski pritisak, politički sukob s papstvom, imovina reda i teškoće da se opravda njegovo postojanje nakon gubitka prvobitne teritorijalne uloge.

Hospitalci

Hospitalci, odnosno Red svetog Ivana, uspjeli su se prilagoditi novim okolnostima. Nakon boravka na Kipru, red je 1309. godine zauzeo Rodos i postepeno ga pretvorio u svoje glavno uporište.

Rodos je imao stratešku vrijednost zbog položaja između istočnog Sredozemlja i egejskog prostora. Hospitalci su s njega mogli nadzirati pomorske puteve, štititi vlastite interese i učestvovati u ratovima protiv muslimanskih sila, naročito u kasnijim sukobima s Osmanlijama.

Ova promjena nije značila da su hospitalci odmah postali velika pomorska sila. Izgradnja nove baze, organizovanje odbrane i razvoj flote zahtijevali su vrijeme i sredstva. Ipak, za razliku od templara, hospitalci su uspjeli razviti novu teritorijalnu i vojnu ulogu koja je trajala stoljećima.

Teutonski red

Teutonski red razvio je drugačiji put. Njegova djelatnost sve se više usmjeravala prema sjeveroistočnoj Evropi, naročito Pruskoj i baltičkim područjima. Tamo je ratovao protiv paganskih zajednica, osvajao teritorije i izgradio vlastitu političku organizaciju.

Time je križarski pokret dobio novu geografsku dimenziju. Vojna i vjerska logika križarskog rata više nije bila ograničena na Jerusalem i Palestinu. U različitim periodima koristila se i u ratovima protiv muslimanskih sila, protiv paganskih zajednica na sjeveru Evrope, pa čak i protiv drugih kršćana koje je crkvena vlast smatrala neprijateljima ili hereticima.

5. Ostrvo Ruad: posljednji pokušaj stvaranja uporišta na obali

Jedan od najznačajnijih pokušaja povratka na kopno dogodio se početkom 14. stoljeća. Templari su, uz podršku kiparskog kralja Henrika II i u saradnji s mongolskim Ilhanidima, pokušali uspostaviti vojno uporište na ostrvu Ruad, blizu obale kod Tortose, današnjeg Tartusa u Siriji.

Godine 1300. pokrenute su akcije u istočnom Sredozemlju koje su uključivale kontakte s Mongolima. Postojala je nada da bi zajednički pritisak na mamelučke teritorije mogao omogućiti povratak na kopno. Međutim, mongolska pomoć nije stigla u obliku trajne, koordinirane vojne kampanje koja bi mogla osigurati uspjeh.

Templari su 1302. godine izgubili Ruad nakon mamelučkog napada. Dio branilaca je ubijen, a drugi su zarobljeni. Pojediniosti o sudbini svih branilaca razlikuju se u izvorima, ali je jasno da je pokušaj održavanja naprednog uporišta na obali propao.

Ruad je pokazao ograničenja strategije koja se oslanjala na malu ostrvsku bazu bez dovoljno vojske i stabilnog snabdijevanja. Čak i kada bi križari zauzeli određeno mjesto, morali su ga braniti od protivnika koji je raspolagao velikim kopnenim resursima i mogao organizovati novu opsadu.

Ovaj poraz dodatno je oslabio templare i pokazao da povratak na Levant neće biti moguć samo simboličnim vojnim akcijama ili povremenim savezima s Mongolima.

6. Aleksandrija 1365. godine: pohod koji nije obnovio Svetu zemlju

Jedan od kasnijih velikih križarskih pohoda predvodio je kiparski kralj Petar I Lusignan. Godine 1365. poveo je vojsku i flotu u napad na Aleksandriju u Egiptu.

Aleksandrija je bila važna luka i trgovačko središte. Njeno zauzimanje moglo je izazvati ozbiljne poremećaje u egipatskoj trgovini i privremeno oslabiti mamelučku ekonomiju. Međutim, napad nije bio isto što i osvajanje Jerusalema ili uspostavljanje trajne vlasti na Levantu.

Križarska vojska zauzela je grad i izvršila pljačku. Stanovnici su bili izloženi nasilju, a dio je odveden u zarobljeništvo. Nakon kratkog perioda, napadači su se povukli na Kipar, umjesto da pokušaju dugoročno zadržati Aleksandriju ili krenuti prema unutrašnjosti Egipta.

Pohod je pokazao da je pomorska ekspedicija mogla nanijeti štetu velikom gradu, ali da bez održivog plana za snabdijevanje, odbranu i upravu nije mogla trajno promijeniti regionalni odnos snaga.

Aleksandrijski pohod zato se može posmatrati kao nastavak križarske vojne tradicije, ali ne i kao uspješan pokušaj obnove Kraljevstva Jerusalema. Njegov rezultat bio je ograničen, a dugoročna politička kontrola nad Egiptom ostala je u rukama Mameluka.

7. Šta se promijenilo u ideji križarskog rata?

Nakon 1291. godine križarski ratovi postajali su sve raznovrsniji. Neki planovi i dalje su imali za cilj povratak Jerusalema, ali su se mnoge ekspedicije usmjeravale prema drugim područjima.

U 14. i 15. stoljeću sve veću važnost dobili su ratovi protiv Osmanlija. Nakon osmanskog širenja na Balkan i poraza kršćanskih vojski, križarski pozivi predstavljani su kao način odbrane evropskih kršćanskih država. Ipak, evropske sile nisu bile jedinstvene, a njihove međusobne suparničke ambicije često su otežavale zajedničke operacije.

Križarska ideja korištena je i u drugim političkim kontekstima, uključujući ratove na Iberijskom poluostrvu i pohode protiv kršćanskih protivnika koje je crkvena vlast označavala kao heretike. To pokazuje da se pojam križarskog rata s vremenom proširio izvan prvobitnog cilja osvajanja i odbrane svetih mjesta na Levantu.

Istovremeno, nije nestalo ni zanimanje za Jerusalem. Hodočašća su se nastavila, a sveta mjesta ostala su važna u zapadnoevropskoj religijskoj kulturi. Gubitak političke kontrole nad Jerusalemom nije značio da je grad izgubio vjerski značaj za kršćane.

Upravo u tome leži važna razlika: vjerski cilj mogao je opstati i kada su političke i vojne mogućnosti za njegovo ostvarenje postale znatno slabije.

8. Historijski značaj perioda nakon 1291. godine

Period nakon pada Akre pokazuje da križarski pokret nije bio samo niz vojnih pohoda, nego i dugotrajna institucija evropskog političkog i religijskog života. Njegove ideje, finansijski mehanizmi, vojni redovi i diplomatske prakse nastavili su djelovati i nakon nestanka glavnih križarskih država na kopnu.

Međutim, razlika između namjere i mogućnosti postajala je sve očiglednija. Evropski autori mogli su sastavljati detaljne planove za osvajanje Egipta i povratak Jerusalema, ali bez zajedničke političke volje i trajnog finansiranja ti planovi nisu mogli biti pretvoreni u uspješnu i održivu vojnu strategiju.

Kipar je pružio utočište i bazu za daljnje djelovanje, ali nije mogao zamijeniti Akru. Vojni redovi prilagodili su se novim okolnostima, ali su se njihovi putevi razdvojili: templari su ukinuti, hospitalci su razvili novu pomorsku i teritorijalnu ulogu, a Teutonski red usmjerio se prema sjeveroistočnoj Evropi.

Zato 1291. godinu treba razumjeti kao kraj jedne velike faze križarskih ratova, a ne kao konačni nestanak križarske ideje. Njena historija nastavila se mijenjati zajedno s evropskom politikom, razvojem osmanske moći i promjenama u odnosima između religije, države i rata.

Izvori i literatura

Primarni izvori

- Marino Sanudo Torsello, *Liber secretorum fidelium crucis* — prijedlog strategije za povratak Svete zemlje, sastavljen u 14. stoljeću.
- William Adam, *De modo Sarracenos extirpandi* — srednjovjekovni plan za vojni i ekonomski pritisak na muslimanske države.
- Guillaume de Machaut, *La Prise d'Alexandrie* — književni prikaz pohoda na Aleksandriju 1365. godine; važan izvor za tadašnju percepciju pohoda, ali ne i neutralan vojni izvještaj.
- Hronike o templarskom pohodu na Ruad i sukobima s Mamelucima.

Savremena literatura

- Norman Housley, *The Later Crusades, 1274–1580: From Lyons to Alcazar*.
- Anthony Luttrell, istraživanja o hospitalcima, templarima i njihovoj prilagodbi nakon 1291. godine.
- A. R. Leopold, "Crusading Proposals in the Fourteenth and Fifteenth Centuries," *Studies in Church History*.
- Michael Lower, *The Tunis Crusade of 1270: A Mediterranean History* — širi kontekst kasnih križarskih ekspedicija i promjene njihovih ciljeva.
- Jonathan Riley-Smith (ur.), *The Oxford History of the Crusades* — posebno poglavlja o križarskom pokretu nakon 1274. godine, vojnom redovima i latinskom Istoku nakon 1291. godine.

POGLAVLJE 34

Krstaši i Mongoli

propušteni savezi, pogrešna očekivanja i stvarni interesi

1. Mongoli: od straha do nade u savezništvo

Kada su mongolske vojske u prvoj polovini 13. stoljeća prodrle u istočnu Evropu, njihova pojava izazvala je strah kakav zapadnoevropski vladari nisu često doživljavali. Mongolske vojske porazile su ruske kneževine, opustošile dijelove Poljske i Mađarske te 1241. godine ostvarile

velike pobjede u srednjoj Evropi. Za mnoge evropske posmatrače Mongoli su predstavljali gotovo nepoznatu silu, čije su porijeklo i namjere često objašnjavali kroz biblijske predaje i apokaliptična očekivanja.

Ipak, evropski odnos prema Mongolima nije ostao nepromijenjen. Nakon početnog straha pojavila se ideja da bi ista vojna sila koja je prijetila kršćanskoj Evropi mogla postati saveznik u borbi protiv muslimanskih država na Bliskom istoku.

Takva zamisao nije bila potpuno nerazumna iz perspektive tadašnjih vladara. Mongoli su se sukobljavali s različitim muslimanskim državama, dok su krstaške države na Levantu nastojale povratiti izgubljene teritorije. Zajednički protivnik mogao je otvoriti prostor za diplomatsku saradnju.

Međutim, evropski vladari često su pogrešno pretpostavljali da Mongoli žele isto što i oni: osvajanje Jerusalema i uspostavljanje kršćanske vlasti nad svetim mjestima. Mongolski vladari imali su vlastite ciljeve, dinastičke sukobe, teritorijalne interese i zahtjeve za pokornošću. Njihova politika nije bila podređena evropskim vjerskim zamislima.

Historija tih odnosa zato nije priča o prirodnom savezu kršćana i Mongola koji se slučajno nije ostvario. Riječ je o nizu pokušaja pregovora između političkih sila koje su ponekad imale zajedničke interese, ali nikada nisu uspjele izgraditi trajno i pouzdano savezništvo.

2. Prvi evropski pokušaji da razumiju Mongole

Pape i evropski vladari u početku nisu imali pouzdane informacije o mongolskom političkom sistemu, vojnim mogućnostima i namjerama. Izvještaji trgovaca, izbjeglica i misionara bili su važni, ali često nepotpuni. Zbog toga su evropski dvorovi počeli slati izaslanike prema mongolskim vladarima.

Jedna od najvažnijih ranih misija bila je ona franjevca Giovannija da Pian del Carpine, poznatog kao Ivan iz Plano Carpinija. Papa Inocent IV poslao ga je 1245. godine prema Mongolima. Njegov zadatak nije bio samo uspostavljanje kontakta nego i prikupljanje podataka o njihovoj vojnoj snazi, organizaciji i namjerama.

Carpini je putovao kroz područja pod mongolskom kontrolom i 1246. stigao na veliko okupljanje mongolske elite na kojem je za velikog kana izabran Güyük. Njegov izvještaj, poznat kao *Historia Mongalorum*, predstavlja jedan od najvažnijih ranih zapadnih izvora o Mongolima.

Carpini je opisivao njihovu vojnu disciplinu, pokretljivost, način ratovanja i političku organizaciju. Njegov izvještaj nije neutralan u modernom smislu: nastao je iz perspektive katoličkog misionara koji je mongolsku moć posmatrao i kao prijetnju kršćanstvu. Ipak, njegov tekst pruža mnogo više od glasila koje su ranije kružile Evropom.

Mongolski odgovor evropskim izaslanicima pokazao je da njihovi vladari nisu smatrali da s papom ili evropskim kraljevima pregovaraju kao s ravnopravnim partnerima u današnjem

diplomatskom smislu. Mongolska imperijalna ideologija polazila je od vlasti velikog kana i očekivanja da mu se drugi vladari pokore.

Upravo je tu ležala jedna od prvih prepreka savezništvu. Evropa je tražila partnera protiv muslimanskih država; mongolski vladari očekivali su priznanje vlastite nadmoći.

3. Mongolski zahtjev za pokornošću

Güyükov odgovor papi Inocentu IV. pokazao je koliko su se njihove političke predstave razlikovale. U mongolskom pogledu, vladari svijeta trebali su priznati vlast velikog kana i postupiti prema njegovim naredbama. Papinska poruka, s druge strane, polazila je od kršćanskog univerzalizma i nastojanja da se mongolska vlast zaustavi ili preusmjeri.

To nije bio običan nesporazum oko formulacije diplomatskog pisma. Radilo se o različitom razumijevanju međunarodnog poretka.

Mongoli nisu nudili evropskim vladarima ravnopravno vojno partnerstvo u kojem bi obje strane zajednički određivale ciljeve i dijelile dobit. Njihova očekivanja često su podrazumijevala podložnost, danak i izvršavanje naloga. Evropski vladari, koji su i sami bili naviknuti na hijerarhiju, nisu bili spremni da se jednostavno stave pod vlast mongolskog kana.

Zato se ne može reći da je u 13. stoljeću postojao jedan jasan i prihvaćen plan za zajednički rat protiv muslimana. Postojali su diplomatski kontakti, vojni interesi i pojedinačne inicijative, ali ne i stabilan savez sa zajedničkom komandom i dogovorenim političkim ciljem.

4. Kršćani na Istoku i mongolska politika

Evropska predstava o Mongolima bila je dodatno oblikovana činjenicom da su među narodima pod njihovom vlašću živjele kršćanske zajednice. Posebno su bili značajni pripadnici Crkve Istoka, koju zapadnoevropski autori često nazivaju „nestorijanskom“, iako je taj naziv pojednostavljen i za mnoge njene pripadnike neprecizan.

Na mongolskim dvorovima mogli su se naći kršćanski savjetnici, žene iz kršćanskih porodica i vjerski službenici. Neki mongolski vladari pokazivali su naklonost prema kršćanstvu, dok su drugi podržavali budizam, islam ili različite religijske tradicije. Mongolska politika u mnogim razdobljima dopuštala je vjersku raznolikost, ali to nije značilo da je svaka zajednica bila zaštićena od političkih pritisaka i nasilja.

Evropski posmatrači ponekad su iz prisustva kršćana na mongolskim dvorovima zaključivali da bi Mongoli mogli biti posebno bliski kršćanskim vladarima. Takva očekivanja bila su pretjerana. Vjerske veze mogle su olakšati kontakte, ali nisu same po sebi određivale vojnu politiku.

Mongolski vladari mogli su sarađivati s kršćanskim kneževima, zahtijevati njihovu pokornost, ratovati protiv njih ili ih kažnjavati kada bi se pobunili. Njihovi odnosi s kršćanskim narodima bili su dio šire imperijalne politike.

5. Armenci i Antiohija: najkonkretnija regionalna saradnja

Posebno mjesto u mongolskoj politici imali su armenski vladari Kilikije, područja na jugoistoku Male Azije. Kilikijska Armenija bila je kršćanska država čiji su vladari nastojali preživjeti između velikih sila: Mongola, muslimanskih država i preostalih krstaških posjeda.

Kralj Hetum I. procijenio je da saradnja s Mongolima može zaštititi njegovu državu od opasnosti koje su dolazile iz Sirije. Zbog toga je uspostavljao veze s mongolskim dvorom i nastojao osigurati povoljan položaj svoje kraljevine u novom političkom poretku.

Hetum je 1250-ih otišao na mongolski dvor i uspostavio odnose s velikim kanom Möngkeom. Njegova diplomatija bila je povezana s nadom da će mongolska moć oslabiti muslimanske protivnike i otvoriti mogućnost promjene odnosa snaga na Bliskom istoku.

Ni ovdje se, međutim, ne smije brkati interes armenskog kralja s općim interesom svih kršćana. Hetum je prije svega štitio vlastitu državu i dinastiju. Njegova politika mogla je koristiti susjednim kršćanskim vladarima, ali nije bila dokaz postojanja jedinstvene kršćansko-mongolske strategije.

Slični interesi postojali su u Antiohiji. Princ Bohemond VI. održavao je veze s Mongolima, a Antiohija i Kilikijska Armenija u određenim su razdobljima sarađivale s njima. Takva saradnja imala je ozbiljne posljedice: Mameluci su kršćanske vlasti koje su pomagale Mongolima mogli smatrati dijelom neprijateljske mreže.

Ipak, krstaške države nisu postupale jedinstveno. Neki vladari podržavali su približavanje Mongolima, drugi su bili oprezniji, a pojedini su pokušavali sačuvati vlastiti prostor kroz primirja i pregovore s Mamelucima. Ne postoji osnova da se svi kršćanski vladari Levanta predstave kao jedinstven blok koji je čekao mongolsku pomoć.

6. Ilhanat i pokušaji savezništva s evropskim kraljevima

Nakon raspada jedinstvene mongolske imperijalne vlasti na više političkih cjelina, posebno važan postao je Ilhanat, mongolska država sa središtem u Iranu i okolnim područjima. Njegovi vladari često su ratovali protiv Mamelučkog sultanata, koji je kontrolirao Egipat i Siriju.

Taj sukob otvarao je mogućnost saradnje s krstaškim državama i evropskim kraljevima. Ako bi Ilhanat napao Siriju s istoka, a krstaške snage djelovale s obale ili s juga, Mameluci bi se mogli naći pod pritiskom na više pravaca.

Međutim, takva koordinacija zahtijevala je precizno usklađivanje vremena, snaga i ciljeva. Udaljenosti su bile velike, komunikacija spora, a odluke o ratu i miru zavisile su od promjenjivih okolnosti. Nije bilo jednostavno dogovoriti da dvije vojske, pod različitim komandama i s različitim političkim interesima, istovremeno započnu zajedničku kampanju.

Mongolski vladari Abaqa i njegovi nasljednici održavali su diplomatske kontakte s evropskim dvorovima. U drugoj polovini 13. stoljeća razmjenjivane su poruke i izaslanstva, a evropski vladari povremeno su izražavali spremnost da učestvuju u širim vojnim planovima.

Engleski kralj Edvard I. posebno je zanimljiv primjer. Njegova vlast bila je zainteresirana za krstaške pohode, a diplomatski kontakti s Abaqom otvarali su mogućnost zajedničkog djelovanja protiv Mameluka. Ipak, pokušaj saradnje nije prerastao u trajnu vojnu operaciju koja bi promijenila položaj krstaških država.

Problem nije bio samo u tome što Evropa nije poslala dovoljno vojnika. Mongolski i evropski vladari nisu imali zajednički sistem komandovanja, nisu raspolagali pouzdanim mehanizmom za koordinaciju kampanja i nisu uvijek mogli računati da će se politički uslovi održati do trenutka kada vojska stigne na dogovoreno mjesto.

7. Zašto se savez nije ostvario?

Razloge neuspjeha treba tražiti u više međusobno povezanih okolnosti.

Prvo, Mongoli nisu ratovali isključivo zbog oslobađanja Jerusalema. Njihovi ciljevi uključivali su osvajanje teritorija, osiguravanje granica, kažnjavanje protivnika i očuvanje dinastičke moći. Osvajanje Sirije moglo je biti dio tih ciljeva, ali nije nužno značilo da bi Mongoli predali Jerusalem kršćanskim vladarima.

Drugo, evropske sile nisu bile jedinstvene. Kraljevi su imali vlastite sukobe, finansijske probleme i unutrašnje obaveze. Papinska inicijativa nije automatski mogla natjerati sve evropske vladare da istovremeno krenu u rat.

Treće, geografska udaljenost i logistika ozbiljno su otežavale saradnju. Vojska koja je djelovala u Iranu ili Iraku nije mogla jednostavno biti usklađena s vojskom koja se okupljala u Francuskoj, Engleskoj ili na Kipru. Izaslanstva su putovala mjesecima, a politička situacija mogla se promijeniti prije nego što poruka stigne na odredište.

Četvrto, Mameluci su bili sposobni protivnici. Nakon pobjede kod Ajn Džaluta 1260. godine izgradili su snažan vojni sistem i nastavili rat protiv Mongola. Istovremeno su postepeno potiskivali krstaške posjede na Levantu. Njihov uspjeh nije proizašao samo iz neuspjeha mongolsko-evropske saradnje, nego i iz vlastite vojne organizacije, diplomatskih poteza i kontrole ključnih područja.

Peto, ni mongolska politika nije bila nepromjenjiva. Smjene vladara, dinastički sukobi i promjene prioriteta mogli su prekinuti pregovore ili odgoditi kampanju. Evropski vladari često su očekivali dugoročnu strategiju od partnera čiji su se politički interesi mijenjali.

Zbog toga je pretjerano tvrditi da bi uspješan savez sigurno vratio Jerusalem pod kršćansku vlast. Takav ishod bio je moguć u određenim okolnostima, ali nije bio zagarantiran. Čak i da su Mongoli i evropske vojske zajednički porazili Mameluke, ostalo bi pitanje ko bi upravljao osvojenim gradovima, kome bi pripadala teritorija i pod čijom bi se vlašću nalazila sveta mjesta.

8. Ghazan prelazi na islam, ali rat protiv Mameluka se nastavlja

Jedna od najvažnijih promjena nastupila je 1295. godine, kada je ilhan Ghazan prihvatio islam i uzeo ime Mahmud. Taj događaj imao je velik značaj za politički i vjerski razvoj Ilhanata.

Ipak, prelazak na islam nije automatski okončao sukob s Mamelucima. Ghazan je i dalje nastojao proširiti vlast Ilhanata prema Siriji. Njegova vojska pobijedila je Mameluke kod Vadi al-Haznadara, blizu Homsa, 1299. godine, nakon čega su Mongoli privremeno ušli u Damask.

Međutim, nisu uspjeli trajno zadržati Siriju. Mongolske snage povukle su se, a Mameluci su ponovo uspostavili kontrolu. Novi pohodi nisu donijeli trajno osvajanje.

Ovaj primjer pokazuje koliko je opasno srednjovjekovne ratove objašnjavati isključivo pripadnošću vjeri. Ghazanovo prihvatanje islama promijenilo je vjerski identitet vladara i dio političke ideologije njegove države, ali nije uklonilo teritorijalno rivalstvo s Mamelucima. Dvije muslimanske sile nastavile su ratovati jer su imale suprotstavljene državne interese.

Isto tako, raniji kontakti Ilhanata s evropskim vladarima nisu dokaz da su Mongoli trajno bili na strani kršćanstva. Njihova politika mijenjala se u skladu s okolnostima, a vjerska pripadnost nije bila jedini niti uvijek presudni činilac.

9. Kako su Evropljani zamišljali mongolske saveznike?

Evropska očekivanja nisu se zasnivala samo na konkretnim diplomatskim porukama. Na njih su utjecale i priče o navodnom kršćanskom vladaru na Istoku, poznatom kao Prezviter Ivan. U različitim evropskim predajama on je prikazivan kao moćan kršćanski kralj čija bi vojska mogla pomoći Zapadu protiv muslimanskih sila.

Kada su se pojavili Mongoli, neki autori i politički krugovi pokušavali su ih povezati s takvim predajama. Prisustvo istočnih kršćana na mongolskim dvorovima dodatno je hranilo tu nadu. Ipak, te predstave nisu bile pouzdan opis mongolske politike.

Mongoli su imali vlastitu političku tradiciju, vlastite zahtjeve i vlastitu procjenu koristi od savezništava. Nisu bili vojska koja je čekala poziv evropskog pape da krene oslobađati Jerusalem. Takva slika više govori o evropskim očekivanjima nego o stvarnim mongolskim namjerama.

S druge strane, ni evropska diplomatija nije bila samo plod fantazije. Izaslanici su putovali, pisma su razmjenjivana, a pojedini vladari zaista su pokušavali dogovoriti koordinirane vojne akcije. Neuspjeh tih pokušaja ne znači da su bili besmisleni; znači da su se suočili s ozbiljnim političkim, vojnim i logističkim preprekama.

10. Historijska pouka: zajednički neprijatelj nije dovoljan za savez

Odnosi Mongola, evropskih vladara i krstaških država pokazuju da srednjovjekovna diplomatija nije bila jednostavna podjela na kršćanski Zapad i muslimanski Istok. Unutar svake od tih širih zajednica postojali su različiti politički interesi, dinastički sukobi i promjenjiva savezništva.

Mongoli su u jednom razdoblju bili velika prijetnja Evropi, a u drugom potencijalni partner protiv Mameluka. Kilikijski Armenci i pojedini vladari Antiohije sarađivali su s njima, dok su drugi kršćanski vladari pokušavali izbjeći takvu obavezu. Mameluci su se borili protiv Mongola, ali su istovremeno nastojali osigurati vlast nad Sirijom i Egiptom. Nakon Ghazanovog prelaska na islam, sukob između Ilhanata i Mameluka nije nestao.

Zbog toga se neuspjeh mongolsko-evropskog saveza ne može pripisati samo izdaji, nesposobnosti ili vjerskoj netrpeljivosti. Savez je bio otežan različitim ciljevima, nejednakim političkim očekivanjima, udaljenošću, problemima koordinacije i promjenama u samim državama.

Za historiju krstaških ratova posebno je važno to što evropske nade u mongolsku pomoć nisu promijenile konačan tok događaja na Levantu. Krstaške države nisu obnovile svoju nekadašnju teritorijalnu moć. Mameluci su nastavili osvajanja, a pad Tripolija 1289. i Akre 1291. označio je kraj glavnih krstaških političkih uporišta na kopnu Levanta.

Mongolska diplomatija ostaje važna ne zato što je donijela željeni ishod, nego zato što otkriva granice vjerske solidarnosti i snagu državnih interesa. U srednjem vijeku, kao i u drugim historijskim razdobljima, zajednički neprijatelj mogao je otvoriti vrata pregovorima, ali nije mogao sam po sebi stvoriti povjerenje, usaglasiti ciljeve ili osigurati trajni savez.

Izvori i literatura za poglavlje: Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221–1410*; Colleen Ho, "Thirteenth and Fourteenth Century European-Mongol Relations"; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*; Robert Bedrosian, priređeni prijevodi armenskih historijskih izvora; *Historia Mongalorum* Ivana iz Plano Carpinija; *The Cambridge History of the Mongol Empire*, poglavlje „The Mongols and Europe“. Ovi radovi potvrđuju da su postojali stvarni diplomatski pokušaji, ali i da se mongolski interesi ne mogu svesti na evropsku zamisao o zajedničkom kršćanskom pohodu.

POGLAVLJE 35

Krstaški ratovi na Iberijskom poluotoku — rekonkvista, vjerska legitimacija i političko osvajanje

1. Iberijski poluotok prije krstaškog pokreta

Kada je 1095. papa Urban II. pozvao na pohod prema Istoku, na Iberijskom poluotoku već se stoljećima odvijala borba između kršćanskih kraljevstava i muslimanskih političkih zajednica. Međutim, ta borba nije započela kao dio krstaškog pokreta i ne može se u cijelosti opisati njegovim pojmovima.

Muslimanske vojske prešle su iz sjeverne Afrike na Iberijski poluotok 711. godine. U narednim godinama osvojile su najveći dio teritorije tadašnjeg Vizigotskog kraljevstva. Muslimanska vlast razvila se u različite političke oblike, od emirata i kalifata do niza regionalnih kraljevstava. Područje muslimanske Iberije postalo je poznato kao Al-Andalus.

Kršćanske političke zajednice opstale su ili se razvile naročito na sjeveru poluotoka. Među njima su se tokom stoljeća oblikovala kraljevstva Asturija, León, Kastilja, Navara i Aragon, dok se na zapadu postepeno izdvajala Portugalija. Njihovi odnosi nisu uvijek bili prijateljski. Kršćanski vladari međusobno su ratovali, sklapali brakove i saveze, a ponekad sarađivali s muslimanskim vladarima protiv drugih kršćanskih ili muslimanskih protivnika.

Takva saradnja nije bila izuzetak koji treba prešutjeti. Ona pokazuje da srednjovjekovna politika nije bila jednostavna borba dva jedinstvena vjerska bloka. Dinastički interesi, kontrola zemljišta, porezi, nasljedstvo i vojna sigurnost često su određivali odluke vladara više nego pripadnost široj vjerskoj zajednici.

Zato pojam „rekonkvista“, odnosno ponovno osvajanje, treba koristiti pažljivo. Taj izraz danas označava dugotrajan proces širenja kršćanskih kraljevstava prema jugu, ali može stvoriti utisak da je od početka postojao jedinstven plan svih kršćanskih vladara da osvoje cijeli poluotok. Za takvu tvrdnju nema dovoljno osnova. Ciljevi i mogućnosti pojedinih kraljevstava mijenjali su se kroz stoljeća.

2. Muslimanski Al-Andalus: jedinstvo, podjele i promjenjiva moć

Muslimanska vlast na Iberijskom poluotoku nije bila politički nepromjenjiva. U 8. stoljeću uspostavljen je emirat sa središtem u Kordobi, a 929. godine Abd al-Rahman III. proglasio se halifom. Kordobski kalifat postao je značajan politički, privredni i kulturni centar zapadnog islamskog svijeta.

Gradovi poput Kordobe, Sevilje i Toleda bili su važni za upravu, zanatstvo, trgovinu i intelektualni život. Muslimani, kršćani i Jevreji živjeli su unutar istog šireg društva, ali njihov pravni status, mogućnosti i sigurnost nisu bili jednaki niti su ostali nepromijenjeni kroz stoljeća. Razdoblja saradnje i kulturne razmjene postojala su uporedo s poreznim pritiscima, diskriminacijom, političkim nasiljem i vjerskim sukobima.

Početkom 11. stoljeća Kordobski kalifat raspao se nakon dugotrajne političke krize. Na njegovom području pojavila su se brojna manja muslimanska kraljevstva, poznata kao *taife*. Njihovi vladari borili su se jedni protiv drugih i nastojali sačuvati vlast u uslovima rastućeg pritiska kršćanskih kraljevstava.

Ta fragmentacija imala je značajne posljedice. Kršćanski vladari mogli su pregovarati s pojedinim muslimanskim vladarima, sklapati saveze i zahtijevati plaćanje danka. Istovremeno su muslimanske taife ponekad angažirale kršćanske vladare ili njihove vojske protiv suparničkih muslimanskih država.

Takve okolnosti pokazuju da se politička podjela unutar Al-Andalusa ne može objasniti samo vjerskim razlikama. Borba za opstanak dinastija, prihode i teritoriju često je dovođila do saveza koji bi, posmatrano iz perspektive kasnije ideje jedinstvenog vjerskog rata, mogli izgledati proturječno.

3. Toledo 1085. i promjena odnosa snaga

Jedan od važnih događaja u razvoju rekonkviste bilo je osvajanje Toleda 1085. godine od strane Alfonsa VI., kralja Leóna i Kastilje. Toledo je imao veliki simbolički značaj zbog svoje vizigotske prošlosti, položaja i kulturnog utjecaja. Njegov pad pokazao je koliko je raspad muslimanskog političkog jedinstva oslabio odbranu centralnog dijela poluotoka.

Međutim, osvajanje Toleda nije značilo da su muslimanske države na Iberijskom poluotoku prestale postojati ili da je njihova vojna moć bila slomljena. Naprotiv, događaj je izazvao snažnu reakciju iz sjeverne Afrike.

Muslimanski vladari taifa, suočeni s pritiskom Alfonsa VI., pozvali su Almoravide, berbersku dinastiju koja je izgradila moćnu državu u Magrebu. Almoravidi su prešli na poluotok i 1086. porazili Alfonsa VI. u bici kod Sagraseda, odnosno Zalake.

Taj događaj jasno pokazuje da se politički prostor Iberije ne može odvojiti od sjeverne Afrike. Muslimanske države poluotoka nisu bile izolirane zajednice: mogle su tražiti vojnu pomoć preko mora, dok su kršćanska kraljevstva razvijala vlastite veze s drugim evropskim silama.

Almoravidi su kasnije postepeno preuzeli vlast nad većinom muslimanskih taifa. Time su obnovili znatan stepen političkog jedinstva, ali su istovremeno unijeli nove oblike vjerske i upravne politike. Njihov dolazak nije zaustavio dugoročno širenje kršćanskih kraljevstava, ali je pokazao da je muslimanski otpor mogao biti obnovljen kada su postojali snažna centralna vlast i vojna organizacija.

4. Kada je rekonkvista postala dio krstaškog pokreta?

Pojam krstaškog rata u užem smislu podrazumijeva više od činjenice da se kršćanska vojska bori protiv muslimanske. Važni su i vjersko odobrenje, propovijedanje pohoda, posebne duhovne povlastice i povezivanje vojne službe s pokorom i spasenjem.

Takvi elementi postepeno su se širili na Iberijski poluotok. Papstvo je tokom 11. i 12. stoljeća sve više podržavalo vojne pohode protiv muslimanskih vladara, a učesnicima je u određenim okolnostima dodjeljivalo duhovne povlastice slične onima koje su dobivali krstaši na Istoku.

Ipak, proces nije bio trenutani. Iberijski ratovi imali su vlastite regionalne tradicije, dinastičke ciljeve i oblike legitimacije prije nego što su se potpuno uklopili u razvijeni sistem krstaškog pokreta.

Papa Aleksandar II. podržavao je vojne pohode protiv muslimanskih vlasti na poluotoku prije Prvog krstaškog rata. Kasnije su pape, uključujući Urbana II. i Inocenta III., nastojale uskladiti podršku iberijskim vladarima s potrebama pohoda prema Jerusalemu. U pojedinim razdobljima papstvo je podsticalo kršćanske ratnike da svoje napore usmjere prema Iberiji umjesto prema Levantu, dok je u drugim situacijama davalo prednost istočnom pohodu.

Ova promjenjiva politika pokazuje da papstvo nije uvijek posmatralo sve krstaške ratove kao poduhvate jednakog prioriteta. Jerusalemski cilj imao je poseban položaj u zapadnom kršćanskom svijetu, ali je borba na Iberijskom poluotoku također mogla biti predstavljena kao vjerska dužnost.

Tako se rekonkvista i krstaški pokret nisu jednostavno spojili u jednom trenutku. Njihove su se tradicije postepeno preplitale, pri čemu su kršćanski vladari koristili međunarodnu vjersku podršku za vlastite teritorijalne i dinastičke ciljeve.

5. Lisabon 1147: krstaši na putu prema Jerusalemu

Osvajanje Lisabona 1147. godine jedan je od najjasnijih primjera povezivanja evropskog krstaškog pokreta s ratovima na Iberijskom poluotoku.

Učesnici Drugog krstaškog rata kretali su prema istočnom Sredozemlju, ali dio vojske i pomorskih snaga iz sjeverne Evrope krenuo je morskim putem. Englesko-normanski i flamanski krstaši zaustavili su se na portugalskoj obali, gdje su se pridružili pohodu portugalskog kralja Afonsa Henriquesa na Lisabon.

Lisabon je tada bio važan muslimanski grad na obali Atlantika. Njegov položaj na ušću rijeke Tejo davao mu je vojni i trgovački značaj. Kralj Afonso nastojao je proširiti vlast Portugalije i osigurati kontrolu nad važnim dijelom obale.

Opsada je počela u junu 1147. godine, a grad je pao u oktobru. Krstaški kontingenti pružili su portugalskom vladaru vojnu pomoć koju njegova vlastita vojska teško da bi mogla nadomjestiti u istoj mjeri. S druge strane, učesnici ekspedicije dobili su priliku da učestvuju u pohodu koji se mogao opravdati istim širim vjerskim jezikom kao i ratovanje na Istoku.

Glavni narativni izvor, *De expugnatione Lyxbonensi* — izvještaj o osvajanju Lisabona — pruža dragocjene detalje o opsadi i pregovorima. Međutim, riječ je o tekstu iz perspektive jednog od krstaških učesnika. Njegove procjene o broju stanovnika, žrtvama i događajima treba provjeravati i ne prihvatati automatski kao precizne statističke podatke.

Osvajanje Lisabona pokazuje kako je krstaški pokret mogao biti uklopljen u regionalne političke ciljeve. Za Afonsa Henriquesa najvažniji rezultat bio je teritorijalni i državni: Lisabon je postao važan centar portugalske vlasti. Za krstaše sa sjevera to je bio vojni poduhvat na putu prema Istoku, a za papstvo i širu latinsku Crkvu dokaz da se krstaška mobilizacija mogla usmjeriti i na druge fronte.

Ipak, pad grada nije bio samo promjena zastave. Ratna osvajanja mogla su dovesti do ubistava, pljačke, prisilnog raseljavanja i promjene položaja stanovništva. Narativi pobjednika često naglašavaju vojni uspjeh i vjersko opravdanje, dok je iskustvo običnih stanovnika mnogo teže rekonstruisati.

6. Almohadi i promjena muslimanske vlasti

U 12. stoljeću Almoravide su postepeno potisnuli Almohadi, pokret i dinastija koja je nastala u Magrebu. Almohadska država izgradila je snažnu političku i vojnu vlast u sjevernoj Africi, a zatim preuzela kontrolu nad velikim dijelom muslimanske Iberije.

Almohadi su se predstavljali kao nosioci vjerske obnove i naglašavali vlastito razumijevanje islamskog monoteizma. Njihova politika prema drugim vjerskim zajednicama nije bila jednaka u svim mjestima i razdobljima, ali se u nekim fazama odlikovala većim pritiskom na muslimanske manjinske pravce, Jevreje i kršćane nego što se može zaključiti iz idealiziranih prikaza mirnog suživota.

Njihova vlast ipak je imala i značajnu vojnu snagu. U drugoj polovini 12. stoljeća Almohadi su uspjeli zaustaviti ili ograničiti širenje kršćanskih kraljevstava. Time su pokazali da se rekonkvista nije odvijala pravolinijski: nakon kršćanskih osvajanja mogla su uslijediti muslimanska protivosvajanja, kao i razdoblja u kojima se granica gotovo nije mijenjala.

Odnos između vjerske ideologije i političke vlasti bio je složen. Almohadski vladari koristili su religijski jezik kako bi opravdali vlast, ali su istovremeno vodili ratove zbog teritorije, prihoda i strateške sigurnosti. Slična kombinacija motiva postojala je i na kršćanskoj strani.

7. Las Navas de Tolosa 1212: velika prekretnica, ali ne i kraj rata

Dana 16. jula 1212. godine, u bici kod Las Navas de Tolosa, savez kršćanskih kraljevstava porazio je vojsku Almohadskog halifata. U pohodu su učestvovala snaga Kastilje pod Alfonsom VIII., Navare pod Sančom VII. i Aragona pod Petrom II., uz pomoć drugih ratnika, uključujući učesnike koji su došli izvan Iberijskog poluotoka.

Pohod je imao snažnu vjersku legitimaciju. Papa Inocent III. podržao je mobilizaciju, a borba je predstavljena kao krstaški rat. Ipak, kršćanski vladari nisu bili jedinstveni u svim pitanjima. Njihovi međusobni odnosi, teritorijalni interesi i rivalstva ostali su važni i nakon pobjede.

Almohadska vojska bila je velika i organizirana, ali tačni brojevi učesnika i poginulih nisu pouzdano utvrđeni. Srednjovjekovne hronike često navode izuzetno velike brojeve kako bi naglasile veličinu pobjede ili poraza. Takve podatke ne treba pretvarati u precizne savremene vojne statistike.

Pobjeda je oslabila politički i vojni položaj Almohada na Iberijskom poluotoku. U narednim decenijama kršćanska kraljevstva osvojila su velike gradove, uključujući Kordobu 1236., Valenciju 1238. i Sevilju 1248. godine. Muslimanska vlast na poluotoku postepeno se svela na Nasridski emirat Granadu.

Međutim, Las Navas nije odmah okončao rat niti je uništio sve muslimanske političke strukture. Almohadska država nastavila je postojati u sjevernoj Africi, dok su se muslimanske zajednice na Iberijskom poluotoku prilagođavale novim granicama i promjenama vlasti.

Zato je Las Navas najbolje razumjeti kao važnu vojnu i političku prekretnicu koja je ubrzala dugoročni pad Almohadske moći na poluotoku, a ne kao jedinstveni događaj kojim je rekonkvista završena.

8. Saradnja preko vjerskih granica

Jedna od najčešćih grešaka u popularnim prikazima rekonkviste jeste predstavljanje svih kršćanskih i svih muslimanskih vladara kao trajno suprotstavljenih blokova.

U stvarnosti su kršćanski vladari ponekad sklapali sporazume s muslimanskim vladarima, prihvatili njihov danak ili se udruživali s njima protiv drugih kršćanskih vladara. Muslimanski vladari činili su isto: mogli su sarađivati s kršćanskim susjedima protiv muslimanskih suparnika, ako je to odgovaralo njihovim interesima.

Takvi savezi nisu nužno značili da su učesnici odustali od vjerskih uvjerenja. Srednjovjekovna politika dopuštala je istovremeno postojanje religijske pripadnosti i pragmatične diplomatije. Vladar je mogao vjerovati da vodi opravdan rat, a ipak sklopiti primirje s protivnikom kada bi nastavak rata bio preskup ili opasan.

Primirja, plaćanje danka i pregovori bili su sastavni dio odnosa na Iberijskom poluotoku. Rat nije neprekidno trajao na svim granicama, a osvajanje teritorije nije uvijek bilo praćeno potpunim uništenjem stanovništva ili njegovim trenutnim protjerivanjem.

To ne treba pretvoriti u suprotnu idealizaciju. Postojali su masakri, pljačka, prisilna preseljenja, vjerski pritisci i progoni. Ali historijski opis mora razlikovati konkretne događaje i razdoblja, umjesto da svu historiju poluotoka svede na jednu neprekidnu borbu dvije religije.

9. Muslimani i Jevreji pod kršćanskom vlašću

Kada bi kršćanska kraljevstva osvojila muslimanski grad ili područje, sudbina lokalnog stanovništva zavisila je od okolnosti osvajanja, pregovora o predaji, potreba novih vladara i kasnijih političkih odluka.

U nekim slučajevima stanovništvu su ugovorima priznavani imovina, određeni oblici vjerskog života i lokalne pravne prakse. U drugim slučajevima ljudi su bježali, bili protjerani, porobljeni ili prisiljeni na promjenu načina života. Vremenom su se uslovi za muslimane pod kršćanskom vlašću mijenjali, a ono što je bilo dopušteno u jednom razdoblju moglo je kasnije biti ograničeno ili ukinuto.

Muslimani koji su ostali pod kršćanskom vlašću često se nazivaju *mudéjari*. Njihov položaj nije bio jednak u svim kraljevstvima. Neke zajednice zadržale su određenu vjersku i društvenu autonomiju, dok su druge bile izložene većim pritiscima, poreznim obavezama i diskriminaciji.

Jevrejske zajednice također su imale različita iskustva. Jevreji su mogli imati važne uloge u trgovini, finansijama, medicini, administraciji i intelektualnom životu. Pojedini vladari štitili su jevrejske podanike jer su od njih imali ekonomsku i upravnu korist. Ali zaštita je često zavisila od volje vladara i nije značila trajnu jednakost.

Jevreji su bili izloženi nasilju i diskriminaciji, naročito u razdobljima društvene krize i vjerske mobilizacije. Njihov položaj mogao se pogoršati i pod kršćanskom i pod muslimanskom vlašću, zavisno od vremena i mjesta. Ne postoji opravdanje da se iskustva svih zajednica prikažu kao jednaka, ali ni da se jedna strana predstavi kao trajno tolerantna, a druga kao trajno netolerantna.

Ovdje je važno razlikovati idealizirani pojam *convivencia*, odnosno suživota, od stvarnih društvenih odnosa. Kulturna razmjena i saradnja postojale su, ali nisu isključivale hijerarhiju, diskriminaciju i nasilje. Suživot nije uvijek značio ravnopravnost, kao što ni sukob nije značio da je saradnja bila nemoguća.

10. Granada 1492: kraj muslimanske države na Iberijskom poluotoku

Nasridski emirat Granada opstao je kao posljednja značajna muslimanska država na Iberijskom poluotoku više od dva i po stoljeća nakon pobjede kod Las Navas de Tolosa. Njegov opstanak zavisio je od geografskog položaja, političkih prilika i odnosa s Kastiljom, uključujući razdoblja primirja i plaćanja danka.

Krajem 15. stoljeća kastiljska kraljica Izabela I. i aragonski kralj Ferdinand II. vodili su završnu kampanju protiv Granade. Rat je trajao od 1482. do 1492. godine, uz opsade, pregovore, lokalne predaje i promjene savezništava.

Dana 2. januara 1492. Granada je predana katoličkim vladarima. Sporazum o predaji predviđao je određene garancije za muslimansko stanovništvo, uključujući vjerske i imovinske odredbe. Međutim, kasniji razvoj pokazao je koliko su takve garancije mogle biti krhke kada su se promijenili politički ciljevi vlasti.

U narednim godinama rastao je pritisak na muslimane da prihvate kršćanstvo ili napuste određene oblike javnog vjerskog života. Početkom 16. stoljeća prisilna pokrštavanja i ograničavanje islamskih običaja izazvali su pobune, naročito u Granadi i okolnim područjima. Muslimani koji su formalno prešli na kršćanstvo, ali su zadržali dio islamske tradicije, kasnije su bili poznati kao *moriscos*. Njihova sudbina obilježena je nadzorom, represijom i, konačno, protjerivanjem velikog dijela te zajednice početkom 17. stoljeća.

Iste 1492. godine španska monarhija izdala je naredbu o protjerivanju Jevreja koji ne bi prihvatili krštenje. Taj događaj nije bio istovjetan predaji Granade, ali su oba procesa odražavala sve snažnije nastojanje monarhije da vjersku raznolikost zamijeni konfesionalnom uniformnošću.

Zbog toga 1492. nije samo simbol završetka dugog teritorijalnog procesa. To je i početak nove faze u kojoj su se državna vlast, vjerska homogenizacija i prisilna promjena identiteta sve više povezivale. Pobjeda kršćanskih kraljevstava nije značila da su muslimani i Jevreji odmah nestali s poluotoka; značila je da su njihove mogućnosti za slobodan javni vjerski život postajale sve ograničenije.

11. Kako historijski ocijeniti rekonkvistu?

Rekonkvista se ne može svesti na jednu jednostavnu definiciju. Ona je bila dugotrajan proces teritorijalnog širenja kršćanskih kraljevstava, oblikovan dinastičkim rivalstvima, promjenama muslimanske vlasti, trgovinom, migracijama i vjerskom ideologijom.

U pojedinim razdobljima vjerski motivi bili su posebno naglašeni, naročito kada su pape podržavale vojne pohode i učesnicima dodjeljivale krstaške povlastice. U drugim situacijama prevladavali su politički i vojni ciljevi: kontrola gradova, prihoda, zemljišta i strateških puteva.

Slično tome, muslimanski vladari nisu djelovali samo kao branioci vjere. Oni su gradili države, vodili dinastičke ratove, sklapali saveze i nastojali očuvati vlast. Njihovi odnosi s kršćanskim susjedima mogli su biti neprijateljski, ali i diplomatski pragmatični.

Za muslimansko, jevrejsko i kršćansko stanovništvo posljedice su bile različite. Osvajanja su mogla donijeti promjenu poreznog sistema, gubitak imovine, raseljavanje, porobljavanje ili vjerski pritisak. U drugim okolnostima zajednice su opstajale pod novom vlašću, nastavljale privredni život i čuvale dio svojih običaja. Nijedna od tih mogućnosti ne smije se pretvoriti u univerzalno pravilo.

I konačno, rekonkvista nije bila samo lokalni sukob. Ona je bila povezana sa širim krstaškim pokretom, papinskom politikom, vojno-vjerskim redovima i sredozemnim odnosima. Osvajanje Lisabona 1147. pokazuje koliko se krstaška mobilizacija mogla preusmjeriti prema regionalnim ciljevima, dok Las Navas de Tolosa pokazuje da je vjerska legitimacija mogla pomoći u stvaranju široke koalicije protiv muslimanske države.

Historijski najodgovorniji pristup ne zahtijeva da se rekonkvista proglasi ni isključivo vjerskim oslobođenjem ni isključivo imperijalnom pljačkom. Potrebno je ispitati konkretne odluke, interese i posljedice u svakom razdoblju. Tek tako postaje jasno kako su se religija, vlast, rat i društvene promjene međusobno oblikovali na Iberijskom poluotoku.

Izvori i literatura za poglavlje: Simon Barton, „Crusading in Iberia, c. 1060–1212“, u The Cambridge History of the Crusades; Joseph F. O’Callaghan, Reconquest and Crusade in Medieval Spain; izvještaj o osvajanju Lisabona, De expugnatione Lyxbonensi; The Oxford History of the Crusades; Elena Arigita, istraživanje o kapitulacijama Granade iz 1492. godine. Ovi izvori pomažu razlikovati regionalnu rekonkvistu, papinski krstaški pokret i kasniju politiku vjerske homogenizacije.

POGLAVLJE 36

Krstaški ratovi na Baltiku — pokrštavanje, vojni redovi i osvajanje sjeveroistočne Evrope

1. Zašto su krstaški ratovi vođeni protiv naroda koji nisu bili muslimani?

Krstaški ratovi u popularnoj predodžbi najčešće se povezuju s pohodima evropskih kršćana prema Jerusalemu i ratovima protiv muslimanskih država na Bliskom istoku. Međutim, od 12. stoljeća krstaška ideologija sve se više primjenjivala i na druge dijelove Evrope, posebno na područja uz južnu i istočnu obalu Baltičkog mora.

Na tim prostorima živjeli su različiti narodi koji nisu pripadali latinskom kršćanstvu. Među njima su bili Prusi, Livonci, Estonci, Semigalci, Kurši, Selonci i Litvanci. Njihova društva imala su vlastite političke strukture, običaje, vjerske tradicije i međusobne sukobe. Nisu predstavljali jednu državu niti jedinstven narod koji bi se mogao posmatrati kao zajednički protivnik.

U očima zapadne Crkve, stanovništvo koje nije prihvatilo kršćanstvo predstavljalo je područje za misiju i pokrštavanje. Ali način na koji se ta misija provodila mijenjao se. Umjesto da se oslanjaju samo na propovjednike i mirno prihvatanje nove vjere, crkveni i svjetovni vladari sve su češće podržavali vojne pohode kojima su osvajane teritorije, rušene ili preuzimane lokalne političke strukture i uspostavljana nova vlast.

Krstaška ideologija omogućavala je da se takvi pohodi predstave kao posebna vjerska dužnost. Učesnici su mogli dobiti duhovne povlastice povezane s krstaškim zavjetom, dok su vladari i vojni redovi stjecali zemljište, prihode i politički utjecaj.

To je temeljna razlika između običnog vojnog osvajanja i pohoda koji je formalno uključen u krstaški pokret. Ipak, religijska legitimacija nije uklanjala političke i ekonomske interese. Naprotiv, na Baltiku su se vjerska misija, teritorijalna ekspanzija i izgradnja novih država često odvijale zajedno.

Historija baltičkih krstaških ratova zato postavlja važno pitanje: u kojoj je mjeri cilj bio širenje kršćanstva, a u kojoj uspostavljanje vlasti nad stanovništvom koje je živjelo na strateški važnim teritorijama?

Odgovor nije isti za svaki pohod i svakog učesnika. Ipak, stvaranje teritorijalnih država vojnih redova pokazuje da se rezultati nisu ograničavali na promjenu vjerske pripadnosti stanovništva.

2. Baltički narodi prije osvajanja

Prije dolaska krstaških vojski, istočna obala Baltika bila je prostor raznolikih društava. Neka su bila organizirana oko lokalnih poglavara i vojnih elita, druga su imala razvijene oblike regionalne vlasti, a njihovi međusobni odnosi uključivali su trgovinu, saveze, sukobe i povremene pohode.

Estonske zajednice govorile su jezicima ugrofinske grane, dok su mnogi drugi narodi južnije i istočnije pripadali baltičkoj jezičkoj skupini. Njihove religijske tradicije bile su povezane s lokalnim božanstvima, kultovima predaka i svetim prirodnim mjestima. O tim vjerovanjima znamo manje nego o kršćanskim institucijama, jer je najveći dio pisanih izvora nastao iz pera stranih misionara i osvajača.

To ograničenje je važno. Kršćanske hronike često su lokalno stanovništvo opisivale kao pagane, neprijatelje vjere ili protivnike kršćanskog poretka. Takav jezik nije bio neutralan opis njihovih društava, nego dio vjerskog i političkog opravdanja osvajanja.

S druge strane, ne treba pretpostaviti da su svi baltički narodi odbacivali svaki kontakt s kršćanstvom ili da su svi jednako reagirali na misionare. Trgovina i diplomatski odnosi povezivali su obalna područja s kršćanskim zemljama mnogo prije nego što su uspostavljene velike krstaške ekspedicije. Pojedini lokalni vladari mogli su prihvatiti krštenje, sklopiti savez ili se privremeno pokoriti susjednoj sili, dok su drugi pružali snažan otpor.

Zato pokršćavanje Baltika nije bilo jednostavan susret potpuno izoliranih paganskih društava i jedinstvene kršćanske Evrope. Bio je to proces u kojem su lokalni narodi imali vlastite ciljeve, a njihovi odgovori na vanjski pritisak kretali su se od pregovora i prilagođavanja do dugotrajnog oružanog otpora.

3. Vendi i pohod iz 1147. godine

Jedan od ranijih primjera širenja krstaške ideologije izvan Svete zemlje bio je pohod protiv Polapskih Slavena, često nazivanih Vendima, 1147. godine. Njihova područja nalazila su se južno od Baltičkog mora, približno na prostoru dijelova današnje sjeveroistočne Njemačke.

Pohod je vremenski koincidirao s Drugim krstaškim ratom prema Levantu. Dok su se evropski vladari pripremali za rat na Istoku, dio njemačkih i drugih sjevernoevropskih velikaša učestvovao je u vojnoj kampanji protiv slavenskih zajednica koje nisu prihvatale kršćanstvo.

Papu i crkvene autoritete zanimalo je širenje kršćanske vjere, ali su svjetovni vladari imali dodatne razloge: sigurnost svojih granica, kontrolu nad zemljištem i prihodima te proširenje političkog utjecaja. Pogranicni sukobi i raniji napadi mogli su se koristiti kao opravdanje za širu vojnu akciju.

Pohod nije doveo do potpunog i trajnog pokoravanja svih vendijskih područja. Neke vojne ekspedicije bile su ograničenog uspjeha, a otpor i lokalna politička autonomija nastavili su postojati. Ipak, ovaj pohod pokazuje da je već sredinom 12. stoljeća postojala mogućnost da se krstaška mobilizacija usmjeri prema narodima koji nisu bili muslimani.

U ideološkom smislu, važna je bila tvrdnja da se kršćanska vjera može širiti uz podršku vojne sile i da se borba protiv nekrstijaniziranih zajednica može predstaviti kao vjerski opravdana. Ta je praksa kasnije razvijena na području Livonije i Pruske.

4. Livonija: misionari, trgovci i vojna osvajanja

Krajem 12. stoljeća pažnja zapadnih kršćanskih sila sve se više usmjeravala prema području koje je u srednjovjekovnim latinskim izvorima često nazivano Livonijom. Taj naziv nije uvijek označavao istu teritoriju, ali se u širem smislu odnosio na dijelove današnje Latvije i Estonije.

Njemački misionari stigli su u područje donjeg toka rijeke Daugave, gdje su nastojali širiti kršćanstvo među lokalnim zajednicama. Među najpoznatijim ličnostima bio je biskup Albert od

Buxhövdena, koji je 1201. godine povezan s osnivanjem Rige. Grad je postao važna baza crkvene uprave, trgovine i vojnih operacija.

Riga nije bila samo vjersko središte. Njena luka i položaj omogućavali su povezivanje sjevernonjemačkih trgovačkih gradova s unutrašnjošću Baltika. Trgovci su imali interes za stabilne puteve, zaštitu trgovačkih kontakata i pravni poredak koji bi im omogućavao širenje poslovanja.

Marek Tamm je u studiji o opravdavanju krstaškog pohoda u Livoniji pokazao da su njegovi zagovornici morali razviti poseban jezik legitimacije. Za razliku od Jerusalema, u Livoniji nije postojalo isto takvo sveto mjesto koje bi krstaši trebali osloboditi od muslimanske vlasti. Niti je riječ bila o jednostavnom povratku ranije kršćanske teritorije. Umjesto toga, pohod se opravdavao širenjem vjere, zaštitom misionara i stvaranjem uslova za uspostavljanje kršćanske vlasti.

Ova promjena bila je važna za razvoj krstaškog pokreta. Vojni pohod mogao se predstaviti kao krstaški i kada njegov neposredni cilj nije bio povratak svetih mjesta, nego osvajanje teritorije čije stanovništvo nije prihvatilo kršćanstvo.

Proces nije bio miran. Lokalni otpor, vojni sukobi, uzimanje talaca i prisilno prihvatanje političkih uslova bili su dio uspostavljanja nove vlasti. Pritom je važno razlikovati pojedinačna krštenja od stvarne promjene društvenog poretka. Čak i kada bi lokalni poglavar prihvatio kršćanstvo, to nije značilo da su svi njegovi podanici trajno prihvatili novu vjeru ili da je prestao otpor stranom utjecaju.

5. Braća mača i stvaranje vojne vlasti

Kako su se sukobi u Livoniji pojačavali, crkveni i politički autoriteti nastojali su osigurati stalnu vojnu snagu. Početkom 13. stoljeća osnovan je Red braće mača, poznat i kao Livonska braća mača. Njegovi pripadnici bili su vojni red koji je kombinirao redovničku disciplinu s ratovanjem i zaštitom kršćanskih posjeda.

Takva organizacija imala je nekoliko prednosti. Mogla je održavati stalne garnizone, graditi i braniti utvrđenja, provoditi pohode i osiguravati kontinuitet vojne aktivnosti između dolazaka pojedinačnih krstaških kontingenata iz drugih evropskih zemalja.

Vojni redovi nisu bili samo skupine vitezova koji su povremeno dolazili u rat. Oni su raspolagali zemljištem, prihodima, utvrđenjima i vlastitom hijerarhijom. Njihova moć mogla je postati trajna i nezavisna od pojedinačnog pohoda ili vladara koji ga je pokrenuo.

To je u Livoniji imalo dalekosežne posljedice. Osvajanje nije značilo samo da je lokalni vladar poražen i zamijenjen drugim. Postepeno su stvarani novi crkveni teritoriji, utvrđeni gradovi i upravne strukture. Lokalno stanovništvo moralo se prilagođavati novom političkom sistemu, novim porezima i pravnim odnosima.

Godine 1236. Braća mača pretrpjela su težak poraz u bici kod Saulea, u sukobu s litvanskim i semigalskim snagama. Naredne godine ostatak reda uklopljen je u Teutonski red, čime je vojna

struktura u regiji promijenjena. To je pomoglo stvaranju snažnije organizacije, ali nije značilo da je osvajanje Baltika završeno.

Livonski prostor ostao je politički složen. Biskupi, vojni redovi, danski vladari, lokalne elite i gradovi mogli su imati različite interese, čak i kada su formalno pripadali istom širem kršćanskom poretku.

6. Estonija i danska intervencija

Sjeverni dijelovi današnje Estonije bili su predmet interesa i danskih vladara. Danske ekspedicije povezane s kraljem Valdemarom II. početkom 13. stoljeća doprinijele su uspostavljanju danske vlasti u dijelu Estonije.

Kasnija predaja o danskoj zastavi koja je navodno pala s neba tokom bitke kod Lindanise 1219. godine, a postala poznata kao Dannebrog, važan je dio danske nacionalne tradicije. Međutim, takvu priču treba razlikovati od onoga što se može sigurno potvrditi o vojnoj kampanji i njenim političkim posljedicama.

Danska intervencija pokazuje da baltički krstaški ratovi nisu bili isključivo poduhvat njemačkih vojnih redova. Skandinavske monarhije imale su vlastite interese u širenju utjecaja preko Baltičkog mora. Njihova politika mogla je biti povezana s kršćanskom misijom, ali i s kontrolom obale, trgovine i strateških luka.

Upravljanje osvojenim područjima nije bilo jednako svuda. U nekim dijelovima vlast su imali danski vladari, u drugima biskupi i vojni redovi. Njihovi međusobni odnosi uključivali su saradnju, rivalstvo i sporove oko granica i prava.

To je još jedan razlog zašto se baltički krstaški ratovi ne mogu opisati kao jedinstvena vojna operacija s jednim zapovjednikom i jednim političkim ciljem. Riječ je o dugotrajnom procesu u kojem su različite kršćanske sile nastojale iskoristiti vjersku mobilizaciju za vlastite ciljeve.

7. Pruska: poziv Konrada Mazovskog

Jedan od najznačajnijih događaja u historiji sjevernih krstaških ratova bio je dolazak Teutonskog reda u Prusku. Prije toga su poljski vladari i lokalni velikaši pokušavali vojno pokoriti staropruske zajednice, ali su njihovi pohodi nailazili na otpor i nisu uspostavili trajnu vlast nad cijelim područjem.

Konrad Mazovski, poljski vojvoda čije su zemlje bile izložene sukobima s Prusima, pozvao je Teutonski red da pomogne u vojnom rješavanju problema. Red je već imao iskustvo ratovanja u Svetoj zemlji i u drugim pograničnim područjima, ali mu je djelovanje u Pruskoj otvorilo mogućnost sticanja trajne teritorijalne baze.

Oko 1226. godine Konrad je pristao da Redu ustupi područje kao uporište za njegove operacije. Carske i papinske povelje kasnije su korištene za opravdavanje prava Reda na osvajanje i upravljanje pruskim teritorijama. Među važnim dokumentima bili su Zlatna bula iz Riminija, povezana s carem Fridrihom II., i drugi akti kojima je potvrđivan položaj Reda.

Povelje nisu bile samo administrativni detalj. One su predstavljale pravni okvir kroz koji su se vojni pohodi pretvarali u teritorijalnu vlast. Red nije želio samo poraziti protivnike u jednoj bici, nego stvoriti sistem koji bi mu omogućio trajno upravljanje osvojenim područjima.

Za Teutonski red Pruska je postala prostor u kojem se vojna misija mogla povezati s izgradnjom vlastite države. Za staropruske zajednice to je značilo suočavanje s vojnom organizacijom koja je raspolagala podrškom šireg evropskog kršćanskog svijeta, stalnim utvrđenjima i mogućnošću dovođenja novih ratnika.

8. Teutonski red i osvajanje Pruske

Teutonski red započeo je sistematsko osvajanje pruskih teritorija u 13. stoljeću. Kampanja nije bila jedna kratka vojna ekspedicija, nego dugotrajan rat obilježen opsadama, pobunama, razaranjem naselja i ponovnim uspostavljanjem kontrole.

Red je gradio utvrđenja i zamkove koji su služili kao vojna uporišta, administrativni centri i simboli nove vlasti. Oko njih su se razvijala naselja, a u osvojene oblasti dolazili su doseljenici iz njemačkih i drugih kršćanskih krajeva. Takva kolonizacija mijenjala je demografski i ekonomski karakter prostora.

Staroprusko stanovništvo nije jednostavno nestalo u trenutku osvajanja. Neki su poginuli, neki bili protjerani, a drugi su ostali i postepeno se prilagođavali novim političkim i vjerskim uslovima. Ponavljane pobune pokazuju da pokoravanje nije značilo automatsko prihvatanje nove vlasti.

Veliki ustanci Prusa u 13. stoljeću predstavljali su ozbiljan izazov Teutonskom redu. U njima su lokalni vođe nastojali obnoviti autonomiju i izbaciti osvajače. Red je, uz pomoć novih kontingenata iz Evrope, postepeno slomio otpor i proširio kontrolu.

Krajem 13. stoljeća vojno osvajanje Pruske uglavnom je bilo završeno, ali su njegove društvene posljedice trajale mnogo duže. Stari pruski jezik i kulturni identitet postepeno su potisnuti, a lokalno stanovništvo bilo je uključeno u novi društveni poredak. Proces germanizacije nije bio trenutani niti jednak u svim područjima, ali je dugoročno imao presudan utjecaj na sudbinu staropruske zajednice.

Ovdje se jasno vidi razlika između pokrštavanja i kolonizacije. Pokršćavanje podrazumijeva promjenu vjerske pripadnosti, dok kolonizacija uključuje preseljenje stanovništva, preuzimanje zemljišta, uspostavljanje nove uprave i promjenu društvenih odnosa. U Pruskoj su se ta dva procesa preplitala, ali nisu bila isto.

9. Vjerska misija i ekonomski interesi

Baltički krstaški ratovi zahtijevali su znatne materijalne resurse. Vojne kampanje, utvrđenja, brodovi, konji, oružje i opskrba nisu se mogli održavati samo vjerskim entuzijazmom. Učešće trgovaca, gradova, velikaša i vojnih redova bilo je ključno za dugotrajno osvajanje.

Trgovački gradovi na obali Baltika imali su interes za sigurnije pomorske puteve, pristup novim tržištima i uspostavljanje pravnog poretka koji bi olakšao trgovinu. Širenje kršćanske vlasti moglo

je olakšati poslovanje trgovaca iz sjeverne Njemačke i povezati regiju s mrežama koje su kasnije postale važne za Hanzeatsku ligu.

Mark R. Munzinger je u istraživanju o trgovačkom učešću u baltičkom krstaškom pokretu pokazao da su trgovci bili važni saveznici crkvenih i vojnih aktera. Njihova podrška nije nužno značila da su svi bili prvenstveno motivirani vjerom. Sigurnost trgovačkih pravaca i mogućnost poslovne ekspanzije bili su konkretni interesi.

To ne dokazuje da je vjera bila samo izgovor. Misionari, biskupi i dio ratnika mogli su iskreno vjerovati da šire kršćanstvo i služe Bogu. Ali njihova vjerska uvjerenja djelovala su unutar sistema u kojem su se stjecali zemljište, prihodi i politička moć.

Vojni redovi posebno su dobro pokazivali kako se ti interesi mogu objediniti. Oni su imali vjersku strukturu, vojnu organizaciju i upravu nad teritorijama. Kada bi osvojili područje, mogli su graditi gradove, prikupljati prihode, uspostavljati sudove i organizirati novu društvenu hijerarhiju.

Zbog toga se baltički krstaški ratovi ne mogu razumjeti samo kao vjerska misija, ali ni kao puka pohlepa. Bili su rezultat povezivanja ideologije, institucija i materijalnih interesa.

10. Prisilno pokrštavanje i otpor lokalnog stanovništva

Pokrštavanje je na Baltiku moglo biti povezano s pregovorima, krštenjem lokalnih vođa, uspostavljanjem crkvenih institucija i postepenom promjenom običaja. Međutim, u područjima osvojenim vojnom silom postojala je i prinuda.

Vojni poraz mogao je dovesti do zahtjeva da se prihvati kršćanstvo, predaju taoci ili priznaju novi politički gospodari. Uzimanje talaca od lokalnih elita imalo je i vojnu i političku funkciju: trebalo je osigurati pokornost, ali je moglo služiti i kao način da se nove norme i religijske prakse prenesu u lokalne zajednice.

Studije o ulozi talaca u Livoniji i Pruskoj pokazuju da je takva praksa bila dio procesa akulturacije. Djeca ili pripadnici vladajućih porodica mogli su biti odgajani u novom kulturnom okruženju, a njihova iskustva kasnije su utjecala na promjene u vlastitim zajednicama. Međutim, ne treba svaki slučaj uzimanja talaca tumačiti kao organiziran program pokrštavanja; konkretne okolnosti razlikovale su se.

Lokalni otpor nije bio samo vojni. Održavanje tradicionalnih običaja, pobune, odbijanje novih obaveza i povremeni povratak ranijim praksama pokazivali su da se vjerska promjena nije mogla u potpunosti nametnuti dekretom. Crkvene vlasti mogle su proglasiti teritoriju kršćanskom, ali stvarno prihvatanje vjere odvijalo se kroz duži i složeniji proces.

Ipak, kada je nova vlast raspolagala vojnom nadmoći i kontrolirala zemljište, stanovništvo je imalo ograničen prostor za odbijanje. U takvim okolnostima granica između formalnog krštenja i stvarnog vjerskog uvjerenja često je bila teško vidljiva, naročito iz perspektive stranih hroničara.

Historijski odgovoran opis mora zato razlikovati službeno proglašenje kršćanske vlasti od stvarne promjene svakodnevnog života i religijskih uvjerenja lokalnog stanovništva.

11. Litvanija: posljednja velika prepreka

Litvanske zemlje predstavljale su jedan od najvećih izazova Teutonskom redu. Za razliku od mnogih manjih političkih zajednica koje su postepeno pokorene, Litvanija je razvila snažnu političku organizaciju i uspjela dugo očuvati nezavisnost.

Tokom 13. i 14. stoljeća litvanski vladari širili su svoju moć i gradili državu koja je obuhvatala različite narode i vjerske zajednice. Njihovi odnosi s Teutonskim redom bili su obilježeni dugotrajnim ratovima, ali i povremenim pregovorima, primirjima i dinastičkim dogovorima.

Za vojni red, rat protiv Litvanije imao je i vjersku i političku dimenziju. Litvanski vladari nisu prihvatili trajnu podređenost Redu, a njihova država predstavljala je prepreku daljnjem širenju njegovih teritorija. Za Litvaniju je otpor značio očuvanje političke nezavisnosti i kontrole nad vlastitim društvenim razvojem.

Zapadnoevropski vitezovi često su dolazili na Baltik kako bi učestvovali u pohodima protiv Litvanije. Takve ekspedicije mogle su se predstavljati kao krstaški poduhvati i kao prilika za sticanje ugleda, vojno iskustvo i ispunjavanje viteških ideala. Međutim, ratovanje je imalo i konkretne posljedice za lokalno stanovništvo: napade na naselja, zarobljavanje ljudi, uništavanje usjeva i odmazde.

Litvanski vladari također su vodili ratove, sklapali saveze i nastojali proširiti vlast. Nije opravdano idealizirati sve postupke jedne strane samo zato što je pružala otpor krstaškoj ekspanziji. Ali politička i vojna asimetrija između teritorijalnog reda koji je dobivao pomoć iz Evrope i lokalnih zajednica bila je važan činitelj u oblikovanju sukoba.

12. Jagelovo krštenje i promjena odnosa snaga

Velika prekretnica nastupila je 1386. godine, kada je litvanski veliki knez Jogaila prihvatio kršćanstvo, ušao u dinastičku uniju s Poljskom i postao poljski kralj Vladislav II. Jagelović. Ovaj događaj promijenio je politički okvir sukoba s Teutonskim redom.

Krštenje litvanskog vladara i uspostavljanje unije nisu značili da su svi stanovnici Litvanije odmah postali kršćani. Pokršćavanje se nastavilo kroz naredne godine, a Žemaitija, odnosno Samogitija, imala je posebno važnu ulogu u odnosima s Teutonskim redom.

Ipak, promjena vjerskog statusa litvanske države oslabila je jedan od glavnih ideoloških argumenata kojima je Red opravdavao rat protiv Litvanije. Ako je vladar prihvatio kršćanstvo i njegova država krenula putem pokršćavanja, nastavak rata bilo je teže predstavljati isključivo kao borbu protiv paganstva.

To nije odmah okončalo sukob. Teutonski red imao je vlastite teritorijalne i političke interese, a odnosi s Poljskom i Litvanijom nastavili su biti napeti. Sporovi oko granica, Žemaitije i regionalne moći ostali su važni.

Bitka kod Grunwalda 1410. godine, u kojoj su poljsko-litvanske snage porazile Teutonski red, pokazala je da je politički odnos snaga promijenjen. Poraz nije odmah uništio Red, ali je ozbiljno

oslabio njegov ugled i vojnu poziciju. U kasnijim decenijama sukobi i pregovori nastavili su se, dok je Red postepeno gubio dio svoje moći.

Grunwald zato nije bio samo vojna pobjeda. Bio je simbol promjene u odnosima između nekadašnjeg krstaškog osvajača i država koje su sada bile kršćanske i dovoljno snažne da mu se vojno suprotstave.

13. Da li su baltički krstaški ratovi bili isto što i ratovi za Jerusalem?

U organizacijskom smislu, baltički krstaški ratovi dijelili su mnoge osobine s pohodima prema Svetoj zemlji: papinsku podršku, krstaške zavjete, duhovne povlastice, učešće vitezova i vojnih redova te predstavljanje ratovanja kao vjerske službe.

Međutim, njihovi neposredni ciljevi bili su drugačiji. U Jerusalemu se krstaši pozivali na oslobođanje svetih mjesta i obnovu kršćanske vlasti. Na Baltiku je cilj često bio pokrštavanje stanovništva, pokoravanje teritorija i uspostavljanje nove političke uprave.

Razlika je važna jer pokazuje kako se krstaška ideologija širila i prilagođavala različitim okolnostima. Vjerske povlastice koje su prvobitno bile povezane s pohodima na Istok postale su dostupne i učesnicima ratova u drugim dijelovima Evrope.

Ipak, ne treba tvrditi da su svi baltički pohodi bili identični niti da su svi učesnici imali jednake motive. Misionari su mogli biti usmjereni na preobraćenje stanovništva, vojni redovi na teritorijalnu vlast, trgovci na sigurnost poslovanja, a vladari na širenje granica i dinastičku korist.

Najvažnije je da su se ti ciljevi često međusobno podržavali. Vojna pobjeda mogla je omogućiti osnivanje biskupije; biskupija je mogla pomoći legitimiranju nove vlasti; nova vlast mogla je osigurati prihode i trgovačke puteve. Takva povezanost vjere, institucija i politike objašnjava zašto je osvajanje Baltika trajalo toliko dugo i ostavilo tako duboke posljedice.

14. Historijske posljedice osvajanja Baltika

Baltički krstaški ratovi doveli su do velikih promjena političke karte sjeveroistočne Evrope. U Livoniji su se razvile crkvene teritorije i vlasti vojnih redova, dok je Teutonski red u Pruskoj stvorio trajnu teritorijalnu državu. Gradovi, utvrđenja, biskupije i trgovačke mreže povezali su regiju s latinskim kršćanskim svijetom.

Ali te promjene imale su i visoku cijenu. Ratovi su odnijeli živote, uništavali naselja i doveli do prisilnog pokoravanja lokalnih zajednica. Doseljavanje stanovništva iz drugih dijelova Evrope mijenjalo je demografsku strukturu, a dugoročni procesi kulturne asimilacije potisnuli su dio lokalnih jezika i tradicija.

Istovremeno, lokalni narodi nisu bili samo pasivne žrtve. Njihovi vladari i zajednice pružali su otpor, sklapali saveze, koristili političke podjele među osvajačima i u nekim slučajevima sačuvali ili obnovili vlastitu državnost. Litvanski primjer pokazuje da krstaška ekspanzija nije uvijek završavala trajnim pokoravanjem.

Na kraju, baltički krstaški ratovi proširili su značenje samog krstaškog pokreta. Oni pokazuju da se krstaška ideologija mogla primijeniti i na ratove protiv nekristijaniziranih naroda u Evropi, uz opravdanje da vojna sila služi širenju vjere. U praksi su takvi ratovi često vodili i stvaranju novih političkih poredaka, promjeni vlasništva nad zemljištem i izgradnji teritorijalnih država.

Zbog toga se baltički krstaški ratovi moraju posmatrati i kao historija religijske ekspanzije i kao historija osvajanja, kolonizacije i državotvornih procesa. Nijedna od tih dimenzija ne može sama objasniti sve događaje, ali tek njihovo zajedničko proučavanje omogućava razumijevanje stvarnih posljedica krstaškog pokreta na sjeveroistoku Evrope.

Izvori i literatura za poglavlje: Anti Selart, „Baltic Crusades“, Oxford Bibliographies in Military History (2024); Marek Tamm, „How to justify a crusade? The conquest of Livonia and new crusade rhetoric in the early thirteenth century“, Journal of Medieval History 39 (2013); Alan V. Murray (ur.), Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500; Mark R. Munzinger, „The profits of the Cross: merchant involvement in the Baltic Crusade (c. 1180–1230)“; The Chronicle of Henry of Livonia, jedan od ključnih narativnih izvora za Livoniju.

POGLAVLJE 37

KRSTAŠKI RATOVI PROTIV KRŠĆANA — KATARI, ALBIGENSKI RAT I GRANICE VJERSKE TOLERANCIJE

1. Kada je neprijatelj postao kršćanski heretik

Krstaški ratovi najčešće se povezuju s pohodima zapadnoevropskih vojski prema Jerusalemu i sukobima s muslimanskim državama. Međutim, tokom 13. stoljeća papinstvo je krstaški status, duhovne povlastice i organizaciju vojne ekspedicije usmjerilo i protiv protivnika unutar latinskog kršćanskog svijeta.

Jedan od najvažnijih primjera bio je rat protiv vjerskih disidenata u Languedocu, oblasti na jugu današnje Francuske. Taj sukob poznat je kao Albigenški krstaški rat, prema nazivu grada Albija, koji je postao simbol pokreta što ga je Rim proglasio heretičkim.

Rat je počeo 1209. godine i u svom glavnom obliku trajao do 1229, ali su vojne operacije, političke represalije i progoni nastavljani i poslije tog datuma. Njegove posljedice nisu se ograničile na poraz jedne vjerske zajednice. Rat je promijenio političku ravnotežu južne Francuske, oslabio samostalnost lokalnih velikaša i doprinio širenju vlasti francuske krune.

Da bismo razumjeli taj sukob, potrebno je razdvojiti tri pitanja: šta su ljudi koje danas nazivamo katarima vjerovali, zbog čega ih je crkvena vlast smatrala opasnošću i kakve su političke interese imali oni koji su pokrenuli ili predvodili rat.

2. Languedoc prije rata: različita društva i vjerske zajednice

Languedoc je u 12. stoljeću bio prostor razvijenih gradova, trgovačkih puteva, feudalnih posjeda i snažnih lokalnih dinastija. Grofovi Tuluza bili su među najmoćnijim velikašima južne Francuske. Njihova vlast nije bila jednostavno podređena francuskom kralju u istoj mjeri u kojoj su mu bili podređeni brojni velikaši na sjeveru.

Južne oblasti imale su vlastite političke tradicije, jezičke posebnosti i kulturne veze sa susjednim područjima, uključujući Pirineje i sjevernu Italiju. Lokalni gospodari, gradske zajednice, crkvene ustanove i plemićke porodice nisu uvijek slijedili iste interese.

Rimokatolička crkva imala je prisustvo kroz biskupije, samostane i župnu organizaciju, ali njen utjecaj nije svuda bio jednak. Pojedini crkveni ljudi kritikovali su ponašanje svećenstva, bogatstvo crkvenih ustanova i nedovoljnu disciplinu. Vjerska nezadovoljstva nisu automatski značila odbacivanje cijelog katoličkog učenja, niti su svi protivnici crkvenih vlasti pripadali istoj zajednici.

U takvom okruženju djelovali su ljudi koje su katolički izvori nazivali hereticima, a neke njihove pripadnike i simpatizere izvori su opisivali izrazima koji se mogu prevesti kao „dobri ljudi“ i „dobre žene“. U savremenoj literaturi za njih se često koristi naziv katari, a za rat protiv njih naziv Albigenški krstaški rat.

Ipak, nazivi zahtijevaju oprez. Nije sigurno da su se svi ljudi koje su crkvene vlasti svrstale u istu kategoriju međusobno smatrali pripadnicima jedne organizirane vjerske zajednice. Ni svi stanovnici Languedoca nisu bili katari, niti se protivljenje intervenciji sa sjevera može svesti na odbranu katarske vjere. Mnogi su branili svoje gospodare, gradove, imovinu ili lokalnu autonomiju.

3. Šta su katari vjerovali?

Tradicionalni prikaz katara opisuje ih kao dualistički vjerski pokret. Prema tom tumačenju, pojedini katarski učitelji razlikovali su duhovni svijet, koji su povezivali s dobrim Bogom, od materijalnog svijeta, koji su povezivali sa zlim ili nižim načelom. U nekim verzijama tog učenja stvaranje materijalnog svijeta nije se pripisivalo istom Bogu kojem se pripisuje stvaranje duhovnog svijeta.

Takav pogled mogao je dovesti do odbacivanja određenih dijelova crkvenog učenja, tradicionalnog shvatanja sakramenata i crkvene hijerarhije. Neki pripadnici zajednica koje se nazivaju katarskim odbacivali su crkvene obrede i zastupali strogu asketsku disciplinu. Poseban ugled uživali su vjerski učitelji koji su vodili život odricanja, a u izvorima se spominje obred poznat kao *consolamentum*, koji je imao važnu ulogu u njihovoj vjerskoj praksi.

Međutim, nije opravdano svaku pojedinost tradicionalnog prikaza automatski pripisati svim ljudima koje su crkveni sudovi označavali kao heretike. Naše znanje velikim dijelom potječe iz tekstova njihovih protivnika, polemičkih rasprava i kasnijih inkvizicijskih zapisnika. Takvi izvori mogu sačuvati važne podatke, ali su nastajali u okolnostima u kojima su vlasti pokušavale identificirati, osuditi i suzbiti vjersko odstupanje.

Historijska rasprava o katarima zato nije završena. Dio historičara smatra da izvori potvrđuju postojanje stvarnih dualističkih zajednica s prepoznatljivim učenjima i vjerskim autoritetima. Drugi, posebno Mark Gregory Pegg, upozoravaju da su historičari možda pretjerano povezivali različite oblike vjerskog neslaganja u jedinstvenu „Katarsku crkvu“ sa sistematski razrađenom teologijom.

To ne znači da se može zaključiti kako nikakva dualistička uvjerenja nisu postojala. Znači da treba razlikovati ono što izvori neposredno potvrđuju od širokih rekonstrukcija koje se ne mogu jednako pouzdano dokazati za sve zajednice i pojedince.

Za razumijevanje rata važno je i nešto drugo: čak i kada se utvrdi da su pojedini ljudi odbacivali službeno crkveno učenje, to samo po sebi ne objašnjava zašto je protiv njih pokrenuta velika vojna ekspedicija niti opravdava nasilje nad cijelim gradovima.

4. Crkvena vlast i neuspjeh ranijih pokušaja suzbijanja hereze

Prije 1209. godine crkvene vlasti već su pokušavale suzbiti ono što su smatrale heretičkim učenjima. Organizirani progoni, javne rasprave i propovjedničke misije nisu, međutim, uklonili vjerske pokrete u južnoj Francuskoj.

Pojedini crkveni predstavnici smatrali su da je problem dodatno pogoršavala nedovoljna saradnja svjetovnih vladara. Ako je neki lokalni gospodar pružao zaštitu osumnjičenim hereticima ili nije provodio zahtjeve crkvenih vlasti, mogao je postati dio šireg sukoba. U praksi su se pitanja vjerske poslušnosti preplitala s jurisdikcijom, nasljeđivanjem, političkim rivalstvom i kontrolom teritorija.

Papa Inocent III, izabran 1198, težio je jačanju papinske vlasti i obnovi crkvene discipline. Njegovo papinstvo pokazuje da je Rim nastojao djelovati ne samo kroz propovijedanje i crkvene sankcije nego i kroz politički pritisak na vladare.

Inocent III nije od početka jednostavno započeo rat protiv svih stanovnika Languedoca. Prije vojne ekspedicije postojali su pokušaji da se vjersko pitanje riješi propovijedanjem, pregovorima i pritiskom na lokalne vlasti. Međutim, papinska politika sve je više povezivala širenje hereze s odgovornošću svjetovnih gospodara koji je nisu suzbili.

Tako se otvorio put ka opasnom principu: vlastiti vladar mogao je biti proglašen odgovornim ne samo za svoje postupke nego i za to što nije spriječio vjerovanja koja je crkva smatrala nedopuštenim.

5. Ubistvo Pjera de Kastelnaua i poziv na krstaški rat

Neposredni povod za promjenu politike bilo je ubistvo Pjera de Kastelnaua (*Pierre de Castelnau*), papinskog legata koji je djelovao u južnoj Francuskoj. Ubijen je u januaru 1208. godine, nakon sukoba s okruženjem Rajmonda VI, grofa Tuluze.

Tačan lanac odgovornosti i stepen Rajmondove umiješanosti ostali su predmet historijskih rasprava. Ne treba automatski tvrditi da je grof lično naredio ubistvo. Ipak, događaj je u Rimu

protumačen kao težak udar na papinski autoritet, a Rajmond VI postao je ključna meta političkog i crkvenog pritiska.

Inocent III pozvao je na vojnu ekspediciju protiv heretika i protiv onih koji su ih, prema papinskom stavu, štitali. Učesnicima su ponuđene duhovne povlastice povezane s krstaškim zavjetom, slične onima koje su se dodjeljivale za pohode u Svetu zemlju.

Time je vojni pohod protiv kršćanskih disidenata uklopljen u isti širi sistem religijske legitimacije koji je ranije korišten za pohode prema muslimanskim državama. Neprijatelj više nije morao biti pripadnik druge religije: prema papinskom shvatanju, osoba koja je proglašena heretikom mogla je biti tretirana kao neprijatelj kršćanskog poretka.

Ovdje je nužno napraviti razliku između papinskog opravdanja i posljedica na terenu. Poziv je bio usmjeren na suzbijanje hereze i prisiljavanje lokalnih gospodara na poslušnost, ali je istovremeno otvorio mogućnost da vojsku privuku zemlja, plijen, društveni uspon i političke prilike koje su se stvarale u južnoj Francuskoj.

6. Béziers, juli 1209: pokolj koji je obilježio rat

Prva velika ekspedicija stigla je do Béziersa u ljeto 1209. godine. Grad je bio važan regionalni centar i nalazio se na teritoriji povezanoj s Rajmondom-Rožeom Trankavelom (*Raymond-Roger Trencavel*), vikontom Béziersa i Carcassonnea.

Krstaška vojska zahtijevala je predaju ljudi koje je smatrala hereticima. Stanovništvo i gradski branitelji nisu prihvatili zahtjeve. Uslijedio je napad, a nakon prodora u grad dogodio se masovni pokolj.

Srednjovjekovni izvori opisuju ubijanje stanovnika, uključujući ljude koji nisu učestvovali u borbi, te napade na crkvene prostore. Tačan broj poginulih nije moguće pouzdano utvrditi. Brojke koje navode pojedini srednjovjekovni pisci vrlo su visoke i ne mogu se prihvatiti kao precizni demografski podaci.

Najpoznatija rečenica povezana s događajem glasi: „Pobijte ih sve; Bog će prepoznati svoje.“ Tradicija je pripisuje cistercitskom opatu i papinskom legatu Arnoudu Amalricu (*Arnaud-Amaury*), kao odgovor na pitanje kako razlikovati katolike od heretika. Međutim, autentičnost te rečenice ozbiljno je sporna. Pojavljuje se u kasnijoj naraciji, a nije potvrđena na isti način u neposrednim izvještajima o pohodu. Zato je ne treba navoditi kao sigurno izgovorene riječi.

Osporavanje citata, međutim, ne znači osporavanje samog pokolja. Izvori potvrđuju da je osvajanje Béziersa bilo praćeno velikim nasiljem i da se među žrtvama nisu mogli pouzdano razdvojiti ljudi prema njihovim vjerskim uvjerenjima. Pokušaj da se čitav događaj svede na legendarnu rečenicu skreće pažnju s važnijeg pitanja: kako je vojna operacija protiv navodnih heretika prerasla u ubijanje stanovnika jednog grada.

U izvještaju papinskih legata upućenom Inocentu III u augustu 1209. godine pad Béziersa prikazan je kao uspjeh pohoda. Takav tekst ne treba čitati kao neutralan izvještaj o sudbini stanovnika, nego i kao dokument kojim su organizatori opravdavali djelovanje pred papom.

Pokolj je imao i vojnu funkciju zastrašivanja. Okolni gospodari mogli su zaključiti da je otpor krstaškoj vojsci izuzetno rizičan. Istovremeno, događaj je pokazao da su civili izloženi kolektivnoj kazni kada se njihov grad poveže s vjerskim neprijateljem.

7. Carcassonne i uspon Simona de Monfora

Nakon Béziersa krstaška vojska nastavila je pohod prema Carcassonneu. Grad je bio pod vlašću Rajmonda-Rožeja Trankavela, koji je pokušao organizirati odbranu. Carcassonne je pao u augustu 1209. godine, a Trankavel je zarobljen i umro iste godine u zatočeništvu.

Jedno od ključnih pitanja rata bilo je ko će upravljati osvojenim teritorijama. Krstaši nisu bili samo vojska koja je došla da iznudi vjersku poslušnost i potom se povuče. Pojedini velikaši željeli su zadržati osvojene posjede, prihode i političku vlast.

Simon de Monfor (*Simon de Montfort*) postao je najznačajniji vojni i politički vođa pohoda. Bio je plemić sa sjevera Francuske, a rat u Languedocu omogućio mu je da izgradi vlastitu teritorijalnu bazu. Njegov uspon pokazuje kako je vjerski opravdan rat mogao postati sredstvo za stvaranje nove političke moći.

Dio krstaša učestvovao je ograničeno vrijeme, nakon čega se vraćao kući. Nasuprot njima, Simon se oslanjao na uži krug dugotrajnijih saradnika, srodnika i ratnika. Njihova povezanost pomogla je stvaranju vlasti na osvojenim teritorijama, ali je istovremeno povećavala sukob s lokalnim velikašima i stanovništvom.

Zemlja oduzeta poraženim gospodarima nije ostajala prazna. Dodjeljivala se novim nosiocima vlasti ili je ulazila u politički sistem koji je Simon pokušavao izgraditi. Zbog toga se rat ne može razumjeti samo kao sukob dva skupa teoloških uvjerenja. On je bio i borba za posjede, prihode, gradove, feudalna prava i kontrolu nad stanovništvom.

8. Rajmond VI, lokalni otpor i bitka kod Mureta

Rajmond VI od Tuluze bio je jedan od glavnih protivnika krstaške intervencije, ali njegov odnos prema vjerskim disidentima bio je složeniji od jednostavne slike grofa koji je prihvatio katarsko učenje. Njegova politika bila je oblikovana i potrebom da sačuva položaj vlastite dinastije, zaštiti teritorije i izbjegne potpunu podređenost stranoj vojnoj sili.

Pokušavao je pregovarati s papinskim predstavnicima i tražiti političku zaštitu. U određenim trenucima prihvatao je uslove crkvenih vlasti, ali to nije uklonilo sumnju da nije učinio dovoljno protiv heretika. Sukob je zato uključivao pitanje ko ima pravo zahtijevati poslušnost od grofa Tuluze i ko će na kraju odlučivati o njegovim zemljama.

Godine 1213. u sukob se uključio i aragonski kralj Petar II, koji je pokušao pomoći južnim gospodarima. Njegova vojska poražena je u bitki kod Mureta 12. septembra 1213, a sam kralj je poginuo.

Pobjeda krstaške strane ojačala je Simonovu poziciju, ali nije značila da je stanovništvo Languedoca prihvatilo novu vlast. Otpor se nastavio, a rat je pokazao da vojna pobjeda nad jednom vojskom ne garantira trajnu političku kontrolu nad čitavom regijom.

9. Zašto rat nije završio 1209. godine?

Početni uspjesi krstaša nisu uklonili protivnike niti riješili spor oko vlasti u južnoj Francuskoj. Simon de Monfor morao je iznova osiguravati posjede, braniti utvrđenja i pokušavati nametnuti autoritet u oblastima čije stanovništvo nije nužno prihvatilo njegove zahtjeve.

Rat je postajao sve više lokalni i dinastički sukob. Gradovi i velikaši odlučivali su hoće li pružiti otpor, pregovarati ili se privremeno pokoriti. Promjene savezništava nisu se uvijek temeljile na teološkim stavovima. Neki su se protivili krstašima zato što su ih smatrali osvajačima; drugi su pokušavali zaštititi lokalne povlastice ili spriječiti da susjedni gospodar postane previše moćan.

Simon je 1215. godine učvrstio svoj položaj u dijelovima regije, ali je kontrola ostala osporavana. Tuluza i njena okolina nastavile su biti središta otpora. Godine 1218, tokom opsade Tuluze, Simon de Monfor poginuo je kada je pogođen projektilom iz opsadne sprave. Njegova smrt nije odmah okončala rat, ali je uklonila čovjeka koji je najviše obilježio njegovu prvu fazu.

Naslijedio ga je sin Amaury de Monfor, čija je sposobnost da održi očevu vlast bila ograničena. Francuska kruna postepeno je preuzimala neposredniju ulogu. Time je politička logika rata sve jasnije vodila prema jačanju centralne monarhije.

10. Četvrti lateranski sabor 1215: pravni okvir progona

Dok je rat trajao, papa Inocent III sazvao je Četvrti lateranski sabor, koji je održan 1215. godine. Njegov treći kanon osudio je herezu, zahtijevao od svjetovnih vlasti da sarađuju u njenom suzbijanju i predvidio sankcije za one koji bi odbili izvršiti takve obaveze.

Ovaj kanon važan je jer pokazuje da suzbijanje hereze nije ostalo samo na nivou teološke osude. Ono je dobilo pravne i političke posljedice: crkvena osuda mogla je biti povezana s konfiskacijom imovine, izopćenjem i intervencijom svjetovnih vlasti.

Takav sistem stvorio je ozbiljan problem za vjerske manjine i disidente. Ako se određeno učenje unaprijed smatralo heretičkim, a svjetovni vladar obavezivao da ga suzbije, prostor za mirno postojanje drugačijeg vjerovanja postajao je sve uži. Čak su i oni koji nisu dijelili osuđena uvjerenja mogli biti pogođeni ako su pružali zaštitu osumnjičenima ili odbijali izvršavati naredbe.

Ipak, ne treba miješati događaje iz 1209. s kasnijim razvojem inkvizicije. U vrijeme početka Albigenškog krstaškog rata nije postojala potpuno razvijena inkvizicijska institucija u obliku koji je dobila tokom narednih decenija. Organiziranje djelovanja papinske inkvizicije razvijalo se naročito od 1230-ih godina, a dominikanski inkvizitori postali su važni u kasnijim fazama progona.

Krstaška vojska i inkvizicija bile su različiti instrumenti. Prva je teritorije osvajala oružjem; druga je, kroz ispitivanja, svjedočenja i crkveno-pravne postupke, nastojala otkriti i suzbiti zabranjena uvjerenja. U praksi su se njihovi ciljevi mogli nadovezivati, ali ne treba ih predstavljati kao jednu te istu ustanovu.

11. Francuska kruna preuzima inicijativu

U drugoj polovini 1220-ih francuska monarhija sve se neposrednije uključivala u sukob. Kralj Luja VIII predvodio je novi pohod 1226. godine, čime je rat još jasnije postao pitanje odnosa južne Francuske i kraljevske vlasti.

Kraljevska intervencija nije bila samo produžetak papinske politike. Francuski vladari imali su vlastite interese: proširenje utjecaja, jačanje uprave, kontrolu nad velikim feudalcima i povezivanje teritorija sjevera i juga u snažniju monarhiju.

Nakon smrti Luja VIII, vlast je prešla na njegovog sina Luja IX, dok je regentica Blanka Kastiljska imala važnu ulogu u upravljanju kraljevstvom. Ratni i diplomatski pritisak doveo je Rajmonda VII, sina Rajmonda VI, u položaj u kojem je morao prihvatiti teške uslove mira.

Tako se završna faza glavnog rata nije odnosila samo na pitanje hoće li katarsko učenje opstati. Radilo se i o tome ko će određivati političku budućnost Tuluze i drugih južnih oblasti.

12. Pariški ugovor 1229: poraz političke autonomije

Ugovor zaključen u Parizu 1229. godine prisilio je Rajmonda VII na znatne ustupke. Morao je prihvatiti strože obaveze u suzbijanju hereze, dok je francuska kruna dobila snažniji utjecaj u regiji. Ugovor je predvidio i dinastičke odredbe koje su dugoročno pogodovala povezivanju Toulouske oblasti s kraljevskim domenom.

Ovaj sporazum označio je kraj glavne faze Albigenškog krstaškog rata, ali nije odmah uklonio vjerske zajednice koje su bile meta progona. Niti je značio da je stanovništvo preko noći prihvatilo novu političku stvarnost.

Poraz lokalnih gospodara otvorio je put širenju kraljevske vlasti. Sukob koji je započeo kao kampanja protiv hereze završio je velikim preuređenjem političke karte južne Francuske. Vjerski cilj i teritorijalni rezultat nisu bili odvojeni: suzbijanje vjerskog odstupanja postalo je jedan od načina da se promijene odnosi moći.

13. Montségur 1244: posljednji veliki simbol otpora

Nakon 1229. godine vjersko neslaganje nije nestalo. Neki pripadnici zajednica koje se nazivaju katarskim nastavili su djelovati, često uz pomoć lokalnih zaštitnika. Planinske tvrđave i teško pristupačna područja pružali su mogućnost otpora, a Montségur je postao najpoznatiji simbol takvog opstanka.

Opsada Montségura završena je 1244. godine. Nakon predaje, brojni ljudi koji su odbili odreći se svojih uvjerenja pogubljeni su spaljivanjem. Historičari često navode približno dvije stotine

pogubljenih, ali broj i pojedinosti događaja zavise od srednjovjekovnih izvora i načina na koji ih tumačimo.

Montségur se u kasnijem pamćenju pretvorio u simbol vjerskog progona i otpora. Ipak, ne treba njegovu sudbinu nekritički koristiti kao dokaz da je svaki stanovnik Languedoca bio katarski vjernik ili da je postojala jedinstvena zajednica koja je do posljednjeg dana djelovala prema jednom planu.

Progoni su se nastavili i nakon pada Montségura. Inkvizicijska ispitivanja, lokalne istrage, kažnjavanje pomagača i pritisak na porodice postepeno su sužavali prostor u kojem su disidentske zajednice mogle opstati. Proces je trajao decenijama i nije se svodio na jedan vojni poraz.

14. Šta nam Albigenški krstaški rat govori o krstaškoj ideologiji?

Albigenški krstaški rat pokazuje da je krstaški pokret do 13. stoljeća postao mnogo širi od ideje oslobađanja svetih mjesta na Istoku. Papinska vlast mogla je isti sistem duhovnih povlastica i legitimacije nasilja primijeniti na sukobe unutar latinskog kršćanstva.

Za papinstvo je suzbijanje hereze bilo povezano s očuvanjem crkvenog jedinstva i autoriteta. Za dio velikaša rat je predstavljao priliku da steknu posjede i vlast. Za francusku krunu otvorio je mogućnost širenja političke kontrole. Za lokalne zajednice značio je vojni pritisak, razaranje, gubitak autonomije i opasnost od progona zbog stvarnih ili pretpostavljenih vjerskih uvjerenja.

Ovi motivi nisu bili uvijek jednaki niti su svi učesnici imali isti cilj. Neki su vjerovali da brane vjeru; drugi su tražili političku korist; mnogi stanovnici bili su prvenstveno zabrinuti za sigurnost porodica, gradova i posjeda. Historičar zato ne treba sve učesnike svesti na jednu namjeru, ali ne smije ni zanemariti posljedice politike koja je vjersku osudu pretvarala u osnovu za vojnu prisilu.

Posebno je važno ne izjednačiti svaki oblik vjerskog neslaganja s organiziranom pobunom protiv društva. Čak i ako su pojedini ljudi zastupali učenja koja je crkva smatrala ozbiljno pogrešnim, stanovništvo jednog grada nije time automatski postajalo legitimna vojna meta.

Albigenški rat pokazuje i koliko je opasno kada se vjerska pripadnost, politička lojalnost i pravo na imovinu povežu u jedan sistem prinude. Kada vlast proglasi da je ispravno vjerovanje preduslov političke poslušnosti, protivnici mogu biti kažnjeni ne samo zbog vlastitih postupaka nego i zbog zajednice kojoj pripadaju ili koju navodno štite.

Ovaj rat zato pripada historiji krstaških ratova ne zbog toga što su njegovi protivnici bili muslimani, nego upravo zato što su bili ljudi unutar kršćanskog svijeta koje je crkvena vlast proglasila neprijateljima vjerskog poretka. On otkriva da je srednjovjekovna krstaška ideologija mogla služiti osvajanju, suzbijanju vjerskog odstupanja i centralizaciji političke vlasti, često istovremeno.

Izvori i literatura za poglavlje

- William of Puylaurens, *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigenian Crusade and Its Aftermath* — važan narativni izvor, uz kritičko čitanje autorove perspektive.

- Laurence W. Marvin, *The Occitan War: A Military and Political History of the Albigensian Crusade, 1209–1218* — vojna i politička analiza rata, uključujući kritičku obradu događaja u Béziersu.
- G. E. M. Lippiatt, *Simon V of Montfort and Baronial Government, 1195–1218* — odnos Simonove vojne karijere, stvaranja vlasti i interesa velikaša.
- Mark Gregory Pegg, “On Cathars, Albigenses, and Good Men of Languedoc” — važan prilog raspravi o tome koliko su katarske zajednice bile jedinstvene i teološki sistematizirane.
- Četvrti lateranski sabor, kanon 3 o herezi (1215) — primarni pravni izvor za crkvenu politiku prema hereticima.
- *The Cambridge History of the Crusades* — savremeni pregled literature o Albigenškom krstaškom ratu, uključujući radove Jonathana Sumptiona, Bernarda Hamiltona, R. I. Moorea i drugih historičara.

POGLAVLJE 38

HUSITSKI RATOVI

JAN HUS, KRSTAŠKI POHODI I ODBRANA VJERSKE REFORME

1. Češka na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće

Početkom 15. stoljeća Češka je bila jedna od važnih oblasti Svetog Rimskog Carstva. Prag je bio političko, privredno i obrazovno središte, a Praško univerzitet imao je značajnu ulogu u širenju teoloških i filozofskih ideja.

Češko društvo bilo je obilježeno napetostima između kraljevske vlasti, plemstva, gradova, crkvenih institucija i univerzitetskih krugova. Crkva je raspolagala velikom imovinom i političkim utjecajem, dok su kritičari upozoravali na bogatstvo svećenstva, zloupotrebe i raskorak između kršćanskog ideala i ponašanja pojedinih crkvenih ljudi.

Istovremeno, u Evropi se već razvijala rasprava o autoritetu pape, ulozi crkvenih institucija i pravu vjernika da preispituju učenje koje im se prenosi. Engleski teolog John Wycliffe ranije je kritizirao crkveno bogatstvo i pojedine dijelove službenog učenja. Njegove ideje stigle su i do čeških univerzitetskih krugova.

U takvom okruženju pojavio se Jan Hus, svećenik i univerzitetski učitelj koji je postao najpoznatiji predstavnik češke vjerske reforme. Njegov slučaj pokazuje kako su kritika crkvenih institucija, pitanje autoriteta Svetog pisma, nacionalni i jezički identitet te borba za politički utjecaj mogli prerasti u sukob koji će potresti veliki dio srednje Evrope.

2. Jan Hus: reformator i kritičar crkvene vlasti

Jan Hus rođen je oko 1370. godine u južnoj Češkoj. Postao je svećenik, profesor i rektor Praškog univerziteta. Propovijedao je na češkom jeziku i kritikovao moralne nedostatke svećenstva, prodaju crkvenih povlastica i postupke ljudi koji su vjerski autoritet koristili za vlastitu korist.

Hus je smatrao da crkvena vlast mora biti podložna Božijem zakonu i da se njeni predstavnici ne mogu pozivati na svoj položaj kako bi opravdali postupke suprotne kršćanskom učenju. U njegovom djelovanju bila je važna i ideja da se vjerski život ne smije svesti na poslušnost instituciji bez obzira na njeno ponašanje.

Ipak, Hus nije bio samo društveni kritičar niti se njegov program može svesti na zahtjev za moralnom obnovom svećenstva. Njegove veze s Wycliffeovim učenjem otvorile su pitanja o crkvenom autoritetu, prirodi crkve, sakramentima i odnosu između pape i kršćanske zajednice.

Neke Wycliffeove tvrdnje Hus je prihvatao ili branio, dok je odnos između njihovih učenja bio složeniji nego što bi se moglo zaključiti iz jednostavne oznake „sljedbenik“. Crkvene vlasti nisu procjenjivale samo Husove kritike korupcije nego i teološke stavove koje su smatrale nespojivim sa službenim učenjem.

Hus je stekao veliki broj pristalica među češkim studentima, građanima i dijelom plemstva. Njegova popularnost nije bila posljedica samo teologije. U njoj su učestvovali i sukobi na univerzitetu, pitanje utjecaja njemačkih i čeških akademskih krugova te šire nezadovoljstvo crkvenim i političkim prilikama.

3. Koncil u Konstanzu i pogubljenje Jana Husa 1415. godine

Zapadno kršćanstvo u to vrijeme prolazilo je kroz ozbiljnu institucionalnu krizu, poznatu kao zapadni raskol. Više suparničkih papa polagalo je pravo na vrhovnu crkvenu vlast. Koncil u Konstanzu, održan od 1414. do 1418. godine, sazvan je, između ostalog, radi rješavanja raskola i obnove crkvenog jedinstva.

Hus je pozvan u Konstanz kako bi odgovarao na optužbe povezane sa svojim učenjem. Car Sigismund dao mu je ispravu o sigurnom prolazu. Međutim, nakon dolaska Hus je uhapšen i zatvoren.

Pravna i historijska procjena tog postupka zahtijeva pažnju. Sigismundova isprava predstavljala je obećanje sigurnog prolaza, ali su crkvene vlasti tvrdile da takva zaštita ne može spriječiti postupak protiv optuženog za herezu. Husovi pristalice smatrali su da je obećanje prekršeno. Njegovo hapšenje i kasnija sudbina zato su postali simbol sukoba između političkog jamstva, crkvene jurisdikcije i prava optuženog.

Hus je ispitivan i pozivan da se odrekne stavova koji su mu pripisivani. Odbio je povući ono što je smatrao istinitim ako mu se ne pokaže da je pogriješio. Dana 6. jula 1415. godine koncil ga je osudio kao heretika, lišio svećeničkog statusa i predao svjetovnoj vlasti. Potom je spaljen na lomači.

Njegovo pogubljenje nije bilo samo smrt jednog teologa. U očima njegovih pristalica, ono je potvrdilo da crkvene vlasti nisu spremne tolerirati određene oblike reforme čak ni kada se oni pozivaju na vjerske razloge i moralnu obnovu.

S druge strane, crkveni predstavnici smatrali su da bi toleriranje osuđenih učenja ugrozilo jedinstvo crkve. U tom sukobu obje strane polazile su od različitih shvatanja autoriteta i granica dopuštenog vjerskog neslaganja. Međutim, posljedica osude bila je konkretna: čovjek koji je odbio povući svoje stavove pogubljen je, a očekivanje da će njegova smrt zaustaviti pokret pokazalo se pogrešnim.

4. Od pogubljenja do ustanka: Prag 1419. godine

Nakon Husove smrti njegove pristalice nisu nestale. Pokret se proširio, a češke vjerske i političke napetosti dodatno su se pojačale.

Jedan od najvažnijih zahtjeva husita bilo je pričešćivanje vjernika i hljebom i vinom. U tadašnjoj zapadnoj crkvenoj praksi laici su se u pravilu pričešćivali hljebom, dok je vino bilo rezervirano za svećenika. Husiti su tražili da se pričest u oba vida omogući i običnim vjernicima. Zbog toga su mnogi od njih nazivani utraquistima, prema latinskom izrazu koji upućuje na oba vida pričesti.

U julu 1419. godine u Pragu je došlo do događaja poznatog kao Prva praška defenestracija. Grupa radikalnih husita upala je u gradsku vijećnicu i izbacila gradske službenike kroz prozor. Neki od njih su poginuli. Događaj nije bio mirna demonstracija, nego nasilni čin koji je dodatno produbio sukob.

Kralj Vaclav IV umro je u augustu iste godine. Nasljedno pravo na češku krunu imao je njegov polubrat Sigismund, koji je bio i ugarski kralj te izabrani car Svetog Rimskog Carstva. Međutim, mnogi husiti odbijali su ga prihvatiti zbog njegove uloge u događajima u Konstanzu i Husovom pogubljenju.

Time su se vjerski spor i pitanje legitimnog vladara spojili u otvorenu političku krizu. Za husite je prihvatanje Sigismunda moglo značiti povratak pod vlast čovjeka kojeg su smatrali odgovornim za nepravdu prema Husu. Za Sigismunda i njegove saveznike, odbijanje kralja predstavljalo je i pobunu protiv legitimnog političkog poretka.

5. Četiri praška članka

Husitski pokret nije bio potpuno jedinstven. Njegovi pripadnici razlikovali su se u pogledu teologije, društvenih promjena, odnosa prema crkvenoj imovini i političkog uređenja.

Među najpoznatijim zajedničkim zahtjevima bili su Četiri praška članka, formulirana 1420. godine:

1. Slobodno propovijedanje Božije riječi.
2. Pričešćivanje vjernika hljebom i vinom.
3. Ograničavanje svjetovne vlasti i imovine svećenstva, u skladu s tumačenjem tog zahtjeva među husitima.
4. Kažnjavanje javnih i teških grijeha bez obzira na društveni položaj počinioca.

Ovi zahtjevi predstavljali su program reforme, ali su se njihovo značenje i primjena razlikovali među različitim grupama. Umjereniji husiti željeli su promjene koje bi se mogle uklopiti u dogovor s crkvenom hijerarhijom. Radikalnije grupe tražile su dublje preuređenje vjerskog i društvenog života.

Zbog toga rat nije bio samo sukob „katolika protiv husita“. Unutar husitskog pokreta postojale su ozbiljne razlike, a one će kasnije dovesti do sukoba između nekadašnjih saveznika.

6. Prvi krstaški pohod protiv husita, 1420. godina

Papa Martin V proglasio je krstaški pohod protiv husita 1420. godine. U pohodu je ključnu ulogu imao Sigismund, koji je želio ostvariti i vjerski i politički cilj: suzbiti pokret osuđen kao heretički i uspostaviti vlast nad češkom krunom.

Ovaj pohod nije bio improvizirana lokalna vojna akcija. U njegovoj organizaciji učestvovali su papinski predstavnici i svjetovne sile Svetog Rimskog Carstva. Krstaški poziv omogućio je mobilizaciju ratnika uz vjerske povlastice i obećanje da učestvuju u borbi protiv neprijatelja crkve.

Ipak, nije svaki učesnik dolazio iz istog razloga. Neki su vjerovali da brane crkveno jedinstvo, drugi su bili povezani sa Sigismundovim političkim ciljevima, a treći su mogli očekivati plijen, zemlju ili društvenu korist. Krstaški zavjet nije poništavao praktične interese.

Sigismundove snage opsjele su Prag, ali su husiti organizirali odbranu. U julu 1420. godine sukob kod brda Vítkov, na prilazima gradu, završio se neuspjehom napadača. Odbranu je predvodio Jan Žižka, koji je postao jedan od najpoznatijih vojnih zapovjednika husitskog pokreta.

Poraz je pokazao da brojčana ili politička nadmoć ne garantira uspjeh protiv organizirane vojske koja poznaje teren i koristi prilagođenu taktiku. Prag nije pao, a Sigismund nije uspio brzo nametnuti svoju vlast.

7. Jan Žižka i vojna prilagodba husita

Jan Žižka bio je iskusan vojnik koji je prilagodio taktiku potrebama vojske sastavljene od različitih društvenih slojeva. Husitske snage nisu se oslanjale isključivo na teško oklopljenu konjicu, kakvu su imali mnogi plemićki protivnici. Koristile su pješadiju, samostrijele, vatreno oružje ranog tipa i pokretne zapreke od kola.

Vojna kola mogla su biti raspoređena u odbrambenu cjelinu, s kojom se protivnička konjica teško nosila. Pješadija je iz takvog položaja mogla koristiti različita oružja, dok su kola omogućavala zaštitu i stvaranje privremenih utvrđenih položaja.

Ne treba, međutim, stvarati mit da su husiti pobjeđivali samo zbog jednog izuma ili da su imali univerzalno nepobjedivu taktiku. Njihovi uspjesi zavisili su i od discipline, poznavanja terena, sposobnosti zapovjednika, političke podrške i grešaka protivničkih snaga.

Žižka je izgubio vid tokom života, ali je nastavio učestvovati u vojnim operacijama. Umro je 1424. godine. Njegov ugled među husitima bio je velik, ali pokret se nije raspao nakon njegove smrti. Vojno vodstvo preuzeli su drugi zapovjednici, među kojima je posebno važan postao Prokop Holý.

8. Naredni pohodi i neuspjeh krstaških vojski

Tokom 1420-ih organizirano je više krstaških pohoda protiv husita. Njihov cilj bio je da se porazi vojni otpor, ukloni vjerski pokret i omogući Sigismundu da učvrsti vlast u Češkoj.

Drugi pohod 1421. godine također nije ostvario odlučujući uspjeh. U narednim godinama sukobi su se nastavljali na različitim područjima Češke i susjednih zemalja. Husitske snage uspijevale su iskoristiti razjedinjenost protivnika, probleme s opskrbom i nedostatak dugoročne koordinacije.

Krstaške vojske nisu bile jedinstvena profesionalna armija pod stalnom komandom. Okupljale su se za određene pohode, a učesnici su imali različite obaveze, interese i rokove službe. Mobilizacija velikog broja ratnika bila je skupa, a održavanje vojske u neprijateljskoj zemlji zahtijevalo je hranu, novac i pouzdane komunikacije.

Husiti su, s druge strane, branili teritoriju na kojoj su imali lokalne pristalice i političke strukture. Njihova sposobnost da okupe snage, izaberu povoljan trenutak za borbu i izbjegnu nepovoljan sukob pomogla im je da prežive ponovljene pohode.

U kasnijim godinama husiti više nisu bili samo branitelji. Pod vodstvom Prokopa Holýja njihove vojske izvodile su upade u susjedne zemlje, poznate kao „slavne vožnje“. Te ekspedicije imale su vojnu, političku i vjersku dimenziju: širile su pritisak na protivnike i pokazivale da se husitski pokret ne može jednostavno zatvoriti unutar čeških granica.

Takvi pohodi nisu bili bez posljedica za stanovništvo susjednih područja. Husitska strana, iako je prvobitno bila izložena krstaškim napadima, također je koristila vojnu silu izvan vlastite teritorije. Historijski prikaz zato mora razlikovati početnu situaciju progona od kasnijih odluka i postupaka samih husitskih vojski.

9. Domažlice 1431: još jedan poraz krstaškog pohoda

Peti veliki krstaški pohod protiv husita, 1431. godine, završio je neuspjehom kod Domažlica. Krstaška vojska ušla je u područje Češke, ali se njena organizacija raspala pred husitskim otporom.

U kasnijim prikazima često se navodi da su se krstaši dali u bijeg kada su čuli husitsko pjevanje i ratne pokliče. Taj detalj postao je dio historijske tradicije i simbol psihološkog učinka husitskog ugleda. Ipak, ne treba ga predstavljati kao potpuno objašnjenje poraza. Povlačenje je bilo povezano i s problemima komande, moralom, koordinacijom i procjenom rizika.

Domažlice su pokazale da se ponovljeni pokušaji da se husiti poraze velikom međunarodnom vojnom ekspedicijom nisu pokazali djelotvornim. Vjerska mobilizacija mogla je okupiti znatne snage, ali sama po sebi nije rješavala pitanja logistike, političkog jedinstva i vojnog rukovođenja.

Do početka 1430-ih postajalo je sve očiglednije da će sukob morati biti riješen drugačije. Pitanje više nije bilo samo kako vojno poraziti husite, nego pod kojim uslovima bi ih bilo moguće vratiti u širi crkveni poredak ili s njima postići sporazum.

10. Unutrašnji sukob husita i bitka kod Lipana 1434.

Jedna od najvažnijih činjenica husitskih ratova jeste da se sam pokret podijelio. Umjereniji utraquisti bili su spremniji na pregovore i kompromis s crkvenim vlastima. Radikalniji taboriti imali su šire zahtjeve i protivili su se sporazumima koje su smatrali nedovoljnim.

Godine 1434. došlo je do bitke kod Lipana, u kojoj su umjereniji husiti, uz saveznike među katoličkim plemstvom, porazili radikalne taborite. U toj bitki nisu se sukobile samo dvije religije, nego dvije političke i vjerske vizije budućnosti Češke.

Poraz taborita oslabio je mogućnost da se rat nastavi u dotadašnjem obliku. Umjereniji husitski predstavnici imali su veći prostor za pregovore, dok su protivnici kompromisa izgubili dio vojne i političke moći.

Ovaj događaj upozorava da se husitski pokret ne može poistovjetiti s jednom nepromjenjivom ideologijom. Njegove frakcije razlikovale su se po teološkim stavovima, društvenim ciljevima i odnosu prema političkoj vlasti. Vojni uspjeh protiv vanjskih krstaških vojski nije uklonio unutrašnje sukobe.

11. Bazelski sporazumi i kompromis 1436. godine

Koncil u Baselu, započet 1431. godine, postao je jedno od glavnih mjesta pregovora o rješenju husitskog pitanja. Pregovori su bili složeni jer su obje strane morale procijeniti šta mogu dobiti sporazumom, a šta bi rizikovale nastavkom rata.

U konačnici su 1436. godine prihvaćeni sporazumi poznati kao Bazelski kompaktati, potvrđeni u Jihlavi. Među najvažnijim ustupcima bilo je dopuštanje pričesti pod oba vida u određenim okvirima, što je predstavljalo ključni zahtjev utraquista.

Sporazum nije značio da je Katolička crkva prihvatila sve husitske teološke stavove niti da je uspostavljena potpuna sloboda vjerskog izražavanja u modernom smislu. Bio je to ograničen kompromis, povezan s određenim političkim i crkvenim uslovima.

Ipak, njegov historijski značaj bio je velik. Pokret koji je crkvena vlast proglasila heretičkim uspio je preživjeti višestruke krstaške pohode i izboriti priznanje barem dijela svojih zahtjeva. Umjesto potpunog uništenja, rezultat je bio pregovor i djelimično prilagođavanje crkvenog poretka novoj stvarnosti.

Kompaktati su kasnije osporavani, a papa Pije II ih je 1462. godine proglasio nevažećim. To pokazuje da kompromis nije riješio sve napetosti i da vjerska tolerancija nije bila stabilno ili konačno postignuto stanje.

12. Šta husitski ratovi govore o krstaškoj ideji?

Husitski ratovi pokazuju da krstaška ideologija nije nestala nakon neuspjeha pohoda prema Svetoj zemlji niti je ostala ograničena na ratove protiv muslimanskih država. Papinstvo je u 15. stoljeću moglo pozvati na krstaški rat protiv kršćana koje je smatralo hereticima, a svjetovni vladari mogli su takav poziv povezati s nastojanjem da osiguraju krunu i političku vlast.

Slučaj Jana Husa pokazuje i ograničenja represije. Pogubljenje jednog reformatora nije nužno zaustavilo širenje njegovih ideja. U ovom slučaju ono je dodatno učvrstilo identitet njegovih pristalica i doprinijelo političkoj mobilizaciji.

Istovremeno, husitski pokret nije bio bez unutrašnjih proturječnosti. Njegove vojske su se branile od krstaških pohoda, ali su kasnije i same napadale susjedne teritorije. Umjereni i radikalni husiti sukobili su se među sobom, a sporazum iz 1436. postignut je nakon dugotrajnog rata, promjene političkih odnosa i slabljenja radikalnijih frakcija.

Ovaj slučaj zato ne treba svesti na jednostavnu priču o jednoj strani koja je u svakom trenutku predstavljala pravdu, a drugoj koja je u svakom trenutku bila vođena samo željom za vlašću. Potrebno je razlikovati konkretne postupke, vjerske zahtjeve, političke interese i posljedice za stanovništvo.

Najvažnija pouka jeste da se pokušaj nametanja vjerskog jedinstva silom može pretvoriti u dugotrajan rat koji ne ostvaruje prvobitni cilj. Husiti nisu bili vojno poraženi onako kako su njihovi protivnici planirali. Umjesto potpunog uništenja pokreta, došlo je do pregovora i ograničenog priznanja njegove vjerske prakse.

Husitski ratovi tako predstavljaju jednu od završnih velikih epizoda srednjovjekovnih krstaških pohoda protiv kršćanskih disidenata. Istovremeno, oni nagovještavaju kasnije evropske sukobe u kojima će se pitanje vjerskog autoriteta, političke suverenosti i prava na reformu ponovo pojaviti u još širem obimu.

Izvori i literatura

- Thomas A. Fudge, „Hussite Crusades (1420–1431)“, The Encyclopedia of War — pregled krstaških pohoda, njihovih ciljeva i vojnih ishoda.
- Alexandra Kaar, „The Crusades Against the Hussites in Bohemia (1419–1436)“, u: Crusading Against Christians in the Middle Ages (2024) — savremena analiza vjerskih, društvenih i političkih dimenzija sukoba.
- Pavel Soukup, „Preaching the Cross against the Hussites, 1420–1431“ — istraživanje načina na koji su krstaški pohodi propovijedani i organizirani.
- Norman Housley, „Gathering and using information at the fifteenth-century Church councils: the example of crusade“, Journal of Medieval History 46 (2020) — uloga koncila u raspravi o krstaškom ratu i pregovorima s husitima.
- The Compacts of Basel / Jihlava (1436) — primarni dokumenti i historijska literatura o kompromisu kojim je dopuštena pričest pod oba vida u određenim uslovima.

POGLAVLJE 39

KRSTAŠKI RATOWI PROTIV OSMANLIJA

OD NIKOPOLJA DO VARNE I ODBRANE BEOGRADA

1. Novi protivnik i promjena krstaškog pokreta

Krajem 14. stoljeća krstaški pokret nalazio se u znatno drugačijim okolnostima od onih koje su postojale 1095. godine, kada je papa Urban II pozvao zapadnoevropske kršćane na pohod prema Istoku.

Jerusalem je ostao pod muslimanskom vlašću, posljednja velika krstaška uporišta na istočnoj obali Sredozemlja bila su izgubljena, a evropski vladari sve su više bili zaokupljeni vlastitim teritorijalnim sukobima. Ipak, ideja krstaškog rata nije nestala. Papinstvo je i dalje moglo pozivati na vojne pohode, obećavati duhovne povlastice i predstavljati oružani sukob kao službu kršćanskoj vjeri.

U međuvremenu se na jugoistoku Evrope pojavila nova velika sila — Osmanska država, koja je od malog anadolskog pograničnog emirata prerasla u državu s teritorijama u Maloj Aziji i na Balkanu.

Osmansko širenje ugrožavalo je političke interese Bizantskog Carstva, balkanskih vladara i Ugarskog Kraljevstva. Za pojedine evropske vladare ono je predstavljalo neposrednu teritorijalnu opasnost. Za papinstvo je pružalo osnovu za obnovu poziva na zajednički rat protiv muslimanske sile.

Međutim, nisu svi protivnici Osmanlija ratovali iz istih razloga. Neki su pokušavali odbraniti vlastite zemlje, drugi spriječiti gubitak trgovačkih puteva, a treći proširiti svoj politički utjecaj. Religijski jezik bio je važan, ali nije predstavljao jedino objašnjenje događaja.

2. Kako su Osmanlije stigle na Balkan?

Osmanska država razvila se krajem 13. i početkom 14. stoljeća u sjeverozapadnoj Anadoliji, u prostoru obilježenom slabljenjem bizantske vlasti i djelovanjem različitih turskih emirata.

Osman, po kojem je dinastija dobila ime, postao je simbol početka osmanske državnosti. Njegovi nasljednici proširivali su teritoriju kombinacijom vojnih pohoda, pregovora, političkih saveza i uključivanja novih područja u državnu organizaciju.

Bursa je osvojena 1326. godine, a u narednim decenijama Osmanlije su ojačale svoje prisustvo na evropskoj strani moreuza. Zauzimanje Galipolja 1354. omogućilo im je stabilnije vojno uporište na Balkanu.

U vrijeme Murata I osmanska vlast proširila se na znatan dio Trakije i Makedonije. Bitka na Marici 1371. godine oslabila je neke od regionalnih vladara, dok je Kosovska bitka 1389. postala jedan od najpoznatijih događaja balkanske historije.

Ipak, osmansko napredovanje nije bilo neprekidan niz pobjeda. Pojedini balkanski vladari pružali su otpor, drugi su prihvatili vazalne odnose, a treći su povremeno mijenjali savezništva. Ni kršćanske države Balkana nisu činile jedinstven politički blok.

Osmanska vojska također nije bila sastavljena samo od muslimana. U pojedinim pohodima učestvovali su kršćanski vazali, a osmanska država koristila je različite oblike vojne službe i političke podređenosti.

Zbog toga osmansko širenje ne treba opisivati isključivo kao jednostavan sukob dvije religije. Ono je istovremeno bilo proces stvaranja i proširivanja države, uspostavljanja kontrole nad teritorijama i uključivanja različitih zajednica u novi politički poredak.

3. Bajazid I i prijetnja Ugarskoj

Sultan Bajazid I došao je na vlast 1389. godine. Njegova vladavina obilježena je brzim vojnim djelovanjem, učvršćivanjem osmanske vlasti na Balkanu i nastojanjem da se proširi kontrola nad Anadolijom.

Osmansko napredovanje prema Dunavu posebno je zabrinjavalo Ugarsko Kraljevstvo. Ugarski kralj Sigismund Luksemburški smatrao je da bi daljnje osmansko širenje moglo ugroziti južne granice njegovog kraljevstva.

Istovremeno je Bizantsko Carstvo bilo u sve težem položaju. Njegova teritorija znatno se smanjila, a Konstantinopolj je bio izložen osmanskim pritiskom. Bizantski car Manojlo II Paleolog pokušavao je dobiti pomoć zapadnih vladara, iako su odnosi između pravoslavnog Bizanta i latinskog Zapada bili opterećeni dugom historijom nepovjerenja.

U takvim okolnostima nastala je ideja o velikoj međunarodnoj vojnoj ekspediciji protiv Bajazida.

Za Ugarsku je cilj bio prvenstveno sigurnost granica i potiskivanje Osmanlija s područja koja su ugrožavala njene interese. Za francuske i burgundske velikaše pohod je predstavljao i priliku za stjecanje ratničkog ugleda. Za papinstvo i propovjednike bio je to krstaški poduhvat kojim se mogla obnoviti ideja zajedničke odbrane kršćanstva.

Različiti ciljevi nisu nužno onemogućavali saradnju, ali su otežavali stvaranje jedinstvene strategije.

4. Organizacija Nikopoljskog krstaškog pohoda 1396.

U pohodu protiv Osmanlija okupili su se ratnici iz više evropskih zemalja. Važnu ulogu imali su Sigismund Luksemburški, francuski i burgundski velikaši, među kojima je bio Ivan od Neversa, budući burgundski vojvoda Ivan Neustrašivi.

Učestvovali su i drugi plemići, vitezovi i vojnici iz različitih evropskih područja. Mletački i đenovljanski pomorski interesi bili su povezani s pokušajima da se osmansko širenje ograniči.

Srednjovjekovni izvori navode vrlo različite brojke o veličini krstaške i osmanske vojske. Neki izvještaji govore o desetinama, pa čak i stotinama hiljada ljudi, ali takve procjene često imaju retoričku funkciju i nisu pouzdane kao precizni vojni podaci.

Krstaška vojska krenula je prema Dunavu i prodrla na područje današnje Bugarske. Njen cilj bio je potisnuti osmanske snage i zauzeti strateške položaje koji bi omogućili daljnje operacije.

Pohod je od početka imao ozbiljne logističke izazove. Velika vojska zahtijevala je hranu, vodu, smještaj, prevoz i koordinaciju između zapovjednika različitog porijekla.

Postojale su i razlike u ratničkoj kulturi. Zapadni velikaši pridavali su veliku važnost jurišu teško oklopljene konjice, dok su ugarski i balkanski zapovjednici imali više neposrednog iskustva u sukobima s osmanskim snagama.

Ta razlika postat će posebno važna u bitki kod Nikopolja.

5. Bitka kod Nikopolja, 25. septembar 1396.

Krstaška vojska opsjela je Nikopolj, utvrđeni grad na Dunavu. Sultan Bajazid I okupio je snage i krenuo prema opsjednutom području.

Do odlučujuće bitke došlo je 25. septembra 1396. godine.

Prema više zapadnih izvještaja, među krstaškim zapovjednicima postojala su neslaganja o redoslijedu napada i načinu upotrebe vojske. Francuski i burgundski vitezovi željeli su predvoditi udar, dok su drugi zapovjednici zagovarali oprezniji raspored snaga.

Detalji ratnog vijeća nisu sačuvani u pouzdanom stenografskom obliku. Zbog toga pojedine govore i optužbe za oholost treba čitati kao dio kasnijeg objašnjenja poraza, a ne kao potpuno provjeren zapis događaja.

Zapadna konjica napala je osmanske položaje i u početnoj fazi ostvarila određeni napredak. Međutim, napadači su se našli u nepovoljnom položaju pred dubljim osmanskim rasporedom i svježim snagama koje su se uključivale u borbu.

Osmanska vojska koristila je kombinaciju pješadije, konjice i taktički raspoređenih rezervi. U osmanskim redovima nalazile su se i snage kršćanskih vazala, među kojima se u izvorima posebno spominje srpski vladar Stefan Lazarević.

Bitka je završena teškim porazom krstaša. Mnogi su poginuli, dio se utopio pri pokušaju povlačenja preko Dunava, a znatan broj ratnika bio je zarobljen.

Sigismund je uspio izbjeći zarobljavanje i povući se. Više istaknutih zapadnih velikaša dospjelo je u osmansko zatočeništvo, odakle su neki kasnije oslobođeni uz otkupninu.

Nikopolje je postalo jedan od najvećih poraza kasnosrednjovjekovnih krstaških ekspedicija.

6. Zarobljenici i nasilje nakon Nikopolja

Izvori govore da je nakon bitke Bajazid naredio pogubljenje dijela zarobljenika. Prema zapadnim prikazima, naročito su stradali obični vojnici i oni za koje se nije očekivala velika otkupnina, dok su ugledniji plemići češće zadržavani radi otkupa.

Broj pogubljenih nije moguće pouzdano utvrditi. Srednjovjekovni autori navode različite procjene, a njihove naracije mogu biti oblikovane željom da naglase okrutnost neprijatelja ili razmjere katastrofe.

U pojedinim izvorima pogubljenja se povezuju s osmanskom osvetom za ranije postupanje krstaških snaga prema zarobljenicima. Takva objašnjenja ne predstavljaju opravdanje ubijanja ljudi koji su već bili zarobljeni i nisu više učestvovali u borbi.

Rat je uključivao i nasilje krstaške strane prema stanovništvu i protivnicima tokom pohoda. Historijska analiza zato ne može polaziti od pretpostavke da je jedna vojska bila isključivo žrtva, a druga isključivo počinilac nasilja.

Ipak, potrebno je razlikovati konkretne događaje i odgovornost za njih. Nasilje koje je počinila jedna strana ne poništava odgovornost druge strane za kasnija pogubljenja.

Posebno je značajno da je postupanje sa zarobljenicima često zavisilo od društvenog položaja. Plemići su mogli predstavljati izvor velike otkupnine, dok su obični vojnici imali mnogo slabiju zaštitu.

7. Zašto su krstaši poraženi kod Nikopolja?

Poraz kod Nikopolja ne može se objasniti samo jednom greškom ili jednom osobinom učesnika.

Neslaganja među zapovjednicima bila su važna, ali nisu jedini uzrok. Osmanska vojska imala je iskusno rukovodstvo, prilagođenu taktiku i sposobnost koordiniranog djelovanja različitih rodova vojske.

Krstaški zapovjednici nisu uspjeli u potpunosti iskoristiti prednosti međunarodne koalicije. Različite vojne tradicije, teškoće u komunikaciji i suprotstavljeni pogledi na taktiku umanjili su djelotvornost zajedničke vojske.

Dio zapadnih izvora naknadno je naglašavao pretjerano samopouzdanje francuskih vitezova. Takva kritika ima određenu osnovu u opisima bitke, ali je ne treba pretvoriti u jedino objašnjenje poraza.

Važan je bio i položaj Osmanlija. Oni su ratovali na prostoru na kojem su već imali političke veze, vazalne snage i iskustvo. Njihova vojska nije bila neorganizirana masa koju je evropska konjica mogla lako razbiti.

Nikopolje je pokazalo da religijska motivacija, plemićki ugled i brojnost vojske nisu dovoljni za pobjedu bez odgovarajuće strategije.

8. Bajazidov poraz od Timura 1402. godine

Samo šest godina nakon Nikopolja osmanska država doživjela je veliki poraz, ali ne od evropske krstaške vojske.

Godine 1402. Bajazid I sukobio se s vojskom Timura, poznatog i kao Tamerlan, vladara velikog carstva koje se prostiralo kroz dijelove srednje i zapadne Azije.

U bitki kod Ankare osmanska vojska bila je poražena, a Bajazid zarobljen. Nakon njegove smrti 1403. godine njegovi sinovi borili su se za vlast u razdoblju poznatom kao Osmanski interregnum.

Taj događaj ozbiljno je oslabio osmansku državu i privremeno zaustavio njeno širenje. Ipak, evropske države nisu uspjele iskoristiti krizu za trajno potiskivanje Osmanlija s Balkana.

Razlozi su bili brojni: međusobni politički sukobi, nedostatak koordinacije, finansijska ograničenja i različiti teritorijalni interesi.

Osmanska država uspjela se obnoviti pod Mehmedom I, a kasnije nastaviti širenje pod Muratom II.

Ovaj razvoj događaja važan je jer pokazuje da osmanska moć nije bila neprekidna i neupitna. Postojali su ozbiljni unutrašnji sukobi i vojni porazi, ali protivnici nisu uvijek imali političke ili vojne mogućnosti da ih pretvore u trajne teritorijalne dobitke.

9. Murat II i nova krstaška koalicija

Tokom prve polovine 15. stoljeća Osmansko Carstvo ponovo je učvrstilo svoj položaj na Balkanu.

Sultan Murat II vodio je ratove protiv Bizanta, balkanskih država i Ugarske. Ugarski vojskovođa Janoš Hunjadi postao je jedan od najvažnijih protivnika osmanskog širenja.

Hunjadi je imao iskustvo u pograničnom ratovanju i nastojao je prilagoditi ugarsku vojsku novim okolnostima. Njegove vojne operacije ohrabrine su zagovornike šireg pohoda protiv Osmanlija.

Važnu političku ulogu imao je Vladislav III, kralj Poljske i Ugarske, poznat u ugarskoj tradiciji kao Vladislav I.

Papinski legat kardinal Julijan Cesarini podržavao je nastavak rata protiv Osmanlija i nastojao održati međunarodnu koaliciju.

Međutim, položaj balkanskih vladara bio je složen. Srpski despot Đurađ Branković nastojao je obnoviti i zaštititi svoje posjede. Njegovi interesi nisu uvijek bili jednaki interesima ugarskog kralja, papinskog legata ili drugih učesnika pohoda.

Tako je i nova krstaška ekspedicija nastajala u okolnostima u kojima su religijski pozivi morali biti usklađeni s različitim političkim ciljevima.

10. Pohod 1443–1444. i mirovni pregovori

Ugarsko-poljska vojska, predvođena Vladislavom i Hunjadijem, ostvarila je tokom 1443. i početkom 1444. godine određene uspjehe u operacijama protiv Osmanlija.

Taj pohod, poznat kao Dugi pohod, pokazao je da se osmanskim snagama može nanijeti ozbiljan vojni pritisak. Ipak, zimski uslovi, udaljenost, opskrba i otpor osmanske vojske ograničili su mogućnost daljnjeg napredovanja.

Uslijedili su pregovori koji su doveli do sporazuma o primirju i teritorijalnim pitanjima. U literaturi se često govori o Segedinskom miru iz 1444. godine, ali historijska rasprava o tačnom toku pregovora, mjestu i redosljedu ratifikacije pokazuje da događaj nije bio jednostavan.

Murat II bio je zainteresiran za stabilizaciju odnosa na evropskoj granici, dok su pojedini kršćanski vladari željeli osigurati povrat izgubljenih teritorija.

Ipak, krstaška strana ubrzo je odlučila nastaviti pohod. Uloga kardinala Cesarinija u podržavanju nastavka rata bila je značajna.

U historijskim prikazima često se ističe da je prekršena zakletva data prilikom sklapanja mira. Iako se o pojedinim pravnim i diplomatskim detaljima raspravlja, nesporno je da su pregovori i prihvaćene obaveze bili praćeni odlukom o obnovi neprijateljstava.

Taj postupak otvorio je ozbiljno pitanje vjerodostojnosti političkih i vjerskih obećanja. Kada se zakletva i mirovni sporazum podrede novoj vojnoj odluci, protivnička strana može zaključiti da budući sporazumi neće pružati pouzdanu sigurnost.

11. Bitka kod Varne, 10. novembar 1444.

Nova krstaška vojska krenula je prema Crnom moru, s namjerom da iskoristi osmanske teškoće i ostvari odlučujuću pobjedu.

Sultan Murat II, koji se prethodno povukao s vlasti u korist mladog Mehmeda, vratio se da predvodi osmanske snage u presudnom sukobu.

Do bitke je došlo 10. novembra 1444. godine kod Varne, na obali Crnog mora, na području današnje Bugarske.

Krstaška vojska uključivala je ugarske, poljske i druge snage, a važnu ulogu imali su i vlaški odredi. Hunjadi je bio jedan od glavnih vojnih zapovjednika.

U početnim fazama bitke krstaši su ostvarili određene uspjehe, ali je pokušaj kralja Vladislava da napadne središte osmanskog rasporeda završio katastrofalno. Kralj je poginuo, a njegova smrt teško je pogodila moral i organizaciju vojske.

Osmanske snage uspjele su preokrenuti tok borbe i ostvariti veliku pobjedu.

Vladislavova smrt imala je posljedice daleko izvan samog bojnog polja. Ugarska i Poljska suočile su se s političkim problemima nasljeđivanja, a krstaška koalicija izgubila je jednog od najvažnijih vladarskih pokrovitelja.

Bitka kod Varne postala je simbol neuspjeha pokušaja da se osmansko širenje zaustavi velikom međunarodnom ekspedicijom.

12. Posljedice Varne i druga Kosovska bitka 1448.

Poraz kod Varne nije odmah završio sve pokušaje vojnog otpora Osmanlijama.

Hunjadi je nastavio organizirati odbranu ugarskih i balkanskih područja. Godine 1448. poveo je novu vojnu ekspediciju, ali je poražen u Drugoj kosovskoj bitki.

Ovaj poraz dodatno je smanjio mogućnosti za veliku kopnenu ofanzivu protiv Osmanlija.

U međuvremenu su politički odnosi na Balkanu ostali složeni. Pojedini vladari pokušavali su pregovarati, drugi pružati otpor, a treći sačuvati autonomiju prihvatanjem određenih obaveza prema osmanskoj državi.

Takve odluke nisu nužno bile izraz vjerske bliskosti ili neprijateljstva. Često su predstavljale pokušaj političkog opstanka u okolnostima kada nijedna velika sila nije mogla garantirati trajnu sigurnost.

13. Pad Konstantinopolja 1453. godine

Jedan od najvažnijih događaja 15. stoljeća bilo je osmansko osvajanje Konstantinopolja.

Sultan Mehmed II pokrenuo je 1453. godine veliku opsadu bizantske prijestolnice. Grad je bio snažno utvrđen, ali je Bizantsko Carstvo raspolagalo ograničenim teritorijama, stanovništvom i vojnim sredstvima.

Osmanska vojska koristila je brojnu artiljeriju, opsadne radove i pomorske snage. Bizantski branitelji, uz pomoć određenih zapadnih saveznika, pružali su otpor, ali nisu mogli trajno zaustaviti napadače.

Konstantinopolj je osvojen 29. maja 1453. godine. Posljednji bizantski car Konstantin XI poginuo je tokom odbrane.

Nakon osvajanja došlo je do pljačke, zarobljavanja i porobljavanja dijela stanovništva. Mehmed II potom je nastojao obnoviti grad kao prijestolnicu svoje države, organizirati upravu i privući novo stanovništvo.

Aja Sofija pretvorena je u džamiju, dok su neke druge crkvene ustanove nastavile djelovati u izmijenjenim okolnostima. Pravoslavna patrijaršija opstala je pod osmanskom vlašću.

Pad Konstantinopolja izazvao je snažne reakcije u Evropi. U papinskim i zapadnim političkim krugovima obnovljeni su pozivi na rat protiv Osmanlija.

Ipak, pozivi na krstaški rat nisu automatski doveli do stvaranja jedinstvene evropske vojske. Vladari su i dalje imali vlastite sukobe, finansijske probleme i različite procjene opasnosti.

14. Beograd 1456: osmanski pohod prema Ugarskoj

Nakon osvajanja Konstantinopolja Mehmed II nastavio je širiti svoju vlast. Beograd, tada važna ugarska pogranična tvrđava, predstavljao je stratešku prepreku osmanskome napredovanju prema srednjoj Evropi.

Grad se nalazio na ušću Save u Dunav i imao izuzetan vojni značaj. Njegovim osvajanjem Osmanlije bi dobile povoljniji položaj za daljnje operacije prema unutrašnjosti Ugarskog Kraljevstva.

Mehmed II pokrenuo je opsadu Beograda u ljeto 1456. godine.

Odbranu su organizirali Janoš Hunjadi, Mihajlo Silađi i drugi zapovjednici. Veliku ulogu u okupljanju dobrovoljaca imao je franjevac Ivan Kapistran, koji je propovijedao krstaški rat protiv Osmanlija.

Za razliku od Nikopolja i Varne, ovaj sukob nije bio velika ofanzivna ekspedicija duboko u osmansku teritoriju. Njegov neposredni cilj bio je odbraniti važnu tvrđavu i spriječiti osmansko napredovanje.

15. Opsada i pobjeda branitelja Beograda

Osmanska vojska bombardovala je beogradske zidine i pokušavala spriječiti dopremanje pomoći riječnim putem.

Hunjadi je organizirao riječne snage koje su u julu uspjele probiti osmansku blokadu na Dunavu. Time je omogućeno dopremanje dodatnih ljudi i zaliha u grad.

Nakon snažnog osmanskog napada na tvrđavu uslijedile su borbe koje su završile preokretom u korist branitelja.

Dana 22. jula 1456. osmanska vojska bila je prisiljena na povlačenje. Mehmed II nije uspio osvojiti Beograd.

Pobjeda je imala veliki odjek u evropskim zemljama. Pokazala je da osmanska vojska, uprkos velikim uspjesima prethodnih godina, može biti zaustavljena odgovarajućom odbranom, organizacijom i vojnom inicijativom.

Ipak, pobjeda nije značila uništenje osmanske vojne moći niti kraj osmanskog širenja. Mehmed II nastavio je voditi uspješne pohode na drugim područjima.

Hunjadi je ubrzo nakon bitke umro od bolesti, u augustu 1456. godine. Ivan Kapistran umro je u oktobru iste godine.

Njihova smrt ograničila je mogućnost da se neposredno nakon pobjede organizira nova velika ofanziva.

16. Zašto je Beograd odbranjen, a Nikopolje i Varna izgubljeni?

Poređenje ove tri bitke pokazuje da se vojni ishodi ne mogu objasniti samo brojem vojnika ili religijskom motivacijom.

Kod Nikopolja je krstaška vojska pokušala izvesti veliku ofanzivu na osmanskome području. Njeni zapovjednici nisu uspjeli uskladiti različite vojne tradicije i planove.

Kod Varne je krstaška vojska ponovo preuzela inicijativu, ali je nakon početnih uspjeha izgubila kralja i doživjela slom.

Kod Beograda branitelji su imali snažno utvrđenje, mogućnost organiziranja odbrane na poznatom terenu i priliku da iskoriste osmanske teškoće tokom opsade.

Hunjadijeva sposobnost koordinacije kopnenih i riječnih snaga bila je posebno važna. Uspjeh nije bio posljedica samo propovijedanja ili vjerskog oduševljenja, nego konkretnih vojnih odluka.

S druge strane, osmanski neuspjeh kod Beograda ne znači da je osmanska strategija u cjelini bila slaba. Osmanlije su u različitim okolnostima uspijevale osvajati utvrđene gradove i pobjeđivati velike vojske.

Historijska analiza zato mora posmatrati svaku bitku u njenim stvarnim okolnostima, umjesto da iz jednog ishoda izvodi opće tvrdnje o sposobnosti čitavih naroda ili religijskih zajednica.

17. Kako su se prema stanovništvu odnosile zaraćene strane?

Ratovi između Osmanlija i evropskih država imali su ozbiljne posljedice za civilno stanovništvo.

Opsade su često dovodile do gladi, bolesti, razaranja i gubitka imovine. Stanovnici osvojenih gradova mogli su biti ubijeni, zarobljeni, porobljeni ili prisiljeni na preseljenje, zavisno od okolnosti osvajanja i uslova predaje.

Osmanska država koristila je i sistem deportacija i naseljavanja stanovništva radi obnove gradova, privrednog razvoja i učvršćivanja vlasti. Takva politika nije uvijek značila istu sudbinu za sve zajednice, ali je mogla uključivati prisilu.

Evropske vojske također su tokom pohoda pljačkale i razarale naselja. Pojedini krstaški zapovjednici koristili su vjerski jezik za opravdavanje ratnih operacija, ali se nasilje nad civilima ne može objasniti samo religijskim uvjerenjima. U njemu su učestvovali i vojna disciplina, sistem opskrbe, plijen i odluke zapovjednika.

Važno je razlikovati postupanje prema gradu koji se predao uz sporazum od postupanja prema gradu osvojenom jurišem. U srednjovjekovnom ratovanju ta razlika često je bila presudna za sudbinu stanovnika.

Ipak, činjenica da je određena praksa bila rasprostranjena ne znači da se njene posljedice mogu zanemariti. Ratni običaji objašnjavaju historijski kontekst, ali ne uklanjaju potrebu da se utvrdi ko je naredio nasilje i ko je njime bio pogođen.

18. Da li su ovi ratovi bili vjerski ili politički?

Pitanje da li su ratovi protiv Osmanlija bili vjerski ili politički postavljeno je previše usko ako se pretpostavlja da je moguć samo jedan odgovor.

Za papinstvo su pohodi protiv Osmanlija bili povezani s odbranom kršćanstva i mogućnošću da se kroz krstašku mobilizaciju ojača crkveni autoritet.

Za ugarske vladare i njihove saveznike pitanje osmanskog širenja bilo je neposredno povezano sa sigurnošću granica, kontrolom teritorija i opstankom države.

Za francuske i burgundske velikaše u Nikopoljskom pohodu važni su bili i ratnički ugled, političke veze i očekivanja koja su pratila učešće u velikoj ekspediciji.

Za osmanske sultane ratovi su bili dio izgradnje države i proširivanja vlasti. Islamski jezik i ideja borbe protiv neprijatelja mogli su služiti legitimaciji osvajanja, ali osmanska politika uključivala je i saveze s kršćanskim vladarima, upotrebu kršćanskih vazalnih snaga i pregovore s različitim evropskim državama.

Zbog toga bi bilo historijski netačno prikazati sukobe kao rat u kojem su svi kršćani bili na jednoj, a svi muslimani na drugoj strani.

Politička stvarnost bila je mnogo složenija. Vjerska pripadnost bila je važna, ali nije automatski određivala savezništva, ciljeve ili način djelovanja.

19. Krstaška propaganda i predstava o Osmanlijama

Porazi kod Nikopolja i Varne snažno su utjecali na evropsku političku i vjersku književnost.

U pojedinim zapadnim izvorima Osmanlije su predstavljane kao neprijatelji kršćanskog svijeta čije napredovanje zahtijeva zajednički odgovor. Takav prikaz mogao je pomoći mobilizaciji ratnika i opravdavanju novih poreza, vojnih obaveza i političkih saveza.

Istovremeno, osmanski izvori događaje nisu nužno prikazivali na isti način. Ono što je u zapadnoj književnosti postalo simbol katastrofe moglo je u osmanskim hronikama biti samo jedan od brojnih vojnih uspjeha sultana.

Razlike između izvora važne su za historijsku analizu. Krstaški pisci mogli su naglašavati patnju i herojstvo vlastitih ratnika, dok su osmanski autori mogli isticati sultanovu pobjedu, legitimnost vlasti i vojnu sposobnost.

Ni jedni ni drugi nisu pisali izvan političkog i vjerskog konteksta svoga vremena.

Zbog toga je potrebno upoređivati izvore, razlikovati neposredne izvještaje od kasnijih naracija i izbjegavati prihvatanje propagandnih opisa kao potpune slike događaja.

20. Krstaški pokret na pragu novog doba

Do sredine 15. stoljeća krstaški ratovi promijenili su svoj glavni geografski i politički okvir.

Umjesto velikih ekspedicija prema Jerusalemu, sve važnije postajale su operacije na Balkanu, Dunavu i istočnom Sredozemlju. Papinstvo je nastavilo pozivati na rat protiv Osmanlija, ali su evropske države sve teže usklađivale vlastite interese.

Nikopolje i Varna pokazali su ograničenja velikih međunarodnih koalicija. Beograd je pokazao da uspješna odbrana može zaustaviti osmansku vojsku i bez sveobuhvatnog evropskog jedinstva.

Ovi događaji također potvrđuju da krstaški rat nije bio samo vojni sukob. Bio je povezan s propovijedanjem, diplomacijom, finansiranjem, odnosom crkvene i svjetovne vlasti, predstavljanjem neprijatelja i pokušajem da se ratnicima pruži duhovno opravdanje za oružano djelovanje.

Osmansko širenje nastavilo se i nakon 1456. godine. Beograd je ostao važna prepreka sve do osmanskog osvajanja 1521, a naredne decenije donijele su nove sukobe u kojima će se krstaška retorika i državni interesi ponovo ispreplitati.

Historija pohoda od Nikopolja do Beograda pokazuje da je krstaška ideja nadživjela gubitak Jerusalema i promijenila svoje ciljeve. Međutim, ona više nije mogla sama po sebi stvoriti političko jedinstvo evropskih država niti garantirati vojni uspjeh.

Kao i u ranijim stoljećima, ishod je zavisio od stvarnih odnosa moći, organizacije vojske, političkih interesa i odluka ljudi koji su ratove pokretali i vodili.

Izvori i literatura

1. Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis* (1934) — temeljna studija pohoda 1396. godine, sa analizom istočnih i zapadnih izvora, vojne taktike i posljedica bitke.
2. Hilmi Kaçar i Jan Dumolyn, „The Battle of Nicopolis (1396), Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers“, *Revue belge de Philologie et d’Histoire*, 91/4 (2013), str. 905–934 — poređenje burgundskih i osmanskih prikaza bitke, posebno korisno za analizu propagande i
3. Şirin Çelik, „The Crusade of Nicopolis and Its Aftermath: Views from Byzantine, French and Ottoman Sources“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 60 (2023), str. 219–246 — uporedna analiza bizantskih, francuskih i osmanskih izvora o Nikopolju i odnosu prema Konstantinopolju.
4. Norman Housley, *The Later Crusades, 1274–1580: From Lyons to Alcazar* — širi kontekst kasnosrednjovjekovnih pohoda, uključujući ratove protiv Osmanlija.

5. Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power* — osmanska državna organizacija, vojska i politički razvoj.

6. Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300–1600* — politički i vojni razvoj osmanske države.

7. John Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444* — posebno važna studija za diplomatsku pozadinu i pohod koji je završio bitkom kod Varne.

8. John Hunyadi i odbrana Beograda 1456. godine — vojni pregled opsade, probijanja riječne blokade i završnih borbi.

POGLAVLJE 40

KRSTAŠKI RATOVI I SREDNJOVJEKOVNA BOSNA — CRKVA BOSANSKA, OPTUŽBE ZA HEREZU I UGARSKE INTERVENCIJE

1. Bosna između Rima, Ugarske i istočnog kršćanstva

Srednjovjekovna Bosna zauzimala je poseban položaj na prostoru između latinskog katoličkog svijeta, pravoslavnih crkvenih područja i političkih interesa susjednih država.

Njena historija nije se razvijala izvan evropskih događaja. Bosanski banovi i kasniji kraljevi održavali su diplomatske, trgovačke i dinastičke odnose s Ugarskom, Dubrovnikom, srpskim državama, dalmatinskim gradovima i drugim političkim središtima.

Međutim, bosanske vjerske prilike bile su složenije od jednostavne podjele na katolike i pravoslavce. U historijskim izvorima pojavljuje se i posebna zajednica poznata kao Crkva bosanska, čiji su pripadnici i vjerski službenici koristili nazive poput *krstjani*.

Upravo je položaj te zajednice postao predmet sporova između bosanskih vladara i papinstva. Optužbe za herezu, koje su dolazile iz različitih crkvenih i političkih krugova, otvorile su mogućnost da se protiv Bosne pokrene vojna intervencija predstavljena kao krstaški rat.

Pri tome je potrebno postaviti nekoliko pitanja.

Jesu li bosanski krstjani zaista bili pripadnici bogumilskog pokreta? Koliko pouzdano poznajemo njihovo učenje? Zašto su ugarski vladari bili zainteresirani za vjerske prilike u Bosni? I može li se vojna intervencija protiv Bosne objasniti samo željom za suzbijanjem hereze?

Odgovori zahtijevaju razlikovanje sačuvanih dokumenata, njihovih političkih ciljeva i kasnijih historiografskih tumačenja.

2. Ban Kulin i političko jačanje Bosne

Ban Kulin, koji je vladao krajem 12. i početkom 13. stoljeća, jedan je od najpoznatijih vladara srednjovjekovne Bosne.

Njegova povelja dubrovačkom knezu Krvašu iz 1189. godine svjedoči o razvijenim diplomatskim i trgovačkim odnosima. Dokument je posebno značajan za historiju bosanske državnosti, jezika i pravne kulture.

Povelja pokazuje da Bosna nije bila izolirana planinska oblast bez političke organizacije. Imala je vladara koji je mogao izdavati isprave, uređivati trgovačke odnose i preuzimati obaveze prema drugim političkim zajednicama.

Kulinova vladavina povezuje se s razdobljem relativne stabilnosti i jačanja unutrašnje vlasti. Međutim, položaj Bosne bio je osjetljiv zbog interesa Ugarskog Kraljevstva, čiji su vladari nastojali održati ili proširiti vrhovna prava nad različitim područjima jugoistočne Evrope.

U takvim okolnostima vjerske optužbe mogle su imati neposredne političke posljedice.

Ako bi se bosanski vladar prikazao kao zaštitnik heretika, njegov položaj mogao je biti doveden u pitanje pred papinstvom. Susjedni vladari tada su mogli nastupati kao zaštitnici crkvenog jedinstva, istovremeno ostvarujući vlastite teritorijalne interese.

3. Prve optužbe protiv bosanskih krstjana

Krajem 12. i početkom 13. stoljeća u papinskoj prepisci pojavljuju se optužbe da se u Bosni širi hereza.

Posebno je važna uloga Vukana Nemanjića, vladara Duklje, koji je oko 1199. godine obavijestio papu Inocenta III o navodnom prisustvu velikog broja heretika u Bosni. U optužbama se spominjao i ban Kulin.

Takve izjave ne treba automatski prihvatiti kao nepristrasan opis vjerskog stanja.

Vukan je djelovao u složenim političkim okolnostima i imao vlastite interese u odnosima s papinstvom i susjednim vladarima. Njegovo obraćanje Rimu moglo je imati i diplomatsku funkciju.

To ne dokazuje da su optužbe bile potpuno izmišljene. Pokazuje, međutim, da se njihova pouzdanost mora ispitivati u kontekstu političkih odnosa.

Papinstvo je bilo zainteresirano da utvrdi vjersko stanje u Bosni, ali nije odmah organiziralo vojni pohod. Umjesto toga, pristupilo se ispitivanju i pregovorima.

Taj postupak doveo je do jednog od najvažnijih dokumenata bosanske srednjovjekovne historije — Bilinopoljske izjave iz 1203. godine.

4. Bilino polje 1203: šta se zaista dogodilo?

Dana 8. aprila 1203. godine na Bilinom polju, na području današnje Zenice, predstavnici bosanske vjerske zajednice dali su izjavu pred papinskim predstavnikom Ivanom de Casamarisom.

Ban Kulin imao je važnu ulogu u stvaranju uslova za taj sastanak.

U dokumentu su predstavnici zajednice prihvatili određene obaveze koje su se odnosile na crkvenu disciplinu, vjersku praksu i odnos prema Rimskoj crkvi.

Izjava je uključivala zahtjeve da se vjerski život uredi prema prihvaćenim crkvenim pravilima, da se poštuju određeni obredi i da se uklone prakse koje su izazivale sumnju.

U historijskoj literaturi dokument se često naziva aktom odricanja od hereze.

Međutim, samo njegovo postojanje ne dokazuje da su svi potpisnici prethodno zastupali razvijeno bogumilsko dualističko učenje.

Dokument pokazuje da je postojala zajednica čija je praksa izazivala sumnju kod papinskih predstavnika i da su njeni starješine pristale na određene promjene.

Iz toga se ne može automatski rekonstruirati cjelokupna teologija Crkve bosanske.

Bilinopoljska izjava može se razumjeti i kao diplomatski kompromis. Papinstvo je nastojalo osigurati vjersku poslušnost, dok je Kulin imao interes da spriječi međunarodnu izolaciju Bosne i mogućnost vojne intervencije.

Takvo tumačenje ne isključuje stvarne vjerske razlike, ali pokazuje da dokument ima i političku dimenziju.

5. Ko su bili krstjani?

Naziv *krstjani* pojavljuje se u bosanskim izvorima kao oznaka pripadnika posebne vjerske zajednice, naročito njenog organiziranog jezgra.

U kasnijim stoljećima Crkva bosanska imala je prepoznatljivu hijerarhiju. U izvorima se spominju djed, gosti i starci, koji su imali određene vjerske i društvene uloge.

Krstjani su bili povezani s bosanskim velikašima i vladarskim dvorom. Pojedini njihovi predstavnici učestvovali su u diplomatskim poslovima, svjedočenju pravnih radnji i odnosima među vlastelom.

To pokazuje da nisu bili samo marginalna ili progonjena zajednica. U određenim razdobljima imali su važnu društvenu ulogu.

Ipak, njihova brojnost i odnos prema ostatku stanovništva nisu dovoljno poznati.

Nije opravdano pretpostaviti da je svaki stanovnik srednjovjekovne Bosne bio pripadnik Crkve bosanske. Na bosanskom prostoru djelovali su i katolički i pravoslavni vjernici, a odnosi među zajednicama mijenjali su se tokom vremena.

Također, nije sigurno da je Crkva bosanska u svim razdobljima imala isti oblik organizacije i potpuno nepromijenjeno učenje.

6. Jesu li bosanski krstjani bili bogumili?

Ovo je jedno od najvažnijih i najspornijih pitanja bosanske srednjovjekovne historije.

Bogumilstvo se razvilo na prostoru srednjovjekovne Bugarske i drugih balkanskih oblasti. U tradicionalnim prikazima povezano je s dualističkim učenjima, prema kojima postoji snažno suprotstavljanje duhovnog i materijalnog svijeta.

Starija historiografija često je poistovjećivala Crkvu bosansku s bogumilima, smatrajući da je riječ o posebnom ogranku šireg dualističkog pokreta.

Takvo tumačenje zasnivalo se na papinskim optužbama, polemičkim tekstovima, određenim sličnostima u vjerskoj praksi i kasnijim dokumentima.

Međutim, savremeni historičari upozoravaju da ti izvori nisu jednako pouzdani za rekonstrukciju stvarnog vjerovanja bosanskih krstjana.

Neki autori smatraju da su u Crkvi bosanskoj postojali dualistički elementi ili veze sa srodnim pokretima. Drugi osporavaju tvrdnju da je ona bila bogumilska zajednica u strogom teološkom smislu.

Problem je posebno izražen zato što su brojni izvori nastali u krugovima koji su bosansku zajednicu već smatrali heretičkom. Takvi tekstovi mogu sadržavati stvarne informacije, ali mogu i pripisivati protivnicima učenja koja su bila dio uobičajenog crkvenog obrasca za opisivanje hereze.

Zato je potrebno razlikovati tri tvrdnje:

1. U Bosni je postojala posebna vjerska zajednica poznata kao Crkva bosanska.
2. Tu zajednicu su određeni katolički izvori optuživali za herezu.
3. Nije sa sigurnošću dokazano da je cjelokupna zajednica zastupala jedinstveno, potpuno razvijeno bogumilsko dualističko učenje.

Prve dvije tvrdnje imaju čvrstu dokumentarnu osnovu. Treća ostaje predmet historiografskih rasprava.

7. Ugarska i pravo na intervenciju u Bosni

Ugarski vladari tokom srednjeg vijeka nastojali su proširiti ili potvrditi svoj utjecaj nad Bosnom. Njihovi zahtjevi nisu se temeljili samo na religiji. Uključivali su feudalna prava, političko

prvenstvo, kontrolu pograničnih područja i sigurnost južnih granica. Međutim, optužbe za herezu omogućavale su da se politička intervencija predstavi kao vjerska dužnost.

Ako bi papa odobrio pohod protiv heretika, ugarski vladar ili njegov predstavnik mogao je dobiti dodatnu legitimaciju za vojno djelovanje.

Takva legitimacija bila je važna jer je rat protiv kršćanskog susjeda mogao izazvati pitanja među drugim kršćanskim vladarima. Kada se pohod proglasi borbom protiv hereze, politički sukob dobija drugačiji karakter.

To ne znači da su svi crkveni predstavnici bili ravnodušni prema vjerskim pitanjima. Mnogi su iskreno smatrali da je suzbijanje hereze njihova dužnost. Ali religijska uvjerenja i politički interesi nisu se međusobno isključivali. Upravo je njihovo povezivanje stvorilo uslove za Bosanski krstaški rat.

8. Bosna nakon Kulina i jačanje pritiska

Nakon smrti bana Kulina početkom 13. stoljeća Bosna je prolazila kroz političke promjene. U prvoj polovini stoljeća papinstvo je sve češće izražavalo nezadovoljstvo vjerskim prilikama u Bosni.

U tom razdoblju važnu ulogu imali su bosanski banovi, lokalna vlastela, bosanski biskupi i ugarski vladari.

Bosanska biskupija bila je predmet sporova oko nadležnosti, crkvene discipline i odnosa prema susjednim crkvenim središtima.

Pokušaji reforme i nametanja strožeg katoličkog nadzora nisu dali rezultate koje je papinstvo očekivalo.

Tokom 1230-ih papa Grgur IX podržao je odlučnije djelovanje protiv bosanskih heretika.

U takvim okolnostima nastao je vojni pohod koji se u historiografiji naziva Bosanskim krstaškim ratom.

9. Bosanski krstaški rat 1235–1241.

Bosanski krstaški rat najčešće se datira u razdoblje od 1235. do 1241. godine. Vojnu intervenciju predvodio je Koloman, sin ugarskog kralja Andrije II i brat budućeg kralja Bele IV.

Koloman je bio važna politička ličnost u Ugarskoj i nosilac kraljevskih interesa u južnim područjima.

Pohod je imao papinsku podršku i bio je predstavljen kao borba protiv hereze.

Međutim, njegova politička pozadina bila je očigledna. Ugarska je nastojala ojačati vlast nad Bosnom, dok su bosanski vladari i lokalna vlastela pokušavali očuvati svoj položaj.

Ban Matej Ninoslav postao je ključna ličnost bosanskog otpora.

Sačuvani izvori ne omogućavaju potpunu rekonstrukciju svih vojnih operacija. Nije moguće pouzdano opisati svaki pravac kretanja, svaku bitku niti tačan broj učesnika.

Zbog toga treba biti oprezan prema kasnijim prikazima koji govore o velikim, jasno dokumentiranim bitkama i preciznim brojkama.

Iz dostupnih podataka proizlazi da su ugarske snage uspjele ostvariti određene uspjehe, naročito u pojedinim perifernim područjima, ali nisu uspostavile trajnu i potpunu kontrolu nad Bosnom.

10. Ban Matej Ninoslav i bosanski otpor

Matej Ninoslav bio je jedan od najvažnijih bosanskih vladara 13. stoljeća.

Njegov politički položaj bio je složen. Morao je voditi računa o pritisku Ugarske, zahtjevima papinstva i interesima domaće vlastele.

U određenim trenucima pokušavao je uspostaviti ili obnoviti odnose s papinskim predstavnicima. Takvi potezi ne moraju značiti potpuno prihvatanje svih zahtjeva Rima, nego mogu predstavljati diplomatski pokušaj da se izbjegne rat.

Istovremeno, bosanski otpor ugarskoj intervenciji pokazuje da se lokalna vlast nije jednostavno pokorila vanjskim zahtjevima.

Ninoslav je održavao odnose s Dubrovnikom, a sačuvane isprave svjedoče o njegovom nastojanju da djeluje kao samostalan politički vladar.

Otpor nije nužno bio organiziran kao vjerski rat za odbranu jedne teologije.

Za bosanskog bana i vlastelu bilo je važno sačuvati teritoriju, prihode, politička prava i mogućnost samostalnog odlučivanja.

Upravo zbog toga je pogrešno svaki sukob Bosne s Ugarskom tumačiti kao neposredni rat između katolika i bogumila.

11. Šta se događalo s civilnim stanovništvom?

Izvori o Bosanskom krstaškom ratu znatno su oskudniji od izvora o nekim velikim pohodima u Svetoj zemlji ili južnoj Francuskoj.

Poznato je da je rat bio povezan s prisilnim suzbijanjem vjerskih zajednica i pokušajima uspostavljanja crkvene kontrole.

U historijskoj literaturi spominju se progoni, prisilne mjere i pogubljenja heretika. Međutim, nije moguće pouzdano utvrditi ukupan broj stradalih niti rekonstruirati razmjere nasilja u svim područjima.

Zato bi bilo neodgovorno navoditi velike brojke žrtava bez odgovarajuće dokumentacije.

Isto tako, odsustvo detaljnih izvještaja ne znači da civilno stanovništvo nije trpjelo posljedice rata.

Vojni pohodi u srednjem vijeku često su uključivali oduzimanje hrane, razaranje naselja, zarobljavanje ljudi i prisilno napuštanje domova.

U Bosni su takve posljedice mogle biti posebno teške zbog složenog terena, ograničenih komunikacija i oslanjanja stanovništva na lokalnu privredu.

Ipak, historijska analiza mora jasno razlikovati ono što je neposredno potvrđeno izvorima od onoga što se može zaključivati na osnovu općih obilježja srednjovjekovnog ratovanja.

12. Mongolska invazija i kraj pohoda

Godine 1241. Ugarsko Kraljevstvo suočilo se s velikom mongolskom invazijom.

Mongolske snage porazile su ugarsku vojsku u bitki na rijeci Šajo, poznatoj i kao bitka kod Mohija, u aprilu 1241. godine.

Ugarska država našla se u izuzetno teškom položaju. Njeni vladari morali su se usmjeriti na neposrednu odbranu vlastite teritorije.

Takve okolnosti onemogućile su nastavak dotadašnje intervencije u Bosni. Koloman je bio ranjen tokom mongolskog napada i ubrzo je umro.

Bosanski krstaški rat tako nije završen potpunim vojnim pokoravanjem Bosne.

Ugarska je izgubila mogućnost da nastavi pohod u ranijem obimu, dok je Bosna zadržala znatan stepen političke samostalnosti.

To, međutim, nije značilo kraj ugarskih zahtjeva prema Bosni niti prestanak papinskih optužbi za herezu.

13. Crkva bosanska nakon krstaškog rata

Crkva bosanska nastavila je postojati i nakon 1241. godine.

Njeni pripadnici i predstavnici pojavljuju se u izvorima kasnijeg srednjeg vijeka, naročito u vezi s bosanskim velikašima i političkim životom.

U 14. i 15. stoljeću Bosna je prolazila kroz značajne promjene. Ban Stjepan II Kotromanić proširio je teritoriju i ojačao državu, dok je Tvrtko I 1377. godine okrunjen za kralja.

U tom razdoblju na bosanskom prostoru djelovali su pripadnici različitih kršćanskih zajednica.

Katolički franjevci dobili su važnu ulogu u misionarskom radu, a pravoslavne zajednice bile su prisutne u pojedinim područjima.

Crkva bosanska nije nestala odmah nakon pokušaja njenog suzbijanja u 13. stoljeću.

Naprotiv, njeno dugotrajno postojanje pokazuje da vojna intervencija nije ostvarila cilj potpunog uklanjanja zajednice koju su papinski izvori označavali kao heretičku.

14. Stećci i pitanje vjerske pripadnosti

Stećci su jedan od najprepoznatljivijih spomenika srednjovjekovne Bosne i susjednih područja. U starijoj historiografiji često su povezivani s bogumilima i Crkvom bosanskom.

Prema takvom tumačenju, stećci su predstavljali posebno obilježje bosanskih heretika.

Međutim, savremena istraživanja pokazuju da je njihova vjerska i društvena upotreba bila mnogo šira.

Stećci su korišteni u različitim kršćanskim zajednicama, uključujući katolike, pravoslavce i pripadnike Crkve bosanske.

Zato nije opravdano svaki stećak automatski smatrati bogumilskim nadgrobnikom.

Određeni natpisi omogućavaju povezivanje pojedinih spomenika s pripadnicima Crkve bosanske, ali to ne znači da su svi ili većina stećaka pripadali toj zajednici.

Njihova rasprostranjenost pokazuje postojanje zajedničkih kulturnih i pogrebnih tradicija koje su prelazile granice pojedinih crkvenih zajednica.

Stećci su zato važni za razumijevanje bosanskog srednjovjekovnog društva, ali nisu dovoljan dokaz za tvrdnju da je cjelokupno stanovništvo pripadalo jednoj vjeri.

15. Bosna pred osmansko osvajanje

Tokom 15. stoljeća Bosansko Kraljevstvo suočavalo se s unutrašnjim sukobima, pritiskom Ugarske i sve snažnijim osmanskim širenjem.

Osmanska vojska postepeno je učvršćivala položaj u susjednim oblastima, dok su bosanski velikaši pokušavali sačuvati svoje posjede i politički utjecaj.

U takvim okolnostima vjerska pitanja ponovo su dobila neposrednu političku važnost.

Kralj Stjepan Tomaš nastojao je ojačati veze s Katoličkom crkvom i zapadnim vladarima. U posljednjim godinama njegove vladavine pojačan je pritisak na pripadnike Crkve bosanske.

Dio pripadnika te zajednice suočio se sa zahtjevima da prihvati katoličanstvo ili napusti područja pod kraljevskom kontrolom.

Međutim, nije moguće pouzdano utvrditi sudbinu svih pripadnika Crkve bosanske niti tvrditi da je zajednica nestala u jednom trenutku.

Kada su Osmanlije 1463. godine osvojile najveći dio Bosanskog Kraljevstva, zatekle su društvo u kojem su postojale različite vjerske i političke tradicije.

Osmansko osvajanje nije automatski značilo da je cjelokupno stanovništvo odmah prihvatilo islam.

Islamizacija je bila dugotrajan proces, povezan s političkim, društvenim, ekonomskim i vjerskim promjenama tokom narednih stoljeća.

16. Jesu li bosanski bogumili masovno prešli na islam?

U popularnim prikazima historije Bosne često se tvrdi da su pripadnici Crkve bosanske masovno prihvatili islam nakon osmanskog osvajanja.

Takvo tumačenje povezuje navodnu bogumilsku teologiju s određenim sličnostima koje se pripisuju islamskom učenju.

Međutim, problem je u tome što ne postoji dovoljno pouzdanih izvora koji bi dokazali da je većina bosanskog stanovništva prije osmanskog osvajanja pripadala jedinstvenoj bogumilskoj zajednici.

Također, nije moguće jednostavno pratiti svakog pripadnika Crkve bosanske i utvrditi njegovu kasniju vjersku pripadnost.

Osmanski izvori, uključujući porezne popise, pružaju važne podatke o stanovništvu i promjenama vjerske pripadnosti, ali ne omogućavaju uvijek precizno povezivanje pojedinaca s ranijim crkvenim zajednicama.

Zbog toga nije historijski opravdano tvrditi da su svi ili gotovo svi bosanski muslimani nastali neposrednim prelaskom bogumila na islam.

Jednako je problematično tvrditi da je islamizacija bila isključivo rezultat nasilne prisile.

Historijska stvarnost bila je složenija. Različiti ljudi i porodice prihvatili su islam u različitim okolnostima, tokom dugog razdoblja, pod utjecajem društvenih, ekonomskih, političkih i vjerskih činilaca.

Crkva bosanska predstavlja važan dio te historije, ali ne može sama objasniti cjelokupan proces nastanka muslimanskih zajednica u Bosni.

17. Je li Bosanski krstaški rat bio vjerski ili osvajački?

Bosanski krstaški rat iz 1235–1241. godine imao je jasno izraženo vjersko opravdanje.

Papinstvo je podržavalo suzbijanje hereze, a vojna intervencija predstavljena je kao sredstvo zaštite crkvenog jedinstva.

Međutim, ugarski politički interesi bili su jednako važni za razumijevanje sukoba.

Ugarski vladari nastojali su proširiti ili učvrstiti vlast nad Bosnom, a krstaška legitimacija omogućavala je da se takav cilj predstavi kao vjerska obaveza.

Bosanski otpor bio je povezan s očuvanjem političke samostalnosti i položaja domaćih vladara.

Zbog toga bi bilo pojednostavljeno govoriti o ratu koji se vodio isključivo radi uništenja bogumilstva.

Jednako bi bilo pogrešno potpuno zanemariti religijsku dimenziju i tvrditi da su crkvene optužbe bile samo izmišljeni izgovor.

Vjerska uvjerenja, crkveni autoritet, feudalna prava i teritorijalni interesi djelovali su istovremeno.

Upravo ta povezanost objašnjava zašto je papinstvo moglo podržati vojnu intervenciju, zašto je Ugarska bila zainteresirana za njeno provođenje i zašto su bosanski vladari pružali otpor.

18. Bosanski slučaj u široj historiji krstaških ratova

Bosanski krstaški rat pripada istoj široj historijskoj pojavi kao Albigenški i Husitski ratovi.

U sva tri slučaja papinska vlast koristila je krstašku ideologiju protiv zajednica koje su smatrane heretičkim. Međutim, razlike među njima bile su značajne.

U južnoj Francuskoj rat je doveo do velikog teritorijalnog preuređenja i jačanja francuske krune.

U Češkoj su husiti uspjeli odbiti više velikih krstaških pohoda i na kraju izboriti ograničen vjerski kompromis.

U Bosni ugarska intervencija nije ostvarila cilj trajnog potčinjavanja zemlje, a Crkva bosanska nastavila je postojati još stoljećima.

Bosanski slučaj posebno jasno pokazuje koliko je opasno poistovjetiti crkvenu optužbu s historijski dokazanom činjenicom.

To što je određena zajednica proglašena heretičkom ne znači da historičar može bez dodatnih dokaza prihvatiti sve tvrdnje njenih protivnika.

Isto tako, politički interesi onih koji su pokretali rat ne znače da vjerska pitanja nisu bila stvarna.

Zadatak historijskog istraživanja jeste da se obje dimenzije ispituju na osnovu dostupnih izvora.

Bosna nije bila izuzetak od evropske historije krstaških ratova. Bila je jedan od prostora na kojem su se sukobili papinski zahtjevi, regionalne političke ambicije i nastojanja lokalnih vladara da očuvaju svoju vlast.

Upravo zbog toga Bosanski krstaški rat predstavlja važan primjer širenja krstaške ideologije izvan Svete zemlje i njenog korištenja u političkim sukobima među kršćanskim državama.

Izvori i literatura za poglavlje

Posebno su važna četiri istraživanja koja pomažu razdvojiti dokumentirane činjenice od kasnijih nacionalnih i vjerskih tumačenja:

1. Ivan Majnarić, „The Papal Legate Ivan de Casamaris and the 1203 Act of Abjuration in Bilino Polje“ — detaljna analiza Bilinopoljske izjave kao crkvenopravnog i političkog kompromisa.
2. Ines Aščerić-Todd, „Patarenes, Protestants and Islam in Bosnia: Deconstructing the Bogomil Theory“ (2022) — kritičko preispitivanje teze o neposrednoj vezi između bogumilstva i kasnije islamizacije Bosne.
3. Dženan Dautović, „Crkva bosanska i stećci“ — istraživanje koje potvrđuje da su pripadnici Crkve bosanske koristili stećke, ali i da oni nisu bili isključivo obilježje te zajednice.
4. Dubravko Lovrenović, „Bosnian ‘School of Death’: Interconfessionality of Stećci“ — analiza međukonfesionalnog karaktera stećaka.

POGLAVLJE 41

KRSTAŠKI RATOVI, VJERSKA PROPAGANDA I OPRAVDAVANJE NASILJA

KAKO SE STVARALA SLIKA O NEPRIJATELJU

1. Rat se vodio i riječima

Historija krstaških ratova nije samo historija vojski, opsada, osvajanja i političkih sporazuma. Ona je i historija riječi kojima su ratovi najavljivani, objašnjavani i opravdavani.

Prije nego što bi vojska krenula u pohod, trebalo je uvjeriti ljude da je rat potreban. Vladari su morali osigurati saveznike, zapovjednici okupiti ratnike, a crkveni predstavnici objasniti zašto učešće u oružanom sukobu može predstavljati vjersku dužnost.

Nakon pobjede trebalo je pokazati da je cilj bio opravdan. Nakon poraza trebalo je objasniti zašto je vojska, koja je vjerovala da djeluje u Božije ime, ipak izgubila bitku.

U tim okolnostima nastajale su propovijedi, pisma, hronike, pjesme, biografije vladara i opisi vojnih pohoda.

Oni nisu bili samo sredstva prenošenja informacija. Često su oblikovali način na koji su savremenici razumijevali rat, neprijatelja i vlastite postupke.

Ipak, bilo bi pogrešno sve takve tekstove automatski proglasiti propagandom u značenju svjesnog izmišljanja činjenica. Mnogi pisci iskreno su vjerovali u ono što su zapisivali. Njihovo uvjerenje, međutim, nije jamstvo da su događaje prikazali potpuno ili nepristrasno.

Historijski problem zato nije samo pitanje je li određeni autor govorio istinu. Potrebno je istražiti šta je znao, od koga je dobio informacije, kome je pisao i kakvu je poruku želio prenijeti.

2. Šta je značila propaganda u srednjem vijeku?

Savremena riječ propaganda često se povezuje s organiziranim političkim kampanjama, masovnim medijima i namjernim manipuliranjem javnošću.

Srednjovjekovno društvo nije raspolagalo televizijom, novinama ili elektronskim komunikacijama, ali je imalo razvijene načine javnog uvjeravanja.

Propovijedi su se izgovarale pred okupljenim vjernicima. Vladarska pisma čitana su pred plemstvom i gradskim zajednicama. Crkvene odluke prenosili su biskupi i svećenici. Hronike su se prepisivale u samostanima i na dvorovima, a priče o ratnicima širile su se usmenim putem.

U tom smislu propaganda je označavala nastojanje da se određeno tumačenje događaja prihvati kao ispravno i da ono podstakne željeno ponašanje.

Nije svaka propaganda sadržavala neistine. Mogla se zasnivati na stvarnim događajima, ali ih prikazivati selektivno, naglašavati jedne činjenice, a zanemarivati druge.

Primjerice, stvarno osvajanje jednog grada moglo je biti opisano kao čudesna pobjeda vjernika, dok su pljačka, ubijanje zarobljenika i sukobi među pobjednicima ostajali u drugom planu.

Slično tome, poraz se mogao predstaviti kao posljedica grijeha vlastite vojske, izdaje saveznika ili neprijateljske podmuklosti, bez ozbiljnog razmatranja vojnih grešaka.

Takvi obrasci pojavljuju se u različitim srednjovjekovnim tradicijama. Njihov sadržaj i vjerski jezik nisu bili jednaki, ali je zajednička bila težnja da se politički i vojni događaji povežu s moralnim značenjem.

3. Poziv Urbana II i stvaranje slike o svetom ratu

Poziv pape Urbana II na saboru u Clermontu 1095. godine predstavlja jednu od najvažnijih prekretnica u historiji krstaške propagande.

Papa je pozvao zapadnoevropske kršćane da pomognu istočnim kršćanima i krenu prema svetim mjestima.

Međutim, ne postoji pouzdan stenografski zapis njegovog govora. Sačuvano je više verzija koje su kasnije sastavili različiti autori, među njima Fulcher iz Chartresa, Robert Monah, Baldric iz Dola i Guibert iz Nogenta.

Te verzije nisu potpuno jednake.

U pojedinima se snažno naglašavaju patnje istočnih kršćana, u drugima oslobađanje Jerusalema, a u nekima i opis muslimanskog neprijatelja kao okrutnog, bezbožnog ili moralno izopačenog.

Zato se ne može svaka rečenica iz kasnijih hronika pripisati Urbanu kao njegov doslovan govor.

Ipak, tekstovi pokazuju kako su zapadni pisci početkom 12. stoljeća razumijevali i predstavljali krstaški poziv.

Rat je prikazivan kao vjerski opravdano djelovanje. Učesnicima je obećavana duhovna korist, a odlazak u pohod povezan je s pokajanjem, hodočašćem i službom Bogu.

Takav okvir mijenjao je značenje ratovanja. Čovjek koji je u običnom feudalnom sukobu mogao biti osuđen zbog nasilja sada je, pod određenim uslovima, mogao vjerovati da ratovanjem izvršava vjersku obavezu.

Upravo je ta promjena predstavljala jednu od najvažnijih osobina krstaškog pokreta.

4. Prikazivanje muslimana kao neprijatelja vjere

U brojnim latinskim krstaškim tekstovima muslimani su predstavljani prvenstveno kroz svoju ulogu protivnika kršćanskih vojski.

Autori su često koristili opće nazive kao što su Saraceni, Turci ili nevjernici, iako su muslimanske države i zajednice bile međusobno različite.

Fatimidi u Egiptu, seldžučki vladari, lokalni emiri Sirije i kasnije Ajubidi nisu predstavljali jednu politički ujedinjenu silu.

Njihovi odnosi uključivali su ratove, pregovore, dinastičke sukobe i povremenu saradnju s krstaškim vladarima.

Međutim, u propagandnom prikazu bilo je jednostavnije govoriti o jedinstvenom neprijatelju.

Tako se politička raznolikost muslimanskog svijeta često gubila iza jedne religijske oznake.

Pojedini latinski pisci pripisivali su muslimanima i vjerovanja koja nisu odgovarala islamskom učenju. U evropskoj književnoj tradiciji pojavljuju se prikazi muslimana kao idolopoklonika ili ljudi koji obožavaju Muhammeda.

Takvi prikazi nisu vjerodostojan opis islamske teologije. Islam izričito odbacuje obožavanje bilo koga osim Boga, a Muhammeda smatra Božijim poslanikom, ne božanstvom.

Pogrešni opisi mogli su nastajati iz neznanja, preuzimanja starijih književnih obrazaca ili namjere da se neprijatelj prikaže kao potpuna suprotnost kršćanskoj vjeri.

Važno je, međutim, naglasiti da svi latinski pisci nisu jednako opisivali muslimane. Oni koji su živjeli na Istoku i imali neposredne kontakte s muslimanskim društvima ponekad su pokazivali znatno bolje poznavanje njihovih običaja, političkih odnosa i vjerske prakse.

5. Neprijatelj kao bezbrojna vojska

Jedan od čestih obrazaca u latinskim hronikama bio je prikaz krstaša kao malobrojne vojske koja se suprotstavlja ogromnoj neprijateljskoj sili.

Broj muslimanskih vojnika često je opisivan izrazima koji naglašavaju njihovu neizmjernost.

Takav prikaz imao je snažno vjersko značenje.

Ako malobrojni krstaši pobijede daleko brojnijeg protivnika, pobjeda se može predstaviti kao dokaz Božije pomoći.

Time vojni uspjeh dobija dodatnu legitimaciju.

Međutim, srednjovjekovne brojke o veličini vojski često nisu pouzdane. Pisci nisu uvijek raspolagali mogućnošću da prebroje neprijateljske snage, a njihove procjene mogle su biti oblikovane književnim i biblijskim obrascima.

Opis neprijatelja kao nebrojene mase nije nužno predstavljao svjesnu laž. Mogao je biti način na koji je autor razumijevao izuzetno veliku vojsku. Ipak, historijski istraživač mora razlikovati književni naglasak od stvarne vojne procjene.

Zbog toga se brojke iz krstaških hronika ne mogu jednostavno prihvatati bez poređenja s drugim izvorima, mogućnostima opskrbe, veličinom prostora i poznatom organizacijom srednjovjekovnih vojski.

6. Jerusalem 1099: pokolj predstavljen kao pobjeda

Osvajanje Jerusalema 15. jula 1099. godine jedan je od najjasnijih primjera kako su nasilje i vjersko tumačenje mogli biti povezani u istom izvještaju.

Latinski izvori opisuju prodor krstaša u grad, ubijanje stanovnika i zauzimanje svetih mjesta.

Raymond od Aguilersa i drugi pisci koriste izrazito snažne opise krvi, mrtvih tijela i razaranja.

U pojedinim tekstovima nasilje nije predstavljeno samo kao posljedica osvajanja grada, nego i kao dio trijumfa koji ima vjersko značenje.

Posebno su poznati opisi krvi koja doseže do koljena ili uzda konja.

Takve izraze ne treba razumjeti kao doslovna mjerenja. Njihova svrha bila je naglasiti razmjere pobjede i pokolja.

Međutim, činjenica da su pojedini opisi retorički ne znači da se samo ubijanje nije dogodilo.

Masovno nasilje nad stanovnicima Jerusalema potvrđeno je različitim izvorima, iako se historičari ne slažu o ukupnom broju žrtava i pojedinostima njihovog stradanja. Važno je razlikovati dva pitanja.

Prvo je pitanje jesu li krstaši nakon osvajanja grada počinili masovno nasilje. Za to postoje snažni historijski dokazi.

Drugo je pitanje koliko je ljudi ubijeno, koje su zajednice pretrpjele najveće gubitke i koliko su pouzdani pojedini detalji kasnijih izvještaja. Tu je potreban znatno veći oprez.

Kada hroničar prikazuje pokolj kao dio pobjede koju je omogućio Bog, on ne prenosi samo događaj. On čitaocu nudi i njegovo vjersko opravdanje. To je ključna razlika između historijskog izvještavanja i ideološkog tumačenja.

7. Kako su muslimanski pisci opisivali krstaše?

Muslimanski izvori pružaju drugačiju perspektivu na iste ratove. U arapskim hronikama krstaši se često nazivaju Francima, prema nazivu koji je u muslimanskom svijetu korišten za različite zapadnoevropske narode.

Autori poput Ibn al-Kalanisija i Ibn al-Asira bilježili su osvajanja, diplomatske odnose, opsade i političke sukobe. Međutim, ni muslimanski pisci nisu bili potpuno neutralni.

Njihovi izvještaji nastajali su u određenim političkim i vjerskim okolnostima. Pojedini autori bili su povezani s vladarskim dvorovima, dok su drugi pisali iz perspektive učenjaka, gradskih zajednica ili regionalnih političkih interesa.

U ranim razdobljima krstaških ratova muslimanski svijet nije imao jedinstven odgovor na dolazak zapadnih vojski.

Fatimidi, Seldžuci i različiti lokalni vladari imali su vlastite interese. Ponekad su se međusobno borili čak i kada su krstaške države predstavljale ozbiljnu vojnu prijetnju.

Kasnije se u određenim muslimanskim izvorima sve snažnije razvijala predstava o zajedničkoj borbi protiv Franaka.

Ta promjena bila je povezana s političkim usponom Zengija, Nuruddina, Salahuddina i njihovih nasljednika.

Zbog toga muslimanske hronike ne treba posmatrati kao jedinstven odgovor islamskog svijeta. Njihovi autori razlikovali su se po vremenu, mjestu, političkoj pripadnosti i ciljevima pisanja.

8. Džihad kao sredstvo vjerske i političke mobilizacije

U muslimanskim društvima važnu ulogu u mobilizaciji protiv krstaša imala je ideja džihada.

Arapska riječ *jihād* potječe od korijena ج-ه-د, koji upućuje na ulaganje napora, nastojanje i borbu.

U islamskoj pravnoj i vjerskoj tradiciji pojam ima šire značenje od samog ratovanja, ali je u kontekstu krstaških ratova često korišten i za označavanje oružane borbe protiv neprijateljskih vojski.

Propovjednici i učenjaci mogli su pozivati na odbranu muslimanskih teritorija, zaštitu svetih mjesta i pomoć ugroženim zajednicama.

Takvi pozivi imali su vjerski sadržaj, ali su mogli služiti i političkim ciljevima vladara. Posebno je važan primjer Nuruddina Mahmuda, vladara Alepa i Damaska.

Nuruddin je podržavao vjerske ustanove, podizao objekte povezane s islamskim obrazovanjem i javno isticao svoju ulogu u borbi protiv krstaša.

Njegova vlast nije bila zasnovana samo na vojnoj sili. Vjerska legitimacija pomagala mu je da se predstavi kao zaštitnik muslimanske zajednice.

Ipak, Nuruddin je ratovao i protiv muslimanskih političkih protivnika.

Zbog toga se njegovo djelovanje ne može razumjeti isključivo kao neprekidna borba protiv krstaša.

Isti vladar mogao je koristiti religijski jezik za opravdavanje rata protiv Franaka, a istovremeno voditi složenu politiku prema muslimanskim susjedima.

9. Salahuddin: između historijske ličnosti i idealiziranog junaka

Salahuddin Jusuf ibn Ejub postao je jedna od najpoznatijih ličnosti krstaških ratova.

Njegova pobjeda kod Hattina 1187. godine i ponovno osvajanje Jerusalema učinili su ga važnim simbolom muslimanskog otpora.

Muslimanski pisci, naročito oni povezani s njegovim dvorom, prikazivali su ga kao pobožnog vladara, zaštitnika vjere i vojnog zapovjednika koji je obnovio muslimansku vlast nad Jerusalemom.

Takvi opisi sadrže vrijedne historijske podatke, ali imaju i biografsku i političku funkciju.

Bahauddin Ibn Šeddad, koji je dobro poznao Salahuddina, pisao je s velikim poštovanjem prema njegovoj ličnosti.

Imaduddin el-Isfahani također je bio povezan s njegovim političkim okruženjem i koristio izrazito razvijen književni stil.

Njihova blizina događajima predstavlja prednost, ali i razlog za oprez.

Salahuddin je bio sposoban političar i vojskovođa, ali je njegova vlast nastajala kroz ratove, pregovore, dinastičke sukobe i uspostavljanje kontrole nad različitim muslimanskim teritorijama. Nije bio samo idealizirani junak čiji su svi postupci bili određeni jednim vjerskim ciljem.

Njegova odluka da 1187. godine prihvati predaju Jerusalema uz otkupninu i uslove za stanovništvo razlikovala se od krstaškog osvajanja 1099. godine.

Međutim, ni tada svi stanovnici nisu bili oslobođeni bez uslova. Dio je morao platiti otkupninu, neki su oslobođeni milošću vladara i njegovih saradnika, dok su drugi dospjeli u ropstvo.

Historijska slika zato ne treba ni umanjivati razliku između 1099. i 1187. godine ni pretvarati Salahuddina u vladara koji nikada nije koristio nasilje.

10. Opravdavanje poraza kao Božije kazne

Jedan od najzanimljivijih obrazaca srednjovjekovnih izvora jeste tumačenje poraza kao posljedice grijeha. Kada bi krstaška vojska pobijedila, uspjeh se često povezivao s Božijom pomoći.

Kada bi izgubila, pisci su mogli tvrditi da su učesnici bili nedovoljno pobožni, pohlepni, neposlušni ili moralno iskvareni.

Takvo objašnjenje omogućavalo je da se očuva uvjerenje u ispravnost samog krstaškog cilja.

Ako je rat bio svet, poraz nije morao značiti da je rat pogrešan. Mogao se predstaviti kao kazna za grijeh učesnika.

Slični obrasci pojavljuju se i u muslimanskim vjerskim tekstovima, gdje se vojni neuspjeh mogao povezivati s moralnim slabostima zajednice, nedostatkom jedinstva ili udaljavanjem od vjerskih obaveza.

Takva tumačenja imala su važnu društvenu funkciju. Ona su objašnjavala katastrofu i istovremeno pozivala na obnovu discipline.

Međutim, za historičara vjersko objašnjenje poraza nije zamjena za analizu vojne stvarnosti.

Poraz kod Hattina ne može se objasniti samo tvrdnjom da su krstaši bili grešni. Potrebno je istražiti odluke zapovjednika, nedostatak vode, osmansku ili muslimansku taktiku u konkretnom razdoblju, raspored snaga i političke okolnosti.

Jednako tako, poraz muslimanske vojske ne može se historijski objasniti samo tvrdnjom da njeni pripadnici nisu bili dovoljno pobožni.

Takva uvjerenja važna su kao predmet istraživanja, ali nisu sama po sebi dokaz stvarnog uzroka događaja.

11. Bizantinci u latinskim krstaškim hronikama

Posebno zanimljiv slučaj predstavljaju odnosi krstaša i Bizantskog Carstva. Bizantinci su bili kršćani, ali su pripadali istočnoj crkvenoj tradiciji i imali vlastite političke interese.

Kada su zapadni krstaši prolazili kroz bizantske teritorije, često su očekivali pomoć, opskrbu i vojnu saradnju.

Bizantski carevi, s druge strane, morali su voditi računa o sigurnosti vlastitih gradova, mogućnosti pljačke i opasnosti da velike zapadne vojske pokušaju osvojiti teritorije koje je Carstvo smatralo svojim. Iz takvih okolnosti nastajale su sumnje i optužbe.

U pojedinim latinskim hronikama bizantski vladari prikazivani su kao nepouzdana saveznici ili ljudi koji tajno sarađuju s muslimanskim neprijateljima. Međutim, takve tvrdnje nisu uvijek bile zasnovane na provjerenim informacijama.

Glasine su se mogle širiti među vojnicima, a kasniji pisci mogli su ih uključivati u hronike kao objašnjenje vojnih teškoća.

To ne znači da između Bizanta i muslimanskih vladara nije bilo diplomatskih sporazuma ili političke saradnje.

Takvi odnosi jesu postojali, ali ih ne treba automatski poistovjećivati s tajnom zavjerom protiv svih krstaša.

Bizantska diplomatija djelovala je prema vlastitim državnim interesima, kao što su to činili i zapadni krstaški vladari.

Četvrti krstaški rat i osvajanje Konstantinopolja 1204. godine pokazali su koliko je opasna postala međusobna sumnja između dvije kršćanske političke tradicije.

12. Kršćani protiv kršćana: propaganda o herezi

U Albigenškom i Husitskom krstaškom ratu neprijatelj nije bio pripadnik druge religije, nego osoba ili zajednica koju je crkvena vlast proglasila heretičkom.

To je zahtijevalo drugačiji oblik opravdanja.

Ako su ljudi koje se napada također tvrdili da vjeruju u Isusa, bilo je potrebno objasniti zašto se protiv njih može voditi sveti rat.

Jedan od odgovora bio je prikazivanje hereze kao opasnosti za cjelokupnu kršćansku zajednicu.

Heretik nije predstavljen samo kao osoba koja ima pogrešno mišljenje, nego kao neko ko ugrožava duhovno zdravlje društva.

Takav način razmišljanja mogao je opravdati represiju i protiv onih koji nisu neposredno učestvovali u pobuni ili nasilju.

U južnoj Francuskoj optužbe za herezu povezane su s oduzimanjem posjeda i političkim osvajanjem.

U Češkoj su krstaški pohodi protiv husita bili povezani i s nastojanjem Sigismunda da uspostavi kraljevsku vlast.

U Bosni su optužbe protiv Crkve bosanske omogućavale da ugarska intervencija dobije vjersko opravdanje.

Ovi primjeri ne znače da su sve optužbe bile izmišljene. Postojale su stvarne vjerske razlike.

Međutim, proglašavanje neke zajednice heretičkom moglo je pretvoriti teološki spor u pitanje vojne prisile i političke podređenosti.

13. Propaganda i dehumanizacija protivnika

Jedan od najopasnijih učinaka ratne propagande jeste prikazivanje protivnika kao manje vrijednog čovjeka.

Kada se neprijatelj opisuje samo kao bezbožnik, izdajnik, neprijatelj Boga ili prijetnja cijelom društvu, njegova individualnost nestaje.

Više se ne govori o različitim ljudima, porodicama, zanatlijama, trgovcima i stanovnicima gradova. Govori se o jednoj neprijateljskoj kategoriji.

Takvo pojednostavljivanje može olakšati opravdavanje nasilja.

Ako se čitav grad poistovjeti s herezom, stanovnici koji nisu učestvovali u borbi mogu biti izloženi kolektivnoj kazni.

Ako se svi muslimani predstave kao jedinstvena neprijateljska sila, mogu se zanemariti razlike između vojnih zapovjednika, običnih stanovnika i političkih protivnika.

Isto vrijedi kada se svi krstaši opisuju kao ljudi s istim namjerama, bez razlikovanja vladara, vojnika, hodočasnika i stanovnika krstaških država.

Historijsko istraživanje mora se oduprijeti takvom pojednostavljivanju.

Odgovornost za konkretan zločin pripada onima koji su ga naredili, izvršili ili omogućili, a ne automatski svakom pripadniku njihove religije ili naroda.

14. Uloga pjesnika, propovjednika i dvorskih pisaca

Krstaška propaganda nije bila ograničena na službena papinska pisma. Pjesnici su mogli veličati pobjede i pozivati na nove pohode. Propovjednici su podsticali vjernike da se priključe vojsci. Dvorski pisci predstavljali su vladare kao zaštitnike vjere i legitimne nosioce političke vlasti.

U muslimanskom svijetu pjesništvo i javni natpisi također su imali važnu ulogu.

Nuruddin je, primjerice, naručio propovjedaonicu namijenjenu džamiji el-Aksa u Jerusalemu, iako grad u njegovo vrijeme nije bio pod njegovom vlašću.

Takav poduhvat imao je snažno simboličko značenje. Predstavljao je namjeru da se Jerusalem jednog dana vrati pod muslimansku kontrolu.

Kada je Salahuddin osvojio grad 1187. godine, propovjedaonica je postavljena u el-Aksu.

Ovaj primjer pokazuje kako vjerski predmeti, natpisi i arhitektura mogu biti dio dugoročne političke poruke.

Sličnu funkciju imali su i zapadni krstaški simboli: križevi na odjeći, relikvije, zastave i svečane procesije.

Takvi simboli nisu samo označavali vjersku pripadnost. Oni su povezivali vojni poduhvat s predstavom o svetoj obavezi.

15. Kako razlikovati vjerodostojan izvještaj od propagandnog prikaza?

Srednjovjekovni izvori ne mogu se jednostavno podijeliti na istinite i lažne.

Jedan tekst može biti vrlo pouzdan u opisivanju datuma i mjesta bitke, a istovremeno pristrasan u procjeni motiva protivnika.

Drugi može tačno zabilježiti osvajanje grada, ali pretjerivati u broju poginulih.

Treći može sačuvati autentičan govor, ali ga književno preoblikovati.

Zbog toga je potrebno primijeniti nekoliko osnovnih kriterija.

Prvo, treba utvrditi kada je tekst nastao. Izvještaj sastavljen neposredno nakon događaja nije automatski tačan, ali ima drugačiju dokaznu vrijednost od priče zapisane mnogo decenija kasnije.

Drugo, važno je znati ko je autor. Učesnik bitke mogao je dobro poznavati vlastiti položaj, ali ne i namjere protivničkog zapovjednika.

Treće, potrebno je ispitati kome je tekst bio namijenjen. Pismo vladaru, samostanska hronika i pjesma namijenjena javnom izvođenju nisu imali istu svrhu.

Četvrto, izvore treba međusobno upoređivati. Ako latinski, arapski i bizantski pisci nezavisno potvrđuju isti događaj, pouzdanost njegove osnovne rekonstrukcije može biti veća.

Peto, potrebno je razlikovati činjenicu od autorovog objašnjenja. Tvrdnja da je vojska poražena može biti historijski provjerljiva; tvrdnja da je poražena zato što ju je Bog kaznio pripada autorovom vjerskom tumačenju.

Šesto, brojke o vojnicima, žrtvama i plijenu zahtijevaju posebnu provjeru. Srednjovjekovni pisci često su koristili zaokružene ili simbolički značajne brojeve.

Sedmo, treba istražiti i ono što tekst prešućuje. Izostavljanje sudbine civila ili postupanja prema zarobljenicima može biti jednako važno kao i događaji koje autor opisuje.

Takav pristup omogućava da se izvori koriste kao historijski dokazi, a da se njihove ideološke poruke ne prihvataju nekritički.

16. Da li je religija bila samo izgovor?

Jedna od čestih savremenih tvrdnji jeste da su krstaški ratovi bili isključivo politički i osvajački poduhvati, dok je religija služila samo kao izgovor.

Takvo tumačenje ne objašnjava sve poznate činjenice.

Mnogi učesnici iskreno su vjerovali da odlaskom u pohod izvršavaju vjersku obavezu. Neki su prodavali ili zalagali imovinu, preuzimali velike troškove i izlagali se opasnosti bez sigurnog izgleda za materijalnu dobit.

Istovremeno, pojedini vladari i velikaši koristili su krstaške pohode za osvajanje teritorija, stjecanje političkog ugleda i ostvarivanje ekonomskih interesa.

Zbog toga nije opravdano suprotstavljati religiju i politiku kao da se međusobno isključuju.

Čovjek je mogao istovremeno vjerovati da služi Bogu i željeti steći zemlju.

Vladar je mogao biti iskreno pobožan i koristiti vjerski autoritet za učvršćivanje vlasti.

Propovjednik je mogao vjerovati u opravdanost rata, a ipak širiti netačne ili pretjerane tvrdnje o neprijatelju.

Isto vrijedi za muslimanske vladare i njihove saradnike.

Nuruddin i Salahuddin mogli su iskreno smatrati borbu protiv krstaša vjerskom dužnošću, a istovremeno voditi politiku koja je uključivala dinastičke interese, teritorijalno širenje i sukobe s muslimanskim protivnicima.

Historijska stvarnost ne postaje jasnija kada se jedan motiv proglasi jedinim stvarnim, a svi ostali zanemare.

17. Historijsko pamćenje i nastanak kasnijih mitova

Nakon završetka srednjovjekovnih krstaških ratova njihove priče nastavile su živjeti.

U evropskoj književnosti nastajali su prikazi hrabrih vitezova, svetih pohoda i velikih pobjeda.

U muslimanskom svijetu Salahuddin je postao simbol oslobađanja Jerusalema i otpora stranoj vlasti.

U nacionalnim historiografijama pojedini događaji dobili su značenje koje nisu nužno imali za sve svoje savremenike.

Kasnije generacije često su birale dijelove prošlosti koji su odgovarali njihovim političkim i kulturnim potrebama.

Tako su neki krstaški ratovi predstavljeni kao početak trajnog sukoba između Istoka i Zapada, dok su drugi korišteni kao dokaz posebne hrabrosti ili žrtve određenog naroda.

Međutim, srednjovjekovni svijet nije bio podijeljen na dva potpuno jedinstvena bloka.

Kršćanski vladari ratovali su jedni protiv drugih. Muslimanske države vodile su međusobne sukobe. Bizantinci su sklapali sporazume s muslimanskim vladarima, a krstaške države pregovarale su sa svojim susjedima.

Trgovina, diplomatski odnosi i svakodnevni život nastavljali su se i u razdobljima ratovanja.

Zbog toga savremeni prikazi krstaških ratova ne smiju zanemariti složenost srednjovjekovnog društva.

Kada se prošlost pretvori u jednostavnu priču o vječnom neprijateljstvu dviju religija, gubi se mogućnost da se razumiju stvarni uzroci sukoba.

18. Historija između opravdavanja i osuđivanja

Objektivno istraživanje krstaških ratova ne zahtijeva da se nasilje prikazuje kao moralno neutralna pojava.

Moguće je istovremeno razumjeti srednjovjekovne običaje ratovanja i jasno utvrditi da su određeni postupci uključivali ubijanje civila, pogubljenja zarobljenika, pljačku i prisilno protjerivanje.

Razumijevanje historijskog konteksta ne znači opravdavanje svakog postupka.

Isto tako, osuda određenog zločina ne znači da se svi pripadnici jedne zajednice mogu proglasiti jednako odgovornim.

Zadatak historičara nije da unaprijed odredi pobjednika moralnog nadmetanja između religija, nego da ispita događaje, motive i posljedice na osnovu dostupnih dokaza.

U krstaškim ratovima postojali su iskrena vjera, političke ambicije, hrabrost, pohlepa, poštovanost, okrutnost, diplomatija i međusobna saradnja.

Nijedna od tih osobina nije bila isključivo vezana za jednu religijsku zajednicu.

Ipak, konkretna odgovornost nije uvijek bila jednaka. U pojedinim događajima jedna strana bila je napadač, druga branitelj; jedna je naredila masovno ubijanje, dok je druga nastojala postići predaju ili spasiti stanovništvo.

Zato historijska objektivnost ne znači automatsko izjednačavanje svih učesnika.

Ona znači primjenu istih kriterija dokazivanja na sve strane.

19. Šta izvori otkrivaju o samoj prirodi krstaških ratova?

Kada se uporede latinski, bizantski i muslimanski izvori, postaje jasno da krstaški ratovi nisu bili samo sukobi vojski nego i sukobi različitih predstava o legitimnoj vlasti, svetim mjestima i vjerskoj dužnosti.

Za zapadne krstaše Jerusalem je bio mjesto posebne kršćanske svetosti, a njegovo osvajanje moglo se predstavljati kao ispunjenje zavjeta.

Za muslimanske vladare i učenjake Jerusalem je imao vlastitu vjersku važnost, a njegovo ponovno osvajanje moglo se predstavljati kao odbrana i obnova muslimanske vlasti.

Za Bizantince su vojni pohodi zapadnih kršćana bili povezani s pitanjem opstanka Carstva, povratka izgubljenih teritorija i odnosa prema latinskim vladarima.

Za lokalno stanovništvo, bez obzira na religijsku pripadnost, rat je često značio mnogo neposrednije probleme: sigurnost porodice, očuvanje doma, mogućnost trgovine, poreze i odnos prema novoj vlasti.

Zbog toga nijedan pojedinačni izvor ne može obuhvatiti cjelokupno iskustvo krstaških ratova.

Hronika pobjednika može opisati osvajanje kao trijumf. Izvještaj poraženih može isti događaj prikazati kao katastrofu. Stanovnik osvojenog grada mogao je doživjeti nešto što nijedna od tih naracija nije smatrala važnim zabilježiti.

Historija postaje potpunija tek kada se različite perspektive međusobno uporede.

Krstaški ratovi zato se ne mogu razumjeti samo kroz pitanje ko je pobijedio, a ko izgubio.

Jednako je važno pitanje ko je imao moć da o ratu govori, kako je tu moć koristio i čije su priče ostale izvan sačuvanih izvora.

Izvori i literatura za poglavlje

1. Christoph T. Maier, *Crusade Propaganda and Ideology: Model Sermons for the Preaching of the Cross* (Cambridge University Press, 2000). Posebno značajno djelo jer sadrži sedamnaest srednjovjekovnih modela krstaških propovijedi, s latinskim tekstovima i engleskim prijevodima.
2. Tomasz Pełech, „Describing the Enemy in the First Crusade: The Rhetoric of Innumerable Hosts“ (2025). Analizira predstavljanje neprijateljskih vojski kao nebrojenih i biblijske obrasce kojima su pobjede krstaša dobijale značenje čudesnih uspjeha.
3. Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*. Temeljna studija muslimanskih izvora, razvoja džihadske mobilizacije i prikazivanja krstaša u islamskoj historiografiji.
4. Yasser Tabbaa, „Monuments with a Message: Propagation of Jihād under Nūr al-Dīn (1146–1174)“ (2021). Istražuje političke i vjerske poruke javnih natpisa i arhitekture, uključujući Nuruddinovu propovjedaonicu namijenjenu Jerusalemu.
5. Daniella Talmon-Heller, „Islamic Preaching in Syria during the Counter-Crusade“. Korisna analiza muslimanskog propovijedanja i mobilizacije protiv krstaških vojski.
6. Alex Mallett, „The ‘Other’ in the Crusading Period: Walter the Chancellor’s Presentation of Najm al-Dīn Il-Ghāzī“ (2010). Pokazuje kako je latinski hroničar oblikovao negativnu predstavu o muslimanskom vladaru radi opravdavanja krstaškog rata.
7. *The Siege and Capture of Jerusalem: Collected Accounts*, Fordham Medieval Sourcebook. Zbirka latinskih opisa osvajanja Jerusalema 1099. godine, pogodna za neposredno poređenje.
8. Marcel Elias, „Unsettling Orientalism: Toward a New History of European Representations of Muslims and Islam, c. 1200–1450“ (Speculum, 2025). Važan korektiv pojednostavljenom

shvatanju da su svi evropski tekstovi muslimane predstavljali na isti, isključivo neprijateljski način.

9. Ann E. Zimo, *In Plain Sight: Muslims of the Latin Kingdom of Jerusalem* (2024). Pokazuje složenost svakodnevnih odnosa između muslimanskog stanovništva i latinske vlasti u Jerusalemskoj Kraljevini.

POGLAVLJE 42

KRSTAŠI I STANOVNIŠTVO OSVOJENIH ZEMALJA — SUŽIVOT, TRGOVINA, MEĐURELIGIJSKI ODNOSI I KULTURNI UTJECAJI

1. Život između ratova

Historija krstaških ratova najčešće se prikazuje kroz bitke, opsade, osvajanja i postupke vladara. Takav pristup neophodan je za razumijevanje političkih događaja, ali ne daje potpunu sliku života na prostorima na kojima su nastale krstaške države.

Između vojnih pohoda ljudi su obrađivali zemlju, trgovali, podizali porodice, gradili kuće, plaćali poreze i održavali vjerske obrede. Muslimani, istočni kršćani, Jevreji i doseljenici iz zapadne Evrope nisu živjeli u potpuno odvojenim svjetovima.

Njihovi odnosi bili su određeni političkom vlašću, pravnim položajem, društvenim statusom, mjestom stanovanja i ekonomskim potrebama.

U pojedinim gradovima i selima različite zajednice održavale su redovne trgovačke i poslovne odnose. Na drugim mjestima postojala su ograničenja, nepovjerenje, prisilne mjere i nasilje.

Zato nije historijski opravdano prikazivati krstaške države ni kao područja potpunog međureligijskog sklada ni kao društva u kojima su svi pripadnici različitih religija neprekidno ratovali. Stvarnost se mijenjala od mjesta do mjesta i od jednog razdoblja do drugog.

2. Ko je živio u krstaškim državama?

Nakon Prvog krstaškog rata nastalo je nekoliko latinskih političkih tvorevina: Jerusalemska Kraljevina, Kneževina Antiohija, Grofovija Edessa i Grofovija Tripoli.

Njihovo stanovništvo bilo je etnički, jezički i vjerski raznovrsno.

Zapadnoevropski doseljenici, koje su istočni izvori često zajednički nazivali Francima, predstavljali su politički i vojno važan sloj, ali nisu bili jedino stanovništvo tih država.

U gradovima i selima živjeli su grčki pravoslavci, sirijski kršćani različitih crkvenih tradicija, Armenci, maroniti, muslimani i Jevreji.

Unutar samog kršćanstva postojale su značajne razlike. Grčki pravoslavci, sirijski pravoslavci, Armenska apostolska crkva i druge zajednice nisu imali potpuno jednaku liturgiju, crkvenu organizaciju ili odnos prema Rimu.

Latinski vladari morali su upravljati društvima u kojima većina stanovnika nije nužno pripadala njihovoj crkvenoj tradiciji. Takve okolnosti zahtijevale su određenu mjeru praktične prilagodbe.

Nije bilo moguće održavati poljoprivredu, trgovinu, gradsku privredu i porezni sistem ako bi svi odnosi između doseljenika i domaćeg stanovništva bili svedeni na neprekidno neprijateljstvo. Međutim, potreba za saradnjom nije značila političku ravnopravnost svih zajednica.

3. Latinska vlast i domaće stanovništvo

Krstaške države uspostavile su politički poredak u kojem su zapadnoevropski velikaši, vojni redovi i latinske crkvene ustanove imali značajnu moć. Na osvojenim teritorijama nastajali su feudalni odnosi prilagođeni lokalnim okolnostima.

Domaće stanovništvo nastavilo je obrađivati zemlju, plaćati dažbine i učestvovati u privrednom životu.

Mnogi seljaci nisu bili neposredno uključeni u vojne sukobe, ali su posljedice političkih promjena osjećali kroz poreze, obaveze prema zemljoposjednicima i promjene u lokalnoj upravi. Pravni položaj stanovnika razlikovao se prema religiji, društvenom statusu i području.

Pojedine zajednice imale su vlastite crkvene ustanove, svećenstvo i određene oblike unutrašnjeg pravnog života.

Istovremeno, latinska vlast nije bila neutralna prema svim vjerskim zajednicama. Katolička crkvena hijerarhija dobila je povlašten položaj, a u pojedinim svetim mjestima ranije istočne crkvene strukture bile su potisnute ili podređene. Važno je razlikovati vjersku toleranciju od političke jednakosti.

To što je određenoj zajednici bilo dopušteno da nastavi obavljati svoje obrede ne znači da je imala ista prava kao vladajuća skupina.

4. Muslimani pod krstaškom vlašću

Položaj muslimanskog stanovništva u latinskim državama bio je različit. Nakon pojedinih osvajanja muslimani su bili ubijani, zarobljavani ili protjerivani. U drugim područjima nastavili su živjeti pod novom vlašću.

Muslimanski seljaci bili su prisutni u određenim dijelovima Jerusalemske Kraljevine i drugih latinskih posjeda.

Njihov svakodnevni život uključivao je obradu zemlje, plaćanje dažbina i odnose s lokalnim upravnicima.

Neki su nastavili prakticirati islam, iako su mogućnosti javnog vjerskog života zavisile od lokalnih okolnosti.

Posebno je važno da se ne poistovjećuju položaj muslimana u jednom selu, položaj stanovnika velikog grada i sudbina stanovništva neposredno nakon vojnog osvajanja.

U ratnim okolnostima muslimanska zajednica mogla je biti izložena teškom nasilju. U mirnijim razdobljima njeni pripadnici mogli su održavati poslovne odnose s latinskim vlastima.

Postojanje takvih odnosa ne poništava činjenicu da su muslimani bili podređeni osvajačkoj političkoj vlasti.

Ono pokazuje da je svakodnevni život bio složeniji od ratne propagande, koja je muslimane često predstavljala kao jedinstvenu neprijateljsku skupinu.

5. Istočni kršćani i latinski doseljenici

Jedna od važnih posljedica krstaških osvajanja bila je promjena odnosa među različitim kršćanskim zajednicama.

Zapadni krstaši dolazili su iz latinske crkvene tradicije. Na Istoku su zatekli kršćane koji su stoljećima razvijali vlastite obrede, jezike i crkvene institucije.

U pojedinim područjima latinski vladari i istočni kršćani sarađivali su u političkim, trgovačkim i vojnim poslovima.

Armenci su, naprimjer, imali važnu ulogu u odnosima s križarskim državama sjeverne Sirije i Edese. Postojali su dinastički brakovi i politički savezi između latinskih i armenskih vladajućih porodica. Međutim, odnosi nisu uvijek bili skladni.

Latinski crkveni predstavnici ponekad su nastojali nametnuti vlastitu hijerarhiju i crkvene običaje. Istočni kršćani mogli su takve postupke doživljavati kao ugrožavanje svojih prava i tradicije.

U Jerusalemu i drugim svetim mjestima sporovi oko bogomolja, svećenstva i prava na obrede imali su posebno značenje.

Zbog toga krstaške ratove nije moguće prikazivati kao jednostavno oslobađanje svih istočnih kršćana.

Neki su latinsku vlast mogli smatrati korisnom ili prihvatljivom u određenim okolnostima, dok su drugi imali ozbiljne razloge za nezadovoljstvo.

6. Jevrejske zajednice između različitih vlasti

Jevreji su živjeli u mnogim gradovima istočnog Sredozemlja prije dolaska krstaša. Njihova sudbina tokom ratova bila je posebno teška u pojedinim osvajanjima.

Osvajanje Jerusalema 1099. godine uključivalo je nasilje nad muslimanskim i jevrejskim stanovništvom.

Nakon uspostavljanja latinske vlasti položaj Jevreja razlikovao se od mjesta do mjesta. U nekim područjima njihove zajednice bile su ograničene ili su nestale usljed rata i protjerivanja, dok su u drugim gradovima istočnog Sredozemlja nastavile djelovati. Trgovačke veze Jevreja bile su važne za razmjenu robe i informacija između različitih područja.

Posebno značajan izvor predstavljaju dokumenti Kairske genize, zbirke sačuvanih pisama, trgovačkih zapisa i drugih tekstova koji pružaju podatke o svakodnevnom životu jevrejskih i drugih zajednica u srednjovjekovnom Sredozemlju.

Ti dokumenti pokazuju da su trgovina, porodični odnosi i kretanje ljudi nastavljeni uprkos političkim sukobima.

Međutim, ne treba iz trgovačke povezanosti zaključiti da su sve zajednice uživale sigurnost ili jednaka prava.

Ratovi su mogli naglo prekinuti odnose koji su prethodno funkcionirali godinama.

7. Trgovina između krstaških i muslimanskih država

Jedna od najupečatljivijih osobina srednjovjekovnog istočnog Sredozemlja bila je činjenica da trgovina nije prestajala ni tokom dugotrajnih političkih sukoba. Latinski gradovi poput Akre, Tira i Tripolija postali su važna središta međunarodne razmjene.

Venecija, Đenova i Pisa razvijale su trgovačke mreže koje su povezivale evropske luke s Levantom.

Trgovalo se začinima, tekstilom, svilom, metalima, drvetom, staklom, šećerom, uljem i drugim proizvodima. Roba je prolazila kroz više političkih područja prije nego što bi stigla do konačnog kupca.

U takvim okolnostima trgovci su morali pregovarati s vlastima različitih religija.

Muslimanski i kršćanski vladari mogli su biti vojni protivnici, ali su istovremeno imali interes da određeni trgovački putevi ostanu otvoreni.

Carine i druge dažbine predstavljale su važan izvor prihoda.

Zato nije bilo neobično da se između sukobljenih država zaključuju sporazumi koji su uređivali trgovinu, prolaz ljudi i sigurnost trgovaca. To ne znači da su ekonomski interesi uvijek bili jači od vjerskih.

U pojedinim razdobljima papinstvo je pokušavalo ograničiti trgovinu strateškom robom s muslimanskim državama, naročito onom koja je mogla imati vojnu upotrebu. Ipak, trgovina je opstajala jer su za nju postojali snažni interesi na obje strane.

8. Venecija, Đenova i Pisa: trgovina kao politička moć

Italijanski pomorski gradovi imali su posebno važnu ulogu u historiji krstaških država.

Njihove flote prevozile su ljude, opremu i robu. Zauzvrat su njihovi predstavnici tražili trgovačke povlastice, pristup lukama i određeni stepen samouprave u gradskim četvrtima.

Venecijanci, Đenovljani i Pisanci nisu uvijek djelovali zajedno.

Među njima je postojalo snažno trgovačko i političko suparništvo.

Sukobi između italijanskih zajednica mogli su oslabiti i same krstaške države, posebno kada su se nadmetanja za trgovačke četvrti i lučke povlastice pretvarala u oružane obračune.

U Akri su takva rivalstva bila posebno izražena.

Ovaj primjer pokazuje da religijska pripadnost nije automatski stvarala političko jedinstvo.

Kršćanski trgovci mogli su se međusobno sukobljavati radi ekonomskih interesa, dok su istovremeno održavali poslovne odnose s muslimanskim partnerima.

Krstaške države zato nisu bile samo vojna uporišta. Bile su i važna mjesta konkurencije između trgovačkih sila.

9. Gradovi kao mjesta susreta različitih kultura

U gradovima istočnog Sredozemlja stanovništvo različitih jezika i religija dolazilo je u svakodnevni kontakt.

Trgovci su pregovarali na tržnicama, zanatlije razmjenjivale vještine, a putnici koristili usluge vodiča, prevodilaca i posrednika.

U takvom okruženju razvijala se praktična potreba za poznavanjem jezika i običaja drugih zajednica.

Latinski doseljenici nisu svi jednako poznavali arapski, grčki ili armenski jezik, ali su pojedinci tokom dugog boravka na Istoku stjecali sposobnost sporazumijevanja s lokalnim stanovništvom.

Djeca rođena u krstaškim državama odrastala su u drugačijem okruženju od svojih predaka koji su stigli iz Evrope.

Njihov način života mogao je uključivati lokalnu hranu, odjeću, građevinske običaje i druge praktične prilagodbe.

Ipak, ne treba pretpostaviti da je svaki zapadni doseljenik prihvatao istočne običaje ili da je nastala jedinstvena mješovita kultura.

Postojale su razlike između bogatih gradskih porodica, vojnog plemstva, svećenstva i seoskog stanovništva.

Kulturna razmjena odvijala se neujednačeno i nije uvijek podrazumijevala međusobno poštovanje.

10. Mješoviti brakovi i porodični odnosi

Brakovi između pripadnika različitih zajednica predstavljali su jedan od načina povezivanja društava.

Posebno su značajni dinastički brakovi između latinskih i armenskih vladarskih porodica.

Takvi brakovi nisu bili samo privatna pitanja. Mogli su učvršćivati saveze, omogućavati nasljedna prava i stvarati političke veze.

Međutim, brakovi između pripadnika različitih crkava ili religija podliježali su pravnim i vjerskim ograničenjima.

Zato ne treba stvarati predstavu da su mješoviti brakovi bili uobičajeni i jednako prihvaćeni u svim društvenim slojevima.

U nekim okolnostima zajednički život i porodične veze bili su mogući, dok su u drugim vjerske norme i političke okolnosti predstavljale ozbiljne prepreke.

Posebno je važno razlikovati dobrovoljne brakove od odnosa nastalih u okolnostima ropstva, zarobljavanja ili prisile.

Samo postojanje potomaka različitog porijekla nije dokaz da su svi odnosi među zajednicama bili ravnopravni ili slobodno zasnovani.

11. Ropstvo, zarobljenici i otkupnina

Jedna od najmračnijih strana srednjovjekovnih ratova bilo je zarobljavanje i porobljavanje ljudi.

I krstaške i muslimanske vojske zarobljavale su protivnike.

Sudbina zarobljenika zavisila je od okolnosti rata, odluka zapovjednika, društvenog položaja i mogućnosti plaćanja otkupnine.

Bogati velikaši mogli su predstavljati izvor znatnog prihoda, pa su često zadržavani radi pregovora.

Obični vojnici i civili imali su slabiju zaštitu.

Neki zarobljenici oslobađani su razmjenom, drugi otkupninom, a treći su ostajali u ropstvu.

Ropstvo nije bilo ograničeno na jednu religijsku zajednicu niti se može prikazati kao isključiva praksa jedne strane.

Međutim, ni ta činjenica ne znači da su svi postupci bili jednaki ili da se odgovornost za konkretne zločine može relativizirati.

Posebno su žene i djeca mogli biti izloženi teškim posljedicama osvajanja gradova.

Njihova iskustva često su slabije dokumentirana od sudbine vladara i vojnih zapovjednika.

Zbog toga historija svakodnevnog života mora uključiti i ljude čiji se glas rijetko čuje u sačuvanim hronikama.

12. Putnici i svjedočanstva o životu među neprijateljima

Posebno vrijedne informacije pružaju putopisi i lična svjedočanstva.

Jedan od najpoznatijih autora jeste Usama ibn Munkiz, muslimanski velikaš, vojnik i pisac iz 12. stoljeća.

U svom djelu *Kitāb al-I'tibār*, poznatom i kao *Knjiga pouke* ili *Knjiga iskustava*, opisivao je susrete s Francima, njihove običaje i različite događaje iz vlastitog života.

Njegovi zapisi sadrže kritičke, ponekad podrugljive opise zapadnih doseljenika, ali i primjere ličnog poštovanja i saradnje.

Usama je razlikovao pojedine Franke koji su dugo živjeli na Istoku od novopridošlih ratnika.

Takvo razlikovanje pokazuje da ni u njegovom iskustvu svi pripadnici protivničke zajednice nisu bili jednaki.

Posebno je poznata njegova priča o posjeti džamiji el-Aksa u Jerusalemu, gdje mu je, prema njegovom svjedočenju, bilo omogućeno da klanja.

Kada ga je jedan novopridošli Frank pokušao prisiliti da se okrene u drugom smjeru, templari koji su ga poznavali intervenirali su i objasnili da taj čovjek ne razumije lokalne običaje.

Ovaj događaj važan je jer pokazuje mogućnost ličnih odnosa i određene praktične tolerancije.

Međutim, ne treba iz jednog događaja zaključiti da su svi muslimani u krstaškom Jerusalemu imali potpunu slobodu vjerskog života.

Usamino svjedočanstvo odnosi se na određeno iskustvo čovjeka koji je imao političke veze i poseban društveni položaj.

13. Templari, hospitalci i svakodnevni odnosi s muslimanima

Vojni redovi, naročito templari i hospitalci, imali su važnu ulogu u odbrani krstaških država.

Njihova primarna djelatnost bila je vojna i vjerska, ali su posjedovali zemljišta, utvrđenja, bolnice i druge ustanove.

Takva organizacija zahtijevala je odnose s lokalnim stanovništvom.

Na posjedima vojnih redova živjeli su ljudi različitog porijekla, a upravljanje zemljom podrazumijevalo je prikupljanje prihoda, održavanje objekata i organiziranje proizvodnje.

Vojni redovi učestvovali su i u diplomatskim pregovorima, sklapanju primirja i razmjeni zarobljenika.

To ne znači da su bili neutralni posrednici između religija.

Templari i hospitalci bili su ključne institucije latinskog vojnog prisustva, a njihove vojne operacije imale su ozbiljne posljedice za protivničke zajednice.

Ipak, njihova historija pokazuje da se čak ni izrazito vojno usmjerene ustanove nisu mogle održavati bez svakodnevnih odnosa s društvom u kojem su djelovale.

14. Medicina i liječenje u istočnom Sredozemlju

Srednjovjekovni islamski svijet razvio je bogatu medicinsku tradiciju koja se oslanjala na grčke, perzijske, indijske i vlastite naučne doprinose. Djela autora poput er-Razija i Ibn Sine bila su značajna za razvoj medicinskog znanja.

U evropskim zemljama njihovi tekstovi postali su poznati putem prijevoda na latinski jezik.

Međutim, potrebno je razlikovati opći prijenos medicinskog znanja iz islamskog svijeta u Evropu od neposrednog utjecaja samih krstaških ratova.

Veliki dio prevođenja odvijao se u područjima poput Toleda, Sicilije i južne Italije, gdje su postojale dugotrajne jezičke i kulturne veze.

Krstaške države bile su dodatna mjesta kontakta, ali nisu bile jedini niti nužno glavni put kojim je medicinsko znanje stizalo na Zapad. U latinskim državama postojale su bolnice i ustanove za brigu o bolesnicima. Hospitalci su posebno razvili organiziranu brigu o bolesnicima i hodočasnicima.

Istovremeno, muslimanske medicinske ustanove i liječnici djelovali su u gradovima pod muslimanskom vlašću.

Kontakti među pojedincima mogli su omogućavati razmjenu iskustava, ali nije opravdano tvrditi da je evropska medicina nastala zahvaljujući krstaškim ratovima.

Njen razvoj bio je rezultat mnogo šireg procesa prevođenja, učenja i prilagođavanja znanja.

15. Nauka, filozofija i prijevodi

Jedna od važnih posljedica srednjovjekovnih kontakata između islamskog svijeta i latinske Evrope bilo je širenje naučnih i filozofskih djela.

Arapski jezik stoljećima je bio važan jezik nauke, medicine, matematike, astronomije i filozofije.

U islamskom svijetu proučavana su i prevođena djela grčkih autora, a muslimanski, kršćanski i jevrejski učenjaci doprinosili su njihovom tumačenju i daljnjem razvoju.

Latinski prijevodi arapskih tekstova imali su značajnu ulogu u evropskom intelektualnom životu.

Međutim, proces nije bio jednostavan prijenos znanja od jedne religije drugoj. U njemu su učestvovali ljudi različitih jezika i vjerskih pripadnosti.

Posebno su važni prevodilački krugovi na Pirinejskom poluotoku i u drugim sredozemnim područjima.

Krstaški ratovi predstavljali su dio šire historije kontakata, ali ne i jedino objašnjenje evropskog upoznavanja arapskih naučnih tekstova.

Ratovi su ponekad olakšavali kretanje ljudi i predmeta, ali su istovremeno mogli uništavati biblioteke, prekidati obrazovne ustanove i otežavati intelektualnu saradnju.

Zato nije opravdano kulturne posljedice ratova predstavljati isključivo kao napredak.

16. Arhitektura i graditeljstvo

Krstaške države ostavile su brojne građevinske tragove, naročito u utvrđenjima, crkvama i gradskim objektima.

Krstaški graditelji koristili su znanja i iskustva koja su donosili iz Evrope, ali su se morali prilagođavati lokalnim materijalima, klimi i građevinskim tradicijama.

Na području Levanta postojala je duga historija bizantskog, islamskog i ranijeg graditeljstva. Utvrđenja poput Krak des Chevaliersa pokazuju složenost srednjovjekovne vojne arhitekture.

Ipak, nije svaka sličnost između istočnih i zapadnih građevina dokaz neposrednog preuzimanja.

Graditelji različitih društava suočavali su se sa sličnim praktičnim problemima: zaštitom zidina, organizacijom prolaza, opskrbom vodom i prilagođavanjem terenu.

Kulturni utjecaji zato se moraju dokazivati pažljivim poređenjem građevina, datuma i poznatih kontakata.

Krstaška arhitektura predstavljala je jedan od prostora susreta različitih tradicija, ali se nije razvijala u potpunoj izolaciji od ranijih lokalnih oblika.

17. Hrana, odjeća i svakodnevni običaji

Dugotrajan boravak zapadnih doseljenika na Istoku podrazumijevao je prilagođavanje svakodnevnom životu.

Klima, dostupnost hrane, lokalni proizvodi i trgovačke veze utjecali su na način stanovanja, ishranu i odijevanje.

U gradovima istočnog Sredozemlja koristili su se proizvodi koji su u pojedinim dijelovima Evrope bili rijetki ili skupi.

Začini, šećer, pamuk i određene vrste tekstila postajali su važni predmeti trgovine. Međutim, treba izbjegavati tvrdnju da su krstaši prvi donijeli sve te proizvode u Evropu.

Trgovačke veze između evropskih i islamskih područja postojale su mnogo prije Prvog krstaškog rata.

Krstaški ratovi mogli su utjecati na povećanje potražnje, razvoj pojedinih pomorskih mreža i upoznavanje novih potrošačkih navika.

Ali nisu predstavljali jedini početak takvih kontakata. Srednjovjekovna kultura razvijala se kroz dugotrajnu razmjenu, u kojoj su ratovi bili samo jedan, često razoran, dio šireg procesa.

18. Jezik i potreba za prevodiocima

U krstaškim državama koristilo se više jezika.

Latinski je imao važnu ulogu u crkvenim i pravnim poslovima, dok su zapadni doseljenici govorili različitim evropskim jezicima, naročito starofrancuskim dijalektima.

Domaće stanovništvo koristilo je arapski, grčki, armenski, sirijski i druge jezike.

U takvim okolnostima prevodioci su bili neophodni.

Diplomatski pregovori, trgovina, sporovi oko zemljišta i komunikacija između različitih zajednica često su zahtijevali posredovanje ljudi koji su poznavali više jezika.

Takvi pojedinci imali su važnu društvenu ulogu, iako se njihova imena rijetko pojavljuju u velikim političkim hronikama.

Poznavanje jezika moglo je olakšati saradnju, ali nije automatski uklanjalo vjerske i političke razlike. Čovjek je mogao razumjeti jezik susjeda, a ipak ga smatrati neprijateljem.

Isto tako, politički protivnici mogli su uspješno pregovarati bez međusobnog povjerenja, koristeći prevodioce i diplomatske posrednike.

19. Primirja i sporazumi kao dio svakodnevnog života

Ratovi između krstaških i muslimanskih država nisu se vodili neprekidno. Primirja su bila česta i mogla su trajati mjesecima ili godinama.

Njihovi uslovi uređivali su sigurnost granica, trgovinu, prolaz putnika, korištenje zemljišta i razmjenu zarobljenika.

Pojedini sporazumi omogućavali su zajedničko korištenje prihoda ili uređivali položaj spornih teritorija. Takvi dogovori nisu uvijek značili iskreno prijateljstvo.

Često su predstavljali praktično priznanje da nijedna strana u datom trenutku nije mogla ili nije željela nastaviti rat.

Ipak, njihovo postojanje pokazuje da su vladari morali voditi računa o potrebama stanovništva i privrede.

Sporazum koji omogućava trgovcima siguran prolaz ili seljacima obradu zemlje mogao je imati neposredan značaj za hiljade ljudi.

U tom smislu diplomatija nije bila samo posao kraljeva i sultana. Njene posljedice osjećale su se u svakodnevnom životu.

20. Putovanja i hodočašća

Jerusalem i druga sveta mjesta privlačili su hodočasnike različitih religija.

Kršćani su posjećivali mjesta povezana s Isusovim životom, smrću i uskrsnućem.

Muslimani su Jerusalemu pridavali posebno značenje zbog džamije el-Aksa i drugih svetih mjesta.

Jevreji su održavali vlastite vjerske veze s gradom. Mogućnost pristupa svetim mjestima zavisila je od političkih okolnosti.

U pojedinim razdobljima hodočasnici su mogli putovati uz plaćanje određenih dažbina ili poštovanje lokalnih pravila. U drugim razdobljima ratovi, opsade i političke odluke ozbiljno su ograničavali kretanje.

Posebno je važan sporazum između Richarda Lavljeg Srca i Salahuddina iz 1192. godine, koji je omogućio kršćanskim hodočascima pristup Jerusalemu, iako grad nije vraćen pod latinsku vlast.

Takvi sporazumi pokazuju da se pitanje vjerskog pristupa moglo uređivati pregovorima, a ne samo osvajanjem.

Međutim, pristup svetim mjestima nije uvijek bio jednak za sve zajednice, niti je ostao nepromijenjen kroz stoljeća.

21. Lokalno stanovništvo nije bilo pasivni posmatrač

U velikim političkim prikazima krstaških ratova lokalno stanovništvo često se pojavljuje samo kao žrtva osvajanja ili kao zajednica kojom upravljaju strani vladari.

Međutim, ljudi su imali vlastite interese i mogućnosti djelovanja.

Trgovci su nastojali očuvati poslovne veze. Seoske zajednice pokušavale su zaštititi zemlju i prihode. Crkveni predstavnici pregovarali su o pravima svojih ustanova.

Pojedini lokalni velikaši sklapali su saveze s krstaškim vladarima, dok su drugi podržavali muslimanske političke snage.

Takve odluke nisu uvijek bile određene religijom. Politička sigurnost, porodične veze, teritorijalni interesi i lični odnosi mogli su biti presudni.

Istočni kršćanin nije nužno smatrao latinskog vladara svojim prirodnim saveznikom samo zato što su obojica bili kršćani.

Muslimanski trgovac nije morao odbijati poslovanje s latinskim gradom samo zato što su njegove vlasti ratovale protiv muslimanske države.

Takvi primjeri pokazuju da lokalno stanovništvo nije bilo samo predmet tuđe politike.

Ono je, u granicama svojih mogućnosti, učestvovalo u oblikovanju svakodnevnih odnosa.

22. Granice suživota

Postojanje trgovine, diplomatije i kulturne razmjene ne znači da su krstaške države bile društva savremene vjerske tolerancije.

Politička vlast bila je neravnomjerno raspoređena. Pojedine zajednice bile su izložene ograničenjima, diskriminaciji i povremenom nasilju.

Rat je mogao brzo promijeniti položaj stanovništva. Ljudi koji su godinama živjeli u relativnoj sigurnosti mogli su nakon osvajanja grada izgubiti imovinu, slobodu ili život.

Također, vjerski identitet ostajao je važan u pravnom i društvenom životu. Zbog toga je potrebno razlikovati praktični suživot od ideje potpune jednakosti.

Srednjovjekovni ljudi mogli su sarađivati s pripadnicima drugih religija, a istovremeno smatrati vlastitu vjeru jedinom ispravnom.

Mogli su trgovati s političkim protivnicima, a kasnije učestvovati u ratu protiv njih. Takva proturječnost nije bila izuzetak, nego jedna od osobina srednjovjekovnih društava.

23. Jesu li krstaški ratovi približili Istok i Zapad?

Na ovo pitanje nije moguće odgovoriti jednostavnim potvrdnim ili odričnim odgovorom. Krstaški ratovi povećali su broj neposrednih kontakata između određenih evropskih i istočnosredozemnih društava.

Omogućili su kretanje ljudi, robe, informacija i pojedinih kulturnih obrazaca. Italijanski pomorski gradovi proširili su svoje trgovačke mreže, a latinski doseljenici upoznali su različite oblike svakodnevnog života na Istoku.

Međutim, kontakti između islamskog svijeta i Evrope postojali su mnogo prije krstaških ratova.

Al-Andalus, Sicilija, Bizant i mediteranska trgovina već su stoljećima povezivali različite zajednice.

Zato bi bilo pogrešno tvrditi da su krstaški ratovi stvorili kulturnu razmjenu između Istoka i Zapada.

Oni su bili jedan od faktora koji su na nju utjecali. Istovremeno, ratovi su izazvali velika razaranja, uništavanje imovine, prekid trgovine, porobljavanje stanovništva i dugotrajno nepovjerenje.

Njihove kulturne posljedice zato se ne mogu odvojiti od ljudskih gubitaka. Pojedini ljudi i ustanove ostvarivali su korist od novih trgovačkih mogućnosti, dok su drugi gubili domove i sredstva za život. Historijska ocjena mora obuhvatiti obje strane tog procesa.

24. Šta nam svakodnevni život otkriva o krstaškim ratovima?

Kada se historija krstaških ratova posmatra samo kroz velike bitke, stvara se slika svijeta u kojem su dvije religijske zajednice neprekidno stajale jedna nasuprot drugoj.

Međutim, život u gradovima i selima pokazuje složeniju stvarnost. Muslimani, kršćani različitih crkvenih tradicija i Jevreji održavali su trgovačke, pravne i društvene odnose čak i u razdobljima političkog neprijateljstva.

Njihova saradnja nije uvijek bila zasnovana na međusobnom povjerenju ili jednakosti. Često je proizlazila iz praktične potrebe.

Istovremeno, ratovi su mogli razoriti odnose koji su se razvijali tokom više generacija. Zbog toga krstaške države nisu bile ni trajni prostor međureligijskog sklada ni područje u kojem je svaki susret pripadnika različitih zajednica završavao sukobom.

Bile su srednjovjekovna društva obilježena političkom dominacijom, vjerskim razlikama, ekonomskim interesima i svakodnevnom prilagodbom.

Upravo ta složenost omogućava da se razumije zašto su ljudi koji su se na bojnopolju smatrali neprijateljima mogli u drugim okolnostima pregovarati, trgovati i živjeti jedni pored drugih.

Historija krstaških ratova zato nije potpuna bez historije stanovništva koje je te ratove preživljavalo.

Vladari su donosili odluke o pohodima, a vojske osvajale i gubile gradove. Međutim, obični ljudi snosili su dugoročne posljedice tih odluka.

Njihov život pokazuje da političke i vjerske granice, koliko god bile važne, nikada nisu potpuno zaustavile ljudske kontakte. Isto tako, ti kontakti nisu bili dovoljni da spriječe nove ratove.

Izvori i literatura za poglavlje

1. Ann E. Zimo, *In Plain Sight: Muslims of the Latin Kingdom of Jerusalem* (University of Pennsylvania Press, 2024). Posebno važna studija o muslimanima koji su živjeli pod latinskom vlašću, njihovim ekonomskim odnosima i položaju u krstaškom društvu.

2. Christopher MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance* (University of Pennsylvania Press, 2008). Istražuje odnose latinskih doseljenika i istočnih kršćanskih zajednica te ograničenu, praktičnu toleranciju.
3. Usama ibn Munkiz, *Kitāb al-l'tibār* — posebno vrijedan primarni izvor za svakodnevne kontakte između muslimanskih velikaša i Franaka. Dostupan je u engleskom prijevodu Paula M. Cobba pod naslovom *The Book of Contemplation: Islam and the Crusades*.
4. Joshua Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem: European Colonialism in the Middle Ages*. Klasična studija političke i društvene organizacije Jerusalemske Kraljevine. Njene interpretacije treba čitati uz novija istraživanja.
5. Jonathan Riley-Smith, *The Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem, 1174–1277*. Korisno djelo za razumijevanje odnosa između plemstva, zemljišnih posjeda i političke vlasti.
6. Benjamin Z. Kedar, *Crusade and Mission: European Approaches toward the Muslims*. Istražuje različite zapadnoevropske pristupe muslimanima, od ratovanja do misionarskih pokušaja.
7. David Jacoby, radovi o trgovini, pomorskim gradovima i ekonomiji istočnog Sredozemlja. Posebno korisni za analizu uloge Venecije, Đenove i Pise.
8. S. D. Goitein, *A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*. Temeljno djelo o društvenim i ekonomskim odnosima u srednjovjekovnom Sredozemlju.
9. Ronnie Ellenblum, *Frankish Rural Settlement in the Latin Kingdom of Jerusalem*. Važna studija o seoskom stanovništvu, naseljavanju i odnosima između latinskih doseljenika i domaćih zajednica.
10. Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*. Omogućava upoređivanje latinskih i muslimanskih izvora o ratovanju, diplomatiji i društvenim kontaktima.

SAŽETI HISTORIJSKI PREGLED KRSTAŠKIH RATOVA

Uzroci, pokretači, učesnici, tok, ishodi i posljedice

1. Prvi krstaški rat (1096–1099)

Pokretač: Papa Urban II, koji je na saboru u Clermontu 1095. godine pozvao zapadnoevropske kršćane u pohod prema Istoku.

Učesnici: Zapadnoevropski velikaši i njihove vojske, među kojima su bili Godfrey od Bouillona, Raymond od Toulousea, Bohemond od Taranta i drugi. Protivnici su bile različite muslimanske političke sile, naročito Seldžuci i Fatimidi.

Uzrok i cilj: Neposredni povod bio je bizantski zahtjev za vojnom pomoći protiv turskih snaga u Anadoliji. Papinski poziv povezao je pomoć istočnim kršćanima s osvajanjem Jerusalema i drugih svetih mjesta. Učesnicima su obećane duhovne povlastice.

Tok: Krstaške vojske stigle su u Konstantinopolj 1096–1097. godine. Nakon osvajanja Nikeje i pobjede kod Dorileja nastavile su prema Siriji. Antiohija je osvojena 1098, a Jerusalem 15. jula 1099. godine.

Ishod: Krstaši su osvojili Jerusalem i uspostavili latinsku vlast nad gradom. Tokom osvajanja počinjeno je masovno nasilje nad muslimanskim i jevrejskim stanovništvom. Nastale su krstaške države: Jerusalemska Kraljevina, Kneževina Antiohija, Grofovija Edessa i Grofovija Tripoli, koja je uspostavljena 1109. godine.

Historijski značaj: Prvi krstaški rat bio je jedini veliki pohod koji je ostvario svoj glavni cilj — osvajanje Jerusalema. Istovremeno je uspostavio obrazac povezivanja vjerskog zavjeta, papinskog autoriteta, vojnih osvajanja i stvaranja novih političkih država.

2. Narodni krstaški pohod (1096)

Pokretači: Među najpoznatijim predvodnicima bili su Petar Pustinjač i Walter Sans Avoir, poznat kao Walter Bez Imetka.

Učesnici: Različite skupine hodočasnika, siromašnijih ljudi, manjih ratničkih družina i drugih pristalica krstaškog poziva.

Uzrok i cilj: Oduševljenje pozivom Urbana II potaknulo je ljude da krenu prema Istoku prije nego što su glavne plemićke vojske bile spremne.

Tok: Pojedine skupine prolazile su kroz srednju Evropu i Balkan, često bez odgovarajuće organizacije i opskrbe. Neke krstaške skupine počinile su pokolje nad jevrejskim zajednicama u Porajnju, naročito u Speyeru, Wormsu i Mainzu. Nakon prelaska u Anadoliju glavnina Narodnog pohoda poražena je od seldžučkih snaga kod Civetota u oktobru 1096. godine.

Ishod: Pohod je vojno propao prije dolaska do Jerusalema.

Historijski značaj: Pokazao je koliko je krstaška mobilizacija mogla izmaći organiziranoj kontroli i koliko su vjerski pozivi mogli biti povezani s nasiljem protiv zajednica koje nisu bile neposredni vojni protivnici.

3. Drugi krstaški rat (1147–1149)

Pokretači: Papa Eugen III i propovjednik Bernard iz Clairvauxa.

Učesnici: Francuski kralj Luj VII, njemački kralj Konrad III i njihove vojske, uz druge evropske učesnike.

Uzrok i cilj: Glavni povod bilo je osvajanje Edese 1144. godine od strane Zengija. Cilj je bio obnoviti izgubljeni krstaški položaj i ojačati latinske države na Istoku.

Tok: Njemačke i francuske snage pretrpjele su velike gubitke tokom prolaska kroz Anadoliju. Nakon dolaska na Levant krstaški vođe odlučili su napasti Damask 1148. godine, iako je politički položaj tog grada bio složen i ranije je održavao određene odnose s krstaškim državama. Opsada je trajala svega nekoliko dana i završila povlačenjem.

Ishod: Drugi krstaški rat nije ostvario svoj glavni cilj. Edessa nije vraćena pod latinsku vlast, a napad na Damask završio je neuspjehom.

Historijski značaj: Poraz je oslabio ugled krstaškog pokreta i pokazao da velike kraljevske vojske ne mogu garantirati uspjeh bez odgovarajuće strategije i poznavanja lokalnih političkih prilika.

4. Krstaški pohod na Lisabon (1147)

Pokretači: Portugalski kralj Afonso I Henriques, uz učešće krstaša koji su putovali prema istočnom Sredozemlju.

Učesnici: Portugalske snage i sjevernoevropski krstaši, naročito iz engleskih, flamanskih i njemačkih područja.

Uzrok i cilj: Osvajanje Lisabona bilo je dio širenja portugalske vlasti na Pirinejskom poluotoku. Krstaši koji su putovali prema Svetoj zemlji uključili su se u pohod protiv grada pod muslimanskom vlašću.

Tok: Lisabon je opsjednut tokom ljeta i jeseni 1147. godine. Nakon višemjesečne opsade, gladi i iscrpljivanja branitelja grad se predao u oktobru.

Ishod: Lisabon je došao pod portugalsku vlast. Nakon predaje bilo je nasilja, pljačke i kršenja određenih očekivanja povezanih s uslovima predaje.

Historijski značaj: Pohod pokazuje da se krstaška ideja nije odnosila samo na Jerusalem. Mogla se povezati s teritorijalnim širenjem kršćanskih kraljevstava na Pirinejskom poluotoku.

5. Vendski krstaški rat (1147)

Pokretači: Njemački i sjevernoevropski vladari i velikaši, uz papinsku podršku krstaškoj mobilizaciji.

Učesnici: Snage iz saksonskih, danskih i drugih sjevernoevropskih područja protiv pojedinih zapadnoslavenskih zajednica koje nisu bile pokrštene.

Uzrok i cilj: Pohod je predstavljen kao borba za širenje kršćanstva i suzbijanje paganskih vjerskih tradicija. Istovremeno su postojali teritorijalni, politički i ekonomski interesi.

Tok: Vojne operacije vođene su protiv slavenskih utvrđenja i područja na južnoj obali Baltičkog mora. Među važnim ciljevima bili su Dobin i Demmin.

Ishod: Pohod nije doveo do potpunog pokoravanja svih ciljnih zajednica. Njegovi neposredni rezultati bili su ograničeni.

Historijski značaj: Predstavlja važan rani primjer krstaškog rata protiv evropskih nekršćanskih zajednica i najavljuje kasnije Baltičke krstaške ratove.

6. Treći krstaški rat (1189–1192)

Pokretači: Papa Grgur VIII pozvao je na novi pohod nakon vijesti o porazu krstaša kod Hattina i gubitku Jerusalema 1187. godine.

Učesnici: Engleski kralj Richard I Lavljeg Srca, francuski kralj Filip II August, car Fridrik I Barbarossa i njihove vojske. Glavni muslimanski protivnik bio je sultan Salahuddin.

Uzrok i cilj: Ponovno osvajanje Jerusalema i obnova krstaških položaja nakon Salahuddinovih pobjeda.

Tok: Fridrik Barbarossa utopio se 1190. godine tokom pohoda kroz Malu Aziju. Richard i Filip učestvovali su u opsadi Akre, koja je osvojena 1191. Richard je potom pobijedio Salahuddinove snage kod Arsufa. Međutim, nije uspio osvojiti Jerusalem.

Ishod: Sporazumom iz Jaffe 1192. godine krstaši su zadržali dio obalnih teritorija, dok je Jerusalem ostao pod Salahuddinovom vlašću. Kršćanskim hodočasniciima omogućen je pristup svetim mjestima.

Historijski značaj: Treći krstaški rat nije ostvario glavni cilj, ali je omogućio opstanak smanjene Jerusalemske Kraljevine i pokazao značaj pregovora između neprijateljskih vladara.

7. Četvrti krstaški rat (1202–1204)

Pokretač: Papa Inocent III.

Učesnici: Zapadnoevropski velikaši i krstaši, uz presudnu ulogu Mletačke Republike i dužda Enrica Dandola.

Uzrok i cilj: Prvobitni cilj bio je pohod protiv muslimanske vlasti u istočnom Sredozemlju, s planom da se napadom na Egipat stvore uslovi za ponovno osvajanje Jerusalema.

Tok: Krstaši nisu mogli platiti ugovoreni prevoz mletačkoj floti. Zbog toga su pristali napasti kršćanski grad Zadar 1202. godine. Potom su se uključili u bizantske dinastičke sukobe i krenuli prema Konstantinopolju. Grad je osvojen i opljačkan u aprilu 1204. godine.

Ishod: Umjesto osvajanja Jerusalema nastalo je Latinsko Carstvo u Konstantinopolju. Bizantska država raspala se na više političkih središta, a grčke snage vratile su Konstantinopolj 1261. godine.

Historijski značaj: Četvrti krstaški rat jedan je od najsnažnijih primjera pretvaranja vjerskog pohoda u političko i teritorijalno osvajanje drugih kršćana. Dodatno je produbio nepovjerenje između latinskog Zapada i pravoslavnog Istoka.

8. Albigenški krstaški rat (1209–1229)

Pokretač: Papa Inocent III, nakon dugotrajnog sukoba s vjerskim zajednicama u južnoj Francuskoj koje je Rim smatrao heretičkim.

Učesnici: Krstaške vojske iz različitih francuskih područja, lokalni velikaši i kasnije francuska kraljevska vlast. Među najpoznatijim zapovjednicima bio je Simon de Montfort.

Uzrok i cilj: Suzbijanje hereze, naročito one povezivane s katarima, i uspostavljanje crkvene poslušnosti.

Tok: Pohod je započeo 1209. godine. Béziers je osvojen uz masovno ubijanje stanovništva, a Carcassonne je pao iste godine. Uslijedili su dugotrajni ratovi, opsade i političke promjene. Simon de Montfort poginuo je 1218. godine tokom opsade Toulousea.

Ishod: Sporazumom iz Pariza 1229. godine ojačan je položaj francuske krune u južnoj Francuskoj. Suzbijanje vjerskog neslaganja nastavljeno je crkvenim sudskim postupcima i kasnijim represivnim mjerama.

Historijski značaj: Pokazuje kako je krstaški rat mogao biti usmjeren protiv kršćana i istovremeno služiti teritorijalnom širenju svjetovne vlasti.

9. Dječiji krstaški pohod (1212)

Pokretači: Pokreti povezani sa Stephenom iz Cloyesa u Francuskoj i Nicholasom iz Kölna u njemačkim zemljama.

Učesnici: Mladi ljudi, siromašniji pripadnici društva i druge skupine koje su se okupljale oko vjerskih propovijedi.

Uzrok i cilj: Vjerovanje da se sveta mjesta mogu osloboditi pobožnošću i posebnim oblikom hodočasničkog pokreta, bez uobičajene velike vojne organizacije.

Tok: Tokom 1212. godine nastalo je više pokreta koji su krenuli prema jugu Evrope. Sačuvani izvori nisu potpuno saglasni o sastavu učesnika, njihovim namjerama i sudbini.

Ishod: Nije došlo do osvajanja Jerusalema niti do uspješne vojne ekspedicije.

Historijski značaj: Kasnije priče o velikim skupinama djece prodane u ropstvo nisu pouzdano potvrđene u svim detaljima. Pohod je važan kao primjer nastanka legendi i problema u tumačenju srednjovjekovnih izvora.

10. Peti krstaški rat (1217–1221)

Pokretači: Papa Inocent III započeo je pripreme, a papa Honorije III nastavio organizaciju.

Učesnici: Ugarski kralj Andrija II, austrijski vojvoda Leopold VI, Ivan od Briennea, papinski legat Pelagije i brojne druge krstaške skupine.

Uzrok i cilj: Oslobođanje Jerusalema putem napada na Egipat, koji je predstavljao najvažnije središte ajubidske moći.

Tok: Krstaši su opsjeli egipatski grad Damiettu 1218. godine i osvojili ga 1219. Nakon neuspješnih pregovora nastavili su pohod prema unutrašnjosti Egipta. Napredovanje prema Mansuri 1221. završilo je katastrofalnim položajem zbog poplava, problema opskrbe i egipatskih vojnih operacija.

Ishod: Krstaši su bili prisiljeni predati Damiettu i povući se iz Egipta.

Historijski značaj: Peti krstaški rat pokazao je da osvajanje jednog važnog grada nije dovoljno za uspjeh bez realne strategije, poznavanja terena i sposobnosti održavanja vojske.

11. Šesti krstaški rat (1228–1229)

Pokretač: Car Fridrik II Hohenstaufen.

Učesnici: Fridrikove snage i diplomatski predstavnici, uz pregovore s egipatskim sultanom el-Kamilom.

Uzrok i cilj: Vraćanje Jerusalema pod latinsku vlast.

Tok: Fridrik II stigao je na Istok 1228. godine, iako je bio izopćen iz Katoličke crkve. Umjesto velike bitke, vodio je diplomatske pregovore sa sultanom el-Kamilom. Sporazum iz Jaffe zaključen je u februaru 1229. godine.

Ishod: Jerusalem, Bethlehem i Nazaret vraćeni su pod latinsku kontrolu u određenom obimu, dok su islamska sveta mjesta na prostoru Harema eš-Šerifa ostala pod muslimanskom upravom. Dogovoreno je višegodišnje primirje.

Historijski značaj: Šesti krstaški rat pokazuje da se jedan od glavnih krstaških ciljeva mogao privremeno ostvariti diplomatijom, bez odlučujuće vojne bitke.

12. Bosanski krstaški rat (1235–1241)

Pokretači: Papinstvo, naročito u vrijeme Grgura IX, uz vojno djelovanje ugarskih snaga.

Učesnici: Ugarske snage pod vodstvom Kolomana i bosanski otpor povezan s banom Matejem Ninoslavom i domaćom vlastelom.

Uzrok i cilj: Zvanični povod bilo je suzbijanje hereze u Bosni. Istovremeno je Ugarska nastojala proširiti ili učvrstiti svoju političku vlast.

Tok: Ugarske snage izvele su vojne operacije na bosanskom prostoru. Izvori ne omogućavaju potpunu rekonstrukciju svih sukoba i broja učesnika. Bosanska vlast pružala je otpor, dok su papinski predstavnici nastojali uspostaviti crkvenu kontrolu.

Ishod: Pohod nije doveo do trajnog potčinjavanja Bosne. Mongolska invazija na Ugarsku 1241. godine prekinula je mogućnost nastavka intervencije u dotadašnjem obliku.

Historijski značaj: Bosanski krstaški rat pokazuje povezivanje optužbi za herezu s teritorijalnim i političkim interesima susjednih vladara. Crkva bosanska nastavila je postojati i nakon završetka pohoda.

13. Sedmi krstaški rat (1248–1254)

Pokretač: Francuski kralj Luj IX.

Učesnici: Francuske i druge zapadnoevropske krstaške snage protiv egipatske ajubidske vlasti, a zatim snaga koje su preuzele vlast u Egiptu.

Uzrok i cilj: Oslobođanje Jerusalema napadom na Egipat, koji se smatrao ključem vojne moći muslimanskih vladara na istočnom Sredozemlju.

Tok: Krstaši su 1249. godine osvojili Damiettu. Nakon napredovanja prema Mansuri suočili su se s teškim otporom, bolestima i problemima opskrbe. Godine 1250. krstaška vojska bila je poražena, a Luj IX zarobljen.

Ishod: Kralj je oslobođen uz otkupninu i predaju Damiette. Nakon toga ostao je određeno vrijeme na Levantu, ali nije uspio vratiti Jerusalem.

Historijski značaj: Pohod je pokazao ograničenja strategije napada na Egipat i dodatno oslabio mogućnosti latinskih država da obnove raniju teritorijalnu moć.

14. Osmi krstaški rat (1270)

Pokretač: Francuski kralj Luj IX.

Učesnici: Francuske krstaške snage i njihovi saveznici, usmjereni prema Tunisu.

Uzrok i cilj: Luj IX organizirao je novi pohod u okviru nastojanja da ojača kršćansku poziciju na Sredozemlju. Razlozi izbora Tunisa bili su složeni i uključivali su vjerska očekivanja i političke interese.

Tok: Krstaška vojska iskrcala se u blizini Tunisa 1270. godine. Tokom pohoda pojavile su se bolesti koje su teško pogodile učesnike.

Ishod: Luj IX umro je u augustu 1270. godine. Pohod je završen bez osvajanja Tunisa i bez napredovanja prema Jerusalemu.

Historijski značaj: Osmi krstaški rat pokazao je koliko su bolest, klima i logistika mogli utjecati na ishod ekspedicije čak i kada nije došlo do velike odlučujuće bitke.

15. Deveti krstaški rat (1271–1272)

Pokretač: Engleski princ Edward, budući kralj Edward I.

Učesnici: Manja engleska krstaška ekspedicija i saveznici iz preostalih latinskih država na Istoku.

Uzrok i cilj: Podrška krstaškim državama koje su bile izložene snažnom pritisku mamelučkog sultana Bajbarsa.

Tok: Edward je stigao u Akru 1271. godine i učestvovao u ograničenim vojnim operacijama. Pokušavao je uspostaviti i diplomatske veze koje bi pomogle krstaškom položaju.

Ishod: Pohod nije doveo do značajnog teritorijalnog proširenja. Edward je napustio Istok 1272. godine.

Historijski značaj: Deveti krstaški rat često se smatra posljednjim tradicionalno numerisanim pohodom prema Svetoj zemlji. Međutim, krstaški ratovi i pokušaji organiziranja novih ekspedicija nastavili su se i kasnije.

16. Baltički krstaški ratovi (12–15. stoljeće)

Pokretači: Papinstvo, njemački i skandinavski vladari, lokalni biskupi i vojni redovi, naročito Teutonski red i Livonski red.

Učesnici: Njemačke, danske i druge krstaške snage protiv različitih baltičkih i finsko-ugarskih zajednica.

Uzrok i cilj: Širenje kršćanstva među nekršćanskim zajednicama i uspostavljanje političke kontrole nad područjima istočne obale Baltičkog mora.

Tok: Vojne operacije obuhvatale su područja današnje Latvije, Estonije, Litvanije, sjeveroistočne Poljske i susjednih oblasti. Nastajala su utvrđenja, biskupije i teritorijalne države vojnih redova. Lokalno stanovništvo pružalo je otpor, a pojedine zajednice bile su izložene prisilnom pokrštavanju i političkom potčinjavanju.

Ishod: Veliki dijelovi baltičkog prostora došli su pod vlast kršćanskih država i vojnih redova. Litvanija je duže očuvala političku samostalnost i prihvatila kršćanstvo krajem 14. stoljeća.

Historijski značaj: Ovi ratovi pokazuju kako je krstaška ideologija korištena za osvajanje evropskih teritorija i nametanje novog političkog i vjerskog poretka.

17. Krstaški ratovi na Pirinejskom poluotoku (11–15. stoljeće)

Pokretači: Različiti kršćanski vladari Kastilje, Aragona, Portugala i drugih država, uz povremenu ili izričitu papinsku podršku.

Učesnici: Kršćanske iberijske vojske, evropski krstaši i muslimanske države Al-Andalusa, uključujući almoravidsku i almohadsku vlast.

Uzrok i cilj: Teritorijalno širenje kršćanskih kraljevstava i potiskivanje muslimanske vlasti. Pojedini pohodi dobili su papinske duhovne povlastice povezane s krstaškim ratovanjem.

Tok: Važni događaji uključuju osvajanje Toleda 1085, Lisabona 1147, pobjedu kršćanske koalicije kod Las Navas de Tolosa 1212. godine i kasnija osvajanja Córdoba, Valencije i Seville.

Ishod: Muslimanska vlast postupno se svela na Nasridski emirat Granadu, koji je osvojen 1492. godine.

Historijski značaj: Pokazuje dugotrajno povezivanje vjerske legitimacije s političkim osvajanjem. Proces nije bio neprekidan rat dvaju jedinstvenih blokova, nego niz promjenjivih saveza, sukoba i teritorijalnih promjena.

18. Husitski krstaški ratovi (1420–1431)

Pokretači: Papa Martin V, car Sigismund Luksemburški i njihovi saveznici.

Učesnici: Krstaške vojske Svetog Rimskog Carstva i drugih evropskih područja protiv husitskog pokreta u Češkoj.

Uzrok i cilj: Suzbijanje učenja i političkog otpora pristalica Jana Husa, koji je pogubljen 1415. godine.

Tok: Nakon ustanka u Češkoj organizirano je više velikih krstaških pohoda. Husiti su pod vodstvom Jana Žižke i kasnije drugih zapovjednika ostvarili značajne pobjede, uključujući odbranu Praga 1420. i pobjedu kod Domažlica 1431. godine.

Ishod: Krstaške vojske nisu uspjele vojno uništiti husitski pokret. Nakon unutrašnjih sukoba husita i pregovora postignut je ograničen vjerski kompromis 1436. godine.

Historijski značaj: Husitski ratovi pokazuju ograničenja pokušaja da se vjersko jedinstvo nametne velikim međunarodnim vojnim ekspedicijama.

19. Nikopoljski krstaški rat (1396)

Pokretači: Ugarski kralj Sigismund Luksemburški, uz podršku zapadnoevropskih vladara i papinske krstaške mobilizacije.

Učesnici: Ugarske, francuske, burgundske i druge evropske snage protiv osmanskog sultana Bajazida I.

Uzrok i cilj: Zaustavljanje osmanskog širenja na Balkanu i zaštita ugarskih interesa na Dunavu.

Tok: Krstaška vojska prodrla je prema Nikopolju, gdje je došlo do odlučujuće bitke 25. septembra 1396. godine. Osmanska vojska iskoristila je taktičke prednosti i slabosti krstaške koordinacije.

Ishod: Krstaši su pretrpjeli težak poraz. Mnogi su poginuli ili zarobljeni, a dio zarobljenika bio je pogubljen.

Historijski značaj: Nikopolje je pokazalo da međunarodna krstaška koalicija ne može ostvariti uspjeh bez jedinstvene komande, odgovarajuće taktike i realne procjene protivnika.

20. Varnenski krstaški rat (1443–1444)

Pokretači: Ugarsko-poljski kralj Vladislav III, vojskovođa Janoš Hunjadi i papinski legat Julijan Cesarini.

Učesnici: Ugarske, poljske, vlaške i druge savezničke snage protiv osmanskog sultana Murata II.

Uzrok i cilj: Potiskivanje Osmanlija s Balkana i obnova kršćanske političke kontrole nad izgubljenim područjima.

Tok: Nakon uspjeha tokom Dugog pohoda 1443–1444. uslijedili su mirovni pregovori. Krstaška strana potom je nastavila rat. Odlučujuća bitka odigrala se kod Varne 10. novembra 1444. godine.

Ishod: Osmanska vojska ostvarila je pobjedu, a kralj Vladislav poginuo je u bitki.

Historijski značaj: Poraz je ozbiljno oslabio mogućnost organiziranja velike evropske ofanzive protiv Osmanlija i otvorio pitanje odgovornosti za nastavak rata nakon prethodnih mirovnih dogovora.

21. Krstaška odbrana Beograda (1456)

Pokretači: Ugarski vojni i politički krugovi, uz snažnu krstašku propovjedničku djelatnost franjevca Ivana Kapistrana.

Učesnici: Branitelji Beograda pod vodstvom Janoša Hunjadija i Mihajla Siladija, uz dobrovoljačke snage, protiv vojske sultana Mehmeda II.

Uzrok i cilj: Odbrana strateške tvrđave koja je štitila prilaze Ugarskom Kraljevstvu.

Tok: Osmanska vojska opsjela je Beograd u ljeto 1456. godine. Hunjadi je uspio probiti riječnu blokadu i dopremiti pomoć gradu. Nakon teških borbi osmanski napad je odbijen.

Ishod: Osmanska vojska povukla se 22. jula 1456. godine.

Historijski značaj: Odbrana Beograda bila je jedna od najvažnijih pobjeda protiv osmanskog širenja u 15. stoljeću. Pokazala je značaj utvrđenja, koordinacije vojnih snaga i lokalne odbrane.

22. Krstaški pohod na Aleksandriju (1365)

Pokretač: Kiparski kralj Petar I Lusignan.

Učesnici: Kiparske i druge latinske snage protiv mamelučke vlasti u Egiptu.

Uzrok i cilj: Napad na mamelučku državu u okviru nastojanja da se obnovi krstaška inicijativa na istočnom Sredozemlju. U pohodu su bili prisutni i trgovački i politički interesi.

Tok: Krstaška flota napala je Aleksandriju 1365. godine. Grad je osvojen, a uslijedili su pljačka, nasilje i zarobljavanje stanovnika.

Ishod: Krstaške snage nisu uspjele trajno zadržati grad i povukle su se.

Historijski značaj: Pohod pokazuje da krstaška ideja nije nestala nakon pada Akre 1291. godine, ali da su kasniji napadi često bili ograničeni i nisu doveli do obnove latinske vlasti nad Jerusalemom.

23. Krstaški ratovi protiv Osmanlija nakon 1456. godine

Pokretači: Papinstvo, habsburški vladari, Ugarska, Venecija, Španija i druge evropske sile u različitim razdobljima.

Učesnici: Promjenjive evropske koalicije protiv Osmanskog Carstva.

Uzrok i cilj: Odbrana evropskih teritorija, zaštita trgovačkih interesa i pokušaji potiskivanja osmanske vlasti.

Tok: Nakon 1456. godine nastavljeni su ratovi na Balkanu, Dunavu i Sredozemlju. Važni događaji uključuju osmansko osvajanje Beograda 1521, bitku kod Mohača 1526, opsade Beča 1529. i 1683. godine te pomorsku bitku kod Lepanta 1571.

Ishod: Ratovi su imali promjenjive rezultate. Osmansko Carstvo dugo je ostalo velika evropska i sredozemna sila, dok su se evropske koalicije postepeno mijenjale.

Historijski značaj: Pokazuje nastavak krstaške retorike i nakon završetka srednjeg vijeka. Ipak, nisu svi kasniji evropsko-osmanski ratovi bili formalno proglašeni krstaškim pohodima, pa je potrebno razlikovati stvarnu krstašku mobilizaciju od šireg međudržavnog ratovanja.

Opća historijska slika

Krstaški ratovi trajali su stoljećima i nisu predstavljali jedan jedinstven rat.

Njihovi ciljevi mijenjali su se od osvajanja Jerusalema do odbrane evropskih granica, pokrštavanja baltičkih naroda i suzbijanja kršćanskih pokreta proglašениh heretičkim.

Papinstvo je imalo važnu ulogu u oblikovanju krstaške ideologije, ali su pojedini vladari i vojni zapovjednici često djelovali prema vlastitim političkim interesima.

Vjerska uvjerenja bila su stvaran motiv mnogih učesnika, ali su se povezivala s teritorijalnim osvajanjem, trgovinom, dinastičkim ambicijama i društvenim položajem.

Ratovi su ostavili velike ljudske posljedice: ubijanje civila, porobljavanje, razaranje gradova, prisilne migracije i dugotrajne promjene političkih granica.

Istovremeno, razdoblje krstaških ratova obilježeno je trgovinom, diplomatijom i kulturnim kontaktima između različitih zajednica.

Zato historija krstaških ratova ne može biti svedena na jednostavnu priču o neprekidnom sukobu dviju religija.

Ona predstavlja složenu historiju vjere, vlasti, osvajanja, otpora, propagande i svakodnevnog života ljudi koji su bili zahvaćeni tim sukobima.

ZAVRŠNA RIJEČ

Krstaški ratovi zauzimaju posebno mjesto u historiji čovječanstva. Tokom više stoljeća pokretali su vojske, mijenjali granice država, oblikovali odnose između vjerskih zajednica i ostavljali duboke posljedice u životima miliona ljudi.

Njihova historija pokazuje koliko snažna može biti ideja da se rat vodi u Božije ime.

Ljudi koji su odlazili u krstaške pohode nisu imali jednake motive. Među njima je bilo onih koji su iskreno vjerovali da izvršavaju vjersku dužnost, ali i onih koji su u ratovima tražili vlast, zemlju, bogatstvo ili politički ugled. Ti motivi nisu uvijek bili međusobno odvojeni. Vjersko uvjerenje moglo je postojati istovremeno s ličnom ambicijom i državnim interesom.

Isto tako, protivnici krstaških vojski nisu predstavljali jedinstven politički ili društveni svijet. Muslimanske države međusobno su ratovale, kršćanski vladari sklapali su saveze s muslimanskim susjedima, a pojedine krstaške ekspedicije bile su usmjerene protiv drugih kršćana.

Zbog toga se krstaški ratovi ne mogu razumjeti kao jednostavan i neprekidan sukob kršćanstva i islama.

Jedna od najvažnijih pouka ove historije jeste opasnost koja nastaje kada politička vlast vlastite ciljeve predstavi kao neposrednu Božiju volju. U takvim okolnostima protivnik prestaje biti samo politički ili vojni neprijatelj i postaje osoba čije se kažnjavanje može prikazivati kao vjerska dužnost.

Takvo razumijevanje rata otvaralo je prostor za osvajanja, progone, pljačku, porobljavanje i ubijanje ljudi koji nisu učestvovali u borbama.

Međutim, historijska odgovornost ne može se utvrđivati pripisivanjem kolektivne krivice čitavim narodima i religijama. Za svaki događaj potrebno je ispitati ko je donio odluku, ko je izvršio nasilje, kakve su bile okolnosti i šta o tome govore pouzdani izvori.

Objektivnost ne znači izjednačavanje svih postupaka niti opravdavanje nasilja zato što je bilo uobičajeno u određenom vremenu. Ona zahtijeva da se isti kriteriji dokazivanja i odgovornosti primjenjuju na sve učesnike.

Historija krstaških ratova istovremeno svjedoči da rat nije mogao potpuno prekinuti odnose među ljudima. Čak i u razdobljima neprijateljstva nastavljali su se trgovina, pregovori, putovanja, razmjena znanja i svakodnevni kontakti pripadnika različitih vjerskih zajednica.

Ta činjenica ne umanjuje stradanja, ali pokazuje da odnosi između Istoka i Zapada nikada nisu bili svedeni samo na sukob.

Najzad, krstaški ratovi podsjećaju koliko je važno razlikovati vjeru od postupaka onih koji se na nju pozivaju. Tvrdnja da je određen rat vođen radi Boga predstavlja historijsku činjenicu o uvjerenjima ili opravdanjima njegovih pokretača, ali sama po sebi ne dokazuje da su njihove odluke bile pravedne.

Prošlost se ne može promijeniti, ali se može proučavati bez prikrivanja zločina, bez idealiziranja pobjednika i bez nasljeđivanja neprijateljstva.

U tome je i svrha ove knjige: da se krstaški ratovi razumiju na osnovu historijskih činjenica, a ne kao sredstvo za opravdavanje novih podjela.

Jer historija ne treba služiti tome da današnje generacije naslijede krivicu svojih predaka, nego da bolje razumiju posljedice njihovih odluka.